

1976/4

ბეჭდვა

061353
2025 0719

10

1976

ქართული
ლიბრეოთეკა

03560 2336023070

ენათობი

საბჭოთავო ლიტერატურულ-მხატვრული და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ძურნალო

წელიწადი 52-ე

№ 10

ოქტომბერი 1976 წ.

საქართველოს საბჭოთა მწერლების კავშირის ორგანო

უ ი ნ ა კ რ ს ი

ისტორიის ღიაში საათები (მოწინავე)	3
რამაზ მარგინი — ახალი ლექსები	6
ნიკო კაცხვიანი — კიდევედ დანერგვებიან... მოთხრობა. ვაგრაქლევა	13
ალექსანდრო ბეგაშვილი — ლექსები	23
ბაღა ზაღრაშვილი — ლექსები	28
მინი ბარბაქაძე — მოთხრობები	30
მონღოლ კეზელაშვილი — ლექსები	37
ქუჩი კიქვიშვილი — ზღვა იყო წინააღმდეგე წინარი. ლექსი	33
ნიკოლოზ გაბაშვილი — ანიმაციანი ქალაქი. რომანი. დასასრული	39
თეიმურაზ შამსადიანი — ტრილოგიის და კრამილა. პიესა. დასასრული ინგლისურიდან თარგმანი გივი გაჩეჩილაძემ	93

1876 ივანე ჯავახიშვილი 1976

ბაკი უნიტი — ივანე ჯავახიშვილი	102
სერგო ჯორჯანიანი — კრებული ნაბეჭები დიდ ბუნა	106
სოლომონ ხუციშვილი — ილია ჭავჭავაძე და ივანე ჯავახიშვილი	120
ბალაჩანი ითონიშვილი — კარტველი ხალხის უფროსა და კულტურის მკვლევარი	126
ვლადიმერ მგალობლიანი — დიდი ალმანიხის ახლოს	134
ლამარა გომეზიანი — ივანე ჯავახიშვილი და საქართველოს საინტერესო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება	138

100 დეკ 95კ 100

გიორგი სავარდლიანი — ჩვენი უმცირესი სახე	143
იოსებ ნიჭიშვილი — იაკობ ჯორჯანიანის ხსოვნისათვის	149

კრიტიკა და კვლევითი

ალექსანდრო ქალაშვილი — ვლად ახალ ტალღა	155
ლილია მარბაქიანი — ალექსანდრო, ანთო და იბრაჰიმი	164
სიმონ პრეზიანი — ანთო და იბრაჰიმი საქართველოში	159

წიგნების მიმოხილვა

რ. ზაბატაძის — ახალგაზრდა მწერლისტი — რომანის მხიტი	181
გიორგი შეთაბაური — კომეტის ლიტერატურული წერილები	184
ვიქტორი მახაჩიძე — წიგნი და მკითხველი	187
ჯანსუღ ლომიჯიძის — „მწეველი“	191

მთავარი რედაქტორი გიორგი ნატროშვილი

საკრედიტო კოლეგია:

მ. აბაშიძე, რ. ამბუჯაძე (პ/მგ მღვიანის), ხ. ბერუღაძე, მ. გიგინეიშვილი, მ. ლაბაძე, ნ. მარაშვილი, ბ. ძვანგი, ბ. სულაბაძე, ა. ქუთათელი, ხ. შანთიაშვილი, დ. შანთიაშვილი, ნ. წულუკიძე, ვ. წულუკიძე, მ. მთელი, ბ. ხარაძე, რ. ჯანაშია, ბ. ჯიბლაძე.

ტექნიკური რ. ნაპოვაძე

რედაქციის მისამართი:

თბილისი, რუსთაველის პროსპექტი № 18.

ტელეფონები: რედაქციის — 98-55-11. პ/მგ. მღვიანის — 98-55-18, განყოფილებები — 98-55-15, 98-55-17, 98-55-20.

გადაეცა ასაწყობად №31/IX-76 წ., ხელმოწერილია დასაბეჭდად 18/X-76 წ. ანაწყობის ზომა 71/4 X 12, ქაღალდის ფორმატი 70 X 108 1/4. ფიზიკური ნაბეჭდი ფურცელი 12 პირობითი ნაბეჭდი ფურცელი 13, საიდ-საგამომცემლო თაბახი 16,58. უფ. 00177 ტირაჟი 11.650. შეცვ. 2983 სიქ. კპ ც-ის გამომცემლობის სტამბა, თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

ისტორიის დიადი საათები

საფრანგეთის პრეზიდენტმა ვალერი ჟისკარ დ'ესტენმა, როდესაც საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის ლეონიდ ილიას ძე ბრეჟნევის ინტერვიუ მოისმინა, პირველ რიგში აღნიშნა ურთიერთგაგების და ურთიერთნდობის სულისკვეთება ორივე მხრიდან, და შემდეგ დასძინა: „საფრანგეთის ტელევიზიას თავისი გერანი მარტო ფრანგი მაყურებლებისათვის როდი დაუთმია, არამედ სხვებსაც ფართოდ გააცნო ლ. ი. ბრეჟნევის ინტერვიუ“.

ამრიგად, საფრანგეთის პრეზიდენტმა ხაზგასმით აღნიშნა, რომ ლ. ი. ბრეჟნევის ინტერვიუ აღძრავს საკითხებს, რომლებიც დიდად საინტერესოა არა მარტო საფრანგეთის, არამედ მთელი მსოფლიოსათვის.

ეს, მართლაც ასეა, მშვიდობა სჭირდება მთელ პლანეტას. „ვანა არის ხალხი, რომელსაც შეიძლება იმის იმედი ჰქონდეს, რომ რაიმეს მოიგებს მსოფლიო ომის გაჩაღებით, რომლის დროსაც მახობრივი მოსპობის თანამედროვე საშუალებებს გამოიყენებენ?... დაძაბულობის შენელება სჭირდება ყველა ქვეყანას, რომელიც ნორმალურ საერთაშორისო ურთიერთობაში მონაწილეობს და ამიტომ გაზვიადებული არ იქნება, თუ ვიტყვი, რომ დაძაბულობის შენელებისადმი დამოკიდებულება დღეს ამა თუ იმ სახელმწიფოს პოლიტიკის ფაქტიური კრიტერიუმია, თვითუღი პოლიტიკური მოღვაწის სახეს განსაზღვრავს“ (ლ. ი. ბრეჟნევი).

უკვე კარგა ხანია, რაც მსოფლიოს მშვიდობისმოყვარე ძალების დიდი მოძრაობის შედეგად ბევრ ადგილას ჯერ გაიბზარა და, ბოლოს, გატყდა, დაიღწა „ცივი ომის“ ყინული. დათბა ჩვენს პლანეტაზე. ჰაერში სულ უფრო და უფრო ამკარად იგრძნობა მშვიდობის დიდი გაზაფხულის სუნთქვა და სუქიანობა. ამიერიდან დაძაბულობის შენელება წამყვანი ტენდენცია გახდა საერთაშორისო ურთიერთობაში. ცის გადაწმენდა და ღრუბლების გაფანტვა მსოფლიოს ცაზე, საერთაშორისო დაძაბულობის შენელება თავისთავად არ მომხდარა, უსრომლად, უპრძოლეულად არ მოსულა. ეს შესძლეს ადამიანებმა დედამიწის ყველა კუთხეში, ეს შესძლო მილიონთა მოძრაობამ, რომელიც დაიწყო საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის XXIV ყრილობის მიერ დასახული მშვიდობის დიდებული პროგრამის განსაზოციელებლად. ამ პროგრამის ხორცშესახებულად ბრძოლა თავის ყველაზე სანუკვარ, ღვიძლ საქმედ, თავის გატაცებლად, უწმინდეს მიზნად აქცია მსოფლიოს ყველა პატიოსანმა ადამიანმა, ვინაიდან ეს მთელი კაცობრიობის ბედისათვის ზრუნვაა, ჩვენი პლანეტის გადასარჩენად გაჩაღებული ბრძოლა.

ეს არ იყო და არ არის იოლი საქმე — ეს ფრიად რთული, ფრიად ძნელი სამუშაოა, ვინაიდან მსოფლიოში რეაქციის ბნელ ძალებს ჯერ კიდევ არ დაუყრიათ იარაღი; არიან, და არც ისე ცოტანი არიან ადამიანები, მთელი ჯგუფები, წრეები, პოლიტიკური პარტიები, რომელთაც სიტყვა მშვიდობა ღვთის რისხვად ეჩვენებათ; მშვიდობა მათ ხელს არ აძლევს; არიან ადამიანები, „ვინც „ცივი ომის“, დაძაბულობის დაბრუნებას მოითხოვს; და ასეთი ძალები არიან ამერიკის შეერთებულ შტატებშიც.

გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაშიც, სხვა ქვეყნებშიც, (ლ. ი. ბრენევი); ამიტომ საჭიროა ბრძოლა „ცივი ომის“ რეციდივების წინააღმდეგ, დაძაბულობის შენელების მოწინააღმდეგეთა ხრიკების აღსაკვეთად, საჭიროა ბრძოლა იმამ-წინააღმდეგე, ვინც ავრცელებს ცილისმწამებლურ ხმებსა და ჭორებს, რათა გათიშონ ქვეყნები და ხალხები ერთიმეორისაგან; მშვიდობის მტრები, ნატოს მუსევურები, კვლავ ამღვრევენ წყალს, ცდილობენ ხელი შეუშალონ დასავლეთისა და აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა ურთიერთდაახლოების უაღრესად რეალურ პერსპექტივას, როგორც ევროპის კონტინენტზე, ისე მთლიანად ჩვენს პლანეტაზე.

არ ისვენებენ „ცივი ომის“ მომხრეები, მაგრამ ისინი მიზანს ვეღარ აღწევენ. მსოფლიოს მშვიდობა უნდა და აღარ უნდა იმათი ხმის გაგონება, ვისაც ომი სწყურია და ენატრება. „ცივი ომის“ პროპაგანდისტებს აღარ შესწევთ ძალა უკუღმა შეაბრუნონ და გზა ჩაუბერონ კაცობრიობის ზეაღმავალ ისტორიას.

რაოდენ საამაყო და სასიხარულოა ჩვენთვის, საბჭოთა ქვეყნის მოქალაქეთათვის ის ამბავი, რომ სამშვიდობო მოძრაობას სათავეში უდგას ჩვენი დიდი სამშობლო; „ცივი ომიდან“ საერთაშორისო დაძაბულობის შენელებისაკენ შემობრუნება შეამზადა საბჭოთა კავშირის კომუნისტურ პარტიის ცენტრალური კომიტეტისა და მისი გენერალური მდივნის ლეონიდ ილიას ძე ბრენევის დაუცხრომელმა მუშაობამ მთელი წლების მანძილზე, სასახელო თაოსნობამ, უფართოესი მასშტაბების შემოქმედებითა საქმიანობამ, რომელსაც უცხოეთში „საბჭოეთის მშვიდობიანი შეტევა“ უწოდეს.

ამ გარდატეხის და შემობრუნების დიდი ნიშანსებები იყო ამხანაგ ბრენევის ვიზიტები როგორც საფრანგეთში, ისე დასავლეთის სხვა სახელმწიფოებში და აგრეთვე შეხვედრები უკხო სახელმწიფოების მეთაურებთან მოსკოვში. ერთმა უცხოელმა ჟურნალისტმა ამ შეხვედრებზე მიღებული შთაბეჭდილება ასე გამოხატა: „ჩვენ ვესწრებოდით იმ დიად წუთებს, როცა კაცობრიობის ისტორია სდგამდა თავის ნაბიჯებს წინ“. კარგად არის ნათქვამი, მაგრამ როგორ სდგამდა ისტორია ამ ნაბიჯებს წინ, ამას ხედავენ არა მარტო იქ დამსწრე ჟურნალისტები, არამედ ყოველი ჩვენგანი, მთელი პლანეტა, რომელიც ისტორიის იმ მაღალ წუთებსა და საათებში თვალებით მიბმული და მიჯაჭვული იყო ტელევიზორების ეკრანებზე.

ამ ვიზიტებსა და შეხვედრებს მოჰყვა ჰელსინკის სრულიად ევროპის თათბირი, რომლის შემდეგ, აქ შეუშავებული პრინციპების საფუძველზე, საბჭოთა კავშირმა ბევრი დიდნიშვნელოვანი შეთანხმება დადო თათბირის მონაწილე ქვეყნებთან, კერძოდ საფრანგეთთან.

ფრანგმა პატრიოტმა რაიმონ მარკიემ, „საფრანგეთ-სსრ კავშირის“ ასოციაციის საპრეზიდენტო საბჭოს წევრმა ასე გამოხატა თავისი შთაბეჭდილებები ლ. ი. ბრენევის სატელევიზიო ინტერვიუს მოსმენის შემდეგ:

„მრავალი მილიონი ფრანგის ოჯახში დღეს, ტელევიზორის ეკრანის მეშვეობით, შეიჭრა სიმართლე, გასაგები, დამაჯერებელი სიმართლე საბჭოთა კავშირისა და მის მშვიდობისმოყვრული პოლიტიკის შესახებ.

მე და ჩემი მეგობრები აღგვაფრთოვანა სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის მკაფით, ადამიანურმა, სადა და გულწრფელმა გამონათქვამებმა.

მე წილად მხვდა პატივი შეხვედროდი ლ. ი. ბრენევს საფრანგეთში მისი ვიზიტის დროს. და აი, ახლა მე თითქმის კვლავ პირადად ვიხილე იგი, მხნე და ხალისიანი, და ძალიან მიხარია ეს“.

ამ გულწრფელი სიტყვებით გამოხატა ფრანგმა პატრიოტმა სიყვარული იმ ადამიანისადმი, რომელიც დაუღალავად, განუწყვეტლივ ზრუნავს საკაცობრიო მშვიდობის განსამტკიცებლად, ატომური ომის საფრთხის აღსაკვეთად; რაიმონ მარკიემ ამით გამოხატა ფიქრები და გრძნობები არა მარტო მშრომელი საფრანგეთისა, არამედ მთე-

ლი მოწინავე კაცობრიობისა — მილიონობით ადამიანისა, რომელნიც იმედის თვალით შექყურებენ საბჭოთა კავშირს — მსოფლიო მშვიდობის უძლეველ ბურჯს.

თავის ინტერვიუში ლ. ი. ბრეჟნევი აღნიშნა:

„არცერთ საბჭოთა სახელმწიფო მოღვაწეს, ჩვენი ჭეჭენის არცერთ ბეჭდვითს ორგანოს არ უკადრებიათ რაიმე მტრული გამობდომა საფრანგეთის, მისი ხალხის და იმათ მიმართ, ვინც მისი სახელით გამოდის. ჩვენ ვუფრთხილდებით საბჭოთა და ფრანგი ხალხების მზარდ მეგობრობასა და თანამშრომლობას, ეს მათი მეტად მნიშვნელოვანი, ერთობლივი კუთვნილებაა. სასურველი იქნებოდა, რომ საფრანგეთშიაც გამოაგლინონ ასეთივე მიდგომა.“

თუ ვილაპარაკებთ ჩვენს მომავალ თანამშრომლობაზე. მთავარია, როგორც მტკიცედ გვწამს, — თანამიმდევრობა, განუხრელი წინსვლა აღმავალი ხაზით“.

დაემათავროთ ფრანგი მხატვრის ანდრე ფუჟერონის სიტყვებით:

„მე ვფიქრობ, რომ სკკპ ცენტრალური კომიტეტის გენერალური მდივნის ინტერვიუმ გააძლიერა და განამტკიცა მშვიდობის პოზიცია. მე ვისურვებდი ასეთი გადაცემები კვლავაც მოეწყოს, ისინი დიდ სარგებლობას მოუტანს მშვიდობის საქმეს. ფრანგმა ტელემაყურებლებმა ძლიერ ბევრი რამ გაიგეს ამ საღამოს. მე მოხარული ვარ, რომ ჩემს თანამემამულეებს მიუკათ შესაძლებლობა საკუთარი თვლით ენახათ ეკრანზე საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი და მოესმინათ მისი სიტყვა“.

ლ. ი. ბრეჟნევის ინტერვიუ კიდევ ერთი დიადი ისტორიული დოკუმენტია, კიდევ ერთი ბრწყინვალე დადასტურებაა საბჭოთა კავშირის კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის ბრძნული ლენინური მშვიდობიანი თანაარსებობის პოლიტიკისა, რომელმაც უკვე შესძლო მშვიდობის ძალების უფრო მჭიდროდ დარაზმვა მთელ ჩვენს პლანეტაზე.

რეზაზ მარგვიანი

ახალი ლექსები

პაღატა ჩემი, თეთრი პაღატა...

ისევ პაღატა, თეთრი პაღატა,
სარკმელს მომდგარი
ცხელი ზაფხული.
დღესაც მზემ მწველად შემოანათა
და სიცხისაგან
ვარ დაზაფრული.

ჩემთან მოფრინდა
ჩემი ნიაფი,
შუბლს ფრთა შეახო, ფრთა საამური.
მოულოდნელად
გაჩნდა სიამე,
ოღნავ შენელდა, შეერთა აღმური.

ცხელი ჰაერი
სიომ გაბზარა
და მეც ვიგრძენი შვევა დროებით.

ერთად მოაწყდნენ ღია თანჯარას
სიცხით დამზრალი
ჭადრის რტოები.

მეც შევიშმუშნე,
უცბათ მომესმა
ხმა დაუმცხრალი წვიმის წვეთების
და კვლავ მეწვია,
როგორც ოდესღაც
სიცოცხლის რწმენა და იმედები.

თვალში იმედის შუქი ჩამიდგა,
იმედის შუქმა
ჩამომანათა.

ისევ განათდა ჩემი მაგიდა,
ოცნებით საცხე ჩემი პაღატა.

ქილოუ, მთავანი და „პანაღ“

ქილოუს იმ დამით არ ეძინა,
მასპინძელს, სტუმარსაც
და მთვარის შუქი დაეფინა
პატარა კუმარჩას.

ერცაბუ შორიდან გვიცქერდა
ტოლ-ძმებში ჩამდგარი.
შორს, მაღლა, გაცრეცილ ნისლებთან
მეფობდა ზამთარი.

სიმღერა ზეცისკენ ილტვოდა
ცისფერი ოდიდან —
და მე კი სიმღერა მინდოდა,
„ვარადა“ მყოფნიდა.

გავალე ვეება ფანჯარა,
ტყეიასებრ გავარდა,

სიმღერამ სიბნელე გაბზარა,
გაფრინდა „ვარადა“.

გაფრინდა, მთვარისკენ გასწვია,
ცის ტახტზე დაბრძანდა
და მთვარე ბგერებში არწია
სიმღერამ აფხაზთა.

• • •

ისევ აფხაზთა ხილვა მომინდა —
გუნება მინდა გავიჯანმრთელო!
დავნატრებულვარ, ძმათა, დობილთა,
ვინც ჩემებრ ვერ ძლებს უსაქართველოდ.

ზრდილთა, აფხაზთა პანგი მომწყურდა
და თვალმა ლურჯი რიწა დალანდა.
ცხელი, მცხუნვარე მზე ამოცურდა
და მზემ შეისვა ბეჭზე „ვარადა“.

თეთრმა ვრცასუმ შემომანათა,
პაუ, რამდენი ნისლი იტვირთა!

მთვარით ნაქსოვი სიზმრის კალათა
ზღვაში შეცურდა ჩემი ბიჭვინთა!

ისევ აფხაზთა — ძმათა, დობილთა
ცისარტყელები შემომერკალა
და მულახიდან ჩიტიც მოფრინდა
მალღარის თვალთა ასაკენკავად.

თვალწინ აფხაზთა ფაცხა აენტო —
კეთილი, ნაზი და შეკვამლული
და ნაპერწყვლებმა ჩვენი საერთო
გადაანათეს ზღვა და მამული.

ხუმრობისნაირი

ჩემს ძვირფას მკურნალებს
არა საწუენად, არამედ ხალაღობოდ

ხშირად შემოდის ჩემთან ექთანნი —
ჩემი გულთბილი ზედამხედველი.

ექიმს — ნემსისთვის არ ვემეტები
ხშირად მნახულობს
ტკბილი სწავლული.
სამარადეამოდ
ღვინის წვეთები,
თამბაქოს კვამლი
მაქვს აკრძალული.

მხოლოდ საკუთარ თავზე ვბრახდები
და არაფერზე ვფიქრობ სრულებით,
დატყვევებული
ქველი რაზმელი
საკუთარ ცოლის განკარგულებით.

პალატა ჩემი არის საკანი,
რკინებიანი შეენის ფანჯარა.

გახლავართ
ერთი იმათთაგანი,
ვინაც ციხეში სულაც არ მჯდარა!

მხოლოდ საკუთარ
თავზე ვბრახდები,
დღედ მეჩვენება მყუდრო წუთები.
გამომწყვდეულვარ,
როგორც რაზმელი
და როგორც ძველი ცხრაასხუთელი.

გული მაქვს, როგორც
რკინა — ბეგთარი
და გალიაში ვეღარ ვწერდები.

ნახვის დღედ
კვირა მაქვს არჩეული
და პატიების
არ ვარ მთხოვნელი.

ლხინსა და სუფრას
გადაჩვეული
დიდ ამნისტიას
დღე-ღღე მოველი.

ნუ მიწყენ...

ნუ მიწყენ,
თუ კი ისე ვერა ვთქვი,
როგორც ეს მქონდა
ნაგულისხმები...
თუმც ტანს შემადნა ბევრი პერანგი,
როგორც თეთნულდის კალთებს ნისლეები!

ნუ მიწყენ,
თუკი მზიან ამინდში
ვერ მოვიცალე ამ სიმღერისთვის
და რა ხანია
ასე დამიჩრჩი —
სიტყვა ვერ გითხარ შესაფერისი!

ნუ მიწყენ
თუკი დღესაც ვერა ვთქვი,
ცოტა ხნით ალბათ ვალში დავრჩები

ახლაც გამისხლტა სიტყვა ვერაგი
ათასჯერ ხელში ნათამაშები!

ნუ მიწყენ,
თუკი ჩემი ოცნების
კოშკს ვერ შევუდგი მტკიცე საყრდენი
და ხალხურ სიტყვას
ღვთის ნაბოძები
მართალი აზრი ვერ დავამყენი!

ნუ მიწყენ,
თუკი ჩემი კალამი
არ დამმორჩილდა ამ სიმღერისთვის.
მხოლოდ შენ იცი
და სხვამ არავინ,
თუ რას მიჭადის ჩემი მერმისი!

შენ არაფერი სხვისი არ გინდა...

იქ ნუ გაჩნდები
სადაც არ გინდა,
თორემ გეწვევა
სევდა-ვარამი.
შენ არ გჭირდება
სხვისი მაგიდა,
რად გინდა სხვისი
საწერ-კალამი!
არც სხვის ლოგინზე
თავსასთუმალზე
შეებას არ იგრძნობს
შენი სხეული.
ყურს ნუ ათხოვებ
სიტყვას უნაზესს,
სხვისას გიჯობდეს
ხმა შენეული.

შენი სინათლე
უნდა გეფინოს,
უნდა დაიწვა
სიყვარულისთვის.
ხომ ხედავ, როგორ
ურცხვად ნებივრობს,
სხვის საკარცულში
ბევრი უღირსი!
შენ არაფერი
სხვისი არ გინდა,
თუნდ ღობეც
სხვისი წკნელით დაწული.
სხვისას გერჩიოს
შენი მაგიდა,
შენი კალამი
და საკარცული.

სასუბა შთვარე

სასუბა მთვარე
და მეც სასუბ ვარ
გამოუცნობი
იდუმალუბით.
ამ ვარსკვლავებში
ვპოვე მსგავსება
ოდნავ ნაღვლიან
შენი თვალების.
სასუბა მთვარე,
ტანს ძლივს მიითრევს
და ალბათ ასე
მისთვის ზანტდება.

მწვერვალებიდან
იფერიისკენ
მიიწვევს მისი
გამონათება.
სასუბა მთვარე,
ოდნავ შემკრთალი
ჭალებს ანათებს
და არც ანათებს
და გადაღლილი
ეძებს ჩემსავით
გზებზე დაკარგულ
ძველ მისამართებს.

ღამის ჩანახაში

გრძელ ოწინარზე
ჩამოჟდა მთვარე,
ნელა ჩაცურდა ლიცლიცა ჭაწი
და აჭყუმალდა
პირმოციწინარე,
ციფწყალში — ოქროს უმანკო ბავშვი.

ჭიდან თვალთვალი
დაუწყო ზეცას
და უთვალავი ვარსკვლავი თვალა

მიმოფანტული
ოქროდ და ვერცხლად
ქარგად, კრიალა ზურმუხტის თვალად.
ნემდეგ ჭის კედელს ამოჭყვა ზეციო,
აპაჭუნებდა
მზიარულ თვალებს
და ბოლოს ტახტზე დაბრძანდა ბრძენი,
გაგრილებული, პირსახვებ მთვარე.

გაშინ არ ვიცი...

ფიქრის სათავე
არ გადაღობო,
მუდამ იყავი
მისი ფარეში.
ჭირთა სათმენად
და საღალღობოდ
ინუდის შუკი
გედგას თვალებში.

ფიქრებს რწყვა უნდა,
როგორც ყვავილებს,
თორემ უხმოდ და
ჩემად დაჭკნება.

ყინვას სიმხნევე
აგატანინებს
და სიყვარული
პაპანაქებას.

მაგრამ თუ ხმაში
ბზარი გამოჩნდა,
კალმის სიმძიმე
იგრძნეს ხელებმა!
მაშინ არ ვიცი...
ეს რა წამომცდა...
მაშინ არ ვიცი...
რა მწველებმა!

ბეზარჩენილი ღიუხიდან

ვინ იცის... იქნებ
ყველაფერი კვამლმა დაჰფაროს.
სიმწერის ღიმილი
მომრევია და გულს ვასკდები.
ასე მგონია
ცეცხლში იწვიის მთელი სამყარო
და ნიავეს მიაქვს
სუნთქვა ჩემი უკანასკნელი.

ვინ იცის... იქნებ...
გზას მივიკვლევ გულდამდურული
და აჰა, თითქმის
მოქოთქოთე ზღვასთან მივედი.
შეუბრალებლად
თავს მაცვივად სეტყვად გრუხუნი
და მაინც, მაინც
აჭიატდა საღლაც იმედი!

— შენ რომელი ხარ? —
ვინ შეძახის ან ვინ დამეძებს?
ვისი ხმა მესმის?
ზღვა შეძახის, შავი ქვესკნელი.
ცეცხლის აღმური
მიალერსებს დაღლილ მკლავებზე,
ალბათ ხვალინდელ

გათენებას ვერ მოვესწრები?
ვერძნობ, რომ სიკვდილმა
ულმობელი ცელი ალესა
და საცა არის
შელამების ბინდში იწვილებს.
შავი ზღვის პირას
ამ მსურვალე ენი-კალესთან
მე სამუდამო
შელამების მსუსხავს სიცივე!

ბნელში ჩემივე
საფეთქლების მესმის ჩურჩული,
ღველფად ქცეულა
ძელმიწური კვამლში ჩანთქმული.
ზღვა კი ბობოქრობს
და შიშინებს შავი ურჩხული
აზოლებული
ყუმბარებით ფაშვგაფატრული...

ვინ არის იგი?
ვინ შეძახის, გულს ვინ მიმშვიდებს?
სიმწერის ღიმილი
მომრევია და გულს ვასკდები!
— გაუძელ, ახლოს
იმედივით ნავი ტივტივებს
და ნიავეს მიაქვს
ჩემი სუნთქვა უკანასკნელი.

მორეა ღმსი ბეზარჩენილი ღიუხიდან

ჩიტს, რომელიც ჩვენს ბორანს გამოჰყვა

არავინ გერჩის,
ალბათ შიტომ გაგვითამამდი
და ჩვენთან ხედები
ამ ღრუბლიან დღის გათენებას...
რაც მიატოვე
შეფოთილილი ალვა ტანადი,
შენ იმ წუთიდან,
შენ იმ დღიდან არ გესვენება!

შენც გამოჰყევი
ამ უღბლო ბორანს ჩვენსავით,

ჩვენ შეგვეკვადლე
და შიშისგან თვალებს აცვივებ
ეს ბორანილა
შეგვრჩა მხოლოდ დაუღუწავი
და ბანზე შიშით,
შიშით კვენკავ პურის ნამცვეებს.

ხან აფრინდები,
შორიანლოს თავს დაგვტრიალებ,
ხან კი ბორანის
გადახუნძლულ ბანს უბრუნდები.

ნელა მიდიან
 საშინელი, მძიმე წუთები...
 ორი ზღვის ტალღა
 ბობოქარი თავს დაგვტყრიალებს.

შემდეგ კი თვალწინ
 დიდმა ყანამ გაიშრიალა,

მაისის ნაშში
 ლალად სუნთქავს ლორთქო ჭკვილი.
 მოურჩენელი,

დამდულვრელი გვსუსხავს იარა
 და თითქოს ეს მზეც
 შუაზეა გადახლეჩილი.

აჰა, ნაპირიც,
 საშშვიდობოს თითქმის გაველით,
 ჩიტიც მოფრინავს,
 ახლა უფრო გახდა თამამი.
 და როგორც დედა
 გვეგებება გაშლილ მკლავებით
 „ტამანი ჩვენი,
 იმედებით სავსე ტამანი“.

• • •

მომესმოდა სიმღერა
 მობუტბუტე ბადაგის.
 ბერჯერ ვიმარჩიელე —
 დოქი განზე გადავდგი.

ჩემად მივაყურადე,
 რომ რაიმე გამეგო,

ბუტბუტებდა საამოდ
 უცხო ხმათა სამეფო.

ეს კი ვიცი ვენახიდან
 რომ გამოჰყვა ხალისი...
 და თუ რაზე ბუტბუტებდა,
 ჯერჯერობით არ ვიცი.

სამწუხარო ჩანაწერი

ეს ფიჭვიც ხმება
 და ფერმკრთალდება,
 შიშით შესცქერის
 მთელი კორომი...

და მათ მაგიერ
 რად მელანდება
 ტანდაშაშრული
 ყარაყორუმი?

• • •

სუნთქვა მგვკრება მულხრის ტალღაზე,
 როცა ნისლია —
 თვალზე ლიბრია.

საკვირველია დღემდე ამაზე,
 რომ არასოდეს არ მიფიქრია.

საკვირველია
 მართლა ღმერთმანი,
 აედარში სუნთქვა რისთვის შენელდა.
 რად იყო ჩემი გული შემკრთალი,
 რად შემამფოთა
 დღევამ — დღელთა.

ჩიტებმა წვიმით გაწუწულებმა
 გუნდ-გუნდად
 სერზე გადაიფიქივეს,
 გაასწრეს მუხის დაგრუხუნებას,
 ელვის მკლავებს და
 წვიმის სიცივეს.

შენ სად გაგმეცე
 მულხრის ტალღაზე,
 როცა ნისლია —
 თვალზე ლიბრია.
 საკვირველია დღემდე ამაზე,
 რომ არასოდეს არ მიფიქრია.

დუმილის წუთი

ეს თქვენ გვეკუთვნით დუმილის წუთი,
 თქვენს ჩამქრალ თვალებს,
 თქვენს ნათელ სსოვნას.
 აუღებელი ციხის და ზღუდის
 აღებინათვის მოგებულ ბრძოლას!

ეს თქვენ გვეკუთვნით დუმილის წუთი
 სავესე ქარბუქით,
 წვიმით და თქვეშით.
 ეს წუთი უდრის
 საცეცხლე ბუდის
 აღუბას, ნგრევას მრისხანე წლებში.

ეს თქვენ გვეკუთვნით დუმილის წუთი,
 რომელიც ოთხ წელს სავესებით იტევს,
 ეს წუთი
 ყველა სიმძიმეს უდრის,
 რაც ოთხ წელს ცეცხლში კაცურად ზიდეთ.

ეს თქვენ გვეკუთვნით დუმილის წუთი,
 რომელსაც სისხლის წვეთები ჟონავს,
 რაც სიმძიმით და სისათუთით
 ჩვენს თბილ სხეულში გადადის ერთოდ
 და რასაც ჩვენი ინახავს სსოვნა.

მე საბრალო მაშინ ვიყავ

ძველებური სიმღერის ვარიაცია

მე საბრალო მაშინ ვიყავ
 შაი, ოდი, შეი.
 როცა ბნელში მოხვდა ჯილა
 ზეცის დამამშვენი.
 როცა ფეტვი დამეფანტა
 ტკბილი საზრდო შენი...
 გზა დამებნა უკუდმართად,
 შაი, ოდი, შეი.

მე საბრალო მაშინ გავხდი,
 შაი, ოდი, შეი.
 როცა ფუტკრის ჩაქრა გეჯა
 და სკა აღარ მღერის,
 როცა დაცვდა ვერცხლის რაბტი
 ტკბილთა ხმათა მფლერი,
 როცა დაცვდა ნაბდის ქეჩა,
 შაი, ოდი, შეი.

მე საბრალო მაშინ გავხდი,
 შაი, ოდი, შეი.
 როცა ყანა გაპარტახდა,
 არ აყვავდა შქერი,
 უნაგირის გაცვდა ტახტი

ლურჯას დამამშვენი,
 დევის წინაშე დაერჩი სახტად
 შაი, ოდი შეი.

მე საბრალო მაშინ ვიყავ,
 შაი, ოდი შეი...
 როცა აღარ შერჩა სათიბს
 ყვავეილების ფერი,
 როცა გვალვამ გადათიბა
 სანავარდო შველის,
 არ დაჭირდა სათიბს ნადი
 შაი, ოდი, შეი...

მე საბრალო მაშინ გავხდი,
 შაი, ოდი, შეი
 როცა წისქვილს მოუხვენარს
 არ დაჭირდა ჩქერი,
 როცა ბნელში გადავსახლდი,
 ხმა გამიქრა შენი.
 როცა დილა შეინდისფერი
 დაიფარა ბნელით.
 წუთისოფლის გზა დასრულდა,
 შაი, ოდი, შეი...

კიდევაც დაიზრდებიან...

მოთხრობა

საწყალი მინდია

ერთ დღეს, სამუშაოდან რომ დავბრუნდი, ჩვენი „ნანადირევი“ მივალაგმოვალაგეთ.

— ხვალ გომარეთში მივდივარ მე და შამედ-ალი, საღამომდე დავრჩებით, — გამოვუცხადე ჩემს დიასახლის ბებიათქვენს.

— მაშ იცი რას ვიზამ, დღეს სტედანესთან ერთ ხუთ კილო ნალებს ავიღებ, კვერციც მაქვს და ბისკვიტს გამოვაცხობთ.

საქმე იმაშია, რომ ამეტერების ნაშოსახლარზე საბჭოთა მეურნეობა ჩამოყალიბდა; წყალგაღმა ყველის ქარხანა იყო, სადაც ოსტატად ლორელი მოლოკანი სტეფანე მუშაობდა. შვეიცარულ ყველსა ხარშავდნენ, თითო თავი ყველი ოთხმოცი კილოგრამი მაინც იქნებოდა. უზარმაზარი ქვაბი იდგა, 700-800 ლიტრი რძე ჩადიოდა. ყველი რომ ძალიან მსუქანი არ გამოსულიყო, შეთბობას დროს თავზე მოგდებულ ნალებსა ხლიდნენ და მისგან კარაქსა დღებავდნენ.

ჩვენ რძეს პირდაპირ ქარხანაში ვყიდულობდით და, სტეფანე რძის ნაცვლად, სწორედ აი ამ ნალებს გვაძლევდა, ირგვლივ „თათრები“ იყვნენ, ხნას ვერავის სცემდა. ჩვენ კი დამემგობრდით, კვირაში ორჯერ ბონისში ჩვენი ცხენოსანი ჩადიოდა და ანოპქონდა ხილი და ბოსტნეული; რასაკვირველია, სტეფანესა და მის მართასაც უწილადებდით ხოლმე.

სამაგიეროს გადახდა მოინდომა. საუზმეზე დაგვპატივია. სუფრის თავს იდგა უზარმაზარი სამოვარი, მართას დაეცხო ბლინები და ყველიანები. ჩვენ მუხლებზე დიდი პირსახოცი გადაგვადარეს, ოფლის მოსაწმენდად. დაიწყო ჩაის სმა, დალიეს ერთი ორი, სამი ოთხი, ოფლად იღვრებოდნენ და იწმენდნენ პირსახოცით, დავლიე მეორე და შემომთავაზეს მესამე. მადლობა შევღალადე. არა გამოვიდა რა, ა ჩვენ მერვეს ვსვამთო. ვგონებ ათ-ათი მაინც დალიეს. „ჩვენი ესაოო“, — იცინოდა სტეფანე, მოლოკნები სპირტიანს არ ხმარობენ.

გამოცხვა ერთი სამკილოიანი ბისკეტი, რომელიც ჩაედუ ხერჯინში. დავემატე ცოტაოდენი ხილი, კოტრი ყველი, პური. შეესხედით მე და მამედ-ალი ცხენებზე და გავწიეთ გომარეთისაკენ. დანარჩენები შამბიანზე უნდა წასულიყვნენ. მდელის მოსაველიანობაზე დასაკვირვებლად და ნიმუშების ასაღებად.

გომარეთის მინდორი, ნახავთ. უზარმაზარია, კარგ მოსაველიანი, ყანები ახლად იყო შემოსული და ხორბლის ნიმუშები უნდა ამეღო.

საქმე იმაშია, რომ აქ ითვისებოდა მრავალნაირი ხორბალი, რაც მთავარია ასლები, უმთავრესად ორმარცვალა ასლი, თეთრიც და წითელიც. იწვიათი იყო ოჯახი, რომ ცოტაოდენი ასლი არ ჰქონოდა დათვისილი. საქმე იმაში გახლავთ, რომ რაქა-ლეჩხუმში ზანულუს სახაქაპურედ თესდნენ. აქ ასლი საკოცოტედ ითვისებოდა. მარცვალი თეთრი, მსხვილი და ღამაში აქვს და კოცოტიც ღამაში გამოდის. კოცოტი კი სელის ან კაქლის ზეთით კარგი სამარხო საკვები იყო; თუ წენიანი სისირის შექამანდიც იყო, მაგასა რალა სჯობდა; ამიტომ მინდორში ბევრჯან ეთესა სისირი, მუხუდო, ოსპი, ბარდა, ცერცივი. ზედავთ ზუთნაირი ცერკოვანია, ხალხის კვებისათვის ყველა ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს; სამწუხაროდ დღეს ამას გაუგებრობის გამო, ნაკლები ყურადღება ემცევა.

ხორბლეულიდან მაინც ძირითადი იყო დოლის პურები, ფხიანი თეთრი დღლი, ფხიანი წითელი დოლი, ხელუგო, წითელი დიკა, თეთრი დიკა, შავი დიკა, ჩოქელა ხორბალი. ყველა ამ პურში გამოერეოდა ხოლმე თითო-ოროლა თავთუხი, ქვაკვი და სხვა. ქერიც გვხვდებოდა, მაგრამ შედარებით ცოტა. მზე კარგად მალდა იყო წამოსული; როდესაც გომარეთის გაშლილ მინდორზე ჩამოვედი; ჩამოვბტი ცხენიდან, აღვირი მამედ-ალის მივეცი და დავიწყე მინდვრების შესწავლა,

ყველა, ოდნავ განსხვავებულ თავთავს ეაგროვებდი. დიდი ნაინაირთბა, იყო. ჩემი განსაკუთრებული ყურადღება მიიპყრო წითელი დოლისა და ჩოქელას ნარევეა ნათესმა.

თეთრი დოლი მაღალია, აქ მეტრითა და ოცი სანტიმეტრი იქნება. ჩოქელა კი 50-70 სანტიმეტრის სიმაღლისაა, ე. ი. მეორე იარუსშია მოქცეული, ასეთ კომბინირებულ ნათესს უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. ქვენა ქარი თუ ზემო იარუსს ამრიტავდა; მეორეს ვერას აკლებდა, ის დაფარული იყო დოლის პურის პირველი იარუსით. რასაკვირველია, ასეთი ტიპი ყანის კონსტრუქცია საუკუნეთა მანძილზე დამუშავდა და აქაურ ბუნებრივ პირობებით -ყო ნაკარანხვევი.

არც მრავალსახეობა და მრავალჯიშობა იყო უგულებელსაყოფი იმ დროისათვის, ერთი ჯიში თუ არ მოვიდოდა მეორე მოვიდოდა. აი ჩვენი მინდვრის ეს თავისებური სტრუქტურა ალბათ ერთ-ერთი მიზეზი იყო იმისა, რომ ჩვენში დიდი შემშილობა იშვიათი იყო.

— რატომ ეგრე თამამად დაიარები? — შემომესმა უცხად, — გამარჯობა! — დაატანა.

— თამამად კი არა, ძლივს ვაღგამ ფეხს. გაგვიარჯოს!

— აქაური ჰეველე ვარ. თქვენმა თათარმა მიხარა. ვინცა ხართ. შეველა ხომ არა გინდათ რა?

— მადლობთ. შენი ჰირომე, კარგი მოსაველი კია, ღეთის თვალი ტრიალებს შიგ.

— თქვენ აგაშენათ ღმერთმა, როდის აქეთია ეგეთი ქართული თქვენისთანა კაცისაგან არ გამოვიგა! კარგია, კარგი, დიდი თოველი იყო და იმიტომ. დიდ ზამთარს დიდი მოსაველი მოსდევს, მარტი იციანოდეს, კაცი ტიროდესო.

გამიძღვა და შავი დიკის წმინდა ნათესთან მიმიყვანა. ყანა იყო, მტრის თვალს არ ენახებოდა.

— ყველაფერი დრომ იცის; დროზე მოიხნა, დროზე დაიფარცხა და დაითესა. ხომ იცით, „ხბო უნდა თებერ-

ვალისა, ციკანკრავე მარტისა, თუ სად-მე რამ გაიზარდება ტახი იანვარისაო“.

ყველას თავისი დრო აქვს.

როდესაც ვუთხარი, რომ ცოტა ნა-რი მოსდებია-მეთქი, მიპასუხა.

— ეკალი ნაჭებარია ცეცხლისა მოსა-კიდებლად, მაგრამ არ ვარგა უბეში ჩასადებათო, არც ყანაში და არც ბო-სტანშიო.

ამ დროს ქვევიდან ძახილი შემო-მესმა: „თანდილა!“

— უეჭველია დემურბალაღელების საქონელი გადმოსულა, — ეს თქვა „კარგად მენახეო“ და მოუსვა ქვე-ვითყენ. რაც უნდოდა ეთქვა და ვერა თქვა, მე ის დამენანა.

ვაგროვებდი თავთავებს, ვკრავდი ლამაზ კონებად და ვებარებდი მამედ-ალის. უკვე მზე დაგორებდაზე იყო, რო-დესაც მინდორი გადავიარეთ და მივა-დექით ქციის ხრამს. კანიონი მცენა-რეებით იყო დაფარული, ნაწილი ვა-კეზე ამოდიოდა, ჩაუბთო ცხენებს ფე-ხი, მოვუშვიტ მოსართავი და გავუშვიტ საქოვარზე. ხურჩინი ხრამის პირას მდგომ მუხის ძირას მივიტანე, გავშალე სუფრა, ამოვიღე ბისკვიტი, გავტეხე შუაზე, ერთი მამედ-ალის დავუდე წინ, მეორე ჩემსკენ, ასევე ხილიც — ამ დროს თვალი წამიციდა ხრამის პირისა-კენ და დავინახე ისეთი მცენარე, რო-მელიც, ჩემის აზრით, აქ არ უნდა ყო-ფილიყო.

წამოვხტი და მოვტეხე ტოტი, დავა-კვირდი, თითქოს არის და არც არის, ჩავედი ძირს, მეორეც ვნახე. არ ვიკ-მარე და საკმაოდ ღრმად ჩავეყვი, ვი-საც ამ კანიონებზე უვლია, მან კარგად იცის რას ნიშნავს ეს, ჩასვლით ჩახვალ, მაგრამ ამოსვლით? ამოხვალ, მაგრამ გაგიჭირდება, საქმე ისაა, რომ კანიონი ვულკანურ ქანებისაგან შედგება, ბაზა-ლტები და ანდეზიტები, კანიონიც ხში-რად შეეულია.

ასე იყო თუ ისე, ოფლში გაწურუ-ლი ამოვედი, მაგრამ არ ვნანობ, ჯერ ერთი ამ კანიონის ხე-მცენარეების სია შევადგინე: აღმოსავლური მუხა ქვევი-

თაც ჩანს, ე. ი. 1200 მეტრ სიმაღლეზე ჩამოდის, მის ქვემოთ ქართული მუხა, ჯავარცხილა, თამელი, კილობანა, ჰანჭუყა-ტა, თელა, კუნელი, ზღმარტლი, შვინ-დი, შვინდანწლა, ძახველი. ამ ფხოკო-ალის დროს მუხებიდან აფრინდა ქე-დანი გვრიტი, მტრელი, ძიგვინი, ხეაკა-კუნა, ჩხიკვი, ბუჩქნარებში ისკუპა შეე-ლმა. უეჭველად იქნებოდა კერნა, თრი-თინა, მელა, სადაც შევლია, იქ მგელს რა გამოლოვებს, მგელთან ტურას, რო-გორც დიდი კაცის ირგვლივ ტრია-ლებს თითო-ოროლა უმაქნისი, ისე მგელთან შორიახლო იმყოფება ტურა.

ჩვენი სუფრიდან საკმაოდ დაშორე-ბულ ადგილას ამოვედი. დაღალული მაგრამ ნასიამოვნები, რომ ბევრი რამ ვნახე, გავწიე ჩვენი ბინისაკენ, მშია და მწყურია. ბისკვიტი კი არა, ამ დროს ჰადის კუტიც ნაზუსად მომჩვენებოდა. მივედი, სუფრა ალაგებულია, მაქედ-ალი გამოთავყვანებული ზის თვალებში აზრის ნატამალი არ უჩანს.

ამომხედა.
— საწყალი მინდია! — თქვა და დაასლოკინა.

— რაღა მამედ-ალი?

— სულ შეგვამე... — და კვლავ დაასლოკინა. დაიაცქრდი და გული გამისკდა. ორი მუცელი ეტყობოდა. ქამარს ზევით და ქამარს ქვევით. მა-შინვე დავინახე და ძლივს გავხსენი მისი ქამარი; ერთი ისეთი ამოისუნთქა, რომ კინაღამ სული ამოაყოლა. რაღაც წაილულულა: ძლივს გავარჩიე. „გე-ლანი გალასინ, ყალანი ყალასინ“! მა-შინ ვერ გავიგე რა უნდოდა ეთქვა მაგრამ როცა „გავიგე“, მაშინაც ვერ გავიგე რა უნდოდა ეთქვა. უნაგირს ჩაეხსენ ნაბადი, გავშალე და წამოვაწ-ვინე. მეშინოდა ადგილიდან რომ და-ძრულიყო, არა მოსვლოდა რა. ხუთ-კილომდე შექამა ნამცხვარი, კიტრი და ხილი, ყველი და პურიც კი.

მიმშობის ჭია მიინც უნდა მომეკლა.

1 თურქულია: „დასარჩენი დარჩეს, წამს-ვლი წაიღეს“.

ნაგვიანვე ყანა მოგნახე, ოდოშლერი! იყო, ეხლა რომ ზოგი სანთლის სიმწიფეს უწოდებს. მოვაგროვე ერთი კარგი ხელეური. ხმელი ბალახის კაჭაჭი დავგლიჯე, ავანთე ცეცხლი და თავთავები კარგად მოვხუხე, გამოვფხვენი, გაავნაივე და მთელი მუტა კარგად დაბლილი მარცვალი დაგროვდა. გემრიელად გაიხელით. რუისელი გოგოსი არ იყოს, თუ ქარელში გამათხოვებენ ხომ კარგი, თუ არა და ეს ურბნისი ხომ აქ არისო. მეტი რა გზა მქონდა.

მამედ-ალიმ დაიძინა.

მე კი ისევ ყანებს შევერთე და სარეველა მცენარეების სია შევადგინე. მზე გადიხარა, როცა შინსაკენ მოვედი.

გრძელ გზასაც ბოლო აქვსო და მალე ჩამოვედი.

სახლში ბევრი იცინეს, იცინოდა მამედ-ალიც და ბუბია-თქვენს უთხრა: ეგრეთი გემრიელი ნამცხვარი სხვა დროს აღარ გავკატანო, თორემ მინდია შშიერი დარჩებაო.

— მაშინ, როგორც ჩანს, ბევრნაირი ჭიში ყოფილა.

— თეთრი დოლი, წითელი დოლი, თეთრი უფხო, წითელი უფხო, ქონდარა ანუ ჩოქელა, ასლი, ქერი, ასლები ორნაირი — წითელი და თეთრი..

— ეხლა ორნაირი და რბილი სელექციური ხორბალი და ქერი, — ალბათ სალუდეთ აქვთ; არც ასეთი ერთნაირობა ვარგა. ქვეყანა იმითაა ლამაზი, რომ მრავალფერია. ყოველ შემთხვევაში, საჭიროა შრომადღებში გასანაწილებლად ითესებოდეს ცერცვი ბარდა, მუხუდო, ოსპი, ცულსპირა, ლობიო.

1 ოდოში — ნუშთა და ეგვიპთართა, ცერცვა, სიმანტო და სიპარენაყლებსა ოდოშსა უწოდენ, ხოლო ყანთასა — ეტრისა (საბა). დღეს ხალხში ეტრის ნაცვლად ოდაში ან ოდოშლერი ითქმის.

შინაური ყოჩაღები

და მიხედეს და იხილეს, რამე თუ გარდაგორვებულ იყო ლინი დიდ ფრიადობათაჲ.

მეორე დღეს აღრიანად, საუზმის შემდეგ, გიორგიმ თავისი ახალი „მაშველი ჯარი“ ორ რაზმად გაყო, მისცა დეტალური რუკები და დაუსახა ამოცანა: შალვამ მაშვერის საღვეარი გამოიკვლიოს მარცხენა ნაპირზე, მინდია მდამნისისკენ მოქცეული შინდლდარის მთის კალთები, მე და შაქრო ვიძეშავებთ მაშვერიდან მარჯვენა რუკაზე შექმნილიდაგვარად ზუსტად აღნიშნეთ ის ადგილები, სადაც მინდვრის გვირილა ისეა მოდებული, რომ სხვა დანარჩენს ჰფარავს. გავრცელების კონტურის შიგნითა ადგილები წითელი ფანქრით შეღებეთო. თუ სანახევროთაა სხეებთან, ეს ადგილები ყვითლად შეიღებოს, როცა ერთი მესამედია ის ადგილი — ლურჯით. ერთ-ერთ რუკაზე, უფრო სწორად, რუკის მიხედვით სუფთა ქალაღზე, თვითონ აჩვენა აღნიშვნის წესი.

არც ამით დაკმაყოფილდა. სამუშაოთ რომ გამოვიდნენ, შალვას ჭკუფს გამოჰყავდა და იქვე ყურის ძირში, ერთ მდელზე ყველაფერი ხელახლა აჩვენა. ორი დუხობორი ცხენს ამოვებდა და ყურიც არ გაიბერტყეს.

— ქირისუფალი თუ არა ტირის, მოსამძიმრეს რა ატირებდესო, გიორგი ბატონო, — ღიმილით მიმართა ვახტანგმა მამას.

— კარგი გეყოფა, შეუდგებით თქვენს საქმეს, — და გიორგიმ ხელი ასწია

— დაიცა, თუ გინდა ჩვენს საქმეს მალეი ჰქონდეს, რად ვაკეთებთ ამას?

— საქმის გასაადვილებლად, ქიმიას გამოვიყენებთ, ჰერბიციდებს, შევწამლავთ ქიმიურ ნივთიერებით და მოვსპობთ...

— ავს კარგიც რომ გავაყოლოთ?

1 ჰერბიციდი ქიმიური ნივთიერებაა, რომელიც ორლებნიან მცენარეებს კლავს.

— სწორედ მაგიტომ მინდა ვიცოდეთ, სად როგორ არის გავრცელებული, საჩვენებელი. მაშავერის მარცხენა ნაპირზე ყველაზე თანაბრად არ არის, ნესტიც შედარებით მდიდარ ადგილებში, მეტია. აგერ, — მიუთითა ადგილადგილ ნაკვეთები, ორ-სამ ჰექტარიანი, უკვე ამ გვირგვინით რომ იყო დაფარული.

— ჰერბიციდები სწორედ ასეთ ადგილს მოუხდება, — დაასვენა შალვამ. ვახტანგი და ერეკლე ძალიან გულმოდგინებით მუშაობდნენ და ცდილობდნენ ზუსტად გადაეტანათ რუკაზე დასარეკლიანებული ადგილის კონტურები.

— გოგოს ნაკეთი სამხარი და ბიჭის მომკილი ყანაო; — თქვა შალვამ.

— რაზედ ამბობ მაგას? შალვამ არა უპასუხა-რა და გაპყვა მდელის.

სალამოს გვიან დაბრუნდნენ. გიორგი ნამუშევართ ნასიამოვნები იყო.

მეოთხე დღის სალამოს ვახტანგი და ერეკლე ღოგაღოგა დაადგნენ გიორგის: ხვალ ჩვენთან ერთად წამოდი, საფიქლის ხევამდე, შამბიანის ფერდობში რაღაც კონუსებია, ორი სამი გათხრილი ჩანს, ოთარ ჭაფარიძის ყორღანები ხომ არ არისო.

მართლაც მეორე დღეს მთელი ჯგუფი გიორგის მეთაურობით გაპყვა შამბიანის ფერდობს. ამაზე უკეთესს დროს ვერც ნახავდა ბიჭების ნამუშევრის შესამოწმებლად.

შამბიანის კალთების ჩრდილო ნაწილში, მთის გვერდის ძირზე და ორთაშუას გაგაყვამდე კარგად ჩანს უცნაური ყორღანები; თავის დროზე იგი ზოგს ვულკანის სასულე ეგონა, სადაც მიწის წიაღი ვულკანურ ყუმბარებს ისროდა, მაგრამ ჩვენმა არქეოლოგებმა, ყველაზე ადრე პროფესორმა ბორის კუფტინმა გათხარა ყორღანების ნაწილი თრიალეთში. საპიტიახშოზე, და ამით მსოფლიოს აჩვენა დღევანდლამდე უცნობი ე. წ. თრიალეთის კულტურა, მან ნათელყო რომ მესამე-მე-2 „მნათობი“, № 10.

ორე ათასწლეულში თრიალეთზე მოსახლეობდა ხალხი, შუა და გვიან ბრინჯაოს ეპოქათაგზა გასაყარზე. შემდეგ ოთარ ჭაფარიძემ თრიალეთისა და ზურტაყეტის გათხრებით დაადასტურა, რომ ამ ხანებში აქ უნდა ეცხოვრათ, იბერიულ-ხანურ ტომებს, რომელთაგან შემდგომში ერთი ნაწილი (ხანური) ინაცვლებს კოლხეთში, იბერიული კი ქართლში რჩება. ამ გათხრებმა დაადასტურეს სამხრეთ საქართველოს პლატოებზე (ჭავჭავთი, თრიალეთი, ზურტაყეტი, ლორი) სამარხების ინვენტარის ერთობლიობა და მსგავსება.

ეს მსგავსება შორს წავიდა, ბევრი ნივთი ისეთივეა, როგორიც არმაზის სამარხებში იქნა აღმოჩენილი. გასაკვირი არაა. არმაზის ხევიდან, ნიჩბისიდან უმოკლესი გზაა თრიალეთ-ზურტაყეტიმდე (ნიჩბისი ხომ არმაზს ზედ აკრავს), იქიდან გზა გადადის დიდგორზე, დიდგორიდან მდ. კვარციის (ვერის) ხეობით მანგლისში ავალთ და აქედან თრიალეთი ერთი ხელის გაწვდენაა. შესაძლებელია მაშინ როდესაც მესაქონლეობა ძირითადი დარგი იყო მეურნეობისა, ვაკის მცხოვრებნი უშუალოდ იყვნენ წალკა-ზურტაყეტთან დაკავშირებულნი. ამას ოთარ ჭაფარიძეც ადასტურებს, რასაკვირველია იმ ინვენტარზე დაყრდნობით, რომელიც სამარხებში აღმოჩნდა.

„ძველ წელთაღრიცხვის მესამე ათასწლეულის ბოლოს, მტკვარ-არაქსის კულტურის დასასრულს, აღმოსავლეთ საქართველოში მოსახლე მიწათმოქმედი საზოგადოება გარკვეულ კრიზისს განიცდის. თანდათანობით იცვლება მეურნეობის ხასიათი. იზრდება მესაქონლეობის, განსაკუთრებით მეცხვარეობის როლი, იქმნება პირობები საზოგადოების უფრო მაღალ საფეხურზე ასვლისათვის“.

მართლაც და მესაქონლეობა ერის ცხოვრებაში დიდი ფენომენია. იგი მთიდან ბარად უნდა დაეშვას (ხამთარში), ბარიდან მთაში ავიდეს (ზაფხულში), გზად უნდა გადაიაროს მეზობელ

ტომების მიწაწყალზე. და როგორც იცით, აი აქ უკვე ისახება მჭიდრო ურთიერთობა, გაერთიანება, ურთიერთზე გავლენა. ამიტომ გასაკვირველი არ არის, თრიალეთის სამარხებში აღმოჩენილი განძეული ერთგვარად ენათესავენება მცხეთა-არმაზის განძეულს. თრიალეთის განძებში დიდი რაოდენობითაა ბრინჯაო, ვერცხლი, ოქრო... მაგრამ ოქროცაა და ოქროც. თასებია მოჩუქურთმებული და ძვირფასი ქვებით, ლალ-ბადაბშით შემკული. ვერცხლის სათლზე კი ნაქანდაკევია მრავალნაირი პირუტყვი. ასევე დიდი გემოვნებითაა ნაკეთები თიხის ჭურჭელი: სურები, ღოჭები, გოზაურები, ქილები ქვევრები და სხვა.

ბორის კუფტინის მონაპოვარი დაადასტურა ოთარ ჭაფარიძემაც, რომელმაც ტაბისწყურში შესანიშნავი ოთხთავა ურემიც აღმოაჩინა.

ზურტაყეტის ყორღანებიდან ვაითხარა შეიდი. ზოგის დიამეტრი 40 მეტრს უდრის, სიმაღლე 8 მეტრამდეა. ზოგის დიამეტრი კი ასი მეტრია. სიმაღლე 8 მეტრი, ფართობი ერთ ჰექტარამდე უჭირავს. ამ ყორღანზე დიდი აქ არ არის, მცირეა კი მრავალია, ჩვეულებრივად ეს ყორღანები ქვაყრილებს წარმოადგენდნენ, სადაც ვულკანური ქანებით შექმნილია საკმაოდ სიმეტრიული კონუსი. ზოგიერთ ყორღანში ქვას მიწაც მორიგეობს.

აი, მავალითად, ყარაბულაღიდან ჩრდილო დასავლეთით მდებარე ყორღანი 40 მეტრის სიგანეა, სიმაღლე 2-3 მეტრია. ყორღანის ცენტრალურ ნაწილში მოთავსებულია დასაკრძალავი დარბაზი, დარბაზის კედლები ყორღანის ტიპისაა, ხოლო ქვა შერჩეულია ბრტყელი, დარბაზის ფართობი დაახლოებით 120-130 კვ. მეტრია.

— როგორც ჩანს, ნორმა არა ყოფილა დაწესებული — ჩაურთო სიტყვა ვახტანგმა.

— მართლაც, რად უნდოდა ამდენა? — არ შეიძინეს ვახტანგის ხუმრობა.

— ზოგან ხომ ოთხთავა ურემია ჩატანებული და სხვა ინვენტარაც?

სამწუხაროდ, ზურტაყეტის ყველა გათხრილი ყორღანი გაძარცვული აღმოჩნდა. მიუხედავად ამისა მიონც ნაპოვნია ოქროსა და ვერცხლის მძივები, სერდოლიკი, ბრინჯაო, თიხის ნამტკრევეები, რომლითაც მრავალნაირი ჭურჭელი აღადგინეს.

დიდი ყორღანის დასაკრძალავი დარბაზის კედელი 6 მეტრის სიმაღლეა. კედლის სიგრძე 24 მეტრია. დარბაზის ფართობი 150 კვმ. უდრის.

ერეკლეს ეჭირა წიგნები და ხან ერთსა შლიდა და ხან მეორეს.

— სამწუხაროა, რომ ზურტაყეტი ასეა ნაძარცვი.

— განა ვინ გაძარცვა?

— ჩვენს ერამდე ორი-სამი ათას წლებულის წინათ არა? ე. ი. ხუთი ათასი წლის წინათ...

— პოდა, ვინ არ გადმოიარა ჩვენი ქვეყანა? რა საქმე ჰქონდა მომთაბარე ტომებს? მათი ჯოგები სძოვდნენ შამბიანის, არყიანის, ემლიკლის ფერდობებზე, ორი-სამი მწყემსი ეყოფოდა. დანარჩენი? უსაქმურობა რომ მოსწყინდებოდა, თხრიდა ამ ყორღანებს. განძის მაძიებლობა, როგორც ჩანს, ძველთაგანვე მოდის.

— არმაზის ხეში მეცხრამეტე საუკუნეშიც კი იყვნენ ასეთი განძის მაძიებელნი...

— ინვენტარით ერთი რამ დასტურდება: ძველად მცხოვრებნი ტომები ამ მხარეში დაკავშირებულნი არიან იბერიელებთან და კოლხებთან.

— ეს ოთხთავა ურეში რაღაა. ისეთი თვლებია და ისეა ნაშენები, რომ ამ ღაღა-ღღა გზებზე ივლიდა?

— მართალია, — ჩაერია შინდია, — არ ძალუძთ ხეთა ხენეშთა ტუბილთა ნყოფთა მოსხმარ. თვლები ფიჭვისაა. ხელნები წიფლისა, მაშინ, როდესაც ამ ხეების გვერდით იმ დროს უნდა ყოფილიყო და იყო კიდევ რცხილა, იფანი, თელა მუხა, ყოველ შემთხვევაში აქ — მაღალმთის მუხა, ეს საუ-

ვეთხოვ ურემეტონის საშენი ხე-ტყეა. ჩვენი ეთნოგრაფები მივიღენ იმ დასკვნამდე, რომ ასეთი ეტლები დასაფლავების ინვენტარია... შემდეგში სხვასაც ვნახეთ.

ვახტანგი ქვაყრილის ბოლოსკენ იცქირებოდა.

— მოდიოთ აქ, — ჩურჩულით უთხრა, — შეხედეთ, ისე იგრიხება როგორც თალათინი...

მართლაც, ქვაყრილის ბოლოზე ორიოთხა დახტოდა, ხან ქვებში ჩაძვრებოდა, ხან ისევ მზის სინათლეზე ამოვიდოდა.

— დაილაღეთ არა? — თითქოს უსაყვედურა მინდიაძე.

— ვინც ერლო მოხნა, ისიც მოკვდაო, — ღამილით შეჰკადრა გვიგამი.

აკრიფეს გუღანაბადი და გასწიეს ყარაბულაღისაკენ.

— ცოტაოდენი ვიანკესოთ და გავუდგეთ გზას, — გიორგიმ მალა მთას ხედა.

— იმას იქით, ხომ იცით, ტბა ფარავანია.

— ვიცით.

— ჰოდა, ეგ თქვენი არჩევია, მე და მინდია ვეღარ მოგყვებით. ჯერ გომარეთში ჩავიდეთ და შემდეგ იქით წადით.

— გიშველა ღმერთმა, — დაატანა ერეკლემ.

უბნის ვარ

აბა რას ვვარვებს ჩვენ ის გუთანი, რომე აჩუროს მარტო შიშინი, და არ მოსთხრიდეს ძირით იმ ბალახს, რომელიც უშლის თესლას ამოსვლას

ოღია ვაჟაყვამე

„ყარაბულაღს ქვევით ზურტაკეტას ერთვის საფიქლის ხევი. ვამოსდის ქარვასლის ხევისა, მოერთვის აქ ზურტაკეტას. შესაყარს ერთვის მეორე საფიქლის ხევი. აქა არს დაბა დიდი გომარეთი, ვითარცა მცირე ქალაქი“.

ჩრდილოეთით კვირიკეთის მთა საზღვრავს, მის კალთებზეა დიდი და პატარა

გომარეთი. მათ წინ, სამხრეთით დაცემულია უზარმაზარი ზეგანი, შემოშრული ღრული ჩრდილო აღმოსავლეთით ქციის ხრამით, სამხრეთით შავიწყლით და დასავლეთით საფიქლის ხევით.

ამ პლატოს შუაგულში ორმოცი წლის წინათ დიდი ჰაობი იყო, ახლა გომარელებს არხები გაუყვანიათ და დაუშვრიათ.

დიდ გომარეთში, 1896 წელს, ე. თაყაიშვილის მოწმობით ასოცდაათი კომლი იყო, ყველა ქართველი. 1930 წელს რვაას კომლამდე იყო, სამოციან წლებში — ათასს გადააჭარბა, მაგრამ სამოცდაათიანებში დაიწყო მიგრაცია და თბილისში ჩასახლდა ხუთას კომლამდე. ამჟამად სოფელში ოთხასორმოცდაათი კომლი დარჩა.

გომარელები მაგარი ხალხია, ჯანიანი. ჩვენი ავებდობის დროს მათ გაუძლეს ოსმალთა თარეშსაც, ლეკების მარბიელ რაზმებსაც.

ძირთადად მზენელ-მთესველი და მეცხვარე-მესაქონლენი იყვნენ და ეს თავისი პროფესია მეოცე საუკუნემდე შემოინახეს. გომარეთის მიდამოთა ნამარხები ადასტურებენ, რომ მესამე-მეოთხე ათას წლებშიც ჩვენს ერამდე ამ მხარეში მეცხოვრებნი, საფლავში აღმოჩენილი ინვენტარის მიხედვით, მესაქონლეებად, მეცხვარეებად ჩანან; ასეა მეცხვარეებზე საუკუნეშიც. შემთხვევითი ზომ არ არის, რომ არსენა ოქელაშვილი თავის ნათლიმამას ეუბნება:

ნათლიმამავ, ნუ მღალატობ, ნუ ჩამაგდებ მტრების ხელსა: ათასწილად სიკვდილი სჯობს იმათ ხელში განსაცდელსა! მე მღალატობ. ფარსადანო იქ რას ეტყვი მალაღ ღმერთსო? რას თუმანს აქ მოგართმევ, სამას თუმანს გომარეთსა.

არსენა ზომ მეცხვარე კაცი იყო და მარაბდელ ვაჟკაცს ძმა-კაცები და ნათელ-მირონები სწორედ ვაჟკაცების ამ საბუღარში. გომარეთში ჰყავდა. თქვენ უკვე იცით, მეცხვარე ვაჟკაცი

უნდა ყოფილიყო გამძლე, უშიშარი გულგუტებელი.

გომარეთში რამდენიმე ტაძარია, ყველა ძველი. მის მიდამოებში ზომ აუარებელი! როგორც ჩანს, სოფლები მოსპობილან და ტაძარნი დარჩენილან. ყველაზე მეტად ახალგაზრდები გააკვირვა სასაფლაოებმა. აი, თუნდაც ზემო სასაფლაო, რომლის ცენტრში წმინდა გიორგის სახელობის ერთნავეანი ბაზილიკა დგას.

ერთ-ერთი წარწერა ექვთიმე თაყაიშვილმა ასე წაიკითხა:

„სახელითა ღმრთითა მას ეამს ოდეს ძრიულმან და უძლეველმან გიორგი აფხაზთა მეფემან შეიპყრა ზვიად მარუნიანი, მაშინ ესე ბალავარი დეა ხელითა ცოდვილითა მიქელ ხუცეს — გალატოზისათა“. ე. თაყაიშვილის აზრით, გიორგი II-ის დროს (1072-1089წ.) შეიძლება ყოფილიყო ლიპარიტ პირველი.

სხვაგან სხვა წარწერებიც ნახეს: „მე მზისთვალმან თანამეცხედრემ ლიპარიტისამ ავაგე ტაძარი ესე საოხად სულთსა ჩემისათა“.

მეორე ტაძრის ნანგრევებზეც კიდევ ლიპარიტია მოხსენებული.

მაშასადამე, მეათე-მეთერთმეტე საუკუნე იშორება ამ მაღალ მთის სოფლიდან. არის ტაძრები ლიპარიტ მეორის და მესამის წარწერებით.

— არ მიყვარან ლიპარიტები...

— არც რატი, — გაეხმაურა ლელა, — დავითს ებრძოდნენ...

— ძნელია, ბიჭვბო, ცხრაასი წლის შემდეგ სამართალი სწორად გადასკრათ, — ჩაერია მინდია.

— მეორე და მესამე ლიპარიტსაც აი ეს მიჩვენე. მოდი თ ნახეთ რა არის, — სასაფლაოს ჩრდილოეთის მხრიდან იძახდა ერეკლე.

მართლაც, უნიკალური საფლავის ქვა იყო. ზედ — ვაჟკაცის ბარელიეფია, იშვიათი ხელოვნებით ნაკეთები, მის ფეხთით წევს მეცხვარული ძაღლი. გვერდით, მარცხნივ, დუქარდი,¹ ჯამი,

მარჯვნივ, მეცხვარის ჯობი, დამბაჩა, თოფი, ფიჩხაურა, ყანწი; საფლავის ქვის სამხრეთის გვერდზე გამოქანდაკებულია შეკანძული ცხენი და საფლავის ქვიდან გამოყოფილ ხელს უჭირავს. მოქანდაკეს თითქოს უნდოდა ეთქვა, აქ დამარხული დღესაც ცოცხალია; ყოფილა ვაჟკაცი, ჰყოლია ცხვარი, უცხოვრია და სახელიც დაუტოვებია. მაგრამ რაც მთავარია, ქვის შეკეთებული ნამდვილი ხელოვანი ყოფილა.

ამის შემდეგ ბიჭები დაუტრიალდნენ საფლავის ქვებს:

— აი ავეანი, პატარა ბავშვით, — გულამოსკენით ამბობს ლელა, — გვერდით დედა წევს.

— აი ნეფე-პატარძალი...

— კირითხურო.

— მჭედელი...

— ფეიქარი...

— გუთნისდედა,

— კიდევ მეცხვარე.

ისმოდა აქეთ-იქიდან ხმები და ფოტოაპარატის ჩხაკუნი. აი საფლავის ქვაზე გამოქანდაკებული ცხენი. ამ საფლავში ჩასვენებული იქნებოდა მხედარი, სამშობლოსათვის თავდადებული.

სამხრეთ საქართველო, ქვემო ქართლი, სწორედ ასეთი საფლავის ქვებით არის ცნობილი.

— აი, რა უბრალოა, მაგრამ რა დიდებული!

უბრალოება ყოველ საქმეში, ლხინშიც და ქირშიც, ზომ უდიდესი სილამაზეა, სიწმინდე გულის და სიმაღლე სულისა. მთელი საქართველო დამივილია ფეხით და გზად შეხვედრილ სასაფლაოებისათვის გვერდი არ ამივლია. ყოველი ქვა თავისებური, უბრალო და მრავლისმთქმელია. სოფელ გომარეთში რამდენიმე სასაფლაოა. ერთ სასაფლაოზე თერთმეტი პროფესია ამოვიკითხე: აი მეცხვარე, გუთნისდედა, კირითხურო, ფეიქარი, მჭედელი, დურგალი, ნალბანდი და სხვა. ყველა ეს საფლავის ქვაზეა გამოსახული.

¹ დუქარდი — ცხვრის საპარსი მაკრატელი

რა უბრალოდ და მკაფიოდ!

რად დავივიწყეთ ეს ლამაზი, დიდებული სისადავე? მოიარეთ საქართველო. ნახეთ ეს ძველი სასაფლაოანი და თუ სადმე თვალს ეჩოთიროს რაიმე?! გრძობ, რომ აქ არის საუკუნო განსასვენებელი და სწორედ ამიტომაც ივსება უნებლიედ გული დიდი პატივისცემით წინაპრებისადმი.

საიდან იფეთქა იმ ვულგარულმა ფუფუნებამ, რომელიც უკანასკნელად ჩვენს სასაფლაოებზე გაჩნდა? მარმარილო, ლაბრადორი, გრანიტი, ათასნაირი ვარაყი. მათ მიღმა ადამიანი დაკარგულია, აღარ ჩანს იგი.

ერთი საფლავის ქვაზე, თემის ხეობაში, რკონის ციხის ეზოში ლოდზე წერია: „წამკითხველო შენდობას გთხოვთ გოდერძი მიგრაიული“. და ამოკვეთილია ერთი ხმალი. აუარებელ რამეს გეუბნებათ ეს უბრალოება. იყო ვაეკაცი და იბრძოდა თავის ქვეყნის სადიდებლად, როგორ არ ეტყვიო შენდობას!

მანგლისის ახლო ბზის წყლის ხევია. იქაც მრავალი ნანგრევია. ერთ საფლავის ქვაზე ამოკვეთილია დიდი გუთანნი, ჭილა და მარჯვენა, რომელსაც შეილდი მოუზიდავს. აი ძველადაც ყოფილა თქმა, „ცალ ხელში ხმალი ეჭირათ. მეორეში გუთანით“.

არაგველების საფლავზე უბრალო ლოდიც არაა, ცხრა მძა ხერხეულიძის საფლავზე თითო ლოდია მაგრამ განა ამ უბრალოებამ დაფარა მათი ბრწყინვალეობა?

ადამიანი უნდა გამოაჩინოს თავისმა საქმემ და არა გარეგნულმა ბრწყინვალეობამ; უკვე დრო არის ჩავუფიქრდეთ, რანი ვიყავით და მოვაცილოთ ის ქაფი ჩვენი სიცოცხლის ნადუღს, რომელიც თავზედ მოგდებულია, როგორც ზედმეტი, როგორც კუჭყი!

ამობენ, თუ სადმე მიცვალებულია, ან ქორწილს აპირებენ, მათს ოჯახში უმალ გაჩნდება ვიღაც უცნაური ხალხი. მათსა და ოჯახის წევრთა შორის მძაბრება დიალოგი:

— ხალხის მოპატივებას აპირებთ?

— კი!

— რამდენს?

— ერთი ასი-ორასი.

— კი ბატონო. დაუძახეთ ორასს. დანარჩენს ჩვენ დაუძახებთ. ხარჯს ჩვენ გავწევთ, შემოსავლიდან ამდენსა და ამდენს თქვენ მოგაართმევთ. დანარჩენი ჩვენია.

ეს ხომ მიცვალებულით ვაპრობაა. წარმოუდგენელია!

სოფელში ვცხოვრობდი, იყო ჭირი და ლხინიც, მაგრამ არ მახსოვს მესამომრენი დამთვრალიყვენენ. მოიგონებდნენ გარდაცვლილის საქმიანობას, მის კარგ საქმეს, ჭირისუფალთ ეტყოდნენ სანუგეშოს, დალევდნენ 3-4 ჭიქას და ხალხი მწუხარევე იშლებოდა, არც ქელეხში, არც ქორწილში კაცი ნებისმიერად არ წავიდოდა. უმკველად მობრძანდის კაცი უნდა ზლებოდა. ჭირის სუფრა თუ იყო, ეტყოდა: „მავანმა და მავანმა გთხოვათ, ცრემლი დაგვყარეთო“. თუ სამხიარულო სუფრა იყო: „თქვენი მობრძანებით სახლი დაგვიშვენეთო“. თუ ძალიან ახლობელი არ იყო დამპატივებელი, ოჯახიდან წავიდოდა ყველაზე დარბაისელი; აკი იყო თქმაც: „ორი კაცი ერთად ოჯახიდან ქორწილშიც კი არ წავაო“.

კაცი ისე არ დათვრებოდა თავგზა დაეკარგა. დღეს ხშირია ასეთი სუფრის შემდეგ აყალ-მაყალი, ჩხუბი, მკვლელობა. ზოგი დამნაშავეს ამართლებს კიდევ, რა უყოთ, მთვრალი იყოვო. ძველად კანონი სიმთვრალით ჩადენილ ბოროტებას შედევათს არ აძლევდა. აი ვახტანგ მე-6 კანონებში რა წერია: „ღვინოში რომ კაცმან კაცი მოკლას, ან დაქრას თუ რაც იყოს, მთელ სისხლზე თუ არ მეტი, ნაკლები არ მიეცემების, იმისთვის რომ ის რომ იცის ღვინოში აჩქარებული არის, რატომ დალევს ამდენს, რომ ამგვარ საქმეს აწინევიებს“.

აი, ხედავთ, როგორ უცქერდა სიმთვრალეს ძველი კანონიც, კანონი კი

დაწერილია იმ ტრადიციების მიხედვით, რომელიც ჩვენში არსებობდა.

ყოველივე ამას, ქორწილში წასვლას თუ დასაფლავების დაწერებას, თავის წესი ჰქონდა, სიღარბაისლე ახლდა, თავდაპირველობა. ის, რაც დღეს ამ შემთხვევაში ხდება, ყოველგვარ ზომასაა გადაცილებული. შემოსავლის წყაროდ გაუხდიათ ზოგსა და ზოგს კელებიც და ქორწილიც.

ამ წესებში არაფერი ჩვენებურია არ არის, ესაა ქარის მოტანილი, ჩვენთვის უცხო და ნუ ვყიდით ჩვენს სიღარბაისლეს, კეთილშობილებას, რაინდობას, გულუხეობას, რამდენიმე მანეთად.

— ჰო და, ქარის მოტანილს ქარი წაიღებს.

— მოიცა, — შეუტია ვახტანგმა, — დამამთავრებინე! — და განაგრძო.

— დღეს ზოგ ქორწილში პატიოსან კაცს არ შეესვლება. ხელში უცქერიან. თუ გაუწყრა ღმერთი და დიდი რამ ვერ გაიღო, საქვეყნოდ აცხადებენ, სასაცილოდ ხდიან... ვანა ესაა ჩვენი ხასიათი? ქორწილში კაცს მიუხაროდა, ოჯახი მოსულს კეთილი ღიმილითა და სიხარულით ხედებოდა.

დროა, ძმებო, დავიბრუნოთ ჩვენი სახე და წესები, იერი კეთილშობილებისა, რომლითაც გამოვიარეთ მთელი ჩვენი ისტორია.

გავამრავლოთ ჩვენი თანამედროვე დღეობანი, არსებობს უკვე ილიაობა, შოთაობა, ვაჟაობა და სხვა. მაგრამ ძველად ვანა „წმინდა გიორგობა“ ერთ სოფელში არსებობდა? რატომ არ შეიძლება შოთაობა 20-სა ან 100 სოფელში იყოს. როდის აქეთაა ვაჟა ვასცა და ჩარგალს, საქართველოს. დღეობას კი მართო ჩარგალში ვიხდით. რა დააშავა საქართველოს სხვა კუთხემ. რატომ არ უნდა ვზეიმობდეთ სვანეთში, რაჭაში, იმერეთში, აფხაზეთში, გურია-სამეგრელოში, ქართლ-კახეთში, აჭარაში და სხვაგან? გარდა ამისა, ჩვენ

მრავლად გვყავს სხვა ისეთი ხალხი, რომლის სახელობის დღეობა შეიძლება დაეწესოს, ალგენელებმა ზეზვაობა დააწესეს, რატომ არ შეიძლება კავთისხეველებმა თევდორობა ილდესასწაულენ? ოსმალთა ჯარს რომ გზა აუროია...

ყოველ კუთხეს ასეთი გმირი ერთი და ორი მაინც ჰყავს — მარაბდაში ცხრა ძმა ხერხეულიძე, ბაზალეთში ლომი ჩრდილოელისა, კახეთში დავით ჯანდიერისა და ა. შ.

ასევე გასამრავლებელია მოსავლის დღე და სხვა მრავალი, ჩვენი დღევანდელი ყოფის ამსახველი ტრადიცია. ძველი დღეობებიდან გადმოვიტანოთ, რაც სასარგებლოა და კარგი: ჭიდაობა, დოლი, ლხინი; დაეუმატოთ ახალიც, ჩვენი ახალი ყოფიდან. გამოფენები: მეთუნეების, მხატვრების, მოქანდაკეების. გაემართოთ შეჯიბრებანი სიმღერაში, ცეკვაში, ხვნაში, საქონლის მოვლაში, დაეამშვენოთ იგი. მისვლა-მოსვლა საჭიროა, აუცილებელია, გადაეუხსნათ გული ერთმანეთს, გაეციხოთ და ვიმზიარულოთ წმინდა გულით.

— ვიმზიარულოთ წმინდა გულით, — გაიმეორა ვახტანგმა და დახურა რვეული.

— კიდევაც რა, — დაუმატა ლელომ.

გომარეულ ბავშვებს, რასაკვირველია, შეუმჩნეველი არ დარჩენიათ უცხო ხალხი. ვახტანგი რომ კითხულობდა, მაშინ ფეხაკრფით მიუახლოვდნენ და განაბულეები ყურს უგდებდნენ...

— ჭიდაობა ეხლაც ვიცით! — თქვა ერთმა შაერტუხამ.

— აგერ, გვერდზე, იქით, — გაიმეორა ხელი ერთ შავთვალწარბამ, — თამარ დედოფლის ამუნებულნი საყდარიცაა.

— როგორ თამარ დედოფლის?

— კი, თამარ დედოფლის, აწერია.

— რად გიკვირს ვივი, აკი ექვთიმეც იხსენიებს.

გომარეულიდან ორ კილომეტრზე, ჭოჭიანის მიდამოებში პატარა ტაძარია და აღმოსავლეთის კედლის ერთ ქვაზე წარწერაა!

„თამარ ღმრთისა სწორის სამლოცველო“.

ალექსანდრე ბეგაშვილი

თეთრი ზაპანი

აქ, ჭიშკართანვე
ქუდს იხდიდა ივანე დიდი...
ქველს,
დარბაისელს,
ბრძენს,
დიდებულს
შეენოდა რიდი...

აქ, ამ ჭიშკართან გვეგებება
ურის დიდება —
გვიცქერს ილია,
გული ტკბება,
თვალი ბრწყინდება —
აქ გვეგებება
ურის დროშის ზეალმმართველი,
ვისაც სამშობლოს მამად უხმობს
ყველა ქართველი,

ვინც მამულს აზრით იფარავდა,
ვით გმირი მკერდით...
აკაკი,
ვაჟა
ღმერთკაცს აქაც უდგანან გვერდით.

აქ ჭიშკართანვე
ქუდს იხდიდა ივანე დიდი...
სპეტაკს,
დიდებულს,
დარბაისელს შეენოდა რიდი...

რიდი და კრძალვა ჩვენც გვეშენოდეს
და მუხლთა დრეკა
აქ, დიდ ტაძარში,
სადაც ისმის ზარების რეკვა,
ზარების,
მაგრამ არა ლოცვად,
სწავლად მხმობელის,
ცოდნის ზარების,
უვიცობის დამამხმობელის!

ამ თეთრ ტაძარში
დგას უჭრობი სინათლის სვეტი,
ამ თეთრ ტაძარში იჭედება
ცხოვრების ბედი!

კრძალვით ვუცქერდეთ
მის ქათქათა, საყვარელ კედლებს
და მუხლს ვუდრეკდეთ
სვე-ბედნიერ მომავლის მჭედლებს!

ამ თეთრ ტაძარში,
სად სიბრძნის სხივს
ფშვრეტთ ნათლის
სვეტად,
უნდა ვისწავლოთ,

ვით გვიყვარდეს სამშობლო მეტად!
წმინდაა იგი
და ნეტარი
როგორც მთაწმინდა,

და დღეს ახალ შვით
საქართველო როცა გაბრწყინდა,
როცა მზევლტვით
გაშარჯების ახალ მწვერვალებს. —
უფრო ქათათებს ეს ტაძარი,
უფრო ელვარებს;
უფრო მალღდება,
უფრო აფრქვევს ცოდნის სინაიღეს,

მემატიანის ბრძნული შუბლიც
და ფნას იმატებს.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ახალგაზრდობა ამ კედლებში
სიბრძნის გზას იკვლევს.
დიდება ცოდნის ტაძრის მოძღვარს
და შესაძირკვლეს!

ერთად ვიხილვ...

ფრიდონ ხალვაშ

ერთად ვიხილვ...
ზღვა,
ბათუმი
და შენი გული —
ლექსების ტალღით ამ ზღვასავით
აზავთებული.

დღეს გეტყვი, ძმაო,
თუმცა აქამდე ვიყავ მდუმარი,
ვით შენ თბილისში,
მეც ბათუმში არ ვარ სტუმარი.

ვეტრფით აჭარას,
ვეტრფით კახეთს,
ვეტრფით გურიას,
ვეტრფით,
წყურვილი ვერ მოგვიკლავს,
ისევ გვწყურია;

ისევ გვწყურია სიყვარული
ჩვენ ერთმანეთის,
რაჭა-ლეჩხუმის,
იმერეთის,
ქართლის,
სვანეთის...

შენ რომ თბილისში
ტრიბუნაზე აიმართები,
წელში ამაყად გავიმართები!
წყრილი ლურწამი დამსხვეილდები,
იქცევი მუხად,
ნაწი და სუსტი

გადიქცევი ვაგაკად ჯმუხად;
მამულის მადლით,
ლექსის ცეცხლით
ხდები ძლიერი,
ლომად იქცევი,
ხდები ბრვე და მხრებგანიერი!

სამშობლოს ტრფობით რომ გიელავს
მწველი თვალები,
მე სიხარულით,
სიამაყით გავიმსჭვალები!

მახარებს შენი ცხელი გული,
შენი ქველობა,
შენი მამულის სიყვარული
და გულწრფელობა.

შენს მშვიდ სახეზე
ძელი სევდის მე მიყვარს კვალიც,
შენს გულში ახალ სიხარულის
გიზგიზა ალიც.

მიყვარს,
ილიას შვის სხივი რომ
გაშუქებს გულზე,
ტანჯულ აჭარას ვინც მალამოდ
დაედო წყლულზე!
ვისაც სამშობლოს სიყვარულის
გულს უგზნებს გრძნობა,
სწორედ იმ კაცის გატანა მწამს,
იმ კაცის ძმობა!

ქ მ ლ ბ ა

მე არ მინახავს
 არც ტაშკენტი
 არც ერევანი,
 არ ვიცი
 მათთან როგორ ღუის
 ვაზზე მტევანი.

სომხეთის ცის ქვეშ
 არ დავმტკბარავარ ცისარტყელებით,
 არც ვარსკვლავებით —
 ზეცისა და მზის სარკმელებით.

უზბეკთა ველებს
 როგორ ჰფარავს თოვლივით ბამბა,
 ყურს აქ, თბილისში ჩამსმენია
 შორეულ ამბად.

თუმც მტკვარს და არაქსს
 დებს ვუწოდებ ღვესებში ხშირად,
 არცა ვყოფილვარ არასოდეს
 კასპიის პირად,

მაგრამ მე ვიცი
 და ამისი ნება მაქვს სრული:
 ვაქო,
 ვადიდო სომხის გული,
 უზბეკის გული;
 ვადიდო გული
 ბაქოელის —
 ძმის და მეზობლის,
 გულთბილ მეგობრის,
 ტკბილ მეგობრის,
 მღიმარ მეგობრის.

ზღვაზე, გაგრაში
 ეს ოთხი ძმა ვიყავით ერთად,
 ჩვენ ხალხთა ძმობა
 გაეიხადეთ ხატად და ღმერთად.
 და რომ ვუცქერდი
 გულით მართალს
 ამინოვს ნემატს,
 თვალწინ ვხედავდი
 მთელ უზბეკეთს,
 ვსახავდი ჩემად.

ვსახავდი ჩემად,
 მწამს:
 ასეთი წრფელი და ტკბილი
 იქნება ყველა —
 უზბეკეთის ნამდვილი შვილი.

მე მის თვალებში
 სხივს ვხედავდი —
 კეთილს და ნათელს,
 ის სიყვარულით ძმას მეძახდა
 შორეულ ქართველს
 და ამით თვითაც
 საქართველოს ეტრფოდა მთლიანს,
 ჩვენს ძვირფას, მზიურ საქართველოს,
 გულითაც მზიანს.

ვეტრფი ჩვენს სარმენს,
 ჩვენს საყვარელს,
 ჩვენს მოხუც მგოსანს.
 მთელი სომხეთი
 სიყვარულით
 მის ტკბილ ჩანგს მოსავს.

ხარობს მოხუცი,
 განა გალობს გულით მკენესარი?
 ვნახე სარმენი, —
 ვთქვი:
 სომხეთი აი ეს არი!

ჩემი ყარდაში ზიატაი —
 ჩემი ჯაფარლი,
 ლექსის უღელში ნაწრთობია
 და ნაჯაფარი.

არც მოშაქრული ენა უყვარს
 და არც ქადილი...
 არ იტყვის, მაგრამ
 რასაც იტყვის,
 არის ნამდვილი!
 სტუმრად ვეწვიოთ —
 აი მისი გულის წადილი.
 ვნახე ჯაფარლი —
 ძმას ენდობა,

ძმურად გაიტანს...
ასე ვენდობი
მთელ მის მართალ
აზერბეიჯანს!

ზღვაზე, გაგრამი

ეს ოთხი ძმა ვიყავით ერთად,
ჩვენ ხალხთა ძმობა გავიზადეთ
ხატად და ღმერთად.

ვადიდებ წინვლას:

ქებას ვუძღვნი ელექტრობორბალს,
თვალის ხამხამს რომ ვერ მოასწრებ,
ჩამოფქვავს ხორბალს.

ან თუნდაც რად ღირს კომბაინი —
მინდერების გემი!
მას ქება,
ვაშა,
ალტაცება,
დიდება ჩემი!

ვადიდებ წინვლას,
მძლავრი ფრთებით
სულ წინ-წინ ფრენას,
მეც ფრთა მესხმება,
რომ შევეცქერი სამშობლოს ღხენას.

მაგრამ რა ვუყოთ,
გული წუთით თუ დაღონდება,
ხევზე, ტყისპირას
წყლის წისქვილი თუ მაგონდება,
წვერჩამოფქვილულ შეწისქვილეს
თუკი ვიხსენებ,
თუ იქვე,
ჩრდილში
ტკბილი მაჭრით
პირს გავისველებ,
თუ შოთს გაეტევა,
მერე ავხსნი ზეს მიბმულ ქურანს, —
ეს მხოლოდ წუთით
მოგონების ვეძლევი ბურანს.

რა ვუყოთ მერე,
თუ ვიგონებ ცელსა და ნამგალს,

როგორ ვთიბავდით,
როგორ ვმკიდით
სათიბს და სამკალს,
როგორ ლესავდა მამაჩემი
ნამგალს სალესით,
ტკბილად ვიგონებ,
დიდი გრძნობით, უმსურვალესით.

ტკბილად ვიგონებ, სიყვარულით,
და ამით განა
ის მინდა
ნამგლით ათ დღეს მოვმკათ
ერთი დღის ყანა?

არა,
წინ სწრაფვას გაუმარჯოს,
მძლავრ ფრთებით ფრენას!
მეც ფრთა მესხმება,
რომ შევეცქერი სამშობლოს ღხენას.
და თუ დიდი წყლით
დიდ ქალაქში
ეს გულიც ხარობს,
მე კი კვლავ ვეტრფი
მოწანწკარე კლდისპირას წყაროს;
და თუ აქ დიდი სიხარულის
მძლავრად ქრის ქარი,
თუ ამ ხალისით სულსაც ულხინს,
გულიც მაქვს მტკბარი,
და მაინც ვეტრფი
ჩემი სოფლის უღონო სიოს, —
იქ გავიზარდე,
და ჩემს მკითხველს
უთხოვ
მაბატოს!

ქაბი მნამს წიფელი. გულახილი

მტრთან,
მოყვასთან
ერთნაირი არა მწამს კაცი.
ვინც გულს არ უყვარს —
მის წინაშე შუბლიც მაქვს მკაცრი.

მტრობა ერთია,
რას მიქვიან ფარული მტრობა!
ფარული მხოლოდ გამიგია
მიჯნუჩის ტრფობა!

მტერი ვარ — მტერმა არ იცოდეს?
ეს არ მოხდება!
გზად შემეყრება, —
ცივი მზერა გულზე მოხვდება.

ვინ ავუღვრებ
აგს და კეთილს ერთ ხმაზე სიმებს.
მოყვასს ეკუთვნის,
ტუნს ღიმილი რომ მიციმციმებს.

არა მწამს კაცი, —
ფიქრს და ზნახვას ვერვინ გაუგებს,

რა ვქნა,
ასეთ კაცს
ჩემი გული კარს ვერ გაუღებს.

კაცი მწამს წრფელი,
გულახილი,
ქველი,
ნათელი,
თუნდ რუსი იყოს,
თუნდ თათარი
და თუნდ ქართველი!

რომ არ ვთქვა, რა ვქნა,
გადმოხეთქა სიტყვამ ნაპირი:
დაგზადებულვარ
გულახილი და პირდაპირი.

და ეს, არ ვიცი,
დამლუპავს თუ მთლად
ამაშენებს,

ერთი კი ვიცი:
ეს ის არის,
კაცს რომ ამშვენებს!

გელა შალვაშვილი

მე... უბნად

მე ვაკვირდები ჭრულ-ჭრულა ჩიტებს
და მათში რაღაც ჩემებურს ვიჭერ.

დიდად როდი მშურს მათი კაბები,
მსურდეს — მე უკეთ მოვიქარგები.

არცა ხილალე მათი მაკვირვებს,
მე მათზე ლაღად ვხედვები აპრილებს.

და ვიბუზები ზამთარშიც ისე,
როგორც სწვევიათ პაწია ჩიტებს.

არ მესარბება არც ფრენა მათი,
ხიხარბე ანდა რა სათქმელია, —

ოღონდაც დიდი სურვილი გახლდეს
და ფრენა არც თუ ისე ძნელია...

ახე უბრალოდ შევფურებ ჩიტებს
და ჩემში მრავალს მათებურს ვიჭერ.

გზარ ვარ. ბაზონო

მე უფრო მეტსაც დაგელოდებით,
მაგრამ ვიცოდე მაინც... სადამდე...
ო, მომიტყვევო, ცოტაოდენი
ჩემი წუხილი ხომ არ გადაგდეთ!
უფერულია ჩემი დღეები,
და ღამეები გაუსაძლისი...
მაინც სადა აქვს ახე ვეება
წუხილს ან ბოლო, ან დასაწყისი.
ეს მარტოობაც... თუმცა ისედაც

რა გამოულევს ძე-კაცს სადარდელს...
ო, თქვენმა მოსვლამ ძალზე მიშველა,
მაგრამ დარდები, მგონი, გადაგდეთ...
ლოდინი ჩემი უნაპიროა,
მთელი სიცოცხლე? — მზად ვარ,
ბატონო,
მაგრამ მანამდე ხომ საჭიროა,
მოგესათუთოთ და გეპატრონოთ...

გინც გინაზე ღვახარ

ასი შთა გადაიარე,
 ასმეერთეზეც ახვალ,
 ათასიც გადაიარო,
 მაინც მიწაზე ღვახარ.

ცახ რაგინდ წაუპოტინო,
 ცა, ცაა, შენ კი სხვა ხარ,

ერთი რამ უნდა იცოდე,
 მაინც მიწაზე ღვახარ.

გინდა ქვეყანას მოედე, —
 ერთი მოკვდავი რამ ხარ,
 თავი ცასაც რომ ახალო,
 მაინც მიწაზე ღვახარ.

გიუპოთა გაგო...

უსაფუძვლოდ რომ გიჭობდეს
 ეს ცეროდენა არაგვი,
 ნუ გეშინია, სიგიჟეს
 არ მოუთმენდა არაგინ.

უმიზეზოდ რომ ქარობდეს
 ქარი, აშარი, მეტადრე,

შარს მოუდებდნენ იცოცხლეთ,
 გზა-შარას გადუკეტავდნენ.

კიუტად რომ არ ველტკოდე
 ერთხელ არჩეულ მიზანსა,
 სამიწედ არ დამინდობდა
 მიწა და... პირსაც მიზამდა.

დროს ბაბი

დრო თუმც არ განერებულა, მაგრამ მიდის კი ტაატი,
 თუმცაღა დიდად წიკწიკებს, წინ არ მიიწევს საათი.

რა შუაშია საათი, ანდა ეს დროის ტაატი,
 როდემდის გინდა იცხოვრო კაცმა ამ ტარა-რა-ათი.

დრო-ჟამი როდის ჩერდება, ან თუკი მიდის, სად მიდის? —
 უბრალოდ... შენ ან იპოვე, ან ვერ იპოვე ადგილი.

დრო-ჟამი როდის ჩერდება, ან დროის მოკვლა რას ჰქვია,
 როს ჩემს წინ ხაიამია, როცა საადიც აქვია.

ვარდნარში ისე ხალისით მიმომატარებს საადი,
 აღარც კი მახსოვს საათი, მით უფრო დროის ტაატი.

მოთხრობები

ზღვა მზვიდი და გულგრილი იყო

დახლიდარი ზღვას გასცქეროდა. კონიაკი რომ შევეუკვეთე, ერთი ლაზათიანად დაამთქნარა, მერე ზანტად მიბრუნდა და ჭიქა შეავსო. დახლიდან ძლივს გამოეცია. ჭიქა წინ დამიდგა და დახლისაკენ წაჩანჩალდა. პირვანდელი ადგილი დაიკავა. ზღვას მოწყენილი გასცქეროდა.

ზღვა ახლოს იყო. მსუბუქი ტყლასუნი ისმოდა. ზღვის სუნი მცემდა. მლაშე სუნი, ყველაფერში რომ ატანდა.

კონიაკი გადავკარი. ლუდი დავაყო-
ლე. ერთხელ კიდევ შევათვალიერე სასაუზმის გატურტლული კედლები. სასაუზმეში ვიღაცა კაცი შემოვიდა. მღალი, ჩამომხმარი, წითური მამაკაცი იყო.

მაგიდა ჩემს გვერდით დაიკავა. დახლიდარმა გულგრილად გამოხედა. ისევ დაამთქნარა და მისკენ წამოვიდა. მისი უღიმღამო ხმა კვლავ გავიგონე:

— რა მოგართვათ? — ცივად დაეკითხა.

— კონიაკი მომიტანე, — უთხრა მან და ჩაახველა. წვრილი, ღრმად ჩამჭდარი თვალები ჩუწყვლიანდა.

— რალაც დასაყოლებელიც, — მიაყოლა მიმავალ დახლიდარს და კვლავ ჩაახველა. დაბალი, ჩახლეჩილი ხმა ჰქონდა. ვიდრე დახლიდარი რამეს მიუტანდა, სადღაც იცქირებოდა. ისე მო-

რიდან იცქირებოდა, როგორც ფოტოსურათიდან გამოსახულება.

დახლიდარმა შეკვეთილი მაგიდაზე დააწყო და უხმოდ მიბრუნდა.

შემოსულმა რამდენიმე ჭიქა ზედზედ გადაჰკრა. სახის ნაკეთები გაეხსნა. დახლიდარს მოუხმო. ეტყობა, ლაპარაკის გუნებაზე მოვიდა. ჭიქა შეავსო და ხელში შეაჩეჩა.

დახლიდარმა ჭიქას ტუჩები შეახო. ისევ მაგიდაზე დადგა. უგემურად გაიღრიქა. ყვითელი კბილები გამოაჩინა.

— ეხ! დავლევ და...

— კარგი ერთი... გადუძახე.

— ჯანი გავარდეს — მორღვეული თვალები აუციმციმდა. ჭიქა ერთბაშად გამოცალა. მერე მრგვალი, კონმორეული სახე უსიამოვნოდ დაეღრიჭა.

— ველარ ვეშვები ამ ოხერს, — ძეხვის ნაჭერი აიღო და გაღეჭა.

— ზოგჯერ სისხლის გამოშვებას უდრის. უნდა დალიო — უფერულად გაიცინა წითურმა, — ჩემმა ქალიშვილმა ცხოვრება გამიმწარა. ალკოჰოლი მოგკლავსო. კუდში დამდევედა... ახლა დაისვენებს. სამუდამოდ დაისვენებს. წვალებას მორჩა.

— ეჰ... ხე... — რალაცნაირად ამოიქმინა დახლიდარმა. მე გადმომხედა რატომღაც.

წითურმა ჭიქები შეავსო. მერე ჩემ-

კენ გადმოიხარა. არც კი უკითხავს, ჩემი ჭიქაც შეავსო.

— დავლიოთ! — უბრალოდ თქვა. თავისი ჭიქა აიღო და მიიყუდა.

— რას იხამ! იმიტომ ვცოცხლობთ, რომ მოგვედეთ, — თქვა დახლიდარმა თავის კანტურით. მაგიდას მიუჭდა.

წითური ცარიელ ჭიქას ჩასცქეროდა.

— ჰო... აღარაფერი ეშველებოდა, — ისე ჩაიცინა, თითქოს უსტვენსო — დასასვენებლად ჩამოვედით.

— აქ დასაფლავეთ? — ვკითხე მე.

— რა მნიშვნელობა ჰქონდა.

დახლიდარმა მხრები აიჩეჩა. ჭიქა აიღო და გადაჰკრა.

— მამ ალკოჰოლი კლავსო? — იკითხა შემდეგ, ჭიქა რომ გამოსცალა და სული მოითქვა, — ადრე ბოთლს მოვიყუდებდი და ვითომც არაფერი, სმა ის იყო.

ფანჯარაში ლურჯი ცა მოჩანდა. ჩამუქებული ლურჯი. ზღვა მშვიდი და გულგრილი იყო.

— დედამისი თამამდე გავიცანი, — თქვა წითურმა. მისი დაბალი, ზრინწინი ხმა თითქოს შორიდან მოისმა — თმის დროს... მოკვდა. შიმშილით მოკვდა... მარტო ესლა მყავდა. ბედურებით ვკვდებით. მიწა გვეძახის, დედის სისხლივით გვეძახის, ამაოდ ლამობ გავლწიო, ასე ყოფილა. უბრალო ამბავია... სიკვდილის ეშინოდა... ჰმ... სიკვდილის ეშინოდა, — თვალეები დაუვიწროვდა, მომწვანო გაუხდა.

— ომს ნუ გამახსენებ. ჯანდაბაში ვიყავით... ახალგაზრდებს ჰგონიათ, ყველაფერი თავისთავად მოდისო. ძალიან გვიჭირდა, — წამოილაპარაკა დახლიდარმა.

— ჰო... გვიჭირდა.

— შენ ჩემი ძმაკაცი უნდა ნახო. დათრება და ტირის. თვითონაც არ იცის, რატომ ტირის. რამდენი ხანი გავიდა ომის შემდეგ და დღესაც ვერ მოუნებლებია. ნერვები არ გვეიარგა. ახალგაზრდებს წარმოადგენაც არ შეუძლიათ. ნიძლავს ჩამოვალ — ხიზინებდა დახლიდარმა.

— მამაჩემი ომში დაიღუპა, — უცებ წარმოვთქვი მე.

წითური ისე დამაცქერდა, თითქოს პირველად მხედავდა. დახლიდარიც მიყურებდა.

— იქ სიკვდილი ძნელი არ იყო, — მშვიდად თქვა წითურმა — მარტო არ იყავი. ახლა მარტო რჩები. სულ მარტო... იქნებ არის რაღაც...

— უნდა წაგვესვენებინა, — წამოიძახა დახლიდარმა.

— რა მნიშვნელობა ჰქონდა. მიწა ყველგან ერთნაირია.

დახლიდარს სახე წამოუწითლდა. თვალეები გადმოჰკარკლა.

— ერთნაირი? ეგ იგივეა, კაცმა რომ ვითხრას, რატომ ომობდიო! — მაგიდას ხელი დაჰკრა მან.

— მიწა ყველგან ერთნაირია, — ხელი ჩაიქნია წითურმა. ამღვრეული თვალეები გაუმრუდდა. საღდაც შორს გაიხედა, ჩვენს იქით. რაღაც აზრს ჩაუღრმავდა და ჩაილექა.

მე მომეჩვენა, იგი სიტყვებს დაუსრულებლად იმეორებდა. თუფშები წინ მივწიე და წამოვდექი.

— იანგარიშე, — მივმართე დახლიდარს — ერთად იანგარიშე, — ხელით წითურის მაგიდაზეც ვანიშნე. ჯიბიდან ფული ამოვიღე. წითურმა შემომხედა, გახევებული სახე ჰქონდა, სურათებში რომ არის ხოლმე გაქვავებული წამი.

— რა საჭიროა, — თქვა მან მშრალად, — შენთვის არაფერი მითხოვია. წამოდგა. მხრებში მოხრილი იყო, მაგრამ მაინც დიდი ჩანდა. ხელი დამიჭირა.

— რა საჭიროა.

— უნდა გადავიხადო, — გავიმეორე და გარუჭულ სახეზე შევაჩერდი. ხელი გავინთავისუფლე. ფული მაგიდაზე დავყარე. იგი გაფითრდა.

— მიიღე! — ვუთხარი დახლიდარს.

— ცინგლიანო, — ზიზლით გამოსცრა წითურმა, ხელი მომიქნია. მე გვერდზე გადავიხარე. თავი ვერ შეიკავა და მაგიდაზე გადაიღწეწა. მივბრუნდი და გასასვლელისაკენ ნელა გავემართე.

ბიძია ალექსის ჯამრი

მე და ბიძია ალექსი შუშაბანდში ვიჯექით. შემოდგომის მზით განათებულ ქუჩას გავსცქეროდით. ქუჩის მეორე მხარეს, ფარდულთან, რამდენიმე მამაკაცი ლუღს სვამდა. იქით, ძველი ეკლესიის პირქუში შენობა იდგა და დროს ითვლიდა. ქუჩაში ყვითელი ფოთლები ეყარა.

ოთახიდან ვარა ბიცოლა გამოვიდა თეთრი, ძალიან თეთრი თმა ჰქონდა.

— ო!.. დმერთო, რა ცხელა, — წამოიძახა მან და ნახევრად ღია ფანჯარა ფართოდ გამოაღო.

— ასეთ დროს სიცივე იცოდა, — თქვა ბიძია ალექსიმ, — ამინდიც შეიცვალა, — ჭადრა უღუაშებზე ხელი ჩამოსვია — ასეა ხოლმე, რაღაც თვალსა და ხელს შუა გამოგეპარება, მერე გიკვირს.

— სოფელში არ აპირებთ? — ვკითხე ბიძია ალექსის.

— ჰოი ბიჭო, ადესას რა სჯობია, — თვალები გაუბრწყინდა, — გულს ვიჭერებდი.

ვარა ბიცოლას სახეზე ღიმილი გადავღვარა.

— ღვინისთვის სული მისდის. ბიჭიც მას დაემსგავსა.

— აბა ვის დაემსგავსებოდა? — რაღაცნაირად ჩაიციხა ბიძია ალექსიმ. დაფანჩულ წარბებს ქვეშ უსიამოვნო შუქი გაუქრათა.

ვარა ბიცოლა ოთახში შებაჯბაჯდა. ჩასუქებული დედაბერი იყო.

— ის ბიჭი, ერთი კვირაა, სახლში არ გამოჩენილა. გაგიგონია?! — წამოიძახა ბიძია ალექსიმ, — ეშმაკმა უწყის სად დაეხეტება.

წყალივით უფერული თვალები რომელიდაც წერტილს მიაპყრო.

— დღეს სახლში დაიკვირ-მეთქი. საქმე მქონდა, — ვუთხარი და სიგარეტს მოუეკიდე. სქლად გამოვუშეი კვამლი. კვამლი კევივით გაიწეა.

— ბიძაშენი სამსახურში მოეწყო, — ოთახიდან გამოძახა ვარა ბიცოლა, — დარაჯად მოეწყო. დამე მაინც არ ეძინებოდა...

— ფეხი ვერსად მოიკიდა იმ ბიჭმა, — ჩაიბუზღუნა ბიძია ალექსიმ.

— ჩვენ ორს პენსიაც გვეყოფოდა, — კარში გამოჩნდა ვარა ბიცოლა, — მიყრუებულ ადგილზე მუშაობს. არ წახვიდე-მეთქი. თუ აიჩემა, მორჩა. ცოტა რამე ხდება? ადექი, ვისადილოთ.

ბიძია ალექსი მძიმედ წამოდგა. წელი ძლივს აითრია. მაღალი, ძვალმსხვილი მამაკაცი იყო. მხრებში მოხრილი მეჩვენა. ოთახში შემიძღვა. პატარა ოთახში ყველაფერი ისევე სუფთად და კაპწიად გამოიყურებოდა, როგორც ვერა ბიცოლა.

— მაყვლის ან ბროწეულის წვენში ჩაწყობილი ქათამი უკეთესია, — მოიბოდიშა ვარა ბიცოლა. ნივზით შეზავებული ლობიოთი სავსე თეფში გამომიწადა. ვიდრე კარგად მოზრდილი ულუფა არ გადმოვიღე, არ მომეშვა.

ბიძია ალექსიმ კიჭები არყით შეავსო. ჭიქა ჭიქაზე მომიჭახუნა და ერთბაშად გადაპკრა. არაყს სასიამოვნო გემო დაჰკრავდა. რაღაცნაირი მოტკბო იყო. ცეცხლივით მაგარი.

— კარგი არაყია, — ვთქვი, როდესაც სული მოვითქვი.

— სოფლიდან ჩამოვიტანე, — გაიბადრა ვარა ბიცოლა, — ეგ ერთი ბოთლი ძლივს გადავინახე.

ბიძია ალექსიმ თავი აიღო, ჩამოშვებულ უღუაშებზე საკმლის ნამცეცები შერჩენოდა.

— ერთიც დავლიოთ და ორი იქნება, — თვალი ჩამიკრა მან.

ვარა ბიცოლა საათს უყურებდა, ძველებურ კამოდზე რომ იდგა.

— დღესაც არ მოვიდა, — ამოიოხრა მან. თვალზე ცრემლი მოადგა, — მოხუცები აღარ სჭირდება. თუმცა მეც

ასე ვიყავი. დედაჩემის დასაფლავება-ზეც ვერ წავედი.

— მაშინ ცუდი დრო იყო, — შენიშნა ბიძია ალექსიმ და არაყი ხაზაში გადაუშვა. ჩაყვითლებულ კბილებს უკან ბნელი ხვრელი გამოუჩნდა.

— ჰო, ცუდი დრო იყო, — თქვა ვარა ბიცოლამ. ბიძია ალექსიმ სადღაც ჩემს მიღმა გაიხედა.

— ომი იყო, ხუმრობა საქმეა? — წყნარად თქვა მან. მერე ჩემს ჭიქას შეხედა, — დალიე, რას უყურებ. ერთი-ორი ჭიქა არაფერს გიზამს.

— ვითომ?

მან თავისი ჭიქა შეავსო.

— ალექსი ომის დაწყებისთანავე წაიყვანეს, — გაიხსენა ვარა ბიცოლამ, — სოფელში წავედი. დას შევეხიზნე. მისი ქმარიც წაიყვანეს. კაცებივით ვმუშაობდით. დღე და ღამე გასწორებული ვვქონდა.

— მაგისი და წვალეებით მოკვდა. ნერვიული ქალი იყო, ჩაილაპარაკა ბიძია ალექსიმ.

ვარა ბიცოლა ქმარს მიჩერდა:

— აბა რა ექნა? — ცხარედ უთხრა, — ომიდან დასახიჩრებული ქმარი დაუბრუნდა. ისეთი საშინელება ღმერთმა გაშროთ. გამწარდა ქალი. ასეთ ყოფას სიკვდილი სჯობდა, — ხელები გაასავსედა ვარა ბიცოლამ — უფლიდა, თავს დასტრიალებდა, ზედ გადაჰყვა. ის კი უმადური იყო. გაგონილა?

— მეც უმადური ვიქნებოდი. — განაცხადა ბიძია ალექსიმ და ჩაიციხა.

— ღმერთო ჩემო!.. მაგას ცოტაც ყოფნის, დათვრება და აღარ იცის, რას ამბობს.

— უმადური ვიქნებოდი, — გაიშვირა ბიძია ალექსიმ და ჩაახველა. ყელი ჩაიწმინდა.

— უმადური ვიქნებოდიო? — ჩემსკენ შემობრუნდა ვარა ბიცოლა.

თვალის კუთხეებში ნაოჭები მთლად გაუქრა, — სიცოცხლე გამომწარა, — გაჯავრებული წამოდგა. კარებისაკენ წაბაჯბაჯდა. ბიძია ალექსიმ ხმამაღლა გაიცინა.

— როგორ ეწყინა, ხედავ? ვითომც არაფერიო, — ჩემსკენ გადმოიხარა, ამღვრული თვალებით შემომამკცქერდა.

— ჯარიდან რომ დაებრუნდი, — დაბალი ხმით მითხრა, — ვარამ პატარა ბავშვი დამახვედრა — ავიყვანეო. უპატრონოდ დარჩა და ავიყვანეო... ზოგჯერ ჩაფიქრდები და გულმუცელი მერევა.

სკამზე გადაწვა. ნახევრად მოჭუტული თვალებით სადღაც გაიხედა. წავიდა შორს, ძალიან შორს. რაღაც ფიქრმა სახეზე კმუნევა მოჰგვარა. მე წამოვდექი, ბიძია ალექსის გამოვემშვიდობე. მან გადმომხედა და ისევ თავის ფიქრებს ჩაუღრმავდა. ვარა ბიცოლა კარამღე მომყვა.

— ასე იცის, — მითხრა მან, — თვალები გაუშტერდება და შორხა. რას იზამ... ბევრი წვალევა გამოიარა. დაიღალა. ადრე ასეთი არ იყო.

როგორც გუშინ, გუშინწინ. ერთი წლის წინათ...

1.

თეა დიდიდანვე საღაროში იჯდა. ფულს არიგებდა. ვიწრო სარკმელში მრგვალ სახეებს ხედავდა. ფართოდ გახელოლ თვალებს. ცნობისმოყვარეობით და მოუთმენლობით აღსავსეთ. ფულს რომ ართმევდნენ, უსაგნოდ იღიმებოდნენ. თეაც იღიმებოდა. ხან-

შიშესული ადამიანები იყვნენ. დაღლილი ადამიანები. საიდანღაც მანქანების დაგა-დუგი ისმოდა. გულისგამაწვრილებელი შიშინი.

ღღის ბოლოს საშინლად დაიღალა. არაქათი გამოეცალა. ერთფეროვნებამ მოქანცა. როგორც იქნა, უკანასკნელი კაცი გაისტუმრა. მერე უაზროდ აქდა

და ჩახურულ სარკმელს მისჩერებოდა. თვალები დახუჭა. ისევ დაინახა: მოღლილი სახეები, სარკმელში გამოჩრილი, დაკოყრილი ხელები. შეშფოთებულმა თვალები გაახილა. წასვლის დრო იყო. სწრაფად წამოდგა. ჩანთა აიღო და სალაროდან გამოვიდა. კარები ხმაურით მიხურა. გრძელი, თეთრად შეღებილი დერეფანი გაიარა. შემდეგ ქუჩუიანი კიბე და ნახევრად ჩაბნელებული ვესტიბული. ქუჩაში გავიდა.

ცა შვეიდი იყო. მზე სადღაც მთების მიღმა ეშვებოდა. ტროტუარები ხალხს ვეღარ იტევდა. სამსახურებიდან გამოდიოდნენ. შინ მიეჩქარებოდათ, მეორედღეს ისევ სამსახურში რომ დაბრუნებულიყვნენ. სიცილი, ხმამაღალი შეძახილები ერთმანეთში ირეოდა. ავტობუსის გაჩერებასთან ბლომად ხალხი იდგა. ქუჩას მოუთმენლად გასცქეროდნენ. თემ ხალხში ნაცნობი გოგო შენიშნა. ვიღაც კაცს მკლაზე ჩაბოკიდებოდა. კაცი მაღალი იყო. მხრებში ოდნავ მოხრილი. თმა მოკლედ ჰქონდა შეკრეპილი. თვას საოცრად ექნაურა მისი გადაფითრებული სახე. ავტობუსი რომ მოვიდა, აჩოჩოლებულ ხალხში დაიკარგნენ. დიდი, მწვანე ავტობუსი ერთბაშად გაიჭედა. ადგილიდან მძიმედ დაიძრა. გაჩერებაზე დატოვა ლურჯი კვალის ბოლქვი და განაწყენებული ადამიანები. მათ შორის ნაცნობი გოგოს ნაზი პროფილი ისევ დაინახა. უცებ გაასენდა. მამაკაცი, ნაცნობ ქალიშვილს რომ ახლდა, გოგის ჩამოგავდა. გოგიც ისეთივე მაღალი და ძვალმსხვილი იყო. მხრებში ოდნავ მოხრილი. თუმცა გოგის ავადმყოფური სახე არ ჰქონდა. მაინც საოცრად აგონებდა იმ მამაკაცის სახე გოგის. ამ აღმოჩენამ სევდა მოჰგვარა. გოგი წარსულის ბურუსით იყო მოკული. შორს იყო მისგან. მაღიან შორს. დროის მიღმა იდგა. წარსული მისი სულის წიაღია. მისი არსებობის ტოლი. ცხოვრება ისე უნდა იყოს მოწყობილი, იმედები არ იმსხვრეოდეს. სიძულვილი იგრძნო უსულგულად ადამიანების მიმართ...

2

ახმაურებულ ქუჩას ფეხით გაიყვანა. მაღაზიებს ჩაუარა. ბრწყინვალე სივრცეებით ავსებულმა ვიტრინებმა თვალი მოსკრა. ულახათოდ გამოწყობილი მანეკენები ბავშვობაში შიშს გვრიდა. მათი უსაგნო არსებობა შიშს და ძრწოლვას აღუძრავდა, დედისკალთას ეფარებოდა. ახლა ყველაფერი ეს ღიმილს გვრის, ნაღვლიან ღიმილს...

კინოთეატრებში სენსი დამთავრებულიყო. დარბაზები ცარიელდებოდა. ხალხი ნაკადებად გამოდიოდა. დაღლილები ჩანდნენ. დამძიმებულ სხეულებს ისე მიათრევდნენ, თითქოს მობეზრებოდათ მათი თრევა. ~~აღა~~ ხალხის მორევში მოჰყვა. გზას ძლივს მიიკვლევდა. სული შეეხუთა. საკუთარი ფეხის სმა არ ესმოდა. მეტროს სადგურთან ხალხი გაიფანტა. სადგურმა ჰაერივით შეისრუტა ისინი. განმარტოებული აღმოჩნდა. ჩამობნელდა. მანქანებმა ფარები აანთეს. ქუჩის ნათურებიც აინთო და შუშის თვალებივით გაშემდნენ. მოულოდნელად, დაჯინებული მზერა იგრძნო. თავისდაუნებურად გვერდზე მოიხნდა. აელვარებულ თვალებს შეეჩეხა და ტანში ყრუანტელმა დაუარა. თითქოს უხეში ხელით შეეხნენო მის მკერდს, სხეულს. ფეხს აუჩქარა... ქარიყლაპია... საიდანღაც ამოტიტიტიდა მის გონებაში. მერე ქუჩა გაუაჭრა და უკან მოიხნდა. არეულ ხალხში ის მამაკაცი ვეღარ შენიშნა... ქარიყლაპია მამაკაციები. ბრიყვული თვითდაჯერებით და კმაყოფილებით შეპყრობილნი. რაც თავში აქვთ, სახეზეც ის აწერიან... და გრძნობდა, როგორ ეუფლებოდა სევდა — შეცნობილი ლტოლვისა და აფეთქებული სურვილის უარყოფა...

3

აქედან სულ ახლოს ცხოვრობდა. მეორე სართულზე საკმაოდ მოზრდილი ოთახი ეკავა. დედამისის გარდაცვალების შემდეგ, მისი დალაგება-დასუფთავება თავს აბეზრებდა... მაინც საიდან გროვდებოდა ამდენი მტკერა...

კიბეზე რომ აღიოდა, ერთდროულად აღგზნებულიც იყო და მოთენთილიც. ახლა მარტოობით მოშხამულ წუთებზე ფიქრობდა. უფორმო დღეებზე. მომჭანცავი ნიძაბუნე რომ გლლის და გტანჯავს. გული ცრემლებით გვესება. ზევით, მკრთალად განათებულ დერეფანში, კარის მეზობელს შეეჩება. ერთი წლის უკან ცოლი მოუყვდა. მას შემდეგ თითქმის ყოველდღე თვრება. ცოლის სიკვდილი ვერა და ვერ მოინელა. ჩაწითლებული თვალები შეანათა. სახეში ღლინის სუნი შეაოროტქლა. მძიმედ მიესღამა. მერე დერეფანი ბარბაკით გაიარა და კიბეზე დაეშვა. თეამ ჩანთაში გასაღები მოძებნა. კარი გააღო. ყველაფერი ისე გამოიყურებოდა, როგორც გუშინ, გუშინწინ, ერთი წლის წინათ. ნაცნობი ნივთები, საგნები ერთფეროვან სივრცეს ქმნიდნენ. თეას არსების რაღაც ნაწილს კლავდნენ. ყოველდღე კლავდნენ, ვიდრე გათიშული სული და სხეული ერთ მთლიანობად იქცეოდა...

4

თეა დაღლალი იყო. უცებ მოეშვა და მოიშალა ისევე მიეგდო ლოგინზე და გაირინდა. საიდანღაც მუსიკის ხმები იღვრებოდა. მერე უეცრად შეწყდა. სიწყნარე ჩამოეშვა. ღია ფანჯარაში ნედლი ფოთლების სურნელება შემოდინდა და მთვარის შუქი, სახურავზე კატებმა დაიჩხავლეს. ქვევით, ძველი ხის საფეხურები საცოდავად აჭრიანდნენ. მეზობელი სახლში დაბრუნდა. ცოტა ხანს ოთახში დაბორიალობდა, წრიალებდა, მარტოობა სტანჯავდა თუ უსასრულო მოწყენილობა. შემდეგ საწოლში დაიჭრიალა. ქუჩიდან ქალის ჩახლეჩილი ხმა გაისმა. გოგა!.. გოგა!.. სადღაც ძაღლმა დაიყეფა. თეამ ღრმად ამოიოხრა.

5

რომავალზე ფიქრმა მოჭანცა თეა. ცხოვრების ერთფეროვნებამ და სირთულემ მოჭანცა. ცხოვრებამ, რომე-

ლიც საესე იყო უსიტყვო მსხვერპლით..

ერეკნული

დღეა მუდამ ჩასჩინინებდა უმწონად ულაზათო ხარო. ბევრს სხვა რამესაც ეუბნებოდა. მასზე ყოველდღე გულადრენილი იყო. მამა, ერთი ლოთი, გაუბედურებული კაცი ყოფილა. ერთხელ სახლიდან წასულა და აღარ დაბრუნებულა. მართლაც აუტანელი ცხოვრება ჰქონდა თეას. უმძიმდა ავადმყოფი ქალის მოვლა. სუსტი, უმწეო, მარტოობით დასნეულებული დედის მოვლა. დედამისი კი უმადური იყო. არაფერი მოსწონდა. არ აკმაყოფილებდა.. ყველაფერი ეს ვითომ დასრულდა? დედა უეცრად გარდაიცვალა. უწვალებლად ამოხდა სული. მთელი დღე გამპრალი იჭდა მიცვალებულის თავთან. რა მნიშვნელობა ჰქონდა ცრემლებს. ადამიანი ნოკვდება და მორჩა.

სადამო ეამს, როდესაც მზე ჩაეხვეწინა, არც დღე იყო და არც ღამე, უფრო მძაფრად იგრძნობოდა სიკვდილი. თეა შიშმა ფეხზე წამოაგდო. სიკვდილის შიშმა, ძრწოლვამ, ზადგან მკერდი სიცოცხლით ჰქონდა საესე.. მზოლოდ გოგა!.. გოგა დაიხსნის. მკერდში ჩაიკრავს. მათ სიცოცხლე სწყურიათ..

6

..გოგის თეას ხელი ეჭრა და გაუთავებლად ელაპარაკებოდა რაღაც უაზრობებზე, რომლითაც თავს ძალათი ვიტანჯავთ. ქალი სდუმდა. სასოწარკვეთილებამ თავგზა აუხნია.

— წავიდეთ.. დამშვიდდები.. — ჩანს და გოგის ხელს მოჭერა იგრძნო. უაზროდ, უმწეო ცხოველივით მიჰყვა. სადღაც შევიდნენ, კიბეს აჰყვნენ. ირგვლივ სიწყნარე გამეფებულიყო. კიბის სიღრმიდან შმორის სუნი ამოდიოდა. კარებში გასაღებმა გაიჩხაუნა და თეას გულზე დანასავით დაესო.

— შედი, — ეუბნება გოგა — დამშვიდდები და წახვალ.

— არა.. შეუძლებელია, — უცებ აღნოხდა თეას და მოაჯირს მიეკრა.

— თეა!.. — გოგიმ ხელი მოხვია-
თეა მოაჯირს ჩაეჭიდა.

— თეა!.. თეა!..

თავისკენ მიიზიდა. თეას სასოწარკ-
ვეთილი კივილი აღმოხდა... კიბეზე
დაეშვა...

— თეა!.. თეა!.. — გოგი მაინც ეძახ-
და..

7

დიდი ხნის შემდეგ შეხვდა გოგი.
ჭუჩაში შემთხვევით შეხვდა. მთლად
შეცვლილი ეჩვენა. მის წინ მოღლილი
მამაკაცი იდგა.

— სხვა როგორ ცხოვრობ, — ჰკითხა
თეამ.

— ისე... ჩვეულებრივ, — მიუგო მან
და სიგარეტი ამოიღო. მოუყიდა. მაგ-
რად მოქაჩა და კვამლი ჭშენით ამოუშ-
ვა — ადამიანს ყოველთვის რაღაცა აკ-
ლია, — უფერულად გაიციხა. თეა და-
აქებდა. მას თვალეზი გვერდზე გაეჭ-
ცა. სიგარეტი ისე მაგრად მოქაჩა,
თითქოს მეტის მოწევა აღარ ეღირსე-
ბოდა.

— ჰო.. ჩვეულებრივ ვცხოვრობთ, —
წყნარად თქვა თეამ.

— არ გამოცვლილხარ, — ჩაიციხა
გოგიმ.

— როგორი ვიყავი?

— ასეთივე, — ისევ გაუცინოდა. თუმ-
ცა, ვინ იცის, ვინ რაღაცაზე ხელი
ჩაიჭინია. ოდესღაც მისი ხელები ცხე-
ლი და მშრალი იყო. მათი შეხება სწე-
ვდა თეას.

— შენ ისევ მარტო ხარ? — გამოაშ-
ვიდობებისას იკითხა გოგიმ.

თეამ არაფერი უპასუხა. ერთხანს ჩუ-
მად იდგნენ. მათ სახეებს შუე ანათებ-
და. შენობდგომის შებერებული შუე.

— თითქოს გუშინ ვიყავით ბავშვე-
ბი, — თქვა გოგიმ.

არა, ეს ადამიანი არ უნდა იყოს ბედ-
ნიერი — გაიფიქრა თეამ. სახე გაუნათ-
და. გული ცოცხლობდა. გოგი წავიდა...
სულში დაუბოლოვებელი რაღაც დარ-
ჩა. ტკივილივით მწვავე. მტანჯველი
გრძნობა. დღესაც ნაღველივით აწვა
გულზე. რაზედაც არ უნდა ეფიქრა,
ბოლოს მაინც მას უბრუნდებოდა...

ნუთუ არ აქვს ბედნიერების უფლე-
ბა?.. ვინ იცის?.. იქნებ... ეს არის
სულ?.. გულგრილი და უძირო სინამე-
რომელიც თელავს სულს და არსებო-
ბას...

...კედლის გადაღმა საწოლი ისევ აჭ-
რიალდა... დახშულმა ხმამ კედელში გა-
მოაღწია, მარტოსული ვიღაცას უხმო-
და...

ზონდო კეხელავა

• • •

„შენ ჩემი თავი მოგიკვდეს
სალამი დაგიგვიანე“...
ხელი ვერაფერს ვერ ვკიდუ,
ფიქრიც ვერ გაგიზიარე.

იმ შენს აივანს პატარას,
აქვთ და იქით ვუარე...
წარსულმა ერთხანს მატარა
და გვიან მითხრა უარი:

— ნუ შეაწუხებ, ნუ ერჩი,
ნუ მოაგონებ განულილსა...
იცი?.. ძვირფასო ამ რჩევამ,
დამნისლა, როგორ დამნისლა...

ხელი ვერაფერს ვერ ვკიდუ,
ლიღინით ჩამოგიარე:
„შენ ჩემი თავი მოგიკვდეს,
სალამი დაგიგვიანე“...

• • •

დაწყნარებულ დღეს ვერ შევესწარი,
სულ რაღაც მიჭირს, რაღაც მაწვალებს.
ვტყვი: — მეშველა, მორჩა ეს არი,
და სინარულით გავახსელ თვალებს...

მცირე ხანი და კვლავ ამეჩრება
სუვა საზრუნავი, სხვა საფიქრალი.
ვიცოდე მე მაქვს მარტო ეს ჩვევა,
თუ ამ დღეშია კაცი და ქალი...

ქუჯი ძიძიშვილი

ზღვა იყო წყნარზე წყნარი...

ზღვა იყო წყნარზე წყნარი.
ზღვა იყო უწყინარი.
ზღვა იყო თბილზე თბილი,
ვითარ ღიმილი ჩვილის.

ზღვა იყო ჩუმზე ჩუმი,
და ზღვის იღუმალ დუმილს
ხმას უტოლებდა ღვთისას
საგალობელი ცისა.

ზღვა იყო ნაზზე ნაზი,
მზე ლივლივებდა ზღვაზე,
და ხირნი დასტა-დასტად
მზეს შეჰხაროდნენ ზღვასთან.

მზე იყო მწველზე მწველი,
დღე იყო ცხელზე ცხელი,

იწოდა კიდით კიდე,
და რასაც თვალი ვკიდე,
ყველგან მოსწანდა ცხადლივ
ცისა და მიწის მადლი.
ზღვა იყო გლუვზე გლუვი,
ვით ნორჩი ნუკრის გული.

დღე იყო ცხელზე ცხელი,
მზე იყო მწველზე მწველი,
და ქვიშათა და ქვათა,
ზღვათა სხვათა და სხვათა,

მთელი მსოფლიოს ზღვათა
ალმური იდგა ზვატად.
ცა იყო მშვიდზე მშვიდი,
ვით წარბთა შენთა მშვილდი.

ზღვა იყო წყნარზე წყნარი...

აივნისანი ქალაქი

რომანო

6. მარჩილთან

ქა, ოთხი კვირე ერთად, ეს რა კარგი ქალაქია!

გაბრიელ სუნდუკიანი. „საღამოს ერთი ცხვირი ხეარია“.

მეორე დღეს ქალბატონმა ზანდაროვმა წმ. ბარბარეს საყდარში თავისი ძვირფასი საყვლეური ჩამოკიდა. ხატებს სანთლები დაუნთო. დიდხანს ილოცა და შინ იმედმოცემული დაბრუნდა.

მმ. ბარბარეს საყდარში თვალდაკრულები, ეშმაკეულნი, ავზიანები, სურავანდიანები, წითელქარიანები, დავრდომილნი და ხეიბარნი შეთქმულ საგნებს სწირავდნენ და სწამდათ, რომ შეწირული საიკაულებით და შედებილი მძივების ასხმულებით განიკურნებოდნენ და ჭანთან ერთად სულის სიმშვიდეს დაიბრუნებდნენ.

ამ რწმენით სულდგმულობდა ქალბატონი ზანდაროვიც.

მაგრამ მან მხოლოდ წმ. ბარბარეს არ მიმართა დასახმარებლად. განდობილმა მოახლემ იგი ხიდის ყურეში, შაპ-ისმიალის მეჩეთის მახლობლად სწავლულ და გრძნეულ მოლას სახლში

შეიყვანა. ამ მოლას მან ავგაროზებთან ერთად აღმოსავლური ნაყენიც გამოართვა და ქმარს ჩუმად ღვინის ფიალაში ჩაუსხა. როცა ქმარი ფიალას ცლიდა, ცოლი დაზეპირებულ თათრულ სიტყვებს ბუტბუტებდა. მაგრამ არც ავგაროზმა გასქრა, არც თათრის მოლას იმ წამალმა, რომელსაც გრძნეული სწავლული უცნაურ არაბულ სახელს უწოდებდა.

ქორიკნების სიტყვით, გრიგოლ ზანდაროვი ისევ ხედებოდა თავის საყვარელს სასტუმრო „სანაქტ-პეტერბურგში“. გამწარებულმა მანანამ ახლა განთქმულ მარჩიელს მიმართა და ავღაბარში თაიროვის ქუჩაზე გაჩნდა. გაქნილმა მარჩიელმა წინასწარ გაიგო, თუ რა დარდს მოეყვანა მასთან ლამაზი კნენია, ხოლო საამისოდ გააფულმა მოახლემ სულმთლად გაუადვილა მას გულუბრყვილო ქალბატონის თავბრუსდახვევაც და ქისის დაცარიელება.

როცა მანანა მარჩიელის ოთახის ზღურბლზე გადადიოდა, ბნელი კუთხიდან ვიღაც დედაკაცმა მხიარულად შემოსძახა:

— დილა მშვიდობისა, მანანაე!

მანანა განცვიფრდა.

— შენ ვინ გითხრა ჩემი სახელი?

— უიმე, მაშ რის მკითხავი ვარ, თუ ესეთი უბრალო რამეებიც არ მეცოდინა? ტყუილად მეძახიან შავ ნინუასა და ოთახბაზიან მკითხავსა? შენ მდიდარი ზანდაროვის ცოლი არა ხარ?

— ჰო.

— შენი ქმარი აზნაურიშვილია, შენ კი კნენია ბრძანდები, განა?

— მართალია.

— შენ ხანჯლოთ მოკლული კნიაზ იარალის ქალი არა ხარ?

— ჰო.

— შენი ძმა პოლკოვნიკი დავით გერმანოვიშვილი არ არის?

— ჰო. ეგეც მართალია.

ეუბნებოდა ცბიერ მარჩიელს გაკვირვებული მანანა, გაბრუებული იჭდა ქართულ საყარცხულზე და გული უწუხდა მარჩიელის უცნაურსა და ბნელს ოთახში. მის წინ დაბალ ტახტზე, უწყისრიგოდ მიყრილ-მოყრილ და გაცვეთილ მუთაქებში ფეხმოკეცილი იჭდა შავებში ჩაცმული, ჯერ ისევ საკმაოდ ახალგაზრდა ქალი, მაგრამ სახე დამანკული, დიდრონთვალემა, დიდტუჩა, თმაგაწეწილი და ჩხირივით ჩამომხმარი. პაწია ოთახი დარბაზებით იყო დაგმანული, ხოლო კედლებზე აქა-იქ თაფლის სანთელი ენთო. ხის სამფხვა ტაბლეტზე უთავბოლოდ ეყარა ქაღალდი, ნახშირი, წყებლები, ქერის მარცვლები, საიდუმლო ასოებით დაწერილი ფარატინები, პაწაწკინტელა ეჭვები და პაწაწუნა ზარები, თიხისა და ხის ჯამები, პინები, კალათები, გოდარები, საცრები, კრულ-კრული ფალასები, თხის ტყავები, ხარის ბეჭები წარწერებით, წყლით სავსე ლიტრები და ღოჭები. თვითონ მარჩიელს ხელში ვაქონილი ქაღალდები და კამათლები ეკირა, ნელ-ნელა ათამაშებდა და რაღაც შინაგანი შუქით აელვარებულ და მომნულსხველ უნაბისფერ თვალებს საშინლად ვაფითრებულ ქალბატონს არ აშორებდა.

მანანაზე უსიამოვნოდ მოქმედებდა უცნაური ოთახის უცნაური საგნები, ტანში ცივი ერთნატილი უვლიდა, როცა ქაღალდის გაშლით და კამათლე-

ბის დალაგებით გართული მარჩიელი ხრიწიანი ხმით ჩიფჩიფებდა, ხან...პირს ალებდა და ღრჯოლებს აწუნებდა, ხან ფევისთვის გაუგებარ რაღაცას ბუტბუტებდა და გაბმულად თავის ნელი კანტურით დუღუნებდა.

— შენ ქმარი გლაატობს, კნენიანე! მიახალა უცებ მანანას მარჩიელმა, როცა ოსტატურად გაფანტულ ქაღალდებს დააკქერდა და ხელში პიკის ქალი აიყვანა.

— აი, ის ქალი. იცნობ ამასა?

— ჰო. — თავი დაუქნია მანანამ და ზიზლით შეხედა პიკის ქალს.

— იცი მისი სახელი?

მარჩიელმა არ იცოდა ვინ იყო გრიგოლ ზანდაროვის საყვარელი და რათა მისი სახელი და ვინაობა გაეგვო, ქაღალდი მაღლა ასწია, სახეზე „ვიცის“ გამომეტყველება აისახა და უარესად ფერწასულ ქალბატონს განდობილად მიაკქერდა.

— ვიცი, კნენია მაგდა გოსტაშაბიშვილია.

მარჩიელი ერთბაშად ალაპარაკდა:

— ოჰ, ოჰ, დედავ და თვალო! იმ წყეულ მაგდას რა უქნია! რა ჩაუდენია! რა გრძნება ჰქონია! გენაცვათ! როგორც არ უნდა აურიო ქაღალდი, ის ქალი დაბარებულებით არ მოდის?! ამ სალდათს არ შორდება, სულ თავს დასტრიალებს... თავს ევლებს, გზას უყრავს და უხლართავს... ეს ყვავის ქალი მაგდა არის, ეს ჯვრის სალდათი გრიგოლია. ვხედავ, ვხედავ, ყველაფერს ვხედავ. შენი ქმარი მაგდას თილისმებით შეუკრავს... წამალი აქვს დალეული...

მანანას მარჩიელის სიტყვები ენიშნა და გული შეუკრთა.

— მაშ არაფერი მეშველება? — სასოწარკვეთით წამოიძახა მან,

— რას ამბობ, ქალო? როგორ თუ არაფერი გეშველება? მაშ მე რაღას ვაკეთებ? იმ კნენის გრძნებებს დავარღვევ და ქმარი დავიბრუნდებ. ახლავე ქაღალდს ისევ გაეშლი და საცრის დავატრიალებ. მანამ შენ ამ ხელსახო-

ცში ოქროს თუმნიანი გამოჰკარი, უნ-
და გამოვილოცო.

მარჩიელმა რუდუნით და ზუზუნით
დაიწყო უქმურის ლოცვა:

— მარწამს ჭვარცმული, არას მავნებს
მიცდური, მე ქრისტე ვარ, ქრისტეს ბე-
ჭლით შექვედილი ვარ, მამა მაცვია, ძე
მმოსია, ხოლო წმინდა გარე მარტყია,
ოთხნო თავნო სახარებანო: მათე, მარ-
კოზ, ლუკა და იოვანე, სადაცა სახელი
თქვენი იხსენებოდეს, იქ ძალი ეშმაკთა
იღვენებოდეს.

მანანას მეორე ხელსახოცში მეორე
ოქროს თუმნიანი გამოაკვრეუინა და
თვალყმბარვის ლოცვა ჩააზუზუნა:

— სახელითა მღვთისათა, ძისა და
სულისა წმიდისა, გასკდა კლდე ყინუ-
ლისა, გამოვიდა კაცი ყინულისა, გა-
მოსხნა ხარნი ყინულისანი, მოჰქირნა
აპურნი ყინულნი, მოაბა სახენელი
ყინულისა, მოვიდა ველსა ყინულისასა.
სთესავდა ქვიშასა, არ იხვნოდა ყინუ-
ლი, არცა ითესოდა თესლი ქვიშისა,
არცა ჩევილისა და თავთავ-მნის გამო-
ღება, აგრემც ნუ გაჰკვეთს მანანაზუდა
თვალი მთვალავისა, ყმა ყმბარვისა,
გული არამისა, ენა მზაკვარისა მონასა
ამს ღმრთისასა მანანას.

როცა მანანამ მესამე ხელსახოცში მე-
სამე ოქროსთუმნიანი გამოჰკრა, მარ-
ჩიელმა ავთვალის შესალოცი ჩაიმღერ-
ჩაიდუღუნა:

— ვიღოდა ავი თვალი, გზასა მო-
ყვიროდა ვითა ლოთ, ბრიალებდა ვითა
ვეშაბი, შემოეყარა უფალი ჩვენი იესო
ქრისტე. „სად მიხვალ, თვალო ბორო-
ტო?“. თქვა: „მივალ სოფლად, ქალა-
ქად, შინა დავკლები თავსა ზედა კაცი-
სასა, ძვალსა შევფექვავ, ტვირისა გამოვს-
ვრეტნი, თვალნი და საყურნი და ფერ-
ნი აუკრიფნო“. უბრძანა უფალმან
ჩვენმან იესო ქრისტემან გაბრიელ
მთავარანგელოზსა: „ამოიღე მახვილი
შენი ცეცხლისაფერი, მოკალ სული
უკეთური“. თქვა ეშმაკმან: „ნუ მომე-
ლათ, ვფიცავ ღმერთსა ცხოველსა,
სახარებათ მათე, მარკოზ, ლუკა, იოვან-
ეს, ჭვარისა პატიოსანსა, ქრისტეს

სამსჯელსა, სადაც იყოს წიგნი და სა-
ხელი, მუნ ვერა ვისაქმორავ, ექვსჯელ
ესე ლოცვა ახლდეს, შორსსი განვეშოქსა
ამინი ამინ! ამინ! განეშოროს თვალი
მთვალავისა, ყმა ყმბარვისა, გული
არამისა, ენა მზაკვარისა მონასა
ღმრთისასა მანანას!

მოხერხებულმა მარჩიელმა გაბრუე-
ბულ ქალბატონს თავისი შესალოცვე-
ბით სულ დავთრები დაუბნია, გულში
შიში შეაპარა, ხელზე დაიხვია და და-
არიგა:

— ამას იქით შენ ყოველ საღამოს
უნდა მოხვიდე ჩემთანა. ბინდ-ბუნდი
რომ დადგება, მაშინ გამოდი სახლი-
დან. მაგრამ, დაიხსომე, არავის არ უთ-
ხრა, რომ მკითხავთან დადიხარ, თორემ
თილისმას ვერ დავარღვევ და ხელცა-
რიელი დამრჩები. მეგრე მე ნურაფერს
დამბარალებ! მოხვალ თუ არა, მე
წყლით სავსე ჯამს დაგახვედრებ, შენ
ამ ჯამში ოქროს თუმნიანი უნდა ჩააგ-
დო და კნეინა მავდას სახელი ახსენო.
როდესაც კამეამა წყალში იმ კნეინას
სახე გამოჩნდება, შენი ქმარი იმის სი-
ყვარულისაგან განთავისუფლდება. თუ
ეს ასე არ მოხდეს, მოდი და პირში
ჩამაფურთხე!

ქალბატონი ზანდაროვი ყოველ სა-
ღამოს მიდიოდა მარჩიელთან და წყლით
სავსე ჯამში ოქროს გულმოდგინედ აგ-
დებდა. მარჩიელი სიხარულით ხელებს
იფშენებდა და გულში მიამიტ ქალბა-
ტონს დასცინოდა. როცა მანანამ ხარბი
მარჩიელის „სასწაულმოქმედ ჯამში“
ოცდაათ ოქროზე მეტი ჩააგდო, მაგრამ
კნეინა გოსტამაბიშვილმა თავისი სახე
არ გამოაჩინა, დაღონდა და დარწმუნ-
და, რომ მისი მეტოქის თილისმები
უფრო ძლიერი იყო. მატყუარა მარჩიე-
ლი კი ახალ ოინს იგონებდა, რადგან
„ციდან ჩამოვარდნილი“ მეშტრის
გულუბრყვილობაში საბოლოოდ დაჭე-
რებული კოდეგ უფრო გათამამდა და
გათავებდებულნი მოურიდებლად ატყუ-
ებდა საოცრად მალემრწმენ და ცრუ-
მორწმუნე ქალს, რომლის მსგავსი
ვაქრის ცოლებში მას ჯერ არ ენახა.

ქალბატონი ზანდაროვი უიმედობამ მოიცვა. დასვედიანდა. გახდა. გაყვი-
თლდა. განმარტოვდა, არც არაფერს ეკა-
რებოდა და არც არაფერს იყარებდა. სა-
მაგიეროდ ლოცვებსა და მარჩიელთან
სიარულს მოუხშირა.

დის უეცარი შეცვლით გაკვირვებულ-
მა დავითმა, რომელიც სიძის ხშირი
სტუმარი და მუდმივი მოვალე იყო, მანა-
ნას მოწყენილობის მიზეზი ჰკითხა. დამ
სიტყვა ბანზე აუგდო. არაფერი უთხრა.
ეშინოდა მის ლოთ ძმას სიმთვრალეში
არსად წამოსცდნოდა. მაგრამ როცა
დავითი აღარ მოეშვა, ჩააცვიდა და ბო-
ლოს მხედრულად უბრძანა მისთვის
უცნაური სევდის მიზეზი ეთქვა, მანა-
ნამ ველარაფერი აწამა, ჩაკეტულ თათხ-

ში ძმას თავის შერცხვენის ამბავი უამბო-
და ქვითინი აუეარდა. დავითმა განწყის-
და, ბრახით კიბულებზე გააყვირებდა, მაგრამ
სიძეს მაგრად შეუჯეროდა, მერე კნი-
ნა გოსტამაბიშვილს კახა უწოდა, ბო-
ლოს დასაც გადასწვდა ყალთაბანდი
მარჩიელის გამდიდრების გამო.

მანანას ნუგეში სწყუროდა, ძმამ კი
ზედ აღარ შეხედა, გატრიალდა, წავი-
და და გულდამწვარი და დაბლანდული
ფიქრების ამარა დატოვა.

მარტომარტო დარჩენილი მანანა
პატეახდილი ქალის ქმნებაში ისევე
უსუსურად ეხვეოდა, როგორც თბობას
ქსელში ანაზღვეულად მოხვედრილი
მსხვერპლი ეხვევა.

პარი ოცდამეცხე

1. აღსარება

ქალი განთავისუფლების შემდეგ უფრო
მეტ სიყვარულს მოიპოვეს, ვიდრე თე-
ონ სიყვარული იძლევა.

კლარა მადრო

ქვინა გოსტამაბიშვილი გატაცებით
შეუღლა პარიზში გასაგზავნი წერილის
წერას.

„ძვირფასო მადლენ!

ვერ წარმოიდგენ რა რიგათ გამახა-
რა შენმა ახალმა წერილმა. გული სიხა-
რულით მეგსება, როცა ვფიქრობ, რომ
ისევ გახსოვარ და გაგონდები. ძვირფა-
სო მეგობარო! არ ვიცი რა სიტყვებით
შემოგითვალო მადლობა. მერე რა
სხარტად და ცოცხლად აღწერ პარიზის
ცხოვრებას. რომ იცოდე რამდენი სი-
ხარული განმაცდევინე. ოჰ, პარიზი.
ჩემი პარიზი! მე ზომ არასოდეს არ მი-
ნახავს რესპუბლიკური პარიზი! ნეტა-
ვი როგორია? რანაირად გამოიყურება?
ვიცი რა კეთილგონიერებას იჩენ, რო-
ცა ამაზე არაფერსა მწერ და იმ მარ-
კიზს არ ემსგავსები, რომელმაც თავი-
თი წიგნით აქაური დიდკაცობა ააფო-

რიაქა. შენს წერილში ჩემს ნაცნობ
რესპუბლიკელებსაც ასახელებ, მაგრამ
ისინი ზომ ჯერ კიდევ გუშინ მონარქის-
ტები იყვნენ? ნუთუ თქვენი რესპუბ-
ლიკის პრეზიდენტი, რომელიც იმპერა-
ტორის გვარს ატარებს, ისეთივე რეს-
პუბლიკელია, როგორიც ვიქტორ ჰიუ-
გო, რომლის საყვარელს უკეთესად ვი-
ცნობ, ვიდრე მის სათნო ცოლს. თუმცა
სჯობია გავჩუმდე. დედაკაცებს ზომ
პოლიტიკის არაფერი გაგვეგება. მწერ,
რატომ პარიზისკენ აღარ იხედებიო.
გულწრფელად უნდა გითხრა, რათა შე-
ნი სუსხიანი საყვედური თავიდან ავი-
ციდნო. ველარ მოვიცალე. გართული
ვარ, გენაცვალე. დრო შეუმჩნევლად
გარბის. თბილისი კონსტანტინოპოლს
არა ჰგავს, მაგრამ აქ ვერასოდეს ვერ
მოიწყენ (ზომ გახსოვს, როცა შენი
ქმარი საფრანგეთის კონსტანტინოპო-
ლის საელჩოში მსახურობდა, როგორ
უჩიოდი მოწყენილობას?). ისიც უნდა
გითხრა, რომ თბილისი სულ უფრო და
უფრო ემსგავსება პატარა პარიზს. აქაც
ისეთივე გადაციცებით კითხულობენ
ახალ ფრანგულ რომანებს, როგორც
მანდ — პარიზში. გონებადამჯდარ დე-

დაკაცებსაც და ქარაფშუტა ქალიშვილებსაც პირზე ბალზაკის სახელი აკერიანთ. ვიცი, არ გაგიკვირდება. განა მეც და შენც ვატაცებით არ ვკირხულობდით მის პირველ სერიოზულ რომანებს? სულ იმას ვფიქრობდი, ნეტავ ეს უიღბლო მესტამბე (და გენიალური მწერალი! რა საოცარია, რომ გენიოსობის მაღლი სქელ და დამრგვალებულ მამაკაცებშიც პოულობს ბინას და ღვთაებრივად მშვენიერ ბაირონშიც!) რესპუბლიკელი ხომ არ გახდა-მეთქი ისევე, როგორც ბევრი სხვა ვაჟბატონი (სიტყვა „ვაჟბატონი“ კნენია გოსტაშაბიშვილმა მცირე ყოყმანის შემდეგ წაშალა და „ბატონით“ შეცვალა), რომელნიც კარლოს X-ის მეფობაში თავწამკვლარი მონარქისტები იყვნენ, ხოლო უნებურად გაბურქუებული ლუიფილიპეს ქამს ლიბერალურად მოჰქონდათ თავი. როგორც ჩანს, გარკვეულ ვითარებაში განსაკვირებლად შეიძლება შემცირდეს მანძილი რესპუბლიკელობამდე. ოჰ, რა კარგად თქვა ნაპოლეონმა (რომელიც თქვენს პრეზიდენტზე დაბალი იყო, მაგრამ საოცრად დიდი!). „ვის რათ უნდა რესპუბლიკა, როცა პარიზში ყველა კეთილ ცხოვრებაზე და ძვირფას ეტლზე ფიქრობსო“. ვგონებ რაღაც დავამახინჯე, მაგრამ დამეთანხმე, მეგობარო, რომ იმპერატორის აზრი სწორად გადმოვეცი. (აქ მთელი ფრაზა სწრაფად წაშალა კნენია გოსტაშაბიშვილმა, დაფიქრდა და განაგრძო). ჰო, იმას ვამბობდი. აქაურებს ფრანგული და, საერთოდ, ყოველგვარი ფრანგული ძალიან უყვართ (თუმცა, გამოტეხილად უნდა ვითხრა, რუსებს გერმანელებმა უფრო მეტი რამ მისცეს, ვიდრე ფრანგებმა. ბევრი რამ, გარდა მღვდლარე ცრემლებისა და გულისამრევი სენტიმენტალობისა). პარიზულად ვცხოვრობთ და პარიზულად ვერთობით. ამიტომ არც ისე სევდიანი ვარ, როგორც მანდ ვიყავი და რისთვისაც, მაღლენ, საყვედურს არ მაკლებდი. შენ გგონია მხოლოდ შენ შეგიძლია იარო კარგ ოპერაში? ტყუილად ირჩები,

ჩემო კარგო, როცა მეგობრულად დამცინი და გინდა პროვინციელი ქულის თვისებებით შემამკო. თბილისის თბილისის დარბაზს ტოლს ვერ დაუდებენ პარიზის ვენის და მილანის საოპერო თეატრები. სცენაზე საუკეთესო იტალიელი მომღერლები მღერიან. ღვთაებრივი მუსიკა და მომაჯადოებელი არიები აქაც ყოველ დამ გაისმის. ოპერის ლოკებშიც ისეთივე ვაჟბატონები და ქალბატონები სხედან, როგორებსაც შენც კარგად იცნობ. არავითარი განსხვავება არ არის, სულ არავითარი. რა თქმა უნდა, თეატრის აღმოსავლური იერი მკაფიოდ გადაჰკრავს და ეგზოტიკურიც არის, რასაც შენ, მაღლენ, ვერ წარმოიდგენ და მეც ვერავითარი სიტყვებით ვერ აგიწერ. მაგრამ არ ვიცი ამ ძველის-ძველი ქალაქის ახალ უბნებში ევროპა რომელი კარებიდან შემოიპარა. პარიზში არა ვარ, მაგრამ, როგორც ვითხარი, პარიზულად ვცხოვრობ. ახლა ხომ დარწმუნდი, რომ დრო არა მაქვს მოწყენილობას მივცე თავი. (რა ექნა, რომ არა გჯერა? განა ადამიანები ხასიათს არ იცვლიან, როცა ხანში შედიან?). მართლა, შენს წერილში ისეთ რამეზეც გადამიკარი სიტყვა, რის მიმართაც დედაკაცები არასდროს გულგრილნი არა ვართ. აი, შე ცელქო, შენა! გავიწყდება, რომ ბერდები? აბა, ერთი სარკეში კარგად ჩაიხედე, თუ ჩემსაგვით თმებში გულდაგულ დამალული, მაგრამ მაინც ვერაგულად და ჩვენს დაუკითხავად გაბრწყინებული ის არ დაინახო, რაც ჩვენ, საბრალო დედაკაცებს, მცხუნვარე ზაფხულის გასვლას გვიწინასწარმეტყველებს და ნაღვლიან შემოდგომას გვიშადებს. როგორ არის ბატონი ზანდაროფე? ვგონებ მოგწერე, რომ მან ცოლი შეირთო, ერთი კნენია. ლამაზია? რა მოგახსენო. ასეთებს იტალიის და ესპანეთის ყველა სოფელში შეხვდები, განსაკუთრებით სიეკლესიო დღესასწაულების დროს, როცა ლამაზი ქალები (თანაც ოდნავ დასქელებულნი) სულ ზეცაში იყურებიან და ვნება ისე აქვთ

გუციებულს, რომ არც ერთ მამაკაცს პრომეთეოსის ცეცხლაც არ ვყოფა, რომ თვალეები მიწაზე დაახრევიონ, მიწიერ, ნამდვილ დედაკაცებად გადააქციონ. გეცინება? რაღაც ამის მსგავსს ჩემსზეც ლაპარაკობდნენ? მერე, ვის რა საბუთი გაქვთ? მონასტრის სკოლის დამთავრების შემდეგ ვინა მნახა ეკლესიაში? უფლის რძობა თუ მხევლობა არასოდეს არ მიფიქრია. ჩემი სევდის მიზეზი სულ სხვა რამ იყო, სულ სხვა რამ. მამაკაცები გულცივად მოვლოდნენ, მაგრამ თვითონ ის ცეცხლი არა ჰქონდათ, რასაც ჩემი ვნების აბრიალება სულ აღვილად შეეძლო. ისეთ მამაკაცს, რომელიც ჩემს წარმოდგენაში ისხამდა ხორცს (ვერ ისევ მონასტრის სკოლის დაგმანულ სენაკში), ვერსად ვერ შევხვდი, ვერ ვიპოვე. ახლა ვიცი, რომ ვერც ვერასდროს შევხვდები (ამას ჩემი ორი თეთრი თმაც მეუბნება და ცხოვრების გამოცდილებაც). ერთი რამ გავიგე კიდევ, გვიან, მაგრამ მაინც გავიგე: საერთოდ, ისეთი მამაკაცი არც არსებობს, რომ ერთდროულად ვოლტერიც იყოს და კაზანოვაც. მე კი სულ მუდამ მამაკაცში გონიერებასაც ვეძებდი და ვნებიანობასაც. (რაღაც ამისი მსგავსი; ეტყობა, მამაკაცებსაც სჭირთ, რადგან თვით ძალზე გარყვნილ საყვარელში მადამ რეკამიე სურთ აღმოაჩინონ). რა საცოდავები ვართ ადამიანები! სულ რაღაცას ვეძებთ, რაღაც მიუწვდომელზე ვოცნებობთ. თვითონაც არ ვიცით რა გვინდა, რას ვესწრაფით და იმას არასოდეს არ ვუფიქრდებით, თუ რა უმწეონი და სასაცილონი ვჩანვართ ეამთასვლის დაუსრულებელ და გულგრილ სრბოლაში. ჩემი კაზანოვა დიდხანია ვიპოვე, იმას კი ცოლად მონაზონი შერჩა, რომელსაც კისკრის ყოველ წირვაზე ხატთან დამოჭილს ნახულობენ. იცი, მადლენ! ლამაზი ქართველი ქალები ბიზანტიურ ღვთისმშობელს მაგონებენ, გამოფხვკოს და ყოველგვარი ვნებისაგან დაკლილს (ეს მე არ შეხება, რადგან ნახევრად, სლაფი ვარ). ასეთია სწორედ ქალბატონი

ნი ზანდაროფი! ექვიანობა მალამარაკებს? თუნდ ეგრე იყო, რაც ვინდა ის იფიქრე, რა მენაღვლებამ-როცა მსაკუთარი გულის მოძრაობას ვუკვირდები, სულ უფრო და უფრო ვრწმუნდები, რომ ბატონი ზანდაროვი არც არასოდეს მყვარებია, არც შეიძლება რომ მიყვარდეს. როცა ვოლტერები აღარსად ჩანან (შეიძლება იმისი მსგავსნი იყვნენ კიდევ, მხოლოდ მსგავსნი, არ უარყოფ, მაგრამ ვნებათაღელვა აქლიათ, სიყვარულში აღმაფრენას და ბუნდავიწყებას გაუბრძან, რათა გონიერება არ დაჰკარგონ, წინ არაიენ გაუშვან და აკადემიაში მათ მაგიერ სავარძელი სხვამ არ დაიკავოს), თვალეები უნდა დავხუჭოთ და კაზანოვას ავედევნოთ. სჭობს კაზანოვას მძაფრი და ნაღდი ქინი მოუკლა (ნაღდი, არა მრცხენიან ვთქვა, დიად, ნაღდი) და შენც მრუშობის მორცეში ჩაყურყუმელადე, ვიდრე ისეთ განათლებულ კაცთან გამიშვლდე, რომელიც სარეცელში ისევე ჰგავს ნამდვილ საყვარელს, როგორც ცხოვრებაში თავის წიგნს (რა კარგია, რომ ერთე ზანდმა ყველა ქალის მაგიერ სამაგიერო გადაუხადა მამაკაცებს და ბატონ დე მოუსეს დონდლო რომანს რომანითეე უპასუხა, რათა მამაკაცის სისუსტე მზეზე გამოეფინა). ჰო, მართლა, მადლენ! წერილს ისე არა მწერ, რომ ბატონი ზანდაროფე არ ახსენო. ნუთუ შენც, ნუთუ შენც? ნუ გეშინია, არ გავჯავრდები. ახლა ისეთ გუნებაზე ვარ, მზადა ვარ ყველას ყველაფერი შეეუნდო, შენც, ჩემო კარგო, შენც, თუ ჩემ წინაშე დამნაშავე ხარ. წერილი გამიგრძელდა და ერთხელ კიდევ მინდა დაგიკოცნო ეგ ლამაზი თვალეები მოკითხვისთეისაც და იმისთეისაც, რომ გულის გადაშლის შესაძლებლობა მომეცო. კარგად იყავი, ჩემო ძვირფასო მეგობარო. ნახვამდის, ნახვამდის.

შენი მარად ერთგული მაგდა.
ქენინა გოსტაშაბოვა.

2. დახეული წერილი

ნაქაჯ ასოს კი ნუ უყურებ, იმას უყურებ რასაც ეს ქალი თავის ვულში ვანიცდის.
ნათანელ ჰოთორნი, „ალისფერი ასო-ნიავრული“

მაგდამ ხელახლა გადაიკითხა დაწერილი წერილი. უკმაყოფილოდ შეიმბეშა. წერილი არ მოეწონა. აბდაუბდად მოეჩვენა. ზოგან ტყუოდა, ზოგან გრძელ წერილს დღიურის ფორმას აძლევდა და აღსარებას ამბობდა. ყოველგვარი აღსარება კი მას სულმდამლობად მიაჩნდა.

ყველაზე მეტად მაინც ის აოცებდა, რომ სურდა თავისი პარიზელი მეგობრისათვის (ეს მეგობრობა კი მას არც იმ დროს სჯეროდა და არც ახლა) თავი უზრუნველ და უღარდელ ადამიანად მოეჩვენებია (წერილის დასაწყისში თორემ სხვაგან ინტრიგებში გაწაფული მადლენი მისახვედრს აღვილად მიხედებოდა).

მაგდა ტყუოდა, რადგან ნამდვილად თბილისი დიდ და მოსაწყენ სოფლად მიაჩნდა. ტყუოდა, რადგან წიგნს სელში აღარ იღებდა. აღარც ოპერაში დაიარებოდა, აღარც სოკოსავით გამრავლებულ არისტოკრატიულ სალონებში პირიქით, მუდამ მოწყენილი, რაღაცანიად იყო გარინდებული. ცხოვრებაზე გულაყრილი, ხელჩაქნეული ადამიანის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. არც თვითონ ეკარებოდა, აღარც თვითონ იკარებდა ვინმეს.

მუდამ მედიდური კნენია გოსტაშაბი-შვილი თბილისელ არისტოკრატებს არ უყვარდათ. მაგრამ ყველა მოკრძალებით ეპყრობოდა.

თვით ყველაზე თამამი ჭორიკნები მას ჩუმად და ჩურჩულით ჰკილავენდნენ. ჩურჩულით ახსენებდნენ ლამაზ ზანდაროვს და ჩურჩულითვე აღნიშნავდნენ იმას, რომ კნენია გოსტაშაბი-შვილი ეკლესიას არ ეკარებოდა. ვილაც ხუმარამ მას კაბაში გადაცმული რესპუბლიკელი უწოდა, მაგრამ არავინ არ ვაიცინა, ყველამ ყური მოიყრუა. 1848

წლის შემდეგ რესპუბლიკაზე ხმაძალ-ლა არავინ ლაპარაკობდა. *არქონესული* მაგდა თბილისში მხოლოდ *ქენინა* მშეხათუნს მეგობრობდა.

მადლენის მსგავსი მეგობრები ყოველთვის ჰყავდა მას.

უანგარო არც ეს მეგობრობა იყო. დილექტანტურად განათლებული მშეხათუნის სალონებში სხვის აზრებს კენკავდა და შემდეგ უფრო საინტერესოდ, გასაგებად და მიმზიდველად ლაპარაკობდა, ვიდრე კნენია გოსტაშაბი-შვილი, რომელსაც ათასნაირი წიგნი ჰქონდა წაკითხული, მაგრამ საათობით განუშეშებული იქდა და აღფრთოვანებით მაინცდამაინც არც სხვების ლაპარაკს უსმენდა.

ამიტომ თბილისის მაღალ საზოგადოებაში უპირატესობას მშეხათუნს ანიჭებდნენ. მას უფრო ამჩნევდნენ, ვიდრე გოროზად განზე გამღვარ მაგდას.

თითქმის ყველას ერთი აზრი ჰქონდა შემუშავებული: კნენია გოსტაშაბი-შვილი ლამაზი ქალი იყო, კნენია მშეხათუნის ჰქვიანი დედაკაცი.

მაგრამ არავის ისეთი სრული წარმოდგენა არა ჰქონდა მაგდას ღირსებებზე, როგორც მშეხათუნს.

რა თქმა უნდა, საზოგადოებაში ამის გამო იგი კრინტს არა სძრავდა. მეგობარ ქალს არც აქებდა, არც აძაგებდა. თუ ვინმე რამეს იტყოდა, მის „შიშვე ხასიათს“ სინანულით აღნიშნავდა ხოლმე და თან იმასაც ურთავდა, რომ ამ მეტად ლამაზი ქალის ქმარი ყოველ ცისმარე დღეს მტკვარზე ეგდო და მღაბით ხალხთან ერთად თევზაობდა.

ამ დროს ყველას აგონდებოდა, რომ მშეხათუნის არა მარტო განათლებული ქალი, არამედ გენერლის ცოლიც იყო.

დღე ისე არ გაივლიდა, რომ მშეხათუნს მაგდას სახლში არ შეეკლო.

როცა მაგდა გუნებაზე იყო, ვატაციებით ლაპარაკობდა პოეტებზე, მწერლებზე, მუსიკოსებზე, მხატვრებზე, მსახიობებზე. აღნიშნავდა მათს ნაკლსა და ღირსებებს. ასახელებდა და არჩევ-

და ისეთ ნაწარმოებებს. რომელთა შესახებ მზეხათუნს არავითარი წარმოდგენა არ ჰქონდა. სულგანაბული ისეთი ყურადღებით ისმენდა ყოველ სიტყვას, ყოველ აზრს, ყოველი ლექსის თუ სურათის დახასიათებას და თან ისეთნაირი შეფრთხივით შესცქეროდა მაგდას, რომ ის კიდევ უფრო მეტი ხალისით ლაპარაკობდა.

იმავე საღამოს, რომელიმე სალონში კნენა მზეხათუნი წელან მოსმენილს და ვაგონილს ისეთი ბრძნული სიღინჯით ჰყვებოდა (მას მხოლოდ აღმაფრენა აკლდა, რადგან კნენა გოსტაშაბიშვილს არ შეეძლო მისთვის ისიც გადაეცა და განეცდევინებინა, რასაც თვითონ განიცდიდა), რომ ყველანი აღტაცებაში მოდიოდნენ.

ოდესღაც, პარიზში, ასეთსავე როლს ასრულებდა მადლენი.

მაგდა მზეხათუნს იმასვე ამჩნევდა, რაც უფრო ადრე თავის ფრანგი მეგობარი ქალისათვის შეეგონია.

მაგდა ამ აზრს გაჰყვა.

კიდევ უფრო მეტად ეუცხოვა მადლენის მისამართით დაწერილი წერილის შინაარსი.

წერილი ზღუშა გადაატრიალა.

შეყოყმანდა.

წერილი ნერვიულად დაქმუქნა მერე ისევ გაშალა, ხელახლად გადაიკითხა. შერაცხვა. გაწითლდა. წერილი ნაკუნებად აქცია და გადაყარა.

ახალი ფურცელი აიღო.

მოკითხვის უბრალო ბარათი ჩამოსწერა, აქა-იქ არაფრის მოქმელი ქათინაური ჩაურთო, რაღაც საკუთარ თავზეც წამოსცდა. პარიზელი მეგობრებიც გაიხსენა და მოიკითხა. ზელიც ისე მოაწერა, როგორც ყოველთვის აწერდა ხოლმე: „შენი მარად ერთგული მაგდა, კნენა გოსტაშაბოვა“.

ფურცელი დაკეცა და ამოიფხრა.

1. დანუწეხული პორტრეტი

ამ ნახატს არტისტის ხელი აკლია.

შარლ დე ბერნარი, „ჰერონის ფრთები“

საათი თორმეტს უჩვენებდა.

სრულ თორმეტ საათზე იტალიელი

მხატვარი კარადონი მოდიოდა კნენა გოსტაშაბაშვილის პორტრეტის დასახატავად.

ის, რაც მაგდას თავის შესაქცევად მოეგონა, მხატვარს სახელის მოსახვეჭად სჭირდებოდა.

დახეულმა წერილმა მაგდას ისეთნაირად გაუფუჭა გუნება, რომ მხატვრის სახელით დაბარება გადაწყვიტა.

ქალაქში გასეირნება მოუწინა.

„ფიქრთ გასართველად“, როგორც ამას ის ახალგაზრდა პოეტი ამბობდა, რომლის ლექსებს ვახტანგ ტაშირელი მას ასე აღტაცებით უკითხავდა. „ნეტავ როგორ აღედრდება ფრანგულად ტატოს „მერანი“, — გაიფიქრა მაგდამ. — რა იქნება რომ ვცადო? მართლა შესანიშნავი რამ არის. ტყუილად არ არიან ტატოს ლექსებით აღტაცებულნი ვახტანგ ტაშირელი და აღამემონ კენტერაძის ქალი. მაშ რატომ აეუხიბრდი იმათ? არა, როგორც ჩანს, არასოდეს არ მოვიშლი არც უკმეზობას, არც ირონიას. მოდი ვთარგმნო“, ერთი წამით მის გონებაში გაელვებულმა ამ აზრმა ის ჯერ დააინტერესა, მერე გააკვირვა და ბოლოს ამ მაცდუნებელ განზრახვაზე ხელი ცივად ააღებინა.

მაღალ მოღბერტზე დადგმულ ტილოს გადახედა.

ცნობისმოყვარეობამ წასძლია.

ტილოს საფარველი გადახადა.

სურათს დააქვერდა და ამირიზა.

მისი პორტრეტი გულმოდგინედ იყო დახატული. თმის ყველა სამკაული. ძვირფასი მანიაკის აურაცხელი მარგალიტები, ღრმად გულამოჭრილი კაბის თითოეული ნაოჭი განმაეციფრებელი მოთმინებით შესრულებული. მხატვარს ყველაფერი გაეცეთებინა, რათა კნენას გასაოცარი სილამაზე ტილოზე ზუსტად გადაეტანა, ხოლო მისი მშვენიერი წაბლისფერი კულულები ცისფერ ფონზე კიდევ უფრო მკაფიოდ გამოეჩინა. მსგავსებაც დიდი იყო. თუმცა კნენას ორეულს ტილოზე რაღაც იღუმალი სევდის გამონაყართომი გადაჰკრავდა და უცნაურად იყო გარინდე-

ბული (ხატვის დროს მას რომ სარკვეში ჩაეხედა, იმასვე აღმოაჩენდა, რაც ახლა მინაზებული ფერადებით ტილოზე იყო აღბეჭდილი). მაგრამ ამან კნეინას მხოლოდ წარბი ააწვეინა. მისი ამრეზილობის მიზეზი სულ სხვა რამ იყო. მხატვარს, ეტყობოდა, ორი მიზანი ჰქონდა მხედველობაში: ლამაზად დახატვა (რასაც გემოგახსნილი კნეინა ვერ ითმენდა) და იტალიური მხატვრობის კარგი ცოდნის გამომქვადუნება (რაც მხატვარს ხელოვნის მაგიერ ხელოსნად ხდიდა). მაგდას მიმბაძველობა სძაგდა, ვერ იტანდა. სხვა რამითაც იყო იგი უკმაყოფილო. მთელ პორტრეტს ფუნჯის ღონივრად მოსმის კვალი არსად არ ემჩნეოდა, თითქოს იმის შიშით, რომ თმის სამკაულების და ბრილიანტების ზუსტ მოყვანილობას თავიანთი ელვარება არ დაჰკარგოდათ. მხატვრის ხელოსნური გულმოდგინება ტილოზე ისედაც გარინდებულ ქალს კიდევ უფრო მეტად აშეშებდა, ხოლო ჩვეულებრივ გოგონა კნეინას მტკიცე გამოხედვა და ოდნავ დამცინავე გამომეტყველება ნაზი ფერების წარმტაც, მაგრამ მაინც იაფფასიან ლივლივში იკარგებოდა.

ზურგს უკან კნეინას ფეხის ხმა მოესმა.

მხატვარი იყო.

— სინიორინა, — მოესმა მას მხატვრის შეშფოთებული ხმა, — სურათი დამთავრებული არ გახლავთ, რატომ გინდათ გამაწითლოთ?

— ნუთუ კიდევ საჭიროა ნაზი, ხვერდოვანი ფერადები, — მკაცრი სახით მიუბრუნდა მხატვარს კნეინა გოსტაშაბიშვილი, — რომ სურათი დამთავრებულად ჩაითვალოს?

— არ მესმის, სინიორინა?

— სინიორ! — თვალი თვალში გაუყარა კნეინამ და პირდაპირ პირში მიახალა, რადგან არასდროს არავის არ ერიდებოდა — აქ შუა საუკუნეების და ახალი ხანის ყველა მხატვრის ხელი ჩანს, თქვენი ნიჭიერება სადღაა? ფუჰ! რა საძაგლობაა!

— სინიორინა, რას მერჩით? რატომ კადრულობთ? — წაილულულუნდა მხატვარმა.

— სათქმელი უკვე ვითხარით, სინიორ! — შეაწყვეტინა მედიდური მოძრაობით კნეინამ. — თქვენ კნეინა გოსტაშაბიშვილის პორტრეტს ვერ დახატავთ. სჯობს მეფისნაცვლის დავალება შეასრულოთ, აღლუმის სალდათება და ოფიცრები დაუხატოთ. ფერადებით ვარჯიშისათვის, ღმერთმანი, კარგი მასალაა! მშვიდობით ბრძანდებოდეთ!

მხატვარს ზედაც არ შეხედა ისე გავიდა ოთახიდან.

დამცირებული და შეურაცყოფილი მხატვარი დიდხანს ერთ ადგილზე გაშეშებული იდგა. მერე თავი ჩაქინდრა და კარებისკენ წაფარფატდა.

რამდენიმე დღის შემდეგ სამხედრო უწყებაში მას ჰაჯი-მურატის მოცვეთილი თავის გადახატვა დაავალეს.

2. მამრამიანთ ოჯახი

მხოლოდ თავგადაღების გრძნობამ შეიძლება მომანიჭოს აღტაცება და ბედნიერება.

შარლოტა ბრონტე, „ჯენ ეირ“

როცა კნეინა გოსტაშაბიშვილს შავი ნაღველი ეუფლებოდა, სევდის გასაქარებლად მამრამიანთ სახლში მიდიოდა. იქ პოულობდა ხალისსა და შევებას.

ვახტანგ ტაშირელთან მეგობრობა მას კვლავინდებურად მატებდა ძალას, მხნეობას და ზოგჯერ ხანმოკლე სიხარულსაც ანიჭებდა. მოსწონდა თამაში, მაგრამ მაინც თავდაპირველი ქრისტინე, უყვარდა მორცხვი და მორიდებული კონსტანტინე, რომელიც ბრწყინვალედ ეუფლებოდა მათემატიკას და თუმცა უკვე კარგად იცნობდა მხატვრულ ლიტერატურას, მაინც ბუნებისმეტყველებით იყო დაინტერესებული და გატაცებული.

მაგდა მამრამიანთ ოჯახის ხშირი სტუმარი იყო. ქრისტინეს და კონსტანტინეს ფრანგულად ელაპარაკებოდა. თან მოჰქონდა თავისი საყვარელი კომპოზიტორების ნოტები, განთქმული

მწერლების წიგნები. ქრისტიანს მუსიკაში ავარჯიშებდა, კონსტანტინეს ფრანგულ წიგნებს აკითხებდა. ვახტანგ ტაშირელთან ერთად საუნივერსიტეტოდ ამზადებდა კონსტანტინე მამრადეს, რომლის პეტერბურგში სასწავლებლად გაგზავნას შუშანიკი ამთავითვე აპირებდა.

შუშანიკის წყნარ, კეთილ და ჰკვიანურ გამომეტყველებას კნენია აღფრთოვანებაში მოჰყავდა, მასთან დიდხანს გულახდილად საუბრობდა და პირველად სწორედ მან ანიშნა ვახტანგ ტაშირელზე, როგორც უადრესად პატიოსან, შრომისმოყვარე და განათლებულ სასიძოზე. მაგრამ ქრისტიანს და ვახტანგის დაახლოებაში არც დედა ჩარეულა და არც კნენია გოსტაშაბიშვილი. ეს თავისთავად მოხდა ოცდაათ წელს მიღწეული ვაჟის და ჩვიდმეტი წლის ქალიშვილის ხანგრძლივი ლიტერატურული მუსაიფის დროს.

თბილისში პირველი საკერაფე მანქანა ფერშანგოვის ქალმა გაიჩინა. ყველა მის სანახავად მოდიოდა და გაკვირვებული უყურებდა პატარა, მაგრამ საოცარი მანქანის მუშაობას.

თვითონ შუშანიკი სამკერვალოში დაუხარებლად ფუსფუსებდა, ღარიბსა და ხელმოკლეს დღენიდაც ხელს უმართავდა და ეხმარებოდა.

კმაყოფილი ვარდისმონა თავისებურად იკრიჭებოდა და გახარებული ამბობდა:

— იცი, შუშანიკ! ახლა ვფიქრობ, რომ ის გუგული მაიმიშენის კედლის საათიდან სასიკეთოდ გამოფრინდა!

— მაგას რაზე ამბობ? — ჰკითხა გაოცებულმა ქალბატონმა.

— მაკას საყვარელი, ჯანუმი, ჩვენ არ გამოგვადგებოდა.

— შენ რა, შენსას არ იშლი?

— არა, არა, მართალს ვამბობ.

— რა ვიცი, წინათ მაგ კაცზე რა არ ვემართებოდა!

გაიხსენა ძველი ამბავი შუშანიკმა და თვითონაც გაიცინა.

— ახლა აღარ მომწონს, თვალში აღარ მომდის.

— რატომ? რა დავიშავებ?

— ჯა, ჩემთვის რა უნდა დავშავებინა? აღარ შეპიტანავება და ეგ არის!

— რათ ვავიწყდება, მაგ კაცმა ჩვენი ოჯახი ფეხზე რომ დააყენა?

— უსარგებლოდ არც მაგას გააყეთებდა.

— უჰ, რა გრძელი ენა გაქვს, ვარდისმონაე!

— გრძელი ენა რა შუაშია? განა შეგი არ ვიცი ვინ როგორია? აი, თუნდაც ჩვენი ვახტანგი ავიღოთ. კაცი კი არა, აუწონარი ოქროა!

— შენ, გატყობ, უარესად გამიგიჟებ ქრისტიანს.

— არხენიანდ იყავი, ჯანუმი! იმ ძველი კედლის საათის კარები ისეთნაირად ჩავეკეტე, რომ იქიდან გუგული აღარ გამოხტება. არაფრის დიდებით!

— ღმერთმა ქნას! — წარმოთქვა ჩაფიქრებულმა შუშანიკმა. — უკეთეს კაცს ვერც მე ვინატრებ, ვერც ქრისტიანს.

— მაირიკაც სულ ამას ამბობს „ეგ კაცი ხელიდან არ გაუშვათო“.

— გოგო, მაქანკლობა ეხლაც არ უნდა მოიშალო?

ვარდისმონამ ისევ გადმოჰყარა თავისი მსხვილი კბილები.

— არც იმ მაქანკლობას ვნანობ. რა წვაავეთ? კოსტას და ქრისტიანს რომ ვუყურებ, მეტს ბედნიერებას როგორღა ვინატრებ?

— ჰო, ჩემი გამოისობით მარტო ჩემი საწყალი დედ-მამა და საცოდავი ფილიპე გამოდგნენ უბედურნი.

— მაღლობა ღმერთს, რომ მოგვხედა და არ დაგვივიწყა.

— ღმერთი რა შუაშია? აღამიანმა თუ ხელი არ გაანძრია, ღმერთი რას უშველის? თავი და თავი გარჯა! შრომით და პირზე ოფლით უნდა მოვიპოვოთ ლუკმა-პურიც და ბედნიერებაც.

— შენ რაც გინდა სთქვი, ჯანუმი! მე კი ყოველდღე საყდარში დავრბივარ და გამოზოგილი ფულით ხატებს სანთ-

ლებს ეუნთებ, მამაზეციერს კოსტასა და ქრისტიანს დღეგრძელობას ვევედრებ.

— კარგი, კარგი. წადი, სამკერვალოში ქალებს მიხედე. სადაც არის ზარბაზანი გაეგრძელება, დაღლილებს დასანაყრებელი უნდა მოეუშაოდო.

ამგვარი საუბარი ხშირად იმართებოდა ხოლმე ქალბატონსა და მოახლეს შორის, რომელთაც თვალი გზაზე რჩებოდათ და უკვე აშკარა მღელვარებით მოელოდნენ ვახტანგ ტაშირელის გამოჩენას თავიანთ პატარა ქუჩაზე.

ვახტანგის და ქრისტიანს ბედნიერებაზე ფიქრობდა კნეინა გოსტაშაბიშვილიც იმ მომენტში, როცა მან ნიკოლოზის მოედანზე ამაყად გაიარა და ანისისხატის უბნისკენ გაუხვია.

3. ხალოსნის მორწინება

ქორწილია ჩვენი უბანში, ქორწილი ქალაქური დამახილი

ფერშანგოვის სახლის დიდ ეზოში ხალხი ფუსფუსებდა.

დედაკაცები თონეში პურს აცხობდნენ. მამაკაცები ქვაბებში ნაირ-ნაირ საქმელებს ხარშავდნენ. მათ შორის შუშანიკის უფროსი შვილი კონსტანტინე მამრაცე ტრიალებდა.

კნეინა გოსტაშაბიშვილი გულითადად მიესალმა მას.

კახტა, ქერა და ლურჯთვალემა ყმაწვილმა მდაბლად დაუკრა თავი.

— რა ამბავია თქვენთან, კონსტანტინე? — ჰკითხა კნეინამ.

— ქორწილი, კნეინავ.

— ქორწილი? ვის ათხოვებთ?

— მარგალიტას, კნეინავ. — რაღაც ნაირი სიამაყით მიუგო კონსტანტინე მამრაცემ.

კნეინა გოსტაშაბიშვილმა მარგალიტას ვინაობა არ იცოდა. ჰკითხა:

— ბატონი ვახტანგი აქ ბრძანდება, კონსტანტინე?

— აქ ბრძანდება, კნეინავ

დარცხენილ ყმაწვილს მაგდამ აღერსიანად გაუღიმა.

„რა კარგი შვილები ჰყავს შეშანიკს!“ — თითქმის შურტუტუნდებოდა მან.

— ეიშ, რა ქალია! — მაფიოდ მოესმა მას, როცა კიბის ფოლორცზე ფეხი შედგა.

სიამით გაიღიმა.

გუნება გამოუკეთდა.

ქრისტიანს ოთახშიც ფუსფუსებდნენ.

ქრისტიანე მამრაცე, მისი საქმრო ვახტანგ ტაშირელი, კენტერაძის ქალი და ამისი ქმარი, რომი ცალქალამანიძე, „ციხკრის“ კორექტურას ასწორებდნენ.

— რომ მცოდნოდა მოუცულონი იყავით, არ მოვიდოდი. — თქვა კნეინამ.

— რასა ბრძანებთ? რასა ბრძანებთ? — შესძახეს ქალებმა. — დაბრძანდით, კნეინავ ეხლავე ჩვენც დავამთავრებთ.

ხალისიანად მუშაობდნენ, გატაცებით. მუდამ დაღვრემილი ვახტანგ ტაშირელიც საზეგაბრწყინებული და გახარებული იყურებოდა, თითქოს თავისთვის ღიღინებდა კიდეც.

— მალე გამოვა? — ჰკითხა კნეინამ.

— მალე, სულ მალე, მაგდა! — უპასუხა ტაშირელმა.

— ბარაქალა ქართველების მოღიერს!

ტაშირელმა იქნეულად გაიხედა მისკენ, მის წამოძახილში ირონიის გამოხატოში მოელანდა.

ბოლო ხანებში ვერ რიგდებოდნენ. ტაშირელმა მას რამდენჯერმე „ციხკრისათვის“ ფრანგულიდან რაიმეს თარგმნა ან პარიზული შთაბეჭდილებების დაწერა შესთავაზა, მაგრამ კნეინამ შორს დაიჭირა. თავაზიანი ღიმილით ეუბნებოდა უარს.

„რა მშვენიერი ქალია, რა ცოდნის პატრონი! — ფიქრობდა თავისთვის ვახტანგ ტაშირელი. — მაგრამ არაფერი სწამს, არაფრისა სჯერა. მაინც რა დიდი ძალა ყოფილა რწმენა!“

მეორე ოთახში პატარძალს რთავდნენ.

განკარგულებებს შუშანიკი იძლეოდა.

ფერშანგოვის დედის დარიგებანიც მკაფიოდ ისმოდა.

— ქმარს გაფრთხილება უნდა, მარგალიტ! — არიგებდა პატარძალს, — კაცის გული ქიქაა, გადავარდება და გატყდება. ქალები უფრო გამძლენი ვართ მიწას შვიდი შვილი მივაბარე, მაგრამ ამ ოხერ დედამიწაზე ისევ დავდივარ.

— რა გულკეთილი დედაბერია! — თქვა კნენინა გოსტაშაბიშვილმა.

ქრისტინემ თავი მოიწონა. გაიბადრა.

— გულკეთილია, მაგდა, გულკეთილი — დასძინა ტაშირელმა, — ოთხმოცდაათ წელწიანს ვადასცილდა, მაგრამ არც მხნეობა აკლია, არც გონება და თვალის ჩინი. სიყვარული აძლებიანებს!

დედაბერს ბაღიშები თავს ევლებოდნენ. იმასაც გულით უყვარდა ისინი. როცა კონსტანტინესა და ქრისტინეს გულმურაზიანი „ბაბოჯან“ ესმოდა, გაციკროვნებულ დედაბერს სულ „აჰანი! აჰანი!“ ეკერა პირზე. მეზობელ დედაკაცებს უტყდებოდა:

— ჩემს მეღქუას ისეთი ხასიათი რომ არა ჰქონოდა, რა გვიპირდა? ან მე იმ გულმკვდარ ანუშას რას ვერჩოდი?

კერბი იყო, ცრემლს არასოდეს წამოაგდებდა. როცა შვილსა და რძალს იგონებდა, ცალი ხელი დაღონებულ თვალებთან მიჰქონდა.

სიყვარული ჩვეილივით იყო ამბიზნებული მამრამიანი ოჯახში.

ოფენკარა, უზადო სიყვარულს აქ შუშანიკი საუესდა და უვლიდა.

კნენინა გოსტაშაბიშვილს ამ პატარა, მაგრამ მუდამ მხნე და გამარჯვებულის მიმზიდველი, რაღაც დეტიური მადლით გასხივოსნებული სახე განსაკუთრებით მოსწონდა. ჩუმად უმზერდა და მისი ყურებით ტყებობდა ხოლმე. ვიღაცას ამსგავსებდა ერთხელ მოაგონ-

და კიდევ ასეთი სახე, გარეგნულად უდრტვინველი, მაგრამ შინაგანად დაძაბული და დაფიქრებული. მისი ცოლის პორტრეტზე ჰქონდა ნანახი.

4. მღაზიმოთა ბედნიერება

ჩვენ ვერ კიდევ ვერ მივღწიეთ პოლიტიკურ თანასწორობას, მუშები კი სოციალურად უკვე თანასწორნი არიან.

კლოდ ტილიე

მარგალიტას შიო ღურგალზე ათხოვებდნენ.

ეზო თანდათან ყარაჩოღელებით ივსებოდა.

იქიდან მხიარული ყოყინა, ხუმრობა და სიცილ-ხარხარი მოისმოდა.

ვახტანგ ტაშირელმა „ციკცირის“ კორექტურები დაკეცა, უჭრაში შეინახა.

ყველანი აივანზე გავიდნენ.

დიდი თუთის ქვეშ შიო ღურგალი იდგა.

ტანმორჩილი შუახნის კაცი იყო, ჩოფურა და კისერა.

ვარს ამხანაგები ეხვივნენ, ეხუმრებოდნენ.

— ვაჰ, შიოჯანი — ეუბნებოდა ერთი მათგანი, — კისერა ხარ, მარგალიტაზე თვალს კარგად დაიქერ, არსად გაგაქცევა!

ერთი ამქრის ხალხი ერთად ხარხარებდა.

— ტუტუცო! — დაიძახა ერთმა ყველაზე ბრგე და ყველაზე ომპიანი ყარაჩოღელმა. — რა უყუთ რომ კისერაა? ერთბაშად მაგის მარჯვენას არ შეედავო, გარჯასა და პატიოსნებაში ტოლი არ დაუდო!

— მაშ! მაშ! — დაიძახეს სხვებმაც.

იმ ბრგე და ომპიანი ყარაჩოღელის ნათქვამს ბეჭედი დაჰკრეს.

აივანზე ღურგლების ამქრის უსტაბაში სოსანა მძიმე-მძიმედ ამოვიდა. ყველას დარბაისლურად მიესალმა. თავი ისე ეჭირა, როგორც ამქრის უსტაბაშს შეეფერებოდა.

ვახტანგ შატირელმა ხელი მაგრად ჩამოართვა. დიდის ამბით მოიკითხა:

— როგორ ბრძანდებით, სოსან, რა-სა იქით?

— ვართ, ვახტანგჯან, — უპასუხა სერიოზულმა უსტაბაშმა, — ცხოვრება ჩვენ გვიტევს. ცხოვრებას ჩვენ ვუტევთ. რაღაცნაირად ბარი-ბარში გამოვდივართ.

— ეგრეა სოსან, ეგრეა.

— ეგ ხომ ეგრეა, ვახტანგჯან, მაგრამ გაძლება არ გინდა! გადასახადები ძალიან მოგვიმატეს. ბაზარს კი ცეცხლის ფასი უყვიდა.

— ყველა მაგას ამბობს, სოსან, ღარიბ ხალხს ძალიან გაუჭირდა.

კენინა გოსტაშაბიშვილი ორ მოსაუბრეს ინტერესით უყურებდა და უყვირდა, რომ მოსკოველი აზნაური უბრალო ხალხში შინაურულად ტრიალებდა.

თვითონ აივნის სვეტზე მიყრდნობილი მედიდურად იდგა.

— ხალხი დღეს უბედურია, — მოესმა მას ტაშირელის აღელვებული ხმა, მაგრამ ხალხისთვისაც გათენდება, სოსან!

— მაშ გათენდება, ვახტანგჯან?!

— გათენდება! — მტკიცე ხმით მიუგო ტაშირელმა.

მაგდას ეღიმიებოდა. მას არც მღვდლების ქადაგებანი სწამდა, არც სოციალისტების შეგონებანი. მათ შორის ერთგვარ მსგავსებასაც პოულობდა. ერთნი მამურალ ხალხს ზეცისკენ უშვერდნენ ხელს და ბედნიერებას სასუფეველში ჰპირდებოდნენ, ხოლო მეორენი მიწას დასცქეროდნენ, აქ აპირებდნენ თანასწორთა საზოგადოების დაარსებას, რომელიც ჭერჭერობით სენ-სიმონის, რობერტ ოუენისა და ფურიეს წიგნებში არსებობდა.

8. „რა დაემართა კენინა ბოსტაშაბიშვილს?“

არ დაიჯერებ მაიკო! სიცოცხლე მომძულეხა ამდენი მარტობით.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი

ესოში ჟრიაბული გაძლიერდა. ყარაჩოღლესი ხუმრობდნენ და ისეთნაირად ენაბახვილობდნენ, რომ მაგდა სი-

ცილს ვეღარ იმაგრებდა. გაერთო, გახალისდა. უცებ ისეთ ბედნიერ ეადამიანად იგრძნო თავი, რომ მიგრტონივე უკვირდა. მდამიო აღამიანებთან ერთად იცინოდა. თვითონაც ხუმრობდა. ვარდისმონას ცალ — მხარეს ჩამოწეული კაბა სიცილით გაუსწორა. თავისი კენინობა სულმთლად გადაავიწყდა. სახიდან გორიზი ქალბატონის ნიღაბი შეუმჩნევლად ჩამოეხსნა და ისეთი კეთილი, სადა და ყოვლად ბუნებრივი გამომეტყველება მიიღო, როგორიც მას მხოლოდ საკუთარ მამასთან, გამდელთან და ზოგჯერ ვახტანგ ტაშირელთან ჰქონდა ხოლმე.

ვახტანგ ტაშირელი მალულად უმწერდა მას-მისი სიამოვნებით თვითონაც სიამოვნებდა, მაგრამ ამავე დროს თავის გულის სიღრმეში რაღაც გაურკვეველი, იღუმალი წინათგრძნობის შიშით ფიქრობდა:

„არ ვიცი მაგდას რა დაემართება, თუ ხალხთან არ მივიდა, ხალხი არ ირწმუნა, საზოგადო საქმემ არ გაიტაცა. ეგ დიდიხანია ზემოთურებს აღარ ეკუთვნის“.

პატარძალი დიდი ამბით გამოიყვანეს აივანზე.

შუშანიკმა კენინა გოსტაშაბიშვილს მორიდებით გაუბედა.

— დარჩით, კენინავ, ჩვენთან ერთად ისიამოვნეთ.

მაგდა შეყოყმანდა, მაგრამ შუშანიკის სანდომიან სახეს რომ შეხედა, უარი ვეღარ უთხრა.

მექორწინენი მეიღნის წმ. გიორგის საყდრისკენ ფეხით გაემართნენ. მამრამქებიც თან გააკყვნენ.

აივანზე ვახტანგ ტაშირელი და მაგდა გოსტაშაბიშვილი შემოთავაზებულ სკამებზე დასხდნენ.

აივნის ბოლოში ფერშანგოვის დედა და რამდენიმე დედაცაი რიკულს გადაეყუდნენ. როცა მექორწინეთა მზიარული აურზაური მიწყდა, ფერშანგოვის დედამ დაიძახა:

— ქა, რატომ ზანდაროვები არსად გამოჩნდნენ?

მაგდამ ყურები ცქციტა.

ტაშირელი შეკრთა.

ერთმა დედაკაცმა დედაბერს ვაკვირვებით უპასუხა.

— იპ, მაირიკვან, ნეტავი შენა! აბა, თეთრი ლიზა მარგალიტას გვერდით დაჯდომას როგორ იკადრებდა?

— მეხი კი დავაყარე, აჰანდე! — გაბრაზდა დედაბერი, — ჭა, ფირუხა ზანდაროვის ცოლი საქციელს ვის უწუნებს?

მეორე დედაკაცმა მოაგონა:

— ზანდარაანთ გიგა ფირუხაზე ნაკლებით რით იყო? არ გახსოვთ საკინძხამოგლეჯილ მკაცს საყვარლად რომ ეჭდა?

მაგდა გაფითრდა.

ტაშირელი წამოწითლდა.

მესამე დედაკაცმა, რომელიც აქამდე გაჩუმებული იდგა, ნიშნისმოგებით წარმოთქვა:

— თორემ ეხლა თუ გაწყებილია, მე შენ გეტყვი, ხელი ეშლება! ყველამ იცის, რომ ბართლომე კურტანძის ცოლთან დაეთრევა.

მაგდას ზაფრანის ფერი დაედო სახეზე.

ვახტანგ ტაშირელი გამშრალი იჭდა. არ იცოდა რა ექნა. ვერც ადგომას ახერხებდა, ვერც სიტყვის თქმას. სიერცეს სულშეგუბებული გაპყურებდა, არ უნდოდა კნენა გოსტაშაბიშვილის გაფითრებული სახე დაენახა.

დედაკაცები ოთახში შელაგდნენ, რადგან აიენის ბოლოს მზე მოადგა.

ხანგრძლივი და უხერხული დუმილი ვახტანგ ტაშირელმა იმით დაარღვია, რომ ერთი ახლად ნაპოვნი, მეტად ძველი და მეტად საინტერესო ხელნაწერის აღწერას შეუდგა.

მაგდა ყურს არ უგდებდა. ეკლებზე იჭდა. მეჭორწინეთა დაბრუნებას მოუთმენლად მოელოდა.

როცა ანჩისხატის უბნის პატარა ქუჩა კვლავ ახმაურდა, ფეხზე წამოდგა.

დედაკაცები ზურნისა და ღრიანცელის ხმაზე ოთახიდან გამოცვივდნენ, აფანტე გადადგნენ.

მაგდამ პატარძალს პირზე აკოცა, ნეფეს ხელი ჩამოართვა.

— ღარჩით, კნენა, შეეხვეწა შუშანიკი, — ჩვენთან ერთად გაატარეთ დრო.

— გადაუდებელი საქმე მაქვს, შუშანიკ. თქვენთან ცოტა ხნით შემოვიარე. შუშანიკს გაუყვირა. ვერ მიმხვდარიყო წელანდელ თანხმობას ახლანდელი უარი რატომ მოჰყვა. „რა დე-მართა კნენა გოსტაშაბიშვილს? — თვალებით ეკითხებოდა იგი ვახტანგ ტაშირელს.

ტაშირელმა მას პირი მოარიდა, ისევე სიერცეს გახედა.

კნენა გოსტაშაბიშვილს ყველამ მოწიწებით დაუთმო ვზა.

ქიშკრამდე ის ვახტანგ ტაშირელმა მიაცილა. ნაღვლიანად გააყოლა თვალი მას და მხოლოდ ახლა შეამჩნია, რომ კნენა გოსტაშაბიშვილი ოდნავ წელში მოხრილი მიდიოდა.

6. მკვლელობა კარმატაში

ახალგაზრდა კაცმა აღმოიღო ზრმალი, მაგრამ მასვე წამსა ოთხი მსესიანი კაცი შეცვივდნენ საწოლს, შეიპყრეს ისა, შეუპყრეს ზღლები, აუკრებ პირი, მარჯობას გული წივიდა.

„საჭია“, რომანი უფლისა რეფე ლებოვიარ

სამი დღის შემდეგ, ღამის თერთმეტ საათზე, ერთ მიყურებულსა და ბნელ ქუჩაზე, კნენა გოსტაშაბიშვილს დახურულ კარეტაში მკვლელები აუცვივდნენ ბებუთით ასჩეხეს, გაძლიანებული მეეტლეც მძიმედ დასჭრეს და ღამის წყვლიაღში გაუჩინარდნენ. პოლიციელის ჩამოვლამდე კარეტა დიდხანს იდგა უკაცრიელ ქუჩაზე. გვიან ღამით უბნის პოლიციელმა ძლივს გაარჩია ცხენებს შორის ჩაეარდნილი მეეტლე და მყისვე განგაში ასტეხა. მის ყვირილზე ახლომახლო სახლების მცხოვრებლები გამოცვივდნენ და ეტლს გარს შემოებვიდნენ. ეილაკამ ეზოდან ანთებული ჩირაღდანი გამოიტანა და იქაურობა გაანათა. კნენა გოსტაშაბიშვილი სისხლში ცურავდა შეძრწუნებული

ბრბო ჭერ გაშტერდა, მერე იფაყანდა და მთელი უბანი ფეხზე დააყენა.

მორიჯის სასტუმროდან ეტლით მომავალმა გრიგოლ ზანდაროვმა, რომელსაც ეტლში თაქრის თეატრის ნორჩი ბალერინა ეჯდა, მეეტლეს ცხენები გააჩერებინა და იქით გაიხედა, სადაც ყველა სეირის საყურებლად გარბოდა.

შუა ქუჩაში გაჩერებულ ვილაძის კარეტას გარშემო აღელვებული ხალხი შემოხვეოდა.

ზანდაროვმა კარეტას შორიდან დაადგა თვალი.

ემცნაურა.

მერე იცნო კიდევ.

ეტლიდან უფრო გადმოხტა, ვიდრე ვადმოვიდა.

ნაბიჯს აუჩქარა.

ბრბო გაარღვია.

გაპრიალებულ ვაჟბატონს პოლიციელმა უსიტყვოდ დაუთმო გზა.

ზანდაროვმა ეტლის პაწია სარკმელში თავი გადაჰყო. ბებუთით მკერდგანგმირული მაგდა გოსტაშაბიშვილი ეტლის ბალიშებზე იყო გადასვენებული. ზანდაროვი ზარდაცემული მიატყერდა მას და ჩირაღდნების შუქზე მუისვე თვალში მოხვდა, რომ ამ მუდამ გოროსსა და ამპარტავან კნენას სახეზე ისეთი გაოცება ეწერა, რომლის მსგავსს ცხოვრებაში არაფერ არასოდეს არ ამჩნევდა. სიკვდილი უკვე დაუფლებოდა მისი ლამაზი პირისხაზის ნატიფ ნაკეთებს. მხოლოდ მის წაბლისფერ კუთლუებს შერჩენოდათ ისევ სიცოცხლის ნიშატი. გრიგოლს ცრემლი მოერიო. ქვედა ყბა აუჯანკალდა. დარტყანებულმა პირჯვრის გადაწერა ძლივს მოახერხა. უცებ წელში გაიმართა და მოკლულს ყელზე დააშტერდა. მას ფრანკფურტის მიწში ნაყიდი მანიაკი აღარ ეკეთა, მანიაკი, რომელსაც კნენა გოსტაშაბიშვილი განუშორებლად თან ატარებდა.

მხოლოდ ერთი დასკვნის ვაკეთება შეიძლებოდა: კნენა გაძარცვის მიზნით იყო მოკლული.

7. კნენა და ნაბიჯი

ქალის და მუდრის ცხოვრების სხედსხევა გზა სიკვდილში შეაერთა, როცა ერთს ახსენებდნენ, მეორესაც ასახელებდნენ.

თანამედროვე ჩანაწერებიდან

არისტროკრატი ქალის მკვლელობას მაინცდამაინც დიდი აურზაური არ გამოუწვევია თბილისში. პირველი შთაბეჭდილება და მითქმა-მოთქმა სწრაფად მიწეღდა.

ქალაქის ხალხს სულ სხვა რამ გაუჩინდა სალაპარაკოდ.

მეფისნაცვლის სასახლის წინ, მაღალ სვეტზე, ჰაჭი-მურატის მოკვეთილი თავი იყო დადგმული.

ქალაქის ყველა უბნიდან მის სანახავად შორბოდნენ.

ნიკოლოზის მოედანზე ხალხს ზიმ-ზიმი გაჰქონდა.

კნენა გოსტაშაბიშვილის პანაშვიდს თითო-ოროლა არისტროკრატი დაესწრო.

კნენა მზეხათუნი ერთი წუთით გამოჩნდა და სწრაფად გაუჩინარდა.

ჭირისუფლობა კნენა გოსტაშაბიშვილს ანჩისხატისუბნელებმა გაუწიეს.

ვანტანგ ტაშირელი კედელთან იდგა, ხელეში თვალეზზე აფეარებინა და ჩუმად ქეთითნებდა. მის გვერდით მდგარი თვალცრემლიანი ქრისტიანე დროგამოშვებით ამშვიდებდა მას. დალონებული კონსტანტინე მამრათე კარებთან იშვით მომსვლელს მოკრძალებით უთმობდა გზას. მარგალიტა ახლაც ქუჩაში იდგა, ქმრის ხელი თავის ხელში ეჭირა და კნენას სახლის განათებულ ფანჯრებს თვალდანამული შესცქეროდა.

უზარმაზარი ანდუყაფარ გოსტაშაბიშვილი შუა ოთახში დასვენებულ ცოლის ცხედარს გაშტერებული დაჰყურებდა. თუმცა ბაღდადი გაშლილი ჰქონდა, მსხვილ ცრემლებს მაინც სახელოთი იშმენდდა.

ძალისუბნელმა ზაქარამ ძვირფასი მანიაკი ჭერ უნაბის ქვეშ ჩაფლა, მერე

სამტრედეში გადაიტანა, ბოლოს საბუ-
ხრეში დამალა. ამასაც ეპქვით დაუწყაო

ყურება და იმდენხანს იზორიანა, / სა-
ნამ პოლიცია არ დაადგა თქვენი

ნიკოლოზ ბაბაიანი

პარი ოცდამეცხრა

I აბრუნდო

ქალაქელ ვაჭრებს ცუდი ესა გვირთ,
რომ არა ვაჭვთ ძმის არც სიფხარული, არც
შებრალება.

ლავრენტი არდაზიანი, „სოლომონ ისაკიან
მეჭდაწაშვილი“

გრიგოლ ზანდაროვი ცოლს ცივ ნი-
აგს არ აკარებდა. ყურადღებას არ აკ-
ლებდა და მოუთმენლად მოელოდა ვა-
ჟის დაბადებას.

მანანამ მეოთხედ მოილოგინა და მე-
ოთხედაც ვოგო ეყოლა.

ზანდაროვს ისევ გაუყვითლდა პირი.

თეთრმა ლიზამ მეოთხედ მიაყარა
ქოქოლა, „ნაკენიარს“. ვათამამდა და
იქ დაერქო, სადაც წინათ რძალი ყოფ-
ნას უკრალავდა.

მანანას მისთვის არა სცალოდა, ბოლ-
მით იყო გასიებული.

ცრუმორწმუნემ და მალემრწმუნმა
ვოგოს დაბადებაში ღვთის რისხვის ნი-
შანი დაინახა.

აწრიალდა და აფორიაქდა.

ეკლესიებში სიარულს მოუხშირა.
ყველა ეკლესიაში ყველა ხატს სან-
თელს უნთებდა. ხატებთან სასოებით
მუხლმოყრილი გულმზურვალედ ლო-
ცულობდა. სახლში მარჩიელები და
მჩხიბავები გაამრავლა. მწირებს და მო-
ნოზნებს თავი მოუყარა. მონასტრებს
მდიდრულ შესაწირავებს უგზავნიდა
და საკუთარი ხელით განთქმული ეკ-
ლესიების განთქმულ წმინდანებს ოქ-
რონაკერებს უჭარგავდა

მილიონერის სახლში ეკლავ დატრი-
აღდა საკმევლის სუნი.

თეთრი ლიზა გაკვირვებული იყო.
ხელებს შლიდა და თავის დოსტ მაიკო
კურტანიძესთან გაოცებით ლაპარა-
კობდა:

— ქა, ღმერთს ეგეთი რა შესცოდა?
ნეტავ ვიცოდე რა ცოდვას ინანიებს?

მაიკო მის ნათქვამს ხარბად კრეფდა,
თვითონ კი არაფერს ამბობდა.

გრიგოლიც დუმდა. ხმას არ იღებდა.

როცა ძაღლისუბნელ ზაქარას სასა-
მართლომ განაჩენი გამოუტანა, რუხი
ფარაჯა ჩააცვეს და კატორღის გზას
შეუყენეს, თითი შუბლთან დაატრიალა,
მაგრამ ვერაფერი მოისაზრა და, საერ-
თოდ, კნენინა გოსტაშაბიშვილი შარშან-
დელი თოვლივით დააიწყდა.

ღროს შესანიშნავად ატარებდა.

თეატრსა და სანახაობებს არ აკლდე-
ბოდა. თეატრში მარტო უხდებოდა სი-
არული, რადგან მარჩიელ-მჩხიბავებსა
და მონოზნებს შორის ჩამჭდარ ქალბა-
ტონს აღარც იტალიელი მომღერლები
ავონდებოდა, აღარც ოპერისა და სა-
ლონების ბრწყინვალე საზოგადოება.

მონოზნებიც სულ იმას ჩასჩიჩინებ-
დნენ, რომ თეატრი ეშმაკის გასართობი
იყო, ხოლო მეჭლისები კუდიანების
ღრეობა.

თანდათან ყველგან ფეხი ამოიკეთა-
აღარც თვითონ იღებდა სტუმრებს,
აღარც სტუმრად მიდიოდა სადმე.

მისი გზა ეკლესიებისკენ მიდიოდა
და იმავე გზით შინ გარინდებული
ბრუნდებოდა.

ქალაქში მიოქმა-მოოქმა ვახშირდა.

დავით გერმანოვიშვილი ბრაზობდა,
თავმოყვარე და ამპარტავანი, დის საქ-
ციელზე იყო გაჯავრებული, მაგრამ
მასთან უსიამოვნო ლაპარაკს ვრიდებო-
და. ერთხანს (სანამ ზაქარას ასამართლე-
ბდნენ და ამოოდ ცდილობდნენ მის
თანამონაწილეთა დასახელებას) თვი-
თონაც შეშფოთებული უვლიდა ქა-
ლაქს გარშემო და გულს ნადირობაზე
აყოლებდა.

კნენინა მზეხათუნმა ძმისწული ჯერ
მაგრად გამოლანძლა, მაგრამ რაკი ვე-
რაფერს გახდა და მონოზნების მიერ

მოჭადროებული გონზე ვერ მოიყვანა, ხელი ჩაიჭნია და განერიდა.

გრგოლმა კიდევ უფრო გაშალა ფრთები.

თეთრმა ლიზამ გესლიანად ჩაუღიმი- ჩაუღიღინა მაიკო კურტანიძეს:

— თვალი დაუღვეს ჩვენს სუტ-კენი- ინას, აჰანდე!

მაიკომ არც ახლა ამოიღო ხმა, მაგრამ თავლისფერი თვალები ისეთნაირად გაუმუქდა და ისეთმა ფერმა გადაჰკრა სახეზე, რომ თეთრმა ლიზამ მყისვე ენაზე იკბინა.

ქალაქში ხმა დაირხა, რომ მდიდარი და ლამაზი ზანდაროვი თითქმის ყოველ დღე სოვდაგარ ვიკრიკოვის სახლში იყო დარქობილი, როცა სოვდაგარი ქარავასლაში იჭდა, ხოლო მისი ასული ირციბუზოვის პანსიონში ფრანგულსა და ცეკვებს სწავლობდა.

მაიკო სულ იმაზე ფიქრობდა, თუ რით უნდა მოეხიბლა ტანკენარი გრიგოლი სოვდაგარის კუნძივით დამრგვალებულ ცოლს. დაღონებულს და თვალცრემლიანს აგონდებოდა, რომ ამ ტიკივით გაბერილ დედაკაცს ფუშ-ფუშა გიშრისფერი თმები ჰქონდა, ლოყაზე ლამაზი ხალები, ხოლო მავალივით შავი თვალები ისეთი ცოცხალი და ურცხვი, რომლის მსგავსი, აღიარებდა გულდამწვარი მაიკო, მხოლოდ მაკას სახეზე ენახა.

ბოღმა და სიყვარული სულს უხუთავდა მაიკო კურტანიძეს. თან უკვირდა, რომ მისი გამწირავი მამაკაცის დავიწყება არ შეეძლო და, ის კი არა, რაც დრო გადიოდა, მით უფრო მეტად ენატრებოდა იგი.

2. ძინა ლაზარის ღშპანნი

საყვარელო ნუ სტორო,
თავს ნუ იკლავ, ნუ სტორო,
შენი ბედის შემკრებლო,
ერთხელ ვახსნის, ნუ სტორო!
ქალაქურა სიმღერა

მაიკო თავის თავდავიწყებულ საყვარულს ვერაფრით ვერ მოერია. პირობით, უცნაური რამ დასჩემდა. დიდხანს,

დიდხანს დახეტიალობდა იმ ქრებესა და ქუჩაბანდებში, სადაც წინასწარ გიგასთან ერთად დასეირნობდა; დიდხანს ჩერდებოდა იმ უკვე დაბერებულ ზეებს ქვეშ და იმ ჩამოფხავებულ ჰემ-კრებთან, სადაც გიგას ყელზე ეხვეოდა და ტუჩებს უკოცნიდა. თვალი უშტერდებოდა და წამწამებზე ცრემლი ეკიდებოდა. ბურანიდან რომელიმე მეზობლის „გამარჯობა“ ძლივს აფხიზლებდა. გამორკვეული კვლავ ხარბად უყურებდა ძველი სახლების მოფარებულ კედლებს და იაქთაღებს. სადაც სიბნელე, ასე ეგონათ შეყვარებულებს, გამვლელებს მათი დაღანდღვის შესაძლებლობას არ აძლევდა და იქამდე ვერც მთვარის შუქი აღწევდა.

ყველაფერი თავსაყრელი ჰქონდა მაიკოს, მაგრამ ხარახურას და წვრილმანს იმ დუქანში ყიდულობდა, სადაც გიგა ჯერ დახლიდარად მუშაობდა, მერე კი მედუქნედ. უყვარდა ამ დუქნის წინ გადმოხურული ლაბადის ქვეშ ხის გრძელ სკამზე ჯდომა და თავის ნანატრ გიგაზე ფიქრი. ახლა ეს სკამიც ისევე იყო დაძველებული და მიგლეჩილ-მოგლეჩილი, როგორც ყველაფერი ძველი დუქნის გარშემო.

ხნიერ მედუქნეს არ უკვირდა, რომ მდიდარი ალაფის ცოლი მისი დუქნის სკამზე იჭდა და ისვენებდა. როცა ეს ტანმაღალი და თვალმწყაზარი ქალი აღმართზე ამოდიოდა ზოლმე, ხელს მაღლივად გულზე იდებდა და თეთრი, უნაოქო შუბლიდან ხელსახოცი თფლს იწმენდა.

მედუქნემ ერთხელ მაიკოს გაუბედა და უთხრა:

— მაიკო, გატყობ, აღმართზე ამოსვლა გიჭირს; რაც სასყიდელი გჭირდება იმისთვის ან შენი ბიჭები, ან მოახლე გამოგზავნე, შენ რაზე ირჩები?

— ბიჭები სწავლობენ. მოახლე სახლს ალაგებს. მე კი აქით მოსვლა მედამ გულს მიხალისებს, ძია ლაზარე!

— მართალია, შორს არა ცხოვრობ, მაგრამ წიწკისა და მიხაყ-დარიჩინისათვის შენ რათ უნდა მოდიოდე?

— ეჰ, ძია ლაზარე, ვინ იცის რამდენჯერ მოვსულვარ ამ ღუქანში?! ამ ღუქანის დახლში მეცა ვმდგარვარ, განა!

ხნიერმა მეღუქანემ პირი დააღო. ღუქანის პატრონი ბევრჯერ იყო გამოცვლილი. ამიტომ ლაზარემ მაიკო კურტანძის თავგადასავალი არ იცოდა.

პირველი გამასლათების შემდეგ მაიკომ კიდევ უფრო მოუხშირა ძველ, კარგად ნაცნობ ღუქანში სიარულს. ხნიერსა და გულკეთილ მეღუქანეს ხან რაზე ელაპარაკებოდა, ხან რაზე. ლაზარეს ცოტა მუშტარი ჰყავდა, უცოლშვილო და უნათესავო კაცი იყო და მაიკოსთან მუსაიფით თვითონაც თავს ირთობდა. ზოგჯერ ბუზღუნით ჩაურთავდა ხოლმე:

— ამ ტიალ ღუქანსკენ მუშტრებს გზა ვერ ვაპოვინენ, თითო-ოროლა გროშს ძლივს ვიგებ. ეხლა აღარ მიკვირს, რომ ვინც ამ ღუქანს პატრონად დასდგომია ყველა გაკოტრებულია და გაქცეულია.

მაიკო პირგამტყნარებული უსმენდა მეღუქანის ლაპარაკს, გულში კი იცინოდა და ამბობდა: „აქ ერთი ახალგაზრდა, ძალიან, ძალიან ლამაზი კაცი იყო მეღუქანედ, თავზე იმას მე გაეუსწორე ვაჟრის ქუდი, გავამდიდრე და ქარვას-ლამდე მივიყვანე“. თან გულშივე ოხრავდა და სინანულით ფიქრობდა: „ნეტავ ისიც მეღუქანედ დარჩენილიყო და მეც ხაბაზის ცოლად, ნეტამც! ნეტამც!“

გულწყვეტილი თავისთვის ასე ოხრავდა და მოთქვამდა, გარეგნულად კი არაფრით არ გამოხატავდა თავის მღელვარებას და სინანულს.

ერთხელ მზე ისეთნაირად მოადგა ხის გრძელ სკამს, რომ მაიკოს სახეზე ოფლი წურწურით ჩემოედინა. ლაზარეს შეეცოდა, ღუქანის კარებიდან გამოსძახა:

— მაიკო, მაგ მზეში რათ იტანჯები, უკან ღუქანში მოისვენე.

მაიკოს გული აუფანცქალდა, თვალები გაუბრწყინდა. გულკეთილი მეღუქანე იმას სთავაზობდა, რის თქმასაც

თვითონ ვერაგზით ვერ ბედავდა.

ლაზარემ მას უკანღუქანისკენ გზა მისცა თუ არა, გაკვირვებულმა დახედდა. მუდამ პირნალვლიან მაიკოს თვალები უცინოდა, სულერთიანად იყო გამოცვლილი. მისი თაფლისფერი თვალები, წელან მუქი ბრინჯაოსფერი რომ გადაჰკრავდა, ახლა არაჩვეულებრივად ანათებდნენ და წყაროს წყალივით კამკამებდნენ. სიარულიც სწრაფი და ცოცხალი გაუხდა. წელან აღმართზე წელში გატეხილი ახლა დედოფალივით იყო ამართული და გაცისკროვნებული. მეღუქანე თვალს არ უჩქერებდა. ერთ ადგილზე გაშტერებული იდგა. გუმანით გრძნობდა, რომ მაიკო რალაც ანაზღვეულ სიხარულს უნდა გამოეცვალა. მაგრამ ამ სახარულის მიზეზს ვერ მიმხვდარიყო.

იმ პატარა ოთახში, ღუქანს უკან რომ ეკრა, მაიკოს თითქმის ყველაფერი უცვლელი დახვდა. ოღონდ უფრო სუფთა და კრიალა იყო, ვიდრე იმ დროს კედელთანაც კაკლის ხის ტახტი იდგა, რომელზედაც მეღუქანის ფაქიზად მოვლილი ლოგონი იყო გაშლილი. არც ტომრები იყო ისე უწესრიგოდ მიყრილ-მოყრილი, როგორც ეს დაუღვევარ გიგას სჩვეოდა. მაგრამ მაინც იმდროინდელი იერი სჭარბობდა და ვარშემოც იმდროინდელი სურნელი იდგა. კაკლის ხის ტახტი ვინმეს გარეთ რომ ვაეტანა, კაცი იფიქრებდა, სადაც არის კარი გაიღება, გიგა შემოვა და მაიკოს უელზე მოეხვევაო. ამ აზრმა ისეთნაირად გაუელვა მას თავში, რომ სული შეუგუბდა, გული შეეკუმშა, თავშეუკაგებლად დაემხო ტომრებზე და ქვითინი აუვარდა.

თავზე უარესად გაკვირვებული მეღუქანე დაადგა.

— რა დაგემართა, მაიკო?

მაიკოს ყრულ მოცხმა მისი ხმა, ძლივს გამოფხიზლდა, ტომრებზე წამოჭდა, თვალებიდან მუშტებით მოიწმინდა ცრემლები.

— მაპატიე, ძია ლაზარე, შენი ჰირომი!

ლაზარე მიხვდა კიდევ მისახვედრელს და ვერც მიხვდა.

— რა უნდა გაბატო, შეილო? დაწყნარდი, გული მოიბრუნე. წყალი ხომ არ მოგიტანო?

— არ მინდა, ძია ლაზარე.

— რა ვქნა, რომ არ ვიცი, რა დაგეპართა?

— ნურადფერს ნუ მკითხავ, ძია ლაზარე, შენ შემოგველე.

— კარგი, კარგი. შენ თავს თვითონვე მიხედე. მე დუქანში გავალ, იქნებ მუშტარი გამოჩნდეს.

„შვიდეზირიანზე“ გაზრდილმა მღვდელქნემ სიყვარულის ყველა მისახვედროსახვევი და ათასნაირი კუნჭული შეპირად იცოდა. მყისვე მიხვდა, რომ მაიკო კურტანიძე მის დუქანში ვიღაცის სიყვარულს მოჰყავდა. იქნებ ის ვიღაც წინათ ამ დუქნის პატრონი იყო? ახალგაზრდა და ლამაზი? მერე, მერე რა მოხდა? ეს კი ძნელი გასაგები იყო, მაგრამ ზრდილობიანი ხნიერი მღვდელქნე ამის გაგებას არც აპირებდა ისედაც ბევრი რამ იყო მისახვედრიც და გასაგებიც. ამ ლამაზი ქალის სასოწარკვეთილი ტრფიალი ვიღაცის მიმართ მას არ აკვირებდა, რადგან ბართლომე კურტანიძე ნანახი ჰყავდა.

როცა ლაზარემ მაიკო თავდაღმართამდე მიაცილა, ტკბილად გაუღიმა და უთხრა:

— როცა გინდა, მაშინ მოდი, მაიკო! უკანდუქანში მოისვენე; თუ გეტირება, იტირე, თუ გეცინება, იცინე. ვინ რას იტყვის? ოთხმოც წელს მიღწეული ვარ, თვალი მე არ მიჭრის და ჩინი, ერთადერთ კბილსაც ისე ვუფრთხილდები, როგორც ძუნწი მარგალიტს.

გულკეთილად გაიცინა და მაიკოც გააციინა.

3. პირის ოფლი

თავზე ცეცხლი მიკიდდა ეს ღოღანდი ას გირვაქვს იწონის.

ვოივ ზანდა, „დღონე დღონე“

გრიგოლ ზანდაროვმა ფეხსაცმელების ფაბრიკის კედლები აიყვანა და შენობა გადაასურვინა. დურგლებმა და მღვსავებმა შეგინთა სამუშაოები და ამთავრეს. რუსეთიდან მოწვეულმა ოსტატებმა მარსელიდან მიღებული მანქანები და დაზგები გამართეს. ტყავეულიც ბლომად იქნა მოზიდული. მაგრამ თავი და თავი დაქირავებული მუშახელი იყო. მუშახელი ქალაქში ძნელი საშოვნელი აღმოჩნდა. აგურჭარხანასა და შუშის ქარხნებში მომუშავეთა გადმობირებას ჯამაგირის მომატება სჭირდებოდა, რის გამოც მოგებას დაზარბულ მილიონერს ეს სარფიანად არ მიანდა. დღითურად მომუშავე იმერელი მუშებიც იმაზე მეტს მოითხოვდნენ, რასაც დღითურად სამუშაოებში იღებდნენ. საქმეს ისიც ართულებდა, რომ დაქირავებულ მუშებს ხელობის სწავლა და გაწაფვა სჭირდებოდათ. ეს კიდევ არაფერი. ვინც მასთან გაჭირვების გამო და ლუკმა-პურის საშოვნელად მოდიოდა, იმათაც ამქრის ხალხი ბნელ ქუჩაბანდებში უხვდებოდა და ცხვირპირს ამტვრევდა. განსაკუთრებით თათრული ჩუსტების მკერავები და მეჩექმეები იქნევდნენ მუშტებს. ქარვასლების სოფდაგრები იცინოდნენ და გრიგოლ ზანდაროვის გაკოტრებასღა უცდიდნენ.

— მაშ, მაშ! — ლაზანდარობდნენ ისინი — ტეტიები ქალამნებს გაიხდიან და ზანდაროვის პოლსაბოშებში ივლიან, ქალაქელი ვირგლებიც თათრულ ჩუსტებს მტკვარში გადაყრიან და ზანდაროვის ბატინეებით იოლად წავლენ, ეგ არის რაღა!

წასახალისებლად ვორონცოვმა ზანდაროვის ფაბრიკას ჯარისკაცებისათვის ითასამდე ჩექმა შეუკვეთა. ამ შეკვეთას რამდენიმე ოსტატმა და შეგირდმა ადვილად გაართვა თავი, მაგრამ ზან-

დაროვმა იმაზე ნაკლები მოიგო, რასაც უცხოური საქონლით ვაჭრობით გებულობდა.

შეფიქრიანდა.

დაეკვდა.

გოჭირდა.

თანდათან მოიღრუბლა.

საფეთქლებთან თეთრი მოემატა.

გარეთ იხტიბარს არ იტეხდა, მაგრამ შინ ცხვირჩამოშვებული იჭდა.

გაჭირვებულს სოვდაგრებმა ფეხი დააჭირეს.

თავი იმათაც ასწიეს მალა, ვისაც წინათ ზანდაროვის ეწინოდათ.

სოვდაგრებმა სოვდაგრულად დაიწყეს მის წინააღმდეგ მოქმედება.

ვილაკამ ნახევარ ფასში გაჰყიდა ისეთივე საქონელი, როგორც მას ნიჟინი-ნოვგოროდიდან, ვარშავიდან, ლიფცივიდან და პარიზიდან ღიდის ვაი-ვაგლახით მოეტანა.

ზარალი ზარალს დაერთო.

ფირუზა და გრიგოლ ზანდაროვების მიერ ვაესებულმა სალარომ პირი მოიხსნა და დაცარიელება იწყო.

გრიგოლს თანდათან მოეკიდა, დაეუფლა და ძვალსა და რბილში გაუჭდა გაკოტრების შიში. გაღიზიანდა. ბრაზიანი გახდა. თეთრ ღიზს პირველად შეუბრუნა სიტყვა, ცოლს ცამოწმენდილზე წაეჩხუბა და ქუდმოგლეჯილი გარეთ გავარდა.

დედამთილმა და რძალმა ერთიმეორეს გაკვირვებით გადახედეს და პირველად გამოელაპარაკენ ერთმანეთს შინაურულად.

მხოლოდ ქარვასლებში არ იმჩნევდა ზანდაროვი არაფერს. ძველებურად დარდიმანდულად დაიარებოდა ამაყი და გულუზვიადი კაცის ნიღბით.

სოვდაგრები მასთან თავდაპყრილები იყვნენ. ზურგსუკან კი დაცივნას არ აკლებდნენ, თან შეთქმულებივით ჩურჩულებდნენ და მოქიშპეს ხაფანგს უგებდნენ.

ზანდაროვი დაიბნა.

დაფრთხა.

ჭირის ოფლმა დაასხა.

მარჯვედ მოქმედების უნარი დააკარგა. შიშით და ცახცახით რელიუფდა: როდის დააგორებდნენ მას ქმედებებს სოვდაგრები ქარვასლის კიბეებზე.

4. გაფხილვაული სახპარელი

ესე არ უნდა მელაპარაკო, ჩემო ძვირფასო. ჩარლზ დიკენსი, „ნენი საერთო მეგობარი“.

ზანდაროვის სალაროს ფული სულ უფრო და უფრო აკლებდებოდა, მომატებით კი აღარაფერი ემატებოდა. ჭერ-ჭერობით უძრავი ქონება იყო ხელუხლებელი, მაგრამ მასაც საფრთხე ემუქრებოდა. თუ ხელმოცარული ზანდაროვი საქმეს დროზე არ გამოასწორებდა, ისიც ისევე გაიყიდებოდა ჩაქუჩით, როგორც სხვა გაკოტრებული სოვდაგრების ქონება იყიდებოდა.

გრიგოლი თავს აჩქარებას უსაყვედურებდა.

ფეხსაცმელების ფაბრიკით დაინტერესების დღეს სწყევლიდა.

ფირუზას წინდახედულებას ამართლებდა და საკუთარ დოყლაპიობას ამტყუნებდა.

გულში ქალაქურად ივინებოდა და ილანძღებოდა.

იჭდა და თავაულებლივ ანგარიშობდა.

ანგარიში ებნეოდა და თავს ველარ აბამდა.

ნაფიქრალს და ნანგარიშებს ვილაკ მარჯვედ და ოსტატურად ურღვევდა.

გასაქანს აღარ აძლევდა.

ძვირად ნაყიდს ჩალისფასად აყიდვინებდა.

ჩანდა, ის ვილაკ მასზე ღონიერიც იყო და მდიდარიც.

მის ასავალ-დასავალს ზანდაროვმა ვერაგზით ვერ მიაგნო.

გაბრაზებულმა საკუთარი მსტოვრები დაიფრინა.

აღარავის არ ენდობოდა, აღარავისთან კრინტს აღარ სძრავდა.

გულჩათხრობილი გახდა. ფული სჭირდებოდა, მაგრამ ფულის სესხებაზე სოვდაგრებთან სიტყვის ნა-

მოგდებას ერიდებოდა. არ უნდოდა მათთვის ახალი სიხარულის საბაზი მიეცა. ისიც კარგად იცოდა, რომ ამის შემდეგ სოვდაგრები კიდევ უფრო წაუჭერდნენ მას თოკს ყელზე.

დაბნეულსა და დამფრთხალ ზანდაროვს ვიკრიკოვის ცოლი გაახსენდა.

შინ მიეჭრა

საყვარელს მიკიბულ-მოკიბულად რაღაც უთხრა, რაღაც ვაგებინა, საჭირო თანხაც დაუსახელა, ქმართან ამ თანხაზე სიტყვის ჩამოგდება თხოვა.

ვიკრიკოვის ცოლმა და ზანდაროვის საყვარელმა შორს დაიჭირა.

— გრიგოლჯან, ეგ არ გამოვა, არამც და არამც. არ იცი ჩემი ბედოვლათი რანაირი ძუნწი კაცია?

გრიგოლს გაახსენდა: ვაჟრის ცოლი ქმრის ქონებას უფრო უფრთხილდებოდა, ვიდრე ქმრის სახელსა და ღირსებას.

ვაჟრის ცოლმა არც საყვარელი დაინდო.

— მაშ, კუტრი ზღები, გრიგოლჯან?!

ზანდაროვმა ენაზე იკბინა. დედაკაცთან ის წამოცდა, რისი თქმაც ხმამაღლა არ შეიძლებოდა. სახეზე სიბრაზის აღმურმა აჭრა.

ვიკრიკოვის ცოლმა უდარდელად გაიცინა.

— ლამაზი კაცი ხარ და შეცოდები, მაგრამ მაგისთანა ვანა ცოტა მომხდარა ჩვენს თბილის ქალაქში?

ზანდაროვმა ცივად დაუბრუნა.

— შენ ის მითხარი, რა პასუხს მაძლევ. მაგის მაგალითი უშენოდაც ბევრი ვიცი.

— აკი ვითხარი, გრიგოლჯან! შენ ველარაფერი გეშველება. ჩემი ბედოვლათიც და სხვა სოვდაგრებიც ამას ამბობენ. სახლი დაავირავე, ფულს სხვანაირად ვერ იშოვნი.

ამ სიტყვებმა ზანდაროვი გველნაკბენივით წამოავდო სავარძლიდან, ქულს წაავლო ხელი.

საყვარელმა ურცხვად შემოსცინა.

— უცოლო ან ჭკრივი რომ იყო, გრიგოლჯან, გიშველიდი. ჩემს ქალს

შეგრთავდი ცოლად. დედისერთა ქალის მზითვი ფეხზე დაგაყენებდა. მააშ!

— მერე, დედაკაცო, არ იცი შენ შენთვის ვინა ვარ?

— მერე რა ვუყოთ, გრიგოლჯან? ჩემთვის რათა დარდობ? ჩემი ლამაზი ხალგებიოთ სხვასაც ბევრს ვიშოვნი.

ეს ურცხვი და გარყვნილი დედაკაცი ზანდაროვს იმ წამს ისევე შესძავდა, როგორც თავის დროზე მაკა სძავდა.

ვიკრიკოვის ცოლი რაღაცით ჭგავდა მაკას, თუმცა არც იმასთვის ამოლტილი იყო და არც იმასთვის ლამაზი.

5. ბანახლებული მენაგანი

ხელი ხელსა, ბაგე ბაგეთი განვახლოთ სიხარული.

გრიგოლ იბრწვინა

სოვდაგარ ვიკრიკოვის სახლიდან ზანდაროვი უფრო გამოვიარდა, ვიდრე გამოვიდა.

ბრაზი ახრჩობდა, მაგრამ ქუჩაში თავს ძალა დატანა, ისევე უზრუნველი და დარდიმანდული იერი მიიღო.

ბრაზწყვილებული თავის ქერქში მაინც არ იყო.

შორიდან ვილაც ნაცნობი მიესალმა. ზანდაროვი ქულის მოსახდელად მოემზადა და ქუდი ხელში შერჩა. ერთბაშად ველარაფერი მოახერხა. კვლავ აულარუნდა მის ყურებში ვიკრიკოვის ცოლის სიტყვები. თვალი გაუშტერდა და ვზა ველარ განაგრძო.

ნაცნობმა მხრები აიჩეჩა. თვალი გაკვირვებით გააყოლა.

ზანდაროვი დიდხანს იდგა ერთ ადგილზე გაშეშებული. ჭერ თავზე ქულს დარეტიანებულივით ისწორებდა, მერე კი ორივე ხელით ისეთნაირად ჩააფრინდა, თითქოს თავიდან უვარდებოდა.

გაეცინა.

მაიკო კურტანიძის მუნასიბად ნათქვამი სიტყვები გაახსენდა.

ამ აზრმა და ფიქრმა უნებურად მტკვრის ვაღმა გაახედვინა, სწრაფად შეუხვია ხიდისაკენ და აჩქარებული ნაბიჯით გაემართა წისქვილებისაკენ.

აღმათ იმიტომ, რომ თბილისის არისტოკრატიულ უბნებში არავისთან შეხვედრა არ უნდოდა. აღარავინ ესიაშოვნებოდა, აღარავინ ეპიტანვებოდა ნაცნობების აღმაცერად გამოხედვას, თვალებით და ჩურჩულით ლაპარაკს ვერ იტანდა.

ნაცნობები მას ისე უყურებდნენ, როგორც დასაღუბად განწირულს.

ზანდაროვს მათი გამოხედვაც აღიზიანებდა და გადაკრულად ნათქვამი ციკრიკოვის ცოლის მოურიღებელმა და აგდებულმა ლაპარაკმა იგი საბოლოოდ დაარწმუნა, რომ ქალაქში ყველამ უკვე ყველაფერი იცოდა.

გულზე უარესად მოაწვა ბოღმა.

ანგარიშმიუცემლად შეკყვა დავიწყებულ აღმართს.

მისი ძველი დუქნის წინ, ხის გრძელ სკამზე მაიკო კურტანიძე იჯდა. გრიგოლს რალაცნაირად გაეხარდა მისი შორიდან დანახვა. შორიდანვე ძველებურად გაუღიმა. მაიკომ მას არავითარი ყურადღება არ მიაქცია. აღმართზე ამომავალი ზანდაროვი ზმანების მოლანდებად მოეჩვენა, ისევე როგორც წინათაც ეს არაერთხელ ემართებოდა. გამტერებული ხის სკამზე გაუნძრევლად იჯდა. სასურველ და საყვარელ ლანდს კი თვალს არ აშორებდა. როცა მომღიმარე ზანდაროვმა აღმართი ამოიარა და მისკენ წამოვიდა, საშინლად გაფითრებულს სახე ერთბაშად აეთომოჩვენების მაგიერ ხელთ გაწყვიპილი და მოხდენილი ზანდაროვი შერჩა.

— გამარჯობა, მაიკო.

— გაგიმარჯოს... გრიგოლ... — ძლივს ამოთქვა მაიკომ.

— აქ რა გინდა, აქ რას აკეთებ?

— მიხაკ-დარიჩინის სასყიდლად მოვედი. — იცრუა მაიკომ.

— ჰო.

გრიგოლმა მის გვერდით ჩამოკდომა მოინდომა, მაგრამ მაშინვე გადაიფიქრა. სკამი ძველი იყო, მიგლუჭილ-მოგლუჭილი, ჭუჭყიანი და ტალახიანი.

მედუქნე ლაზარემ დუქნის კარიდან გამოსძახა მათ.

— უკანდუქანში მიბრძანდით, იქ შეტი სისუფთავე ვახლავთ, ყინულები შეგაწუხებთ.

გრიგოლმა მაიკოს გადახედა.

მის თვალებში მივიწყებული ალერსის ნაპერწკალმა გაიფლავა.

მაიკო თავისდაუნებურად წამოიღგაფეხზე.

ორთავენი უსიტყვოდ გაემართნენ დუქნის გაღებული კარისაკენ.

ლაზარე ხის გრძელ სკამზე ჩამოჯდა, ბუზებს ხელი აუქნია, მაგრამ მყისვე ჩაფიქრდა. „შვიდვეზირიანში“ წაკითხულ ქალ-ვაჟიანთა ამბები გაახსენდა.

— გახსოვს, მაიკო?

თქვა ზანდაროვმა, როცა იმ ოთახში აღმოჩნდნენ, სადაც მათ პირველად გაშალეს ტომრები.

მის ხმაში ჩაფერფლილი სიყვარულის ნაღვერდალი გამოკრთა.

ამ ალერსიანად ნათქვამმა სიტყვამ ტანში ერეოლა მოჰკიდა მაიკოს, სწრაფად მოტრიალდა მისკენ და ყელზე მოეხვია.

— გიგაჯანი გიგაჯანი!

თვალები ცრემლებით ევსებოდა და თან გაშმაგებით კოცნიდა თავის ძველისძველ საყვარელს.

მაიკოს „გიგაჯან“ ყოველთვის აღელვებდა გრიგოლს. გულს უჩუყებდა. თავის ყმაწვილკაცობას ახსენებდა. თვითონაც მოეხვია მაიკოს, ცრემლებით დასველებული თვალები დაუკოცნა, კისერი გადაუწია და მის ბროწეულეოვით გახლჩილ ბაგეებს დაეწაფა. ორთავენი ერთად დაეშვნენ ძია ლაზარეს დუქნის ტომრებზე.

6. მუსაივი

ერთ შენ, მაიკო, მათაც დარცხენით

მისებეს მხრებზე ყვავილთა ჩაღრი.

მ. ვერდუგესკი, „თბილისის გაზაფხულზე“

მაიკო თან აწეწილ თმებს ისწორებდა, თან გაუთავებლად ტიტინებდა. ზან ფირუზას ოინებს იგონებდა, ზან თეთრ ლიზას „აჰანდესი“. სულ პირი უცინოდა და გრიგოლის გაცინებასაც ცდილობდა. ერთხელაც არ წამოსცდენია არც პილპილიანი ჩამოკრული, არც გუ-

ლანწყვეტილი საყვედური. უსაზღვროდ ბედნიერს თავი ისე ეპირა, თითქოს გრიგოლთან დიდი ხნის წინათ კი არ ყოფილიყო განშორებული, არამედ მასთან დაუსრულებლად დაკავშირებული, როგორც ამას თავდავიწყებული სიყვარულის წესი და რიგი მოითხოვდა.

უცებ მაიკო გრიგოლს დაკვირვებით დააკერდა, შემფოთებულმა წამოძიხა:

— უი, დამიდგეს თვალები! ეგ როგორ გამხდარხარ, გიგაჯან! ეგ საფეთქლები ევრე რამ დაკითოვლა?

გრიგოლმა გაიციხა.

— ებერდები, მაიკო.

— ქა, რა დროს ჩვენი დაბერება! გასათხოვარი რომ ვიყავი, ყველა ჩვენი ხნისანი ბებრები მეგონა. ეხლა, არ დაიჭერებ, სულ სხვა აზრისა ვარ. შენ მაშინაც კარგი იყავ, ეხლაც კარგი ხარ.

მაიკო მის თეთრ საფეთქლებს მოურიდებლად დაეკონა, მკლავები ყელზე შემოაქლო, უფრო დაკვირვებით შეათვალიერა. გრიგოლს ნახევრად ხუმრობით, ნახევრად სერიოზულად ჰკითხა:

— თავიდან ვაჭრის ქული ხომ არ გივარდება, გიგაჯან?

გრიგოლი უსიამოვნოდ შეინძრა.

— ეგ საიდან მოიტანე?

მაიკომ გადაიციხისა.

— რა ვქნა, დაცდილი მაქვს, როცა გიპირს, ჩემთან მაშინ მორბიხარ.

გრიგოლი მომწუსხველი თვალებით დააშტერდა. „ნუთუ, ამანაც იცის?“ გაიფიქრა მან. მუხლებიდან მტვერი გადაიყარა, ფეხზე წამოდგა, მაიკოს უღარდელად გადმოუგდო:

— გამოუცდელს ვერავინ ვერაფერი დამაკლო, გამოცდილს ვინ რას დამაკლებს?

— ჰო. ეგ ეგრება. — დაეთანხმა მაიკო. — შენცა და ბართლომეც ძალიან შორს წაბვედით. — ანაზღად სახეზე ნაღველის ჩრდილმა გადაურბინა, თაფლისფერი თვალები მუქი ბრინჯაოსფერი გაუხდა, თითქმის შიშით წარმოთქვა — ბართლომეს ფული ზღვასავით

შემოაქვს, მაგრამ არც ღარიბებს ინდობს და არც მდიდრებს ებუფება. მეშვენიან, ვინმემ არ გვიმტრუნოს. ცემსაღწე არ წავგიკიდოს.

გრიგოლი მას ყურადღებით მიაცქერდა. მაიკომ ჭერ არაფერი იცოდა. ეს მისი სიტყვებიდან ჩანდა.

მაიკოსთან მან ის არა თქვა, რაც ვიკრიკოვის ცოლთან წამოსცდა. ღიმილით უთხრა:

— რისი გეშინიან, მაიკო? ბართლომეს კარგი ცოლი ჰყვებხარ, თავიდან ვაჭრის ქული არ გადმოუვარდება.

— მაშ! მაშ! — გამოაჯაერა მაიკომ, — ეგ მგონი შენც გამოსცადე. ვანა არ გახსოვს?

გრიგოლს ეს ჭერ კიდევ წელან ხიდთან გაახსენდა. მაგრამ გრიგოლ ზანდაროვი გიგა ზანდაროვი აღარ იყო. მაიკოს ძალიანაც რომ მოენდომებინა, ველარ გადაარჩენდა. მისი მაშინდელი და ახლანდელი მდგომარეობის შედარებაც კი არ შეიძლებოდა. პატარა დუქნის დახლიდარისათვის პატარა თანხა საესეებით საქმარისი იყო, ფეხსაცმელების ფაბრიკის პატრონს კი ათასები სჭირდებოდა. ამიტომ მაიკო მას ხელს ველარ გაუმართავდა ასეთი დიდი თანხის სესხებაზე ბართლომესთან კრინტსაც ვერ დასძრავდა.

— რაზე ჩაფიქრდი, გიგაჯან? — შეეკითხა მაიკო.

— ბევრი ფული აქვს ბართლომე კურტანიძეს?

— ისიც შენსავით მილიონერია! — უპასუხა მაიკომ და თაფლისფერი თვალები ისევ ბრინჯაოსფერად გაუმუქდა.

— მაგას რაზე შეკითხები?

— ისე, სიტყვამ მოიტანა. — უხალისოდ მიუგო გრიგოლმა.

— მაინც? — ჩააცივდა მაიკო.

— რა ვიცი, როგორ ვითხრა? მაგის ასაველ-დასაველი ვერავინ გაიგო. — ზანდაროვს უნდოდა ეთქვა „ვერც ფირუზამ, ვერც მეო“, მაგრამ ღროზე დააკირა ენას კბილი და განაგრძო. — ისე კი, გაგიხარიან, ფულებს ნიჩბითა სვეტს. სომხის ვაჭრებმა ბევრი სცადეს,

მაგრამ შენს იმერელს ვერაფერი მოუხერხეს.

მაიკომ ახლა კი ველარ მოითმინა, თავისებურად გაჰკრა კლანჭი.

— ეგ იმიტომ, რომ ზოგზოგოვით ქალები არ უყვარს, — გულიანად გადაიყისყისა და თავისი თეთრი, ქათქათა კბილები და ორი ღრჯოლი გამოაჩინა, — ქა, ერთი ქალისთვის ვერ მოუცლია, ბევრი საიდან ეყოლება!

არც გრიგოლმა დაინდო.

— მაშ, რისთვის უნდისხარ?

— იმისთვის, რომ ვუვლი, ვურეცხავ, ვუკერებ, ოფლიან თავსაცა ვზან და აყროლებულ ფეხებსაც ცივ წყალში ვაყოფინებ!

— იფ! იფ! — გააჯავრა გრიგოლმა.

— მაშ! მაშ! — გამოაჯავრა მაიკომაც. — ჩემისთანა ცოლი ეგრე აღვივლად საპოვნელი არ გეგონოს.

— ნეტარება ბართლომე კურტანიძეს!

გრიგოლი ისეთნაირად გამხიარულდა, რომ დარდიც დაავიწყდა და ვარამიც.

— მაგ გულმკვდარს, — იცინოდა მაიკო, — ერთი ნაკლი რომ არა ჰქონდეს, ან ის მეწისქვილე, ან შენ რაში მჭირდებოდით?!

— ჰო, მაიკო. — სიცილითვე შეეხუმრა გრიგოლი, — შენი კალო შენც კარგად ვალეწე.

— მაშ არადა, წუმს შევიანაზავდი.

კისკისებდა მაიკო.

ისინი თავდაღმართთან გასცილდნენ ერთმანეთს.

მაიკომ დიდხანს უყურა მას. იდგა და უყურებდა, სანამ ხელახლად და მოულოდნელად ნაპოვნი გიგა ზანდაროვი ქვემოთ, ქუჩაბანდებში გაუჩინარდებოდა.

7. მტარი

სგობია უარი ვთქვით ცხვირსა და ყრებზე, რათა თავი ვადავიჩინოთ.

მირზა ფათალი ახუნდოვი, „მუსიკა ჯორდანი, ბოტანიკოსი, დერეფნი მეოღლი-შაჰი. სახელგანთქმული ქაღალქი“.

გრიგოლს შუაგზაზე დაავიწყდა მამიკო.

ისევ დარდი მოეკიდა, ისევ გაცოტრების შიშმა შეიპყრო და გუნება-გუნდობა. შინ ცოლს ხმა ვერ გასცემდა, თუმცა ღიზას შეუბღვირა, მოსამსახურეებს ჩხუბი აუტეხა.

თეთრმა ღიზამ თითი ტუჩზე დაიდო, შიშით წარმოთქვა:

— ქა, ეს რა ლეთის წყრომაა! ამ ბოლო დროს სულ ცხონებული ფირუზას ხასიათები არ დაიჭირა! — თავის ნათქვამის თვითონვე შეეშინდა, რამდენჯერმე პირველი გადაიწერა, აქეთ-იქით გადააფურთხა — ფფი ეშმაკს! ფფი ეშმაკს!

ფოსტლები გაიხადა, საჩქაროდ მოირთო და ეკლესიაში სანთლის დასანთებად გაიქცა.

მეორე დღეს, საღამო ხანზე ოპერის წინ, შადრევანთან გრიგოლ ზანდაროვს აღამეზონ კენტერაძე გამოეღაპარაყა.

— გრიგოლ ბატონს უმდაბლესი სალამი!

კარგაღს მისთვის არა სცემოდა, ცალი ყბით მიუგო:

— გამარჯობა, ფაცუნო.

— როგორ ბრძანდებით, გრიგოლ ბატონო?

— არა მიჭირს. შენ როგორა ხარ?

რასა იქ?

— მეც მშვიდობით გახლავარ, გრიგოლ ბატონო!

— შენიანები როგორლა არიან? სიძე-ბატონს ხომ არ ემღერის?

აღამეზონმა გაიცინა.

— არა უჭირს რა! წელიწადში ერთ ბალანას აკეთებს და ზუთ კომედიას წერს.

— შენი ანა სცენაზე კარგად თამაშობს. კნიჭიკ კარგის თვალთ უყურებს.

— მაგით თავს ვინ შეიწონებს, გრიგოლ ბატონო! ანახანუმის შვილიშვილი სხვებს უნდა აცინებდეს და ართობდეს?

ზანდაროვს ტუჩის ბოლოებში ღიმილი გაენასკვა. შვილის მსახიობობით უკმაყოფილო აღამეზონ კენტერაძე

უკადრებელს კადრულობდა. ყველას კალთას აგლეჯდა. ნაცნობებს „სამშინათიანის“ სესხებას ეღრჩებოდა. ჩასესხება კი არასდროს არ ავლიდებოდა. უარს მაინც არავინ ეუბნებოდა, რადგან ეწინოდათ „ქაჩალ კრასავეიცას“ მეფისნაცვლის ყვითელ ყუთში დაბეზღების წერილები არ ჩაეყარა.

სახელიც გეტეხილი ჰქონდა და პირიც.

ზანდაროვი თავმობეზრებულებით იშვებუნიდებოდა. კენტერაძეს გრძლად და დაუსრულებლად ლაპარაკი უყვარდა. ჭორები გუდით დაჰქონდა და, ვინ იცის, რას არა ყვებოდა და ამბობდა. წინათ გრიგოლ ზანდაროვი მასთან ლაზღანდარობით ერთობოდა, მაგრამ ახლა იმაზე ფიქრობდა, როგორ მოეშორებინა თავიდან აბეზარი კენტერაძე ან თვითონ როგორ გასცლოდა მას. ჯიბეზე ხელი გაიკრა. რათა მისთვის „სამშინათიანი“ გადაეგდო. სწორედ ამ დროს ობერის კიბებთან ლიტერატორივით ჩაქმული ზანდაროვის ყოფილი მსტოვარი გამოჩნდა. ისედაც გაბღენძილი კიდევ უფრო ჩასუქებულიყო, ჩვეულებრივზე უფრო ძვირფასად და ფაქიზად ეცვა, ხელში ვერცხლისვარაყიანი ხელჯოხი დიდკაცურად ეჭრა და თავზე განიერფარფლებიანი ლურჯი ქუდი მსახიობივით დარდიმანდულად მოეგდო. ზანდაროვმა ცნობისმოყვარეობით დაადგა მას თვალი. მისი დიდკაცური იერი ეუცხოვა.

— იცნობთ, გრიგოლ ბატონო? — ჰკითხა კენტერაძემ.

— ვიცნობ. — ისევ ცალიყბით გადაუგდო ზანდაროვმა.

— წინათ სულ კარტს თამაშობდა, ბევრ ფულს გებულობდა, მარა არაფერი ეტყობოდა. ახლა კარტს აღარ თამაშობს, მარა ბატონკაცივით დღეიარებასე იცის კარგმა გასამრჯელომ, გრიგოლ ბატონო!

ზანდაროვი დაინტერესდა. ხმაში სიტბო გაუჩნდა.

— ვისგან იღებს, ფაცუნა?

— ბართლომე კურტანიძის კაცია! —

მოკლედ მოუჭრა კენტერაძემ. ზანდაროვმა პირი დაბატონდა. სწრაფად ალაგმა გაეკვირებდა. პირიქით, მხრებში რაღაცანიარად ვაიშალა. კენტერაძეს ჭორის გუდა მოახსენებინა და დიდხანს ალაპარაკა. პირველად არ დაენანა მისთვის ორი თითით მიწოდებული „სამშინათიანი“. გაგებით მაინც ვერაფერი გაიგო, ხელისმოსაქიდებელი ვერაფერი იპოვნა. ახალი მსტოვრები დაატრიალა, მაგრამ ვერც იმათ გათვებს რამე.

მხოლოდ ერთი რამ იყო ცხადი: მდიდარი ალაფი არა მარტო ხორბლით და თივით ვაჭრობდა, არამედ ვეროპული საქონლითაც.

ეს ზანდაროვისთვის ნამდვილი აღმოჩენა იყო.

სწორედ ამ აღმოჩენით დაიწყო მან გამოძიება და თავის ყოფილ მსტოვრის კვალს გაჰყვა.

ბართლომე კურტანიძეს საქონლის მაზანდის დაწვეა შეეძლო, მაგრამ საიდან გებულობდა იგი რა საქონელი მოჰქონდა გრიგოლ ზანდაროვს რუსეთისა და ევროპის ქალაქებიდან?

მან მხოლოდ იმის გაგება მოახერხა რომ ასეთივე საქონელი მტკვრის პირზე ბართლომეს საწყობებშიც ელაგა.

ეს უკვე საბუთი იყო.

მისი მეტოქე აშკარად ბართლომე კურტანიძე იყო.

მაგრამ საიდან იცოდა ამ დამუნჯებულმა ალაფმა ის, რაც მხოლოდ ზანდაროვმა და მისმა კონტრაგენტებმა იცოდნენ? როგორ ახერხებდა ბართლომე ისეთივე საქონლის ყიდვას, როგორსაც მისთვის რუსეთისა და დასავლეთ ევროპის ქალაქებში გაგზავნილი და მისი უადრესად ერთგული მოურავი არშაკ ვართანიანი ყიდულობდა?

ზანდაროვი ჯერ ექვმა გაუელვა თავში, მერე კი მალე დარწმუნდა, რომ მისი მოურავიც ისევე ჰყავდა მოსყიდული ბართლომე კურტანიძეს, როგორც მისივე სხვა მსტოვრები.

ზრახმა კინალამ დაახრჩო.

თან ბართლომეს ოსტატურმა მოქმედებამ გააკვირვა.

ყველაფერი ცხადზე უცხადესი იყო: მისი სახელიც და ქონებაც ბეწვზე ეკიდა. სადაც იყო ეს ბეწვი გაწყდებოდა და მოულოდნელი მეტოქე მიწაზე დაუნდობლად დაანარცხებდა.

ამ უღმობელმა აზრმა ტანზე ეკლები დააყარა.

თვალთ დაუბნელა-

სიმწრის ოფლმა დაასხა.

არც წაშალი ჩანდა, არც გამოსავალი.

ყველაფერი ვათავებული იყო.

გრივოლ ზანდაროვმა ახლაც ისევე მოიწმინდა სიმწრისა და სიბრაზის ცრემლი, როგორც იმ ქარიშხლიან დამეს გერმანოზიშვილების პატარა საყდარში იოსებ ფანდურაშვილმა.

გულიც იმდღევანდელივით გაუქვავდა.

8. მუწევის ბლბბბბბბბ

ბოროტი ენა დამბარბეც საშიშია.

ა. გრივოლოვი, „ვთა მკუთხაგან“.

თვალის დახამამებში ბართლომე კურტანიძის სახლთან გაჩნდა.

ბართლომე ბაღში მუშაობდა.

მაიკო აივანის კიბესთან იჯდა. კალთაში წიწაკის წნილით ვავსებული ჯამი ედგა. გუნებანაქცევი მწვანე წიწაკას უღიმღამოდ წიწყნიდა.

გრივოლის დანახავზე აღმურმა აპკრა თეთრად დაფოთილ სასეზე. ზეზე წამოიჭრა. ერთბაშად შემონთებული სინარულით გაბრწყინდა და აბრიალდა. ტუჩს კბილი დააჭირა, რათა თავის „გიგაჯან! გიგაჯან!“ არ დასცდენოდა.

გრძელი კბიის ჩარდას-ქვეშ მაინც დრო იხელთა, გრივოლს ზედ მიეკრო და ტუჩზე აკოცა. გრივოლმა კბიის სვეტებზე გაყოლებული ვაზის ფოთლები გადასწია, ბართლომესკენ ვიხედა და მაიკოს უთხრა:

— შენ ქმარს დაუძახე, მაიკო.

მაიკოს პირკატა ეცა.

— ჩემი ქმარი რათ გინდა?

— საქმე მაქვს, ერთი ორი სიტყვა უნდა ვუთხრა.

მაიკოს თაფლისფერ თვალებზე ბრინჯაოსფერი ვადაფინა, ვერცხვითი-ტყვოდ აიყვანა აივანზე და ქვემოთ გადასძახა:

— ბართლომე...

მის დაძახილში ბზარიც გაისმა და ხრინწიც.

ზანდაროვმა უშველებელ ბაღსა და ზვარს გადახედა. ზვარი თითქმის მტკვრამდე იყო გადაპიშული. წინანდელი ღარიბი ხელოსნების და დღიური მუშების ქობმანების კვალიც კი აღარსად ჩანდა, მათი ნასახლარების და ვიწრო ქუჩაბანდების ადგილი ბართლომე კურტანიძის ზვარს ეკირა.

— ჩვენი ძველი მეზობლები სად არიან, მაიკო? — იკითხა გრივოლმა.

— ბართლომემ პოლიციას ააყრევიანა და გადაასახლებინა.

— პო.

— იმ დღეს ბართლომემ ქრისტეს ტირილი დააყენა. არავეინ არ დაინდო...

— მის ხმას ისევე ხრინწი მოეკიდა, — არავეინ ეცოდება, არავეინ არ ებრალებდა. მა რა იქნება? არც ბირჯვარს იწერს, არც ეკლესიაში დადის.

— ფირუზაც ეგეთი იყო. — მოიგონა გრივოლმა.

— ფირუზა მშიშარა კაცი იყო, — ზიზლით წარმოთქვა მაიკომ, — ბართლომე კურტანიძეს კი არც ღმერთის ემინიან, არც კაცის... არც მდიდრებს ეუბება. არ ვიცი მავდენი ძალა და ღონე ვინ მისცა.

მაიკო სულ აბლოს მიეკრო გრივოლს, ჩურჩულით ჩაულაპარაკა:

— ვიგაჯან, შენც ფრთხილად იყავი მაგასთან.

ზანდაროვმა გამომცდელად შესხედა მაიკოს. არ იცოდა, ის ქმარს უფრთხილდებოდა. თუ ძველ საყვარელს.

— მე რა მაქვს ვასაფრთხილებელი, მაიკო? — უსაღიდად გაიკვირვა მან.

— არ ვიცი. არ ვიცი. წინათ ერთხელაც არ ასხენებდა შენს სახელს, ეხლა კი სულ შენს ხსენებაშია. ამას წინათ დამცინავად წაიდუღუნა: კოპწია ზანდაროვს მალე სოფდაგრების დავთრიდან

ამოიღებენო. ხომ არაფერი გაგიჭირდა, გიგაჯან?

— გამიჭირდა. — არ დაუმალა ვრიგოლმა.

მაიკოს ფერი ეცვალა.

— ძალიან, ძალიან გაგიჭირდა?

— ძალიან.

— მერე... გიგაჯან... ჩვენს ცოდოში ვინ ჩადგა?

— ბართლომე კურტანიძე.

მაიკოს მიწისფერი დაედო სახეზე.

ბართლომე ზღაზვნით ამოდითდა კიბეზე. მაიკომ ველარაფრის თქმა ვერ მოასწრო.

— გამარჯობა, ბართლომე.

მზიარულად და დარდიმანდულად მიესალმა ზანდაროვი.

ბართლომემ თავი ოდნავ დაუკრა, აღმაცერად შეათვალიერა.

— რისთვის გარჯილხარ, უფალო ზანდაროვო?

— ფრანციიდან არშაკ ვართანიჩის ბარათი მივიღე, შენთან მოკითხვას მებარებს. მეც მოვედი და ვადმოგეცი. ბართლომემ კმაყოფილებით ჩაიღიმა.

— ვათავებულ საქმეზე აღარ ლაპარაკობენ.

ზანდაროვმა წარბი აზიდა.

— რომელი საქმე ვათავედა?

ბართლომემ ოდნავ გაიღიმა, წვეტიანი, მაგარი კბილები ძლივს გამოაჩინა.

— რომელი ამას აღარ უნდა, მეც კარგად ვიცი და შენც. საკითხავი და გამოსარკვევი აღარაფერი არის. — ბართლომე ცოლს მიუბრუნდა და შეუტია. — დედაკაცო, ვაზის ისეთნაირად ახვევა შეიძლება? რასა ფიქრობდი? ჰკევა სადა გქონდა?

— კაცო, ბართლომე, — უეცრად გაბრაზდა მაიკო, — რა დროს ევ არის? სტუმარს სკამი შესთავაზე. ეგრე გაჩერებული რაათა გყავს? ან რა ზრდილობაა?

თვითონვე დატრიალდა სკამების მოსატანად. ერთადერთი მოახლე ეზოში ჩაავდო. მამაკაცების შორიახლო დაჭადა.

9. ცოდვისშვილი და მამაკვირნი

ფული, ფული მიწა, ფული ყველაფერს იყიდი.

იპოლიტო ნიევი, „ოთხმოცწლიანის აღსარება“.

გრიგოლი გაკვირვებული უყურებდა ბართლომეს. არასოდეს არ იფიქრებდა, თუ ეს მუდამ დამუნჯებული კაცი ხმას ამოიღებდა.

ისევ თვითონ დაიწყო ლაპარაკი.

— ყველაფერი ვიცი, ყველაფერი გავიგე.

— ეგეც ვიცი.

მოკლედ მოუჭრა ბართლომემ.

— საიდან იცი? ვინ გითხრა?

— კენტერაძემ.

ზანდაროვმა თვალები დააქუცია.

ბართლომემ ბებრულად ჩაიხიხითითა, გაოცებისაგან პირდაღებულ გრიგოლს ნიშნისმოგებით უთხრა:

— დალოცვილო, იმ ჭაჩალს ორი თითით სამმანეთიანს რომ აწვდიდი, მეტი ვერ გაიმეტე.

გრიგოლმა უარესად დაახამზამა თვალები.

მხოლოდ ახლა გებულობდა, რომ აღამეზნონ კენტერაძე მისგანაც იღებდა ფულს და ბართლომე კურტანიძისაგანაც.

პირგამშრალს აღარაფერი ჰქონდა სათქმელი. მარტო ეს წამოსცდა:

— ჩემი ვალარიბება შენ რას გამლევს?

ბართლომემ გულგრილად განუმარტა:

— შენს წაქცევაში მეც ცოტა დავზარაღდი, მაგრამ სანაღვლებლად არა ღირს. რაც ფირუზამ და შენ ვერ მომიხერხეთ, მე მოგიხერხე. მამ, რათ გიკვირს, უფალო ზანდაროვო?

ბართლომე გუშინდელ მილიონერს და დღევანდელ დატაკს ძველი, ნავლწყარილი და მივიწყებული ამბავი წინ დაუდო.

კედელზე გაკრულმა გრიგოლმა ხმა ველარ ამოიღო.

მაიკომ სადღაც, ტუჩის ბოლოებში, ჩუმად ჩაიკეცა ღიმილი.

— მაინცდამაინც ნუ დამემღერებო, უფალო ზანდაროვო, — განავრძო ბართლომემ, — აბა, ქონება შენ რათ გინდა?

— როგორ თუ რათ მინდა? — გაიკვირვა გრიგოლმა.

— არ გინდა და ეგ არის.

— მაინც რათა? — აღარ მოეშვა გრიგოლი.

ბართლომემ მისთვის უჩვეულო აღტაცებით მიახალა:

— უშვილო ხარ!

გრიგოლი გაოცებით მიაცქერდა: „ეს კაცი ვიფი ხომ არ არისო“. მაიკო უსიამოვნოდ შეინძრა სკამზე.

— გაგიცდო კაცო! — უპასუხა გონმოსულმა და ოდნავ გამზიარულეზულმა გრიგოლმა. — არ იცი, რომ ოთხი შეილის მამა ვარ?

— ქალი შეილად არ ჩაითვლება.

ზიზლით გადმოუვდო კურტანიძემ.

— რას ამბობ კაცო?!

— ეგრეა, ეგრეა დაწესებული. ქალს ცოდვიშვილს ეძახიან, ვაჟს მემკვიდრეს.

გრიგოლი სერიოზულად ჩაფიქრდა. ვაჭარმა ვაჭრის ნათქვამში სიმართლე აღმოაჩინა. უსიამოვნოდ შეკრა წარბი. გულში ერთხელ კიდევ შეუკურთხა თავისი ასულების დედას და ცოლს.

ბართლომემ ამაყად გადახედა ნირწამხდარ გრიგოლს.

— მე ვაჟების მამა ვარ. კურტანიძეები არიან. სამთავენი მზითვიან ქალებს მოიყვანენ. ქონებას ქონებას მოუმატებენ. მაგრამ კაცმა რომ თქვას, სამს მაინც ერთი ვაფი სჯობიან, ქონება ვაუყოფელი დარჩება.

მაიკო ისევ უსიამოვნოდ შეინძრა სკამზე.

ბართლომე გრიგოლს ათვალწუნებით მიუბრუნდა:

— ეხლა, უფალო ზანდაროვო, ერთი რამდა დაგვრჩა. სოლოლაკში სასახლე უნდა დამიცალოთ, ჩემი ცოლ-შვილით იქ უნდა დავსახლდე. თავლაფდასხმულს იქ კი არა, ქალაქში აღარ გედგომება.

ზანდაროვს სიბრაზემ სახე დატბნელა და ისეთნაირად შექანდა და წაებრბაცდა, რომ მაიკოს შეეშინდა მას! წვეთი არ დასცემოდა.

— ვერაგი ყოფილხარ, იმერელო! — ძლივს ამოსთქვა მან.

ბართლომემ მშვიდად მოუჭრა.

— ვერაგიო! მერე შესავით საყვარელი როდის გავყიდე?

ამ ქარაგმის აზრი გრიგოლმაც კარგად გაიგო და მაიკომაც.

ერთმა თავი ჩაღუნა, მეორემ განზე გაიხედა და ბართლომეს თვალი ველარ გაუსწორა.

შუბლშეკრულმა ბართლომემ მეტი აღარაფერი თქვა. გრიგოლს ზიზლით ზურგი შეაქცია და ოთახში შევიდა.

გრიგოლმა ელდანაკრავი მაიკო აივანზე მიატოვა და კიბეზე სომნამბულასავით დაეშვა.

— წაეთრა? — გამოსძახა ცოლს ოთახიდან ბართლომემ.

— წაეთრა. — ამოიგმინა მაიკომ.

ბართლომე კურტანიძემ კარგად ვერ გაიგო, ეს პასუხი ქმრის ზიზლის გაზიარებას ნიშნავდა, თუ საყვარლის აუგად მოხსენიების გამო გაბრაზებას.

გრიგოლი გატეხილი ნაბიჯით გაუდგა გზას.

წინ მხეში გახვეული მტკვარი გადაეშალა. ნაღვლიანად დააცქერდა მის აგორებულ, ყრუდ მოღუდუნე ტალღებს, კრიალა ზეცაში მტრედებს გადადევნა თვალი, წყლის წისქვილებისკენ გაიხედა და იმ მეზადურის ბედი შეშურდა. რომელიც ნავიდან მტკვარში ბადეს გატაცებით ისროდა. ოფლიან შუბლზე ხელი მოისვა, ამოიოხრა და უკანასკნელად მიიხედა იმ უბნისაკენ, სადაც მას ახალგაზრდობა ვაეტარებინა.

ანახლად სიონის დიდმა ზარმა დაიგუგუნა. მას პატარა, წკრიალა ზარებიც აჰყვნენ. მერე მთელ ქალაქში ზარების რეკა ატყდა. შემფოთებული ადამიანები სახლებიდან გამოვიდნენ. ქუჩები და ქუჩაბანდები ხალხით გაივსო. ჯერ მხოლოდ ჩონჩქოლი ისმოდა, მერე

კი მთელი ქალაქი ახმაურდა.
 — ომი დაიწყო! ომი!
 დაიძახა ვიღაცამ ხიდის თავში.
 — ომი! ომი!
 გასძახოდნენ ერთმანეთს მოქალაქე-
 ნი ბანიდან ბანზე, აივნიდან აივანზე,
 შუკიდან შუკამდე, ქუჩიდან ქუჩამდე,

მოედნიდან მოედნამდე, უბნიდან უბ-
 ნამდე, ქალაქიდან სოფლამდე, ზღვიდან
 ზღვამდე.

ზანდაროვი წელში გასწორდა.
 საბეზე იმედის შუქი მოეფინა და აჩ-
 ქარებული ნაბიჯით გაემართა მეფისნა-
 ცელის სასახლისაკენ.

კარი ოცდაშეათი

1. ომი

ყველა მოსალოდნელ ომზე ლაპარაკობდა
 მაგრამ როგორც ყოველთვის, ზერელედ.
 ა. ჯუშინი, „როდესღაც“

მეორე დღეს ზანდაროვი მეფისნაც-
 ლის კანცელარიაში დაიბარეს.

ფეხსაცმელების ფაბრიკის გაფართო-
 ება შესთავაზეს.

ზანდაროვმა შორს დაიჭირა.
 უარის მიზეზი ჰქოთხეს.

— მუშახელი არა მყავს, ბატონებო!
 ბატონებმა ციხიდან ტუსაღების და
 მძაფვი ქალების გამოყვანა აღუთქვეს.

ზანდაროვმა ახლაც უარი თქვა. მი-
 ზეზიცი დასახელა.

— იარაღებს დაღწენ, დაზგებს და-
 ამტრევენ. ის დამემართება, რაც კას-
 ტელას დამართა.

ჭარის ინტენდანტებმა იმდენი ჭარის-
 კაცის მიცემა აღუთქვეს, რამდენსაც
 ზანდაროვი მოითხოვდა.

ბატონმა ზანდაროვმა ამ წინადადება-
 საც უარი დაახვედრა.

— მაშ რა გნებათ?
 — კრედიტი. — მოკლედ მოსჭრა ზა-
 ნდაროვმა.

კრედიტი ულაპარაკოდ გაუხსნეს.
 თან ყოველგვარი შემწეობა და დახმა-
 რება აღუთქვეს.

სამაგიეროდ დიდძალი ჭარის ჩექმე-
 ბით უზრუნველყოფა მოსთხოვეს.

ზანდაროვის სასაცილოდ აგდებულ
 ფეხსაცმელების ფაბრიკას ამინდიც და-
 უღდა და მაზანდაც. შეკვეთებს ველარ
 ასლიოდა. მოგება მოგებას მოსდევდა.
 კვლავ ფეხზე დამდგარმა ისევ ამაყად

მოიღერა თავი. მეფისნაცვალი ყველა-
 ნაირად ხელს უწყობდა და აჭეზებდა.

თურქეთთან და მის მოკავშირეებთან
 დაწყებული ომის მთელი სიმძიმე ვო-
 რონცოვს დააწეა მსრებზე. კავკასიის
 მეფისნაცვალმა კარგად იცოდა, რომ
 ამ ომში წაგებაც და მოგებაც, დამარ-
 ცებაც და გამარჯვებაც მას მოეკითხე-
 ბოდა. ამიტომ ყველაფერს აკეთებდა
 იმისათვის, რათა კავკასიის ფრონტზე
 განლაგებული ჯარები ყოველმხრივ უზ-
 რუნველყოფილი ჰყოლოდა.

ვორონცოვი ენერგიულად მოქმედებ-
 და მაგრამ ჰკვიანო მმართველისათვის
 არც ის იყო უცხო, რომ აღმოსავლე-
 თის ომს რუსეთი მოუშნადებელი
 ხედებოდა. დაეპყებული კიდეც უფრო
 მეტის მონდომებით ახორციელებდა
 ყველა იმ ღონისძიებას, რაც ომში წაა-
 მატებას სჭირდებოდა.

განსაკუთრებით იმათ მფარველობდა
 და ესმარებოდა, ვინც ჭარს აცნევდა,
 ახურავდა, აჭმევდა და ინახავდა.

ამ მხრივ ერთნაირ მდგომარეობაში
 აღმოჩნდნენ ბართლომე კურტანიძე და
 გრიგოლ ზანდაროვი.

ორთავეს ერთდროულად მოუვიდა
 ხელმწიფის მედალი.

ამან კიდეც უფრო მეტად გაამხნევა
 ზანდაროვი.

ჭარვასლებში ისევ რიდით და შიშით
 უყურებდნენ მას.

ბართლომე კურტანიძემაც თითი მო-
 კავა, განზე გადგა და მის საქმეებში
 ცხვირს აღარ ჰყოფდა.

მიუხედავად ამისა, მის ცოლს თავ-
 ლისფერი თვალები მაინც ბრინჯაოსფ-

რად უმუქდებოდა. ეწინოდა ზანდაროვს მისი ქმრისათვის სამაგიერო არ გადაეხადა. ეწინოდა, რადგან გაღარიბების შიში მას, მთელი მისი ცხოვრების მანძილზე აზრდილივით თან დასდევდა, ისევე როგორც ზანდაროვის სიყვარული, ახლაც ცეცხლივით რომ ეკიდებოდა და თვით საკუთარ ქმარშვილს ავიწყებინებდა.

2. ალაფის ოჯახი

ახლა ყოველთვის ფულია ჩემს ფიქრებსა და სურვილებში.

ჩარლზ დიკენსი, „ჩვენი საერთო მეგობარი“.

ბართლომე უფროს ვაჟს ანებიერებდა, ანდერძით მხოლოდ მას უმტკიცებდა უძრავ-მოდრავ ქონებას, ვაჟრადაც ის უნდოდა. შუათანას მღვდლობას ურჩევდა, უმცროსს კი მოხელედ გაბდომას. თავისი აურაცხელი სიმდიდრიდან ამ ორს ერთ გროშსაც არ უტოვებდა.

მაიკომ იცოდა ეს და გული ეწურებოდა. მეწისქვილის ბიჭი დედობრივი სიყვარულით უყვარდა, მაგრამ ზანდაროვის ბიჭებისათვის თავწაყვდარი, ალერსითა და შეფრფვივით ზრდიდა მათ.

მეწისქვილის ნაბიჭვარი ამას გრძნობდა და დედისგან შორს ეკირა თავი. სულ მამას უტრიალებდა გარშემო, თვალბში შესცქეროდა და შესცივინებდა. მამასავით შრომობდა და ირჯებოდა. ზანდაროვების ნაბიჭვრები კი ზარმაცობდნენ და კურტანიძეების სახლს ათასნაირი ოინბაზობით იკლებდნენ. არც თვითონ ბართლომეს ეპუებოდნენ, ხან მის დიდ ცხვირს დასცივოდნენ, ხან მის ბაჯბაჯა სიარულს, ხან ბურნუთის ცხვირში შეყრას და ცხვირის უთავბოლოდ დაცემინებას. მაიკო სიცილით კვდებოდა. ბართლომე კი ბუზღუნებდა და იღრინებოდა.

მაიკო მხოლოდ მაშინ მწარდებოდა, როცა ბართლომე შუათანა ან პატარა ბიჭს ყურებს აგლეჯდა და მათრახით სცემდა. სამაგიეროდ უფროს ბიჭს ხელს არ აკარებდა. თუმცა ესეც იყო, მეწის-

ქვილის ნაბიჭვარი მას ცემის საბაზს არასოდეს არ აძლევდა.

განზე გამდგარი და მამახვეფთქადმუნჯებული დედასაც და ძმებსაც აღმაცერად უყურებდა. თავზე ვაჭრის ქუდს ირგებდა. მაგრამ უმცროსი ძმები მის ცხვირის აწევას ვერ ურჩევდებოდნენ. აყლაყუდას და ღონდლოს ხან სარმას უღებდნენ, ხან, თუ ბართლომე შორს იყო, ცხვირბირს უნაყავდნენ. ანდერძი უკვე დაწერილი იყო, მაგრამ მაიკო წინასწარვე გრძნობდა, რომ ზანდაროვის ცოცხალი და პირდახატული ბიჭები უფროს ძმას კურტანიძეების ქონებას არ შეარჩენდნენ და თავიანთ „საუმცროსოს“ მუშტით მოითხოვდნენ. ბრგე შუათანა ბიჭს მღვდლობის არაფერი ეცხო (ამას წინათ ის ძროხისათვის დაყრილ თივაში პატარა გოგოსთან დაიჭირეს, გაასილაქეს და ყურები დააგლიჯეს), ხოლო ვარსკვლავივით მოწყვეტილი სულ უმცროსი ბიჭი აღდგომა დღეს წითელ ხალათს ისე მოხდენილად ატარებდა, რომ მოხელის ქაღალდების მტვერში ვერც გაძლებდა და ვერც გაჩერდებოდა.

მაიკო უკვე შიშით ფიქრობდა თავისი შეილებების ურთიერთობასა და მათ მომავალზე.

აღარსად დადიოდა.

აღარც ლაზარეს დუქანს ეკარებოდა ახლოს.

იჯდა და ფიქრობდა.

ფიქრი ფიქრს ეკიდებოდა. დარდი დარდს.

ზღაპრულად მდიდარი კაცის ცოლი იყო, მაგრამ თავს ბედნიერად არა გრძნობდა.

სულ უფრო და უფრო რწმუნდებოდა, რომ ფული და სიმდიდრე ადამიანს ბედნიერს სრულიადაც არა ზდიდა.

ხაბაზის ცოლის გემრიელი ლუკმა და გიგა ზანდაროვის დახლიდარობა ახლა ყველაფერს ერჩინა.

ფარული ცრემლის ჩუმად შემშრალება დასჩემდა.

მეზობლებს მისი მზიარული სიცილი და კისკისი სანატრელი გაუხდათ.

მიზეზად მის ფეხმძიმობას ასახელებდნენ.

ასევე ფიქრობდა ბართლომეც, რომელიც დედაკაცის გულში არასოდეს არ იხედებოდა და მხოლოდ დედაკაცის გარჯით იყო დაინტერესებული.

3. ომში წასულნი და შინდარჩენილნი

ეს რაღაც სასჯელია ზეგარდმო მოვლენილი.
გრიგოლ ორბელიანი

ქალბატონი ზანდაროვი ომში წასულ ძმას ნაღვლობდა.

ომის დაწყების პირველსავე დღეებში დავით გერმანოზიშვილი დასთან გამოსათხოვრად მოვარდა, თან ილიკო ორბელიანიც მოიყვანა. ორთავენი შეზარხოშებულნი იყვნენ.

მანანა ყელზე შემოეკლო ძმას, მის მკერდზე აქვითინდა, მერე ილიკო ორბელიანს აყოცა შუბლზე; ისიც ძმურად მოეხუა და პირისაზე დაუკოცნა. ორთავენი ტირილით გააცილა ქუჩის კარებამდე.

— რა გატირებს, სულო? — ცხენიდან გადმოსძახა დას დავითმა, — ომიდან გენერლად დაებრუნდები!

— მაშ, მაშ! — დაიძახა გენერალმა ორბელიანმა და მანანას ტყბილად გაუცინა.

ამ ორიდან რომელი დაბრუნდება? გაიფიქრა გრიგოლმა, რომელსაც ცოლისძმის პატივისცემის ნიშნად ხელი უზანგზე ედო.

არცერთი არ დაბრუნებულა. იმ დღის შემდეგ გრიგოლს ცოლისძმა აღარ გახსენებია.

მას აღარავისთვის არა სცალოდა. მისი ფეხსაცმელების ფაბრიკა მთელი დატვირთვით მუშაობდა.

ახალ დროებს აყოლილი თავადები ღვინით ვაჭრობდნენ, გააზნაურებული ზანდაროვი ჭარისკაცის ჩექმებით ვაჭრობდა.

ზანდაროვის საღარო ისევ გაივსო და გაიტენა. მაგრამ კირგამოვლილს

ფხიზლად ექირა თვალიც და ყურიც. ფრთხილი და ხელმოკერილი გახდა.

დარდიმანდული იერი დარბაისლური გამომეტყველებით შეეცვალა.

ცოტას ლაპარაკობდა და ბევრს ისმენდა.

დიდხანს ანგარიშობდა და წონიდა, რათა სარმის დადების საბაზი არავისთვის არ მიეცა.

იშვიათად ნახულობდნენ მას თეატრშიც და ნადიმებზეც.

უფრო ხშირად ფეხსაცმელების ფაბრიკაში იყო და მუშა-ჭარისკაცებს ღვინის გაცლამდე ამუშავებდა.

4. ახალი აღზევება

ყველაფერი კარგია, როცა შეიძლება მოგვბაც და სარგებლობაც.

ჯორჯ ზანდი, „ლეონ ლეონი“

ყირიმის ომმა თბილისის მნიშვნელობა ერთბაშად გაზარდა და ამ ომის მთავარ ცენტრად გადააქცია. მეფის მთავრობამ აუარებელი ჭარი მოაყარა თბილისს. რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან განუწყვეტლოვ მოედინებოდნენ ჭარები. მოდიოდნენ მცხუნვარე მზეში, წვიმაში, თოვლში, ტალახში. მოაბიჯებდნენ სამხრეთ რუსეთის თვალუწყდენელ ველებზე, იმიერკავკასიის უსამანო ტრამალეებზე, მოლაზლაზებდნენ მთებში და კლდეებში დაკლავნილ საქართველოს სამხედრო გზაზე, მოლასლასებდნენ დილის ველზე, დაღლილნი, დაჭანკულნი, მტვერში ამოგანგლულნი, ტალახში ამოსვრილნი და ფეხებზე მხოლოდ ტყავის ძონძებილა რჩებოდათ. თბილისში ჭარისკაცებს ზანდაროვის ფაბრიკაში დამზადებულ ჩექმებს აცმევდნენ და ეს ფაბრიკის პატრონს იმდენ მოგებას აძლევდა, რომ მას ზოგჯერ თვალთ უზნელდებოდა და თავბრუ ეხვეოდა.

ომმა ზღვების გზები გადაეკეტა. დასავლეთ ევროპიდან ახალ საქონელს აღარ იღებდნენ. ამიტომ გამდიდრებით ის მდიდრდებოდა, ვისაც ომის წინ მოზიდული საქონელი საწყობებში ელაგა.

ასეთებს შორის ბართლომე კურტან-

იძე აღმოჩნდა. მან ზანდაროვის წასაქცევად ნაყიდ საქონელს ცეცხლის ფასი დაადო და ერთიათად გაჰყიდა.

თავისი სიხარული ალაფმა მხოლოდ უფროს ვაჟს გაანდო. დასხდნენ და ერთად დიდხანს იჩურჩულეს, შინ კი კრინტი არ დასძრეს.

მაგრამ ის, რაც ბართლომემ ამით მოიგო, წვეთი იყო ზღვაში იმასთან შედარებით, რასაც ომიანობის დროს იგი ხორბლითა და ფქვილით ვაჭრობით იგებდა.

ჭარს სურსათ-სანოვაგით ბართლომე კურტანიძე ამარაგებდა და მეიჭარადრედ გადაქცეული ახალ ქონს იკიდებდა, კიდევ უფრო მდიდრდებოდა.

გაიბადრა და გაიბლინძა. მაგრამ კისრის გვერდზე ტარებას და ბაჭბაჯით სიარულს მაინც ვერ გადაეწყვიდა.

ულაზათოდ ჩაკეული შორიდან მღაღრის ტანსაცმელში გადაცმულ მეთულუბჩეს გავდა.

სამაგიეროდ კობწია და კრიალა ზანდაროვზე ყველას თვალი რჩებოდა.

ფულს კი ერთნაირად იგებდა ძველი ვაჭარიც და ახალი ფაბრიკანტიც.

ზანდაროვს, სწორედ ამის გამო, ისევ ეკვის ჭია გაუჩნდა.

ომი დაუსრულებლივ ვერ გაგრძელდებოდა. ჭარისკაცები ყოველთვის ვერ იმუშავებდნენ მის ფაბრიკაში. დადინჯებული და დადარბაისლებული ზანდაროვი გულს იმით იშოშმინებდა, რომ თუ ბატონყმობა არ გადაეარდებოდა, მაშინ ისევ სოფდაგრობას მოჰკიდებდა ხელს.

ერთხელ ჩადენილი სისულელის მეორედ გამეორებას არ აპირებდა.

ვაჭარიკაშიც და ქარვასლებშიც ფხიზლად ექირა თვალყური. ვაჭრის დაგეშილი გუმანით იმის გამოკრევეას ცდილობდა, თუ საით ან რის და ვის სასარგებლოდ ქროდნენ ქარები. აფრის ვაშლასაც ამ მიმართულებით ფიქრობდა.

რუსეთის ჭარები მარცხდებოდნენ და ბატონყმობის გაუქმების ხმებიც სულ უფრო და უფრო ძლიერდებოდა.

ზანდაროვს მხნეობა ემატებოდა.

ეკვი თავს არ ანებებდა, მაგრამ თანდათან თავს აჯერებდა, რთმ: სულსა და აც ათ წელიწადში შავი ზღვა კასპიის ზღვას რკინიგზით დაუკავშირდებოდა.

თუ ეს ასე მოხდებოდა, მაშინ მას ველარაფერს დააკლებდნენ ძველი ჩარჩები და სოფდაგრობი.

თვით მუდამ დაღვრემილი ვახტანგ ტაშირელი ისეთნაირად იყო გახალისებული, რომ ისიც რაღაცას მოელოდა, ბატონყმობის მოსალოდნელი გადაეარდნის მტკიცედ სწამდა და სჯეროდა.

— ამ ომმა ბევრს აუხილა თვალი, — გაცხარებით უმტკიცებდა ვახტანგ ტაშირელი ზანდაროვს, — ძველებურად ცხოვრება აღარ შეიძლება. ამას ზემოურებიც მიხედნენ და მაგრადაც ჩაფიქრდნენ. აი, ნახათ, ბატონო გრიგოლ! სულ მალე ბატონყმობა გაუქმდება. ქალაქი სოფლებით გაიყვება. ამქრის ხელოსნების ადგილს ფაბრიკის მუშები დაიჭერენ. ცხოვრება წინ წავა. მუშათა ასოციაციები ჩვენშიაც დაარსდება.

საერთოდ ფრთხილი ზანდაროვი ბატონყმობის გაუქმების გამო კრინტს არა სძრავდა. ტაშირელს ნიახით უგდებდა ყურს და გუნებაში ეთანხმებოდა. თუმცა მისი ნალაპარაკებიდან ბევრი რამ არ ესმოდა.

— მაგრამ ჩვენში სხვანაირადაც შეიძლება დატრიალდეს საქმე, — თქვა ტაშირელმა შინაურების წრეში, — ცხოვრებას, ადვილად შესაძლებელია, აქ გლეხი გაუძღვეს და არა მუშა. მაშინ გწამდეთ და გჯეროდეთ, ის ტანჯვა აგვეცდება, რაც განათლებულმა ევროპამ გამოსცადა.

ამნაირი ქარაგმების გრიგოლს არაფერი გაეგებოდა. გატაცებით მოლაპარაკე ვახტანგს მეგობრულად უყურებდა, მაგრამ ბაგეზე ძველებურად დამცინავი ღიმილი დასთამაშებდა.

ერთხელ ქარვასლაში ვიკრიკოვმა ზანდაროვს გაულრიქა და უთხრა:

— ომმა, გრიგოლჯან, ბევრი მოგაგე-

ბინა, ომი რომ დამთავრდება, რა უნდა ვქნათ?

— უნდა ვივაქროთ. — დინჯად უპასუხა ზანდაროვმა.

— ჰო. აი ეგ მომწონს. ფაბრიკა-მაბრიკა რა ვაქრის საქმეა?!

ზანდაროვმა სერიოზული სახით განუშარტა.

— კარგი ვაქრისათვის სულერთია, ომია თუ მშვიდობა. კარგ ვაქარს ვაქრის ქული თავიდან არასდროს არ გადმოუვარდება.

— ჩემმა მზემ, კარვად არის ნათქოში, გრიგოლჯანი! — შესძახა აღტაცებულმა ვიკრიკოვმა. — ეგ სიტყვა ცხონებული ფარუზასგან გექნება ნასწავლი. ეგეთები იმან იცოდა.

გრიგოლმა გაიცინა.

— არა. ეგ ერთი ვეზირის ცოლის ნათქვამია.

— ჰო? მამ ეგ „შვიდვეზირიანში“ წერია?

გრიგოლს ღიმი მოადგა ბაგეზე. შესაძლებელ მეტოქეს გზებს უზნევდა და ამით ერთობოდა. მაგრამ ვაქრის ქულის სხენებამ მაიკო გაახსენა. წარბი უკმაყოფილოდ შეკრა. კურტანიძეების გახსენება გუნებას უფუჭებდა. არა მარტო ბართლომეს, არამედ იმის ცოლსაც ველარ იტანდა და ახლოს აღარ ეკარებოდა.

ვერ იტანდა იმის გამო, რომ ის მისი ვაქირების დროს ქმრის მხარეზე აღმოჩნდა და არა ძველი საყვარლის გვერდით.

5. ძველი ღოსტები

რა მოვივით და რა წაგავით?
ქალაქური სჯა-ხაასი

მაიკოს კი მის გზაზე ისევ რჩებოდა თვალი.

ძველებურად ენატრებოდა.

რაც სიძულვილს ვერ ეპატიებინა, მის სიყვარული აკეთებდა.

ქმრის გამტყუნება არ შეეძლო, მაგრამ საყვარლის გამართლებასაც ცდილობდა.

ამგვარი ფიქრებით გართულ მაიკოს

წინანდელზე უფრო მეტად ახარებდა თეთრი ღიზას სტუმრობა. იმისი სუნი ეცხო, იმისი ხედიც აღიარებდა.

თეთრ ღიზას ნაცნობებში წინანდებურად უყვარდა ტუნტული. თავისი დოსტი მაიკო აუცილებლად უნდა ენახა და აღჯანაბადით გავსებული ბაღდადი მის მაგიდაზე გადაეშალა. სოვდაგრის გულხალისიან ქერივს კუქნაობაც ტუნტულივით უყვარდა. აღჯანაბადს ანადგურებდა და დაუსრულებლად ყბედობდა.

მაიკოს ახლაც პირზე კლიტე ედო და ისე უგდებდა ყურს თავის ძველ დოსტს. გაფაციკებით ისმენდა ყველაფერს, რასაც თეთრი ღიზა გრიგოლზე და იმის ცოლზე ლაპარაკობდა.

თვითონ არასოდეს არაფერს ეკითხებოდა. ათასში ერთხელ მიკობულ-მოკიბულს რაღაცას იტყოდა, ან მოახლეს დაუტატანებდა და ისევ გაჩუმდებოდა ხოლმე.

მხოლოდ ერთხელ ამოიოხრა და წამოსცდა:

— რა დრო დადგა, ღიზაჯან, კაცი კაცს აღარ ენდობა და ქალი ქალს. ვინც გიყვარს, სწორედ ის გიყლავს გულს.

— მამ! მამ!

დაეთანხმა თეთრი ღიზა და ყურები ცქვიტა. აღსარების მოსასმენად მოემზადა, მაგრამ მაიკომ სულ სხვა მიმართულება მისცა საუბარს.

— ფულმა გაგვაფუჭა, ღიზაჯან, ფულმა გაგვაოხრა. — თქვა და ისევ წყალი ჩაიგუბა პირში.

იმედგაცრუებულმა თეთრმა ღიზამ ხელი ისევ აღჯანაბადისაკენ წაიღო. პირი ისევ აცმაცუნა. მაიკო, აშკარად ჩანდა, არც გრიგოლის დასახელებას აზიარებდა, არც თეთრ ღიზასთან ჩივილს და ცრემლების დაღვრას. მისი ნათქვამი სიტყვის უბრალო მასალად მიიღო, რასაც დედაკაცები დღეში ათასჯერ ამბობენ; აღჯანაბადი გაცენიტა, თავი გადაიქნ-გადმოიქნია და კუყუდამჭდარი დედაკაცის იერით წარმოთქვა:

— ეგ ვერა, მაიკოჯან, ფულმა ბევრი ვინმე გამოცვალა, მაგრამ ჩვენ ვერაფერი დაგვკალო, ვერ გამოგვცვალა. მაიკომ შეუმჩინებლად ჩაიღიმა.

— მაშ! — განაგრძო თეთრმა ლიზამ, — მდიდრის დედა ვარ, მაგრამ გრიგოლის მშემ, ჯერ ლარიბისთვის ცხვირი არ ამიწევი. ეგენი, მაიკოჯან, ზარამაცები რომ არ იყვნენ, არც ლარიბები იქნებოდნენ. ფირუზა სულ ამას ამბობდა და მართალიც იყო, ის სულით განათლებული.

ფირუზას ხსენებაზე დედაბრულად ჩაბლეტელი თვალდან თავისი დაღალივით ყალბი ცრემლი ქრელი ხელსახოცით შეიწმინდა და ისევ აღჯანაბადისაყენ წაუვიდა ხელი. ლაპარაკის საღერლელი აეშალა და აღარ გაჩერდა.

— ცხოვრების აზრი ის არის, მაიკოჯან, რომ ხალხში ხელგაშვერილი არ იდგე, ზემოდან სხვები არ დაგცქეროდნენ, — ამტყიცებდა ფირუზას ქვრივი, — თორემ წუთისოფელი რა არის? ფუჭია და წარმავალი!

მაიკო სიცილს ვერ იმაგრებდა ხოლმე, როცა თეთრი ლიზა „იმ სულითგანათლებულ“ ფირუზასავით ლაპარაკობდა, იმისავით შლიდა ხელებს, იმისავით ახამხამებდა თვალებს და როგორც ეს ქვეიან, დარბაისელ დედაკაცს შეეფერებოდა, დინჯად და აუჩქარებლად ლაპარაკობდა.

მაიკო ოდნავ გაშხიარულდა, უფრო ახლოს მიიჩნდა თეთრ ლიზასთან.

— ლიზაჯან, მღვდელივით რათა ლაპარაკობ?

თეთრ ლიზას პირი აღჯანაბადით ჰქონდა გავსებული. ერთხანს ვერაფრის თქმა ვერ მოახერხა. მერე, ძლივს გასაგონი, გაგუღული ხმით ჩაეკითხა თავის დოსტს:

— სიკვდილზე არასოდეს არ გიფიქრია, მაიკო?

— იპ, ნეტავი შენა, ლიზაჯანი — სიცილი აუტყვდა მაიკოს, — მაგისთვის სადა მცალოდა, კაცების ლოგინში ვგორაობდი.

თეთრმა ლიზამ არ გაიციხა. სერიოზული სახით სერიოზულად დასძინა.

— ყველანი მიქელ-გაბრიელის დავთარში ვწერივართ. სიკვდილს სად გეცქევით? არ გაგიგონია, მაიკო, ისიც მოკვდა, ვინც ერდოსა ხნადაო.

უცებ ხმა გაუწყდა ყელში, შიშითა და ძრწოლით წარმოთქვა:

— სიკვდილი არც ლარიბს ერიდება, არც მდიდარს.

მაიკო მხოლოდ ახლა დააცქერდა ყურადღებით თეთრ ლიზას. შავ სახეზე რაღაცნაირი სიყვითლე შეჰპარვოდა, ღილებივით დაწვრილებული თვალები მუშებივით უბრწყინავდა, ცხვირის ნესტოები გათხლებოდა, ხოლო გაცრეცილ ტუჩებზე სიციცხლის ნიშანწყალი წაშლოდა.

— „თეთრი ლიზა აეთ არის!“

გაიფიქრა მაიკომ და რატომღაც თვითონაც შეეშინდა.

პარი ოცდამეთერთმეტი

I. ომი და აღამიანები

განა ქალაქი თბილისი თავისის გარდარეულის ყველურითა, თეატრებითა, ვივიე კარტინებითა, თავის სირბილით თავგადაღლევით, თავის ვოზიტებითა, მოაქლის ვისმე?

გრიგოლ ორბელიანი

ომის მიუხედავად აღამიანები გართობას არ იშლიდნენ. თეატრები გაქედნილი იყო. მდიდრები მეჭლისებს მართა-

ვდნენ, ლარიბები თავიანთი სახლის ბანებზე ტაშ-ფანდურს. ნადიმს ნადიმი მისდევდა, ქეიფს ქეიფი. ფიცხად იმართებოდა მუშტი-კრივი. არაჩვეულებრივი მხიარულებით და ღრიანცელით ყენობა და ბერიკაობა. გამურული, პირ-გათხუპნული და ნიღბებიანი ქარგლები და შეგიოდები შესანიშნავად მსახიობობდნენ. მათი ყურებით მაყურებლები

სიცილით იფხრიწებოდნენ, რადგან განმაცვიფრებელი პრანქვა-გრეხით ამასხარავებდნენ ყვენსა და მის ნაზირ-ვე-ზირებს, თავაშვებული ხტუნაობით არდგენდნენ დათეებს, მელიებს, მგლებს, ტურებს, მაჩვენებსა და კურდღლებს. ხევსურულ ერბოსავით მსუყე და თუშური ყველის გუდასავით გატიკნული ყველიერი ქაღების ცხოხასა, სეირნობასა და სიცილ-ხარხარში გადიოდა. დიდმარხვამდე ყველა გარეთ იყო გამოფენილი და, ვისაც გული ერჩოდა, შინ ველარ ჩერდებოდა. ზარბაზნების გრაილისა და ხოცვა-ვლეტის ეამს ადამიანები თავაწყვეტილ გართობაში პოულობდნენ თავდავიწყებას, რათა სიყვდილის შიში დაეთრგუნათ და სიცოცხლეს დაუოკებელი წყურვილით დასწაფებოდნენ.

ზანდაროვი ძველებურად აღარ ეტანებოდა გართობა-სანახაობას, მაგრამ თავის გამოჩენის და ხალხში ტრიალის ფასი ახლაც კარგად ახსოვდა. თუ სადმე მეფისნაცვალი გამოჩნდებოდა, თვითონაც იქ იყო დარკობილი. ერთხანს შემოფანტული „ნაცნობ-მეგობრები“ ისევ შემოეხვივნენ გარს. აღამეშნონ კენტერაძე კვლავ ლაქუციით ეგებებოდა და ფეხებში უფარდებოდა. ზანდაროვი ისევ აძლევდა მას „სამშანეთიანს“ (კენტერაძე მეფისნაცვლის და ეგზარხისის მსტოვრად ითვლებოდა და მის გაღიზიანებას ისიც ერიდებოდა), მაგრამ თუ სადმე მოიხელთებდა, მასხარასავით ათამაშებდა.

გამოვლილმა ქირმა მას გულიც გაუქვა და გრძნობაც. აღარავინ ებრალებოდა და ვისი მორცევეც შეეძლო, დაუნდობლად ანადგურებდა.

შხილებული და პანღურამოკრული არშაქ ვართანიჩი ფეხზე ველარ დადგა. ვილაკამ ჯერ ბახაზის მალახია გადაუწვა, შემდეგ ბაყლის დუქანი, ბოლოს სავაჭრო ფარდული და ხარახურის საწვრილმანო. თავგზადაკარგულმა ხილის ორი გოდორი ვირს აპკიდა, ხელის სასწორი მხარზე გაიღო, წინგაგდებულ ვირს უჯან აედევნა და ქალაქის ქუჩებ-

ში ხეტიალს შეუდგა. მუშტრებს ყვირილით ყველა სართულიდან და აივნიდან ეპატიებოდა. ზაფხულობილ და შემოდგომაზე ხილით ვაჭრობდა, ზამთრობით ხრამჭლით და ფიჩხულით.

გრიგოლ ზანდაროვი მხოლოდ ბართლომე კურტანიძეს ვერ უბედავდა რასმეს. ღონიერი იყო, ძლიერი, გაუტეხელი. თან უკვე ისეთი შიში ჰქონდა გამოვლილი, რომ რისკსაც მოერიდა და გამარჯვების ცდუნებასაც.

ბართლომემაც ხელი აიღო მასთან ომზე. ზედმეტ დავიდარებას მოერიდა. მათს მტრობასა და სიძულვილს ახლა მხოლოდ მაიკო უხდიდა ხარკს. შინგამოკეტილი გარეთ ფეხს აღარ დგამდა, აღარც ძველ საყვარელს ეკარებოდა, აღარც ახალ ვინმეს ეტორღიანებოდა.

გრიგოლ ზანდაროვი მთელი დღე ფეხსაცმელების ფაბრიკაში იჭდა, საღამოობით შინ თეთრ ღიზასთან ლაპარაკით ერთობოდა.

ხანდისხან მამრამეების სახლში შეივლიდა და ვახტანგ ტაშირელს მასლაათს გაუბამდა ხოლმე. ლაპარაკს ბატონყმობის გადავარდნის გამო იწყებდნენ და ამითვე ამთავრებდნენ, რადგან გრიგოლ ზანდაროვს ყველაზე მეტად ეს აინტერესებდა.

ნდობით აღარავის აღარ ენდობოდა.

ოდესღაც ხელგაშლილს სიძუნწე დასჩემდა.

მომჭირნეობით ფიჭუშა ზანდაროვს დაემსგავსა, სიტყვაძვირობით ბართლომე კურტანიძეს.

მალე ქარვასლებში მისი ასავალ-დასავალი ისევე დაკარგეს, როგორც კურტანიძის ასავალ-დასავალი ჰქონდათ დაკარგული.

თეთრი ღიზა თვალებს არ უჯერებდა. გაკვირვებული შლიდა ხელებს.

— ქა, გრიგოლქან, მურაზი რამ გავიცოვა? ეგრე რამ გამოგცვალა?

— ფიჭუშას ვემსგავსები, ღიზაქან! — იცინოდა გრიგოლი.

— უიმე, უწინ დღეც გამჭრობია! —

შიშით პირველად იწერდა თეთრი ღიზი. თან რძალს წყევლიდა.

— ქა, რასაც ვფიქრობდი, სწორედ ის არ მოხდა! შენმა პატიოსანმა ცოლმა სახლში საკმევლის სუნით გაგვაბრუნა, თავზე ბერები და მონაზვნები დაგვაბრუნა, გულიც გაგვიწყალა და ჭიგარიც გაგვირეცხა!

— არა, ღიზაჯან, ეგ არაფერ შუაშეა. — იცინოდა გრიგოლი.

— ქა, როგორ თუ არაფერ შუაშეა? კაცს ცოლი ჰყავდეს და არსად არ დაჰყვებოდეს? ეკლესიის და საყდრის მეტი სხვა არაფერი აგონდებოდეს?

ქალბატონი ზანდაროვი ყოველ ცისმარე დღეს ეკლესიაში იმყოფებოდა, ხატების წინ პირქვე დამხოზილი.

ყველა ეკლესიაში, ყველა მონასტერში, ყველა სამლოცველოში, ყველა ნიშთან გზა-ჩვარედინებზე საღეთოს აკვლევინებდა. ღმერთს ძმის ომიდან მშვიდობით დაბრუნებას ევედრებოდა და თავაუღებლავ ლოცულობდა.

ქმარი სულ აღარ აგონდებოდა. არც ქმარს აგონდებოდა ცოლი.

ზოგჯერ თავისდაუნებურად წვეულებებსა და ბულვარებზე თვალებით მაიკო კურტანიძეს დაეძებდა, მაგრამ ის აღარსად ჩანდა.

ერთხელ როგორღაც თეთრ ღიზას ჰკითხა:

— მაიკო რატომ აღარსად გამოჩნდა, ღიზაჯან?

თეთრმა ღიზამ ეშმაკური ღიმილი დაშკნარ ტუჩებს შორის ჩაქცია. გრიგოლს ყურში ჩასხურჩულა.

— ჰოო, — გაიცინა გრიგოლმა. — მაშ ახალი კურტანიძე გემატება.

— აი, ნახე, გრიგოლჯან, — თითქმის ნიშნისპირაგვით წასჩურჩულა თეთრმა ღიზამ, — თუ ჩვენი მაიკო ახლაც ბიჭს არ გამოაგორებს!

გრიგოლმა წარბები უკმაყოფილოდ შეჰყარა.

ბართლომე კურტანიძის ვაჟიანობა ისეთნაირად სწყინდა, რომ ბოლო ხანებში ჩაფიქრებული დადიოდა.

2. სიკვდილიანი ზამთარი და მკვლევარი არ იცის

სიკვდილი ყველა გზაზე დიდძალი მკვლევარის საიდანღ შემოიპარება.

აღმოსავლური ნაკვები

ერთ საღამოს ზანდაროვს დაბნეილი თეთრი ღიზა დაახვედრეს. მოახლენი სველ ტილოებს ადებდნენ თავზე.

— რა დაგემართა, ღიზაჯან? — შემფოთებით იკითხა გრიგოლმა.

— არაფერი, გრიგოლჯან, მალე გამივლის, დარდი ნუ გაქვს.

ზანდაროვმა ბიჭი ექიმთან აფრინა.

თეთრი ღიზა არაფერს არ იტყვივებდა, მაგრამ გული უფრიალებდა, წარამარა წყალს სევამდა და წყურვილს ვერ იკლავდა. პირი უშრებოდა და სული ეხუთებოდა. გაბეზრებული ან წყალს ეწაფებოდა, ან, პირგაშშრალს, ყინულის ნაკერი ეღო პირში. განსაკუთრებით მაშინ ხდებოდა ცუდად, როცა აღჯანაბადს, ნუგზარს და ტკბილეულს გაუმადლრად ეტანებოდა. ექიმის რჩევით გრიგოლმა ის ტკბილეულთან ახლოს აღარ გააკარა და მკვავე შავ პურზე დასვა.

თეთრი ღიზა გაკაპასდა. გაანჩხლდა.

— გრიგოლჯან, თუ ჩემი სიკვდილი არ გინდა, აღჯანაბადი მომიტანე.

გრიგოლმა მეზღლის ყური გაიხადა. თეთრი ღიზას ხეწწნა-მუდარას არავეითარ ანგარიშს არ უწევდა.

ქირვეულმა ავადმყოფმა ანაზღად ხმა გაკმინდა. გაყურდა და გაიღურსა.

ერთი გროშის ფასად მოახლეებს მისთვის ჩუმად მოჰქონდათ აღჯანაბადი.

რამდენიმე დღის შემდეგ ფრონტიდან დავით გერმანოზიშვილის დაღუპვის ამბავი მოვიდა. ზანდაროვის სახლში გლოვის ზარი გამეფდა. მანანა თმებს იგლეჯდა და ლაწეებს იხოვდა. ხალხის საჩვენებლად თეთრი ღიზაც გულსაკლავად იმდულრებოდა. გრიგოლმა ცოლისძმა თბილისში ჩამოასვენებინა, ღირსეულად გააპატიოსნა და ღირსეულად დამარხა.

დავით გერმანოზიშვილის გასვენება-

ზე არც ბართლომე გამოჩენილა, არც მაიკო.

ზანდაროვები შეიძლება სასაფლაოზე წასასვლელად ემზადებოდნენ, როცა გულგახეთქილი მოახლენი გრიგოლის ოთახში შევარდნენ. თეთრი ღიზა აღჯანაბადით ხელში წაიქცა და ველარ აღგა.

გრიგოლმა თავისი საყვარელი თეთრი ღიზას გაპატრონებას არაფერი დააქლო, მისთვის დიდიხნის უცხო ცრემლიც ჩუმად შეიშრალა, მაიკომ კი თავისი ძველი დოსტი მღვლარე ცრემლებით დაიტრია.

ქალბატონ ზანდაროვს შავეების ჩაცმა არ დასჭირდა, ისედაც შავეები ეცვა.

ზანდაროვები და მათი სტუმრები თეთრი ღიზას ორმოცზე ისხდნენ, როცა სიონის დიდმა ზარმა დაიგუგუნა და მთელ ქალაქში ზარების რეკვა ატყდა. ყველანი ფეხზე წამოცვივდნენ. ქუჩებში ახალი ამბავი უკვე იცოდნენ. პეტერბურგიდან ხელმწიფის საკვდილის ამბავს მოელწია, ყველანი ხელმწიფის სიკვდილზე ლაპარაკობდნენ.

— ქა, — წამოიძახა მაიკო კურტანიძემ, — რა სუ ნაცნობები კვდებიან!

ორმოცის სტუმრებმა გაკვირვებით გადახედეს ბართლომე კურტანიძის ცოლს.

ზანდაროვს რაღაც გაახსენდა და ყუარადლებით დააცქერდა მაიკოს.

ფერწასულმა ვიკრიკოვმა ჭერ აქეთ-იქით ფრთხილად მიიხეღ-მოიხეღა, მერე გრიგოლს ყურში ჩასჩურჩულა:

— გრიგოლჯან, ბართლომე კურტანიძის ცოლი ხომ არ გაგიყდა?

გრიგოლმა დააშოშმინა.

— არ გახსოვს, ქარვასლაში ერთად არა ვნახეთ ხელმწიფე? იმ დროს მაიკოც იქ იყო.

— პოო.

თქვა ვიკრიკოვმა და რადგან გაცინება არ შეიძლებოდა, საქმელს ხარბად დაუწყო თვალიერება. ცივად მოხარშული დედალი ხელში აიღო და ორად გაგლიჯა.

ა. პარაპლინი

ჩვენა ვერანობთ, მტკიცეუ კენჭგეშობთ, რომ ღმერთმან ესრეთ ინება. *სიხლური თქმა*
გორგი ერისთავი

ხელმწიფის სიკვდილმა მთელი ქალაქი ააფორიაქა. ზემოურებმა შავეები ჩაიციეს და მგლოვიარებად დასხდნენ. ქვემოურებს ისედაც ბევრი საფიქრებელი და სადარდებელი ჰქონდათ, ხელმწიფისათვის არა სცალოდათ. მხოლოდ ღრმადმორწმუნე დედაკაცები დარბოდნენ ეკლესიებში, მუხლის ჩოქვით უკლიდნენ ზატებს და გარდაცვლილ ხელმწიფეს ღმერთს ავედრებდნენ.

ეკლესიებში პანაშვიდებს იხდიდნენ.

ვინც არ იჩოქებდა, იმათ პოლიცია თვალების ბრიალით აჩოქებდა.

მეჩეთებშიც და სინაგოგებშიც ხალხი პირქვე იყო დამხობილი.

მართლმადიდებლები მართლმადიდებლურად გლოვობდნენ, კათოლიკენი კათოლიკურად, პროტესტანტები პროტესტანტულად, სომხები სომხურად, მაჰმადიანები მაჰმადიანურად, ებრაელები ებრაულად.

მღვლელები, პატრები, პასტორები, ტერტერები, მოლები და რაბინები ოფლში იწურებოდნენ და ღაღადინით აღნიშნავდნენ გულმწუხარე მრევლის ქვეშევრდომულ გლოვასა და ვებას.

მაგრამ გულწრფელად მხოლოდ ზემოურები ღვრიდნენ ცრემლს.

ზემოურებშიც ბევრს სევასტოპოლის დაცემა უფრო აფიქრებდა, ვიდრე ხელმწიფის სიკვდილი.

ქალაქში ათასნაირი ხმა დატრიალდა. ჩურჩული და მითქმა-მოთქმა გახშირდა, რადგან ხმამაღლა ლაპარაკს ვერაინ ბედავდა.

გლოვის ძაძვით შემოსილ ქალაქში შიშმა დაისადგურა.

ხალხი დუმდა.

სამაგიეროდ ეკლესიების ზარები რეკდენ დაუსრულებლად, განუწყვეტლოვ სრულდებოდა ღვთისმსახურების წესებში.

ნიკოლოზ I-ის დაკრძალვის დღეს

საშხედროს ტაძარი მღვდელმთავრებით, მღვდლებით, დიდკაცებით და დიდვაჭრებით გაივსო. ნემსი არსად ჩაეარდებოდა.

ცხელოდა. ტაძარში აფარებულ კელაბრები და სანთლები ბრღვევიალებდა. ძვირფასად შემოსილი მღვდელმთავრები და მღვდლები ხან აღისფრად ნათლებოდნენ, ხან წითლად, ხან იისფრად, ხანაც ცისფრად და ლილისფრად. გარდაცვილ ხელმწიფეს თვითონ ეგზარხოსი უგებდა ანდერძს. მის ორსავე მხარეს გამწკრივებული იდგნენ ეპისკოპოსები, არქიმანდრიტები, არქიელები და დეკანოზები ანაფორებით, სტიქარებით, ბისონებით, გინგლებით, ენჭერებით, ფილონებით, ომფორებით და ოლარებით.

უზარმაზარ, თვითმპყრობელობისა და მართლმადიდებლობის უძლეველობის სიმბოლოდ ნაკებ ტაძარში ტევა აღარ იყო. ბევრს პირველის გადაწერა უჭირდა. სოვდაგარის ცოლებში ჩაქედილი მაიკო კურტანიძე ჯერ მღვდელმთავრების ყურებით გაერთო, ერთი ორჯერ ცრემლიც გადმოაგდო, მაგრამ მერე ისეთნაირად დაცხა, რომ კინალამ გული შეუღონდა. ძუძუებში რძე მოადგა. პირი გაუშრა. შუბლზე ოფლის კოკრები დაასხდა. სახე ბროწეულივით აუჭრელდა და გაუწითლდა. თვალები მიეხნიდა. გულისპირი დაუსველდა. პირი უნებურად დააღო, რათა ჰაერი შეესრუტა. უცებ ისეთნაირად მოდუნდა, რომ გულისწასვლის შიშმა შეიპყრო. წაქცევით ვერ წაიქცეოდა, რადგან სოვდაგარის ცოლების იდაყვებს შორის იყო ჩაქედილი. თავი როგორღაც შეიმავრა და მხოლოდ მაშინ ამოისუნთქა შვებით, როცა უკანა რიგები შეთხელდა.

ხანგრძლივი და გამძული ღვთისმსახურება როგორც იქნა დაბრუნდა.

თბილისის გარშემო, მთებზე, ზარბაზნებმა დაიგრიალეს.

ეგზარხოსმა ახალი ხელმწიფის შრა. ვალეამიერი აღაველინა.

ხალხი ნელ-ნელა დაიშალა.

ზემოურები თავიანთ ეტლებში ჩასხდნენ.

ქვაფენილზე, პოლიცეფლები ცოცხალი ღობის იქით მომდგარი ქვემოურები აბლომახლო ქუჩებში, ქუჩაბანდებსა და შუკებში მიიფანტ-მოიფანტნენ.

დიდვაჭრები კი თავიანთი ცოლებით იმ ქარვასლისაკენ გაემართნენ, სადაც 1837 წელს იმპერატორ ნიკოლოზ I ისინი ზემით და შილინგებით მიჰგებებოდნენ.

მაიკო კურტანიძე ჯერ კუკიაზე გავარდა, აღმართი და თავისი სახლის კიბე სირბილით აირბინა, ანაპოდისტეს ძუძუ მოაწოვა, მერე სახლიდან ფაცაფუციით გამოვარდა და შუაბაზრისაკენ აქლოში-ნებული გაიქცა.

4. ძველ ქარვასლაში

იღვერაქლეს ახალი იმპერატორი ფაშლი-თურთ.

გაზეთის ფურცლებიდან

დიდ დარბაზში ქელების სუფრა იყო გამილილი.

სუფრას სოვდაგრები და მათი ქალაბობა შემოუსხდნენ.

ტოლუმბაშად თამამშვევი დააყენეს. ძველი ხელმწიფის შესანდობარს ახალი ხელმწიფის სადღეგრძელო მოჰყვა. შესანდობარის დროს სოვდაგრები ფეხზე იდგნენ და თავიანთ ბაღდადებში ტიროდნენ, სადღეგრძელოს დროს კი ისევ ზეზე წამოცვიდნენ, გახარებულუბმა „ურა“ ისე დასძახეს, როგორც ეს სოვდაგრებსა და ვაჭრებს ეხებრებოდნათ.

მერე იხუცლეს და გულუხვი სუფრის ნაირ-ნაირ საქმელებს მიესივნენ, სხვადასხვანაირი ფერის ღვინოებს მიეძალდნენ.

თავეები მსუნაგად დაბარეს.

თანდათან სახეები დაუწითლდათ.

ალაპარაკდნენ.

აყაყანდნენ.

ხელების ქნევა და ყურთმაჯების ფრი-ალი დაიწყეს.

აქა-იქ სიცელიც გაისმა.

ვილაცამ გადაიხარხარა, მაგრამ არავის გაკვირვებია.

დასაძრახი არ იყო. ძველ წესად და ალათად ითვლებოდა. იმ დროიდან მომდინარეობდა, როცა ქრისტეს ჯვარზე გაკვრის შემდეგ გომბეშო ღვთისმშობლის წინ სასაცილოდ გადაგორდ-გადმოგორდა და მგლოვიარე მარიაში გააციონა.

სოვდაგრები არც იდაყვებს აწერებდნენ, არც ყბებს.

ბართლომე კურტანიძე ცოტას ჰქამდა. კოვზით რაღაც გადაიღო, რაღაც შეხვრიბა, რაღაც დაღეჟა, ღვინის ყლუბი გადაყლაბა და ჰქამა დაამთავრა. თავის საქმით გაერთო. გრძელ კრიალოსანს ძაფს უსწორებდა და უმაგრებდა.

ლამაზი ცოლის გვერდით გაუძმრევლად იჯდა. სერთუქზე ხელმწიფის სამი მედალი უბრწყინავდა, მაგრამ თავს არ იწონებდა. ყურადღებად გადაქცეული და დამუნჯებული თავის სკამზე უფრო იღო, ვიდრე იჯდა.

მაიკო კურტანიძეს ჰქამის თავი არა ჰქონდა. პირს არაფერს აკარებდა. ანთებული თვალებით გრიგოლ ზანდაროვისკენ იყურებოდა.

ზანდაროვი ვიკრიკოვის ცოლსა და ასულს შორის ნებიერობდა (მისი მგლოვიარე ცოლი შინ იჯდა, მაგრამ ესეც რომ არ ყოფილიყო, სოვდაგრის ცოლებს შორის მაინც არ გამოჩნდებოდა). ტანდაბალი ვიკრიკოვი ახოვანი ზანდაროვის გვერდით ძლივს ჩანდა, ხოლო მის ჩასუქებულ-ჩამარგვალებულ ცოლს გვერდს ერთი ბრგე და ახალგაზრდა ვაჰარი უმშვევებდა. ვიკრიკოვის ცოლი ზანდაროვს არავითარ ყურადღებას არ აქცევდა. ახალგაზრდა ვაჰარს ელაციებოდა. უკვე საკმაოდ შეზარბოშებულ ღოდნოშოსფერ თვალებს ურცხვად აეუფუნებდა. მისი ასული გალურსული იჯდა, მაგრამ პირისახეზე წარამარა ვარდისფერი ეფინებოდა. რაც უფრო წითლდებოდა სოვდაგრის ასული, მით უფრო ეღებოდა ბრინჯაოს ფერი მაიკო კურტანიძის თაფლასფერ თვალებს.

სოვდაგრები თვრებოდნენ.

ილეშებოდნენ.

მთვრალების ღრიანცქლი-ქარგასლის დიდი დარბაზის თაღებს აზანზარებდა. ყურთასმენა აღარ იყო.

მხოლოდ ბართლომე კურტანიძე იყურებოდა ფხიზლად და ეშმაკურად იღიმებოდა.

მისი ცოლი ისევე იქით იყურებოდა. ექვიანობა გულს უღრღნიდა და მოსვენებას უკარგავდა.

მთვრალი სოვდაგრები გვიან დაიშალნენ.

მაიკო დაფაცურდა, რათა გრიგოლი არსად გასხტომოდა.

გვიანდა იყო.

ვერც ჰქამი დაითრია დროზე, ვერც სოვდაგრების სქელი ცოლების ჯგრა გააპო, თუმცა, ერთბაშად აჩილად გადაქცეული იდაყვებსაც ჩქარ-ჩქარა ამოძრავებდა და რაღაცნაირად აფორიქებული დედაყავებს მვერდით ეჯახებოდა.

— ჰა, ესეც ვიკრიკოვის ცოლივით დამთვრალა.

თავს აქნევდნენ სოვდაგრის ჯალაბები.

ქარვასლის განიერ კიბეებზე გრიგოლი ვიკრიკოვის ასულს ციმციმით მოასვენებდა.

ახალგაზრდა ვაჰარი ვიკრიკოვის ცოლს უფრო მოაგორებდა, ვიდრე მოაბრძანებდა.

თვითონ ვიკრიკოვი მათ უკან ბარბაციით მოსდევდა.

მაიკომ გრიგოლისკენ გაიწია, მაგრამ ის სოვდაგრების და მათი ჯალაბის თავების მორეეშა დაიკარგა და გაუჩინარდა.

6. თაფლისფერთვალება ანაკოდიხტა

ყოველი გაზაფხულის სიტყფენი მისპო ზამთრის ზელმან და დაასო მას ზედ ბეჭედი სოცლილისა.

გრიგოლ ირბელაინი, „ზამთრის ქარი გრია, ლება“

შინ გულჯავრიანი და დაღლილი დაბრუნდა.

მინც თავისებურად დატრიალდა. ტანსაცმელი გამოიცვალა. ხელები დაიკაპიწა.

ჯერ ანაჰოდისტეს აკვანზე არტანები აუყარა და ძუძუ მოაწოვა, მერე ქმრის ოთახში გობი და ცივი წყლით გავსებულ სალთი შეიტანა. ფეხები გობში ჩააყოფინა. მუხლის თავებზე და წვივებზე საჰონი წაუსვა. ტოლჩით წყალს უსხამდა და ისე ბანდა, როგორც ეკლესიებში მღვდლებს აღდგომის დიდხუთშაბათს მღვდელმთავარი გაშიშვლებულ ფეხებსა ჰბანს. უცებ თავი ჩაპკიდა, უშნოდ ჩამოკურდა ქმრის მუხლებზე, გობს თეძოთი დაეჭაბა, ნახევრად ააყირავა და იატაკზე დაქცეულ საპნიან წყალში გაიშლართა.

ბართლომე მძიმედ დაიხარა მისკენ დააქკერდა. მის წინ მკვდარი ცოლი ეგდო. მიიხედ-მოიხედა. მაგიდაზე გადაფენილ სერთუქსა და ბაღდადს მიაცქერდა. ზღაპრით წამოდგა. მაგიდასთან მივიდა. ბაღდადი ყოყმანით აიღო ხელში. ისევე მიიხედ-მოიხედა. თვალეზით ძველ-ძველებს დაუწყო ძებნა. მერე ბაღდადი მკლავზე გაჭიშა, მიცვალებულთან დაიჩოქა, ორი თითით თვალეზი დაუხუჭა და ყბა ბაღდადით აუხეია.

უფროს ბიჭს ჩურჩულით გადასცა ოჯახში დატრიალებული უბედურება.

რაკი მეწისქვილის ნაბიჭვარმა მამას მწუხარება არ შეატყო, არცე თვითონ შეიხება და დედის სიკვდილზე იმეორებს სამაგიეროდ ზანდაროვის ნაბიჭვრები აღრიალდნენ. გულსაკლავად ბლაოდნენ, პირისახეს ითქვიფადნენ და თავს კედელს ურტყამდნენ.

კურტანიძეების ერთადერთი მოახლე მათი ცოდვით დაიწვა და თვითონაც ახლუქუნდა.

ბართლომემ შეულრინა და მეზობლების დასაძახებლად გარეთ გააგდო. ოსი ძიძა კი მიცვალებულთან დატოვა, რათა კატა ან კარებიდან არ შემოპარულიყო, ან გაღებულნი ფანჯრიდან არ გადმომძვრალიყო და მიცვალებულს არ გაჰკარებოდა.

მეწისქვილის ნაბიჭვარს თვალი უყო. სარდაფში ჩავიდნენ.

ბართლომემ ოთხი ფიცარი გადმოიღო. თვალით გაზომა, ოთხ ადგილას გადახერხა და კუბოს ფიცრების გარანდვას შეუდგა.

პერანგის ამარა, ყველას მიერ მიტოვებული ანაჰოდისტე აკვნიდან გადმოჩოჩდა, იატაკზე დაჯდა, ჯერ ატრიადა, გაიჭაჭა. ჩაბჯირდა კედელს; მერე როცა არაეინ მიხედა, თავისთვის ღულუნი გააბა, თან იღიმებოდა, ტიტველ მუცელზე ფუნჩულა თათებს იტყაპუნებდა და თაფლისფერ თვალებს მზიარულად აფახულებდა.

პარი ოცდამეთორმეტი

1. სალღაზონი

ცეკვის ოსტატი რამ გათქმეინათ!

ა. გრიბოედოვი, „უაი უკუხაგან“

ნატიფი ვორონცოვის მაგიერ მეფისნაცვლად დაყენებული ტლანქი და უხეში მურავიოვი თავისი წინამორბედის ინგლისურ პოლიტიკაზე ზიზღით ლაპარაკობდა.

არც მის ინგლისურად დაგეშილ ჯამუშებს აფასებდა დიდად.

გაუთლელმა სალღაფონმა არც კაცა-

სიის სამხედრო შტაბის ის ოფიცრები დაინდო, რომელნიც კონტრდაზვერვაში მუშაობდნენ.

სულ ცოფებსა ჰყრიდა და უშვერი სიტყვებით ლანძღავდა მათ იმის გამო, რომ ისინი რაიმონ დე-კინტელში მხოლოდ ცეკვის მასწავლებელს ხედავდნენ, ნამდვილად კი ცრუ ქალაბიჭი არტილერიის ოფიცერი აღმოჩნდა.

მურავიოვი დვარძლიანად იხერხებოდა და სალონების ტყვარქია ქალივით ენას იჩლეჭდა, რათა რაიმონ დე-კინტო

ეხსენებინა და ერთხელ კიდევ გაეკრა კლანჭი როგორც ვორონცოვისთვის, ისე ელიზავეტა ქსავერიევნასა და, განსაკუთრებით, შუაზელ დე-გუფისთვის.

ამას შედეგად ის მოჰყვა, რომ ეჭვს ქვეშ დააყენეს ყველა ცეკვის მასწავლებელი, ვინც კი სოლოლაკელი მდიდრების ასულებს პა-დესპანს ასწავლიდა.

მურავიოვმა თბილისში პოლიციელები და სალდათები გაამრავლა.

სალდათი სალდათურად იქცეოდა. ყაზარმებსა და სატუსალოებს უფრო-ხილდებოდა, კლუბებსა და თეატრებს ემტერებოდა.

უყურადღებობისა და ხელმოკლეობის გამო დაიხურა ქართული დასი, სულს დაფავდა რუსული დრამატული თეატრი. ქართველმა არისტროკრატებმა გული უკრწალ „ცისკარზეც“ აიყარა, მხოლოდ ოპერაში ერთობოდა და იწონებდა თავს. თავადანაზნურთა საკრებულო ბანქოს მოთამაშეებით იყო გაჰედლილი, სალონები პრეფერანსის მოთამაშეებით. პოლიტიკასა და კულტურაზე აღარავინ ლაპარაკობდა. ზემოურები დროის შესაფერისად იქცეოდნენ. თუ გუშინ ვორონცოვის შუხს ლოცულობდნენ, დღეს მურავიოვს ფეხქვეშ ეგებოდნენ. ასევე იქცეოდნენ დიდვაჭრები, რომელთაც პოლიტიკური სიტუაციის არაჩვეულებრივი აღდგომა ჰქონდათ და ახალ ქარზე იალქნების გაშლის განმაცვიფრებელი უნარიც.

ომის დამთავრების შემდეგ ფეხსაცმელების ფაბრიკა ზანდაროვს დიდ შოგებას აღრ ამღევდა ქალაქელების უმრავლესობა თათრულ ჩუხტებში დადიოდა, ბატონყმობის უღელში შებმულ გლეხებს კი ქალამნები ეცვათ. ზემოურები პარიზულ ფეხსაცმელს ეტანებოდნენ, ხოლო უკვე საგრძნობლად გამრავლებული მოხელენი და მათი ცოლ-შვილი ზანდაროვის ფაბრიკის ფეხსაცმელს ჭერ მხოლოდ გემოს უსინჯავდნენ.

მოგებას ისევ ვაჭრული შუამავლობა სატრანზიტო ვაჭრობა იძლეოდა.

სომეხ სოცდაგრებში ყველაზე წინ ვიკრიკოვი მიიწევდა, სულ უფრო და უფრო მდიდრდებოდა, ქარვასლებს ხელსა სდებდა და ვაჭრებს შორის პირველ კაცად ხდებოდა.

თუ ზანდაროვმა ფეხსაცმელების ფაბრიკა გახსნა, ვიკრიკოვმა თამბაქოს ფაბრიკა წამოკიმა.

თამბაქოს ბევრი აბოლებდა: თავადიც, აზნაურიც, ბობოლაიც, წვრილფეხა მოხელეც, გლეხიც და ხელოსანიც.

ვიკრიკოვის გამპრიახი ქუთა ზანდაროვმა ერთხელ კიდევ შეაფასა და თან შურით და ბრაზით გამწვანდა.

შურმა და ბრაზმა ისევ სოცდაგრად აქცია, კვლავ ქარვასლებში დაატრიალა. გაფაციცებით დაიწყო გარშემო ყურება. საეაქრო დეპოს, ქარვასლებს, დუქნებს, ბაზრებს, მალაზიებს სულ გარშემო უტრიალებდა. ყურადღებდა გადაქცეული ყველაფერს გულდამსით უკვირდებოდა, ზომავდა და წონინდა. რათა შემოსავალი არ დამრეტოდა, სანდო კაცი რუსეთის და დასავლეთ ევროპის ქალაქებში აფრინა, თან ავალვბდა ყველაფერი ეყიდა, ფუფუნების ყველანაირი საგანი შეეძინა — ნელსაცხებლებიდან დაწყებული ფორტეპიანომდე.

ფეხსაცმელების ფაბრიკას წინდახედულად ბოქლომი დაადო, რადგან ბატონყმობის გაუქმებაზე, მართალია, ახლა უფრო ხშირად ლაპარაკობდნენ. ვიდრე წინათ, მაგრამ მის გადავიარდნას ჭერ ბოლო მაინც არ უჩანდა.

გუშინდელი ფაბრიკანტი ახლა ქორვაჭარივით გამოიყურებოდა.

ქველ ნაცნობებს იმისდა მიხედვით უკრავდა თავს, თუ ვის როგორი მდგომარეობა შეენარჩუნებინა, უფრო მეტად კი ახალსა და გავლენიან ნაცნობებს იჩენდა და მათ მოსახიბლავად ფულს დასახარჯად არ ზოგავდა.

უნაგარიზოდ აღარაფერს აკეთებდა.

ხალხის ალაპარაკების აზრი და მნიშვნელობა კვლავ გაიხსენა.

ხალხის ასალაპარაკებლად ფირუზას

და თეთრი ღიზას საფლავზე მდიდრული მატური ამართა. სიმდიდრით ყველგან განთქმულ ბართლომე კურტანიძის ცოლის საფლავს უბრალო, ქმრის ხელით უხეშად გათლილი ლოდი ედო. მალე ეს ლოდიც მაღალი ბალახით დაიფარა, რადგან მისკენ მიმავალი გზა სამუდამოდ დაივიწყა კურტანიძეების ოჯახმაც და გრიგოლ ზანდაროვმაც.

ზანდაროვს გული რაღაცნაირად გაუქვავდა, უგრძობელი გახდა, ცივი, გულგრილი. თუმცა გარეგნულად ხალისიანი და მხიარული ვაებატონის შთაბეჭდილებას ტოვებდა. ალბათ იმიტომ, რომ სალმიან ღიმილს პირიდან არასდროს არ იშორებდა.

მასლათს ზემოურებსაც უბამდა და ქვემოურებსაც.

არც ფერშანგოვებს და მამრამეებს ივიწყებდა.

ახლა იგი მხოლოდ იმაზე ფიქრობდა, თუ ვინ როდის სად გამოადგებოდა.

ვახტანგ და ქრისტინე ტაშირელებს ეკვიანობა მიულოცა.

ალამენონ კენტერაძის უმუშევრად დარჩენილი სიძე თავის კანტორაში გადამწერად დააყენა. როინ ცალქალამანიძეს კალიგრაფის ხელი ჰქონდა და კარგი ორგანიზატორის ნიჭითაც გამოირჩეოდა. თვითონ კენტერაძე კი ზანდაროვმა ტაკიმასხარასავით აიყოლია. ყველგან თან დაათრევდა და ყველგან ამასხარაებდა.

ზეფისნაცვალს და ეგზარხოსს სახელგატეხილი მსტოვარი არ სჭირდებოდათ. ამიტომ თავადი კენტერაძე ახლა „სამანათიანის“ მაგიერ „ერთმანათიანს“ თხოულობდა. თან ყველას ერთსადამიშვეს ეუბნებოდა:

— სოფელში ბიძა მიყვდება, ბატონო. მემკვიდრეობას ვლებულობ. ერთმანათიანს ათეცად მოგართმევთ.

ზანდაროვი ულვაშებში იღიმებოდა. სხვების გასაცინებლად „ქორების ბოლინას“ ეკითხებოდა:

— მართალს ამბობს ფაცუნე, მაკატა?

— მაგისმა მზეში!

ისეთნაირად შლიდა ხელებს მაკატა კენტერაძე, რომ გარშემო მყოფნი ყველა ილით იხოცებოდნენ. *სინჯილითქა*

მხოლოდ როინ ცალქალამანიძე კმუნხიდა შუბლს სიმამრის მასხარაობისა და სიდედრის ოინბაზობის გამო. თქმით არასდროს არაფერს არ ამბობდა. გაჩუმებული მუშაობდა. დილიდან საღამომდე ზანდაროვის დავთრებს და ნუსხებს უჯდა. საღამოობით ცოლთან ერთად „ცისკრის“ კორექტურას ასწორებდა ან საქველმოქმედო საღამოს ესწრებოდა. კომედიებს აღარ წერდა, მაგრამ ქმარ-შვილზე გადაგებულ ანას, რომელსაც პირზე ღიმილს აღარავინ ამჩნევდა, ღრმა რწმენით უმტკიცებდა, რომ ის სულ მალე კვლავ გაბრწყინდებოდა ქართული თეატრის სცენაზე.

2. პელაგია კურტანიძე

ქალი საჩუქრითან, კიდობანთან და აკვანთან უნდა იქდეს.

ვაკრული მუნასიბი

ზანდაროვს ვიკრიკოვის გამდიდრება ისე არა შურდა, როგორც ბართლომე-კურტანიძის წარმატება.

ბართლომეც ვიკრიკოვივით მდიდრდებოდა.

ახლა მეტოქეობას ქალაქში ეს ორი ვაკარი უწევდა ერთმანეთს.

ბართლომე კურტანიძის დავთრების და ნუსხების ასავალ-დასავალი არც ახლა იცოდა ვინმემ, ისევე ჩუმად, თავისთვის საქმობდა და ხვეტდა ფულს. კვლავინდებურად ჩუმად მიდი-მოდიოდა, მაგრამ არასდროს არაფერი არ გამოეპარებოდა ხოლმე. ყველაფერი იცოდა, სად რა ხდებოდა, საწყობში ვის რა საქონელი ეწყო, ან რას რა ბაჟი ედო და რომელი საქონლის მაზანდა მიიწევდა მაღლა თუ დაბლა. საამისოდ მრავლად ჰყავდა დამქაშები და მსტოვრები ქარვასლებსა და ბაზრებში, მსახურებად და ნოქრებად კი მხოლოდ იმერლები დაყენებული.

მისი საქონლის ქარავნები ერთმა-

ნეთზე იყო გაბმული რედუტ-კალესა და ნიენი-ნოვგოროდის გზებზე.

თვითონაც თავაუღებლივ მუშაობდა, დროს უქმად არ აცდენდა.

უკვე კარგად დაბერებული მხნედ გამოიყურებოდა, მუხასავით მაგარი და ჭანგაუტეხელი იყო.

რაკი მასაც და მის ოჯახსაც მომვლელი სჭირდებოდა, ცოლი შეირთო და ამის გამო მეორედ მოხვდა ეკლესიაში.

მისი ახალი ცოლი ორმოც წელს გადაცილებული დედგვაცი იყო, ნაყვავილარი, ცხვირნისკარტა, მრუდეფეხებიანი, მაგრამ ძვალმსხვილი, ღონიერი და დაუზარელი.

დიდხანს შინაბერად ნამყოფი საკუთარ ოჯახს ზედ დაქანკალუბდა.

გარჯის მეტი სხვა არაფერი იცოდა.

მუხლს არც ზაფხულში ასვენებდა, არც ზამთარში.

ყოველ ცისმარე დღეს ხელსაფქვეას ატრიალებდა ან ავანდასტაში ნიორს ნაყავდა, რადგან კურტანიძეების ოჯახში ახლაც ხალიფაფას, სისირს, ცერკეს, ნივრიან დანდურს, მუხუდოს, მდულარეში მოხარშულ სიმინდს, ჰინ-ქარსა და ფხალს უსხდნენ, უფრო ხშირად კი ხელში პურის ნაჭრები და ხახვის თავები ეჭირათ და მადიანად ილუკმებოდნენ.

მარტო ზამთარში, ქრისტეშობიდან დიდმარხვამდე, გამოუღვევლად ჰქონდათ დამაშხული ხორციეული და ღორის ქონი.

უნათესავო და უთვისტომო პელაგია ბედს არ ემდუროდა.

პურის კიღობნისა და საკუჭნაოს გასალეებები მას ებარა, თავისებურად ქალბატონობდა, გერებთან დედინაცვლობდა, უცხვირპირო და ავადმშირალი გულცივად ეპყრობოდა მათ. ქმრის რიდი სახეზე ეწერა, მაგრამ დღენიდაც ცხვირჩამოშვებული და პირუთქმელი დაიარებოდა.

მხოლოდ უშნოდ აწოწილ და კომპიეთით ვაყვითლებულ, მაგრამ დიდკაცურად მოპრანჭულ უფროს გერს ეგებოდა ფეხქვეშ. ის უკვე ცალკე 4. „მნათობი“, № 10.

ცხოვრობდა, შეძლებული რაჭველი მეიჯარადრის ერთადერთ ქალზე იყო დაქორწინებული და მდიდრული მშობლივით განებივრებული ზედსიმე ცხვირანწეული დაბრძანდებოდა.

პერანგშემოხეული სალთი გერები კი, მისი ქმრის სახლში ფეხმოუცვლელად რომ ცხოვრობდნენ და მუქთად პურსა სკამდნენ, ათვალწუნებული ჰყავდა, უბღვერდა და უსაქმოდ არ აჩერებდა მათ.

ისინიც ურჩობდნენ და იღრინებოდნენ.

გარჯა არ უყვარდათ და რას არ იგონებდნენ, რომ უსაქმოდ ეღინცილათ და უთავბოლოდ ეტორღილათ.

კალმითდაბატული ბიჭები მეზობლების გოგოებთან დაძვრებოდნენ და შინ შესვლას აგვიანებდნენ.

მათ არც ბართლომეს მათარახის ეშინოდათ, არც დედინაცვლის ჩქმეტადატატანების.

პელაგია მხოლოდ უმრწემესი გერის დაჩაგვრას ახერხებდა.

პაწაწინა ანაბოდისტე დედინაცვალს სულ თვალეზში შესცივინებდა.

ეზო-კარმიდამოში და კიბე-აივანზე გაოფლიანებული დაცუნცულუბდა.

წყალს ლიტრით მას აზიღინებდნენ და ვინმეს დასაძახებლად წარამარა ხან ქვევით გზავნიდნენ, ხან ზევით.

უკანალიც უჩანდა, კონკებიც ეკიდა, იღლებოდა კიდეც, მაგრამ სულ პირგალიმებული დარბოდა. ისეთი საყვარელი, გულმისასვლელი ბიჭი იყო, რომ ბევრი მეზობელი, განსაკუთრებით კი ის, ვისაც მაიკო კურტანიძე ჭერ ისევ ახსოვდა, ხელში იტაცებდა, ყელზე ეხვეოდა და თაფლისფერ თვალებს დიდხანს დიდხანს უკოცნიდა.

ბართლომე სხვა მხრივაც იყო კმაყოფილი.

მისი ახალი ცოლი მაიკოსავით არც ძვირფას ტანსაცმელს თხოულობდა, არც ფერუმაირილს და არც ვარდისწყალს.

ცოლ-ქმარი ერთ ტახტზე იწვა, მაგ-

რამ შრომით ქანცაწყვეტილებს მკვდარივით ეძინათ.

ზანდაროვმა იცოდა, რომ ბართლომე კურტიანიძეს ვერსაიდან ვერ მიუღებოდა, ამიტომ ისევ ვიკრიკოვის ვაჭრობის დაზვერვა გადაწყვიტა და იმის სახლის კარს მიადგა.

8. სათენიკა

ახ, რა პასაჟი!
 8. გოგოლი „რევიზორი“.

შინ არც ვიკრიკოვი დახვდა, არც მისი ცოლი.

კარი ვიკრიკოვის ასულმა გაუღო. გასათხოვარმა სათენიკმა.

სოვდაგრის ქალმა ლამაზ ზანდაროვს შინაურულად შესცინა და ყველაზე განმარტოებულ ოთახში შეიპატრია.

ოსმალურ ტახტზე ჩამოსხდნენ და ერთმანეთს გაუღიმეს.

ახლომახლო არაფერს ჩანდა.

არც ფეხის ხმა ისმოდა, არც ლაპარაკი.

მოახლენი და მსახურები სადღაც გაკრეფილიყვნენ.

— მარტო ხარ, სათენიკ? — ყასი-დად ჰკითხა ზანდაროვმა.

— მარტო ვარ, ბატონო გრიგოლ.

— მამაშენის ნახვა მინდოდა, სათენიკ. ვნანობ, რომ შინ არ დამხვდა.

— დესანანებელი რა არის? დედაც და მამაც ნათესავეებში წავიდნენ, გვიან დაბრუნდებიან.

ზანდაროვმა კარგად მიიხედ-მოიხედა გარშემო.

სათენიკმა გაუცინა:

— თუ მე არ დავუძახე, აქ არაფერს მოვა.

ზანდაროვი ჯერ ცნობისმოყვარეობით დააქცერდა ჩასუქებულ გოგოს, მერე ნიკაზე ორი თითი მოუცაცუნა. სათენიკმა არ იუცხოვა, არც შეკრთა, არც დაიბნა, თვითონაც შესცინა და გეთამაშა, თავის ხალეზიანი ლოყა უფრო ახლოს მიუშვირა, გრძელი მარგალიტის საყურე გამომწვევად შეათა-

მაშა, დიდრონი ტუჩები ენებიანად გახლიჩა.

ზანდაროვმა ხელი მოხვედა და ხალეზიანი ლოყა დაუცოცა.

სათენიკმა სწრაფად გაიძრო ფოსტლები, ტახტზე მოიკეცა და ჯერ ისევ დინჯად მაკქერალ, მომღიშარე ზანდაროვს მიეკრო და მის ბაგეს მსუნაგად დაეწაფა, მერე თავის ცხელი, დიდრონი ტუჩები მის მარჯვენა ყურისაკენ გააპარა, დაუცოცნა არც გაუშვა არც მისი ლამაზი თვალ-წამწამი, არც ნათელი შუბლი, არც მაგარი ქოჩორი, არც ღონიერი კისერი, მოეხვია და მიეტმასნა.

ზანდაროვს ბაგეზე ღიმილი გაუქრა, მაგრამ მყისვე მოავიწყდა, რომ მდიდარი სოვდაგრის დედისერთა ასული ქალწული და გასათხოვარი იყო, უსიამოვნო შედეგს, ხალხის დაღდაღანს და სოვდაგრულ შარს მოერიდა, თავს ლაგამი ამოსდო და მხოლოდ უბრალო ლაციკით დაკმაყოფილდა.

სოვდაგრის ასული კი სულ უფრო და უფრო ხელდებოდა, საყელო გადაიღელა, მუხლის თავები გაიშვილა და ტახტის ბალიშებზე და მუთაქებზე დაეშვა.

ზანდაროვმა ხელი შეამველა, ისევ თავისაკენ მიიზიდა, თავი დააბრევირა, კულულები გადაუწია და მის კისერს საკოცნელად დაეკონა.

ოდნავ გაკვირვებული სათენიკა გაინაბა, გრიგოლი მის კისერს ტუჩს აღარ ამორებდა, ნელ-ნელა ელამუნებოდა გატრუნულ ქალს, რომელიც უკვე უკმაყოფილოდ იშმუშნებოდა.

ასეთ ყოფაში დაადგა მათ თავზე ვიკრიკოვის ცოლი.

— ჯა, ეს რა არის? — შესძახა ოჯახის დიასახლისმა ისეთნაირად, რომ მის ხმაში გაჭაერების ნატამალიც არ გაისმა, — ორთაქალა სოვდაგრის სახლში გადმოიტანეთ?

თავზარდაცემულ ზანდაროვს მკლავი სოვდაგრის ასულის მხრებზე შერჩა.

— ეხლავე აქედან დაიკარგე, შე

დღე-მამის შემარცხვენლო, შენა! — გაუწყრა ქალს ვიკრიკოვის ცოლი.

სათენიკა ზოზინით წამოდგა. ფოსტლები ფეხით მოძებნა, კაბის ჩამოვარდნილი უბე დაუდევრად გაისწორა, მხრები ოდნავ აიჩეჩა და ოთახიდან არხეინად გავიდა.

4. მივცინას მამუნი უნდა

ვაკრის ცოლი — ვაკარია.

გამბრელ ხუნდუკიანი. „დაქცეული ოჯახი“.

ვიკრიკოვის ცოლი ტახტზე ზანდაროვის გვერდით ჩამოჯდა.

— რა იყო, გრიგოლ, რაზე გარჯილხარ?

გაკვირვებულმა ზანდაროვმა ხმა ვერ ამოიღო, ენა უარესად დაება.

არც უწყრებოდნენ, არც უჭაერდებოდნენ, საყვედურსაც კი არ ეუბნებოდნენ. პირიქით, მისი ყოფილი საყვარლის ხმაში რაღაცნაირი სილბო და თანაგრძნობის კილო გაისმა.

დუმილი ისევ ვიკრიკოვის ცოლმა დაარღვია, არაფრის მთქმელი საყვედურით წარმოთქვა:

— შე კაი კაცო, პატარა ხომ არა ხარ, ან მოახლეს უნდა მოერიდო ან მსახურს!

ზანდაროვმა თავის გამართლება ვერ მოახერხა.

განუშვებული იქდა.

ისევ ვიკრიკოვის ცოლმა დაიწყო ლაპარაკი.

— ჩემი ლოთბაზარა ქმარი გამოთვრა და ნათესავეებში დარჩა, მე იქ გული აღარ დამიდგა და აღრე წამოვედი. სწორედ რომ დროზე მოგისწარით. ძალიან ხომ არ აპყევით ერთმანეთს, გრიგოლ?

გრიგოლმა ყველაფერი დაიფიცა, რომ ასეთი რამ მას აზრადაც და ფიქრადაც არ მოსვლია. მხოლოდ...

— კარგი, კარგი, — სიცილით შეაწყვეტინა ვიკრიკოვის ცოლმა, — ამდენს რათ ფიცულობ? მჭერა, განა არა მჭერა! კეკიანი კაცი ხარ, შარს ადვილად არ გადაეკიდები.

დაფიქრდა და განაგრძო.

— თუმცა, თავისუფალი კაცი რომ იყო, სიძედ ვინ დაგიწუნებდა? ვანი გავარდეს, ქვრივი მაინც იყო.

— ეგ ღმერთზეა დამოკიდებული! — დაუფიქრებლად ჩაილაპარაკა გრიგოლმა. — თუ დავეჭვრივდი, სათენიკს ხელიდან არ გაუშვებ.

— ენახოთ, ენახოთ! — სერიოზულად უპასუხა ვიკრიკოვის ცოლმა. — აპრილი და აპრიზანი!

ზანდაროვი უცებ გონზე მოვიდა, მყისვე მიხვდა, რომ უნებურად რაღაც სისულელე წამოროშა და ამ სულელურად ნათქვამის გამოსწორება მოინდომა.

— სათენიკას ხანი ემატება, შინ გიბერდებათ, რატომ არ თხოვდება ან არ ათხოვებთ?

ვიკრიკოვის ცოლმა გულგრილად წარმოთქვა:

— ეგ არაფერი, მდიდარი სოვდაგრის ქალია, ბედი არ შეეგვრება. მაშ! ესეც იცოდე, გახვეტილი მძივი ძირს არ დაეცემა.

ზანდაროვმა წარბი ასწია. ქარავმულად ნათქვამის აზრი მისთვის მყისვე გასაგები გახდა.

— უარს ვინ ეტყვის! — განაგრძობდა ვიკრიკოვის ცოლი, — ჯერ რათ უნდა გათხოვება? ისიამოვნოს და გაიხაროს! მოსახდენი რომ მოგებდინა, ეგეც არაფერი, სათვალავს სათვალავი მიემატებოდა. აი ნახავ, თუ ჩემმა ქალმა საყვედური არ მითხრას, რომ შინ უდროს დროს დაებრუნდი. მაშ! მაშ! მთელმა დუნია რომ გაიგოს მაგის ამბავი, უარს მაინც არავინ ეტყვის, მდიდარი სოვდაგრის ქალს ვინ დაიწუნებს? ჩემი ქმარი ფულს წვიმაწყალივით ეზიდება, მაგის დუქნებს, მალაზიებს, სახლებს თუ სიმდიდრეს ვინ მოსოვლის? მაგრამ კაცმა რომ თქვას, სიძედ მაინც შენისთანა კაცი მერჩივნა.

ზანდაროვს ქება ესიამოვნა, მაგრამ ნათქვამიდან შორს დაიჭირა თავი.

— ქვრივიც რომ ვიყო, მაინც სათე-

ნიკას ყადრი არა ვარ, ხნიერი კაცი ვარ.

— აბა, ეგ რა მიზეზია, გრიგოლ? ჩემი ქმარი ჩემზე ოცი წლით უფროსია. რა ვუყოთ მერე? განა კარგი ოჯახი არა გვაქვს? ეგ თუ არ გამომადლა, მე ხომ გამოვადექი სხვებს. ბეჭედს, თუ ძალიან არ დაგავიწყდი, შენც დამიკარავ!

ორივემ გულიანად გაიცინა.

— ჩემი ქმარი რით არის დასაწუნი? ქმარი საყვარელი ხომ არ არის? კაცი, გრიგოლჯან, სახლის სტუმარია. უნდა მოიტანოს და ოჯახი გაავსოს. ეგ არის და ეგ! სოვდაგარ ვიკრიკოვის ამბავი კი ქალაქში ყველამ კარგად იცის. საქოს თუ ვინმე წინ დაუდგება, ისევ იმერელი ბართლომე კურტანიძე.

ზანდაროვმა უკმაყოფილოდ შექმუნა შეუბლი.

— სომეხ ვაჭრებს მარტო იმერლებს უნდა გვეშინოდეს, — განაგრძო ქადაგად დაცემულმა ვიკრიკოვის ცოლმა, — ქართულ-კახელები გუთანს თავს არ გაანებებენ, ურმიდან არ ჩამოვლენ, დახლში არ ჩადგებიან. იმერლებმა კი, არ ვიცი, სად ისწავლეს ვაჭრობა. რაღა შორს წავიდეთ, ბართლომე კურტანიძის მაგალითი წინ არა გვაქვს?

— ეგ იგავები რათ მოიტანე, ხანუმ?

— იმიტომ, რომ სოვდაგარ ვიკრიკოვის სახლში შენ ტყუილუბრალოდ არ მოხვიდოდი. მე რომ აღარ გახსოვარ, დიდი ხანია ვიცი. ერთხელ გაგაჯავრე, მაგრამ დათხოვნით როდის დაგიტოვე? სოვდაგარის ცოლი ვარ, ქმრის ქონებას ვუფრთხილდები, შენ კი მაშინ ჩემი ქმრის ხარჯზე შენი საქმის გამოსწორება მოინდომე. განა ასე არ იყო, გრიგოლ? ვიცი, ეხლაც ეს გიღვეს გუნებაში, მაგრამ ეხლა ისევ ფეხზე დამდგარი კაცი ხარ, კოტრობა არ მოგვლის. მადლობა ღმერთს, რომ აჩქარებამ მალე ჰქუა გასწავლა. მართალია. შენი სიმდიდრით ვერც საქო ვიკრიკოვთან მოხვალ და ვერც ბართლომე კურტანიძესთან, მაგრამ მაინც მდიდარ კაცად ითვლები, არც ჰქუა გაქლია და

ამით დღეს თუ არა ხვალ მაინც დაეწევი. მეტი რა ვითხრა? რისთვისაც არ მოსულხარ, იმის პასუხი უნდა გეცხადებუხედრე.

ზანდაროვი უკმაყოფილოდ შეიმუშუნა. არ უყვარდა, როცა მას ბართლომე კურტანიძეზე დაბლა აყენებდნენ.

— ჩემგან რა გინდა, ხანუმ?

ვიკრიკოვის ცოლმა სერიოზული გამომეტყველებით დაუბრუნა.

— არ გავიგონია, ნათქვამია, მიმციას მამცია უნდაო?

— ვერ გავიგე?

— გაუგებბარი რა არის, გრიგოლ?

ერთი პირი უნდა გვექონდეს, სოვდაგარ ვიკრიკოვს მხარი უნდა აუბა, ბართლომე კურტანიძეს ერთად ძირი უნდა გამოუთხაროთ.

— ბართლომე კურტანიძის წაქცევა ადვილი არ არის.

— შენ რა გინდა? შენ ოლონდ საქოს მხარი მიეცი.

ზანდაროვმა ითაკილა.

— შეგირდობა ჩემი ხელობა არ არის.

— რა ეჭნა, შეგირდობას ვინა გთხოვს? შენ რისთვისაც აქ არა ხარ მოსული, იმაზე ხელი აიღე! არ გამოვა! ძალიანაც რომ მოინდომო სოვდაგარ ვიკრიკოვს ვერსაიდან ვერ მიუდგები. ისევ ისა სჯობს ჩვენ მოგვიდგე და ბართლომე კურტანიძე საიდანაც არ მოთრეულა, ისევ იქით წავაბრძანოთ! მაშ! მაშ! — ვიკრიკოვის ცოლმა გაიცინა და მზიარულად დაუმატა. — ამასობაში შეიძლება დაქვრივდე კიდევც, სათენიკას ცოტას კიდევ მოვაცდევინებ.

ტაში შემოჰყრა და თავის ქალს გასძახა.

— სათენიკე! გოგოს უთხარი ხილი, ყავა და ნუგბარი შემოგვიტანოს.

გრიგოლ ზანდაროვი შინ უგუნებოდ დაბრუნდა.

5. ზიზღო

ზიზღი განორების წადილს აჩქარებს.
ძველი ჩუელიდან

მისი სახლის დიდ ბაღში ფანჯატურის მრგვალ ქვის მაგიდასთან ქალბატონი ზანდაროვი თავის ასულებთან ერთად იჯდა და რაღაცას ქარგავდა. მხრებზე თხელი და მსუბუქი ბიალონი წამოესხა, რადგან, მზიანი დარის მიუხედავად, საკმაოდ გრილოდა. ბავშვები დედოფალებს ეთამაშებოდნენ და თავისთვის ტიტინებდნენ. ქალბატონი ხელსაქმით იყო გართული და ეზოს უკვე ნაქარგ ხაზებს გარდი-გარდმოდ რომ იშლებოდნენ და კუთხეებში ზვიარასავით იყვნენ ჩაწნული, გულმოდგინედ უკვირდებოდა. წითელი აგურის დანაყილ ხრეშზე ფეხის ხმა რომ მოესმა, თავი მალე აიღო, სახე გაუბრწყინდა, ზედ ბედნიერების ნათელი მოეფინა, ქმარს წერილი მწვანე ფოთლებიდან შემოსცინა და აღერსიანად შემოსძახა:

— სადილად რათ დააგვიანე, გრიგოლ? ყველას გული ლოდინით დაგველია და შიმშილი გადაგვივარდა.

გრიგოლმა ცოლს ხმა არ გასცა, დაფიქრებულმა განაგრძო გზა.

ოდნავ შეშფოთებული მანანა ფეხზე წამოდგა, ნაქსოვ-ნაქარგი, ყაისნალები და აბრეშუმის ძაფის გორგალი კალათიდან დაბლა დაუგორდა, ცალ მხარეზე ბიალონი უშნოდ დაეკიდა. ქმარს ჭერ გაკვირვებული უყურებდა, მერე უკან დაედევნა.

გრიგოლი სადარბაზო კარში გაუჩინარდა.

მანანას ფერმა გადაჰკრა.

ასე უკმეხად მისი ქმარი პირველად იქცეოდა.

ნაბიჯს აუჩქარა.

უკან მას მორიდებით ვაჰყვა ოთხი პატარა გოგონა, რომელთაც მამის ალერსი ენატრებოდათ და მის დანახვებზე რატომღაც შიშით კრთებოდნენ.

როცა გრიგოლ ზანდაროვმა მძიმე ნოხით დაგმანულ მარმარილოს განიერ კიბეზე ფეხი შედგა, ოქროსვარაყიან

სურათებს, ბრინჯაოს ქანდაკებებს და ქერამდე აზიდულ უშველვებელ სარკეებს თვალი შეავლო, გული რაღაცნაირად შეეკუმშა.

— „ვის დარჩება ეს სიმდიდრე?“ — ერთხელ კიდევ გაუელვა მას თავში.

უკან მოიხედა.

კიბეზე მისი ცოლი ჩქარი ნაბიჯით ამოდიადა, თითქმის მორბოდა.

დედას უკან ოთხი დამფრთხალი გოგონა მოსდევდა.

— „ამათ ქმრებს, ამათ ქმრებს“ — ჯიუტად გაიმეორა მან.

დაქვრივების აზრმა ელვასავით გაურბინა თავში და კიბეზე ამომავალ ქალს ზიზღით ვადმოხედა.

ცოლი სულ უფრო და უფრო უახლოვდებოდა მას, შემკრთალი, აღელვებული და გაოცებული.

— „მამციას მამცია უნდა, — გაახსენდა შებლშექმუნულ სოვდაგარს ვიკრიკოვის ცოლის ნათქვამი, — ამ ქალს კი ჩემთვის არაფერი არ მოუცია, სულ არაფერი. არც ბედნიერება, არც სიხარული, არც სიყვარული, ამოდენა სიმდიდრის მემკვიდრე, სულ არაფერი“.

შებლის ნაოჭები ნელ-ნელა გახსნა, რათა აღელვებული ცოლისათვის ჩვეულებრივი, დიდხნის წინათ დაზებირებული ღიმილი შეეგებებინა.

— რა იყო, გრიგოლ, რა მოხდა? — ჩახლენილი ხმით მიაძახა ცოლმა.

— არაფერი, სულო, დაღლილი ვარ და ძილისათვის თავი მიკვდებამ.

ქალბატონმა ზანდაროვამ ერთბაშად გამოიღარა. დავით გერმანოზიშვილის „სულოს“ ბატონი ზანდაროვი ისეთი ალერსით წარმოთქვამდა ხოლმე, რომ მისი განებვიერებული ცოლი მასში იოტის ოდენა სიყალბესაც ვერ ამჩნევდა.

6. წვიმა

— არა, არა, რა ვქნა, არ მახსოვს იპოლიტო ნიევი, „ოთხმოცწლიანის აღხარება“

იმ დღეს ცოლ-ქმარი გაჩაღებულა ბუხრის წინ, დაბალ ფლორენციულ სკამებზე ისხდნენ.

მსახურს უნდოდა მაღალ ფანჯრებზე ფარდების ჩამოშვება, მაგრამ ბატონმა აუკრძალა და უბრძანა შანდალზე სანთლები აენთო და ბუხრის თავზე დაედგა.

გარეთ ბინდ-ბუნდი დგებოდა.

ოთახში თანდათან ბნელდებოდა.

— ნურც სააქაოსა და ნურც საიჭიოსო!

წამოიძახა მანანამ და მხიარულად მოღუღლულედ ბუხრისაკენ ხელები გაიშვირა. ხელის გულში დაამტქნარა, პირჯვარი სწრაფად გამოისახა, თავი ქმრის მარჯვენა მხარეზე მისდო, თვალები მილულა, ტანში კატასავით აიწურა და ლამაზად მოქარგულ ქოშებში წადგმული პაწია ფეხები მოვიზვიზე ბუხრის ცეცხლს მიუშვირა; ყავისფერ მარმარილოთი მოშანდაკებულ ინგლისურ ბუხარში თუჯის მაღალი შავი მაყალი იდგა, ცხოველებისა და ურჩხულების ქანდაკებებით შემკული. ხმელი რცხალა საამურად ტაკუნობდა და ცეცხლის წითელი ალი, თუჯის მაყალს ირგვლოვ რომ ეხვეოდნენ და ლოკავდნენ. მანანაზე დამამშვიდებლად მოქმედებდნენ და ოცნებას უღვიძებდნენ.

გარეთ კოკისპირულად წვიმდა.

დაღვრემილი ზანდაროვი წვიმის ხმაურს ყურს უგდებდა, შუბლშეკრული ხან ბუხრის ცეცხლს აცქერდებოდა, ხან ცოლის ლამაზ ქოშებს.

გარეთ წვიმა მატულობდა და ზანდაროვის შუბლზე გრძელი ნაოჭი სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა, დიდდებოდა და ფართოვდებოდა.

ბნელი ღამე დაბმული მხეცივით ბობოქრობდა, მყუდრო ოთახში კი მაგიდის ძველებური საათი ტიკტიკებდა და დროგამოშვებით წყნარად რეკდა.

მანანამ ტკბილად ჩასთვლია.

ანაზღად გრიგოლმა მარჯვენა მხარი დაბლა დასწია, თითქოს ცოლის თავმა დაუძახებო და ისე ღონივრად შეაქანა, რომ უცებ გამოფხიზლებულმა მანანამ განზე გაიწია და შემკრთალმა ჰკითხა:

— რა ვქნა, რა დაგემართა?

— არაფერი, — მშვიდად მიუგო გრიგოლმა, — ფიქრმა გამიტაცა.

— რაზე ფიქრობდი? — სწრაფად შეკითხა ცოლი.

— ძველ ამბებზე. ამაღამაც ისე წვიმს, როგორც იმ ღამეს წვიმდა, — გრიგოლს ხმა გაეძვარა, — სწორედ ისე, როგორც იმ ბნელ შემოდგომის ღამეს.

— რას ამბობ, რომელ ღამეს?

— ეს ოცდახუთი წლის წინათ მოხდა, შენ საიდან გეცოდინება?

— ოცდახუთი წლის წინათ, — ხანდაზმული დედაკაცის სინანულით წარმოთქვა მანანამ, — მე ყმაწვილი და ლამაზი ქალი ვიყავი.

ზანდაროვი ჯიქურად მოტრიალდა მისკენ.

ყოყმანი დასძლია და ცივად მიუგო:

— ვიცი.

— განა შენ მე მიცნობდი?

— ჰო. გიცნობდი.

ქმარმა ირიბული მზერით შეათვალიერა ცოლი და რატომღაც გაეცინა.

ეს მოულოდნელი სიცილი ცოლმა ალერსის გამოძახილად მიიღო. ცათაფრენა შეუდგა, რადგან მხოლოდ საკუთარ თავს უტყუდებოდა, რომ ქმარი თავდავიწყებით უყვარდა. გაელიციცა და თვითონაც გადაიკისკისა.

ერთხანს ერთმანეთს მხიარულად უყურებდნენ.

— სადა მნახე პირველად?

ჰკითხა ბოლოს ცნობისმოყვარეობით შეპყრობილმა ცოლმა.

— პირველად? ჰმ... პირველად?! ჰო, გამახსენდა. მამა-დავითის გაღავანში. მაშინ შენ კენჭი მიაკარი ტაძრის კედელს.

ცოლს თვალები გაუბრწყინდა.

— იმ დროს მე საბედლოს ძებნაში ვიყავი. რას არ იზამს ყმაწვილი ქალის ჰუეა? ცისმარე დღეს ქალაღლს ვაშლევინებდი გამდელსა და მარჩიელებს. მამა-დავითშიც ამიტომ ავდიოდი. — მანანა ჩაფიქრდა და ქმარი ყურადღებით შეათვალიერა. — იქ ძალიან ბევრი ლამაზი ყმაწვილი ენახე, მაგრამ შენისთანა არცერთი არ იყო. რა ვქნა, ვერ გი-

გონებ ან არ მაგონდები. — თქვა და ალტაცებით შესძახა. — შენ ძალიან ლამაზი კაცი ხარ, გრიგოლ!

გრიგოლმა ისევ გაიცინა. მანანამ კი კისკისით იკითხა:

— უკან ხომ არ დამედევნე?

— ამას ვერ გავებდავდი.

კბილებს შორის გამოსცრა გრიგოლმა.

მანანამ ქმარს კილოს გამოცვლავერ შეაჩინია და კისკისითვე განაგრძო:

— ოჰ! მორცხვობის გამო ხომ არა?!

ეგ არის, დაგიჯერე! განა ერთხელ, ყველიერში მთელი დღე არ დამედევდი?

— არა, ამას ვერ გავებდავდი!

— რატომ? აზნაურობა გიშლიდა ხელსა?

— არა. ეს არ იყო მიზეზი.

— მაშ გულგრილად გამანებე თავი?

— გაბუტვით ჰკითხა ცოლმა, — დავიჯერო, მეორედ აღარსად მნახე?

— როგორ არა. ცოტახნის შემდეგ ქუჩაში შეგხვდი.

— ქუჩაში?

— ჰო, ქუჩაში.

— ქუჩაში რა გინდოდა? რას აკეთებდი?

— კოკისპირულად წვიმდა. მე კი ქუჩაში თავლია ვიდექი და ვიწუწუბოდდი.

— მერე რა ძალა გადგა? რაზე იწუწუბოდდი?

გრიგოლი გაიუმდა. კვლავ ყოყმანი დაეტყო. ფანჯრისაკენ გაიხედა. მაღალი ფანჯრების მინებს წვიმის ჩქერები გაჩქარებით ესპობდნენ ზედ და შემზარავად აზრიალებდნენ.

— უჰ! რანაირად წვიმს! — წამოიძახა გრიგოლმა.

— რას ჩააცვიდი ამ წვიმას?

გაბრაზებით შეაწყვეტინა მას სიტყვა გაღიზიანებულმა ცოლმა და თან შიშით შეათვალა, რამდენიმე ქმარს ძველმა ზნემ ხომ არ მოუარაო. მაგრამ მაშინვე დამშვიდდა, რაკი მოაგონდა, რომ კნენინა გოსტაშაბიშვილი მკვდარი იყო და იმის თილისმა მის ქმარს წვიმიან ამინდში დარდს ვეღარ აუშლიდა.

7. გლახა

მე ისიც კი არ ვიცი, ნამდვილად მას ეკუთვნის თუ არა სახელი, რომელსაც იგი ატარებს.

ეროვ ზანდი, „ფეონე ლეონი“

გრიგოლ ზანდაროვს ამ დროს ფირუზას ფერხითთ გაგორებული ფერშანგოვი აგონდებოდა და ისეთი სახე გაუხდა, რომ მანანა კვლავ ყურადღებით დააქვერდა და მზრუნველი ცოლის კილოთი უთხრა:

— რა გეშარებდა? ეგრე რათ მიცქერი? მითხარი რა გაწუხებს, უფალო ჩემო? თავის ან მუცლის ტკივილი ხომ არ აგივარდა? თუ ავათა ხარ, მითხარი, მსახურს ექიმთან გავგზავნი. ოჰ, რომ იცოდე რანაირი სახე გაქვს და რა ფერი გადევს!

ზანდაროვმა ყურადღება არ მიაქცია ცოლის სიტყვებს, ზედაც არ შეხედა და დაბალი, ძალზე დაბალი, შემპარავის ხმით მარცვალ-მარცვალ წარმოთქვა:

— ეს წვიმა გონებას მირევს... მინდა ყური მოუყრუო იმის ხმაურს, მაგრამ მაინც მესმის... ვიცი, გაჩაღებული ბუხრის წინა ვზივარ, ცეცხლს ვუყურებ, მაგრამ წვიმა ზედ დამდის... მინდა დავემალო, მაგრამ ყველგან თან დამდევს... ოჰ, ნეტავი მსახურს რატო ნება არ მივეცი ფანჯრებზე ფარდები ჩამოეთარებინა... წვიმა ლამის სახლში შემოგვივარდეს... წვიმა არ მასვენებს, წვიმა მტანჯავს, წვიმა იმ წყეულ ლამეს მაგონებს, როცა იმ ქალმა... გუშინდელ დღესავით მახსოვს იმ ქალის სიცილ-კოსკისი, დამცინავი სიტყვები... აიუ! აიუ! მანანას თვალები დაუდიდრონდა.

— ვინ ქალი? რომელ ქალზე ლაპარაკობ?

— ის ქალი შენა გგავს! — მიახალა უცებ გრიგოლმა.

— მე?

— ჰო. შენ. შენა!

გრიგოლი სკამიდან წამოდგა და დალილივით კედელს მიეყუდა.

— ერთხელ, — განაგრძო მან გაბზა-

რული ხმით, — მას შემდეგ ოცდახუთი წელიწადი იქნება გასული, კოკისპირულად წვიმდა. ქუჩები ტალახითა და ლაფთით გაივსო. იმ ღამეს მე ერთმა ღამაზმა და ყმაწვილმა ქალმა დამიჭირა და თითქოს ცხენი ვყოფილიყავი, მხარზე შემაჭდა, რათა ფეხსაცმელები წვიმის წყალში არ დასველებოდა.

— შენ? მილიონერი?

მანანას სასაცილოდ არ ეყო ეს ამბავი.

— ვითომ მოწყალეებს თხოულობდი? ქუჩა-ქუჩა დაწინწალებდი და გამვლელ-გამომვლელს ხელს უშვერდი? უფალი ზანდაროვი მათხოვრის გულდით? ვის შეუძლია წარმოდგინოს? ან ეგ ხუმრობა რათ გჭირდება?

— დამიჯერე, გლახა ვიყავი. იმ დამეს მთაწმინდის უბანში მოვხვდი და წვიმას თავი ერთი სახლის აივანთან შევაფარე. იმ სახლიდან ვილაც კაცი გამოვიდა, ეტყობოდა მსახური იყო. მომიახლოვდა და მითხრა: „ჩემი ახალგაზრდა ქალბატონი როზენის სასახლეში არის დაპატივებული, შენ ის მხარზე უნდა შეისვა და ვინძლო ალაგზე ისე მიიყვანო, რომ იმის ფეხსაცმელს ერთი წინწკალიც არ დაეცესო“. ძალღივით მშოიდა და დაეთანხმდი. ის კეკლუცი ერთი აფიცრის დახმარებით შემაჭდა მხარზე, მაგრამ გზაში დაცინვით ამიჯლო და ისე მეპყრობოდა, როგორც პარუტყვს... აჩუ!

შესძახა გრიგოლმა და ცოლს გამოცდელად დააკერდა. რაკი საბედისწერო ნაბიჯი უკვე გადადგმული იყო, ახლა მას მხოლოდ ის აინტერესებდა, თუ როგორ იმოქმედებდა ეს მის ცოლზე. ამ ფიქრმა კვლავ თვალწინ დაუყენა ფირუზა ზანდაროვის ფერხხით გაგორებული ფერშანგოვი.

მისი ცოლი ჯერ ისევ ბედნიერი და უზრუნველი ქალბატონის იერით იჭდა, ქედმაღალი, ნალოლიაგები, ნაფერებნაბატიები და გაკამკამებული, თუმცა ბედნიერების ღრმა რწმენით შექცადკარულ მის აღნაგობას უკვე შეშფოთების ჩრდილი ეფინებოდა და მის ტვინ-

ში სულ უფრო და უფრო იცვლევდა გზას საშინელი წინათვრების ქვეშ ისევ შეუცნობელი აზრით.

წელან სახენათელი ახლა ისე იცვლებოდა, როგორც მზით განათებული ამინდი ავდრით იცვლება, როცა კაშკაშა სხივებს მრუმე და ბნელი ფერები ერევა და ეუფლება. სკამზე თანდათან შემდებოდა, უცნაურად წელგაღუნული და რალაც მიიმე ფიქრებით დადრეკილი. სახეც რალაცნაირად დაუგრძელდა, თვალები აულაბლავდა, შუბლზე ოფლის პირველი კოკრები დააჭდა და ყელზე წითელი ლაქები გადაეფინა. გაშეშებული იჭდა და ქმარს თვალმოუშორებლივ უყურებდა. ბურანში ჩაძირულივით ვერ ერკვეოდა, გონზე ვეღარ მოდიოდა და მხოლოდ წამწამების აჩქარებულ ხამხამზე ეტყობოდა, რომ მთელი მისი არსება შინაგანი მღელვარებით იყო აფორიაქებული.

გრიგოლი ისევე იყო ყურადღებად გადაქცეული, როგორც ფირუზა ზანდაროვი იმ დღეს ქარვასლაში, როცა ფერშანგოვს ელდას უშხადებდა და მხოლოდ მარჯვე მომენტს უცდიდა, რათა ეს ელდა მისთვის მოულოდნელად ისე მიეხალა, რომ მას წელი ვეღარ აეთრია. ამ მარჯვე მომენტზე იმ დროსაც და ახლაც ყველაფერი იყო შეგდებული. ოღნავი დაუდევრობა ან ვერაგობია გაუთვალისწინებელი შედეგი დაბლა ფერშანგოვს კი არ დაანარცხებდა, არამედ ფირუზა ზანდაროვს. საკმარისი იყო ფერშანგოვს ამ ელდისათვის გაეძლო და გადარჩენილიყო, რათა ზანდაროვებს ყველაფერი დაეკარგათ, თუ ისინი თავის გამართლებას ვერ მოახერხებდნენ. ფირუზა ზანდაროვმა კარგად იცოდა რასაც აკეთებდა, გრიგოლ ზანდაროვსაც ყველაფერი წინასწარ ჰქონდა გაანგარიშებული, მოფიქრებული და აწონილ-დაწონილი. მაგრამ თუ იქ ტყუილის მალემრწმენობის მოსაბაბებით შეიძლებოდა თავის რალაცნაირად დაძვრენა, აქ ყველაფერი უნდა გათავებულიყო. ცოლ-ქმრის ერთად ყოფნა აღარ შეიძლებოდა.

გრიგოლმა იცოდა, რომ გულამაყი და თავმოყვარე მანანას საიდუმლოს გამხელა გულს სასტიკად განეწონებოდა. მაგრამ გაუძლებდა თუ არა იგი ელდას?

გრიგოლი გამალებით მხოლოდ ამანზე ფიქრობდა და შებლს თითით ისრესდა.

მას იმის იმედიც ჰქონდა, რომ იმას, რასაც იგი ცოლს ეტყოდა, ის არავის გაუმხელდა, რადგან სირცხვილს დუმილს ამკობინებდა.

ეს იმ შემთხვევაში, თუ ელდა თავის საქმეს არ გააკეთებდა.

მაგრამ გრიგოლს ელდის ისე სჯეროდა, რომ ყოველგვარი ყოყმანი დასთმო და მტკიცედ გადაწყვიტა ახლავე ყველაფერი ერთხელ და სამუდამოდ დაემთავრებინა. დაკარგვით, ფიქრობდა იგი, უკვე აღარაფერი იყო დასაკარგი. ყველაფერი ისედაც დაკარგული იყო, რადგან მისი ქონების შემყვიდრედ ვაჟიმვილის მაგიერ ოთხი ასული იყო.

გამტკნარებულ მანანას წამდაუწყუჟ ფერ-ფერი მისდიოდა; ყვითლდებოდა და წითლდებოდა. მის მეხსიერებაში ერთბაშად აღსდგა ის წვიმიანი ღამე, როცა ბარონ როზენის სასახლეში მისმა ძმამ მართლაც გლახის მხარზე შესმული მიიყვანა. მაგრამ განა ეს იმდროინდელ თბილისში ყოვლად ჩვეულებრივი ამბავი არ იყო! სადღაც გონების სიღრმეში იმედის სხივმა გაუელვა, ოდნავ დამშვიდებულმა ქმარს ბაგეზე შეთამაშებული ღიმილით გადმოხედა და წყნარად უთხრა:

— რასაც კურტინიანი მუშები აკეთებდნენ, იმას მილიონერი არ იკადრებდა!

ქმარმა უღმობლად მიახალა:

— შეიძლება ქალაქში ერთმა გროშმა კაცი ისე გაამდიდროს, რომ მასში ნათრევე-ნატანჯი გლახა ველარ იცნონ

— რათ მუუბნები მაგას, გრიგოლ? ან რათ გჭირდება?

გრიგოლს კვლავ ფერშანგოვი მოეღანდა, უღმობელმა ცოლს ტყვიასავით დაუშინა:

— როცა რუსული ტრუბის თეატრში გაგეცანი და სიყვარული აგეხსენა, მე უკვე ვიცოდი, რომ ის ქალღმერთი ვი!

— აჰ! — ცივი ხმით შეჰკვილა მანანამ.

გრიგოლი დაიძაბა, ყურადღებად გადაიქცა.

უკანასკნელი ნახტომისათვის მოემზადა.

მანანას თავისი კვილის თვითონვე გაუყვირა, უნებურად ხელები ყელი-სკენ წაიღო, ეტყობოდა რაღაც ავი ახარჩობდა, სუნთქვას უკრავდა და გონებას უბნელებდა. ოდნავ გონზე მოსულს სახეზე სირცხვილის აღმურმა აპკრა, მერე ჯერ დაბნეული იყურებოდა. ბოლოს თითებით საფეთქლებს მოეჭიდა. თვალთ დაუბნელდა, უცნაურად შეირჩხა, შეტორტმანდა, მუხლმოკვეთილმა ჩაიკეცა და გულშეწუხებული ბუხართან გაიშხლართა. ცეცხლის აღმა წითლად გაანათა მისი გაფითრებული სახე. გრიგოლი არ განძრეულა. პირზე კმაყოფილების ღიმილი გადაეფინა, შვებით ამოისუნთქა, წელში გასწორდა, მაგრამ მალე შეშფოთებით დააქცერდა გულწასულ ქალს და უსიამოვნოდ გაიფიქრა: „სულ ეს იყო? არა. არა. მოსულიერდება და ბედს შეურიგდება. ჩემმა ოქრომ ეგ ძალღივით დააბა. მაშ უარესი უნდა მივახალო, რომ ელდამ გული განუგმიროს. ეგ შებრალების ღირსი არ არის, რადგან ქალები შობა და ჩემს ქონებას მტრები გაუჩინა. მიმცია მამცია უნდა. ან ეხლა, ან არასოდეს!“ მრავალტოტიანი შანდლიდან სანთელი ამოაძრო, ცოლისკენ დაიხარა სანთლის ალი ცხვირის ნესტოებთან მიუტანა, ლოყაზეც სილა შემოჰკრა და ყურებიც მაგრად დაუსრისა. მანანამ ყრულ ამოიყენესა. თვალები გვიან გაახილდა. ქმრის დანახვისთანავე საშინლად დაემანჯა სახე, თითქოს გველს მოჰკრა თვალთ და კვლავ დახუჭა თვალები.

8. უპანასკნელი ღამე

უფლის სიყვარული მას მხნეობას
მატებს და ასუსტებს კიდევ, მაგრამ სულს
სიმშვიდეს უნარჩუნებს.

ძველი რაველიდან

ცალ მუხლზე დაჩოქილი გრიგოლი
ნიაზით ათვალეერებდა გერმანოზიშ-
ვილების ასულის სახის მტკივ-
ნეულ მოძრაობას. ანაზღად, გაკ-
ვირვებისაგან კინალამ შეხტა, რად-
გან მოულოდნელად მანანას დაშაშ-
რულ ბაგეებზე ღიმილის მაგვარი
რამ გამოკრთა. ეს ღიმილი ისე შემზა-
რავი იყო განადგურებული ქალის ფე-
რწასულ სახეზე, რომ ზანდაროვს სან-
თლიანი ხელი უნებურად აუქანკალდა.
მას მოეჩვენა, რომ მისი ცოლი გიჟდებოდა.
მანანა დიდხანს ეგდო ბუხართან
თვალეზდახუტული, ბაგეებზე დაკრე-
ბული უცნაური ღიმილით და სახის
კიდევ უფრო უცნაური გამომეტყველე-
ბით. გვიან კვლავ ფართოდ გაახილა
თვალეზი მან. ოდნავ წამოიწია. აელვა-
რებული მხერა ქმარს შეანათა და ისე-
თნაირის ხმით, რომელიც ერთდროუ-
ლად სინანულსაც გამოხატავდა და
ზიზღნარეც დაცინვასაც, ჰკითხა:

— ის ქალი მე ვიყავი?

— ჰო, შენ.

— ჰო. ის ქალი მე ვიყავი.

ბრაზით წარმოთქვა მანანამ. სახე
რისხვით აენთო. ქმარს პირისახეში მია-
ფურთხა და მიაძახა:

— მატყუარავე!

გრიგოლს სანთელი ხელიდან გაუვა-
რდა. ცხელი ფურთხი ლოყაზე ცრემ-
ლივით ჩამოედინა. გაყოფდა. უნდოდა
ცოლისათვის სილა გაეწენა, მაგრამ მო-
ქნეული ხელი ჰაერში გაუჩერდა, რის-
ხვა ალაგმა და ტუჩები ვაბრაზებით და-
იკვნითა.

— მატყუარავე!

კვლავ დაიყვირა გაკაპასებულმა ქა-
ლმა.

გრიგოლმა დამცინავად გადმოუგდო:

— მატყუარა? მერე რითი მოგატყუ-
ე, კნეინავ?

— სიმდიდრით და სილამაზით / რა
ვიცი ვინ იყავი და ვინ გტყუანდებო-
დი? ოჰ, ღმერთო ჩემო! — დიდი ტი-
რილი და მოთქმა გერმანოზიშვილების
ასულმა. — როგორ მიყვარდა ეს წყე-
ული მამაკაცი, როგორ მიყვარდა... ჩე-
მი სალოცავი ხატი იყო... თაყვანსა ვცე-
მდი... ვალმერთებდი... თურმე ვისთ-
ვის ვდნებოდი სიყვარულის ალში? ვის
ფიქრში ვათენ-ვალამებდი? უმსგავსო
კაცისათვის! სალახანისათვის! ამ ვიგი-
ნდარასათვის, ამ გლაზისა და გლეხუ-
ქასათვის! ფუჰ! ვიცი, რომ სირცხვილი
მომკლავს... გველო, რათ მომატყუე?
— შეჰყვირა გამწარებულმა მანანამ
და ხრინწმა ხელი შეუშალა მკაფიოდ
გამოეთქვა სიტყვები. — რათ გამაუპა-
ტიურე? რათ შემარცხვინე? რათ მომ-
ქერი საქვეყნოდ თავი? რათ ჩადექი
ჩემს ცოდოში? მითხარი ვინა ხარ? ჩე-
მო ქმარო, ესლა მინც მითხარი ვინა
ხარ?

გრიგოლს ისევ ფერშანგოვი მოელა-
ნდა, ცოლს გამომწვევად უთხრა:

— მე იოსები მქვია.

— იოსები?

— ჰო, იოსები.

მანანამ ისე შეხედა, თითქოს ქმარს
პირველად ხედავსო.

— მამ არც გრიგოლი ხარ?

— არა.

მანანამ წამოიწია, ქმარს გაოცებით
მიაშტერდა.

— არც ზანდაროვი?

— არა. არც ზანდაროვი.

— მამ ვინა ხარ?

— ფანდურაშვილი.

— მამ ზანდაროვი ვინ არის?

— ევ ნაპოვნი გვარია.

— ვაი, ჩემი ბრალი!

გრიგოლს მოზეზრდა ამგვარი ლაპა-
რაკი, თან ცოლს ისიც შეატყო, რომ
ის თანდათან ფხიზლდებოდა და გონე-
ბას იკრებდა, თავის გადაწყვეტილების
დასაჩქარებლად მან ერთბაშად მოსჭრა:

— მე გლეხთაგანი ვარ, კნეინავ!

— ვაი, სირცხვილო!

— მე ყმა ვიყავი.

— ღმერთო, დიდებულო!

— ყმა ვიყავი, ყმა.

ჭიუტად გაიმეორა გრიგოლმა.

— მე კი ყმის ცოლი!

გამოიტერა თავისი თავი ამაყი გერმანოზიშვილების ამაყმა ასულმა. მერე მხოლოდ ცნობისმოყვარეობის გამო იკითხა:

— უბედურო! ის მაინც მითხარი ვისი ყმა იყავი ... ვინ იყო შენი ბატონი?

— თავადი გერმანოზიშვილი.

— რაო? ეგ რა სთქვი ... მე ჩემი საკუთარი ყმის ცოლი ... ხასა ... ხარჭა...

გრიგოლმა ცუცქლზე ნათი დაასხა:

— მე იარალ გერმანოზიშვილის ყმა ვიყავი.

— მამიჩემის ... მამიჩემის ... მა ...

მანანა იხრჩობოდა.

გრიგოლმა ზედიზედ დააყარა.

— იარალმა ნამუსი აპხადა ჩემს საცოლეს ... საყდრიდან მოშტაცა, თავისი წადილი აისრულა... ნათია, არ ვახსოვს ნათია, მანანო?

— ააა ...

მხოლოდ ახლა იცნო გერმანოზიშვილების ასულმა ფანდურაანთ ლამაზი ბიჭი, ნათიას ხან წყაროსთან, ხან საყდრის კართან წირვაზე, ხან სასახლის კიშკართან რომ უხვდებოდა და ყველგან თან აჩრდილივით დასდევდა. იცნო და გაბევედა.

— ცოდვათა ჩვენთათვის... ცოდვათა ჩვენთათვის ...

დაიჭურჩულა მან და თვალები ზეცას მიაპყრო.

ზანდაროვს მეტი აღარაფერი უთქვამს.

ყველაფერი ნათქვამი იყო.

ბუნართან ზურგით მდგარი, გულზე-ლდაკრფილი აუცილებელ დასასრულს უცდიდა და ცდილობდა მესხიერებაში აღედგინა, თუ როგორ გაგორდა ფერშანგოვი ფირუზას ფერხით.

მანანა მუხლებზე დაოქილი ღუმდა.

ღუმდა.

ღუმდა საშინელი ღუმილით.

ღუმდა.

ღუმდა.

ღუმდა.

უცბა მის სახეს ისეთი ნათელი დაადანაშაურობდა, როგორც ღვთისმოსავ ქალღმრთელს ღვთისმშობლის დროს ადგებათ ხოლმე. ორივე ხელი მაღლა აღაპყრო, თვალები მსხვილი ცრემლებით გაეღვსო და გულმხურვალედ შეუდგა ლოცვა-ვედრებას.

გაშტერებულ ზანდაროვს ძლივს მოესმა მისი ჩურჩულით ნათქვამი:

— იესო ქრისტე, უფალო ჩვენი მაცხოვარო... მე გარდამახდევინე გერმანოზიშვილების ყველა ცოდვა ... მიმიღე შენს მხევლად... მაღლისა და ბედნიერების კალთა გადმოჰფინე ჩემს ქმარ-შვილს ...

რამდენიმე დღის შემდეგ გერმანოზიშვილების ასული ესტატე ბერმა გრიგოლ ზანდაროვის სახლიდან გამოიყვანა. შაგებით შემოსილ ქალს სახეზე გრძელი რიდე ჰქონდა ჩამოფარებული. ბერს გვერდით ნელი ბორძიკით მიჰყვებოდა. ბერმა ეტლში ჩასვა და დედათა მონასტერში წაიყვანა.

ქალბატონ ზანდაროვის მონაზონად აღკვეცა არავის გაკვირვებია. ყველამ მისი ეკლესიებში სიარული და სასოებით ლოცვა-ვედრება გაიხსენა. ნაკნინარი და ვაჰრის ნაცოლარი მონაზონი მალე გადააიწყდათ.

ნაცნობებს მხოლოდ ოთხი შვილის ამარად დაჩინილი გრიგოლ ზანდაროვი ეცოდებოდათ.

განთიადი

შიტახტის ტერასზე ვახტანგ და ქრისტინე ტაშირელები დასეირნობდნენ. ქმარი ცოლს ნარიყალის ციხის ისტორიას უყვებოდა. თუმცა რაღაც იყო აღელვებული, მაინც გატაცებით ლაპარაკობდა.

ქრისტინე ღუმდა. ხმას არ იღებდა. თვალი ფხიზლად ეჭირა პატარა ბიჭზე, რომელიც იქვე მწვანე ბალახებში პეპელას დასდევდა.

როცა ვახტანგ ტაშირელმა ნარიყალის ციხეზე ლაპარაკი მოათავა, ქალაქს გახედა. ჯერ ზანდაროვის ფესსაცმელე-

ბის ფაბრიკისკენ გაიშვირა ხელი, მერე ცოლს ზანდაროვის სიმამრის ვიკრიკოვის თამბაქოს ფაბრიკა დაანახვა, ცაში ახლად აზიდული ორიოდე სხვა ფაბრიკაც უჩვენა და მღელვარებით წარმოთქვა:

— ისტორიას ეხლა ამ ფაბრიკების პატრონები წერენ, მაგრამ გადამწყვეტი სიტყვა მაინც ხალხს ეკუთვნის. ყოველთვის მწამდა და მჭეროდა ქრისტიანე!

ცოლმა ხელის ნელი მოძრაობით შეაწყვეტინა ქმარს სიტყვა.

— შენ რალაცას მიმაღავ, ვახტანგ!

— არა, არაფერს. რას უნდა ვიმაღავდე, ქრისტიანე?

— ამ სიშორეზე, ვიცი, გულის გადასაყოლებლად წამომიყვანე. — უთხრა ცოლმა. — განა არ ვიცი შენი გულყეთილობის ამბავი?! კონსტანტინესაგან დიდხანია წერილი არ მიგვიღია. იცი, რომ ვდარდობ. აქაც, კარგად ვხვდები, დარდის გასაქარვებლად წამომიყვანე. შენც რალაცანიარად ხარ აღელვებული. გატყობ რალაცას მიმაღავ. — თვალბში მიაცქერდა და ჰკითხა. — კონსტანტინეს ხომ არაფერი შეემთხვა?

ქრისტიანე ვახტანგს ისეთნაირად

უყრებდა, რომ ტყუილის თქმა შეუძლებელი იყო.

— კონსტანტინეს შეგობრებში მწერენ, ქრისტიანე. — თქვა ვახტანგმა, — სტუდენტების არეულობის დროს, უნივერსიტეტის სხვა ქართველ სტუდენტებთან ერთად (წერილში მათი გვარებიც არის ჩამოთვლილი) კონსტანტინეც დაუპატიმრებით და პეტრე-პავლეს ციხეში ჩაუსვამთ.

ქრისტიანეს ჯერ ფერმა გადაჰკრა, მერე ამაყად ასწია თავი, მტკიცე ხმით წარმოთქვა:

— ასეთი ძმით ყველა იამაყებს, ვახტანგ!

ვახტანგმა ცოლის ხელს მაგრად მოუჭირა ხელი, დაღვრემილი სახე ალტაცებისა და რწმენის სიხარულმა გაუნათა.

— არჩილ, კლდესთან ახლოს ნუ მიდინხარ, გადავარდები!

შესძახა ქრისტიანემ და შეილისაკენ გაექანა.

მარტოდ დარჩენილმა ვახტანგ ტაშირელმა ისევ ქალაქს გახედა.

მზე მალლა იყო აწეული.

ქალაქი ყრუდ ხმაურობდა.

მტკვარზე გადაკიდებულ აივნებს თანდათან ეღვარება ეკიდებოდა.

ტროილოსი და კრესიდა

სურათი III

ბერძენთა ბანაჟი

შემოდინ აგამემნონი, ულისე, დიომედე, ნესტორი, აიაქსი, მენელაოსი და კალხასი/

კალხასი

დიდებულებო, დადგა ჯამი და მიკარნახებს ხმამაღლა გთხოვთ გასამრჯელო სამსახურისთვის რაც გაგიწიეთ. თქვენ თვითონვე მოგესხენებათ, რომ მომავალი მე განვტყობი წინასწარულად და ამის გამო მივატოვე ქალაქი ტროა, დაეთმე ყოველი, რაც გამაჩნდა და მოლაღატის სახელი ვირგე დანაკარგის სამაგიეროდ. საეჭუო ბედზე გადავცვალე მდგომარეობა, რომელსაც ვიყავე შეჩვეული დიდ ხანია. დავაგდე სახლი, მეგობრები, ყველა პატივი, რაც ჩემს ბუნებას შეჰფეროდა და მქონდა კიდევ. თქვენს სამსახურში გარდავიქმენ ახალ არსებად და ყველასათვის უცნობი და უცხო შევიქმენ. გემუდარებით ახლა მაინც წყალობის თვალთ გადმომხედოთ და აღმისრულოთ მცირე ნაწილი იმ სიკეთისა, გასამრჯელოდ რასაც დამპირდით.

აგამემნონი

რაო, რას ითხოვ, სთქვი, ტროელო, ნუ გერიდება.

კალხასი

გუშინ ტროელი შევიპყრიათ სარდალი ერთი და ამა სარდალს ანტენორი ჰქვია სახელად. ტროას ის მეტად ძვირად უღირს. ხშირად გიცდიათ,

და მეც ამიტომ ხშირად მოთქვამს თქვენთვის მადლობა,
— ჩემი კრესიდა გამოგებსნათ ტყვეთა სანაცვლოდ,
მაგრამ უარით გისტუმრებდათ ყოველთვის ტროა.
ანტენორი კი, კარგად ვიცი, ისე სჭირდებათ,
რომ ტროლები აღარაფერს დაიშურებენ,
რათა დაიხსნან ტყვეობისგან. რომ მითხთხოვთ,
პრიაშეს შვილი მოგვეცითო, უფლისწულსაც კი
გაიმეტებენ, ანტენორი იმდენად უღირთ.
დიდნო მეფენო, ის გაგზავნეთ, გემუდარებით,
და ეგებ ამით ჩემი ქალი გამოიხსიდეთ.
კრესიდას მოსვლა მთლად დაქუარავს ჩემს გასამრჯელოს
ყოველივესთვის, რაც კი თქვენთვის ჩამიდენია.

ა გ ა მ ე მ ნ ო ნ ი

ეს დიომიდეს დავავალოთ, მან მიუყვანოს
მტერს ანტენორი და მოგვეგვაროს ნაცვლად კრესიდა,
კალხასს ჩვენ უნდა შევუსრულოთ, რასაც მოითხოვს.
მაშ, დიომედე, ტყვეთა გაცვლა შენ გაარიგე
და გადაეცი ისიც, რომ თუ კექტორი გვიწვევს
ორთა ბრძოლაში, აიასი მზად არის შეხედეს.

დიომიდე

ამას ყველაფერს აღვასრულებ; ვამაყობ კიდევც,
რომ ასეთი რამ დამავალეთ.

/გადიან დიომედე და კალხასი. აქილევსი და პატროკლე გამოდიან თავიანთი კარვიდან/

თავისი კარვის შესახელებლთან დგას აქილევსი.

ულისე

კარგი იქნება, თუკი ჩვენი მთავარსარდალი
ისე ჩაუვლის, თითქოს იგი აღარც კი ახსოვს.
თქვენც ცალი თვალით გადახედეთ უყურადღებოდ.
მე ჩამოგრჩებით და როდესაც კითხვას დამიწყებს,
რით აიხსნება მათი თვალის არიდებაო,
მე ისეთ წამალს მივაწოდებ, რომ თქვენი ქცევაც
და საკუთარი სიამაყეც უმართებულო
თვით შეაწავოს და დალიოს თავისი ნებით.
ძალიან არგებს: საკუთარ თავს ნახავს სარკვეში,
ამპარტავენებას დაანახევებს ამპარტავენება,
თორემ დათმობით თავს გაუვა უფრო თავნებას.

ა გ ა მ ე მ ნ ო ნ ი

ამ რჩევას უნდა დავუკუროთ და ჩავუაროთ
ამაყ აქილევსს უცნაური ისეთი სახით,
თითქოს ვერც ვამჩნევთ და არავინ არ მივსალმოს,
ან მივესალმობთ ძალზე ცივად. ეს კიდევ უფრო
მეტ წყენას მოჰგვრის. მე წინ წავალ და თქვენ მომეყვით.

აქილევსი

სალაპარაკოდ მოდის ისევე მთავარსარდალი?

განა არა ვთქვი, ტროას აღარ ველომები-თქო!

ა გ ა მ ე მ ნ ო ნ ი

რაო, რა გვითხრა? სათხოვარი თუ აქვს რაიმე?

ნ ე ს ტ ო რ ი

ბატონო ჩემო, მთავარსარდალს ხომ არაფერს თხოვთ?

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

არა, არაფერს.

ნ ე ს ტ ო რ ი

არაფერსა გთხოვთ აქილევსი, ჩემო ხელმწიფეე.

ა გ ა მ ე მ ნ ო ნ ი

მით უკეთესი.

/აგამემნონი და ნესტორი გადიან/

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

გამარჯობა, გამარჯობა.

მ ე ნ ე ლ ა ო ს ი

გაგიმარჯოს.

/გადის/

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

ვეონებ, რქოსანმა ყურადღებაც არ მომაქცია.

ა ი ა ქ ს ი

რასა იქმ, პატროკლე?

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

დილა მშვიდობისა, აიაქს!

ა ი ა ქ ს ი

რაო?

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

დილა მშვიდობისა.

ა ი ა ქ ს ი

დიახ და ხვალაც მშვიდობის დღე იქნება ალბათ.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

რა დაემართათ? აქილევსი ვეღარ უცვნიათ?

პ ა ტ რ ო კ ლ ე

უცხოებივით ჩაგიარეს ამპარტავნულად!
წინათ კი ღიმილს და თავდახრას არ იშურებდნენ,
ძლივს გიბედადნენ ფეხაკრფით მოახლოებას
და როგორც წმინდა საკურთხეველის წინაშე თრთოდნენ.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

რაო, დავგლახდი ვითომ ასე, საბრალო გაგხდი?

ვიცი, თუ ბედმა ერთხელ მაინც კაცს უღალატა,
მას სხვებიც უმალ ღალატობენ. თავის დაცემას

სხვების თვალეზში კაცი უმალ ამოიკითხავს,

ვიდრე იგრძნობდეს, თურმე თავად რომ დაცემულა.

მხოლოდ ზაფხულში დაფრენს კაცი პეპელასავით;

კაცში კაცურის დაფასება არ გვეხერხება;

პატივს ვცემთ მხოლოდ მის პატივს და მდგომარეობას,

სიმდიდრეს, სახელს და ღიდებას, რაც მოუხვეჭავს,

ვითარცა ჯილდო ბრმა შემთხვევის წყალობით მარტო.

ოღნავ თუ ფეხი დაგიცურდა, ის სიყვარულიც,

რაც ისევე შენვე გეყრდნობოდა ფეხზე ღგომის ჭამს,

წონასწორობას ჰკარგავს და ძირს ეცემა მკვდარი.

მაგრამ ეს ჩემი ბედობალი არ უნდა იყოს:

მეგობრები ვართ მე და ბედი. ყველაფერი მაქვს,
ჩემი უფლებაც რაც აქამდე მე შეკუთვნილია,
გარდა ამ ხალხის თვალებისა. რა ნახეს ნეტავ
ჩემში ისეთი, რომ პატივი აღარ მომაგვს,
წინათ რომ სშირად და გულუხვად გასცემდნენ ხოლმე.
აგერ ულისეც აქეთ მოდის, წერილს კითხულობს,
შევაწყვეტინებ და მას ვკითხავ. ჰეი, ულისე!

უ ლ ი ს ე

დიდი თეტიდეს ვაჟიშვილო, სალამი შენდა!

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

წერილს კითხულობ?

უ ლ ი ს ე

ერთი კაცი ახირებულა

და მწერს: „კაციო, ვისაც ნიჭი დაჰყვაო უხვად,
შინაგანად თუ გარეგნულად მდიდარიცაა,
თავის ღირსებას იგი მაინც ვერ დაიკვებნის
და ვერც შეიცნობს, ვიდრე სხვას არ გაათბობს იმით
და ამ ღირსებით გამთბარი და განათებული
სხვა დაუბრუნებს თავის სითბოს მის პირველ წყაროს“.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

მერედა ეგ ხომ საკვირველი არ არის სულაც!
სილამაზეც კი, რომელიც ჩვენს სახეს ამშვენებს,
მის პატრონს მხოლოდ სხვისი თვალთ ძალუძს იხილოს
და თვითონ თვალის, სრულყოფილი შეგრძნების სული,
ვერ დაინახავს საკუთარ თავს სხვების გარეშე.
როდესაც კაცის თვალი ხედება სხვა კაცი თვალებს,
იგი სხვის თვალში სალამს მაშინ ამოიკითხავს.
თვით შემეცნებაც არ მიმართავს მხოლოდ თავის თავს
და სხვაში ეძებს იგი თავის თავის ანარეკლს.

ეს ყოველივე საკვირველი სულაც არ არის.

უ ლ ი ს ე

არც მე ვაპირებ შევედგო მაგნაირ აზრებს,
ეგ ცნობილია, მაგრამ, აი, წერილის დამწერს
სურს დაგვიმტკიცოს სათანადო დასაბუთებით,
რომ არაფერი გააჩნია კაცს საკუთარი

და ვერ მბრძანებლობს ის საკუთარ სრულყოფილებას,
მისი ღირსების ნაწილი თუ სხვას არ გადასცა.
მან საკუთარი თავის ფასიც არ იცის სრულად,
ვიდრე სხვა, მისი დამნახავი, ტაშს არ დაუკრავს,
ვით შეძახილზე გამოძახილს გამოსცემს თალი,
ან ვით ფოლადი აირეკლავს მზეს და გვიგზავნის
უკანვე მზისგან მინიჭებულ სახეს და სითბოს.

ღრმად ჩავეუფიქრდი ყოველივე ამას და მაშინ
თვალწინ დამიდგა აიაქსი, უცნობი ჯერაც.

ღმერთო, რა კაცი, რა კაცია, ნეტავ იცოდეთ!

რა ღირსებები გააჩნია, ამ შეუხედავს

თვალად უგვანოს, საქმეში კი შეუდარებელს!

ზოგს კი უღირსად მიეგება დიდი პატივი,

თუმც უქნარა და არავის არგია საქმით.
 აი, სვალ ნახაუთ, რასაც იხანს, სვალ გადაწყდება
 მისი ბედი და აღიარებს აიქნს ყველა.
 ღმერთო, რას არ იქმს ზოგი კაცი, ზოგიც არას იქმს,
 ზოგი ღინიან ფორტუნას შინ შეეპარება,
 ზოგი კი მასვე აგდებული ჰყავს სასაცილოდ.
 ერთი მეორის სიამაყით საზრდოობს ზოგჯერ,
 თუ სიამაყეს ახლავს კიდევ უზრუნველობა.
 შეხედე, ბურძენ დიდებულებს! ყველა მათგანი
 უხეშ აიქნს მეგობრულად ურტყანს ხელს მხარზე,
 თითქოს ჰქეტორის მკერდზე ედგას მას უკვე ფეხი
 და დიდი ტროა შეემუსროს შეძრწუნებული.

აქილეუსი

მჯერა, რაცა სთქვი, ჩამიარეს მათ გვერდით ისე,
 თითქოს გლახაკი ვყოფილიყავ; არც კარგი სიტყვა
 და არც შეხედვა არ მაღირსეს. მაშ დაივიწყეს,
 რაც კი საგმირო საქმე მათთვის ჩამიდენია?

ულისე

ზურგზე ჰკიდია დროს, ბატონო, ისეთი ჩანთა,
 რაშიც აგროვებს მოწყალებას დაეიწყებისთვის.
 უმაღურების ურჩხულია ეს დაეიწყება,
 დიდი და ხარბი; განურჩევლად ნთქავს ყოველივეს.
 ყოველი საქმე დაეიწყებას ეძლევა სწრაფად,
 ძლივს დამთავრებას რომ მოასწრებს. ამიტომ მტკიცე
 ადამიანი უფრთხილდება საკუთარ სახელს.
 და ფერავს ხოლმე, აპრიალებს როგორც საჭურველს,
 რომ არ მოედოს დაეიწყების ჟანგი უწყალო:
 გახართობად თუ გამოდგება ჟანგმოდებული!
 უფრთხილდი სახელს, რადგან იგი ვიწრო გზით მიდის,
 სადაც მეორე ძლივსძლივობით თუ გაეტყვა;
 გზა შენ გეჭიროს და გახსოვდეს, მეტოქეობას
 ათასი შვილი ჰყავს ზედიზედ დადგენებული.
 გზა თუ დაუთმე, ანუ გვერდზე გადაუხვიე,
 მიმართულება თუ დაჰკარგე, როგორც ზღვის ზვირთი
 შემოვარდება მოქცევის ქაშს და თუ გიხელთა,
 დაგტოვებს უკან.
 წინ გამოსული თუ დაეცა მამაცი რაში,
 გადასთელავენ მას უკანა რიგები სწრაფად
 და გაასწრებენ. თუნდაც საქმე ამჟამინდელი
 ჩამორჩებოდეს ბევრად საქმეს, ადრე ჩადენილს,
 მაინც დამრდილავს ის წინანდელს. დრო ჰგავს მახინძელს,
 ხელს რომ წვალებით ჩამოართმევს მიმავალ სტუმარს,
 და მომავალს კი მკლავგაშლილი იხუტებს გულში.
 დახვედრა მარად მღიმარება, განშორებას კი
 მუდამ თავპირი ჩამოსტირის. მაშ, ნულარ ვეძებთ
 ჩვენც გასამრჯელოს გარდასული დიდებისათვის.
 გონიერება, სილამაზე, გვარიშვილობა,

სიმაშაც თუ ერთგულება სამსახურის ვაშს, სიყვარული თუ მეგობრობა, გულმოწყალება, ეს ყოველივე შურიან და ცილისმწამებელ დროს ემონება. თითქოს მთელი კაცობრიობა ბუნებამ ერთში დაამგვანა ერთი მეორეს: ყველა ერთგვარად ხოტბას ასხამს ყოველგვარ ახალს, თუმცა ახალი ძველისაგან არის შექმნილი. უფრო აქებენ ოქროსფერად მოოჭვილ ტალახს, ვიდრე ტალახში ამოვლებულ ბაჯალო ოქროს. თვალი აღიდებს მხოლოდ იმას, რასაც ის ხედავს. ნუ გაგაკვირვებს ნურც შენ, დიდო ადამიანო, თუ დღეს აიაქსს ხოტბას ასხამს ყველა ბერძენი. რაც თვალწინ ელავს, უმაღლ ამჩნევს მას კაცის თვალი, ვიდრე უძრავ ნივთს. ოდესღაც ხომ ეს ჟრიალული შენს ირგვლივ იდგა და კვლავ ძალგამს ასტყუო იგი, თუკი არ გინდა შენი თავის ცოცხლად დამარხვა, შენი სახელის გამოკეტვა ამ შენს კარავში. შენმა ბრწყინვალე საქმეებმა ამ ბრძოლის ველზე თვით ღმერთებიც კი შეაჯიბრა ერთი მეორეს და დიდი მარსი საბრძოლველად გამოიწვია.

აქილევესი

განდგომისათვის მიზეზებიც მქონდა საკმაოდ.

ულისე

მაცრამ განდგომის წინააღმდეგ უფრო მეტი გაქვს. ქვეყანამ იცის, რომ აქილევესს უყვარს პრიამეს ერთი ასული.

აქილევესი

რაო, რა თქვი? ქვეყანამ იცის?

ულისე

და განა გიკვირს? სახელმწიფოს მოდარავე თვალს ძალუშს დათვალოს მარცვალ-მარცვალ პლუტოსის ოქრო, უძირო სიღრმეს, მიუწვდომელს „უპოვოს ძირი, ჩასწვდეს სხვის ფიქრებს და აგვიხსნას ღმერთების მსგავსად მათი წარმოქმნა და წარმოქმნის მათის მიწვენი. სახელმწიფოს სულს გააჩნია იდუმალი რამ, რაშიც ვერავინ ჩაერევა, რომლის შორსმჭერტელ ქმედებას ვერვინ გამოხატავს სიტყვით ან კალმით, ურთიერთობა, რაც ტროასთან შენ გავიმართავს, ისე გვეზება ჩვენ, როგორც შენ, ჩემო ბატონო, და აქილევესსაც უფრო მეტად შეეფერება, თუ დაამარცხებს პოლიქსენას კი არა, ქექტორს. ჭაბუკ პიროსსაც შეაწუხებს შენი ამბავი, როცა ეს ჭორი ჩვენს კუნძულებს მიადწევს ბოლოს და იმღერებენ ამ სიმღერას ბერძნის ქალები: „დაემონაო აქილევესი ქექტორის დასა, აიაქსმა კი ვაჟკაცურად ქექტორი დასცა“: მშვიდობით! შენმა სიყვარულმა მალაპარაკა,

ყინულზე დგახარ, ნუ ჩატვხავ, ბრიყვი არა ხარ.
/გადის/

პ ა ტ რ ო კ ლ ე

მეც ხომ, აქილეებს, სწორედ მაგას გეუბნებოდი,
ქალურ ხინაზეს მოკლებული ვინმე დიაცი
უფრო ნაკლებად შესაზიზღიც კი არის, ვიდრე
განაზებული მამაკაცი მოქმედების ეამს.
უმოქმედობას შენსას, ვიცი მეც მამბრალევენ,
რადგან იციან, რომ მე ომი დიდად არ მიყვარს,
და ვითომ ჩემი სათრის გამო აღარც შენ ომობ.
ამიტომ აღსდევ, მოიშორე ებ კუპიდონი,
თავის მკლავებით კისერზე რომ მოგკიდებია,
ლომის ფაფარი შეიბერტყე და ძირს დაყარე
როგორც წვეთები.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

აიაქსი მამ ჰექტორს ებრძვის?

პ ა ტ რ ო კ ლ ე

დიახ და იქნებ მოისვენებს კიდევ სახელი.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

ჩემი სახელი საფრთხეშია, აშკარად ვატყობ.

პ ა ტ რ ო კ ლ ე

კაცი თავის თავს როცა დასჭრის, ძნელია შეეღა.
არ იკურნება გაჩენილი შენგანვე წყლული.
როდესაც იმას არ აკეთებ, რაც საჭიროა,
საშიშროება თავს წამოყოფს დაუყოვნებლივ
და ვით სხეულში მოდებული ციებ-ცხელება
გიპყრობს მამინაც, როცა შენთვის მუსს ეფიცებია.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

წადი, პატროკლე, მომიყვანე თერხიტე სწრაფად!
მინდა გაეგზავნო აიაქსთან და ვთხოვო სტუმრად
მოიპატივოს აქ ტროელი დიდებულები,
ბრძოლის დასასრულს მოიწვიოს უიარაღოდ.
ქალური ვინი მომერია ავადმყოფურად:
მსურს ვჭვრიტდე ჰექტორს მშვიდობიან სამოსით მოსილს,
ველაპარაკო, მისი სახის ყურებით გაეძღე.
მავრამ არ გინდა გარჯა, ხედავ, თვითონვე მოდის!

/შემოდის თერხიტე/

თ ე რ ს ი ტ ე

პოი, საკვირველებავ!

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

რაო, რა მოხდა?

თ ე რ ს ი ტ ე

აიაქსი დაესეტება ველზე და თავისთავს ელაპარაკება.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

ვე რაღაა?

თ ე რ ს ი ტ ე

ვე ის არის, რომ აიაქსი ხვალ მარტოდმარტო უნდა შეეება ჰექტორს და წინას-
წარ ისე გამაყება ეს საგმირო შერკინება, რომ სულ აბდაუბდას რომავს.

აქილევესი
 ეგ როგორღა ხდება?

თერსიტი
 აი, როგორ: აქეთ-იქით მიდი-მოდი, თითქოს ფარშევანგიაო, ხან გაივლის, ხან გაჩერდება. ფუნდუკის დიასახლისივით რაღაცას ბუტბუტებს, თითქოს საანგარიშო არა აქვს და ზეპირად რაღაცას ანგარიშობსო. ტურნებს იკუნეტს ჩაფიქრებული გამომეტყველებით, რომ ვინმემ თქვას, თავში ჭკუა ქქონიაო, თუმცა არა აქვს. არა, ცოტადენი კი აქვს, მაგრამ იმდენი, რამდენიც ცეცხლია კაფში. თუ არ ჩამოჰკარი, არ გამოჩნდება. მთლად წამხდარა ეგ უბედური. ქექტორმა თუ არ მოსტეხა კისერი, ეს ყოყლოჩინობა გასტეხს. აღარც კი შენობს. ვეუბნები: „დილა მშვიდობისა, აიაქს“, ის კი მიპასუხებს, „გმადლობ, აგამემნონ!“, აბა, რას მეტყუი ასეთ კაცზე, მე რომ მთავარსარდალი ვგონივარ? რაღაც უცნაურობაა, თევზია უნო თუ რაღაც ურჩხული. ჯანდაბას, ხალხი რას ამბობს. მაგას კი ტყავის ქურთუკივით გადაიგდებს მხარზე კაცი.

აქილევესი
 შენ უნდა ჩემს დესპანად გავგზავნო მაგასთან, თერსიტი.

თერსიტი
 ვინა, მე? ის კაცი არავის ხმას არა სცემს; პასუხს არ იძლევა; ამბობს, ეს მათხოვრების საქმეაო. ენა მკლავებში აქვს. ასლავე გამოთავაჯაფრებ, ოღონდ პატროკლემ მკითხოს რამე და მეც აიაქსს წარმოვიდგენო.

აქილევესი
 აბა, ერთი პატროკლე, უთხარი: უმორჩილესად ვთხოვ მაშაც აიაქსს მოიპატიჟოს ყოვლად ღირსეული ქექტორი უსაჭურვლოდ მოზრძანდეს ჩემს კარავში. აგრეთვე იშოვოს მისი პიროვნების დამცველი მოწმობა უდიდებულესის და უბრწყინვალესის, ექვსგზის თუ შვიდგზის სახელოვანის ბერძენთა ლაშქრის მთავარსარდლის აგამემნონისაგან და ასე შემდეგ. აბა დაიწყე!

პატროკლე
 იუპიტერის კურთხევა ნუ მოაკლდეს დიდ აიაქსს!

თერსიტი
 კმ!

პატროკლე
 მე გიასელით ღირსეული აქილევისაგან...

თერსიტი
 ჰა?

პატროკლე
 რომელიც უმორჩილესად ვთხოვს მოიპატიჟოთ ქექტორი მის კარავში...

თერსიტი
 კმ!

პატროკლე
 და იშოვო დამცველი მოწმობა აგამემნონისაგან.

თერსიტი
 აგამემნონისაგან?

პატროკლე
 დიას, ბატონო.

თერსიტი
 ჰა?

პატროკლე
 რა პასუხს მიზრძანებ?

თ ე რ ს ი ტ ე

დმერთი გფარავდეს. გისურვებ მთელი ჩემი გულით.

პ ა ტ რ ო კ ლ ე

თქვენი პასუხი, ბატონო?

თ ე რ ს ი ტ ე

თუ ხვალ კარგი დღე იქნება, თერთმეტი საათისათვის გ'ირკვევა ასე თუ ისე. მაინც ძვირად გადამიხდის.

პ ა ტ რ ო კ ლ ე

თქვენი პასუხი ბატონო?

თ ე რ ს ი ტ ე

მშვიდობით ყოფნას გისურვებ, მთელი ჩემი გულით.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

ნუთუ მართლა მაგ დღეშია?

თ ე რ ს ი ტ ე

სწორედ რომ ამაზე უარეს დღეშია. მე არ ვიცო, კიდევ რას დაუკრავს, თუ პექტორმა ტვინი დაანთხევინა. ალბათ ვერაფერს, კიდრე მეჭიანურე აპოლონი მაგას ძარღვებს არ ამოაძრობს, რომ სიმები გააბას თავის საკრავზე.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

კარგი, კმარა, წადი წერილი მოიტანე.

თ ე რ ს ი ტ ე

მეორე წერილი მაგის ცხენთან გამატანე, ის უფრო საზრიანი ცხოველია.

ა ქ ი ლ ე ვ ს ი

ტვინი მერევა, ვით ნაკადი აღშფოთებული
და ნაკადის ფსკერს ჩემი თვალი ვერ მისწვდომია.

/გადიან აქილევსი და პატროკლე/

თ ე რ ს ი ტ ე

შენი ტვინის ნაკადი ნეტავ ისე დაიწმინდებოდეს, რომ შიგ ერთი სახედარი მაინც ვაბანავო! ცხერის მკებუნარი მიჩქევნია ვიყო, ოღონდ ასეთი გულადი უმეცარი არა მქნა!

/გადის/

ინგლისურიდან თარგმნა გივი ბაჩაიილაძე

საკვირ სახეობა

ივანე ჯავახიშვილი

მოხონება

ივანე ჯავახიშვილი თბილისის უნივერსიტეტის დამაარსებელია. ამ უნივერსიტეტის პირველი უფრედი მან შექმნა პეტერბურგის უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე, სადაც ის ლექციებს კითხულობდა საქართველოს და სომხეთის ისტორიის საკითხებზე და სადაც მან 1908 წელს დააარსა „ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე“. (Грузинский научный кружок). ამ წრეში ქართველი სტუდენტები სამეცნიერო მოხსენებებს კითხულობდნენ ქართულად მეცნიერების სხვადასხვა დარგიდან და კამათიც ქართულად წარმოებდა.

მეტად საინტერესო ამბავია, რომ ივანე ჯავახიშვილი უნივერსიტეტის აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე თავის ლექციებს ხშირად ქართულადაც კითხულობდა, თუ დარწმუნებული იყო, რომ სტუდენტებს ყველას ესმოდა ქართული.

ერთხელ, ქართულად რომ დაიწყო ლექციის კითხვა, ერთმა სტუდენტმა შემოაღო აუდიტორიის კარი და გაემართა დასაჯდომად. ივ. ჯავახიშვილმა

იგი ქართველად ვერ იცნო, იფიქრა სომეხიად და ქართული ენიდან რუსულზე გადავიდა და განაგრძო ლექცია. ქართულად ლექციების კითხვა საიმპერატორო უნივერსიტეტში იმ დროს დიდი გამბედაობა იყო და თანაც საზოგადოებრივად, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილი თავისას არ იშლიდა.

ქართველი ერის დიდი ხნის ოცნება იყო, რომ თბილისში უნივერსიტეტი დაარსებულყო. ამ ოცნების სინამდვილედ ქცევა წილად ხვდა ილია ჭავჭავაძის ეროვნული აღორძინების საქმის გამგრძელებელს ივანე ჯავახიშვილს.

უნივერსიტეტის სამეცნიერო საქმეთა წარსამართავად საჭიროა, პირველ ყოვლისა, სამეცნიერო ძალები. ივანე ჯავახიშვილს შედგენილი ჰქონდა სია ქართველი მეცნიერებისა, რომლებიც გაფანტულნი იყვნენ რუსეთის იმპერიის სხვადასხვა ქალაქში. ი. ჯავახიშვილი დარწმუნებული იყო, რომ როდესაც სათანადო პირობება შეიქმნებოდა ჩვენში, ეს მეცნიერები მოაშურებდნენ ენა-ლესს და აქ განაგრძობდნენ სამეცნიერო მოღვაწეობას.

გასარკვევი იყო მეორე საკითხი: ქართველ სტუდენტთა რაოდენობა და წაით განაწილება სხვადასხვა სპეციალობის მიხედვით. ამ მიზნით „ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრეში“, მისი ხელმძღვანელის ივ. ჯავახიშვილის მითითებით, მოაწყო ანკეტა ქართველ სტუდენტებს შორის იმპერიის ფარგლებშიც და საზღვარგარეთაც. ანკეტა რუსულ ენაზე იყო შედგენილი და ორგვარად: ერთი, ვრცელი, პეტერბურგის უმაღლეს სასწავლებელთა ქართველ სტუდენტთათვის და მეორე, მოკლე, დანარჩენ ქალაქში მყოფ ქართველ სტუდენტთათვის იმპერიაში და საზღვარგარეთ. ანკეტაში სტუდენტებს პასუხი უნდა ჰაეცათ სხვადასხვა საკითხზე: რა სპეციალობას სწავლობს, როგორია ქონებრივი მდგომარეობა (რას იღებს თვითრად), სწამს ღმერთი თუ არა და სხვა. ანკეტა ჩატარდა 1910-11 წელს. პასუხები დაბრუნდა და გამოირკვა, რომ ქართველი სტუდენტობა საკმაოდ არის, სპეციალობაც მრავალფეროვანია. ამის შემდეგ სრულიად ნათელი გახდა, რომ ქართული უნივერსიტეტის დაარსებისათვის თბილისში სრულიად მომზადებულია ნიადაგი, თუ ამას ხელს არ შეუშლიდა პოლიტიკური პირობები.

აღსანიშნავია ერთი ინციდენტი, რომელიც მოხდა ანკეტის მოწყობის გამო. ოდესაში რომელიღაც ქართველ სტუდენტს გაჩხრეკის დიოს უპოვნეს ანკეტის ფურცელი, რამაც შეაშფოთა ადგილობრივი პროკურატურა. მაშინვე აფრინეს შეკითხვა პეტერბურგის უნივერსიტეტის რექტორის სახელზე: არსებობს თუ არა „ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე“ პეტერბურგის უნივერსიტეტში და აქვს თუ არა მას ნება, რომ ანკეტა მოაწიოსო. რექტორმა ეს შეკითხვა გადაუგზავნა აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის დეკანს. ამ ფაკულტეტის დეკანად იმხანად იყო პროფესორი ნ. მარი. მან გამომიჩნხა მე (მე იმ დროს „ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის“ თავმჯდომარე

ვიყავი. ჩემზე აღრე თავმჯდომარედ იყო იოსებ ყიფშიძე, ჩემს შემდეგ კი — გიორგი ჩიტაია). მარმა დაწინაღობით გამომიკითხა სამეცნიერო წრის მუშაობის შესახებ. მე ჰოვახსენე ყველაფერი და დავსძიე: ანკეტის მოწყობის ამბავს ჩვენ არც ვილაღეთ და ამის შესახებ ცნობასაც ნათავსებთ უნივერსიტეტის წლიურ ანგარიშში-შეჯავი.

ეს დაიხვია ხელზე ნიკო მარმა და საპასუხო წერილში ატყობინებდა ოდესის პროკურატურას: „ქართველთა სამეცნიერო წრე“ მართლაც არსებობს პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტში, წრის ხელმძღვანელია კნიაზი ი. ჯავახოვი (კნიაზობას იმ დროს თავისი წონა და მნიშვნელობა ჰქონდა) და ცნობა ანკეტის მოწყობის შესახებ დაბეჭდილია უნივერსიტეტის წლიურ ანგარიშში.

ამით ამოიწურა ოდესის საპასუხო საკითხი. მაგრამ უნივერსიტეტის მესვეურებს არ მოსწონდათ, რომ ჩვენს სამეცნიერო წრეში მოხსენებები ქართულად იკითხებოდა და კამათიც მოხსენებათა გარშემო ქართულად მიმდინარეობდა.

აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტზე არსებობდა სტუდენტთა მეორე სამეცნიერო წრე: Кругок ориенталистов, რომლის ხელმძღვანელი იყო პრივატ-დოცენტი რუდნევი (მონდოლისტი). ერთხელ მან დამიბარა და წინადადება მომცა: მოდი, შევეერთოთ თქვენი და ჩვენი სამეცნიერო წრეო. მე მაშინვე გამიღვა თავში, რომ წრეების შეერთებას მოჰყვებოდა ხელის აღება ქართულ ენაზე მოხსენებათა კითხვისა და კამათის დროს. ეს კი უთუოდ გაანელდება ინტერესს ქართველ სტუდენტთა შორის ქართული ენისა, ლიტერატურისა და საქართველოს ისტორიის საკითხებისადმი. პირდაპირ უარი არ მოთქვამს რუდნევისათვის, ვუთხარი მხოლოდ, რომ მოვითათბირებთ-მეთქი.

„ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის“ მუშაობაში აღსანიშნავია ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში დაბეჭდილი

წერილების ბიბლიოგრაფიის შედგენა. ამ ბიბლიოგრაფიის ერთი ნაწილი დაიბეჭდა 1916 წელს ი. ყიფშიძის რედაქციით რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის სტამბაში. ამას გარდა, დაიბეჭდა წრეში წაკითხულ მოხსენებათა ერთი ნაწილი კრებულში, რომელშიც გამოვიდა თბილისში 1915 წელს ივ. ჯავახიშვილის რედაქციით და წინასიტყვაობით.

რაც უფრო მალე იწვედა 1914 წელს დანთებული პირველი მსოფლიო ომის ცეცხლი, მით უფრო ნათლად ჩნდებოდა, რომ მოსალოდნელი იყო დიდი ცვლილებანი სოციალ-პოლიტიკური ხასიათისა მთელი იმპერიის მასშტაბით. თებერვლის რევოლუციის პირველსავე დღეებში ივანე ჯავახიშვილმა შეკრება თავის ბინაზე მცირე ჯგუფი იქაური ქართველი მეცნიერებისა და დასვა საკითხი ქართული უნივერსიტეტის დაარსების შესახებ თბილისში. მალე ის გამოემგზავრა თბილისში, და შეუდგა მზადებას უნივერსიტეტის გახსნის შესახებ. სხვათა შორის, შედგა წესდება უნივერსიტეტისა და აღიძრა შუამდგომლობა ამიერკავკასიის საგანგებო კომიტეტის წინაშე (Объединенный Закавказский Комитет), რომელიც ამიერკავკასიის საქმეებს განაგებდა, დაემტკიცებინათ ეს წესდება. მაგრამ კომიტეტმა წესდება არ დაამტკიცა და გადაგზავნა დასამტკიცებლად პეტროგრადში. იქ მაშინვე შეუდგნენ მზადებას, რომ თბილისში დაეარსებინათ საბელ-მწიფო უნივერსიტეტი, სადაც სწავლა რუსულ ენაზე იქნებოდა. შეარჩიეს კიდევ პროფესორები, რომლებიც მზად იყვნენ წამოსულიყვნენ თბილისში, მაგრამ ეს წამოწყება უშედეგო აღმოჩნდა, რადგანაც რევოლუცია თანდათან ღრმავდებოდა. მალე გაიხსნა დიდი ოქტომბრის მუქქარე ხმა და სულ სხვანაირი მიმართულება მიეცა განახლებული ქვეყნის სოციალ-პოლიტიკურ განვითარებას.

1917 წლის სექტემბერში უკვე ნათელი იყო ჩვენთვის, რომ პირველი ქარ-

თული უმაღლესი სასწავლებლის დაარსების საქმე საიმედოდ გამოიყურებოდა. ამიტომ ოქტომბერის რევოლუციის შემდეგ და მე გავემგზავრეთ პეტროგრადში, რომ ლიკვიდაცია გვეყო იქაური საქმეებისთვის და გადმოგვეტანა იქ დატოვებული წიგნები. იქ ჩავედით 27 ოქტომბერს, დიდი რევოლუციის შესამდე დღეს, დილით. ი. ყიფშიძე თავის ბინაზე წავიდა, მე — ჩემსაზე, ლახტის ქუჩაზე, პეტროგრადის მხარეს. ეტლში რომ ჩავჯექი, ვკითხე მეეტლეს: რა ამბებია ქალაქში-მეთქი? — ოო. აქ დიდი ამბები მოხდა: ძველი მთავრობა ჩამოაგდეს, ახალი მთავრობის სათავეში კი ლენინი დგასო. ამ ამბავმა სიხარულით ანივსო გული, რადგანაც საბოლოოდ დაერწმუნდი, რომ ჩვენი უნივერსიტეტის დაარსების საქმეს და, საზოგადოდ, ჩვენი ეროვნული აჯვანების საქმეს ვეღარავინ შეუშლიდა ხელს.

იმ საღამოსვე ნ. მარს ვეწვიე ბინაზე. მე ავუსხენი, რომ ი. ყიფშიძე და მე ჩამოვედით აქაური საქმეების სალიკვიდაციო-მეთქი. მას საზოგადოდ არ მოსწონდა, რომ თბილისისაკენ მოვიწვევდით, რადგანაც პეტროგრადის უნივერსიტეტში ქართველ მეცნიერთაგან არავინ რჩებოდა და გულა სტკოდა, რომ მისი შექმნილი სკოლა ირღვეოდა. ჩვენ კი ვფაქრობდით, რომ პეტროგრადის უნივერსიტეტს შეეძლო მხოლოდ რამდენიმე ქართველი მეცნიერის შეყვლება, მაშინ როდესაც თბილისში შესაძლებელი იქნებოდა მრავალი ქართველი მეცნიერის თავმოყრა და კიდევ მეტის აღზრდა და მომზადება სამეცნიერო კვლევა-ძიებისათვის.

ცოტა ხნის შემდეგ ავდექ და შინ წასვლა დავაპირე. ნ. მარიც ადგა და გამაცილა კარამდე.

მე მალე მოვაგვარე ჩემი პირადი საქმეები პეტროგრადში, წამოვიღე ნაწილი ჩემი წიგნებისა და დავბრუნდი. იოსებ ყიფშიძე იქ დარჩა, რომ მოეგვარებინა ივ. ჯავახიშვილის წიგნთსაცა-

ვისა, თავისი და ჩემი დანარჩენი წიგნების გამოგზავნის საქმე. მან და გიორგი ჩუბინაშვილმა იშოვეს ორი ვაგონი რკინიგზისა, ჩააწყვეს შიგ ივანე ჯავახიშვილის მთელი ქონება, რომელშიც უგელაზე მნიშვნელოვანი წიგნები იყო, ჩემი წიგნები, ი. ყიფშიძის წიგნები, გიორგი ჩუბინაშვილის ქონება წიგნებითურთ და კავკასიის არქეოლოგიური ინსტიტუტის სახელზე გამოგზავნილი მთელი მასალა ანისის მრავალ-წლიანი გათხრების შესახებ, რომელთაც იქ აწარმოებდა ნიკო მარი. ამ ვაგონებს ჩვენთან არვინ გამოჰყოლია. ნათ მოაღწიეს ჩრდილო კავკასიამდე, სადაც ამ დროს სამოქალაქო ომის ცეცხლი იყო გაჩაღებული და ამ ცეცხლში დაიღუპა, თბილისამდე არ მოუღწევია ჩვენდა სამწუხაროდ.

1917 წლის ორი უკანასკნელი თვე და 1919 წლის იანვრის ორი დეკადა მოჰხმარდა უნივერსიტეტის დაარსების პრაქტიკულ საკითხებს. ქართველი ხალხი აღფრთოვანებული იყო უნივერსიტეტის გახსნის მოლოდინში და მოდიოდა და მოდიოდა შეწირულებანი. გადაწყდა, უნივერსიტეტი გახსნილიყო 28 იანვარს, დავით აღმაშენებლის ხსენების დღეს (მაშინ დროის ანგარიში ჯერ კიდევ ძველი სტილით იყო ჩვენში).

საკითხი იდგა იმის შესახებ, თუ ვინ

უნდა აგვერჩია რექტორად; რადგანაც უნივერსიტეტის ფაქტობრივი დამაარსებელი ივანე ჯავახიშვილი იყო, გველა ამ აზრისა იყო, რომ იგი ჩასდგომოდა სათავეში ახლად დაარსებულ უმაღლეს სასწავლებელს. მაგრამ მოხდა, რასაც არ მოველოდით. ი. ჯავახიშვილმა ახალი უნივერსიტეტის რექტორობას თავი აარიდა და ამ ფრიად საპასუხისმგებლო და საპატიო პოსტზე დაასახელა პროფესორი პეტრე მელიქიშვილი, საქვეყნოდ განთქმული ოდესელი ჯიმიკოსი, უკვე ხანში შესული მეცნიერი. ივანე ჯავახიშვილი ამ შემთხვევაში ხელმძღვანელობდა უნივერსიტეტის ინტერესებით. მართალია, ამ უნივერსიტეტს მომხრე ბევრი ჰყავდა, მაგრამ მოწინააღმდეგენიც ბევრნი იყვნენ, რომელთაც სულ სხვა გეგმები ჰქონდა: დასახული. საჭირო იყო, რომ ასეთ რთულ პირობებში ახლად დაარსებული უნივერსიტეტის სათავეში მდგარიყო ფრიად ავტორიტეტიანი კაცი. ასეთი იყო სწორედ პეტრე მელიქიშვილი, რომელსაც კარგად იცნობდნენ რუსეთშიც და საზღვარგარეთ.

ასე ზრუნავდა დიდი ივანე ჯავახიშვილი უნივერსიტეტის შესახებ. მისი დიდი ღვაწლი შესანიშნავი მოვლენაა ჩვენი ერის ისტორიაში და მადლიერი ვართ არასოდეს არ დაივიწყებს მას.

საგრო ჯორბენაძე

პირველი ნაბიჯები დიდ გზაზე

ალმოსავლურ ინათა ფაქულტეტზე

1895 წლის ივლისის თვეში თბილისის პირველი გიმნაზიის დამთავრებისთანავე ივანე ჯავახიშვილი გზავინს თხოვნას პეტერბურგის უნივერსიტეტის რექტორის სახელზე უნივერსიტეტში ჩასარიცხად.

1895 წლის 27 ივლისიდან პეტერბურგის უნივერსიტეტში გაიხსნა სტუდენტ ი. ა. ჯავახიშვილის პირადი საქმე.

პეტერბურგის უნივერსიტეტში, ისე როგორც რუსეთის იმპერიის სხვა უნივერსიტეტებში, მისაღები გამოცდები არ უყოფილა უნივერსიტეტში შესვლა შეეძლო ახალგაზრდას, რომელსაც საბაზო განათლების სამინისტროს ერთ-ერთი გიმნაზია ჰქონდა დამთავრებული და მიღებული ჰქონდა სიმწიფის ატესტატი, ანდა მოწმობა. სტუდენტს ერთდროულად შეეძლო ჩაწერილიყო ერთ ფაქულტეტზე. იქ მას უნდა მოესმინა შემოთავაზებული საგნების სავალდებულო რაოდენობა, ამის ზეგით სტუდენტს უფლება ჰქონდა თავისი სურვილით მოესმინა ლექციები სხვა ფაქულტეტებზეც.

ჩარიცხვასთან დაკავშირებული მთელი პროცედურა 20 აკვისტომდე მთავრდებოდა.

ივანე ჯავახიშვილი პეტერბურგში 1895 წლის აკვისტოს ბოლოს ჩავიდა.

შორისადავ უცნო მან პეტრეს თორმეტი კოლეგიუმის გრანდიოზული წაგებობა, სადაც ახ-

ლა უნივერსიტეტია მოთავსებული. მის გრძელზე გრძელ გაღვრებას შეჰყავდიო მეცნიერების ტაძარი. აქ შეკლევართა შესანიშნავი პლეადა გადასცემდა ახალგაზრდებს კაცობრიობის უველაზე დიდ სიამაყეს — მეცნიერულ ცოდნას. მართლაც, თამაზად და გაბეღულად შედის ქაბუჯი ივანე ჯავახიშვილი ამ ახალ სამყაროში, თავისი ძაღლების მოიხედუ, თავის მოწოდებებს მოკვნილ.

უნივერსიტეტში ამ დროს ოთხი ფაქულტეტი იყო: ისტორიულ-ფილოლოგიური, ფიზიკა-მათემატიკური (მათემატიკური და ბუნებისმეტყველების დარგებით), იურიდიული და აღმოსავლურ ენათა, — თითქმის ისეთივე როგორც იმპერიის სხვა უნივერსიტეტებში. მთავარი სხვაობა ის იყო, რომ ამ უნივერსიტეტს — ერთადერთს რუსეთის უნივერსიტეტებისაგან — არ ჰქონდა სამედიცინო ფაქულტეტი; აქ იყო ერთადერთი მთელს რუსეთის იმპერიაში, აღმოსავლურ ენათა ფაქულტეტი. ივანე ჯავახიშვილს, გიმნაზიის ბოლო წლებში, წინასწარ გადაწყვეტილი ჰქონდა ამ ფაქულტეტზე შესვლა, არა იმიტომ მხოლოდ, რომ აქ იყო ქართული სიტყვიერების კათედრა. მას კარგად ესმოდა, რომ ამ ფაქულტეტზე სწავლით მას მომავალში შეეძლო უველაზე მეტი ხარკგებლობა მოეტანა სამშობლოსათვის. სწორედ ამოსავლეთის ქვეყნებთან კავშირურობისთვის მეცნიერულ კვლევას შეეძლო ჩვენი ისტორიის მტკრით დაფარულ მოკლენათა გამოშვებება. ივანე ჯავახიშვილი ამ სახელგანთქმული ფაქულტეტის სიმშურ-ქართული-იარსული განყოფილების სტუდენტი ხდება. აღმოსავლურ ენა-

* პროფ. ს. ჯორბენაძემ მოამზადა დამატებულად დიდი მონოგრაფია „ცხოვრება ივანე ჯავახიშვილისა“. ვბეჭდეთ ამ მონოგრაფიის მეორე თავს, რომელიც ივანე ჯავახიშვილის სტუდენტობის წლებს ეხება.

თა ფაქტობრივად გახდა რუსული ორიენტაციისტიკის აყვანი, რომელმაც მალე მსოფლიო აღიარება მოიპოვა. ეს ფაქტობრივად 1855 წელს შეიქმნა. აღმოსავლურ ენათა სპეციალური ფაქტობრივის გახსნამდე პეტერბურგში მცენიერული ორიენტაციისტიკის მდიდარი ტრადიციის არსებობდა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიაში.

ივანე ჭავჭავაძის სტუდენტობის დროს აღმოსავლურ ენათა ფაქტობრივ ორიენტაციისტიკის აღიარებულ მსოფლიო ცენტრი იყო და თავის აუცილებელ ხანაში იმყოფებოდა. იმ დროს ფაქტობრივის მოღვაწეობა მკიდრად იყო დაკავშირებული მეცნიერებათა აკადემიის საბიურო მუშეუბნის და რუსეთის არქეოლოგიური საზოგადოების აღმოსავლეთის განყოფილების მუშაობასთან. აკადემიისთვის უნივერსიტეტსა და აკადემიაში ერთდროულად მუშაობას განიხილავდნენ როგორც ნაწილს რუსული ორიენტაციისტიკის წარმატებისა. ბევრი მაგანი, ერთდროულად ფილოლოგიც იყო და ისტორიკოსიც. უნივერსიტეტი მათთვის მეცნიერული ცოდნის გაღრმავების გზაც იყო და აკადემიისათვის ახალი კადრების მომზადების საშუალებაც. აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაქტობრივის დიდი წარმატებები, ისევე როგორც რუსული ორიენტაციისტიკის მიღწევები, იმ დროს მნიშვნელოვანწილად დაკავშირებული იყო აკადემიის ვ. რ. როზენის სახელით, რომელმაც 1855 წლიდან რუსეთის არქეოლოგიური საზოგადოების აღმოსავლურ განყოფილებას თავმჯდომარეობდა. როზენი — 1855 წლიდან უნივერსიტეტის პროფესორი, 1893-1902 წლამდე აღმოსავლურ ენათა ფაქტობრივის დეკანი, იმ დროს ცნობილი იყო, როგორც უაღრესად პირინიული მეცნიერი. იგი ორჯერ იქნა არჩეული აკადემიაში, რაც ასე უნიკალურია რუსეთის მეცნიერების აკადემიის ისტორიაში. უნივერსიტეტის სტუდენტებს შორის ვ. რ. როზენს ფართო აღიარება ჰქონდა მოსოვებული, უფრო თავისი ბიოგრაფიით, ვიდრე შრომებით, რომელთაც ბევრი, რასაკვირველია, ვერც იცნობდა.

მოკლევნები შემდეგნაირად განვითარდა: 1879 წელს 30 წლის ასაკში, ვ. რ. როზენი არჩეულ იქნა რუსეთის აკადემიაში. მისი ნიჭიერი შრომები მოწმობდნენ, რომ საქმე გვაქონდა დიდი მასშტაბის ორიენტაციისტიკის გამოჩენასთან. მალე მას კონსულტატი მოუხდა აკადემიის რეაქციულ ბელმძღვანელობასთან. მისი არჩევის შემდეგ სულ ორიოდე წელიწადში, ერთიშორის მიყოლებით, გარდაიცვალა აკადემიის რამდენიმე ორიენტაციისტი წევრი და იგი ერთადერთი შერჩა აღმოსავლეთმცოდნეობას. გრძობდა რა დიდ პაუზისმგებლობას მეცნიერების ამ დარგისადმი, მან მოითხოვა ეკანტური ადვოკატების შეესება ახალი ძალებით და

ღირსეული კანდიდატებიც დაასახელა ამისათვის. არჩევნების ბედი იმ პირებს უნდა გადაეწყვიტათ, რომლებიც 30-40 წლით იყვნენ უფროსი ვ. რ. როზენზე და რომელთაგან ბევრს არ უნდადა ორიენტაციისტიკაში ახალი წევრების სპირიტუბა დედნახა. შექმნილ ვითარებაში როზენმა წარმოსუდგენადა თვლის აკადემიაში შემდეგამ დარჩენას, ვინაიდან მისი სიტყვებით, „ეს ნიშნავს გავწირო საკუთარი თავი მუდმივ უნაყოფო ბრძოლისათვის და მეცნიერებაში მშვიდი მუშაობის სრული შეუძლებლობისათვის, და ეს დამატებით დამტკიცებს კიდევ, რომ მე მთლიანად გამიქრა საკუთარი ღირსების ყოველგვარი გრძობა“.

აკადემიიდან წასვლის წლები სრულიადაც უფილია სინანულის წლები დაკარგულ წოდებაზე. პირიქით, როგორც სწორად აღნიშნავენ მისი ბიოგრაფები, ეს იყო ერთ-ერთი უკმაღლე ნაყოფიერი წლები მისი მეცნიერული შემოქმედებისა. ამ შემოქმედებითი მუშაობის შედეგი აჯ. ბ. რომ 1890 წელს ვ. რ. როზენს მეორეჯერ არჩვევს აკადემიის წევრად, ახლა არა როგორც დიდი იმედების მომცემ ორიენტაციისტი, არამედ როგორც მსოფლიო სახელის აღიარებულ მეცნიერს. აკადემიაში არჩევას დღემდეც ბევრი მისი აღზინდელი წინადადებას განზორციულებდაც. აკად. ვ. რ. როზენს მეცნიერება და მეცნიერ-ობგანაშტროის საუკეთესო თვისებები ჰქონდა. მას შეეძლო დიდი ტაქტიკა, მაგრამ ამასთან ჰქონდა მეოთხეობითა და თანამიმდევრობით წარმართა მოწაფეთა მეცნიერული კვლევის მიზნობულება, ისე, რომ არ დღეშეა მათი გაღებვევა ძირითადი ხაკობებისაგან. ამ დროს ვ. რ. როზენი გამოდიოდა იქნა, რომ მეცნიერის არ უნდადა მისი კვლევითვის ყველა საინტერესო საკითხი შეისწავლოს დამოუკიდებლად და ერთნაირი სიმღერით. ამიტომაც იგი როგორც იწულებული იქნება დავერდნის სხვის შეხედულებებსა და შედეგებს.

აკად. ვ. რ. როზენის მოწაფეებმა თვლიდნენ თავიანთ თავს ორიენტაციისტიკის სრულიად სხვადასხვა დარგის წარმომადგენლები. მათ მეცნიერულ წვრთნას სრული კომპეტენტობით, ღრმა მეცნიერული აღლოთი წარმართადა ვ. რ. როზენი. აღმოსავლურ ენათა ფაქტობრივ იგი იყო ყველაზე გაკლენიანი პიროვნება. ოფიციალურისა და მეცნიერულ წრეებში ეს გაკლენა ვ. რ. როზენმა რუსული ორიენტაციისტიკის წინსვლისათვის გამოიყენა, მათ შორის, პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკოლის წარმატებისათვის, რომლის დაფუძნება აკადემიის მ. ბროსენს სახელითადა დაკავშირებული.

როცა ქართული და სომხური სიტყვიერების კათედრები გაერთიანეს და შემდეგ მათი გაუქმების წინადადება შეიპოუშა, რათა მათი

რომისათვის უფრო ხელსაყრელ დარგში — ტიპეტკოლოდენობაში გამოყენებინათ მათთვის განუყოფელი შტატები, ამას დაფინანსებით აღუდგა წინ აღმოსავლურ ენათა ფაქულტეტის დეკანი ვ. რ. როზენი.

აღმოსავლურ ენათა ფაქულტეტზე სტუდენტთა მეცნიერული გაწვრთნა გულისხმობდა ისტორიული წერალობითი დოკუმენტების დრმა და ფაქიზი ანალიზის შერწყმას ტექსტების კრიტიკულ შესწავლასთან, მისი სანდოების დადგენასთან. ამ გზით წარმართადა როზენი მთელ მუშაობას, მკვლევარი აქ ფაქულტეტზე უნდა ყოფილიყო და ისტორიკოსიც. აზრის სახელისათვის მხარდაჭერა, გაბედული თეზისის წამოყენება, აზრის დახვედრებულობის დაამტკიცებელი უარყოფა განმსხვავებელი ნაშნა იყო მისი მეცნიერული სკოლისათვის, საიდანაც გამოვიდნენ შემდგომ მსოფლიო სახელის მეცნიერები — აკადემიკოსები ნ. მარი, ვ. ბარტოლდი, ა. კრაიკოვსკი, ვ. კოკოვცევი, წევრკარგანონდენტი ვ. შუკოვსკი და სხვ.

ივანე ჯავახიშვილი აკად. ვ. როზენის მოწაფის მოწაფეა. როგორც ქვემოთ დავინახავთ, სწორედ პრივატ-დოცენტი ნ. მარის მეშვეობით აკად. ვ. როზენი დიდ დანიერებებს ამუშავებდა სტუდენტ ავ. ჯავახიშვილის მუშაობისაღმა.

აკად. ვ. როზენის ზემოთ დასახელებულ მოწაფეებს გარდა, რომელთა უმრავლესობა ივ. ჯავახიშვილის სტუდენტობის დროს პრივატ-დოცენტობა იყვნენ, აღმოსავლურ ენათა ფაქულტეტზე ასწავლიდნენ სახელგანთქმული მეცნიერები: აკად. კ. ზელდმანი, ვ. ვახლიცვი და სხვ. ამ დროისათვის ქართული სიტყვიერების კათედრა პროფ. ა. ცვაკრელს ეკავა, ხოლო რომელიცა — ნ. მარს. აღმოსავლურ ენათა ფაქულტეტზე სტუდენტთა პედაგოგი მცირე რაოდენობა იყო მთელს უნივერსიტეტში, ამასთან კიდევ უფრო დიდი იყო სტუდენტთა განთქვა. ფაქულტეტს, როგორც წესი, ორ ათეულამდე კაცს ვერ ამთავრებდა. იყო წლები, როცა თითო-ორი ადამიანი ბოლო კურსებამდე. ბუნებრივია, ამიტომ, რომ ფაქულტეტის ცალკეულ განყოფილებებზე პროფესორებს დიდი დრო და საშუალება ჰქონდათ ცალკეულ სტუდენტებთან მუშაობისა. პრივატ-დოცენტი ნ. მარის მხოლოდ მისთვის ჩვეული გაცაცებით მუშაობდა სტუდენტებთან. ქართულ-სომხურ განყოფილებაზე კი ივანე ჯავახიშვილის დროს ორი სტუდენტი იყო — თვითონ და ნ. აღონცი.

ნ. მარი ვ. როზენისაგან განსხვავებით, განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობდა სტუდენტთა ლინგვისტურ განათლებას თუქცა ისიც საერთო ფაქლოლოგიურ მეცადინეობას უზამებდა ისტორიულ კვლევას. აქვე უნდა ითქვას, რომ ისტორიულ-ფაქლოლოგიურ

ტექსტებზე კრიტიკულ მუშაობას ნ. მარის უკავშირებდა მათ თარგმანს რუსულ ენაზე.

სტუდენტმა ივანე ჯავახიშვილმა უზადლო იყოღარ რუსული ენა

ფაქულტეტის პედაგოგები დიდად ახალისებდნენ სტუდენტებში ევროპული ენების გარდა აღმოსავლურ ენათა შესწავლას. ასე, სწორედ ნ. მარის ზელმანდენლობით პეტერბურგში ივანე ჯავახიშვილმა წარმატებით შეისწავლა ძველი სომხური ენა. პრივატ-დოცენტი პ. კოკოვცევის ზელმანდენლობით შედაკრისებზე იგი სწავლობს სირიულ ენას. ყოველივე ამისათვის მეცნიერებით გაცაცებული ახალგაზრდობისაგან დიდი შრომისმოყვარეობა, თავდადება და თავგანწირვა იყო საჭირო, საჭირო იყო ის, რასაც ძველად ერქვა „სიმზენი მოთმინებათა“.

სამშობლოს კულტურის უსაზღვრო ტრფილი ახალგაზრდის გულს მოუწოდებდა შეეწავლა ურელაფერა, რაც საქართველოს ისტორიის მეცნიერული კვლევისათვის გამოადგებოდა ამ მიზანსწრაფილი იგი ისმენდა ლექციებს ისტორია-ფილოლოგიის ფაქულტეტზე, სადაც აგრეთვე სახელგანთქმული მეცნიერები ასწავლიდნენ. აქ მის აქტიური მეცნიერული ინტერესის სფეროში იყო ბიზანტიის ისტორია; უფრო მეტად ზელოვნების ისტორიის განმართ. ამ დარგში კი მას, ბუნებრივია, უყვალა მეტად აკად. ბ. კონდაკოვის ლექციები იტაცებდა სტუდენტი ივ. ჯავახიშვილის ბეჭითობა, მისი უზადლო მეზიერება, შეზავებული მკვლევარის ბუნებრივ აღიარებასთან, ამასთან უმშვენიერესი ადამიანური თვისებები არა მარტო პროფესორ-მასწავლებლებს შორის, არამედ მისდროინდელი სტუდენტებშიც აღტაცებას იწვევდა. ივანე ჯავახიშვილზე ერთი კურსით უკან სწავლობდა აღმოსავლურ ფაქულტეტზე იუსტინე აბულაძე; 1896 წლის ოქტომბერში, იგი სწერდა თავის ძმას: „ცვაკრელი კარგი პროფესორია, მაგრამ ცოტას ზარმაცობს და ზნორად არ დადის უნივერსიტეტში, რადგან გულაგორბულივით არის. მე მის ამგვარ საქციულს იბოი ვხსნი, რომ ზემს მეტი უურისმგდებელი არავინა ჰყავს, მხოლოდ მერზე კურსზე არის ერთი ჯავახიშვილი, ძალიან მუშაობი უმარწილი, რომლის ძალიან მაღლოერია ცვაკრელიც და ნამეტურ მარი, რომელიც მეტისმეტად აქვებს. პირველ გაცნობისთანვე მარსა მოთხრა — უამრავად გაცნობი ჯავახიშვილს თუ არ იცნობო. ჩემს ზელში ის ჩინებულად სწავლობს და ის გაბედლმანდენლებსო, თუ რამ გავამინდლდეს ზემს საგანშიო.“

პირველკურსელი სტუდენტი კერძო წერალობაში არ ერიდება გადმოსცეს პირველი შთანებულალებები თავის უშუალო პროფესორებთან შევედრისა, იგი წერს: „რამდენადაც ცა-

გარეო ზარბაზი და გულგორბულდევით ირ-
 ჯება, იმდენად მარი ბეჭითად და გულმოდგი-
 ნებით ასრულებს თავის საქმეს. მაგრამ რაც
 შეეხება განვითარებულობას, ჩემი აზრით, უფ-
 რა მალე დაგას ცვაკარელი, თუშპა ენების
 ცოდნაში მარს ტოლი არა შეავს. იცის ყველა
 ევროპული ენა და რა თქმა უნდა, აღმოიავ-
 ლეთის ენებიც მშვენიერად აქვს შესწავლილი“.

შენლა დაეთანხმო სტუდენტის ამ მტკიცე-
 ბას, განა შეიძლება ზარბაზი იყოს მეცნიერი,
 რომელიც შეხანაშნავი ლინგვისტური და ფი-
 ლოლოგიური შრომების ავტორია, გამართული
 ისტორიული ძეგლების მოუღებელი გამოცე-
 მელია, ხოლო განვითარებულობა წართე-
 კაცს, რომლის ენობრივი, ზოგად ფილოლოგი-
 ური და ისტორიულ-ფილოსოფიური განათლე-
 ბა კვლევის თითქმის განუხანაშვრელ საგანს
 წვდებოდა!

პროფ. ა. ცვაკარელი და პროფ. ნ. მარს, მი-
 უხედავად ურთიერთ შორის კონფლიქტური
 დამოკიდებულებისა, გადამწყვეტ როლს ასრუ-
 ლებენ პეტერბურგის ქართველოლოგიური სკო-
 ლის აუჯყევაში.

ივ. ჯავახიშვილი არ კმაყოფილებოდა ხე-
 ლოვნების დარგის ლექციების მოხმენით ისტო-
 რიულ-ფილოლოგიურ ფაკულტეტზე. იგი იხ-
 მენდა ლექციათა ციკლს იურიდიულ ფაკულ-
 ტეტზე იქ წაყოხული ლექციები აღჩარვდა
 ფართო მსმენელთა, მათ შორის, არა იურის-
 ტთა ინტერესსაც. ინტერესს აძლევრება
 და ის, რომ აქ პროფესორებმა იხინი იყვნენ,
 ვინც სახელი გაითქვეს პრაქტიკული მოღვაწე-
 რებით იუსტიციის ასპარეზზე. ღურასაბ ანდ-
 რიონიაშვილი, ზურაბ ავალიშვილი და არჩილ
 ჭორჩაძე, იურიდიული ფაკულტეტის ცხოვრ-
 ბის სრულ კურსში ამყოფებდნენ ივანე ჯავ-
 ხიშვილს.

1897 წლიდან, სიხლის სამართლის კათედ-
 რაზე, პრივატ-დოცენტად იწყებს მუშაობას
 დოქტორი ა. თ. კონი. ამ იურისტის სახელი
 კარგად იყო ცნობილი ივანე ჯავახიშვილის
 კამპუკობანდროიანულ მეოღეს განათლებულ
 რუსეთში. 1865 წელს, მოსკოვის უნივერსიტეტ-
 ტის ბრწყინვალედ დამთავრების შემდეგ, იგი
 სამეცნიერო ასპარეზზე კი არ წავიდა, ხალაც
 მის დიდ მომავალს უწინასწარმეტყველებდნენ,
 არამედ მან პრაქტიკული მოღვაწეობა დაწყო
 პეტერბურგის სასამართლო პალატის მდივნის
 თანაშემწის თანაშეღებობაზე. შემდგომ იგი
 სხვადასხვა მალად პოსტებზე დაწინაურდა, ამის-
 თან არ წყვეტს მუშაობას სამართ-
 ლის მეცნიერებაში. 1871 წელს კი იგი
 დიდაქალაქის საოლქო სასამართლოს პროკუ-
 რორი ზდება, ხოლო 1877 წელს კი პეტერბურ-
 გის საოლქო სასამართლოს თავმჯდომარე;
 სწორედ ამ პოსტზე ყოფნის დროს, ვერა ზე-
 ხულინის საქმის განხილვისას გაითქვა მან სა-

ხელი მთელს რუსეთის იმპერიაში, რადგორც
 მართლმსაქულების შეუპოვარმა მოღვაწემ.
 ივანე ჯავახიშვილი ა. კონის მოღვაწეობაში
 პროგრესულ რუსეთს ზედადდა. ეს რუსეთი კი
 უსახლვროდ აღსულდა ცნობილ რეაქციონერს
 კატკოვს. იგი სიკვდილამდე, 1887 წლამდე, მო-
 მენტს არ უშვებდა დაებულენინა, შეურაცხ-
 ყოფა მიეყენებინა ა. კონისათვის. ამისათვის,
 პრესის მხრივ, მას ფართო შესაძლებლობანი
 გაანდა, რასაც მოკლებული იყო ა. კონი. კატ-
 კოვის ეს მოქმედება ერთდერთი და პირველი
 როლი იყო: იგი იყო მოთავე რუსეთის იმპე-
 რიაში მსოვრებ ხალხთა დაბნულებისა და აბუ-
 ჩად ავლებისა; სწორედ მის შესახებ წერდა
 ილია ქავჯავაძე, რომ ჩვენი ერის მახულარა-
 ზე უფრო შესაბარალისია, „მისი გამკონი და
 წამქეზებელი ბ-ნი კატკოვი“. სწორედ ეს
 კატკოვი მეთაურობდა ა. კონის წინააღმდეგ
 ვ. ზახულინის პროცესის შემდგომ წამოწყე-
 ბულ მონარქისტულ ანგარიშსწორებას.

1878 წელს ვერა ზახულინი თავს დაესხა პე-
 ტერბურგის ქალაქის გუბერნატორს გენერალ
 ტრკოვს და პირდაპირ გასროლით დასჭრა
 იგი; ეს თავდასხმა გამოწვეული იყო გენერალ
 ტრკოვის სისხსტიკოთა და უბეშობით პოლი-
 ტიკურ პატარა ა. პოგოლიუხოვის მიმართ,
 რომელიც ტრკოვის ბრძანებით გაროზებს
 მხოლოდ იმისათვის, რომ შეზვედრის დროს
 მას ქუდი არ მოუღებია. მთელი საზოგადოებ-
 რივი აღბრა ვ. ზახულინის მხარეზე იყო.

ნათყმამსაქულებში ბრალდებულს გამამარ-
 თლებელი ვერდიქტი გამოუტანეს, რეაქციულ-
 მა ძალებმა აქ (არც თუ უსაფრულოდ) სახა-
 მართლოს თავმჯდომარისა კონის პიროციაც
 დაიანხეს, მათ პროცესის დამთავრების მეორე
 დღიდანვე დაიწყეს აშკარა დევნა ა. კონისა.
 ამ საქმის სათავეში სწორედ კატკოვი ჩაუღდა,
 როგორც ბნელი რეაქციის მოთავე.

პროცესის დაწყებამდე იუსტიციის მინისტ-
 რი და თვით ალექსანდრე II ა. კონისაგან
 მოითხოვდნენ დაპირებას, რომ ბრალდებული
 მსაჯურდადებული იქნება ნათყმამსაქულების
 მიერ, ეს დაპირება მათ ვერ მიიღეს. პროცესის
 შედეგე კი იუსტიციის მინისტრი არ მალადა
 იმპერატორის სურვილს, რომ ახლა ყველაზე
 სწორი იქნებოდა ა. კონის დაეწერა განცხა-
 დება გადადგომის თაობაზე. ა. კონი წინააღ-
 დევი იყო გადადგომისა, თუშპა ახეთ პოპუ-
 ლარულ პარს ადვოკატობა უმედურეს პონო-
 რარს უქაღდა, იგი თვლიდა, რომ ამ სიტუა-
 ციაში გადადგომა ნათყ მსაქულოთა სასამართ-
 ლოს იღვას შეარყევა ხალხში და ეწინააღ-
 დეგებოდა მოსამართლეთა შეუცდელლობის
 პრინციპს. მხოლოდ გვიან, 1881 წელს ტოვებს
 იგი ამ თანამდებობას.

უნივერსიტეტის აუდიტორიებში შეუწეულ-
 ბელი ყურადღებით უსმენდნენ შეუხედავ

ლექტორს, რომელიც ლექციის კითხვის დროს გარდასახებოდა წარმატებულ პიროვნებად, როცა აღუარებდებოდა ცოცხალი სიტყვის მომზიბლავი ძალა.

იურიდიულ ფაკულტეტზე ლექციებს კითხულობდა სისხლის სამართლის დიდი რუსი მეკლავარი ნ. ს. ტაგანცევი, ცნობილი სენატორი და სიკვდილით დასჯის, როგორც სასჯელის, თანამომდევრული მოწინააღმდეგე. 1807 წლიდან იურიდიულ ფაკულტეტზე ლექციებს კითხვას იწყებს ლ. ი. პეტრავიტი, რომელიც მალე ხდება სტუდენტთა აზრის მპყრობელი, სამართლის თეორიისა და სამართლის ფალოსოფიაში ფუნდამენტურ გამოკვლევებს აქვეყნებს და ხანტერებს ლექციებს კითხულობს პროფ. ნ. გ. კოტკუნოვი, სწორედ მისი „სამართლის ზოგადი თეორია“ და „სამართლის ფილოსოფიის ისტორია“ დრამა შეისწავლა სტუდენტობის დროსვე ივანე ჯავახიშვილმა. სტუდენტი ივანე ჯავახიშვილი ინტერესით უსმენს საერთაშორისო სამართალში. პროფ. თ. შარტენის ლექციებს, მაგრამ სამართლის ისტორია უვლავზე მეტ დაინტერესებას საუკუნისო სამართლისა, სახელმწიფოს სამართლისა და სამოქალაქო სამართლის მიმართ ამკლავებს. იმ დროს სამართლის ისტორიაში საინტერესო კურსებს კითხულობდნენ და ნაშრომებს აქვეყნებდნენ ვ. ა. სერგევიჩი, ვ. კ. ტუშინოვი.

პროფ. ნ. ლ. დივერენას ლექციები სამოქალაქო სამართალში და მის შიერ დაბეჭდილი სამოქალაქო სამართლის ლექციების კურსი მოღიანად და განსაკუთრებით მისი ისტორიული ნაწილი აღმოსავლურ ენათა ფაკულტეტის სტუდენტისათვის გამოიყრებელი მეცნიერული ლიტერატურების საგანა იყო.

სტუდენტთა მღალაპარამის წლები

პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწავლის დაცუების სიხარულს თაყიდანვე დასევა დრამატისით სახელ მომენტება, რომლებიც ამის დადასტურება იყო, რომ შეფის ზელისფულეობა მხოლოდ ითმენდა უნივერსიტეტების არსებობას. ამ ზელისფულეობას სტუდენტობა, რუსეთის ინტელიგენციის ეს უვლავზე მგრძობიბარე ნაწილი, თავის მუდმივ მოწინააღმდეგედ მიანდა. უნივერსიტეტები, კი მისი აზრით კრამოლის კერები იყო. უკანასკნელ დეკადებამდე იყო შეუშეშებული უვლავფირი, რომ სტუდენტობა აქტიურ საზოგადოებრივ ცხოვრებთან ჩამოეშორებინათ. სტუდენტ, დოკუმენტების მიღებისთანავე, სახალხო მოძრაობით დაწინებული ზელავრები პირველ დღიდანვე სიხოვდნენ ზელწერილს, რომ სწავლის თოვლ პერიოდში წესიერად მოიქცეოდა. მის შირთლავ დიდი თაღლები აქვს; უვლავზე სუსტი მამინა ხარ, როცა უვლასი და თითოეულის გე-

შინა. 1895 წლის 5 სექტემბერს ივანე ჯავახიშვილი დებს ზელწერილს, რომ სანკტ-პეტერბურგის საიმპერატორს უნივერსიტეტის სტუდენტად უოლენს პერიოდში იღებს ვლდე-ბუღლებას, არა თუ არ გახდეს წევრი რომელიმე ფარული საზოგადოებისა, არამედ თითოეულ შემთხვევაში, უახლესი უფროსების ნებართვის გარეშე, არ შეეიღებს წევრად კანონით ნებადართულ საზოგადოებაში, აგრეთვე არ მიიღოს მონაწილეობა რაიმე ფულადი შენატონებით. ივე ზელწერილში იყო მეცარის გეოთხაღება, რომ ამ აღთქმის დარღვევის შემთხვევაში სტუდენტი გაირიცხებოდა უნივერსიტეტიდან, ხუთი დღის სტუდენტი ხელს აწერდა ამ სტანდარტულ ცნობას; სულ მალე ცხად გახდა, რომ მისი შეწრულება თურმე არც ისე იოლი უფიქლა; გამოდიოდა, რომ ივანე ჯავახიშვილს მონაწილეობა არ უნდა მიეღო პეტერბურგის ქართველ სტუდენტთა სათვისტომო საქმიანობაში (არც ეს იყო ნებადართული), თუმცა პეტერბურგში ჩასვლისთანავე იგი ამ სათვისტომოს ერთ-ერთი უადრესად აქტიური წევრი ხდება. უფრო მეტიც, სულ მალე იგი ჯავახიშვილი, სტუდენტთა მღალაპარებაში მონაწილეობისათვის, ცხებში მოხვდება.

თოელი ეს აგრძალები, შეზღუდვები, 1884 წლის საუნივერსიტეტო წესდებას ემუარებოდა. ამ წესდებით პოლიციური ზედამხედველობა ახლგაზრდობის მიმართ სტუდენტობამდე იწყებოდა. უნივერსიტეტში შემსეღებს პოლიციიდან ცნობა უნდა წერდებინა, რომ ის „პოლიციურად კეთილსამიფეო ადამიანია“. აგრძალებული იყო უოელი სტუდენტური საზოგადოებრივი ორგანიზაციის შექმნა, მით შორის უვლავზე უწინარი, თუნდაც სტუდენტთა სასადილოს მოწეობა. სტუდენტობის დროს ახლგაზრდა კაცს ცოლის შერთვაც არ შეეძლო. საერთოდ, საწესდებო მოთხოვნათა დარღვევისათვის სასჯელთა თოელი სისტემა იყო გათვალისწინებული; ეს სასჯელი თანდათანობით მიმღებოდა და, ბოლოს იმით შთავრდებოდა, რომ უარ სტუდენტს ჭარისკაცად ამწესდებდნენ. უვლავზე ცუდი ის იყო, რომ სასჯელის სახით ჭარისკაცად გამწესება შერეაცხოვოდა, როგორც სტუდენტებს, ისე არანაკლებ მიოიონობით ჭარისკაცს, რომელთა სამსახური იმპერატორისადმი ამით შემარცხებენელ საქმედ ცხადებოდა.

ეს აგრძალები მხოლოდ საწინააღმდეგო რეაქციას იწყებდა და ზელს უწეობდა ნებადართულ სათვისტომოების, სტუდენტური წრებისა და საზოგადოებების შექმნას. სტუდენტობა საბატო ქალაქის ცხოვრების მაქსიმუმს აცოცხლებდნენ და ახლიერებდნენ. სტუდენტობა დედამქალაქს მშეწენება იყო. ისინი უვლავზე აღერ შეიგრძნობენ კულტურული ცხოვრების ახალ მონაპოვს. ივანე ჯავ-

ვახიშვილის დროინდელი სტუდენტები წრევა-
დასული მოლომენლობით ელოდნენ ჩეხოვის
ყოველ ახალ მოხბობას, სულმოუთქმელად
კითხულობენ ლევ ტოლსტოის ბოლო რომანს
„ადვანსი“ და დაუბრუნდებლად დავობენ მი-
სა პუბლიცისტური გამოცემების თაობაზე.
მათთვის ნათელია, რომ რუსული კულტურა
მე-19 საუკუნეში უდიდეს წარმატებებს აღ-
წევს და ეს მიმიღწერებს როგორც ერთიანი,
განუხრებლად აღმავალი პარაკსი.

სტუდენტები მარტო ლიტერატურასა და ხე-
ლოვნებაში როდი პაოულობდნენ სულთრ საზ-
რდოს. მათ ასევე მწვავედ აღეგებებოდა საზო-
გადოებრივი ცხოვრების პრობლემები. ლექცი-
ებზე დასწრება პეტერბურგის უნივერსიტეტში
თავისუფალი იყო. რეაქციონერი პროფესორის
მიმართ პროტესტის სტუდენტები იმით გამო-
ხატავდნენ, რომ ლექციას დემონსტრაციულად
არ ღაჟსწრებოდნენ, ანდა პირდაპირ ოსტრუ-
ქციას უწყობდნენ საქულველ პროფესორს.
ხშირად პროტესტის ხმა უნივერსიტეტის კედ-
ლებს გავლბოდა ზოლზე და სტუდენტთა მღე-
ღარებად იქცეოდა. ერთ-ერთი ასეთი სტუ-
დენტური გამოსვლის მონაწილე გახდა მესა-
მე კურსის სტუდენტი ივანე ჭავჭავიძე, რასაც
შედეგად მისი დამატომრება და „კრეს-
ტის“ სახელით ცნობილ ციხეში დამწყვდევა
მოჰყვა.

საქმე აა როგორ იყო: 1896 წლის ბოლოს
დაამატომრეს პეტერბურგის უმაღლესი ქალთა
კურსების მსწენელი, ნ. ვეტროვა. მას ბრალად
ედებოდა მუშაობა „არაღვადღურ სტამბაში,
სადაც იბეჭდებოდა აგრძალული ლიტერატუ-
რა, მათ შორის, „მუშათა კლასის გათავისუფ-
ლების ბრძოლის კავშირის“ გამოცემები, იმ
მიზნით, რომ ვეტროვა გამოეტყობა და მიეც-
ნათ იმისათვის, რომ თანამონაწილენი დიდ-
ხელბისა, ახალგაზრდა კალი პეტრე-პაულეს
ციხის ტრუბუცკოს ბატონში ჩააწყვედეს.
რომელიც უპაყრესი რევიმით გამოინიღოდა.
ქალის დარსების შურაყცხოფისა და მხეცუ-
რად გაუპატურებისათვის, ციხის რევიმისაღ-
მე პროტესტის ნიშნად ახალგაზრდა ვეტროვამ
წიფთა გადაიხსა და თავი დამოწვა. მთავრობამ
ვეტ მოახერხა ამ ამბის დაშლვა. და აი, 1897
წლის 4 მარტს, უახანის მოედანზე, პეტერბურ-
გის სტუდენტებმა მოაწყვეს მრავალათასიანი
დემონსტრაცია. მონაწილეთა შორის ივანე ჭა-
ვავიშვილიც დაამატომრებულ იქნა. კიდევ კარ-
გი, რომ ივანე ჭავჭავიძისას არ ვაუბრენეს
„სტუდენტთა არეულობას“ მონაწილეთა
1899 წელს გაეშულ ცნობაში, თორემ მარტო
აქადემიური წარმატების მაღალი ნიშნები საკ-
მარისი არ იყო საპროფესოროდ მოსამზადებ-
ლად რომ დაეტოვებინათ. სტუდენტთა ინსპექ-
ტორისა და პოლიციის მებრ გაეცემული ცნობები
მეტყველებენ სტუდენტ ივ. ჭავჭავიძის

„ეთილსაამელობის“ შესახებ უნივერსიტეტის
დამთავრების შემდეგ, აქ იმას კი არ უმოქმედია,
რომ შემთხვევის დროიდან კარგა ჭრისთვის
გასული, არამედ როგორც ჩანს, უნივერსიტეტში
„ვეტროველთა დემონსტრაციას“ მონაწილე-
ობას მასობრივი ხასიათი ჰქონდა.

ქართული სტუდენტობა, რომელსაც სოცია-
ლურ ჩაგვრისთან ერთად ეროვნული ჩაგვ-
რის უღელეცე აწუხებდა, სტუდენტთა საერთო
რუსული მოძრაობის აქტიური მონაწილე იყო.
იმ დროს ქართული სტუდენტობა მწვავე გუ-
ლბსტავილით და თანაგრძნობით გამოეხატუ-
რა ბერძენთა განმთავისუფლებულ ბრძოლას
ოსმალთა წინააღმდეგ, ბევრი მათგანი მზად
იყო კიდევ მოხალისედ ჩაწერილიყო ბერძენ-
თა არმიასი და სოციალურ შეეწიკა მათი გათავ-
ვისუფლებისათვის. სტუდენტობამ კარგად
იყოფა, რომ საქართველოშიც საზოგადოებრი-
ვი აზრაც ასე იყო ვანწყობილი. 1899 წლის
პირველ ნოემბერს „იერიში“ ილია ქავჭავა-
ძე ბერძენთა მოძრაობის გამო აღნიშნავდა:
„გაძრძობა სამართლიანობისა, რასაკვირველია,
ამ შეუთხვევაში კრებულთა მხარეზე არის და
ამ მომზრობას თხოულობს თვით ტემშარტი
და ვანწყმენილი წინეობა, მაგრამ რას იზამთ,
როცა ევროპის პოლიტიკაში არც სამართლიან-
ობას, არც წინეობას კუთვნილი ადგალი არ
უჭირავს და ყოველივე გამოჩინება და ანგა-
რისი ექვემდებარება“.

1897 წელს საბერძენეთსა და ოსმალეთს შო-
რის ომი ატვდა სწორედ კრიტოსის თაობა-
ზე. პეტერბურგის ქართველ სტუდენტთა სათ-
ვისტომომ, მხარს უჭერდა რა ბერძენებს, დე-
დეგაცოთა გაგზავნა საბერძენეთის საელჩოში. ელ-
ჩმა მათ ურჩია — ღეკმეხს თეთონ წუ გ გ
ზაენდენენ, ეს თქვენთვის სხიფთაოლო, მე გა-
დევნებ პირდაღ ჩემს მთავრობას თქვენს თ-
დაგრძნობასო. ამ ამბების გამო ქართველმა
სტუდენტებმა წერილით მიმართეს ილია ქავ-
ჭავაძეს და გიორგი წერეთელს, რჩევა სთხოვეს
თუ რა მოსაზრებით იხელმძღვანელონ საციხის
დადაწყების დროს; გიორგი წერეთლის პასუხ-
ის ასეთი იყო: „ვთა საქართველოს დამცირებას
და დამდაბლებას, რომ ამ დროში არ შეუძლია
უფრო ნამდვილი საქმით მიეშველოს დანაგ-
რულ ხალხს, გაგზავნოს საბერძენეთის თავისუ-
ფელი რაშიმ ქართველთა მებრძოლთა. თქვე-
ნი თანაგრძნობის წერილი ჩინებულთა და დი-
ანაც უნდა გაგზავნით“.

სხვაგვარი ილია ქავჭავაძის პასუხი. ილია
ველწრფელად აღიარებს, რომ ამ წერილმა
ორ ციცილს შუა დააქენა იგი. ერთი მხრივ
ყოველად პატოსანი გულთამებრა, საქვეწო,
ბრწყინვალე და დადებულე სწრაფთა, რომლის
წინაშე აღტაცებით და სასოებით მუხლი უნდა
მოთღრიკოს ყოველმა რიგინმა კაცმა. (თავის
დროინდელი თეთონ სტუდენტი ილია ქავჭავაძე

ბალაზარინის თარგმანი

როდი ზედავდა ყოველთვის სიბრძნის და გმირობას.

გარიბალდის მებრძოლთა რაზმში აპირებდა ჩაწერას); ამიტომ ძნელია პატიოსანი კაცი გაუმავრდეს ამ მშვენიერ და ყოვლად თავისუფონებელ გულთაძვარას და ვასამხნეველად თუ ხელი არა, გული მაინც მიაწოდოს შორიდან დიდებულ საქმისათვის თავაშობილებულთაო. „მწელია, — აღიარებდა ილია, — ამ პატიოსან გულთაძვარას ცივი ანგარიში დაუყენო წინ, მაგრამ გულაზღილი პასუხი აუცილებელიაო. შეჰდეგ ილია დახმენს: სტუდენტურ გატაცებებს ზიანის მოტანა შეუძლია თქვენთვის, რაც შეიძლება ბერძნებს, — წერდა ილია, — თქვენი თანატოლებია, რასაკვირველია, მათ ემებოთ, მაგრამ ბევრს არაა არგებს, თქვენ კი შეიძლება დიდ ზიანში ჩაგდოთ კი თავიო“. ერის ბრძენი მამა ასე მიმართავდა სტუდენტებს: „ნუ მოწყენთ, რომ მოგახსენოთ ჩემი კი არა, ჩემისა და თქვენის ქვეყნის სახელით; სასწავლებელად წასულხართ ისწავლეთ, ცოდნა შეიტყინეთ, ჭერ ხანად ნურც იქით ვადაიხიდაეთ, ნურც აქეთ, მარტო სწავლა-ცოდნას შეადიეთ თქვენი დღენი და ამ ორის უძლიერების ფარხალით მოდიეთ და დეპარტონეთ თქვენს ქვეყანასა, რომელსაც ჭერ სხვა საფრთხეული თქვენს წინაშე არა აქვს რა და რომლებიც ამ გზით მოვლის თქვენგან ხსნასა და ბედნიერებას. ქვეყანა იმით კი არ არის უძლური, რომ ღარიბია, არამედ იმითი, რომ მცოდნე, გონება-გახსნილი, გულგანაოლებული კაცები არა მყავს. ახ თქვენი თავი რად გვიღიარს ასე ძვირად. და საძუნწეში წურვის ჩამოგართმევს, რომ სხვისთვის არც ერთს თქვენთაგანის თმის ბეწვსაც ვერ ვიშებებთ: თქვენ თქვენის ქვეყნისათვის ხართ საჭირონი.

..თქვენ რომ თქვენი პირდაპირი საქმე არ შეგასრულებინონ და ამის გამო შესაფერის სწავლა-ცოდნით და ვანათლებიან არ მოუხვიდეთ თქვენს ქვეყანას, ვისი-ღა იმედზე დარჩეს?

...უთქვენობა რომ ძვირად არ უყვებოდეს ქვეყანას, არ ამოგიერთობდით გულიდან შავ პატიოსან გულთა-თქმას. შიში განსაცდელიანა აქ სახუთია და სამართლიანა.

გუყვარდეთ თქვენი ქვეყანა და ამ სიყვარულს ანაცვალეთ ყველაფერი. „ხადაც არა სჯობს, ვიდრე სჯობს კარგისა მამაცისაგან“.

ეს პასუხი ილია ქვეყანისა, ნ აპროლის თარიღით დაწერილი, ივანე ჭავჭავაძის პეტერბურგის ქართველ სტუდენტთა სათვისტომოს გამგეობის თავმჯდომარემ საშინ ფირცხალავამ გააცნო.

ახლა კიდევ ერთხელ მოელი სიდიადით წარმოვადგა ახალგაზრდა სტუდენტის წინაშე დიდი ილია ქვეყანაზე. იგი შიშველ ძალგულოვნებაში და სამშობლოსა და სამართლიანობისათვის სიცოცხლის დაუფიცრებლად თავშეწირვასი

მეორე კურსის სტუდენტი ივანე ჭავჭავაძის დამდეგლი განმავლებელი ნ. მარის ხელმძღვანელობით იმ დიდ მუშაობაში ჩაება, რასაც ქართულ-სომხური ფილოლოგიის წარმოშობა მოჰყვა. სწორედ ამ დარგის შექმნა, საბოლოო ანგარიშში, აკად. ნ. მარის მეცნიერული შემოქმედების უმთავრეს დეაქლს შეადგენს.

ნ. მარი როგორც აღენიშნეთ, თავის უშუალო მასწავლებლად აკად. ვ. როზენი თვლიდა. ეს ვადეკარბება არ ყოფილა. აკად. ვ. როზენმა ვადამწყვეტი როლი შეასრულა ნ. მარის როგორც მეცნიერის, როგორც მეცნიერ-ორგანიზატორის და საზოგადო მოღვაწის ჩამოყალიბებაში, თუმცა არ უწონებდა მას ლინგვისტიკით ზედმეტ გატაცებას. აკად. ვ. როზენი, სპეციალიზით არაბისტ-ფილოლოგი, თავისი კვლევებს ინტერესს სრულიად არ ზედვადეა არჩეული დარგით. იგი ენერგიულად მხარს უჭერდა ნ. მარის მოღვაწეობას კავკასიისმცოდნეობის შემდგომი დაწინაურების საქმეში, რასაც რუსული მეცნიერების პრიორიტეტისათვის აკეთებდა. (იგი ზემოთხილთ არც იმას ნაღვდა, რომ მის ძარღვეში ქართული სისხლი ჩქეულა — დედა მყავდა ქართველი).

ბერძნული „ეპარლამისა და იოხაფის შესახებ მოთხრობის“ მეცნიერულ-კრიტიკული შესწავლა ფრანგი მეცნიერის ზოტენბერგის 1886 წელს გამოსული, გამოკლევით იწყება. მართალია, მას არ მიაჩნდა დამყრებლად ამ მოთხრობის ქართულიდან თარგმნის შესაძლებლობა, ხულ ერთია, ამის მოუხედავად მაინც აღძრა ინტერესი ამ საკითხისადმი და თვით ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიისადმი.

ამ მოზღვეის შესწავლაში ჩაება რუსული ორიენტალისტიკა. ამ საქმეს სათავეში ჩაუდგა აკად. ვ. როზენი; მან დაუყოვნებლივ გამოაქვეყნა რეცენზია ზოტენბერგის ნაშრომზე და მთავარი აქცენტი გააკეთა იმაზე, რომ არ არის პარადოქსული მიმოთქვა ამ მოთხრობის ქართულიდან ბერძნულად თარგმნის თაობაზე. ხო-

! აკადემიკოსი ნ. მარი, სიყვლილამდე ერთი წლით აღრე, აღტაცებით იგონებდა თავის მასწავლებელს: „ვ. რ. როზენი არაბისტ-ისლამ-ცოდნეა, ბიზანტინისტიკა, მაგრამ, იმე დროულად, ისლამამდელი არაბული პოეზიის მცოდნეა, სპარსოლოგია, ირანის ეპოსის დარგში სპეციალისტი, თურქოლოგი, სხვადასხვა თურქული და მონღოლური ტომების ეპოსისადმი სპეციალური ინტერესით; იგი კავკასიისმცოდნეა, კავკასიის ისტორიისა და ლიტერატურის ინტერესების მიხედვით“.

ლო ქართველოლოგებს მოუწოდა ძალები არ დეშურათ, რათა ეპოვნათ „ბალავარიანის“ ის ქართული ნუსხები, რომლებიც XII საუკუნე- ჯე უფრო ადრეული იქნებოდა. ამ საქმეში პირ- ველი ვ. როზენის მოწოდებ ნიკო მარს ჩაება. ნ. მარსმა „სიბრძნე ბალავარიანის“ ერთ-ერთი ხელნაწერი ქართველთა შორის წერა-კითხვის განავრცობის საზოგადოების წევრთაგან- ში იპოვნა. მას სპეციალური გამოკვლევა მი- უძღვნა 1889 წელს ნიკო მარსმა, ამასთან გან- რახული ბქონდა ბალავარიანის მსოფლიოს სხვადასხვა ხალხთა ძველი რელიგიური ნათესის მიუძღვნა თავისი სამაგიტრო დისერტაცი- ა. საქმე გაართულა იმან, რომ პროფ. ა. ცუგარ- ტელმა საჭიროდ გამოაცხადა პრესაში, რომ იგი აპირებს „სიბრძნე ბალავარიანის“ ტექსტის რუ- სულად გამოქვეყნებას. ეს, როგორც ჩანს, ა. ცუგარტელმა ვერ მოახერხა, მისი ცდები წიგ- ნად დაბეჭდილი ქართული ტექსტი 1899 წელს გამოქვეყნა თბილისში ექვთ. თაყაიშვილმა. ვ. როზენსა და ნ. მარს დიდად საშურს საქმელ მიაჩნდა ქართულიდან „სიბრძნე ბალავარიანის“ თარგმნა, ამას ინტერესით მოელოდნენ ევრო- პაშიც. (ის ხომ ბერძნულიდან რუსულად ითარ- გმნა ჯერ კიდევ 1680 წელს. დამახასიათებე- ლია, რომ არაბული ტექსტის თარგმანები რუ- სულად თვითონ აკად. ვ. როზენმა შესრულა, როსელიც, საწიუბაროდ, მხოლოდ მისი გარ- დავადლების თითქმის 40 წლის შემდეგ გამო- ქვეყნდა 1917 წელს, აკად. ი. კარაკოვსკის რე- დაქციით).

ქართული ტექსტის რუსულად თარგმნა, პრი- ვატ-დოცენტი ნ. მარის თხოვნით, რომელიც შე- თანხმებული იყო აკად. ვ. როზენთან, სტუდენტ- ტა ივანე ჭავჭავიძელმა იყისრა. მალე კიდევ წარმოადგინა „სიბრძნე ბალავარიანის“, თარგმ- ნების სრული ტექსტი. იგი უკვე სტამბურად დაბეჭდილი რუსულ ენაზე გამოქვეყნდა 1899 წელს რუსეთის არქეოლოგიური საზოგადოე- ბის აღმოსავლეთის განყოფილების ეურნალის მეორე ნომერტ ტომში.

რუსული მდიდარი ენობრივი შესაძლებლობა- თა შესანიშნავი ცოდნა, ძველი ქართულის ღრმა აღქმასთან შესაბამისი, „სიბრძნე ბალავა- რის“ საუკეთესო თარგმანს გვაძლევს. მთარგმ- ნელი ხომ ყოველთვის ისწრაფვის ყველგან ახ- ლის იყოს ტექსტთან, არ უღალატოს მას, მგა- რამ მას კიდევ უფრო მძიმე ცოდვად მიაჩნია ტექსტის აზრობრივი დღაცა; იგი ამიტომ ბუნდოვანებისას სიტყვასიტყვით თარგმანს აზ- რობრივ თარგმანებს ამჯობინებს. ამასთან, ყვე- ლგან ისწრაფვის ენის იტორიული და ესთე- ტიკური სილამაზის შენარჩუნებისათვის. მის- თვის ამიტომ სრულიად უცხოა მოუხერხებე- ლი და მოარული შედარება, რომ თითქოს „თარგმანი ქალბა მკავს: თუ ეს ღამაზია — ერ- თველი არაა, თუ ერთველია — ღამაზი არაა“.

ზოგიერთი ცვლილება „სიბრძნე ბალავარი- ანის“ ნათარგმნ ტექსტში გამოწვეულია იმით, რომ ყოველთვის ვერ ზერხდება სიტყვით სიტყვითი გადმოცემა ქართული ენის სიტყვითი მარგამ ყველა ამ შემთხვევაში მარგვალ ფრჩხი- ლებში მოცემულია სიტყვასიტყვით თარგმანი- ბი, ხოლო პარდაპირ ფრჩხილებში შეტანილია ის სიტყვები, რომელიც არ არის ქართულ ტექ- სტში, მაგრამ აუცილებელია რუსულად აზრის სრულად გადმოცემისათვის. ამასთან სქოლიო- ში მითითებულია სხვადასხვა ხელნაწერების თავისებურებანი. ერთი სიტყვით, ივანე ჭავ- ხიშვილის თარგმანი ნამდვილ მეცნიერულ თა- რგმანს წარმოადგენს, რომელსაც ამასთან ერ- თად მხატვრული თარგმანის ყველა თვისება გააჩნია. ყველაზე ღირებული ის იყო, რომ ეს თარგმანი გაკეთდა უაღრესად სწრაფად, იმ დროისათვის, როცა ის განსაუფრებულად სა- ქარო იყო. რუსული თარგმანების ვხით არა მარტო რუს, არამედ ევროპულ მკვლევარებში უნდა წარმოიქმნა ახალი მოხერხება ბალავარი- ანის ბერძნული ტექსტის ქართულიდან წარ- მომავლობისა.

რუსეთის არქეოლოგიური საზოგადოების აღმოსავლეთის განყოფილების ეურნალის იმ ნომერში, სადაც ბალავარიანის რუსული თარ- გმანი დაიბეჭდა, გამოქვეყნდა აგრეთვე ნიკო მარის შესანიშნავი გამოკვლევა ამ მოთხოვნის შესახებ (ბალავარიანი მსოფლიოს მრავალი ხალხის ენაზეა თარგმნილი, ევროპაში იგი XI საუკუნის შემდგომ გავრცელდა).

ნიკო მარსი აღტაცებულია ბალავარიანის სრული რუსული ტექსტის გამოცვლით, ვანი- ხილავს მას როგორც დუზიდარატას, რომელ- საც ასე ელოდნენ რუსეთისა და საზღვარგარეთ. მას უხვად მოჰყავს იგი. ჭავჭავიძელის თარგმა- ნის შემოქმედებითი ხასიათის დამადასტურებე- ლი მავალითები; ნიკო მარსი მხოლოდ მისთვის ჩვეული მასშტაბურობითი და უსაზღვრო ვა- ტაციებით ასახულებს ბალავარიანის ქართუ- ლიდან ბერძნულად თარგმნის შესაძლებლო- ბას. ამასთან აღნიშნავს ქართული ლიტერატუ- რულ-ფილოსოფიური აზროვნების განვითარე- ბის მაღალ დონეს, რაც ქმნიდა პირობებს კულტურული ურთიერთგამდირებისათვის, რომლის დროსაც არა მარტო მაღალგანვითა- რებული ბერძნულ ქრისტიანული მწერლობის ნიმუშთა გადმოთარგმნა ხდებოდა ქართულად, არამედ ქართულიდან ბერძნულზეც. მას მოჰ- ყავს ძველი მემკატანის ცნობები ექვთიმე მთაწმინდელის შესახებ, რომ „იყო იგი ფრი- ად მეცნიერ ენისა ელიწერასა, ქართულისა და სხვათა ენათა და მთარგმნა მან მრავალნი წიგ- ნი ქართულსა ენასა ზედა ბერძნული და ქარ- თულით ბერძნულსა ზედა“. ეს ზოგადი დაზა- ხათება ექვთიმე მთაწმინდელისა როდია საყ- მარისი, რომ იგი ბალავარიანის მთარგმნულად

გამოვაცხადოთ, ამაზე პირდაპირი მითითებაა წყაროებში; ვიორგი შოაწმინდელი ექვთიმეს შესახებ ამბობს, რომ ექვთიმემ „ბალავარი და აბუყურაი და სხვაინცა რაოდენიმე წერილი-ნი ქართულისაგან თარგმნა ბერძნულადო“.

ქართული წყაროს ეს აღნიშვნა უძველესებს ფაქტად მიიჩნედა ნიკო მარს, ამის მიუხედავად, რა თქმა უნდა, ბუერი რამ გაურკვეველი რჩე-ბოდა ქართულიდან ბალავარიანის ბერძნული თარგმნის პრობლემიდან, რომლის გადაწყვეტას კიდევ ახალი მტკიცებულებანი სჭირდება. ნიკო მარის ამიტომ შორსმჭვრეტელურად წერ-და: „ქართველმცოდნეები არ უნდა დაშვიდდ-ნენ მიღწეულით: ქართული წესხის მნიშვნე-ლობა მცირდება ზოგიერთი ვარტყობით, უმ-თავრესად იმით, რომ აქამდე ვერ მოხერხდა დაძებნოს სიები ხელნაწერისა XVIII საუკუ-ნის ადრე. დიდად სასურველი იქნებოდა, თუ უკვე შეუძლებელია დაძებნა ძველი სიისა, მა-ინც ნაპოვნა იქნას ქართულ ხელნაწერებში ახალი მითითებანი ამ ძველის არსებობის შე-სახებ ქართული ლიტერატურის უფრო ძველ პერიოდში“.

ამ კემარიტად პატრიოტულ მეცნიერული ამოცანის შესრულებაში თვითონ ნ. მარცი ენერგიულად მონაწილეობს; აქვე უნდა აღი-ნაშნოს შემდგომი თაობის მკვლევარების — კ. კვცილიძისა და რ. ბულიაძის დიდი წვლილი-განსაკუთრებით უნდა ითქვას ამ ამერციული ქართველოლოგის შესახებ, რომელმაც 1925-1926 წლებში აღწერა იერუსალიმის ხელნაწერ-თა კოლექციებში „ბალავარიანის“ ვრცელი ტექსტი.

1956 წლიდან მიკროფირების გზით მიღებუ-ლი „ბალავარიანის“ სრული ხელნაწერი კვეუნ-დება ჭრ 1957 წელს ა. აბულაძის გამოკვლევით, ლექსიკონით და ა. შანიძის რედაქციით, 1962 წელს კი ბ. აბულაძის თარგმანებით გამოდის რუსული ტექსტი „ბალავარიანისა“.

„ბალავარიანის“ მეორე, ვრცელი რედაქციის მოგვამ საბუთო და უცხოელ მეცნიერებს შო-რას მრავალი ახალი მოსაზრება და პიპოთე-ზა წარმოშვა, მსოფლიო ლიტერატურის ეს უმნიშვნელოვანესი ძეგლი დღესაც სპეცია-ლისტთა ფართო კვლევის საგანია.

„ბალავარიანის“ ვრცელი რედაქციის, რო-გორც პირველადი ლიტერატურული ძეგლის აღმოჩენა (იგი ზოგიერთ მკვლევარის აზრით მე-9-10 საუკუნეებს უნდა ეთაყობოდეს) სრუ-ლიად არ ამცირებს მისი მოკლე რედაქცი-ის მნიშვნელობას; ამიტომ სრულიად ბუნე-ბრივი იყო ის გადაწყვეტილება, რაც რუსულ ენაზე „ბალავარიანის“ სრული ტექსტის 1962 წლის გამოცემის დროს იქნა მიღებული. ამ რუსულ თარგმანებს დაერთო აგრეთვე „სიბრ-ძნე ბალავარიანისა“ ქავახიშვილისეული თარგმა-ნი. ეს იმას ნიშნავდა, რომ 65 წლის გახვლის

შემდეგაც უკეთესი თარგმანები არ გვეუ-ბულა რუსულ ენაზე.

ბეტერბურჯის უნივერსიტეტის მეორე კურ-სის სტუდენტმა უკვე დადასტურა ღრმა მტყ-ნიერული კვლევის შესანიშნავი უნარი, მაგრამ იგი პროფესორობაზე როდეს იცნებოდა — მხოლოდ სამშობლოში დაბრუნება და იქ ხალ-ხის სამსახური ჰქონდა მიზნად დასაბულო.

სწორედ მეორე კურსზე ყოფნის დროს პრი-ვალ-დოცენტი ნ. მარის სთავაზობს ქავახიშ-ვილის მიზლის დამთავრების შემდეგ, საქართვე-სიროდ მოსამზადებლად. გასაგებია, რომ ამგ-ვარი უფლება, პრივატ-დოცენტს არ ჰქონდა, მიუხედავად უკვე ფართოდ ვაშაურებული მეცნიერული ავტორიტეტისა, მაგრამ ნიკო მარ-ს ეს საკითხი ფაქულტეტის დეკანს, აკად-ემიკოს ვიქტორ როზენს წინასწარ შეუთავაზებ-და. ეს კი, აღმოსავლურ ენათა ფაქულტეტის წარ-მატებით დამთავრების შემდეგ, სავსებით რე-ალურს ხდოდა იქ ივანე ქავახიშვილის საქრო-ფესიროდ მოსამზადებლად დაჩვენას. ნიკო მარ-ის შემდგომ ყოველთვის ამბობდა, რომ ივანე ქა-ვახიშვილზე ნიჭიერი მოწაფე მერ არ შეულოდა. ფრთად და ფრთად მნიშვნელოვანია, რომ მე-ორე კურსიდან სტუდენტმა უკვე იცის მომა-ვალი მეცნიერული ასპარეზის შესახებ. ივანე ქავახიშვილი შემდგომ მთელი თავისი სიცოც-ხლე მადლიერი იყო ნიკო მარისადმი ამ წინა-დადებისათვის. ნიკო მარისა და ვიქტორ როზენ-ის წინადადების მიღების შემდეგ მისაბაძი ინტენსიურობით გაიშალა ივანე ქავახიშვილის მეცნიერული მუშაობა.

სტუდენტი — პირთული მცენიარული ბიბლიოგრაფიის ფუძემდებელი

ბიბლიოგრაფია წერილობითი ინფორმაციის უმნიშვნელოვანესი და ტრადიციული სახეა.

შემარჩენილია ქართული წიგნსაცავებისა და ხელთნაწერთა X-XII საუკუნეთა კატალოგ-ები და ხელთნაწერთა ბიბლიოგრაფიული სიე-ბი. რასაკვირველია, ძველ წიგნთა და ხელნა-წერთა ნუბხეში, სიებში, რეცენტრები ძირითადად დაღუპულია. ჩვენია ისტორიის ავტელობამ საუ-რკუნეობით შეწყვეტა ბიბლიოგრაფიის ბუნე-ბრივი განვითარება.

უველაზე სამწუხარო ის იყო, რომ ქართუ-ლი წიგნის და ბეჭდვითი საქმის განვითარების კვალავკად ვერ განვითარდა მეცნიერული ბიბლიოგრაფია. ეს ასე იყო უველაზე ინტენ-სიური XIX საუკუნეში. ამ საუკუნის ბოლომდე საქმე არსებობდა ავტორთა ნაშრომების კრ-ძო კატალოგების შედგენით მოავრდებოდა. XIX საუკუნის ბოლოდან იწყება წიგნის გა-მომცემელთა და წიგნით მოვაჭრეთა მიერ შედ-გენილი ქართული წიგნის ბიბლიოგრაფიების გამოცემა, რამაც ამ უადრესად საჭირო დაზგ-

სინამდვილის რეალიზაცია

ში ვერ შექმნა აუცილებელი ტრადიცია. ამგვარი კულტურული ტრადიციის უქონლობა კი ბევრ რაიონს უშლიდა ხელს. ადამიანები ვერ მხოლოდ იმდენ მათთვის აუცილებელ ინფორმაციას, ან კიდევ უფრო ცუდი რაღაც ახლდა ამაზე; უკვე გაეცემებლეს თავიდან გაეცობა; ამით ხდებოდა ინტელექტუალური ცენტრების აშკარა ფლანგვა. თითქმის მთელი XIX საუკუნე, როგორც გვიან აღნიშნავდა ივანე ჯავახიშვილი, ისე ხდებოდა, რომ თბუღებები სამ-ოთხეტი იბეჭდებოდა, მაგრამ ბევრმა არ იცოდა, რომ ოდესღაც გამოქვეყნებული იყო ესა თუ ის წიგნი. კიდევ უფრო უარესი მდგომარეობა იყო ქართულ ჟურნალ-გაზეთების ანალიტიკურ აღწერილობაში. და ეს მაშინ, როცა ისინი ფართოდ ინახავდნენ ქორთვას მასალას ხალხური შემოქმედებისა, ეთნოგრაფიისა, საზოგადო კულტურული ცხოვრებისა. ქართული პერიოდიკის ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიის შედგენა სტუმრებ ივანე ჯავახიშვილს გადაუღებელი ამოცანად ეჩვენებოდა. ამ საშვილიშვილი საქმეში შედგომ წლებში მან პეტერბურგში მოწვევადე ქართველი სტუმრებთან დიდი გუნდი ჩართო, მაგრამ ყველაზე დამახასიათებელი ის არის, რომ ამ სტუმრებებს ივანე ჯავახიშვილმა პირადი მთავალით უჩვენა. 1897 წელს მან. მესამე კურსის სტუმრებში, რომელიც არ წყვეტდა შემოქმედებით კავშირს მშობლიურ საქართველოსთან, შეადგინა უკვე გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნებული სტატიების ბიბლიოგრაფია. ეს ბიბლიოგრაფია მოეძულათ — 1886-1896 მოიცავდა. ამ შემთხვევაზე ივანე ჯავახიშვილი განიხილავდა, როგორც ნაწილს მშობლიურ ხალხს წინაშე წინგობრივი მოვალეობის მოხდას. მართალია, მან იმ წლებში ვერ შეძლო ამ ბიბლიოგრაფიის გამოქვეყნება, მაგრამ როცა 1916 წელს რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიამ საკუთრებად შეიძინა და გამოქვეყნა ქართულ ენაზე ბიბლიოგრაფია — ქართულ პერიოდულ გამოცემებში (1852-1916) მოთავსებული „სტატიებისა და მასალების მაჩვენებელი“, იქ უკვე, სხვა მასალებთან ერთად, შევიდა ივანე ჯავახიშვილის მიერ 1897 წელს შედგენილი ბიბლიოგრაფია წინათხვადეში „ივერიაში“ გამოქვეყნებული სტატიებისა.

ამგვარად, სტუმრები ივანე ჯავახიშვილი ქართული პერიოდიკის ანალიტიკური ბიბლიოგრაფიის მეცნიერული ფუძემდებელი გახდა!

„ქველ ხანას და ქველ ადამიანებს, მჭეტრეებო! ლეგენდების შექმნა, მაგრამ თვინც მხრე შექმნა გვერდებზე განვასხვავთ ლეგენდები ისტორიულ ჭეშმარიტებისაგან“.

ესა დღეშია, რომელიც აღმოსავლურ ენათა ფუძვლებების მესამე კურსის სტუმრებმა ივანე ჯავახიშვილმა წარმძღვარა საკონკურსოდ წარდგენილ თავის ნაშრომს. 1888 წლის საუნივერსიტეტო წესდების 131 მუხლით, სტუმრებთან სამეცნიერო შემოაბის წახლისგებისათვის, ფუძვლებების საერთო კრება უკველითურად აცხადებდა კონკურსს. მასში გამარჯვებული ობუღებებისათვის სტუმრების ელვადე ოქროს ან ვერცხლის მედლი, ანდა ქების სიგელი, ამასთან, რეკომენდაციად ნაშრომის დასაბეჭდად. 1897 წლის დეკემბერში ნ. მარსა, როგორც სომხური სიტყვიერების კავადრის გამგებ, საჭაროდ გამოაცხადა საკონკურსო თემა. ეს იყო „წინდათა ცხოვრების სომხური კრებულად გრაგულ წერეწილს უკანასკნელ ლიტერატურულ რედაქციასში“.

ამ თემის დამუშავება მხოლოდ ორ სტუმრებზე შეეძლო — ნ. ადონცხა და ივ. ჯავახიშვილს; კონკურსი რომ არ წაშლილიყო, ნ. მარსა განმარტა, რომ თემის სათაურის მიუხედავად, არ შეუღავდა მონაწილეებს სპეციალური ამოცანით, მხოლოდ ერთს ისურვებდა: ღირებული ნაშრომი დაეწერათ მათ.

კონკურსი დახურული იყო. შრომა ხელმოწერილი უნდა ყოფილიყო. მანქანაზე გადაბეჭდილი ტექსტი დახურული კონვერტით უნდა გადაეწავილიყო, რომელზეც მარტოდენ დევიზი ეწერა. ცალკე დახურულ კონვერტში, რომელზეც იყო ცნობები ავტორის ვინაობის შესახებ. თუ ნაშრომი კონკურსში ვერ გამარჯვებდა, მაშინ ცალკე კონვერტს გაუხსნედა და წავადენენ. თუ კი პირქით მოხდებოდა, კონვერტს გახსნილდნენ და ავტორს საჭაროდ გამოაცხადებდნენ. პრივატ-დოცენტი ნ. მარსი დიდად იყო დაინტერესებული, რომ კონკურსი შემდგარიყო. იგი ლეკიებზე შეხსენებდა ამის გამო ნ. ადონცხა და ივ. ჯავახიშვილს. დასაწყისში ივანე ჯავახიშვილი თავს იკავებდა კონკურსში მონაწილეებისაგან, დათუნებულ შეათხვავე ის პასუხობდა, რომ მასალებზე ჭერ მხოლოდ ვკრებო. აქ არ შეიძლება არ აღინიშნოს სტუმრებური შრომის ამგვარი

1 1904 წელს ჟურნალში „ეზნანტისკი ვრემენო“, ტ. XI, და 1906 წელი ტ. XII, გაეყვებოდა ბიბლიოგრაფიული მიმოხილვა 69 სახელწოდების სხვადასხვა ლიტერატურისა საქართველოს შესახებ, რომელიც გამოცემულია საქართველოში, რუ-

სეთსა და ვეროპაში. ეს ანტირეზული მიმოხილვა ლიტერატურისა საქართველოს შესახებ დიდად სიკლდება მეცნიერული ბიბლიოგრაფიის ფარგლებს. ესენი შესანიშნავი მეცნიერული ესკიზებია, რომლებშიც ქართველი ლოგის უღარესად საქართველოთა საყითხებია განალიზებული.

სტამბლირების დადებითი როლი. ერთი წლით ადრე საქაროდ გამოცხადებულ თემაზე კონკურსს ხშირად ვადაწუწვევტა პიროვნების მომავალი კვლევის მეცნიერული ინტერესები. მართალია, სომხური სენსაციარის გაცნობამ ვერ გაიტაცა ივ. ჯავახიშვილი, მან ვადაწუწვეტა ნაშრომი მიუძღვნა წმინდა ნინოსა და ანდრია მოციქულის ცხოვრების შესწავლისათვის და ამისათვის, სხვათა მასალებს შორის, კერძოდ გამოყენებინა ის ცნობები, რომ ამის თაობაზე სომხურ სენსაციარში მოაპოვებოდა.

ამგვარ საკონკურსო თემაზე მუშაობამ დიდად გაიტაცა ივ. თითქმის ერთი წელი ინტენსიურად იკვლევდა პრობლემას, ნიშანდობლივია, რომ ეს მუშაობა გააგრძელა გერმანიაში ყოფნის დროსაც.

ივანე ჯავახიშვილს ვიანაში ვერმანული ენა არ უსწავლია; პეტერბურგის უნივერსიტეტში ის გაძლიერებულად მუშაობდა გერმანულ ენაში. გერმანული ენის პრაქტიკული ცოდნის სრულყოფისათვის მოწინავე სტუდენტობაში მიღებული ტრადიციისამებრ მან ვადაწუწვეტა გერმანიაში ვაგზავრება, სათანადო განცხადების საფუძველზე, 1895 წლის 18 მაისს, პეტერბურგის გუმბერნატორმა მისცა სახელგარბეთული პასპორტი, რომლითაც სტუდენტს უფლება ეძლეოდა გერმანიაში ვაგზავრებისა და დარჩენისა 1898 წლის 28 აგვისტომდე. იმ წლის სახაფხულთა არადადეგები ივანე ჯავახიშვილმა კენისბერგში ვაატარა.

როგორც უკველითის, სამშობლოდან შორის მყოფი ივანე ჯავახიშვილი არ წყვეტდა მუშაობას ქართულენაზე და ქართულ წყაროებზე. კენისბერგში იგი აგრძელებდა საკონკურსოდ არჩეულ თემაზე კვლევას. საინტერესოა, რომ სწორედ იქ ყოფნის დროს მას წაღებული ჰქონდა ნატბერდისეული წმიდა ნინოს ცხოვრება. ადრე მას რამდენკერძ ჰქონია ეს ძველი ვადიოთული. ტექსტის ახალ ვადიოთებას და

კრიტიკულ ჩადრებაებს შედეგად წაშვეა, ის, რომ ვაისნა აშკარა შეუსაბამობის ჩახლართული კანდა: ნინოს ეუბნებინ, რომ ქრისტიანთა 12 მოციქული და მერე 72 აუღლა ქვეყანაში მიმოქცეულან, ზოლო საქართველოში არავინ უყოლა და პირველად ნინომ დააწყო კადაგებაო. ვამოიბ, რომ ნინოს ცხოვრების შემდგენელმა არაფერი იყოდა ანდრიათა მომოსელის ლეგენდის შესახებ; მასთანადამე, ეს ლეგენდა წმიდა ნინოს ცხოვრების დაწერის შემდეგ უნდა შეეთხათ.

ქვევბს ახალი ექვები მოშვეა, მეცნიერული კვლევა-ძიება სინამდვილის რეაბილიტაციას მოითხოვს. შედეგად ვიღებთ ნაშრომს „ანდრია მოციქულისა და წმიდა ნინოს მოღვაწეობა საქართველოში“. ნაშრომი არა თუ ოკრას შედალს იმპაბურებს, დაბეჭდვის რეკომენდაციას იღებს¹ ამასთან ერთად მისი უაღრესად მაღალი ავადმიური დონე თავდაწვე მპოულობს აღიარებას.

1899 წელს ვამოქვევრებული — „1898 წლის პეტერბურგის საიმპერატორო უნივერსიტეტის მიდგომარეობისა და მოღვაწეობის ანგარიში“ ქების სიტყვებსა არ იშურებს ივ. ჯავახიშვილის სტუდენტური ნაშრომის დაბასათებისათვის. მასში აღნიშნულია, რომ ნაშრომი წარმოადგენს დეტალურ ვამოკვლევას არჩეული თემის დარგში, რომ იგი ორ საცხებით დასრულებული ეტაუღებავან შედეგმა. მასში ქართული წყაროება შექერბულია უტბორთან, ბერძნულთან, სირიულთან და სომხურთან, შესწავლილია სხვადასხვა რედაქციები წმინდანთა ცხოვრების აღწერისა და ა. შ. ეს დაბასათება, როგორც მანს, პრივატ-პროფერ ნ. შარის ხელით დაწერილი, ვადმოსეუს სტუდენტ ივ. ჯავახიშვილის მომავალი მუშაობის მიმართულებასაც და შემდეგი სიტყვებით მოაგრბება:

„ვანაღული ეტაუღება, რომლებიც ნაწილია აღმოსავლეთის ავოგრაფიაში ავტორის შიერ ვამონული ნაშრომათა ხერხას, იძლევა ახალ მეცნიერულად დაბაბუთებულ ვაშუქებას საკვლევი საითხებისა. თხუღუღას ყოვევა სძიებელი ამ თემის შესახებ წმინდათა ცხოვრების კრებულისა, საიმპერატორო საქარო ბიბლიოთეკის ზელაწერების მიხედვით.“

ფხიველი თვალსაზრისი, მახვილგონიერი და ნათელი ვადმოცემა, სხარტ ენა, ფილოლოგიური ზერბების ცოდნა, წყაროებისა და ლიტერატურაში ჩახედულობა, და მათი მარკვედ ვამოყენება, — ამ თხუღუღების ავტორის სახით ამჟღავნებს მყელეარს, რომელიც სასვე-

¹ 1935 წელს „ქველი სომხური საისტორიო შწერლობის“ პირველი წიგნის წინასიტყვაობაში ივანე ჯავახიშვილი წერდა: „ვერ კიდე სტუდენტობის დროს, 1898 წელს საკონკურსო თხუღუღებაზე მუშაობამ საქართველოში წმინდა ნინოსა და ანდრია მოციქულის შქადაგებლობით მოღვაწეობის კრიტიკული განხილვის დროს, სომეხთა ისტორიკოსის ავთანეღლოსის ნაშრომის შესწავლის ადგილებლობა დამაწმუნა. იქიდან იწყება ამ თვალისაღმირ ჩემი ინტერესა. სტუდენტობის დროსვე მიიზიდა ჩემი ცნობისმოყვარება ლაზარე ფარბელისა და ფუსტოს ბონანტიელის თხუღუღებებში თაყიანით უხვა, სომხეთის სოციალური ისტორიის აღსადგენად ვამოსადგე, ცნობებით. ამ დროითვე მყოლებული ამ ისტორიკოსთა შესწავლა არ შემიწყვეტა“.

¹ ეს ნაშრომი ქართულად ქვეყნდება 1930 წელს ვერნ. „მოამბეში“, III და V ნომრებში, ხოლო რუსულად კი 1901 წელს, საბალხა ვანათლების საინისტროს ვერნალში (II 3).

ხათ მომზადებულია მეცნიერული მუშაობისათვის". იშვიათად თუ გამოქვეყნდნენ აღმოსავლურ ენათა ფაულტეტზე ამგვარ ალტაცუბას სტუდენტური ნაშრომით.

საქართველოშიც ბევრი მსგავსი ალტაცებით შეხვდა ამ ნაშრომს, სადაც III კურსის სტუდენტი, ძველ ქართულ აგოგრაფიულ ძეგლებს გარდა, მარტვედ იყენებდა ბერძნულ, სომხურ, ლათინურ, სირიულ წყაროებს, წერდა შეხანიშნავი რუსული და ფართოდ სარგებლობდა ბერძნულ, ფრანგული ლიტერატურით. მაგრამ აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში სასულიერო წოდების რეპტიკულა წარმომადგენლები და ქვაზი-პატრონები დაუფრავი ღვარძლით შეხვდნენ ამ თუმცა ნიკაურ, მაგრამ მათთვის სრულიად მიუღებელ გამოკვლევას. პირდაპირ უნდა ითქვას, მათ სრული საფუძველი ქონდათ ასე მტრულად შეუდლოთ ქვაზიშვილის ნაშრომი. ამიტომაც აუციალებულია უფრო დაწერილებით გავეცნოთ ნაშრომის შეხარისხ.

ნაშრომის პირველი ეტიუდი წმინდა ნინოს ეძღვნება.

ავტორი იწყებს იმის აღნიშვნით, რომ უკანასკნელ ათი წლის განმავლობაში ბევრი ხაისტორიო მასალა და საბუთი დაიბეჭდა, შესამჩნევად იმატა მკვლევართა რიცხვმაც, მაგრამ მაინც წინანდებურად ხელშეუზღებელი, შეუსწავლელი დეცს ჩვენი მატაინის უძველესი ნაწილი; თავის ვასამართლებლად მარტოოდენ მასალების სიმცირება, თუ უქონლობაზე მითითება არ ეკარა. ამ მასალათა სიმცირეს არ შეიძლება გადამწყვეტი მნიშვნელობა ქონდეს. საქმე ისაა, რომ ჭერ სათანადოდ ხელმარსებული მასალებსაც ვერ მოვერდით, მათი ღირსება, ექვეშუტანლობა და ხასათი ვერ გამოიკვლიეთ, უტუჟარი და უაღბა ერთმანეთისაგან ვერ გავიჩვენე. „მოკლე ქართლისას“ და „შატბერდისეულ ნინოს ცხოვრებას“ მეცნიერული გარჩევა ჭერ არ ღირსება. მეტიც, მკვლევარები მათ მეტისმეტი ნდობით, თითქმის მოწინებოთ ეუსრობოდნენ. ამას იმით ხსენიანდნენ, რომ შატბერდისეული წმინდა ნინოს ცხოვრება თვით ნინოს ნაშრომად და მას თანაშრომელთა და თანამედროვეთა ნაწერად მიანდათ, მათ უფრო, რომ ამაში თვითონ „ცხოვრებას“ დამწერი გვარწმუნებს. ყველაფერი ეს ახალგაზრდა ივანე ქვაზიშვილს სრულიადაც არა საქმარისხად მიანდა სინამდვილის დასადგენად.

ივ. ქვაზიშვილი ტექსტის ე. წ. გარეგნული კრიტიკით იწყებს. იგი აღმოაჩენს, რომ წმინდა ნინოს შატბერდისეულ ცხოვრებაში ზოგან თავებიან სათვალავები გამოტოვებულია, ზოგან კი არეული. მეტიც, არეულია ზოგიერთი სათაურიც, მოთხრობის თანმიმდევრობა. საქმე გარეგანი კრიტიკით სრულიადაც არ

მოტრდება, თუმცა იხიც საქმარისთა თვალში საცემ წინააღმდეგობათა დასადასტურებლად; ჩანს, რომ ტექსტი არ წარმოადგენს ნინოს ნაშრომს და მის თანაშრომელთა ნაწილს. ჩაწერა რილს. ეს დასტურდება უპირველესად ნინოს ჩამომავლობის, დაბადების, აღზრდის წლების მიმოხილვით. ნინოს დაბადების ერთი თარიღი ეწინააღმდეგება მეორეს. ეს ახალგაზრდა მკვლევარისაგან ბიზანტიის ისტორიის ღრმა ცოდნის მითხობის. თვით ურწმუნო მკითხველაც იძულებულია დაეთანხმოს ავტორისეულ დასკვნას.

მსგავსი რამ ხდება იმ შეუსაბამობათა გამოსარკვევად, რაც წმინდა ნინოს შრომლების მიმართ გვხვდება ძეგლებში. ივანე ქვაზიშვილი აღნიშნავს, რომ ისტორიაში არ არსებობს რამე მონათხმები, რომელიც დადასტურებდა ნინოს მამის, როგორც გამოჩენილი მთავარსარდლის, ხოლო ბიძის როგორც პატრიარქის არსებობას. მით უფრო რომ ამგვარი პირების სახელსა და ღვაწლს იშვიათად ივიწყებენ ეპოთაღმწერლები. არგუმენტები აქაც დამაწერებელი და მიზანში ზვადება. რად ღირს მარტო იმის აღნიშვნა, რომ მეოთხე საუკუნეში იერუსალიში პატრიარქობა ჭერ დაწესებული არ უოფილა. ყველაფერიდან ჩანს, დასკვნის ახალგაზრდა ავტორი, რომ „წმიდა ნინოს ბიძის სახელწოდება, თანამდებობაც, თავგად-სავალიც მოკონილი და შეთხზული უნდა იყოს“. ეს იმითაც მეტიცდება, რომ „მოკლევად ქართლისა“, რომელიც შატბერდისეულ კრებულში ნინოს ცხოვრებას მისდევს, არას ამბობს ნინოს შთამომავლობასა და აღზრდის შესახებ, არ იცის ნინოს შრომლების სახელები.

ასევე დაუჭერებლად მიანდა ავტორს წმინდა ნინოს ცხოვრების დეკავსორება რიფსიშესა და გაიანეს ცხოვრებასთან და თვლის, რომ თვდაპირველად ნინოსა და რიფსიშეს ცხოვრებათა შორის არავითარი კავშირი არ უნდა უოფილიყო. ყველაზე მწკვეე საკითხად იდგა წმიდა ნინოს მეერ ქრისტიანობის ქადაგება საქართველოში. აქ ავტორის აზრი წყაროების მიმართ უკიდურესად უარყოფითია და იგი დაასკვნის კიდევ, რომ წმიდა ნინოს ცხოვრების შესწავლამ „ერთი კიდევ ურიად საუურადღებო დასკვნა შეგუძინა იმის შესახებ, რომ ჩვენ-შეიაც უოფილა ის სასულიერო მწერლობის დარგი, რომელსაც უაღბნათურიანი, ანუ უხვედოეზიგრაფიული მწერლობა ეწოდა და რომელიც ყველაგან გავრცელებული იყო ქრისტიანობის პირველ საუკუნეებში. შატბერდისეული წ-ა ნინოს ცხოვრებაც ეუთუნის სწორედ უხვედო-ეზიგრაფიული მწერლობას.

ივ. ქვაზიშვილმა ჭერ წმიდა ნინოს ცხოვრებით დაიწყო და შემდეგ შეეხო ანდრია მოციქულის ცხოვრების საკითხებს. ქართულ სა-

ეკლესიო და საერო ისტორიაში კი შებრუნებით იყო: ჭრ ანდრია პირველწოდებულის საქართველოში მოსვლა მოთხრობილი, შემდეგ კი ნინოს მოღვაწეობა. ამ საკითხს ეკლესიაში იმდენი იყავი: „ახლა შეიძლება ვადაპრით ვთქვაო, რომ ქართველობას შეცხრე საუკუნემდის ანდრიათ იბერიაში მიმოსვლასა და ქადაგების შესახებ არა სცოდნია რა. მხოლოდ შემდეგ საუკუნეებში თქმულება ანდრიათ მიერ ქრისტიანობის ქადაგებისა ბიზანტიიდან შემოიტანეს ქართველმა ბერებმა და სამშობლოში გააერთიანეს“. ახლა კითხვა ისინი — რისთვის დაპირდათ ეს უცხოეთში ქართულ ტაძრებში მოღვაწე ქართველ ბერებს? საქმე ისაა, რომ ეკლესიის თვითმმართველობისათვის აუცილებელი იყო, რომ ძველად ერთ-ერთ თორმეტ მოკაქულთაგანს გაეერთიანებინათ ქრისტიანობა ამა თუ იმ ქვეყანაში. ამ გზით უნდა დამტკიცებულიყო ქართული ეკლესიის თვითმმართველობის უფლება. ამის შემდეგ და ამ მიზნით ცნობა ანდრიათ იბერიაში ქადაგების შესახებ უცხად გაგრძელდა საქართველოში და სპისინურბნისის კრების დროს (მეთორმეტე საუკუნე) ანდრიათ საქართველოში მოსვლა უდავო ფაქტად განიხილება, ეს მაშინ, როცა ივანე ჯავახიშვილის მტკიცებით, „ის ვარსებობა, რომ არც თვით საქართველოში იციოდნენ VIII-IX საუკუნეებში ანდრიათ იბერიაში მიმოსვლას შესახებ, უფლებას გვაძლევს ვთქვაო, რომ ანდრია პირველწოდებული არც რადის არ ყოფილა კავკასიაში საზოგადოდ და კერძოდ საქართველოში, რომ ანდრიათ მიმოსვლა და ქადაგება იბერიაში მხოლოდ თქმულებაა“.

ვარაუდით რა და ვერაუდით ანდრიათ მოციქულის საქართველოში ქადაგების თქმულებას, — დასძინდა ივ. ჯავახიშვილი, — ჩვენ, რასაკვირველია, იმის თქმა არა გვსურს, რომ ქრისტიანობა საზოგადოდ საქართველოში პირველ საუკუნეებში არ ვრცელდებოდა, რომ ახალი სარწმუნოება პირველ ხანებში არ იკადებოდა უცხ, მაგრამ ჩვენის აზრით, მის არსებობას დასამტკიცებლად სხვა უფრო სანდო და ქვეშაობიტი საბუთების მოყვანაა საჭირო და არა ანდრიათ მოციქულის მოსვლის მოხსენება, როგორც დადგენილი ფაქტისა, როგორც ამას ჩვენი ისტორიკოსები აკეთებენო.

ამრავალ შესამჯერებელი სატრუდენტო პუბლიცისტური რიტორიკით კი არ უარყოფდა საუკუნეებით აღიარებულ მოვლენებს, იგი ღრმა ისტორიულ ფილოლოგიური ზერხებით აღქურცილი ამათუბადა ქართული ისტორიოგრაფიის ცნობილი ავტორიტეტების შეხედულებებს. ესენია პირველ რიგში რუსეთის საიმპერატორო აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი დ. ბაქრაძე, აკადემიკოსი მ. ბარსე და მათი მიმდევარნი მკლევარნი, რომელნიც მისაბამი ერთსუ-

ლოვნებით აღიარებდნენ დადგენილ ფაქტად იმას, რასაც მრავალსაუკუნოვანი ხანდაზმულობა „ქმონდა“ თუმცა ეს სრულიად არ კმარა მოგონილი თქმულების ისტორიულ სამართლედ გასაღებისათვის.

განსაკუთრებული გაბოროტებით შეხვდარეპიკულია სამღვდლოება ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომის გამოვლას, მათ მარტო ის კი არ აღიზიანებდათ, რომ ნაშრომში ასე ხშირად იყო აღნიშნული: ეს ცნობა დასაჯერებელი არ არის; ცნობა ამა და ამ წყაროდან უწინად გადაკეთებულია; ამ „ცხოვრების“ შესავალიც (ანუ წინასიტყვაობა) თავიდან ბოლომდე შეთხზული და ყალბია; ეს ცრუ და არეული ცნობები არ შეიძლება ნინოს ან მის თანამედროვესაგან მომდინარეობდეს; შეთხზულია ნინოს წინამართა სახელები და მოგონილია ცნობები მათი ცინაობის შესახებ; ცნობები უცნაური და გუგუბარია; დაარღვეულია მოთხრობის ლოგიკური მიმდინარეობა და ა. შ. და ა. შ. რეპიკული სამღვდლოება კიდევ აიტანდა, მისი თვალსაზრისით, ამ მკრებელურ გამოთქმებს, მაგრამ მათთვის პირდაპირ აღუაფეთებელი იყო ის, რომ საერთოდ უარყოფდა მკლევარი ათასი წლის ხანდაზმულობის მკონე საეკლესიო კემშაობიტიად ქვეულ მოვლენებს.

თვითონ ივანე ჯავახიშვილი გრძნობდა იმ უხერხულობას, რაც მის მტკიცებას ახლდა მორწმუნეთათვის. ამიტომ ქართულად და რუსულად დაბეჭდილ ნაშრომს ბოლო გვერდებზე ივ. ჯავახიშვილი საპიროდ თვლის ერთგვარი შენიშვნა გააკეთოს ამის გამო. იგი წერს: „ამ პატარა გამოკვლევაში ჩვენ ვაფარჩიეთ საქართველოს ის საეკლესიო თქმულებები, რომელნიც ათ საუკუნის განმავლობაში ხალხს შესისზღბორებულეა მკონდა და შეურყვეველ, ექვმიუტანელ კემშაობიტიად მიანდა...“ ივანე ჯავახიშვილის კარგად აქვს შეგნებული, რომ ხალხის მიერ რწმენად მიღებულ ამგვარ თქმულებებს ისტორიულად დადებითი როლის შესრულება შეეძლო და ასრულებდა კიდევ. იგი მას

1 მოსე ჯანაშვილი (იხ. „ქართული მწერლობა“, წიგნი მეორე 1909 წ. გვ. 106) არ მალავდა თავის უკმაყოფილებას და გესლნარეველ წერდა: „სწორე გითხრათ, მამა-პაპათა „ზღაბრობას“, ჩვენ, ხშირად, უფრო ვუჭერებთ, ვიდრე ზოგაერთ სწავლულების მეცნიერებას. ჯავახიშვილის „ანდრია პირველ წოდებული“ კი ხომ როგორც დაინახეთ, ვერავის გზას ვერ გუფლავს და ვერც შეცდომას აიყდენს, ვინადაც თვით იგი უფრო სხარტულას ჭვავს, ვიდრე მეცნიერულ გამოკვლევას. სხარტულით არ შეიძლება მამა-პაპათა მრავალსაუკუნოვან რწმენა-გადმოცემის სხვერტა, სხვა, გაქარწყლება“.

მიერვე დაუნდობლად გაკრიტიკებულ თქმულებებზე წერს: „ერთ ღროს შთაღიწივნილობა ჰქონდათ და ქართველობისათვის დიდი სამსახური გაუწევიათ: არაერთხელ და ორჯერ სამშობლოსა და ეკლესიის თვითმართვლობის უღუღუნის დაცვისა და მამადიანთა საზარელი ბატონობის ღროს ამ თქმულებებს ხალხისათვის რწმენა განუმტკიცებიათ, მოუციათ სულტარებლობა და ცხოვრების ტანჯვის ტანა გაუადვილებიათ... ეხლა — ღრო იყო ეს თქმულებები მეცნიერებს შესწავლა და თავისი პარტუზენელი და მიუღვამელი მჭავერი გამოეცქვა“.

კათოლიკობა თითქმის ომბოცი წლის შემდეგ სტუდენტის ნაშრომს და გვიყვარს, აღარება მას იმ ნაშრომებს, რომელსაც მანამდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში იწერებოდა ამ თემაზე, გვიყვარს და ძნელაა თქვა — რა არის უფრო მიმზიდველი მასში — ახალგაზრდა სტუდენტის ღრმა ფილოლოგიურ-ისტორიული ცოდნით შეთარაღება, თუ ძველებსაღმის მეცნიერულად მკაცრი კრიტიკული დამოკიდებულება, ამათან ხიფათილედ და წინდახედულად, თუ შუა ისე, რომ ეს არ არის გადაჭრადი გაუბედობაში; მეტიც, დეკლარაციულია შემოქმედებით რისკთან, რომელიც თავისი შინაგანი ლოგიკით მტკიცედ გაქრებთ, რომ ავტორი სიმართლეს ახშობს.

მეცნიერებს გარდუვალ წესად აქვს: უფალზე დიდი ინტერესებისათვის, ისტორიული სიმართლის დადგენისათვის, უფლანაირი ტყუილი და სიცრუე, მათ შორის „წმიდა ტყუილი“, უარყოფილ და გაბათილებულ უნდა იქნეს. არასდროს არ არის გვიან ტყუილის გაბათილება, თუნდაც წმინდა ტყუილს არსებობის 1600 წელი ჰქონდეს შესრულებული!

სიმართლის თქმა არასდროს არ არის გვიან! ახალგაზრდა მეცნიერი ისტორიული სიმართლის დადგენას აცხადებდა მეცნიერების უზენაესს მიზნად და მზად იყო ამისათვის უმოწყალოდ შეეწირა საუკუნეებით მიღებული და ხალხის მიერ ჰერმეტიკად აღიარებული არაერთი ლეგენდა.

შესაშე კურსის სტუდენტის ეს ნაშრომი სრულიად არ ყოფილა ტაბუტური სითამამის გამოყენება. შემდგომ, მთელი სიცოცხლის გან-

მავლობაში, ივანე ჯავახიშვილს არ გადაუხეწია ამ ნაშრომში ჩამოკლებულ პრინციპებისაგან და მთელი სიცოცხლის მანძილზე ამავეთი მეთოთიბედა ამ თავის უპირატეველ ნაშრომზე.

ივანე ჯავახიშვილის პირველ სტუდენტურ ნაშრომს შედეგად მოჰყვა არა მარტო ქართულ ისტორიოგრაფიაზე აღზრდილი შეხედულებათა მსხვერვა, იგი იქცა ავტორის მეცნიერულ მანიფესტად, რომელსაც ნ. ბერძენიშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, მოჰყვა ქართველი ერის ისტორიის საშენი მასალის მთელი სიკაცობით გაწმენდა და საქართველოს ისტორიის წყაროების მეცნიერული შესწავლის საფუძვლის დადება. ეს ნაშრომი თავისებურა შექამება იყო იმ სტუდენტური შრომისა და თავგანწირვისა, საოცარი წილებისა, რომელზეც შემდგომ დაეფუძნა ქართული ისტორიული მეცნიერების მკვიდრი შენობა.

საინტერესოა ბედი ოქროს მედლისა, რაც ივანე ჯავახიშვილმა მიიღო; ოქროს მედლის გადაცემა საუნივერსიტეტო წევრის ვითარებაში ხდებოდა. მიუხედავად ვ. როზენისა და ნ. მარის წინადადებისა, ივანე ჯავახიშვილმა უარი თქვა საზეიმო ვითარებაში მედლის მიღებაზე. საუნივერსიტეტო წევრზე თვით გრაფი ვიტტი მოსულა უნივერსიტეტში. სტუდენტებს მისთვის ობსტრუქცია გაუშარათათ. ამის გამო ნ. მარს შემდგომ მოუწონებია კიდევ იგი ჯავახიშვილისათვის საზეიმო სხდომაზე გამოცხადებლობა.

რამოდენიმე დღის შემდეგ კანცელარიაში მიუღია ივანე ჯავახიშვილს ოქროს მედალი.

უფლანადიან ჩანს, რომ ივანე ჯავახიშვილს საამოყენებდა მისი სტუდენტური ნაშრომის ამგვარი აღიარება და მიღებულ მედალსაც უფროსილდებოდა, მაგრამ შემდგომ წლებში, ერთხელ, როცა გაქირვებია, 120 მანეთად დაუბარებებია იგი. გამოსასულილად მხოლოდ ერთი დღის დავჯიანებით მისულა, გვერდეთო, მოუტყუილებიათ და მედალი აღარ მოუციათ. ეს მედალი კი ერთადერთი პრემია იყო, რომელიც თავისი ნაშრომისათვის მთელ სიცოცხლეში ივანე ჯავახიშვილმა მიიღო.

სოლომონ ხუციშვილი

ილია ჭავჭავაძე და ივანე ჯავახიშვილი

„ილია ჭავჭავაძე ზვენი კულტურის სწორ-
პოეზი ბელადი და ხელმძღვანელი იყო“.
ივანე ჭავჭავაძე

I. საისტორიო თხზულებებსა, მემატიანეთა და ეპოქალმწერელთა შრომებისა და სიველ-
გუქართა გვერდით საქართველოს ისტორიის
კლდევაში ივანე ჭავჭავაძე დიდ მნიშვნე-
ლობას აძლევდა ქართული მხატვრული ლიტე-
რატურის ძეგლებს და მათ, სხვა საბუთებთან
ერთად, თანაბრად იყენებდა ისტორიის ამა-
თიუმ საკითხის დასაბუთებლად, თუ განსა-
მარტებლად. მის მიერ დაარსებული სერაის
— „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდე-
ბი წინათ და ეხლა“ — ერთი წიგნი — „ძვე-
ლი ქართული საისტორიო მწერლობა“ შესა-
ნიშნავი დადასტურებაა იმათა თუ რა როლს
აკისრებდა დიდი შეცნიერა-ისტორიკოსი ქარ-
თული მწერლობის ძეგლებს, როგორ იყენებ-
და იგი მხატვრულ თხზულებებს, როგორ
კრეფდა იმათგან ეპოქის დამახასიათებელ სა-
ბუთებს და რა მნიშვნელობას აძლევდა „ქარ-
თლის ცხოვრებას“, „მატიანე ქართლისისა“
და ისტორიულ ქრონიკათა გვერდით ქართულ
მხატვრულ ლიტერატურას.

ისიც აღსანიშნავია, რომ ქართული მწერ-
ლობის უძველესი პერიოდის ავტორები თა-
ვიანთ თხზულებებს მრავალი, ისტორიკოსისათ-
ვის გამოსაყენებელი ცნობებით ავსებდნენ.
მაგრამ, ვინ იტყვის, რომ შემდეგი დროისა
და XIX საუკუნის ქართველი მწერლები თა-
ვის შემოქმედებას არ ამოადრებდნენ დროის
დამახასიათებელი მოვლენებისა და ფაქტების

აღწერით, არ კმნიდნენ ისეთივე ღირებულე-
ბის მქონე მასალას, როგორც იქმნებოდა უძ-
ველს და ძველ საუკუნეებში? ივანე ჭავჭავა-
ძის შემთხვევა არ მქონია, თავისი მეცნიე-
რული ინტერესით XIX საუკუნის საქართვე-
ლოს ისტორიას შევებოდა, თუმცა ამ საუკუ-
ნის, ძირითადი მიმართულებაში მაინც და-
ხასიათა 1906 წელს პეტერბურგში რუსულ
ენაზე გამოცემულ ნაშრომში — „პოლიტიკუ-
რი და სოციალური მოძრაობა საქართველოში
XIX საუკუნეში“.¹

2. ივანე ჭავჭავაძე 1906 წელს პეტერ-
ბურგის უნივერსიტეტში ჩამოაყალიბა ქართ-
ულ სტუდენტთა სამეცნიერო წრე. იგი წერ-
და: „ამ სამეცნიერო წრის უმთავრესი მიზანი
იყო და ეხლაც არის, რომ მიხი წევრები სა-
ქართველოს წარსულისა და აწმულის მეცნიე-
რულს შესწავლას თითონაც შესწევადნენ და
შეძლებინდავენადად ისეთი საქმის განხორციე-
ლებაც ეყისრათ, რომელსაც ქართული ფართო
საზოგადოებრივობისთვისაც მნიშვნელობა ექ-
ნებოდა და სარგებლობას მოუტანდა“.²

წრის ხელმძღვანელს წევრებისათვის მიუ-
ცია დავალება — საქართველოსა და ქართვე-
ლების შესახებ ბიბლიოგრაფიის შედგენა. რაც
აუცილებელი პირობაა სამეცნიერო მუშაობის
წარმოებისათვის; თვით ივანე ჭავჭავაძეც თა-
ვის სტუდენტობის ხანს, რაჟი გათვალისწინე-

ბულია ჰქონია მნიშვნელობა იმ მასალებს, XIX საუკუნის ქართულ პერიოდულ გამოცემებში რომ იყო გაუანტული, დაწერილებით შეუხ-
 წავლია ილია ჭავჭავაძის გაზეთი „ივერია“ 1886-1896 წლებსა, ე. ი. იმ დროსა, როცა „ივერია“ უკვე აღდგურ გაზეთად გამოდიო-
 და, ვიდრე 1898 წლის 17 მასხაშედ, როცა ილია ჭავჭავაძის გაზეთი მეფის მთავრობამ აკრძალა რვა თვით, 1897 წლის 17 იანვრამდე. ივანე ჭავჭავაძის გაუცემებია სრული ნუხსა
 ათი წლის მანძილზე გამოქვეყნებული ლექსე-
 ბისა, მოთხრობებისა, გამოკვლევებისა, წერი-
 ლებისა, ერთ სიტყვით. დაწერილებით შეუხ-
 წავლია „ივერიის“ ის პერიოდი, როცა ამ გა-
 ზეთში, გარდა მხატვრული თხზულებებისა,
 სუბტილისტური, კრიტიკული ნაწარმოებებისა
 და მეთაურებისა დაიბეჭდა მასალები კრწა-
 ნისის ბრძოლის ასი წლის შესრულე-
 ბის გამო, ნიკო ბარათაშვილის ნუს-
 ტის განჭადან თბილისში გადმოხვეწებაზე,
 ნეკროლოგები დავით ერისთავის, იოსებ დავი-
 თაშვილის, შამია გურგენის, ივანე კერესელი-
 ძის, ვახტანგ ორბელიანის, აღესპანდრე უაზბე-
 ძის გარდაცვალებათა გამო, წერილები და ან-
 ვარიუმები რადიკალი ერისთავის სახელოვან
 თუბილზე. დაიბეჭდა ნაწარმოებები ვუბ-
 ფშავლასა და მისი ძმებისა, ეკატერინე ვახაშ-
 ვილისა, იროდიონ ევდოშვილისა, ია ეკალა-
 ძისა და სხვათა მრავალთა, რასაც სტუდენტი
 ივანე ჭავჭავაძე იპირველნაბეჭდებთ ეცნო-
 ბოდა „ივერიის“ ამ პერიოდის ბიბლიოგრა-
 ფიის შედგენისას.

ივანე ჭავჭავაძის შეგნებაში მისი ჭაბუკო-
 ბიდანვე შევიდა ილია ჭავჭავაძე არა მხოლოდ
 როგორც ქართული პრესის მეთაური, არამედ
 ქართული მხატვრული ლიტერატურისა და სა-
 ჭოგადობრივი აზროვნების წარმმართველიც.

ივანე ჭავჭავაძის ქართული სტუდენტთა სა-
 მუცნიერო წრის მთავარ ამოცანად დაუსახავს
 ქართული პერიოდული გამოცემების შესწავ-
 ლა; წრის მუშაობა 1903 წელს დაწყებულა-
 ლხანაშენაია, რომ სტუდენტთა ერთობლივი
 ნამუშევარი, ნ. მარას წინადადებით, მეცნიე-
 რებათა აკადემიამ შეისყიდა და 1910 წელს ამ
 ბიბლიოგრაფიის პირველი ნაწილი დაიბეჭდა
 კიდეც პეტროგრადში, აკადემიის სტამბაში, სა-
 ხელწოდებით „ქართული ბიბლიოგრაფია“.

მ. სამცხენიერო წრის წევრთა შრომა ივანე
 ჭავჭავაძის მეთაურ მიმართულებითაც წარუ-
 მართავს. იგი წერდა: „ამ დიდ ერთობლივ
 შრომის გარდა (ამ იგი ვუგლისხმობდა ქართუ-
 ლი ბიბლიოგრაფიის შედგენას, ს. ხ.), სამცხ-
 ნიერო წრის წევრები მოხსენებებსა სწერდ-
 ნენ სხვადასხვა საკითხის შესახებ და კითხუ-
 ლობდნენ წრის წევრთა კრებებზე...“ სტუ-
 დენტთა ასეთი მოხსენებები 1915 წელს წიგ-

ნად გამოცემა უკვე თბილისში. წიგნს წამძლ-
 ვარებული აქვს თვით ივანე ჭავჭავაძის წი-
 ნაბეჭდვაობა (რაც მის თხზულებათა გამოცე-
 მებში აღარსად არ შეუტანიათ, ს. ხ.); ამა-
 მისმდევეს შოთა დღიანის „ქართული კლდე-
 ისტორიული წყაროების და „ვეფხისტყაოს-
 ნის“ მიხედვით“, იოსებ ანთაძის — „უმების
 მფლობელობის ხასიათი საქართველოში“ და
 „წელის მფლობელობა და სარწყავი წყალი
 საქართველოში“, დავით ეკაბაძის „ქართული
 ხატების მოკეთდობის სახეები“, გიორგი თარ-
 ხანიშვილის „სასამართლო წარმოება საქარ-
 თელოში“, აკაკი შანიძის „ქართული კლდე-
 მათა“ და გიორგი კუბაშვილის — „მოქალაქე-
 ობრივი მანკები ილია ჭავჭავაძის ნაწარმო-
 ბებში“.

გ. კუბაშვილის წერილის გამო ივანე ჭავჭავაძე
 ვილია წიგნის წინასიტყვაობაში წერდა: „გ. კუ-
 ბაშვილის მოხსენებებს... 20 თებერვალს 1912 წ.
 წაკითხულს, მანად აქვს ამ მოღვაწის სული-
 ერ შემოქმედების განვითარების გათვალის-
 წინება, რომლის დეწლი ახალ საქართველოს
 წინაშე გაწეწოდა. მოხსენება დაწერილია
 იმ დროს, როდესაც ი. ჭავჭავაძის პოეტურ
 თხზულებების ბატი. ნ. ვედვენიშვილის სრუ-
 ლი გამოცემა გერ არ იყო დაბეჭდილი და მო-
 ხსენებელს არც საჭირო ბიოგრაფიული ცნო-
 ბები ჰქონდა. განსვენებულ პოეტის პირადო-
 ბასთან დაკავშირებული მასალები, ილიას მი-
 წერ-მოწერაც, ეხლანდელსავით გამოუცემე-
 ლი იყო. დედაზრი ავტორის მაინც შეაფილად
 გამორკველია და დასაბუთებულა აქვს. მო-
 მადეში იმეფია თვით მოხსენებელივე უწე-
 ლა საჭირო მასალებს შეგროვებს და თავის
 თემას ხელმეორედ შეისწავლის და შეიმუშა-
 ვებს“.

გ. კუბაშვილის წერილის მთავარი თემატება,
 ცხადია, ივანე ჭავჭავაძის მეთაურული თე-
 მითა ოქნებოდა გამოიმუშავებულა. წერილში
 ხაზგასმით არის წინ წამოწეული ილია ჭავჭა-
 ვაძის შემოქმედების მთავარი აზრი: „ქართუ-
 ლის ბედი“ — ქართული საზოგადოება — აი, რა
 გაიხადა მან კერხად და რას დაუწეო სამსა-
 ზური მწერლობის მეოხებით... ის (ილია) ჭა-
 ვაძე, — ს. ხ.) პირველი იყო, რომელმაც ზე-
 ნი მწერლობა ევროპის მწერლობის გზაზე
 დააყენა... ილიამ სწორედ ეს საშინელი მდგო-
 მარეობა ამოიღო მიწაში (ივლისსხებება სო-
 ციალური უსამართლობა, ს. ხ.) და რასაც
 იპირელი და ბასრი ხმალი ვერ იხამდა, ის თა-
 ვის მადლიან კლამს შეაძლიანა... რომ ავტო-
 რდებთ ილია ჭავჭავაძის ლიტერატურულ მოღ-
 ვაწეობას, რწმუნდებით, რომ ილია ისეთი
 მწერალი იყო, რომელსაც ჩაგრული მომე-
 უყვარდა, მის ტანკვას რომ უყურებდა, თვი-
 თაც ტანკვებოდა და ამ ტანკვას ცრემლის მო-
 საწმენდად იყო მომართული პოეტის მკვეთ-

რი კალამი, მშრომელის ხედი რომ გულს უწუ-
ლულება, მაგრამ უკეთესი მომავალი სწამდა
და გულს არ იტებდა“.⁴

4. 1914 წელს ექიმ მიხეილ გედევანიშვილის
თაოსნობით და მკვდლობით გამოვიდა ილია
ქავჭავაძის თხზულებათა პირველი ტომი. ვან-
ზარბული იყო მწერლის შემოქმედების მდიდ-
რული, დასურათებული გამოცემა, მაგრამ მას
ხელი შეუწავლა მსოფლიო ომმა.

მიხეილ გედევანიშვილმა გამოცემისათვის
შექმნა სარედაქციო კომისია, რომელსაც უნდა
განეხილა გამოცემის გეგმა და შეცვლილი მა-
სალები. ამასთან, სარედაქციო კომისიის თითო-
ეულ წევრს დავალებული ჰქონდა განსაკუ-
თრებული რამ გამოცემის სისრულისათვის. სარ-
ედაქციო კომისიაში შედიოდნენ: კიტა აბაში-
ძე, იოსებ გედევანიშვილი, ივანე გომართელი,
ივანე ზურაბიშვილი, გიორგი ღახიანიშვილი,
იაკობ ფაცხავა, ნიკო ჩიკვაძე და ივანე
ჭავჭავიძე. ივანე ჭავჭავიძისათვის სარე-
დაქციო კომისიას უფხოვია ილია ქავჭავაძის
პეტერბურგის პერიოდის მასალების შეკრება:
„თხოვთ დავეხმარათ ილიას ბიოგრაფიისათ-
ვის საქირო ცნობებით, რომელნიც ეხებოდა
და ახსიათებდა მის სტუდენტობის და პეტერ-
ბურგში ცხოვრებას. ეგონებთ, რომ საქირო
ცნობები მოპოვებოდა არქივში. იქნებ კუთხი
ინებოთ და ამგვარი ცნობების შეკრება და
ჩვენამდე მოწოდება იყოსროთ, რითაც ბევრს
დაგვაულებთ. სხვათა შორის, საქიროც ცნობე-
ბი ილიას შეკადნიერების შესახებ, აგრეთვე მი-
სი დასკოლებულება და განწყობილება რო-
გორც სხვადასხვა სტუდენტთა ჭგულებთან,
აგრეთვე კერძო პირებთან. იქნებ მოიპოვებო-
დეს ახლაც პეტერბურგში ის სახლი, სადაც
ილია სტუდენტობის დროს ცხოვრობდა და
სხვა ამგვარი“.⁵

1912 წლის 5 მაის ივანე ჭავჭავიძელმა სარ-
ედაქციო კომისიას მოხსენება წარუდგინა
მისგან მოპოვებული მასალისა და ცნობების
თაობაზე, რაც კი შეეკრება პეტერბურგში ილია
ქავჭავაძის ცხოვრებასთან დაკავშირებით.

ივანე ჭავჭავიძელს პეტერბურგის უნივერ-
სიტეტის არქივიდან ამოუყრებია საბუთები,
კერძოდ, რომ ილია ქავჭავაძემ 1857 წელს ამა-
ღლის პრისბიტერ ცხოვრობდა, აღმართ-
ტისტოს მეორე ეპარქიაში, ვაჭარი ქალის
კოლინის სახლში, შემდეგ კი გადასულა ბოლ-
შაია მორსკაიაზე, № 39 სახლში; რომ უნივერ-
სიტეტში ჩარიცხვის ახოვანა 1857 წლის 20
ივლისს დაურეკია, იმ წლის 28 სექტემბერს
იგი ჩაურციხავთ სტუდენტად, პირველ ნომ-
ბერს სწავლას ფულა 25 მანეთი გადაუხდია,
1858 წლის 15 იანვარს თელავის მზრის თა-
ვადანსაურთა წინამძღოლისაგან გაცემული
სიღარიბის მოწმობა წარუდგინა, 1859 წლის

მაისის თვე ავადმყოფობაში გაუტარებია. 1868
წელს, 4 ნოემბერს, ილია ქავჭავაძის თბილისი-
დან უახლოვნი უნივერსიტეტისათვის მოწმო-
ბას გადამოგზავნა, რომ იგი უნივერსიტეტში
სწავლობდა და მიუღია კიდევ: 1857 წლის 21
ივლისიდან იურიდიული ფაკულტეტის კამე-
რალურ მეცნიერებათა განყოფილებაზე ლექ-
ციებს ისმენდა და 1861 წ. 12 ოქტომბერს თა-
ვისი თხოვნით ამორიცხულია უნივერსიტეტის
მეთთებ კურსიდან. ამიტომაც კურსდამთავრე-
ბულის უფლებით ვერ ისარგებლებს და თუ
სამოქალაქო სამსახურში შევა, ჩაირიცხება
მონებელთა მეორე განრიგში. მართლაც, ილია
ქავჭავაძე 1868 წელს შედგენილ ნაშახურ-
ბის სიაში „კოლეჯსკო რეგისტრატორის“ გან-
რიგის მქონედ მოიხსენება.⁷

ივანე ჭავჭავიძის შეკრებილი მასალებით
ისარგებლა გრიგოლ უფიშაძემ, რომლისაგან
დაწერილი ილია ქავჭავაძის ბიოგრაფია დაერ-
თო მწერლის თხზულებების გამოცემა, ეს
მასალები, სხვებთან ერთად, შემდეგ გამოაქ-
ვესა გიორგი ლეონიძემ.⁸

5. 1937 წელს, ილია ქავჭავაძის დაბადების
ასი წლის შესრულებასთან დაკავშირებით ივა-
ნე ჭავჭავიძელმა ენისა, ისტორიისა და მატე-
რიალური კულტურის ისტორიის ინსტიტუტში
საქარო ხელმძღვანე წაიკითხა მოხსენება „ილია
ქავჭავაძე და საქართველოს ისტორია“, რაც
მომადგენო წელს კლავ წიგნაკად დაიბეჭდა.
ამ ნაშრომში ივანე ჭავჭავიძელმა ვრცლად
წარმოადგინა თავისი შეხედულებანი ილია
ქავჭავაძეზე, როგორც საქართველოს ისტო-
რიის მკვლევარზე და დაახასიათა მწერლის
მოსაზრებანი ქართველი ხალხის ისტორიული
წარსულის კვლევასთან დაკავშირებით.

ილია ქავჭავაძის შეხედულებების გამოარ-
ვევლას ივანე ჭავჭავიძელმა მხედველობაში არ
მიიღო მწერლის მსატვრული შემოქმედება,
რადგანაც „მიზნად იქ ავტორს საქართველოს
ისტორიის დაწერა არ ჰქონია დასახული“, არა-
მედ ისეთი წერილები, რომლებიც ამჟღავნებ-
დნენ ილია ქავჭავაძის კონცეფციის და მეთო-
დოლოგიას საქართველოს ისტორიის დარგში.

ილია ქავჭავაძის ისტორიული კონცეფციო-
დან ივანე ჭავჭავიძელი, უპირველეს ყოვლისა,
გამოყოფს ისტორიის მნიშვნელობას ერის
ცხოვრებაში. ერის ისტორიული წარსული არის
საბუთი მისი შემოქმედებითი არსებობისა, მი-
სი აყვარებისა. ისტორიის მქონე ხალხებს უც-
ხოვრიათ აქტუალური ცხოვრებით, შეუქმნიათ
თვითმყოფადი ეროვნული კულტურა, ჰქონი-
ათ ურთიერთობანი თავის თანამედროვე ცხოვ-
ლიზებულ საყაროსთან. ივანე ჭავჭავიძელი
ხაზგასმით მოიხსენიებს აგრეთვე ილია ქავჭა-
ვაძისაგან განსაკუთრებულად აღნიშნულს,
რომ როგორც ადამიანი, ისე ერმა უნდა იყო-

დეს, საიდან მოდის, საით მიდის და ვინ არის; როგორც ადამიანი, ისე ერთი არ შეიძლება უბინაო იყოს.

ივანე ჯავახიშვილმა განსაკუთრებულად აღნიშნა ილია ჭავჭავაძის განცხადება, რაც დაკავშირებული იყო ერთხელ წარსულთან, ამ წარსულის იგნორირებასთან, რაც მისი აზრით, ნიშანი იყო „ერთის დაცემისა და ვათახსირებისა“. ისტორიის შეგნებულად დაწვევა, ამ მისი და მისივე და ისე წარმოადგენა, ილია ჭავჭავაძის მიუჩნევია ერთს დაუძღვრებად, ღანჯუტებად, დაძახუნებად. ივანე ჯავახიშვილი ამის შემდეგ დაასკვნია: „ყოველმა კულტურულმა ერთმა თავისი წარსული კარგი და სრული შეგნებით უნდა იცოდეს“.

ივანე ჯავახიშვილმა ილია ჭავჭავაძის შეხედულებებში საკმაოდ მნიშვნელოვნად მიიჩნია მწერლის განცხადება ქვეყნისა და ხალხის ისტორიის დაუშვებლობის თაობაზე, რომ ისტორიულ ქრონიკებში და, მაშასადამე, ისტორიის ნარკვევებშიც არ ჩანდა ხალხის ისტორიის მონაწილეობა, რომ საქართველოს წარსულში გამოკვეთული არ იყო ხალხის ადგილი. ილია ჭავჭავაძის აზრი, რომ „ქართლის ცხოვრება ხალხის ისტორია კი არ არის, მეფეთა ისტორიაა და ხალხი კი, როგორც მოქმედი პირი ისტორიისა, ჩრდილშია მიყენებული, თითქოს ხალხის ისტორიის შესაძენებლად საკმაოა კაცმა იცოდეს მარტო მეფეთა ისტორია“. ივანე ჯავახიშვილმა მართებულად ჩათვალა და აღნიშნა, რომ ილია ჭავჭავაძემ ბრწყინვალედ გაიგო აზრი და შინაარსი ისტორიული ქრონიკებისა, რომ საქართველოს ისტორია მეტწილად ჯერ შესწავლილი არ არის, მხოლოდ უფეროდ წარმოებული კვლევა-ძიება მიმდინარეობდა, ან მიზანძველობა და სქემატიზმი უშლიდა ხელს წარსულის ნამდვილ რკვევას.

ილია ჭავჭავაძის ყურადღება მიუქცევია ერთ მეტად გადამწყვეტად საკითხისათვის, რასაც თურმე მანამდე არც ერთი ისტორიკოსი არ შეხებია. ივანე ჯავახიშვილმა ილია ჭავჭავაძის კონცეფციის სწორად ამ ორიგინალურ თემას მოჰკიდა ხელი და მწერლის სადიდებლად თქვა, რომ მართალია ამ საკითხის დასამაშად, როგორც არა ისტორიკოსის არ მოკეთებობდა, მაგრამ, რადგან დააყენა ეს საკითხი, სწორად იმითომ, რომ მას, ილია ჭავჭავაძის, საოცრად ღრმად შეუხწავლია თავისი ერის ისტორია და მის შრავლად მხარეს ღრმად ჩამკვირვებია. ილია ჭავჭავაძის უთქვამს: „საკვირვებელი ეს არის, — რა ქონებამ გაუფლგო ამისთანა ყოფას? რა სკვებავდა ხალხს, რა ქონებით უძღვებოდა ამოღებულ იმებსა და სისხლის ღვრას? ეს ერთი მუქა ხალხი თითქმის ქვეყნად კაცად უნდა მდგარიყო იარაღით ბელში, რომ მტრისაგან არ ადგვდიყო და საზოგადოებას ვინ აძლევდა და რა აძლევდა?“

ივანე ჯავახიშვილის აზრით საქართველოს ისტორიის შესწავლაში ასეთი საკითხის დაყენება ილია ჭავჭავაძის საკუთრებაა, „ქართველთა მას ეუფთვნის, „მან პირველმა ქართველი ხალხის შრავლასაუფუნოვანი წარსულის ეკონომიური საფუძვლის გამორკვევის აუცილებლობა აღიარა. არა მხოლოდ ასეთი საკითხის დაყენებისას უფოთლა შესაძლებელი პასუხის გაცემა მასზე, არამედ საკმაოდ დიდი ხნის შემდეგაც ვერავის გაუტია პასუხი ილია ჭავჭავაძისაგან დაყენებულ კითხვაზე. რასაკვირვებელია, პასუხის გაცემა თვით ილია ჭავჭავაძისათვისაც ძნელი იქნებოდა, თუმცა მას მაშინვე უთქვამს, რომ „ამასი პასუხი ჩვენს ეკონომიურს აგებულებსა და წყაროში უნდა მოიწიხებოდეს. უმჯობესია, ჩვენი წინანდელი წყობა ისეთი უფოთლა, რომ ხალხს აქედამ ჰქონია ის ქონებათი ძალ-ღონე, რომლითაც იგი ვასძლილია ამოღენა ვი-ვაჯალბსა“.

ივანე ჯავახიშვილმა სათანადოდ შეაფასა ილია ჭავჭავაძისაგან საკითხის ამ თვალსაზრისით დაყენება, იგი მეტად მნიშვნელოვნად ჩათვალა, რის გამოკვლევის გარეშეც არ იქნებოდა მართალი ქვეყნის ისტორიული წარსულის წარმოადგენა. „მან, — განაგრძობს ივანე ჯავახიშვილი ილია ჭავჭავაძის, — ჯერ კიდევ 1880 წ. აღიარა ისტორიული პროცესის განაგებად ეკონომიური საფუძვლის ცოდნის აუცილებლობა“.

ივანე ჯავახიშვილს ძველ საქართველოში უპირველეს ადამიანად დავით აღმაშენებელი მუყავდა დასახელებული. ილია ჭავჭავაძის მოსაზრებათა შორისაც მას დავით აღმაშენებელზე გამოთქმული აზრი აქვს მოტანილი. ილია ჭავჭავაძის აზრით, დავით აღმაშენებელი ცნობილია არა როგორც მხოლოდ სახელგანთა მეფე, არამედ როგორც დიდბუნებოვანი ადამიანი, რაც გამოიხატებოდა სხვათა სარწმუნოებისა და შეხედულებათა შემწუნარებლობაში. ივანე ჯავახიშვილი ამიტომ დაასკვნის, რომ ილია ჭავჭავაძის საქართველოს პოლიტიკურ მოღვაწეთა ნაშრომებში მარტო პოლიტიკური მხარე კი არა, არამედ უფრო მეტად იმ მოღვაწეების კულტურული გეზი, სხვა ერთა ღირსებისა და უფლებების პატივისცემა იზიდავდა!

ივანე ჯავახიშვილს არ შეეძლო არ განემარტა ილია ჭავჭავაძის იმ წერტილის აზრი, რომელიც მწერალმა გამოთქვა ცნობილი ივანე ჯავახიშვილის მიმართ, რომლის წერტილი «Письма о Грузии» გამოკვეთდა თურნად «Северной вестник»-ში. 1880 წელს Н. Д.-ის ინციპიენტობა. ივანე ჯავახიშვილმა ილია ჭავჭავაძის გამოხმაურება ამ წერტილზე ჩათვალა ნიშნად ჩანსალი და კრიტიკული დამოკიდებულებისა მატონება და მეტატიანეს მიმართ, მატონე ცნობას იძლევა, რომ თამარმა შამქორს ვაი-

ლაშქარ თავისი ახლადშექმნილი ძის სახელწოდებით. ა. ჭაბადარმა აუჯათ მოიხსენა ქალი მეფე იმისათვის, რომ შეიღის სახელის განსაზღვრებლად ამხელა ლაშქარმა მათაყუა. ე. ჭავჭავაძემ მითითა ია. ჭაბადარს და ამხილა კიდევ, რომ შატაბანის ცნობებს ისტორიის მკვლევარს და ა. ჭაბადარს კრიტიკულად უნდა მომკიდებოდა და უნდა ეფიქრა, რომ შაშქარის ომი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო თამარ მეფისათვის მისი მხედართმთავრის ჭირვეულობა, არამედ იგი იყო საქართველოს სამხრეთი საზღვრის უზრუნველყოფისათვის მოწყობილი ლაშქრობა, დაე საქართველოდან შორს, მაგრამ მაინც საზღვრის უზრუნველყოფა სამხრეთით იმის შემდეგ, რაც ქრისტიანული სიმბეთი შეიძლება და დაეცა. ივანე ჯავახიშვილი დაასკვნის, რომ ილია ჭავჭავაძემ სრულიად მართებულად გაიყო შინაარსი ამ ცნობილი ისტორიული ფაქტისა და ამხილა უწყდომობა ის ბურუსი, რომელშიც ივანე ჭაბადარი იყო გახვეული.

საქართველოს წარსულში, ივანე ჯავახიშვილის აზრით, ილია ჭავჭავაძის ხაზგადგენა ერთ-ერთი თავის განწირვის იდეა და ფაქტებია. ამ თვალსაზრისით ილია ჭავჭავაძე წინ წაშლისწევდა დემოკრატული თვალსაზრისისა და ლუარსაბ მეფის, როგორც ჭვეუნისა და ხალხისათვის თავშეწარულ გვირგვინს. ივანე ჯავახიშვილი ეთანხმება ილია ჭავჭავაძეს, რომ საქართველოს ისტორიას ჭერ კიდევ არ უთქვამს გადამწყვეტი სიტყვა ვიოტარს საკაქეთე.

ილია ჭავჭავაძის ისტორიის მეთოდოლოგიაშიც შეუტანია წვლილი, ისტორიული კრიტიკაც და კვლევაში შედარებითი მეთოდის მოხმარება აუცილებელ და მძლავრ საშუალებად მიუჩნევია. ილია ჭავჭავაძე კიდევაც ირწმუნებოდა, რომ ვიდრე ეს ხერხები არ იქნება გამოყენებული და მომარტყვებული, ყოველთვის იქნებოდნენ ჭაბადარისთანავე შეხედულებების მქონენი საქართველოს წარსულზე. ივანე ჭაბადარმა არ იცოდა ისტორიის კრიტიკა და ვერც შედარებითი მეთოდი მოიხმარა, ამიტომაც „ილია ჭავჭავაძე, — წერს ივანე ჯავახიშვილი, — მაშინდელი მკითხველისა და მკვლევარისათვის ისტორიული კრიტიკისა და შედარებითი მეთოდის განმარტყვას თვითონვე შეუდგა“. ივანე ჯავახიშვილს საყურადღებოდ მიანია აგრეთვე ის, რომ ილია ჭავჭავაძე არ დაჟმყოფილდა ამით, „არამედ უკმაფლად საქართველოს წარსულის შესაზღვრლად ამ ორი მეთოდის მარტყვად და საყოფიერად გამოყენების რამდენიმე მაგალითიც უჩვენა“ და, ივანე ჯავახიშვილი ასახელებს „ქართლის ცხოვრების“ მიმართ ილია ჭავჭავაძის კრიტიკული დამოკიდებულების ფაქტს.

ივანე ჯავახიშვილი აღტაცებას გამოთქვამდა ილია ჭავჭავაძისაგან გამოყენებულ რამდენიმე

მე ლინკვისტური ანალოზით და იმ დრმა ცოდნის გამოყენება-მომხმარებელი რაც არასტეციალისტ ილია ჭავჭავაძეს უწარმოებია. ევროპელ ენათმეცნიერთა ნაშრომებზე და მითითებებზე დაუბრუნებოდა, განსაკუთრებით ქართული ზმნის ხასიათი დაინტერესებისათვის გაუსვამს ხაზი და ზმნის „მართლაც განსაკუთრებულ ფორმებს“ ხაზებისა და აზრის ჩვენება აღუნიშნავს ილია ჭავჭავაძისაგან.

სამწუხაროდ, ივანე ჯავახიშვილს ილია ჭავჭავაძის უფლება ისტორიული ხასიათის ნაწერი არ განუხალავს, თუმცა ეს არც წარმოადგენდა იმტყრად მის მიზანს. მას უნდადა ეჩვენებინა, „თუ რამდენად საინტერესო ყოფილა ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობა ისტორიის ღარკვლევა“.

აღსანიშნავია, რომ ივანე ჯავახიშვილი ხაზგასმით აღნიშნავს ილია ჭავჭავაძის შეხედულებათა აქტუალურობასა და ორიგინალურობას, ამასთან, იგი მითითებს, რომ „რენი ლიტერატურის მოაზრების ფრიალ საგულისხმოდ მოსაზრებანი“ არც ილია ჭავჭავაძის სიცოცხლეში, არც შემდეგ არავის გამოუყენებია.

ივანე ჯავახიშვილმა ამ ნაშრომით, შეიძლება ითქვას, შეაქამა თავისი დამოკიდებულება ილია ჭავჭავაძის, როგორც „ახალი საქართველოს მოღვაწის“ (ივანე ჯავახიშვილის სიტყვებით) მიმართ. ამის შემდეგ მას საშუალება აღარ ჰქონია შეხებოდა მწერლისა და მოღვაწის სახელსა და საქმიანობას. თავისი მცირე გამოკვლევის უქანასკნელ წინადადებაში კი ივანე ჯავახიშვილმა საქართველოს ისტორიის მომავალ მოღვაწეთა საუურადღებოდ ხაზგასმით აღნიშნა: „ვიანც მომავალში ქართული ისტორიოგრაფიის თავგადასავლის მე-19 საუკუნის ამბებს შეისწავლის და აღწერას შეუდგება, ის ვალდებული იქნება ისიც აღნიშნოს, რომ ილია ჭავჭავაძე დიდებული იყო მარტო პოეზიასა და პუბლიცისტიკაში კი არა, ან და კიდევ მარტო ვითარცა ახალი სალიტერატურო ქართულის შემქნელი კი არა, არამედ რომ საქართველოს ისტორიოგრაფიაშიც მას ისეთი ღვაწლი ჰქონდა, რომლის დაეწყებას უფლებია არც ერთი ქართველს არა აქვს“.

სრულიად გარკვეულად, XIX საუკუნის 60-იანი წლები, „ოთრგდალეულობა“ და ილია ჭავჭავაძის მოღვაწეობის ხანა ივანე ჯავახიშვილს ჩათვლილი ჰქონდა ჩვენი ჭვეუნის ცხოვრების განახლების ხანად, ხოლო ილია ჭავჭავაძე ამ სიხლის დამწყებად და განმამტკიცებლად მყავდა მიჩნეული.

ასეთი ადგილი მისცა ივანე ჯავახიშვილმა თავის შეგნებაში XIX საუკუნის დიდ მოღვაწესა და მწერალს ილია ჭავჭავაძეს.

ლიტერატურა:

1 ქართული ერის ისტორია, წიგნი 5 — „პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა საქართველოში XIX საუკუნეში“, რუსულად, გვ. 98-129, თბ., 1953.

2 პეტროგრადის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის კრებული ივ. ჭავჭავაძის რედაქციით, წინასიტყვაობა, თბ., 1915 წ. გვ. I-VII.

3 ქართული ბიბლიოგრაფია, I, ქართულ ეროვნულ გამოცემებში (1852-1910) მოთავსებული სტატიებისა და მასალების მიხედვით, პეტროგრადი, 1916 წ., იოსებ ყიფშიძის რედაქციით და წინასიტყვაობით.

4 გიორგი ჭეჭეჭიანი, „მოქალაქეობრივი განთავსების ილია ჭავჭავაძის ნაწარმოებებში“, პეტროგრადის ქართველ სტუდენტთა სამეცნიერო წრის კრებული, გვ. 152-184.

5 ილია ჭავჭავაძის თხზულებანი, ტ. I, 1914 წ. ტფ., მიხეილ ვედეანიშვილის გამოცემა.

6 ლიტერატურული მემკვიდრეობა, I, 1935 წ. უნივერსიტეტის გამოცემა. გიორგი ლეონიძე, „მასალები ილია ჭავჭავაძის ბიოგრაფიისათვის“.

7 საისტორიო მოამბე, III ვ. ა. იოვიძე, „ილია ჭავჭავაძე — დოკუმენტალური მასალები“.

8 ივანე ჭავჭავაძის, „ილია ჭავჭავაძე და საქართველოს ისტორია“, 1938 წ.

36 პერიან ითონიშვილი

ქართველი ხალხის ყოფისა და კულტურის მკვლევარი

ივანე ჯავახიშვილის სახელი საშუალოდ დამკვიდრდა ქართული ხალხის ყველა ეპოქის სასიკადლო მამულიშვილთა შორის, დიდი მეცნიერისა და საზოგადო მოღვაწის სახელის მისახვედრად სავსებით იკმარებდა „ქართველი ერის ისტორიის“ ხუთტომეულის შექმნა და ქართული უნივერსიტეტის დაარსება, მეგრამ ეს ორი უდიდესი მონაპოვარი ხომ მხოლოდ ნაწილია ივ. ჯავახიშვილის ესოდენ მრავალფეროვანი სამეცნიერო და საზოგადოებრივი მოღვაწეობისა. უნივერსიტეტის დაარსებასთან ერთად, ივ. ჯავახიშვილის, როგორც საზოგადო მოღვაწის, სახელთან არის დაკავშირებული მრავალი დიდშენიშენლოვანი ღონისძიების განხორციელება კულტურისა და განათლების სფეროში. განუზომლად დიდი როლი შეასრულა მან, როგორც ქართულ საზოგადოებრივ მეცნიერებათა ფუძემდებელმა, ქართველი ერის ისტორია, ქართული ისტორიული გეოგრაფია, ქართული პალეოგრაფია, ქართული საისტორიო მწერლობა, ქართული წყაროთმცოდნეობა, ქართულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ქართული სამართლის ისტორია, ქართული მუსიკის ისტორია, ქართული ეთნოგრაფია, საქართველოს ეკონომიური ისტორია — აი არასრული სია ქართული ზემანატიკარული მეცნიერების იმ დარგებისა, რომლებაც მუარ ნიადაგზე დააფუძნა ივ. ჯავახიშვილმა. მისი სამეცნიერო შემეცნიერება რამ სრული სახით გამოიყენა, აღმათ წამდევ სქელტანიანი ტომი შეივსება. ასეთი მრავალმხრივი და დიდი მოცულობის პროდუქტია შექმნილი ივ. ჯავახიშვილის ბრწყინვალე ნების, ღრმა განსწავლულობის,

ფართო ერუდიციის, სამავალითო მეცნიერული კეთილზინდისიერების, იშვიათი ნებისყოფისა და ტიტანური შრომის წყალობით. ივ. ჯავახიშვილმა მანამდე მიუღწევად საფესურზე აიყვანა ქართველოლოგიის მრავალი დარგი. თავისი კაპიტალური გამოკვლევებით მან ახალი ეტაპი შექმნა ქართული საისტორიო მეცნიერების განვითარებაში.

ივ. ჯავახიშვილის სამეცნიერო შემეცნიერებაში დიდი ადგილი უჭირავს ქართველი ხალხის ყოფისა და კულტურის საკითხების კვლევას. მის სახელთან არის დაკავშირებული პირველი ფუძემდებლური შრომების შექმნა ქართული ხალხის სამეურნეო ყოფის, მატერიალური კულტურის, სოციალურ ურთიერთობათა და სულიერი კულტურის სფეროში, რითაც მუარა მეცნიერული ნიადაგი მომზადდა ქართული საბჭოთა ეთნოგრაფიის შემდგომი განვითარებისათვის. ივ. ჯავახიშვილი ამომწურავი სისრულით იყენებდა და აანალიზებდა ისტორიული ეთნოგრაფიის მონაცემებს წერილობითი წყაროებიდან და ფართო მეცნიერულ მიმოქვეყანა შემოიქმნა სხვადასხვა კუთხეში და სხვადასხვა დროს გამოშვერებული სავსე ეთნოგრაფიული მასალები. ივ. ჯავახიშვილმა შემოშვერა სავსე და სამეცნიერო-კვლევითი მეთოდი და მოამზადა სპეციალურა გეგმა-კითხვარები, რასაც არაერთი სპეციალისტი სახელმძღვანელოდ იყენებდა სავსე მასალის (უმთავრესად შინამრეწველომის) შეგროვებას მიზნით. ამასთან ერთად, ქართველ საბჭოთა მკვლევართა შორის პირველმა მან განასწავრა ეთნოგრაფიული მასალის სპე-

ციფრა და გამოჩინა მისდამი კრიტიკული დამოკიდებულება. მისი შეხედულებათ, „უბეველია, ხალხურს მესხიერებასა და ზემარბიტყვაობას უფველესი ხანის ზენეველებანი, მსოფლმხედველობა და რწმენა, ზღაპრები და თქმულებები, დოცვა-სავედრებლობითი წარსათქმულები და წარმართული ხანის სიმღერა-ღებები შემონახული აქვს. მაგრამ, თუ წერილობითი ძველებიც კი დროას გავლენის სიღრმეჩრებს ვერ გადაურჩა, წარმოდგენელია, რომ ზემარბიტყვაობის სახით დაცულს ვადმოცემაზა და ტექსტს საუფუნეთა განმავლობაში ჩვენამდის უცვლელად მოედრწა და სხვადასხვა დროთა და წრის შენაერთი ადგილენი ხან არაერთი ფენით არ იყოს აქტელებულ-შეცვლილი“¹.

ივ. ჭავჭავიძევილი ეთნოგრაფიულ მასალებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა უძველესი კულტურული-ისტორიული მოვლენების ასახუნელად. იგი საქიროდ თვლიდა ქართულ-კავკასიური ეთნოგრაფიული მასალების გამოყენებას არა მარტო ქართულ, არამედ ძველადმოსავლურ წერილობით წყაროებში დაცული ცნობების შინაარსის გასარკვევად. ამასთან ერთად, ივ. ჭავჭავიძევილი უძველესი ქართული წეს-ჩვეულებებისა და წარმართული რიტუალების შესწავლისათვის იყენებდა როგორც ქართულ, ისე ძველადმოსავლურ წყაროებს. საქმარისთა აღენიშნათ, რომ საქართველოში XX საუკუნის დამდეგამდე გადმონაშთის სახით შემორჩენილი „მელაია ტელუფაას“ დღესასწაულის შესწავლაში ივ. ჭავჭავიძევილი გამოიყენა ძვ. წ. XIV საუკუნის ხეთური ღურსმულ საბუთებში დაცული ცნობები ღვთაება ტელუფუნის შესახებ და ამ შორეულ პარალელურ მოვლენებში რეტროსპექტიული ანალიზის საფუძველზე ამოიკნო ნაყოფიერება-შვილიერების ღვთაების რწმენისა და მის სახელზე შესრულებულ საგალობელ-რიტუალთა არსებობის ანარეკლი.²

ივ. ჭავჭავიძევილი ისტორიულ-ლიტერატურული ძველის ეთნოგრაფიული ანალიზის უცილობელ პირობად თვლიდა მასში ასახულ წეს-ჩვეულებების ცოდნას. მაგალითად, როდესაც იგი ეხება საქორწინო ვადებულებათა ხასიათს V საუკუნეში იაკობ ზუცესის თხზულების მიხედვით, აღნიშნავს, რომ „იაკობ ზუცესის ზემომოყვანილი ცნობის მთელი შინაგანი მნიშვნელობის გასაგებად ქართული ძველი ქორწინების წესების ცოდნა საქირო“.³

ასეთი პასუხისმგებლობით იკვლევდა ივ. ჭავჭავიძევილი უფლისა და კულტურის პრობლემებს, მათ შორის საოჯახო და საქორწინო ურთიერთობის საკითხებს. ამ საკითხებს იგი იმდენად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა, რომ განუზრახავს მონოგრაფიის დაწერა საქორწინო

წეს-ჩვეულებების შესახებ. მაგრამ, სამწუხაროდ, აღარ დასცალდა ამ ჩანათქრის განხორციელება. სამაგიეროდ, ქორწინების მთელი რიგი თავისებურებების განხილვას სპეციალური პარაგრაფი დაუთმო „ქართული სამართლის ისტორიის“ პირველ წიგნში, ზოლო სხვადასხვა ეპოქის წყაროებსა და ეთნოგრაფიულ მონაცემებზე დაყრდნობით თავის არაერთ ნაშრომში შეეხო ოჯახისა და ქორწინების ისტორიის მრავალ საკითხს, რომელთაგან აქ ზოგიერთზე შევეჩრებეთ.

საქართველოს ისტორიულ წარსულში ოჯახის სტრუქტურის ზოგიერთი თავისებურებას ივ. ჭავჭავიძევილი მოკლედ ვგაცნობთ იაკობ ზუცესის თხზულების მიხედვით, ამ წყაროზე დაყრდნობით საოჯახო უფის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან თავისებურებად თვლის მშობლებისა და შვილებისაგან შედგენილი სახლობის არსებობას, ე. ი. გაყარად მშენის ცალ-ცალკე ცხოვრებას. ივ. ჭავჭავიძევილი ამასთან ერთად უზრაველებს აქცევს საოჯახო უფის ისეთ კომპონენტებს, როგორცაა მამა-მამუქმთან და დედა-მამუქმთან გასზრდელად შვილების გაზარება, ოჯახში მამაკაცის პატრიარქალური უფლებამოსილება, ქმრისადმი ცოლის შორჩილება, ქალი უფლებრივი მდგომარეობის გამომახილები საწილი მოწყოლობისა და შემოსილობის ედემენტები, მამაკაცისა და დედაკაცის უფლებები ქვამასის დროს და ა. შ. ამ საკითხების ინტერპრეტაციის მიზნით საისტორიო მწერლობის ძველებს ქართველ საბქოთა მკვლევართაგან პირველად უზრადლება მიქცია ივ. ჭავჭავიძევილი. მისივე დამახორება იმის აღნიშვნა, რომ V საუკუნის საქართველოში უკვე არსებობდა ინდივიდუალური ოჯახი, რომელიც კლასობრივ საზოგადოებაში იქცა ოჯახის ძირითად ფორმად, ზოლო მის პარალელურად, როგორც ივ. ჭავჭავიძევილის სხვა გამოკვლევებიდანაც ნათლად ჩანს, ქართველი ხალხის უფოში არსებობას ინარჩუნებდა საოჯახო თემის გადმონაშთური სახეობა დიდი ოჯახის სახით.

როდესაც ოჯახის ამ ორი ტიპის თანარსებობის დადგენაში ივ. ჭავჭავიძევილის დევწად აღენიშნათ, მხედველობაში გვაქვს მისივე ნათქვამი, რომ გიორგი მერსილეს ნაწარმოებთ ცნობები ხანაში „სახლობა მრავალ-რიცხოვანიცა და პატარაც უფილა“, ზოლო „სახლობის წყერნი „სახლელულად“ იწოდებოდნენ“.⁴

სხვადასხვა ტიპის ოჯახების თანარსებობა ასევე ნათლად ჩანს გვიანფოედ-ღურთი ხანის აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობის აღწერის მასალებიდან, რომლის საკმაოდ დიდი ნაწილი თვით ივ. ჭავჭავიძევილი შეისწავლა, ზოლო მისი გარდაცვალებიდან დიდი ხნის შემდეგ კიდევაც გამოქვეყნდა. XVII-XVIII სს. ამ აღწერებში ნაჩვენებია მოსახლეობის რაოდენობის

დენობა, საქმიანობა, ადგილმონაცდევობის ხაზობათ, სოციალური სტრუქტურა, ცალკეულ გვართა წარმომადგენლობა, ოქაბის შემადგენლობა და ა. შ. ოქაბის შემადგენლობის ჩვენებისას აღწერაში გაუთვალისწინებიათ მხოლოდ მაპრობითი სქესის წარმომადგენელთა აღრაცხვა. XVII საუკუნის მეორე ნახევრის ზემო ქართლის ხადროშის აღწერაში ჩამოთვლილია ერთად მცხოვრებ მამაკაცთა რაოდენობა თაობების ჩვენებით. პირველ რიგში დასახელებულია ოქაბის უფროსი, შემდეგ მისი ძმები და ბოლოს ძმთა ვაჟები. აღწერის ამ პრინციპისაგან განსხვავებით უფილი არაგვის საერისთავოს ანუ ხევსია და მთიულეთ-გუდამაყრის 1774 წლის აღწერაში, რომელიც ე. თაყაიშვილმა გამოაქვეყნა, ჭრდ დასახელებულია კომლი, ხოლო შემდეგ ნაჩვენებია კომლი შენავალ „თავთა“ რიცხვი, ერთ შემთხვევაში კომლი შენავალის მხოლოდ ერთი „თავი“, მეორე შემთხვევაში ორი, სამი და ა. შ. დასახელებულია ბევრი ისეთი კომლი, რომელიც აერთიანებს ოთხ, ხუთ და ექვს „თავს“. მთელი აღწერილობა ემყარება რა ამ პრინციპს, აღმწერთ სიაში შემქონდათ მხოლოდ კომლთა და „თავთა“ რიცხვი გვარების, შაშის სახელებისა და საკუთარი სახელების აღნიშვნით. არსად ოქაბის სრული აღწერა არ გვხვდება, ქალებისა და ბავშვების სახელები და მათი რიცხვი საესებით უგულებელყოფილია.

ოქაბის შემადგენლობის დასაბუთებლად განსაკუთრებით საინტერესოა კომლისა და მასში შენავალი „თავი“-ს მნიშვნელობა, რის შესახებაც ივ. ჯავახიშვილი წერს: „თავი“ კომლი ოქაბის უფროსს უნდა ნიშნავდეს, მამა — ქმარს... კომლში შეიძლება რამდენიმე ოქაბი იყოს, თვითონ ოქაბს ეყოლება „თავი“ ანუ უფროსი — „მამა“. ამნაირად მებატონის უფლების სიაში რომ გვარი და სახელია მოხსენებული, ის მთელი კომლის უფროსს ეკუთვნის, ხოლო დეათარში ნაჩვენებია, რამდენი ოქაბი სახლობს თვითონ კომლში“⁵.

როგორც ვხედავთ, ივ. ჯავახიშვილმა მოაკვლია სტატისტიკური მასალის დიდ ნაწილს, რომელიც საყურადღებო მონაცემებს შეიცავს ოქაბის სტრუქტურის შესწავლისათვის. ამასთან ერთად, მან ვანალიზა ადრე გამოქვეყნებული ანოთიე ვინარის მახალები და შექმნა იმის მტკიცების საფუძველი, რომ გვიანფორდალური ხანის მოსახლეობის აღწერის დავარებში ფიქსირებულია მეტ-ნაკლები სიდიდის ოქაბები, რაც ერთხელ კიდევ ააშკარავებს დიდ და პატარა ოქაბების თანაარსებობას.

ოქაბის შემადგენლობა და საოქაბო საკუთრების ფორმების შესწავლისათვის ასევე მრავლისმეტყველო წყაროა ოქაბების შეყარლობის წიგნები, რომელთა მკვლევა-გამომწერება

და ვანალიზება კვლავ ივ. ჯავახიშვილის სახელთან არის დაკავშირებული.

ამ საბუთების შესწავლის შედეგად ივ. ჯავახიშვილმა დაადგინა ის ფრთხად საყურადღებო კანონზომიერება, რომ ქართველი ხალხის ისტორიულ წარსულში „შეყარლობისადმი მისწრაფება და პროცესი ქართველი ერის ყველა წრეში იყო უმავალესობაზე მოყოლებული სოფლებზე“⁶. მისივე მტკიცებით, „ცხოვრების უშიშროების შესაქმნელად გაყარდებოდა უმარტებული წევრები საერთო გასაჭირის დასაძლევად შეერთება-შეყარებაზე ზრუნავდნენ“⁷. ივ. ჯავახიშვილმა დაასაბუთა, რომ ოქაბების შეყრა წარმოადგენდა გაყარლობის საპირისპირო მოვლენას, ხოლო ეს ვარსებობა თანისთავად იმის უტყუარი მაჩვენებელია, რომ ქართველ ხალხში ხანგრძლივად იყო შემოინახული გაყარდებულ ცხოვრების ტრადიცია. პირველ უფლისა ამის დამატიკებელია ივ. ჯავახიშვილის მიერ დამოწმებული XVI-XVIII სს. შეყარლობის წიგნები, რომლებშიც აღნიშნულია, რომ შეყარლობა დადგენდნენ ოდინდელ ერთობას, ე. ი. დიდ ოქაბს, რომელიც აერთიანებდა ძმების, ბიძაშვილებისა და მათი შთამომავლობის რამდენიმე თაობას.

ივ. ჯავახიშვილის მიერ გამომწერებული საბუთების, თვით ამ დოკუმენტებზე დაურდობით მის მიერვე გამოქმნილი საყურადღებო შეხედულებებისა და საოქაბო უფის შემდგომი შესწავლის შედეგად დადასტურდა, რომ ოქაბების შეერთი დამყარებულ ურთიერთობაში გამოყენებული იყო ისტორიულად არსებული ქართული დიდი ოქაბის ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი ტრადიციები, ხოლო ამგვარი ურთიერთობის დამყარება მიზნად ისახავდა მდგომარეობის შემსუბუქება-გაუმჯობესებას, ოქაბების შეყარობის აპრობებდა კონკრეტული სოციალურ-ეკონომიური ვითარება, ხოლო კანონზომიერ ისტორიულ პროცესად გვესახება დიდი ოქაბების დაშლა ინდივიდუალურ ოქაბებად. ამდენად, შეყარობა წარმოადგენდა ძველ ტრადიციებზე დამყარებულ დროებით დონისძიებას და არა სოქაბო თემის რესტავრაციის საშუალებას.

ოქაბის ისტორიული განვითარების და მისი შესაბამისი ფორმების დადგენისათვის უარდრხად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება საოქაბო საკუთრების სახეობათა გარკვევას, რასაც ივ. ჯავახიშვილმა „ქართული სამართლის ისტორიის“ მეორე ტომის მეორე ნაკვეთში სპეციალური თავი დაუთმო. ისტორიული წყაროების ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით განალოწების შედეგად მან დაადგინა საოქაბო ქონების სამი ძირითადი სახეობა: „მამული“ (ოქაბის სამეშვიდრეო ქონება), „დედული“ (ქალის მიერ მიტანილი მშობელი) და „მონაგვები“ (ოქაბში საერთო გარჯით შექმნილი ქონება).

ნება) 10 ივ. ჭავჭავაძის გამოსცემით, IX საუკუნემდე არსებულ წყაროებში „მაშული“ და „დედული“ იმპარბოდა ადამიანის მოდგმა-წარმომავლობის მნიშვნელობით და ნიშნავდა მამისებულ თუ დედისებულ სამშობლოს. IX საუკუნის შემდგომ პერიოდში „მაშულს“ შინაარსი გაუარესდა, „რომელშიც მამის უძრავ-მორავის გარდა, არსებობდა, დედის ნაშთები და მონაგებიც შეიკრებოდა, რეულად, რამდენადაც შეიძლება თავიანთი დედის საკუთრებას, დედულის, კანონიერ შემკვიდრებამ ითვლებოდნენ. 11

საოჯახო საკუთრების შემოსხმეხმეულ სახეობათა არსებობა ივ. ჭავჭავაძისა და ფეოდალური დიდი ოჯახის დაშლისა და ინდივიდუალური ოჯახის ფორმირების საფუძვრად, შემკვიდრების სამართალი შეიძლება მხოლოდ მაშინ განვითარდეს, როცა კერძო საკუთრება განიხილავ, ესე იგი მას შემდეგ, რაც საჯაროებულ სახლი პატარ-პატარა ხანობებზე დაიყო 12. ამას კონკრეტულ მთავრობებზე შევსება არსებობის ვარსკენ პიტახის ოჯახს იაკობ ხუციას, ხოლო ზენონის ოჯახს გიორგი შერჩულეს თხზულებათა მიხედვით. ივ. ჭავჭავაძის აზრით, ცალ-ცალკე ოჯახებზე მცხოვრებ ვარსკენ პიტახისა და მის მძის „თუ უძრავი ვაჟობელი არა ჰქონდათ, თვითუფს მამის თავისი საკუთარი მერსნობა და საკუთარი მონაგები უნდა ჰქონდათ“ 13. მკვლევარი დაბეჭდებით ასეობაზე ხურათს ზედაც გიორგი შერჩულეს ეპოქაში, როდესაც მშობლები შეიღებეს უნაწილებდნენ მხოლოდ მონაგებს, რამდენადაც შეიძლება შორის ქონების ვაჟობა მობეჭდული უფლია მხოლოდ მშობლების გარდაცვალების შემდეგ 14. მაშასადამე, ივ. ჭავჭავაძისა საოჯახო საკუთრების სახეობათა შესწავლის შედეგად გარკვევით თქვა, რომ ოჯახში ქონების შემკვიდრებით გადაცემის წესი უკუწირდება კერძო საკუთრების განიხილავ (ე. კ. კლახობრივი საზოგადოების წარმოქმნას), საოჯახო თემის დაშლისა და ინდივიდუალური ოჯახის ფორმირებას. ამასთან ერთად, ივ. ჭავჭავაძის მსჯელობაში აშკარად გამოიკვეთა შეხედულება იმის შესახებაც, რომ V თუ VIII-IX საუკუნეების საქართველოში არსებული ინდივიდუალური ოჯახი ჭერ კიდევ ინარჩუნებდა მისი წინამორბედი საოჯახო თემის ცალკეულ ელემენტებს (უძრავი ვაჟობლობა, მშობლებს გარდაცვალებამდე შეიღების ვაჟობლობა). ბუნებრივია, რომ საოჯახო თემის კომპონენტები ვაცილებით მდგრად მდგომარეობას ინარჩუნებდნენ იმდროინდელ დიდ

ოჯახში, რომლებაც უსათუოდ თანარსებობდნენ პატარა ოჯახებთან ერთად.

საოჯახო ქონებაზე ვაჟის სამეკვიდრეო უფლებებთან ერთად ივ. ჭავჭავაძის განიხილავს ქალის მდგომარეობასაც. მას მიანიხილავს, რომ „ქართული შემკვიდრების სამართალი ქალსაც აძლევდა მშობლების საკუთრების დამკვიდრების უფლებას“ 15. ამის ერთ-ერთ საბუთად მკვლევარი იმეფებს გიორგი შერჩულეს ცნობას, რომ განსვენებული დედ-მამის „მონაგები“ დარჩათ ზენონს და მის დას, მაგრამ იქვე მხედველობაში იღებს რა იმ ვაჟობობას, რომ ზენონის და ვაჟობობელი არ უფლია, დაასვენებს: „მშობლების მონაგების დამკვიდრების უფლება ამ დას სწორედ აბიტომა ჰქონდა, რაცა იგი „იყო სახლსა შინ“ და ვაჟობობელი არ უფლია. ვაჟობობ ქალსა და დას, ვითარცა ზითიანს, მშობლების შემკვიდრებაში, როგორც ეტყობა, წილი არ სდები“ 16.

ივ. ჭავჭავაძის დაკვირვებით, თვით ვაჟობობელი ქალსაც მხოლოდ იმ შემთხვევაში ენიჭებოდა ქონებაზე შემკვიდრების უფლება, „როდესაც საჯაროებულთგან არც ერთი წევრი აღარ იყო შემორჩენილი, რომელსაც დარჩენილი ქონების დამკვიდრების უფლება ჰქონდა“ 17. სამავიეროდ, ქალის საკუთრებად ითვლებოდა მშითვი. ივ. ჭავჭავაძის აზრით, „პირველ ხანებში „ზითვი“ მობრავი ქონებისაგან შედგებოდა. VIII-XIII ს. მაინც-და-მაინც მშითვად მობრავი ქონების მიცემა ჩვეულებრივი საქმე იყო და მტკიცე წესად იყო გამჭდაბი“ 18. სათანადო მონაცემების უქონლობის გამო ამ წესის დამკვიდრების დროის განსაზღვრება ივ. ჭავჭავაძისთვის იკავებს, მაგრამ აღნიშნავს, რომ „ზითვი“ ტერმინად დაბეჭდის თარგმანში გვხვდება (გამოსვლათა მ 217), ხოლო უძრავად უკვე VIII-IX ს. არსებობდა და მას ამ დროს „დედული“ რქმევია, ე. კ. იმ ვაჟობობის სახელი, რომლითაც მამის საჯაროებულ უძრავ ქონებას აღნიშნავდნენ („მაშული“), აბიტომა შეიძლება ვეფოქარა, რომ უკვე VIII-IX ს-ითგან მოყოლებული ზითვად უძრავი ქონებაც უნდა ეძლიათ“ 19.

ამ მოცემულ მტკიცებასთან ერთად საუბრავდებოდა ივ. ჭავჭავაძის მიერ დამოწმებული სხვა მონარბის ისტორიული მონაცემები, რომლის მიხედვით მშითვის მიტანა შუა საუკუნეების საქართველოში მაინცდამაინც საქორწინო ურთიერთობის მოწესრიგების მტკიცედ განსაზღვრულ ვალდებულებად არ წარმოგვიდგება. ივ. ჭავჭავაძის მიხედვითა

ქონდა გიორგი VIII-ის პასუხი 1451 წ. ბიზანტიის მეფის დესპანისადმი. „მისი ასულის ბიზანტიის მეფისათვის საცოლედ მისთვისდელ დესპანისათვის გიორგი მეფეს ვანუცხადებთა: ჩვენი ქვეყნის ზნეჩვეულებას თანახმად საქმროს შოაქვს საცოლსთვის ქონება და არა საცოლს საქმროსთვის, ამიტომ მე ჩემს ასულს მხოთვეს ვერ გამოვადან, შარამ სხვაფრთვ ქონებრივად უზრუნველდეთოცო.“²⁰

გარკვეული დიპლომატიური მოსაზრების გამო შესაძლებელია ამ პასუხში ეთნოგრაფიული საზუსტეს არ იყოს დაცული, მაგრამ რა მიზნითაც არ უნდა უოფილიყო ეს თქმული, უსათოდ სარწმუნოდ მისაჩნევია მეფის განმარტება საქმროს უპარტესი ქონებრივი მოვალეობის შესახებ. აღნიშნული ვითარების დასაბუთებისათვის ივ. ჭავჭავიძელმა მიმართა როგორც უფრო ადრინდელ, ისე გვიანდელ წყაროებს. იაკობ ზუცუას თხზულებაზე დაუბრუნებით მან განმარტა, რომ V საუკუნის საქართველოში საქორწინო კავშირის ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენდა ქმრის მიერ ცოლისთვის ნივთების მიართვის წესი. მისივე დაყვირებით, ცოლ-ქმრის შორის განსეთქვითებას შემთხვევაში ამ ნივთებს ქმარი უყენებოდა და შიორც ცოლს მიართმევდა. იაკობ ზუცუას ცნობათა შინაარსის გარკვევის მიზნით ივ. ჭავჭავიძელმა გაანალიზა აგრეთვე XVII-XVIII სს. მონაცემები, სახელდობრ ვახტანგ ერყმის ძე ბატონიშვილის „ისტორიები აღწერა“, არქანდელ დამბერტის ცნობები თუ რა. იხილეთ სხვა წყაროები და საცოლსათვის საქმროს მიერ მატრიალური ვალდებულების წესში დანახა ურუაღის კვალი და ანარქული, ე. ი. სუიდეითი ქორწინების ვადმონათი, რომლის დოკალური ვარიანტები საქართველოში, განსაკუთრებით კი მის მთიან ზოლში (სვანეთი, ზევი), XIX საუკუნის ეთნოგრაფიული მონაცემებითაც თვალნათლივ დადასტურდა.²¹

საოჯახო საყურების ფორმების, ოჯახის ეკონომიური საფუძვლებისა და განაყოფის შორის ქონების განაწილების პრინციპის დადგენა ითვალისწინებს საოჯახო დოკლათის ფაქტობრივი მარეგულირების ფიქსაციას. ამიტომ ეთნოგრაფი აღწერს ბოლმე არა მარტო ოჯახის საცოლორებელ სახლს, საშეურნეო ანგებობებს, საშეურნეო სავარგულებსა და პირუტყვს, არამედ ოჯახის კუთვნილ დგამ-ქურქელსაც მათი განლაგება-გამოყენების ზედნებით. წერილობითი წყაროების მონაცემებზე დაუბრუნებით სწორედ ამ სახის მახალები გამოვლინა ივ. ჭავჭავიძელმა თავის ერთ-ერთ ნაშრომში.²² რომელიც მისა გარდაცვალების შემდეგ გამოქვეყნდა. ამ ნაშრომში აღწერილია საფრულ-საგებელი, ავეჯი, ქურქული და სხვა-

დასხვა დამზარებ საოჯახო ნივთები, ნაჩვენებია თითოეული მათგანის ფუნქცია.

საოჯახო უოფის ძირითადი კომპონენტების კვლევაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ივ. ჭავჭავიძელის მიერ გამოვლენილსა და კვალთმორებულ ფაქტობრივ მონაცემებს საწოლ-საქლომი ავეჯის განლაგება-მომზარების სახათის შესახებ, რასაც გვერდს ვერ აუვლის ოჯახის ისტორიის მკვლევარი, ივ. ჭავჭავიძელმა დაადგინა საწოლთა სახეობა-საფელწოდებანი და მოცუა მათი სოციალური შინაარსის ახსნა. ოჯახში არსებულ სქესობრივ-ანგებობრივი დიფერენციაციის ზედნებისათვის საუბრადღებია ივ. ჭავჭავიძელის დაყვირება საქლომი ავეჯის შესახებ. მან გაარკვია, რომ „ოჯახში საქლომი ავეჯი საერთო არ იყო. მამაკაცი და დედაკაცისათვის — სამამაკაცი და სამდედაკაცი არსებობდა, და უმცროს-უფროსისათვისაც — სხვადასხვა იყო“. მკვლევარი იქვე მიმართავს ეთნოგრაფიულ სინამდვილეს და აღნიშნავს საქართველოს მთიანეთში ამ მოვლენის შემონახულობას. ამასთან ერთად, დიდ მეცნიერს მხედველობიდან არ გამოორენია, რომ „საქლომი ავეჯი პატრისაციში სტუმრისთვისაც განსაკუთრებულად გამოყოფილი და მისი შესაფერისი უნდა უოფილიყო.“²³

საოჯახო უოფის თავისებურების გარკვევისათვის ასევე საუბრადღებია ივ. ჭავჭავიძელის მიერ გამოვლენილი მონაცემები სხვა სახის საოჯახო ავეჯის, სასადილო მაგიდების სახეობათა და ქურქელის შესახებ. მათთვის წიგნებისა და სხვა წყაროების მიხედვით ივ. ჭავჭავიძელი დიფერენციურებულად გვაცნობს პრივილეგიურ ფენებში ყოველდღირად სახმარსა და საწადილო-სამეჭლისო ქურქელს.

მათთვის წიგნების სტენებასთან დაყვირებით აქვდ უნდა აღინიშნოს ამ დოკუმენტების მრავალმხრივი მნიშვნელობა საქორწინო ურთიერთობის ნორმების, საყურების ფორმებისა თუ ოჯახის ეკონომიური საფუძვლების შესწავლისათვის და ივ. ჭავჭავიძელის წვლილი მათი დიდი ნაწილის აღმორენა-გამომწურების საქმეში.²⁴

საოჯახო უოფისა და საქორწინო ურთიერთობის სრულუპოვანი შესწავლა წარმოუდგენელია ნათესაობის, ასაკისა და სქების აღმნიშვნელი ტერმინების თავდაპირველი თუ მერპინდელი შინაარსის ცოდნის გარეშე, ისევე როგორც შეუძლებელია ისტორიულად არსებული აღწერის სისტემის სახათის გაუთვალისწინებლობა. აღნიშნულ გარეგობათა სპირობა ყველაზე უყურესად იცოდა თვით ივ. ჭავჭავიძელმა და პირველად სწორედ მან შეისწავლა როგორც ნათესაური და სქესობრივ-ანგებობრივი ურთიერთობის გამომხატველი ცნებების დედაზრი, ისე აღწერის სისტემის ზოგიერთი თავისებურება, სახელდობრ სამა-

მშუბრების ინსტიტუტის ძირითადი კომპონენტები.

ე. ჯავახიშვილი ავლენს რა ადამიანის ორივე სქესის ასაკის შესაბამის სახელწოდებებს, ერთმანეთისაგან მიაჩნებს ყრობას და ჰახსაც, რომელთაგან პირველი გამოიხატება ბავშვობის ასაკი, ხოლო სქესობრივი მომწიფების პერიოდთან ავლენს მხედობდა ჰახსაცა და შოსვლამ. აღნიშნული ვითარების გარკვევას არ სებათი მნიშვნელობა ენიჭება პირველ რაგში საქორწინო კავშირის დამყარებისათვის საცალდებულო წინაპირობების განსაზღვრაში, რომლის ერთ-ერთ უმთავრეს ელემენტს წარმოადგენდა საქორწინო ასაკი.

ადამიანის სქესობრივ-ასაკობრივი მდგომარეობის გამომხატველ ტერმინებს, ნათესაობის სახეობათა აღნიშვნელ ცნებებს და ურთიერთობის სიტყვური მიმართვის ფორმებს კიდევ უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ოჯახის შემადგენლობის დადგენისა და ოჯახის წევრთა ურთიერთობის ნორმების გარკვევისათვის. ასეთი კატეგორიის ტერმინთან აღსანიშნავია: ქმარი და ცოლი, მასლი და რძალი, მამა და დედა, მამი და მდედრი, მამანი და დედანი, სიმამრი და სიდედრი, მამაკაცი და დედაკაცი, საცი და ქალი, მამასახლისი და დიასახლისი, სახლი და სახლული, სახლისკაცი და სახლისშვილი და ა. შ.

ოჯახის წევრთა ურთიერთდაპოკიდებულებასა და ნათესაობის გამომხატველი ამ ცნებების გარკვევის საშუალებით, რაც მისთვის ჩვეულებას სისრულითა და სიღრმით განაპოკიდებდა. ე. ჯავახიშვილი²⁶ შესაძლებელი ხდება დედადგენით თუ რა ტიპის ოჯახში იყენებდნენ ამ ცნებებს, რა სახის ურთიერთობა ავსებდნენ. იგი ერთ ჰერტიკემ მცხოვრებთ და ამჯვარი ურთიერთობის დამყარებაში რამდენი თაობასა და საქორწინო წყვილის მონაწილეობა იყო შესაძლებელი. ერთი სიტყვით, ე. ჯავახიშვილის მიერ გამოტყუილი ცნებების მეშვეობით და ეთნოგრაფიულ მასალის გამოყენებით შესაძლებელია ნათესაური ურთიერთობის ამ ფორმათა აღდგენა, რომელიც დამახასიათებელი იყო ოჯახის თავდაპირველი ტიპის ანდა მისი ვადამონაშთური სახეობისათვის.

არგორც წემით აღენიშნება, ოჯახის სტრუქტურის შესწავლაში სათანადო ადგილი უჭირავს აღზრდის სისტემას, სახელდობრ მანამ ჰმუბრების ჩვეულებას, რომლის დედაპირი იქორთველის ისტორიულ წარსულში ის იყო. რომ მოვართა შვილები წარჩინებულთა სახლებში უნდა გაზრდალიყვნენ.

ე. ჯავახიშვილის შეხედულებით, ეს ჩვეულება, რომელიც წერილობით წყაროების დიდი ნაწილის მიხედვით პრივილეგიური ფენის ცხოვრებისათვის დამახასიათებელ მოკვლენად მოჩანს, უძველეს პერიოდში მთელი მოსახლე-

ობის სოციალურ ინსტიტუტს წარმოადგენდა. „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ სათანადო მონაცემებზე დაყრდნობით ე. ჯავახიშვილი ფიქრობს, რომ ეს წესი თავდაპირველად ცხოვრების ამ უცილობელ კანონად უყოფილი მოკვლენის ანარკულს წარმოადგენს, როდესაც ბავშვი თავისი დიდილი მამის სახლსა და საჯვარეულოში არამე თუ არ იზრდებოდა, არამედ არც იზადებოდა აქ, მას ღვიძლი მამა გვერდით არ ჰყავდა, არამედ დედა, რომელიც მაშინ აგრეთვე ჰერ კიდევ თავისი ქმრის ოჯახში არ იყოფებოდა, არამედ თავისავე საჯვარეულოში რჩებოდა. ე. ჯავახიშვილის აზრით, ასეთ ურთიერთობას განსაზღვრავდა ეგვიპტის წესი, როდესაც მამაკაცს თავისი საცოლვე უსათოლდ სხვა საჯვარეულოში უნდა მოეძებნა. მასთანამე. ე. ჯავახიშვილი მამამშუბრების ინსტიტუტი დაუყავშირა არტაროლოგიური ქორწინების საფუძვლად, მოტაცება კალი მამაკაცთან შეუღლების შემდეგ კვლავ თავისი მამის სახლშივე რჩებოდა და შვილსაც იქ ზრდიდა. ამდენად, ე. ჯავახიშვილის მიერ განხილული წყაროებისა და მასზე დამყარებული მკვლევარის მნიშვნელობა არა მარტო ქართველი ხალხის უძველესი სოციალური ინსტიტუტების შესწავლის ამოცანებს პასუხობს, არამედ ებნაურება ზოგადი ეთნოგრაფიის აქტუალურ პრობლემებს, რასაც ამჟამად ესოდენ დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს საბჭოთა ეთნოგრაფიული მეცნიერება.

ე. ჯავახიშვილი საზოგადოებრივად მოუღებელ მოკვლენათა რიგში განიზილავს ქალის მოტაცების ჩვეულებას. წერილობითი წყაროების მონაცემებზე დაყრდნობით მკვლევარი დასკვნის, რომ „ისტორიულად ცნობილ ხანაში ქალის წაგვრით, ანუ მოტაცებით ცოლად შერთვა უწყობებოდა და უკანონოდ ითვლებოდა და ქართული სამართალი ასეთ მოკვლენას ებრძოდა.“²⁷ წყაროების ანალიზის შედეგად ე. ჯავახიშვილი იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მოტაცებით ქორწინება საქართველოში XVI საუკუნისა და მისი შემდგომი პერიოდისათვის მოუღებელი იყო და თვით X-XI საუკუნეებშიც საქორწინო კავშირის დამყარება ხდებოდა მშობლების მოლაპარაკების გზით, ხშირ შემთხვევაში საქორწინო წყვილის სურვილებს გუთვლისწინებლად. მოტაცებით ქორწინება მათ უფრო ადრე გადავარდნილი ჩანს, რომ ქორწინების ამ ჩვეულებისათვის მსოთვეი არ იყო დამახასიათებელი, მხოლოდ ეს ვარწა მამანი, როცა საქორწინო კავშირის დამყარებას საქმეში განმსაზღვრელი ფაქტორი იყო მშვიდობიანი ვარიანტი. ე. ჯავახიშვილის აზრით, შუა საუკუნეების საქართველოში მოტაცების აქტი შეიძლება მომხდარიყო, ჰაგრამ ქართული სამართალი და საზოგადოებრივი აზრი ასეთ შემთხვევებს ებრძოდა. ბრძოლის

საფუძვლს წარმოადგენდა აღნიშნული ჩვეულებების დრომოქმედობა და საქორწინო ურთიერთობის მდგრად ფორმებთან მისი შეუთავსებლობა, მაგრამ ეს ჩვეულება ფეოდალურ საქართველოში მაინც ინარჩუნებდა არსებობას. დიდ მეციხეებს სწორედ ეს ვარემოება ჰქონდა მხედველობაში, როდესაც დაასკვნა, რომ „წაგვრის წესი ოდესღაც ქართველ ერსაც უნდა სცოდნოდა როგორც სრულებით ბუნებრივი ჩვეულება“²⁸. ამის მნიშვნელოვან სახეობად მკვლევარს მიაჩნია ეთნოგრაფიულ ურთაში მოქმედა ჩვეულებანი. მას მხედველობაში აქვს შეიარაღებული მაცრებლის ცხენებით სულს წესის აღწერის დროს ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ. ამ ჩვეულებაში, რაც ფეოდალური ხანისა და შემდეგდროინდელ საქართველოში უკვე მშვიდობიანი ქორწილის ერთ-ერთ მხატვრულ დეტალს წარმოადგენდა, იგი, ჭავჭავაძის ხედავს მოტაცებით ქორწინების ოდინდელი წესების სიმბოლურ გამოხატულებას, მშვიდობიანი ქორწინების საყოველთაო ქვეყნულ შორეულ გადმონათობს.

ზემოთ განხილულს ვარდა იგი, ჭავჭავაძის სწავლობდა საოჯახო ურთიერთობის სტერეოტიპულ შენაჩვენებებს, როგორცაა საქორწინო ასაკი, წებობა-რიცხობრივი ნორმები, დანაშაულობა ხასიათი და სასქელთა სახეობანი, ცოლ-ქმრის უფლება-მოვალეობანი, მამაკაცისა და დედაკაცის საოჯახო და საზოგადოებრივი მდგომარეობა და ა. შ. ოჯახისა და ქორწინების საკითხებს იგი, ჭავჭავაძის ისტორიულ კრიტიკაში განიხილავდა და ერთმანეთისაგან მივსვენებდა კრისტაინომანდელსა და კრისტაინომის მიერ შემოღებულ წეს-ჩვეულებებს. მას მიაჩნდა, რომ ქორწინების სტერეოტიპული წესის დამოუკიდებლობა და მისი აღვილია თავისი დამკვიდრება, რომ შედეგადვე კრისტაინომის გავრცელებას შემდეგდროინდელი საისტორიო წყაროების საფუძვლზე უკვე შეუძლებელია ქორწინების პირვანდელი ფორმების სრული სახით აღწერა, მაგრამ მკვლევარი ამასთან ერთად თვალისწინებდა ახალ გარემოში უძველეს ჩვეულებათა შემონახვის ფაქტორს. XV-XVI სს. წყაროების შესწავლის შედეგად იგი, ჭავჭავაძის დაასკვნა, რომ ქართველებმა ზოგჯერ საეკლესიო ქორწინებისა და ჭვარის წერის წესებსაც არ ასრულებდნენ, ხოლო სახელმწიფო კანონმდებლობა ამ დარღვევათა წინააღმდეგ სასქელთების სათანადო ფორმებს იყენებდა. აღნიშნული ვითარებადან ჩანს, თუ როდენ სიციცხლისუარაინა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ადრინდელ საფეხურებზე წარმოქმნილი წეს-ჩვეულებები და გადმონათობური ფორმით როგორ ხანგრძლივად ინარჩუნებენ არსებობას ახალ საზოგადოებრივ გარემოში. ტრადიციებისა და მათი გადმონათ-

ობური ფორმების აღნიშნულ თავისებურებებს, იგი, ჭავჭავაძის ურთიერთობის დიდ წეს-ჩვეულებობას ანიჭებდა. ისტორიული წყაროების ნაკლებობით არსებულ ხარვეს ის შესაბამისი ეთნოგრაფიული მასალით ავსებდა, დოკუმენტური მასალები მინარჩის გახსნაში არაერთგზის მიმართავდა ეთნოგრაფიულ მონაცემებს და ასე გამარჯვებულად გამოვიდა ქორწინების ანალიზის საფუძვლზე მოვლენათა სრულფასოვან შესწავლას აღწევდა. იგი, ჭავჭავაძის ეთნოგრაფიული მასალის გამოყენების საქმიანობას ხედავდა თვით საქორწინო წეს-ჩვეულებების შესწავლისათვის. მისი მხედველობით, „ქრისტაინომის გავლენით შეცვლილ ქორწინების წინაჩვეულებებსა და წესებს ში ბერი რამეა შენახული, რაც შორეული წარსულის ნათესა წარმოადგენს და ცოლქმრის დამყარების ძველი-ძველი წესების ისტორიის ერთ-ერთი საფეხურის დანახვათუხედა, ამიტომ მკვლევარი ვალდებულია უყურო, მცირეოდენი ცნობებიც კი გამოიყენოს, რომელიც ამ საკითხის გაშუქებას ცოტად თუ ბევრად ხელს შეუწყობს“²⁹.

დამოწმებული მსჯელობა კიდევ ერთი სახეობა იქნა, რომ იგი, ჭავჭავაძის საქორწინო წეს-ჩვეულებებს და საოჯახო ურთიერთობის შემადგენელ კომპონენტებს, ისტორიულ განზომილებაში სწავლობდა. დასახული ამოცანის წარმატებით განხორციელების მიზნით იგი ისტორიულ წყაროებთან ერთად ამომწურავად სისრულით იყენებდა ეთნოგრაფიულ მასალებს. კვლევის აპეგარი მეთოდით იგი, ჭავჭავაძის ცხადყო ეთნოგრაფიული მასალის მრავალმხრივი მნიშვნელობა და პირველწყაროდ მისი ფართოდ გამოყენების საქმიანობა, ამასთან ერთად, მან გვიჩვენა ეთნოგრაფიის მიერ ისტორიული წყაროების შესწავლისა და ეთნოგრაფიული კვლევაში ისტორიის დანერგვის აუცილებლობა, რითაც ჭერ კიდევ სათანადოდ უზრუნველყოფილი ვერ არის თანამედროვე ქართული ეთნოგრაფია.

დასასრულ შეიძლება დავასკვნათ, რომ იგი, ჭავჭავაძის ქართველი ხალხის საოჯახო ურთიერთობისა და საქორწინო ურთიერთობის ისტორიიდან მრავალი მნიშვნელოვანი გამოვიდა, რითაც გვიჩვენა მისი შემდგომ ეთნოგრაფიულ შესწავლას. ქართველი ხალხის ურთიერთობის მთელი რიგი სხვა პირობებების კვლევასთან ერთად ზემოთ განხილული საკითხების შესწავლით იგი, ჭავჭავაძის უდიდესი როლი შესასრულა ერთგული ეთნოგრაფიის მეციხურულ ნიადაგზე დაყენება-განვითარების საქმეში. თავისი ფუძემდებლური შრომებითა და მეთოდოლოგიით იგი, ჭავჭავაძის განსაკუთრებული ადგილი დამკვიდრდა ქართული ეთნოგრაფიის ისტორიაში.

შენიშვნები:

1 ივ. ჭავჭავაძე, საქართველოს, კავკასიისა და შავი ზღვის აღმოსავლეთის ისტორიულ-ეთნოლოგიური პრობლემები, თბ., 1950, გვ. 171.

2 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, თბ., 1956, გვ. 94.

3 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი I, ტფ., 1928, გვ. 162.

4 იქვე, გვ. 170.

5 ივ. ჭავჭავაძე, ქართველი ერის ისტორია, I თბ., 1951, გვ. 282-284.

6 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი II, ტფ., 1929, გვ. 372.

7 ე. თაყაიშვილი, მასალანი საქართველოს სტატისტიკურის აღწერილობისა მეთვრამეტე საუკუნეში, ტფ., 1907.

8 ივ. ჭავჭავაძე, ხალხის აღწერის და შემოსავლის დეტალები საქართველოში, ჟურნ. „მომავლ“, ტფ., 1901, № 4, განვ. II, გვ. 10.

9 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 156.

10 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული სამართლის ისტორია, წიგნი II, ნაკვეთი II, გვ. 373-374.

11 იქვე, გვ. 389.

12 იქვე, გვ. 376.

13 იქვე, გვ. 376.

14 იქვე, გვ. 376.

15 იქვე, გვ. 378.

16 იქვე, გვ. 378.

17 იქვე, გვ. 379.

18 იქვე, გვ. 374.

19 იქვე, გვ. 374.

20 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 162; მისივე, ქართველი ერის ისტორია, წიგნი IV, თბ., 1948, გვ. 49-50.

21 რ. ხარაძე, დიდი ოჯახის გადმონათობები სვანეთში, ტფ., 1939, გვ. 87-98; ვ. ითონიშვილი, ქართველ მთელთა საოჯახო ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1960, გვ. 211-232.

22 ივ. ჭავჭავაძე, მასალები საქართველოს მატერიალური კულტურის ისტორიისათვის, თბ., 1965.

23 იქვე, გვ. 25.

24 ივ. ჭავჭავაძე, საქართველოს გეონომიური ისტორიის ძეგლები, II, გვ. 16-25.

25 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული ენისა და მწერლობის ისტორიის საკითხები, გვ. 130-138.

26 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფ., 1937, გვ. 182, 183, 224-229; მისივე, ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 144-148, 196 და შმდ.

27 ივ. ჭავჭავაძე, ქართული სამართლის ისტორია, I, გვ. 160.

28 იქვე, გვ. 161.

29 იქვე, გვ. 160.

ვლადიმერ მაზაპარიანი

დიდი ადამიანის ახლოს

საქმეში წაუხედავმა ადამიანმა ჩვენი ხალხის ისტორიას თავი რომ გადაავლოს, ქართული ერის ცხოვრება ტრაგედიად მოეჩვენება. ცოტა არ იყოს გაცვეთილი მეტაფორა რომ ვიხმაროთ, რომელი ხალხის ისტორიაა მარტოოდენ ითა და ვარდიო მოფენილი?

საკვირველი სხვა რამ არის: როგორ შემოვრჩით აქაურობას, როგორ მოვაღწიეთ მე-20 საუკუნეში, ოქტომბრამდე და ისიც საკონტინენტური გზაჯვარედინზე დაახლებულვართ. სასწაულებსა რომ გვჭეროდეს, ეს ფაქტი მისტურ ძალთა მოქმედებად უნდა მიგვეჩნია. მზეთუნახავის სილამაზისაა ჩვენი პატარა სამშობლო. ბევრჯერ შემოუფარდენ მას სახლში მაგრამ ვერ მიითვისებ, მისი სული ვერ დაიარსუნეს.

ცნობილი პუბლიცისტი გერონტი ქიქოძე ფაქტობდა, რომ ჩვენ ისტორიაში ეროვნული ენერჯის სიძლიერე, მისი გამძლეობა თამაშობს გადაწყვეტე როლს. შესაძლებელია ასეც იყოს, ოღონდ გასარკვევია, რა არის ეს ეროვნული ენერჯია.

ერი, პირველ რიგში, ენამ შეინახა, ხალხმა არავის დაუთმო მისი არსებობის აუცილებელი პირობა — ეროვნული ენა. ისე როგორც ზოგიერთი სხვა ხალხი, ჩვენც მშობლიურ ქართულს დედაენას ვეძიებთ.

ყოველივე ეს ცნობილია, ოღონდ მისი განმეორება არავის ადევს. აქ მეორე გარემოებასაც უნდა გაეხვას ხაზი: ჩვენ ვარსებობთ მემკვიდრეთა წყალობითაც. საკუთარი ისტორიის შეგნების, გააზრების გარეშე ხალხი განწირულია, უამისოდ ერი ისეთ ადამიანს დაეშვა ვესება, რომელმაც თავისი სახელი და გვარი ან დაიფიქრა, ან გადააყეთა.

საქართველოს მემკვიდრეთა შორის უშიშრე-

ლესი ადგილი, რასაკვირველია, ივანე ჯავახიშვილს ეკუთვნის. მართალს ამბობს კ. გრიგოლია, რომ სწორედ ივანე ჯავახიშვილმა საქართველოს ისტორია შეცნოვრებად აქცია. რასაკვირველია, მას წინ უსწრებდნენ სხვა ისტორიკოსებიც, რაც მშვენივრად თვით ივანე ჯავახიშვილს აქვს გამოკვლეული ცნობილ ნაშრომში: „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“. ამ ნაშრომის ყდაზე ივანე ჯავახიშვილმა არსენი ამარტოვებს ქრონიკებიდან ასეთი ციტატი მოათავსა: „დიდ არს ძალი სიყვარულითა, რომელია მორჩილ ჰყოფს გონებასა შეკადრებად შეუკადრებელთაცა“.

ივანე ჯავახიშვილი არ იარსებებდა, რომ არ არსებულყო ქართული ისტორიული ლიტერატურა; სულ სხვა საქთობა, რომ თვით ეს ლიტერატურა ვითარდებოდა და რაც დრო გადიოდა, უფრო ღრმა მეცნიერულ ხასიათს ღებულბოდა. ისტორია უნივერსალური, განმარტავადებული მეცნიერებაა ლიტერატურის ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიის, ენათმეცნიერების, პალეოგრაფიის, ნუმიზმატიკის და სხვა კულტურულ ფენომენთა შემსწავლელ დისციპლინების გარეშე ისტორია, როგორც მეცნიერება, ვერ იარსებებდა. ბატონ ივანეს არა ერთხელ უოქვამს და დაუწერია — ეს მეცნიერებანი მისი მანარტოვებული წყარობაა. ამ გარემოებას განსაზღვრა ივანე ჯავახიშვილის მეცნიერული ინტერესები და ისტორიულ მეცნიერებისათვის საჭირო დაწესებულებათა არსებობისათვის დაუღალავი მოღვაწეობა.

ბ-ნი ივანე ძალზე მომთბოვნე და უკომპრომისო იყო თუ საქმე მეცნიერებას, სამეცნიერო დაწესებულებების დაკომპლექტებას შეეხებოდა. საქართველოს მეცნიერებანთა აკადემიის

დაფუძნებასაც დიდ შოთხივნებს უყენებდა.

ფვანე ჭავჭავიშვილი ჩემი პიროვნების, ე. ი. უშუალო მასწავლებელი, არ უყოფილა; ისე კი, როგორც სხვა სტუდენტებმა, ბევრმა ჩემმა თანატოლმა, მას რამდენიმე საგანს ჩავაბარე: საქართველოს ისტორიას ახსიანტურაში ვაღერაან ვაბაშვილმა, შოთა მესხიასა, ალ. ჭავჭავიშვილმა, მამია დუმბაძემ და დავით გვრიტიშვილთან ერთად მას საქართველოს ისტორიის უძველესი კურსი ჩავაბარე, სიმონ ჭანაშვილი — შუა საუკუნეებისა, ნიკოლოზ ბერძენიშვილმა კი — მომდევნო ხანისა, მე-19 საუკუნის ჩათვლით.

ცხოვრებამ ასე იწინა და ივანე ჭავჭავიშვილს მოღვაწეობის უწყინსკენლა, მეტად ნათესავდებოდა ბუთი წელი მასთან უშუალო თანამშრომლობაში ვაგაბარე. ვაუკებრობა რომ თავიდან ავიღლოთ, შევინაშავთ, ჩემი ფუნქციები იმ დროს მეცნიერულ-აღმინისტრაციული იყო. სწორედ იმ წლებში ჩამოყალიბებული სახე მთელი ენის, ისტორიის, მატერიალური კულტურის ისტორიულმა, რომელსაც შემოკლებით ენიშებს ექაბდენენ. ამ დაწესებულებების საშეგნის საბჭოს წევრები იყვნენ: ივანე ჭავჭავიშვილი, გრიგოლ წერეთელი, სიმონ ჭანაშვილი, ავაკი შანიძე, ნიკოლოზ ბერძენიშვილი, გიორგი ჩიტაია, გიორგი წერეთელი, სიმონ ყაუხჩიშვილი, ვუკოლ ბერიძე, სერგი ჭიჭია, არნოლდ ჩიქობავა, ვარლამ თოფურია, ამ სტრუქტურის ავტორი. მამის ისტორიულში მუშაობდნენ ელადიშერ ფუფურაძე, ვერა ბარდაველძე, ნიკოლოზ მახარაძე, ფვანე გვიგინიშვილი, ჭეთიშვილი ლომთაძე. შოთა ძიძიგური, რუსუდან ხარაძე, თინა შარაძენიძე, თინათინ გონიშვილი, თამარ ანდლელაძე. უშუალოდ ისტორიის თანამშრომელი არ უყოფილა, ისე კი ჩვენი მუშაობის მონაწილე იყო არქეოლოგი გიორგი ნიორაძე, ბევრი სხვაც, რასაკვირველია, ყველას აქ ვერ ჩამოვთვლიათ.

ამ შესანიშნავი გუნდის სულიერი მეთაური უძველესად ივანე ჭავჭავიშვილი იყო, საბჭოს უშუალო წარმმართველი კი, მისი გამორჩენილი მოწოდებ სიმონ ჭანაშვილი.

იმავე 1936 წელს, ენიშეკი მუშაობის დაწყებამდე, ივანე ჭავჭავიშვილს მეტად თავიხეზურ პირობებში შეეხვედა; ხელისუფლების ხამარბედილი უფროსის პირველ მოადგილედ ვმუშაობდი. მამის ჩვენი უწყება ვაგაბდებდა თიტრასაც, კინო-სურათების წარმოებას და მათ ჩვენებასაც. პოლიგრაფიულ მრეწველობასაც ერთ დღეს დილით მდივანი-ქალი შემოვიდა და მოთხრა: „მოსაცდელში ირი დარბაზიელი კაცი გელოდებოდაო“. ავდექი, დერტყამის ვაუდედი, ჩემს ვაუკებებს სახლდარი არ მქონდა. იქ ივანე ჭავჭავიშვილი და გიორგი ჩუბინაშვილი დამხებდნენ. დაუყოვნებლივ ოთახში მივამატე, ზოფში მოვიხადე, რომ სრულიად

უნებლით ვაცდევინე. „შოსვლისთანავე რატომ არ შემობრძანდით-მეთქი“. ზ-მამ ივანემ მიცნო, გააღმა და მოთხრა: „სახელმწიფო მოხელის შრომა არა ნაკლებ უნდა დაფუძნდეს, ვიდრე მეცნიერისა. თქვენ დაუყოვნებლივ რომ არ შემოივარდებოდით ჩემს სამუშაო ოთახში?“

ახლაც კარგად მახსოვს, რაც მამის ვაუკუთხრა: „ნეტავ ყველა ასე მსჯელობდეს“. მას შემდეგ პირადად მე არავის კაბინეტში არ შევვარდნილვარ. ზრდილობის ეს გაკვეთილი არასოდეს დამავიწყდება, ეს სხვათა შორის.

გ ჩუბინაშვილმა მოთხრა: „ბატონ ივანეს კარგა ხანია დამთავრებული აქვს აქართული მუსიკის ისტორია“, მისი გამოცემა ვერ მოხერხდა, ეგებს თქვენ მოგვემხაროთო“, ხელნაწერი დავიტოვე, რამდენიმე ცალად ვაღაბებე. ერთი ცალი სტალინს ვაუკვავა. ორი კვირის შემდეგ შეგავატოპინეს: „დაუყოვნებლივ ცალკე წიგნად დაბეჭდეთო“. კარგადაა ცნობილი, თუ რა დღეში იყო მამის ჩვენი პოლიგრაფიული ბაზა; ასე იყო თუ ისე, 1938 წელს ივანე ჭავჭავიშვილს ეს მეტად საინტერესო ნაშრომი უყვე წიგნის მაღაზიებში იყიდებოდა.

მახსოვს, ზ-ნ ივანეს პირველად ეტყუებოდა რი კვირის ავტორს, მას რომ იქ მოთავსობის ვაგარგულდებოთ საუკეთესო ვაგარაკი მისცეს და საყუთარი ავტომანქანაც უბოძეს. ზ-ნ ივანეს ძალზე ესაიპოვნა, დილილით მოთხრა: „ვიორვას და მე დრო ტყუილად არ დაუკუთარავებს იმ დღეს, თქვენს მოსაცდელ ოთახში რომ ვაგატარებო“.

უფრო მოგვიანებით, უყვე ენიშეკი მუშაობის დროს, ყველაფერი ვილონე, რომ დროულად ვამოგვევა მისი კაბატალური ნაშრომი — აქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და სათესობა“. ეს წიგნი კი ზ-მამ ივანემ მეტად თბილი წარწერით მომძღვნა. მამის ვუთხარი ზ-ნ ივანეს: „თქვენს თხზულებების მრავალი ტომი რომ ვამოგვაყველავთ თქვენი ბელთა წარწერა უნდა ვბოძოვო“. ზ-მამ ივანემ რაღაც ნაღვლიანი ტონით მოთხრა: „მეგას მე ვერ მოგვეწერებო“. მართალი ვამოგვა ივ. ჭავჭავიშვილი, ეს კი არა, შეც ძლივს მოვესწარი ივანე ჭავჭავიშვილის თხზულებათა სრული კრებულის გამოცემა; როგორც ვიცო, უყვე არის მოთავსობის სათანადო დადგენილება ამის თაობაზე.

მე წლის თბილი ივანე ჭავჭავიშვილს ლიტერატორის ქუჩაზე მდებარე, ენიშეკის ერთ-ერთ პატარა დარბაზში კი არა, ოთახში ვაღაბებდი. ასე ისურვა თბილიარმა. იქ მოკლე შესავალი სიტყვა სიმონ ჭანაშვილ თქვა, ორიოდე კაცი არც თუ ვრცელი სიტყვებით გამოვიდენ. ისტორიის თანამშრომელმა ქალებმა მას თეთრი ვარდების თაგული მიართვეს. ზ-ნ ივანეს ვანაყუთრებით უყვარდა ვარდები.

(სხვათა შორის, შემონახულია იმ იუბილეს ფოტო-სურათიც).

იმ დროს ივანე ჭავჭავაძის ზეღბიერადღებების დიდი უფრადღება და ღრმა პატივისცემა არ მოყვებოდა. ის დააჩივრებდა შრომის წითელი დროშის ორდენით, ის უკვე საქართველოს უმაღლესი სახელოსნო დეპუტატი, მისი პრეზიდენტის წევრი იყო. მას გერმანიიდან სახელოსნო აპარატი გამოუწერეს, იმავე ქვეყნიდან სისტემატურად ღებულაზღა უმაღლესი ხარისხის ამ აპარატისათვის საქირო ტელეფონებს.

მასთვის დიდხანს ვეძებ ბ-ნ ივანესათვის შესაფერის, მისი პირადი მანქანის მოძებრა. მინდოდა ახალგაზრდა უფროსი, თან ღრმადი და მოხდენილი, ზეღბის კარგი მყოფი. ისეთი ადამიანი, რომელსაც ეცოდნებოდა თუ ვისი სიკაცული ახარია. ბოლოს ასეთი კაცი მოიძებნა. ეს იყო გერარდი, გაქართველებული იტალიელი, რომელსაც ივ. ჭავჭავაძის დიდი პატივს სცემდა. გერარდი იმე ივანე ბ-ნ ივანეს გარდაცვალება (მან მიახვენი გარდაცვლილი ივ. ჭავჭავაძის სახელი), რომ საერთოდ თავი დაანება მოვრობას და სხვა სამუშაოზე გადავიდა. წიგნიერი კაცი იყო. არ ვიცი სად არის ამჟამად, ცოცხალია თუ არა!

ივანე ჭავჭავაძის მისთვის ჩვეული სიღრმისა და თავმდაბლობით, რასაკვირველია, მინაგანი კმაყოფილებით აღიქვამდა ამ უფრადღებას; მან კარგად იცოდა, რომ სტალინი თვალურს ადევნებდა მის მოღვაწეობას. როგორც გადმოგვცეს, სტალინს ისიც კი უთქვამს, „მოუარეთ ივანე ჭავჭავაძის, ის დიდი მეცნიერი არისო“.

საქუთაისო მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილ წევრად რომ აირჩიეს, ბ-ნ ივანე არ მალავდა თავის კმაყოფილებას; როგორც ეს ჭანაშვილი მოგვითხრობდა, აკადემიის საერთო კრებაზე დიდი უფრადღებით მოუხმენათ ივ. ჭავჭავაძის მოხსენება. მაშინ წესად იყო მიღებული, აკადემიაში რომ აირჩევიდნენ, ამ მეცნიერს, ამ შეგარებულულის წინაშე მოხსენება უნდა წაეკითხა.

ამ ქვეყნად დიდხანს ვეძებრობ, ცხოვრება იმე მოეწყო, რომ ბევრ მოხდენილ ჰევენებურ თუ უხელოვ ადამიანთან მომიხდა ურთიერთობა. უფრადღეარ სათუბილეთ გადაქარბებათა გარეშე, არ შემიძლია არ ვაღარო, რომ მე არ შემიხვედრია მეორე ცხოველ დიდი ადამიანი და ამივე დროს, საყვარებელად თავაზიანი, თავდაპირველად, თითქოს უბრალო; სწორედ ამ უბრალოებაში მოხინადა ივ. ჭავჭავაძის მადალი სულიერი არისტოკრატისში. გაქარბებული მინახავს ივ. ჭავჭავაძის, დეარბლიანი და შორიანი კი არახოდეს. ის ღირსეულად ატარებდა და იცავდა საქართველოს მეცნიერების მორალურ პრესტიჟს.

მინდა კიდევ ერთ გარემოებას გაეხვას ხაზი.

ეს არის ივ. ჭავჭავაძის ქვეშაირი, შეგნებული ინტერნაციონალიზმი, მის გრადებულ უთქვამს, რომ მავალითად საქირო მეცნიერების მეცნიერებთან მეიღრო კავშირი, დიდ საქუთაისო აკადემიურ დაწესებულებებზე რომ აქ არაფერი ვთქვათ.

ბ-ნ ივანესთვის სრულიად უცხო იყო ქვემადლობა. მან იცოდა ადამიანის პატივისცემა; მანქანაში არ ჩაქვებოდა, თუ მოფერის ზღბს არ ჩამოარბმედა. ეს პლაკატური დემოკრატისის დემონსტრაცია როდი იყო ასეთი იყო მისი ზუნება ცნობილ სომეხ მეცნიერს მანანდიანს მეგობრობდა, უკუწავიდა თავის ნაშრომებს, დიდი პატივისცემით მიიღო სომეხის ეს ცნობილი ისტორიკოსი, როდესაც ის ჰევენ გეოგრაფია; მანანდიანმა მას უთხრა: „მე ზეღზე გემთხველით, რომ ეს მიღებული იყოს. მეუბნებოდა შეუღლე გაყოცოთო“. ჩვენს ნეზობლებთან ურთიერთკავშირის საკითხში ივანე ჭავჭავაძისა და კონსტანტინე გამხარბიანის პოზიციები ახლოდღებულ იდენტური იყო. ასეთივე დამოკიდებულება ჰქონდა ბ-ნ ივანეს დიდ რუს მეცნიერებთან, ისტორიკოსებთან, სხვა ერების მეცნიერებთანც, რასაკვირველია.

ბ-ნ ივანეს არა ერთხელ უთქვამს: „ხილბმა მარტოოდენ თავისი ისტორია კი არ უნდა იცოდეს. თავის გეოგრაფიულ მდებარეობასაც უნდა ვაუწიოს ანგარისში, მეზობლებთან კარგი დამოკიდებულება უნდა იქონიოსო“. მას ახარბებდა, რომ ენაშქში მაშინ ახალგაზრდა მეცნიერები — არღ ჩიქობავა, ვ. თოფური, სხეობი, რასაკვირველია, კავასიორ ენებზე მუშაობდნენ, განაყოფობდა ჩრდილოეთ კუთხის ზღბების ენებზე. ბ-ნ ივანეს არა ერთხელ უთქვამს: „აი ამ მხრით, ჩვენ შეგეპილი კავასიისმყოფნობის ცენტრი გავხდეთ, უფრადღე შემსხვევაში მანამდე, სანამ კავასიონის ჩრდილოეთ ფერდობზე მცხოვრები ხალხები საქუთაის მეცნიერულ ცენტრებს შექმნიდნენ“.

ერთი შემსხვევაც უნდა გავიხსენო, თრიალეთის ველზე არქეოლოგიური გათხრების დროს პრეტ. კუფტინმა დიდი მნიშვნელობის რელიქვიები მოამოგა. ბ-ნ ივანე მტკაღ დანტეობდა ამ მონაპოვით. ბ. კუფტინს, თითქმის განკარგულების ტონით უთხრა: „რად შეიძლება მალე, ჩქარა წარმოადგინო ანგარიშიო“. ბ. კუფტინმა მართლაც მალე ჩაგვაბარა თავის გამოკვლევა-გათხრების ანგარისში.

რომ გადავიყოთ, ვულზე შემოეყარა. ნაშრომის მინარისის გამო კი არა, ენობრთესტილისტიკური თვალზარბობით, მიმონ ჭანაშვილსაც ასეთივე შთაბეჭდილება დარჩა. ჩვენს აზრში ბ-ნ ივანეს გავუწარეთ. ბ-ნ ივანე თავისებურად ვადწევიტა ეს საკითხი. მისთვის ჩვეული თავაზიანობით სთხოვა სიმონ ჭანაშვილს წიგნის რედაქცია. ეს უაქტიურად ნიშნავდა

და წიგნის ხელახლა დაწერას. სიმონი, რომელიც ამ დროს ენიშეის დირექტორი იყო და მეტად გადატვირთული, დათანხმდა ბ-ნ ივანეს წინადადებას. ბ. კუფტინის წიგნიც დროულად გამოვიდა. კარგად მახსოვს, ბ-მა ივანემ დიდი მადლობა უთხრა სიმონ ჭანაშიას; არც მე დამივიწყა, მე თითქმის ყოველ დღე შეეითხებოდა ბ. კუფტინს საქმის ვითარების შესახებ. ის ინსტიტუტის გვერდით მღებარე სახლში ცხოვრობდა.

აბსოლუტურად მიუდგომელი, ობიექტური იყო ბ-ნი ივანე, რომელსაც ხაქმე შეცნიერებას შეეხებოდა, ეს უკომპრომიზო იყო და, რაც მთავარია, არავითარი პირადი ინტერესი არ ამოქმედებდა მას. მუხებერბულება აქ გვარებზე დასაბულებია, ეს ალბათ საქართველოს ერთ-ერთი ვიტყვით: როგორი ადამიანიც არ უნდა უფლიდიყო ესა თუ ის შევლევარი, ცრტა მოზარდაც, თუ წინააღმდეგ, აქტიური და ანტიპრებული შეცნიერული დასკვნების მოყვარული, ის ასეთ მკვლევართა შრომებშიც ეძებოდა მხოლოდ კუშიარტების მარცვალს და არავის აძლევდა უფლებას, რომ სულ უშინშენილო, პატარა მონაპოვარიც დაეარგულიყო. ერთ ადამიანზე ვკითხე: „ის მართლაც ასეთი შეცნიერია, თუ ამბიციით სავსე არსებია?“ ბ-მა ივანემ მიპასუხა: „ჩვენ ჭერჭერობით ღარიბი ვართ, ხალხი გვაკლია, შეცნიერების მრავალი დარგი უპატრონოდ არის დატოვებული, ურრადლებას წე მიაკცევთ ამა თუ იმ კაცის ადამიანურ თვისებებს, თუ ის შეცნიერებისათვის მართლაც იღწვის, მოვითმინოთ მისი ამბიციობაც“. ის კაცი კი ქუნა-ქუნა დადიოდა და გულანდლავდა. ბ-ნი ივანესაც არ ინდობდა.

აი ასეთი, მართლაც რომ ბრძენი ადამიანი იყო ბ-ნი ივანე.

ივანე ჭავჭავაძის ცხოვრების უყანასკნელ წუთებზე უკვე დაიწერა. მეც დაიწერე, დიდად პატარევირეუმა შეცნიერმა სიმონ უაუსნიშვილმაც, ხელოვნების მუშაეთა სახლში, მაზარაძის ქუნაზე № 8, ბ-ნი ივანეს მოხსენებას

კითხულობდა. ღარბაშში ხალხმრავლობა არ უფლიდა, ბ-ნი ივანე სპეციალურ თემაზე ხუთებდა მოხსენებას: „ამირან-ღარეჭანიანი“ ისტორიული რეალიების ღარებულუბაზე“. შეკრებულება გავხსენი, ბატონ ივანეს სცენაზე გვერდით მივუჭევი და სმენად გადავიქცეო. უცებ ბ-ნი ივანე ჩემკენ გადმოიხარა, ზელი ეტაცე, მშიმედ მომეჩვენე! ვიდაც, მკონი ო. ხუნდაძე ამოვარდა, ზელში აიტაცა ბ-ნი ივანე და მეზობელ ოთახის სავარძელზე წამოაწვიანა. მე ექვი მაგაკიანთან გავიქცეო, ის ახლოს, ენგელისი ქუნაზე № 88 ცხოვრობდა. მაგაკიანი მაშინ მწერალთა კავშირის ექვი იყო, სირბილით მივევარდი სავარძელთან, ექვიშა ბატონ ივანეს პულსი გაუსინჯა, თვალეზი დაუხუკა და მოთხრა: «Все кончено, большого ученого уже нет в живых».

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის პირველ მდივანს კანდიდ ზარკვიანს ტელეფონით ვაცნობე მისი გარდაცვალება. ასეთ მომენტშიც არ დაუკარგავს ამხანაგ კანდიდს თავისი ხიდიჩე, ერთი კი ამოიოხრა: „მო, როდენ დიდი შეცნიერო დავკარგეთო“. მერე უკვე სათანადო განკარგულებები ვასცა.

ბ-ნი ივანე, როგორც მისმა მახლობლებმა იციან, სულ კუქ-ნაწლავებს უნიოდა, მკონი მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრება დიტაზე ვატარა. გაცევიამ კი გამოარკეია, რომ კუქ-ნაწლავი, მუცლის ღრუ საერთოდ, აბსოლუტურად სადი ქქონდა. გულს უღალატნია.

თუ შეიძლება საკევილი ლამაზი იყოს, ბ-ნი ივანე ლამაზად წაიდა ამ ცხოვრებლიდან თავისი საუვარელი ერთი ისტორიის კვლევის დროს, შრომის მომენტში, ერთ წამში განშორდა აქაურობას.

მე დღეს ბ-ნი ივანეს სიყოცხლე ფიზიკური თვალსაზრისით დამთავრდა. მისი სახელი კი უკვდავი გაბდა. საქართველო მუდამ იარბებებს, მისი გამოჩენილი შემატაიანის სახელიც მასთან იქნება.

ლაშარა ვოლერიძე

ივანე ჯავახიშვილი და საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება

თიბი ჰართველი მეცნიერი ივანე ჯავახიშვილი იმ პატრიოტ მოღვაწეთა რიცხვს ეკუთვნის, რომლებმაც სიცოცხლის მიზანად ერის საშინაო დაცვას, ამ უკეთესობიდან მიზანად მიუღწერა ივ. ჯავახიშვილმა მთელი თავისი მრავალმხრივ ნაყოფიერი მეცნიერული თუ საზოგადოებრივი მოღვაწეობა და პირნათლად მოიხილა მამულიწველური ვალი ქვეყნისა და ხალხის წინაშე.

ივ. ჯავახიშვილი მუდამ შეუნდებელ ინტერესს იჩენდა ყოველ იმ საზოგადოებრივ თუ კერძო ინიციატივის მიმართ, რაც ხელს უწყობდა ქართული კულტურის განვითარებას და მის მეცნიერულ შესწავლას. მისი აზრით, „ქართული კულტურის შესწავლა, ქართული კულტურის ცოდნა მოგვემდგა საშუალებას იმ ძველი მარაგის გამოსაყვანებლად, რომელზედაც უნდა აღმოცენებულიყო, თუ გვებავო, მეტადრით აღმდგარიყო ძველი ქართული მეცნიერება, ოდესღაც მდიდარი, მაგრამ შემდეგ დაკარგებული“.

ქართველი ერის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში დაგროვილ „ძველი მარაგის გამოსაყვანებლად“ ივ. ჯავახიშვილი დიდ მშენებლობას ანიჭებდა სწორედ მატერიალურა და სულიერი კულტურის საგანძურის მოვლა-პატრონობასა და მის მეცნიერულ გამოკვლევას. ამ დიდი ეროვნული საქმის განსახორციელებლად ივ. ჯავახიშვილს გადაუდებებლად ამოცანად მიიჩნდა, პირველ რიგში, საქართველოს ტერიტორიაზე გაბნეული ისტორიული ძეგლებისა და წერილობითი წყაროების შეკრება, მათი მეცნიერული დამუშავება და გამოცემა, აგრეთვე ეთნოგრაფიული და შინამრეწველობის

(ცურხული, ავეჯი და სხვ.) მასალებისა და ნიმუშების შეკრება და მათი შენახვა საქართველოს საქველეთსაყვებში, რაც უველასათვის ზღლისაწყდელს გახლიდა ამ წყაროებისა და მასალების გაცნობასა და გამოყენებას. 1916 წელს ივ. ჯავახიშვილი წერდა: „შენახული მსატკობის ძეგლების შედარებით სიმრავლე და შეშავთა და ქონებრივი სახსრის სიმცირე გვიჩულებს ეს დიდი საშვილიწვილო საქმე, რომლის განხორციელებაზე სხვა ქვეყნებში თვით მთავრობა ზრუნავს, და ამისათვის არავითარ ხარჯს არ ერიდება, ჩვენში კი — კერძო პირთა და სამეცნიერო სახელოწო საზოგადოებათა გარდა გულშემატკივარი და მზრუნველი არავინა ჰყავს, — თანდათანობით განხორციელებულ იქნეს“.

რეალუწვიამდე, როდესაც წვენში იშვილო იყო მუწუწები და სიმეველეთსაყვები, სადაც თავს მოიჭრიდა მთელი ეს საგანძური, ამ დიდ საწვილიწვილო საქმეზე ზრუნვა უმთავრესად კერძო ინიციატივაზე დაფუძნებულ სამეცნიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებათა მეწვიობით ხორციელდებოდა. ამგვარ საზოგადოებებში გაერთიანებული ქართველი ინტელიგენციის მოწინავე წარმომადგენლები უდიდესი თავდადებათ, დროთა და ენერგიის დაუწურებლად, სწორად საყუთარი საშუალებებით, უადრესად ნაყოფიერ მოღვაწეობის ეწვიოდნენ მეცნიერებისა და კულტურის სხვადასხვა სფეროში. ისინი კრებდნენ ძველ ზღწაწვირებსა და გამოცემებს, ისტორიულ საწუთებს, ხალხური სიტყვიერების ნიმუშებს, მატერიალური კულტურის ძეგლებს, ზრუნავდნენ მათ დაცვასა და მოვლა-პატრო-

ნობაზე, მეცნიერულ შესწავლასა და გამოცემაზე; ამვე დროს პოპულარიზაციის უწყვეტენ ჯართულ კულტურას როგორც საქართველოს შიგნით, ისე მის ფარგლებს გარეთ. ჯართული კულტურის პოპულარიზაცია კი ფიციმპარობილობის შიგნით რევიზიის პირობებში დიდ ეროვნულ-პარტიულ საქმედ ითვლებოდა, რადგან იგი ამალეზდა ჯართული ხალხის ეროვნულ თვითშეგნებას და ამით ხელს უწყობდა მის განმათავისუფლებელ ბრძოლის ცარიზმის წინააღმდეგ.

ერთ-ერთ ამგვარ საზოგადოებას წარმოადგენდა 1907 წელს ეჭვით დაფუძნების ხელშეწყობილი თბილისში დაარსებული საქართველოს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება. საზოგადოების მიზანს შეადგენდა საქართველოს ისტორიული, არქეოლოგიური, ანთროპოლოგიური, ლიტერატურული და ეთნოგრაფიული ნაშთების შეგროვება, შენახვა და მათი მეცნიერული დამუშავება. ამ მიზნის მიზიდვად, წესდების შესამე მუხლის თანახმად, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებას უწყება ეძლეოდა დაეარსებია მუზეუმი და მიზლოთეკა, გამოეცა ჟურნალები და კრებულები, მოეწყო სამეცნიერო ექსპედიციები, არქეოლოგიური გათხრები, ლექცია-მოსხენებები და სხვ.

1907-1921 წლებში, ეჭვით. დაყარული იყო მკლამარობით, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ დიდად სასარგებლო შრომა გასწია დასახული მიზნის მიხედვით და თავისი ნაყოფიერი მოღვაწეობით მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა ჯართული კულტურისა და კერძოდ, ისტორიული მეცნიერების განვითარების საქმეში.

1921 წლის თებერვლიდან, ეჭვით. დაყარული იყო საქართველოდან წასვლის შემდეგ, 1924 წლის 2 თებერვლამდე საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების თავმჯდომარის მოვალეობის დროებით ასრულებდა ცნობილი მკვლევარი და საზოგადო მოღვაწე დავით კარიბაშვილი. 2 თებერვალს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საქართ კრებამ საბჭოს თავმჯდომარედ აირჩია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი პრაფ. ივ. ჯავახიშვილი; საბჭოს შემადგენლობაში არჩეულნი იყვნენ: დ. კარიბაშვილი, ს. გორგაძე, ე. ძიმილიძე, ა. შანიძე, გ. ჩუბინაშვილი, შ. ამირანაშვილი, ს. ჯანაშია, ს. ყიფჩიშვილი, ა. კვიციანი და გ. ბოჭორიძე. აღსანიშნავია, რომ ამ დროისათვის საზოგადოებამ ირიცხებოდა სულ 540 წევრი.

ჯარ კიდევ 1907-1910 წლებში, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების არსებობის პირველივე ხანებში, ივ. ჯავახიშვილი უშუალო მონაწილეობას აღებდა საზოგადოების საქმიანობაში. იგი დროიდ თანაუგრძობდა საზოგადოების მიზნებსა და ამოცანებს და პეტერბურგში

დან თბილისში ჩამოსვლისას წირად გამოდიოდა საისტორიო-საეთნოგრაფიო მეცნიერულ მოსწავლეს ლექცია-მოსხენებებით საზოგადოების საქმეებზე, თბილისის სამეურნეო ბანკის დარბაზში (სარაქიშვილის სახლი). 1908 წელს ივ. ჯავახიშვილს წაუთხოვეს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების წევრობის განთავრება VIII-XII სს-ში, 1910 წლის 27 მაისს — საქართველოს ეკონომიური ვითარება მონივრების დროს“ და სხვ.

1919 წლის 5 ოქტომბერს, ეჭვით. დაყარული იყო წინადადებით, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ ივ. ჯავახიშვილი აირჩია საზოგადოების საბჭოს წევრად. ამ დროისათვის ივ. ჯავახიშვილი უკვე საქართველოში მოღვაწეობს და მისი მონაწილეობაც საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების შემოიბაში უფრო ინტენსიური ხდება: იგი სისტემატრად ესწრება საბჭოს სხდომებს და გამოქვეყნებს საყოფარღვო მოსაზრებებსა და რჩევადსხვა ვებებს საბჭოს შემოიბის სხვადასხვა აქტუალურ საქომებზე, კითხვობს ლექცია-მოსხენებებს ისეთ მნიშვნელოვან თემებზე, როგორცაა: „ეფესისტუაოსნის კრიტიკული შესწავლა საფუძვლი: საკითხი ამბავის სადაერობისა, დროისა და ავტორის პიროვნების შესახებ“, „ქართული ანბანის განვითარება ისტორიულ ხანაში და მისი წარმოშობის საკითხი“, „ახლადღმობენილი ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებისა და თამარ მეფის ისტორიკოსის შესახებ“, „ფულის სისტემა ძველ საქართველოში“, „საქართველოს ეკონომიური მდგომარეობა და ეკონომიური პოლიტიკა XIII-XVI სს-ში“, „აფეტური ენათმეცნიერების ზოგერთი ძირითადი საკითხი“, ქართული დიპლომატიის საფუძვლები“ და სხვ. ამ მოხსენებათა დიდი ნაწილი საფუძვლად დაედო ივ. ჯავახიშვილის შემდეგ გამოქვეყნებულ გამოცეკვულებსა და სამეცნიერო შრომებს.

ივ. ჯავახიშვილის ინიციატივითა და მისი უშუალო ხელშეწყობით საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭომ უმოთვრეს ამოცანად დასახა საქართველოს რესპუბლიკის ფარგლებში არსებული მატერიალური კულტურის სიძველეთა რევიზიაცია და მათი დაცვის ორგანიზაცია, რასაც იმ დროისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა. ამ მიზნით 1924 წლის თებერვალში ივ. ჯავახიშვილის ინიციატივით, შეიქმნა არქეოლოგიური სექცია, რომლის შემადგენლობაში აირჩიეს: გ. ჩუბინაშვილი, ს. ჯანაშია, ა. შანიძე, ვ. თოფტაი, თ. სასოკია, შ. ამირანაშვილი და სხვ., ხოლო სექციის საპარტიო თავმჯდომარედ — განათლების სახალხო კომისარია დ. კანდელაკი. იმავე ხანებში განათლების სახალხო კომისარიატთან შეიქმნა სიძველეთა დაცვის კომიტეტი,

რომელშიც შევიდა სამი სახალხო კომისარია: ა. გუგუშვილი, დ. კანდელია და ი. ვარძილა. სიძველეთა დაცვის კომიტეტს შპარში ამოუღდა არქეოლოგიური სექცია, რომელსაც დაეუფლა გარკვეული დაზარალება გავიდა კომიტეტისათვის როგორც სიძველეთა აღრიცხვა-შეკრების, ასევე მათი მეცნიერული დამუშავებისა და შესწავლის საქმეში. ივ. ჯავახიშვილის სიტყვით, ამით „არქეოლოგიური სექცია ხელს შეუწყობდა სიძველეთა დაცვის ორგანიზაციულად დაყენებას რაციონალურ ნიადაგზე ფართო მასშტაბით“. არქეოლოგიური სექცია მოქმედებდა სიძველეთა დაცვის კომიტეტთან შეთანხმებით და მისი სახსრებით, აწარმოებდა მიმოყვრას შესაბამის საბელაშჩი-ფონდს დაწესებულებებსა და ორგანიზაციებთან, პედაგოგთა თათვის კორესპონდენტებს საქართველოს სხვადასხვა ქალაქებსა და რაიონებში.

ივ. ჯავახიშვილი, როგორც ქართული კულტურის დიდი მოამაგე და მისი გულშემატკივარი, პირველ რიგში, საქაროდ მიიხივებდა გურია-სამეგრელოს სიძველეთა დაცვას, ცერბოდ, მარტვილის მონასტრის მთელ-პატრონობის და იქ არსებული ისტორიული განძებულობის თბილისში გადმოტანას, მათი უკეთ დაცვასა და მეცნიერული გამოკვლევის მიზნით. ამ სიძველეთა შორის, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, საკურორტო მთავრობის ყურადღებას და მზრუნველობას, — წერდა ივ. ჯავახიშვილი 1924 წლის 3 მარტს საქართველოს სახალხო განათლების კომისარს, — თავისი მნიშვნელობით ერთი პირველი ადგილიაგანი უპირავეს მარტვილის მონასტრის დაუღალ განძებულობას. მარტვილში დაეუფლა მთელი რიგი უძველესი მეცნიერული მნიშვნელობის სიძველენი, რომელთაც აქვთ მეცნიერული მნიშვნელობა არა მარტო საქართველოს, არამედ მსოფლიოს მასშტაბითაც“.

მარტვილის ეპატრონოდ მიტოვებულ მონასტერში ინახებოდა VIII-IX საუკუნეთა მონასტრული შეკრებილი ინიკით ნიშნების ხატები, ხას ჩუქურთმიანი ნივთები, V-XIII სს-ის და უფრო გვიანდელი პერიოდის ოქროს ქანდაკებითი ხელოვნების საუკეთესო ძეგლები, XIX ს-ის I ნახევრის ოქროსმოქანდაკის პუბე შენარჩუნების შემოქმედების ნიმუშები და სხვ. ზემოაღნიშნული მიზნით ივ. ჯავახიშვილმა მარტვილში მოაღწია ს. ჯანაშია, შ. ამირანაშვილი და დ. გორდგევი. ავადმყოფობის გამო ს. ჯანაშიას მარტვილში გამგზავრება ვერ მოხერხდა; შ. ამირანაშვილმა და დ. გორდგევმა დაღუპვას გადაარჩინეს მარტვილის მონასტრის მრავალი ისტორიული ღირებულებების მქონე საეკლესიო-პორტატიული ნივთი, მათ დეტალურად აღწერეს მთელი განძებულობა და მისი დიდი ნაწილი თბილისში ჩამოიტანეს.

ამავე წელს არქეოლოგიური სექციის დაკავლებით, ივ. ჯავახიშვილის წინადადებით გურიაში გაიგზავნენ ივ. შანიძე, და შ. ამირანაშვილი. მათ მოიარეს თბილისში, მარტვილში, ლისხურში, ქუმათში, საბლეთში, ვანისტყლო, ასკანა, ხიდისათვი და ერკეთი. ამ ხანებში გურიის სოფლებში სიძველეთა დაცვის მიზნით მუშაობდა სიძველეთა დაცვის კომიტეტის წევრი შ. ჩხეტიანი. როგორც ივ. შანიძისა და შ. ამირანაშვილის მოხსენებითი ბარათიდან ჩანს, მათ დიდი შრომა გაუწევიათ იმასათვის, რომ არ დაკარგულიყო არცერთი ისტორიული ნივთი და ხელნაწერი, აღუწერიათ თითოეული მათგანი და მათი დიდი ნაწილი თბილისში წამოიღოთ, დანარჩენი კი გადაეუბრათ გურიის ეთნოგრაფიულ მუზეუმში, რომელიც ადგილობრივი ხელისუფლების დაზარალებით იმ ხანებში გაიხსნა ოზურგეთში.

ივ. ჯავახიშვილის დაკავლებით სიძველეთა დაცვის საქმეში ასევე დიდი შრომა გასწავის არქეოლოგიური სექციის დანარჩენმა წევრებშიც. ცერბოდ, გ. ჩუბინაშვილმა იმავანურა თანამართესა და ილარი, გ. ასკლუდიანმა და ვ. თოფჩიანი — სამხრეთ ოსეთში, გ. ჯაკობიანი — რაქალენისხეში, გ. ბოქორიძემ — ქართლ-კახეთში. ამ მოგზაურობათა შედეგად მიღებული და აღრიცხული იქნა მანამდე უცნობი მრავალი ისტორიული ძეგლი და წარწერა, მათ შორის ბევრი ისეთი უნიკალური ნივთი, რომელთაც დაღუპვა მიუღწია. მარტო სიღნაღის რაიონიდან გ. ბოქორიძემ ჩამოიტანა 16 ასეთი ნივთი, თელავის რაიონიდან — 95, მათ შორის ზახლელს ღვთისმშობლის ძვირფასი ხატო, მიკნოვის ბაქალელი ოქროს ხატო, შემკული 29 დიდი და პატარა ძვირფასი თვლითა და ასომთავრული წარწერით, სხვადასხვა სახის სამკაულები, ხუცური ხელნაწერები და სხვ. მთელი ეს ხელნაწერები და ისტორიული ნივთების ყველა კოლექცია, ივ. ჯავახიშვილის წინადადებით, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების სამუშაო დადგენილებას საუფლებლზე გადაეცა უნივერსიტეტის სიძველეთა დაცვის, რომელსაც მანამ მოსთე განაშუავი განიკვება.

ივ. ჯავახიშვილი დიდ მზრუნველობას იჩენდა აგრეთვე ვაშა სელისაგან დაზარალებულ ქართული ხელოვნობის ძეგლებსა მოვლა-პატრონობაზე და ამ საკითხზე ყოველთვის ყურადღებას ამახვილებდა, როგორც თვით საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების შეგნით, ისე მთავრობის სათანადო ორგანოებშიც. 1927 წლის 20 აპრილს საზოგადოების საბჭოს სხდომაზე, ივ. ჯავახიშვილის წინადადებით, მოღებულ იქნა გადაწყვეტილება, რომ საქართველოს სიძველეთა დაცვა-მოვლის შესახებ აღორძლიყო სათანადო შუამდგომლობა განათლების სახალხო კომისარიატისა და ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის წინაშე. ამ

შემდგომლობის საფუძველზე საზოგადოებამ მიიღო საქირო ფულადი თანხა უნიწვისისა და წალენჯიხის ეკლესიების შესაკეთებლად, ივ. ჯავახიშვილის დავალებით, მხატვარმა ქალმა ნატალია ტომანიეცკისაჲმ ვადაიღო ატენის სიონის ფრესკების პირები. ეს პირები, გ. ზუბინაშვილის თხოვნით, გადაეცა უნივერსიტეტის ხელოვნების კაბინეტს. ვარდა ამისა, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ გარკვეული სამუშაოები ჩაატარა ზირსის, ბოდბის, ვეჯანის ამაღლების, ნეკრესისა და სხვა ეკლესიების შესაკეთებლად.

1925 წლის ივლისში, უბისაში (ზემო იმერეთი) წიგნადა სამეცნიერო გქსპედიცია მ. ამირანაშვილისა და მხატვარ-ფოტოგრაფის ი. კულნეს პონაწილობით. გქსპედიციამ ფოტოგრაფიულად ვადაიღო უბისის ტაძრის მთელი მხატვრობა, ტაძარი, სვეტი, ყველა წარწერა და თვით ტაძრის გეგმა. ეს მასალები იმდენად საუფრადღებო აღმოჩნდა, რომ საჭირო გახდა მეორე ექსპედიციის მოწყობა მხატვრობის უფრო დეტალურად ვადაღებისათვის. ამ ფოტოგრაფიული მასალების მიხედვით გაკეთდა უბისის მხატვრობის პირები. მათი გამოფენა მოწყდა მხატვრობის მთელი მასალების მიხედვით. ამ ფოტოგრაფიული მასალების მიხედვით გაკეთდა უბისის მხატვრობის პირები. მათი გამოფენა მოწყდა მხატვრობის მთელი მასალების მიხედვით. ამ ფოტოგრაფიული მასალების მიხედვით გაკეთდა უბისის მხატვრობის პირები. მათი გამოფენა მოწყდა მხატვრობის მთელი მასალების მიხედვით.

ივ. ჯავახიშვილის, როგორც ერისკაცს, კარგად ესმოდა, თუ რას ნიშნავდა საქართველოს სიძველეთსაცავთა — ამ ეროვნული საფუძვლის — ახალ-ახალი კოლექციებით გამდიდრება, ამიტომ ამ საქმეში ივ. ჯავახიშვილი დიდ როლს ანიჭებდა ქართულ სამეცნიერო და კულტურულ-საგანმანათლებლო საზოგადოებებს. ამ საზოგადოებებში თავმოყრილი ქართველი ინტელიგენციის მეშვეობით ათეული წლების მანძილზე, მართალია, იკრებებოდა ისტორიული ხაზბუთები და სიველ-გუჩარები, ძველი ხელნაწერები და გამოცემები, არქეოლოგიური და სხვა ისტორიული ნივთები, მაგრამ რევილიუციამდე მათი მეცნიერული დამუშავება ვერ ხერხდებოდა შესაფერისი სამუშაოების შენობის უქონლობის გამო. განათლების კომისარიალში წარდგენილ ერთ-ერთ თავის მოხსენებით ბიარაში ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა: „სამუშაოები სახეების თავმოყრაში წერა-კითხვის ვა-

მარცხელებელი საზოგადოების, საისტორიო-საეთნოგრაფიო და სამხატვრო-კარგუფილების საშუალებით, ქართული ინტელექტუალური უწყვეტი დიდი საქმეა შესრულებული ამ უკანასკნელ საუკუნის მეოთხედში. მაგრამ მეცნიერული დამუშავება, კლასიფიკაცია და განმარტება, აგრეთვე კოლექციების სისტემაში მოყვანა არ სრულდება. შესაფერისი საფართოვო. მიზეზი ამისა არის სამუშაოში ბინების უქონლობა და საშუალებათა ნაკლებობა“. თითოეულ მუშაოში მოთავსებულ სხვადასხვა ობიექტთა სიმრავლე საეციალისტების საშუალებას არ აძლევდა გქსპედიციების რიგიანი გამოფენის მოსაწყობად. ვარდა ამისა, შეუძლებელი იყო თითოეული მუშაოს მეცნიერული დიფერენციაციის განხორციელება მისი სპეციალური დანიშნულებით.

1923 წელს მართო საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების წიგნოსაცავ-მუზეუმში, რომელსაც უნივერსიტეტის ზემო სართლის მთლიან ოთხი დარბაზი და დერეფანი ეჭირა, ინახებოდა სულ 4018 სამუშაო ნივთი, 2705 ნაბეჭდი ქართული და 9784 არაქართული წიგნი, 15,239 სიველ-გუჩარი და სხვა ისტორიული საბუთი. აქვე იყო მოთავსებული საეკლესიო მუშაოები, ყოფილი თავად-აზნაურთა საკრებულოს არქივები და კავასისის საარქეოგრაფიო კომისიის არქივის დიდი ნაწილი.

1923 წლის 12 ნოემბერს საქართველოს სახალხო კომისარიათა საბჭომ მიიღო სპეციალური დიფერენციალური „სამუშაოების საქმის რეორგანიზაციის შესახებ“, სადაც აღნიშნული იყო, რომ თბილისში არსებული სამუშაო ფონდების, ეკლესიებისათვის ჩამორთმეული სათანადო კოლექციების და რუსეთიდან რევოლუციის წესით ჩამოტანილ სამუშაოები დარეგულირებათა ბაზაზე დაარსებული ორი მუზეუმი: საბუნებისმეტყველო და საისტორიო-საეთნოგრაფიო. ამ უკანასკნელს საფუძვლად უნდა დასდებოდა საისტორიო-საეთნოგრაფიო მუზეუმის ფონდები. იმავე წლის 29 დეკემბერს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭომ მოისმინა საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის დადგენილება მუზეუმების რეორგანიზაციის შესახებ და ამასთან დაკავშირებით ივ. ჯავახიშვილის განმარტება.

1923 წლის დეკემბერში, განათლების სახალხო კომისიის ბრძანებით, შედგა საქართველოს მუზეუმის საეკლესიო-საეთნოგრაფიო კომისია საისტორიო-საეთნოგრაფიო და საბუნებისმეტყველო სპეციალები. კომისიამ შევიდნენ: ივ. ჯავახიშვილი, დ. კარიბაშვილი, კ. კეკელიძე, ფ. შანიძე, გ. ზუბინაშვილი, ს. კვაპაძე, დ. შვებრიძე, ნ. ყიფიანი, ა. ჯანელიძე, ნ. იოსელიანი.

1924 წლის 25 მარტს საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭომ მოისმინა ივ.

ჭავჭავიძის მოხსენება, რომელშიც მოცემული იყო თბილისის სიძველეთსაცავებში დაცულ ხელნაწერთა აღწერილობის გეგმა. ამ გეგმის მიხედვით ხელნაწერთა საერთო რაოდენობა 9 ათასს აღემატებოდა, აგრეთვე აღწერილი იყო ძველი საბუთების (სიგელ-გუჯრები და საქმიანი მიწერ-მოწერა). მათი რაოდენობა 20-25 ათასს აღწევდა. საბჭომ მოიწონა იგი. ჭავჭავიძის აზრი თბილისის სამეზულო ფონდების გაერთიანებაზე და ამ საქმის პრაქტიკულად განახორციელებლად აირჩია კომისია მისივე თავმჯდომარეობით.

1924 წლის 11 აპრილს იგი. ჭავჭავიძის წინადადებით, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების საბჭომ მიიღო დადგენილება, რომლის საფუძველზე სახალხო განათლების კომისარიატთან შეთანხმებით, საზოგადოების მუზეუმთან არსებულ თავდა-ანაწურთა საკრებულოს და კავკასიის საარქივოგრაფიო კომისიის (მეფისნაცვლის კანცელარია) არქივები გადაეცა საქართველოს ცენტრარქივს. ეს არქივები საზოგადოებას ვაძლევდა 1919 წელს. ამავე წელს თბილისის საქართველოს მუზეუმს (ყოფილი კავკასიის მუზეუმი) შეუერთდა საისტორიო-საეთნოგრაფიო და ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებათა მუზეუმები, აგრეთვე საეკლესიო მუზეუმის მთელი ქონება. — ამის წყალობით საქართველოს მუზეუმი ჩვენი ქვეყნის უდიდეს სამეცნიერო და საგანმანათლებლო დაწესებულებად იქცა — აღნიშნავდა შემდეგში იგი. ჭავჭავიძე.

ამავე ხანებში, იგი. ჭავჭავიძის ხელმძღვანელობით, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საბჭოს შეაწესებინა საფუძველზე, სახალხო განათლების კომისარიატის სათანადო ნებართვით, ადგილობრივი ეთნოგრაფიული მუზეუმები გაიხსნა გორში, თელავში, ოზურგეთში, სვანეთში, ახალციხეში და სხვ.

1926 წ. იგი. ჭავჭავიძის ინიციატივით საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებამ გამოსცა კრებული „მიომზილველი“. ეს იყო საზოგადოება განახლებული ორგანო, რომელიც გამოვიდა აღრინდელი კრებულის „ძველი საქართველოს“ ნაცვლად, მხოლოდ, იგი. ჭავჭავიძის განზრახული ჰქონდა „მიომზილველის“ პროგრამის შედარებით გაფართოება, რაც ქართული სამეცნიერო აზრის თვალსაზრისით და გაღრმავებით იყო გამოწვეული. ძველი მწერლობის მთლიანი ძეგლებისა

და ხალხური შემოქმედების ნაწარმოებთა გამოსაცემებლად კი იგი. ჭავჭავიძე უსწრებლად ცალკე გამოცემათა დასრულებას.

საქართველოს ისტორიის მეცნიერულა შესწავლისათვის იგი. ჭავჭავიძის პირველი რიგის ამოღანად მიანდა სამეცნიერო ექსპედიციებისა და არქეოლოგიური გათხრების მოწოდება, კერძოდ, მცხეთის ტერიტორიაზე, რომელიც თავისი არქეოლოგიური მონაპოვრებითა კართველ შევლევართა განსაცდურებულ ინტერესს იწვევდა. საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოება, რომელსაც წესდებით გათვალისწინებული ჰქონდა ამგვარი ექსპედიციებისა და გათხრების მოწყობა, 20-იან წლებში, პრაქტიკული სახსრების ნაკლებობის გამო, ვერ ახერხებდა სათავეში ჩასდგომოდა ამ ფრად საქმეს.

1926 წლის 13 თებერვალს საზოგადოების საბჭოს სხდომაზე იგი. ჭავჭავიძის დაყენა საკითხი მცხეთაში არქეოლოგიური გათხრების დაწყების შესახებ, კერძოდ იმ რაიონში, რომელსაც ზაქესის ამუშავებასთან დაკავშირებით წულით დაფარვა მოვლოდა. გათხრების ხელმძღვანელობა საბჭომ სთხოვა გ. ნორაძეს. 22 თებერვალს, არავეის ორივე ნაპირზე, ანტიოქიის ველსიიდან ბებრის ციხემდე, სხვადასხვა ადგილას დაიწყო საცდელი გათხრები. ბებრის ციხესთან აღმოჩნდა ახალი დროის სამარხები, ხოლო არავეის მარცხენა ნაპირას, წიწაბურთან — ანტიკური ხანის სასაფლაო მგორის დამარტვის წესის სამარხებით. გ. ნორაძის აზრით, ამგვარი სამარხები იმ ხანებში საქართველოში ვერტვრობით არსად არ იყო აღმოჩენილი. სამწუხაროდ, გ. ნორაძის ავადმყოფობის გამო, გათხრები მალე შეწყდა, მიუხედავად ამისა, ამ საცდელმა გათხრებმა ერთბედად კიდევ ცხადვეს, რომ მცხეთის რაიონში მოსალოდნელი იყო მნიშვნელოვანი აღმოჩენები. შემდეგში (საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების დახურვის შემდეგ 1926 წელს), ამ ადგილებში გათხრები განაზღვდა ისტორიის ინსტიტუტის ხაზით იგი. ჭავჭავიძის ხელმძღვანელობით.

იგი. ჭავჭავიძის მოღვაწეობა საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოებაში კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ფურცელია დიდი მეცნიერის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. იგი. ჭავჭავიძის ცხოვრების უოველი ფურცელი კი ჩვენთვის ფასდაუდებელია.

გიორგი საყვარელიძე

ჩვენი უპირიზასესი საუნჯე

ამ მოთხოვნათა შორის, რაც ახლა პედაგოგის ფრონტის მუშაკებისადმია წყენებული, ერთ-ერთი მთავარია მოსწავლეთა უზარუნველყოფა მაღალი დონის სტაბილური სახელმძღვანელოებით. ამ მხრივ შესაშურია ჩვენი ტრადიციები.

რამ შიანიკა ღიღ სახელმძღვანელო წიგნს „დედა ენას“ უყვადებთ? რომ შეუნარჩუნა ცხოველყოფილობა იაკობ გოგებაშვილის პედაგოგიურ მოძღვრებას, რითაც იგი მხარში უღვას თანამედროვეობას?

ამ კითხვებზე პასუხს იძლევა ის მაღალი მოთხოვნები, რასაც თავის თავს უყენებდა იაკობ გოგებაშვილი სახელმძღვანელოებზე მუშაობისას, პედაგოგიური ადლო და გამოცდილებზე, პედაგოგიასა და ფსიქოლოგიაში ღრმა განსწავლულობა, ბავშვის სულში ჩაწვდომის ფენომენალური უნარი, ხაშობლობს, ხაღბის, მისი განათლების საქმის ფანატკური სიყვარული და ტიტანური შრომისმოყვარეობა.

იაკობ გოგებაშვილს შიანიკა, რომ „სახელმძღვანელოს შედგენა შეუძლია... განვითარებულს პირს, რომელსაც პედაგოგიურს გამოცდილებასთან მეცნიერება შესწავლილი აქვს... მოიგონეთ ვინ იყენენ და არიან უშინსცი, ბარონ კორფი, ვოდოგოზოვი, ბუნაკოვი, პაულსონი და სხვა გამოჩენილი რუსის პედაგოგები...“ (ი. გოგებაშვილი, თბ., ტ. 1, გვ. 412, 1955).

ი. გოგებაშვილი გვაუწყებს, რომ „დედაენას“ შექმნის ღრობს ერთად მოქმედებდნენ მისი ქართული გონება და მისი ქართული გული

ამასთან ერთად, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს იმას, რომ „დედაენის“ ავტორმა, კარგად იცოდა „ბავშვის სწავლის სწორი და ჭეშმარიტი გზა“.

ღიღი პედაგოგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებდა პედაგოგიურ გამოცდილებას. იგი აღნიშნავდა, რომ სკოლაში მუშაობამ ღიღი სამსახური გაუწია მას სახელმძღვანელოების შექმნაში. ი. გოგებაშვილი წერდა: „ჩვენ ღიღი ხნის განმავლობაში უყოფით მსწავლდებელი და ხელმძღვანელი ექვს წლიანი სასწავლებლისა... თერთმეტი წლის განმავლობაში შესათვისებლად ბევრგვარი საგნებისა, ერთი სიგნიდან გადავიდიოდი მეორე საგანზე და ეასწავლიდიოთ სხვადასხვა ღრობა გეოგრაფია, აროთმეტკა, ისტორია, რუსულ ენასა, ქართულ ენასა, მეტყველებასა, ლიტერატურის ისტორიას... ვასწავლიდიოთ არა მარტო უფროს კლასებში, არამედ მოსამზადებულში...“

ამიტომ ჩვენ სრული უფლება გვაქვს ვთქვათ, რომ ჩვენი სახელმძღვანელონი არიან ნეოფენი დედუკატორი მოსაზრებისა და პრაქტიკული გამოცდილებისა“. (ტ. მ, გვ. 406).

სახელმძღვანელოს შექმნისადმი ასეთ დამოკიდებულებას ღიღი მეცნიერული და პრაქტიკული ღირებულება აქვს. ჩვენში, ორიოდ წლის წინ, გამოცხადდა კონკურსი „დედაენის“ სახელმძღვანელოებზე მოსამზადებელი და პირველი კლასებისათვის. კონკურსზე წარმოდგენილი მაკეტების გულდასმით შესწავლის შედეგად უორკამ, რომელიც ცნობილი მეცნიერებისა და მწერლების, მეთოდისტებისა და

მოწინავე მასწავლებლებისაგან შედგებოდა, ვერცერთ სახელმძღვანელოს ვერ შიანიცა პირველი ან მეორე პარტია. ორი მკვეთი იქნა მოწინაველი და მიიღო ავტორების მთავრების მითითებების გათვალისწინების შემდეგ დაბეჭდვის რეკომენდაცია. სახელმძღვანელოს ბევრი მკვეთი ელემენტარულ მოთხოვნებს ვერ აკმაყოფილებდა, ზოგი ვერავითარ კრიტიკას ვერ უძლებდა.

აქედანაც ნათელია, რომ სახელმძღვანელოს შედგენისათვის მარტო სურვილი არ ემარა. პედაგოგიურ გამოცდილებასთან ერთად ამისათვის აუცილებელია საბჭოთა პედაგოგიური და ფიქლოლოგიური მეცნიერებების, მათი უახლესი მიღწევების ღრმა და საფუძვლიანი ცოდნა, ზენი მდიდარი შემკვიდრების შემოქმედისათვალ გამოცდილების უნარი, რაც სამწუხაროდ ბევრ მთავანს არ აღმოაჩნდა, ვინც ამ საქმეს შეეძია.

„დედაენის“ გამოსვლას აღფრთოვანებით შეხვდა მამოწმელი პროგრესული ქართული პრესა, ქართველი ინტელიგენციის ბევრი მოწინავე წარმომადგენელი. მაგრამ „დედაენისა“ და მისი ავტორის სხვა სახელმძღვანელოებს გზა ია-ვარდით როდი იყო მოუფენილი.

ოფიციალური პედაგოგებს წარმომადგენელშია და ზოგმა პირადღ განაწიერებულმა მოღვაწემ გააფრთხილები ბრძოლა ვაჩაღებს ო. გოგებაშვილის სახელმძღვანელოების წინააღმდეგ, ბევრი რეცენზია უსაფუძვლო იყო. ო. გოგებაშვილი მათ „დედაენისა“ და თავისი სხვა წიგნებისათვის „კენჭების სროლას“ უწოდებდა.

არაობიექტური კრიტიკით ვულნატენი დიდი პედაგოგი თავისი ოპონენტების საყურადღებოდ იხსენებდა ერთ საგულისხმო შემთხვევას: წარსულ საკუროში ერთმანეთს წაჩხუბებია ორი დიდი ხნის მეგობარი ფრანგი დიეტრატორი და ერთ-ერთს მეორე დღესვე გამოუტყუებია ვაჭოტენში: „ჩემს ამა და ამ მეგობარს წავეჩხუბე და ამის შემდეგ ნუღარაფერს დამიქერებთ მის შესახებ, ვინცოცხაა ღერითი ვაშიწერა, სულმა წამლია და ცუდი რამე დაბეჭდეთ. იცოდეთ, რომ ეს ცუდი იქნება ნაყოფი პირადი სობრანისა, რომელიც აის წარაო ყოვლის უკადრისობისა და უსამართლობისაო“. (ტ. 3, გვ. 112).

ო. გოგებაშვილი შორს იყო ამ აზრისაგან, რომ მისი სახელმძღვანელოები უნაკლონი იყვნენ. იგი წერდა: „უკეთესი იქნებოდა ჩვეთვისაც და საქმისთვისაც, რომ ჩვენს, დღენი არ გამოგვეღამებინა მის („დედაენის“ — გ. ს.) წინკუთხა, კოლეზი და გაციცხავში, არამედ ვიდრეღათვა აკვეესო იხ მრავალი და ცარიელი ადგილები, რომელიც „დედაენის“ და

„ბუნების კარის“ გარშემო არის და აქამდის ტყუილად ელის მცოდნე და სინდისიან მოქმედ პირებსა“. (ტ. 1, გვ. 217).

ქვემოთ უმთავრესად იმ საკითხებზე ვთქვამხა მსჯელობა, რომელთაც „დედაენის“ ოპონენტები აუწინებდნენ და რომელთა შესახებ იაკობ გოგებაშვილმა საპიროდ ჩათვალა თავისი მოსაზრებები გამოეთქვა. ეს ჩვენ გარკვეულად გვახედებს დიდი პედაგოგის შემოქმედებით ლაბორატორიაში, რაც ძალზე საინტერესო და სახარგებლოა.

დავიწყოთ ანბანის შედგენის მეთოდზე, რასაც ო. გოგებაშვილს უწუნებდნენ.

ო. გოგებაშვილი განმარტავდა, რომ მისი ანბანი შედგენილია „ანალიტიკურ-სინტატიურ მეთოდზე“, რომლის მიხედვითაც ბავშვი სწავლას იწყებს საგნის ვარსობით. ამ ახალი, პროგრესული მეთოდის უპირატესობის შეგნებამდე ო. გოგებაშვილი დამოუკიდებლად მივიდა და თავისი სწორუპოვარი სახელმძღვანელო მასზე დურდლობით იხე გამართა, რომ სხვა ამ პრინციპზე აგებულ სახელმძღვანელოებს მამინ არ იყენებდა.

ო. გოგებაშვილი წერდა: როდესაც სუთი წლის წინათ ჩვენ ვადგენდით „დედაენის“, არც ერთი ნემუცური სახელმძღვანელო თვალთაც არ გვენება, ჩვენ მივხედვდით საკუთარს მოსაზრებს, საკუთარს გზას; როდესაც ამ ერთის წლის წინათ ერთმა ჩვენმა ახალგაზრდამ გერმანიიდან მოიტანა ნემუცურს ენაზედ რამდენიმე საუკეთესო სახელმძღვანელო წიგნი (მხედველობაში აქვს როგორც თვითონ აღნიშნავს, კლაუველის, შინდლერის, ზოლენდერის სახელმძღვანელოები. გ. ს.) და ჩვენ ისინი გადვანსწერეთ, განცვიფრებულნი დავრჩით: ჩვენს წიგნსა და ამ სახელმძღვანელოებს შორის ვპოვეთ სრული მსგავსება“. (იქვე, გვ. 256).

ო. გოგებაშვილი საგანგებოდ მსჯელობდა „დედაენისა“ და სხვათა სახელმძღვანელოების მსგავსება-განსხვავებაზე, შედგენილი სიზუსტითა და სანმუშო ობიექტურობით ახასიათებდა მათ ღრსებებსა და ნაკლოვანებებს. მოკუხმინით იაკობ გოგებაშვილს.

გერმანულ სახელმძღვანელოებშიც, „როგორც „დედაენაში“, გერ სურათთა დახატული და მასვევრდით მიბეჭდილი აქვს სახელი ხაგნისა; მერც ეს სახელი გაუოფილია მარცვლებად და თავისი რაგზედ დაუოფილი არანა ახობებად. უოველ ნორმალურს სიტყვაში მარტო ერთი ასოა უდნობი. შემდეგ ამ ასობებდგან შემდგარნი არიან მარცვლები, სიტყვები და ფრაზები. ამ სახით ანალიზი და სინტეზი ერთმანეთს მიხედვს, ერთმანეთს ეხმარება, სწავლის სიმკვიდრეს აძლევს და მეტად უაფილებს მას ბავშვსა“. (იქვე, გვ. 256-257).

სახელმძღვანელოებს შორის არსებულ განს

ხვადებზე ო. გოგებაშვილი წერდა: „განსხვავება, რასაკვირველია, აღმოჩნდა; მაგრამ ბევრ შემთხვევაში ეს განსხვავება ჩვენ გვაპართლებს, ჩვენს სასარგებლოდ ღმარაკობს. მაგალითები: ნემეცურს ნორმალური სიტყვის ანალიზს თავდაპირველადვე ვერ მისდევს ხინტოვი, ეს იგი გაცნობილის ასობილებთან ახალი სიტყვები არ არის შემდგარი; ხინტოვს ვხედავთ მხოლოდ შეხუთე, შექცევა გაცეთილიდან. ჩვენს წიგნში კი პირველივე ნორმალური სიტყვის ანალიზის შემდეგ ბავშვი შესწავლილ ორის ასოსაგან ადგენს და კითხულობს ახალს სიტყვებსა. ფრაზებს ნემეცურს საბელმძღვანელოებში კიდევ უფრო გვიან ვხედავთ. „დედაცინაში“ კი პირველსავე გაცეთილი, პირველსავე დღეს ბავშვი კითხულობს ფრაზას. ნემეცურს საბელმძღვანელოებში პირველს გაცეთილებში უაზრო მარცვლები ვერ აუცილებიათ; ჩვენს წიგნში არც ამ ნაკლებუაგანება აქვს ადგილი. მარცვლების მაგიერ ჩვენ მოცემბრეთ და ჩაუტრთეთ ორ ასოიანი სიტყვები, რომელნიც მარცვლებითი ადვილი არიან საქობიანად და ამასთან მთის უაზრობას მოკლებულნი, რადგანაც ფიციფული მათგანი რამე ნივთს, ხვანს ნიშნავს და წარმოუდგენს გონებაში ბავშვსა“ (იქვე, გვ. 287).

ოპონენტების ერთ-ერთი შენიშვნა ვახდა იმის მიხედვით, რომ იაკობ გოგებაშვილს დაწერილებათ ემსჯელა სიტყვა „იას“ დიდს მადლსა და ღირსებაზე.

ა. გოგებაშვილი აღნიშნავდა: „დედაცინაში“ დიდის ხიხარულით მივეციტ პირველი ადგილი სიტყვას „ია“ თავისი სურათით. რაღა? იმით რომ ამანანის სწავლის დაწყებისათვის მუტად მოზრახებული სიტყვა და ბევრი ღირსება აქვს. პირველი ღირსება ის გახლავთ, რომ ეს სიტყვა შესდგება ორის ხმოვანის ასოსაგან, რომელნიც გამოსათქმელად ადვილი არიან, დასაწერად არა ძნელი და შემდგენის გაცეთილებისათვისაც ფრად საჭირონი, რადგანაც ამ ასოების შემწეობით ადვილად სდგება სიტყვები და ფრაზები და უმათოდ კი მათი შედგენა შეუძლებელი იქნებოდა. მეორე ღირსება ის არის, რომ მარტო ორის ასოსაგან სდგება ორი სიტყვა და მათგან ფრაზა. ამის გამო ბავშვი პირველსავე გაცეთილიდან სწავლობს არა მარტო ორ მანას და ასოსა, არამედ მათნიც მკითხულობს სიტყვებს და ფრაზას, ამ ასოებიდან შემდგარო. ამის გამო ჩვენს ენაში ეს სიტყვა უძვირფასესი რამ არის ამანანის დაწყებისათვის. ბევრი ენა მოკლებულია ამ გვარს მოზრახებულს სიტყვას, პედაგოგების საშობაროდ, რუხულს ენაში, მაგალითად, არ მოიძებნება ამისთანა სიტყვა და ამის გამო უწინსკი იძულებული შეიქმნა თავისი ამანანი დაწერო არა სიტყვებით, რასაც მისი მე-10. „მნათობი“, № 10.

თოდი მოითხოვდა, არამედ ხმოვანი ასობით, და მათგან შედგენა საწერად და სკიობხვად უაზრო და უმნიშვნელო მარცვლები, რომელთაც ისიც საზოგადოდ მავნებლად სთვლის ბავშვისათვის. ჩვენ ვიცით, რომ ვანობლებულმა სომეხებმა ამანარი სიტყვა ეძებეს ძველსა და ახალს ენაში, მაგრამ ვერ იმოყნეს, თავისდა სანაწერად. ერთის სიტყვით, რომელს ენაშიაც კი მოიძებნება იასთან მარტვე სიტყვა, ყველგან ორი ხელით მოცილებიან მას და ამანანის დასაბამად გახდის“ (იქვე, გვ. 287-288).

იასთან დაკავშირებული მსჯელობა იმდენად ხანტერგისა, რომ საჭიროდ მიგვანჩნა განვაგრძოთ ო. გოგებაშვილის დამოწმება:

„ამითი არ თავდება, — წერს იაკობ გოგებაშვილი, — ჩვენი პირველი ნორმალური სიტყვის ღირსებანი. ეს ნიშნავს ბავშვისათვის სასიამოვნო, სასიყვარულო ხვანს — ყვავილსა და ამითი პირველი ფეხის შედგენისათვის სწავლაში შეაქვს ცოცხალი ინტერესი. ამასთან ამ ხვანის შესახებ არსებობს საბავშვო ლექსი მშვენიერის საბავშვო მარტივის მანეთ: „იამა გვზომა შობითა, ვარდში ვაგზარდა ქებიითა, ნარკვიან ძეძუ ვაწოვა, მას პეგებარ სურნელებითა“.

მაშასადამე, პირველივე გაცეთილი, პირველივე ნორმალური სიტყვა მასწავლებლებს აძლებს ღირსებებსა წერა-კითხვისათან შეზორცოს სიმღერა, რაცა შეადგენს სკოლის სულსა და რომელიც სწავლების მოუძღებელს ელემენტად ითვლება ახალს პედაგოგიაში“ (იქვე, გვ. 288).

ა. გოგებაშვილი ახახუთებს „დედაცინაში“ სხვა ნორმალური სიტყვების შედგენის მიზანშეწონილობას. საუბარია სიტყვაზე „იე“.

ა. გოგებაშვილი აღნიშნავს, რომ ეს სიტყვა შესდგება გამოსათქმელად და დასაწერად ადვილი ასოებისაგან; მათგან, ადრე შესწავლილი ორი ასოს დახმარებით (ია) სდგება საკითხვი ხიტყვები და ფრაზები. ამასთან სურათიც ხახიამოვნოა ბავშვისათვის, რადგანაც თვადწინ წარმოუდგენს ხვანს, რომლის ჩრდილქვე სიტყვში ბერტყარ ვაგროლებულან, რომელზედაც ჩიტის ბუდე დაუშლიათ, ქობი მოუტრიათ, კენწეროზე მოქცევიან მას.

დადე პედაგოგის მთელი შემოქმედება გვარწმუნებს, რომ იგი თავგამოდებით უმტრდა მხარს და ოცნებობდა ვანმავითარებელი სწავლების დაფორმებაზე. ო. გოგებაშვილი არ ერთადებოდა ვარცვეული სიტყვების, პარობლების წინაშე დაყენებისა ბავშვთა. „დედაცინას“ ავტორს საყუდურობდენს სასაუბროების კითხვების ხინდელის გამო და იგი თავგამოდებით იყვდა ოპონენტების მიერ სრულიად უნაფუძვლოდ სტეკილისტებისთვისაც კი ძნელად მიწნულ კითხვებს: როგორ ჩნდება ბალანს? რო-

მელი ხალხი იმპარება წამლად? რომელი ბა-
ლახია შხამანი? რომელი ჰირნახული მეტ მო-
ხელს იძლევა? რა ეწოდება ადგილს, სადაც
ბერი ხე დგას? როდის აყვავდება ხეხი-
ლი? და სხვ.

გაეცნოთ ერთ-ერთ ხახუბრობს, რომელიც
წყნარია, ამ შხარიაყა ხაინტერესო, რომ
იგი აღმწარდებლობათ სწავლების კარგ ნიმუ-
შად გვესახება.

სწავლა-აღწრდის საქმის დიდი მოძღვარი
კობახის სვამს, ბავშვს დაუფრებებს და ამის
შემდეგ აწოდებს პასუხს: „ამ ადამიანს რას
ეძახიან, რომელიც მუდამ ვარჯილობაშია? მ-
ხ-ნ-ე-ს-ა. რომელსაც გლახაკი, ავთაშოფი და
ყველა უბედურა კაცი ეძრადება და შევლის?
მ-ო-წ-უ-ა-ღ-ე-ს-ა. რომელიც ყველას წყენას
ერთდება? მ-შ-ე-ი-ს-ა. რომელსაც თავისი ქო-
ნება არავისთვისა შურს? უ-ხ-ვ-ს-ა. რომელიც
უფლებლის სამართლიანად დამარჯავებს და იქ-
ცვა? მ-ა-ტ-ი-ო-ს-ა-ნ-ს-ა. მწერობას, მოწუ-
ლებას, სიმშვიდეს, ხოხუბებს, სიპატოხნეს რა
საერთო სახელი ჰქვიათ? სათნოებანი“. ავტო-
რის ქვემოთ პასუხების ვარჯიშ სვამს კობახის:
„როგორ ადამიანს ჰქვიათ წარმადე? შურანი?
ცრ? შორიკო? ძუნწი? ჰურდი? ამპარტკვი-
ნი? ხიზაშაძეს, სიურტის, სიკარტის, ხიზარო-
ტის, სიძუნწის, ხიამპარტკვიანს რა საერთო სა-
ხელი ჰქვიათ?“ და აქ პასუხსაც აწვდის —
„ბ-ი-ე-რ-ე-ბ-ა-ნ-ი“. შემდეგ იგი ბავშვებს
დავლებას აძლევს, ერთმანეთს შეადარონ სი-
ხარშიად და მხნეობა, უბეობა და ძუნწობა,
სიამაყად და სიხორიკად (იხ. ტ. 5. გვ. 223).

ზოგიერთებს უცნობის გაცნობა ბავშვის ტი-
ნისთვის ზიანის მომტანად მიანინდა. ი. გოგე-
ბაშვილი მათ უპასუხებდა: „თუ უცნობი საგნის
გაცნობით ტყინი კი არ ხსნება, ზიანდება, მაშ
სწავლა, რომელიც მდგომარეობს უცნობის გაც-
ნობაში, საშიშლად მიგნებული რამე უყოფია,
ტიანის გამოუცნებელი, დამაზიანებელი...“ (იქ-
ვე, გვ. 212).

ამვე დროს დიდი პედაგოგი აუცილებლად
თვლიდა ზომიერების დაცვას სასწავლო მუშაო-
ბით ბავშვის დატვირთვისას. იგი წერდა: „რო-
დესაც თქვენ ბავშვს კისერედ ახვევთ, მკალო-
თად არ საქმეს ერთბაშით, მაშინ თვითიუფლი
მათგანი ბავშვს ერთბაშად უწინდელბა და
მეფლა ჭაფა ერთი-ორხად მატულობს. თუ დიდს
აძვილად სწავდება წილი, როდესაც მას მომე-
ტებულს ტვირთსა ჰკიდებენ, უფრო აძვილად
არ უნდა მოხწყდეს ბავშვს გონება, როდესაც
მის ტვირს მეტად აუტანელ შრომას აყენებენ?
საბედღურობო, ეს გონების ჩაწყვეტა ბავშვს მა-
შინვე როდი ეტყობა, არამედ შესამჩნევ ხდება
მხოლოდ რამდენიმე წლის შემდეგ და, როდესაც
ბავშვი სრულიად კარგავს სწავლის ნიქსა და
შეძლებას“ (ტ. 1. გვ. 44-45).

ბავშვის გონებრივი ძალების გამოვლენებისა

და მათ განვითარებას ი. გოგებაშვილი საბაზო
სკოლის მთავარ მიზნად თვლიდა.

უოველივე ამასი იგი განსაკუთრებულ მნიშე-
ნელობას ანიჭებდა ხალხური შემოქმედების წი-
მუშებს. საინტერესოა მისი აზრი ხალხურ ლექ-
სზე „მოდი ვნახოთ ვენახი“, რომელიც მართ-
ლად ისე ესადაგება ი. გოგებაშვილის მიერ
წიგნში მისთვის მიწინეულ ადგილს, რომ ხალ-
ხის მიერ იგი სწორედ ამ დანიშნულებისათ-
ვის სპეციალურად შეიხზული გეგონება. აი,
როგორ ახასიათებდა ი. გოგებაშვილი ამ ხალ-
ხურ ქმნილებას: „ლექსი მარტვიან უკანაყ-
ნელ ხარისხამდე. უოველი მუხლა მეტად მოყ-
ლეა, შესდგება მხოლოდ ხამის სიტყვისაგან,
ნისწავს მთავარ წინადადებასა და სრულს აზ-
რსა ხატავს... ხაიხობავად შეტად ადვილია ბავ-
შვებისათვის, იგი ადვილია, რომ მათ თვითონ-
ვე უკვირო (ჩვენ ამას გამოვდილობთ ვამ-
ბოთ), თუ როგორ კობხულობენ ასე ადვი-
ლად პირველსავე დასწყისში, და ძალიან ხა-
ლისი ეძლევათ“ (ტ. 1. გვ. 210).

ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა, რომ ლექსის
პირველად მოხმენამ, როცა იგი შვიდი წლისა
იქნებოდა, უდიდესი შთაბეჭდილება მოახდინა
მასზე. „მოდი ვნახოთ ვენახი“ მას მოუხმენია
უცხო ხოფლიდან მოხული მოხუცისაგან,
„ლუთის მშობლის დღესასწაულის ეამსა“, და
სულ მალე მთელი ლექსი და მანვი, რომელ-
ზეც ბერკაცი მღეროდა ზეპირად უსწავლია.
„ამ ლექსის გაცნობა ჩემთვის შეიქნა ნამდვილ
დღესასწაულად, რომელმაც დიდ-ხანს ვახტა-
ნო“, დასძენს ი. გოგებაშვილი.

იაკობ გოგებაშვილი დიდ მნიშვნელობას ანი-
ჭებდა ენობრივად აღზრდას, კერძოდ სიმღე-
რის სწავლებას სკოლაში. მის მიერ ამ საგნის
„სკოლის სულად და გულად“ აღიარებამ არ
შეიძლება სერაოზულად არ დაგვაფაროს და
განსაკუთრებით არ გავგაჟამბოვლებინოს უუ-
რადღებო მუსიკის სწავლების ახლანდელ მდგო-
მარეობაზე.

იაკობ გოგებაშვილი განმარტავდა, რომ მას
დიდი ხანია სურდა ვისთვისმე ნოტებსზე გადა-
ელებინა ხალხური ხილურები. ეს სურვილი
მასში განსაკუთრებით „დღეაღისი“ გამოცემის
შემდეგ გაძლიერდა. ი. გოგებაშვილი წერდა:
„დღეაღისი“ „მოქავეცდ ბერის ხალხის ნა-
წარმოები, რის შეთავსებაც შეეძლოს ბავშ-
ვებს სრული შეგნებით და ხალხისათა. აკლდა
მხოლოდ სახალხო სიმღერები, ნოტებსზე გადა-
ღებულა. მკითხველს მოეხსენება, რა დიდი
მნიშვნელობა აქვს ხალხურს საყმაწვილო სიმ-
ღერას სკოლის მშველლობა და წარმატება-
ში. სიმღერა სამართლიანად ითვლება ჩვენს
ღროსი სკოლის სულად და გულად. იგი უკე-
თარებს ბავშვს ხმენას, აჩვევს მარმონასა,
უსუსტებს და უსპობს ზეპრობასა და წრდის
მის გულში სინაზესა და სიფაქიზესა, ერთ

სიტყვით, აკეთილშობილებს მის ბუნებასა, ამიტომაც შენიშნულია, რომ სიმღერის მოყვარე და მცოდნე ბავშვები ცხადად ირჩევიან თავის ტოლებში სასამაჟნო, მიწშიდავი, სიმპატიურაი სასაითთა და თვისებებითა“ (ტ. 1. გვ. 83).

კრიტიკოსებისაგან დაწუნებული მოსტრობა „უსუნო უვაილი“, როგორც ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა, საინტერესო შემთხვევის აღწერასა და საღ-სენტიმენტისა შეიცავს. ეს უკანასკნელი პარადიპირ გამოდის შემთხვევადან და შეუძლია ერთად წაყოფიერი კვალ დატოვოს ბავშვის გონებაში. დიდი პედაგოგის აზრით, „სენტიმენტური მოსტრობანი მხოლოდ მაშინ არიან მენებელი, როდესაც მათით მთელი წიგნია გასენებული, როგორც მაგალითად, მაქსიმოვიჩისა და პაულსონისა და როდესაც სენტიმენტია მიკროლითა ძალიან მოგონილს შემთხვევაზედ, ძნელად შესაძლო ფაქტზედ“ (იქვე, გვ. 314).

იგივე თქმის ლექსზე „ქალების მუშაობა“, რომელშიც როგორც ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა, პოეტური მიმოხედული ძალით არის გამოხატული თიბვა ჩერქეზი ქალებისა და მარტვე შემთხვევას აქლევს მასწავლებელს შთააგონის ბავშვების შრომის სპირიტობა და ღირსება (იქვე, გვ. 315).

შინაარსის მხრივ დაწუნებული და „ბილიბერდად“ მონათლული ხალხური ლექსის „ნაღერობის“ შესახებ ი. გოგებაშვილი აღნიშნავდა, რომ ეს ლექსი გავრცელებულია თითქმის მთელი საქართველოში, რატიდან დაწვებული დაღესტნის საზღვრებამდე, რაც იმას ატყობებს, რომ ლექსს აქვს განსაკუთრებული ღირსება. „ეს ღირსება, — წერს ი. გოგებაშვილი, — მდგომარეობს ლექსის სამაგალითო პარმონაში, სრულის მუსიკალურის რითმის გარდა, ყველა მუხლი ამ ლექსისა განიყოფება ოთხს ნაწილად და თითო ნაწილ შეიცავს ოთხს მარცვალსა. ამგვარი ხშირი ცეზურა თაივდან ბოლომდის დაცულია და აქლევს ლექსს იშვიათს კეთილ-სმოვნებას. ამ გვარის პარმონის ლექსი ორი-სამი არ მოიძებნება არც წვენი ხალხის ნაწარმოებებში, არც ჩვენი პოეტების ნაწერებში. ამიტომაც უყვართ ბავშვებს ეს ლექსი, ზედ ეძაღებიან და ადვილად სწავლობენ ზებირადა“ (იქვე, გვ. 314).

ხალხური შემოქმედების ნიმუშის ლიტერატურული და პედაგოგიური ღირსებების ეს დახასიათება კომენტარს არ საჭიროებს.

იაკობ გოგებაშვილი აღნიშნავდა, რომ ხალხური პოეზიის ნიმუშები, „დედაენაში“ შეტანილია არა ზედღუბნულად, არამედ იგი მათ ცდილია პედაგოგიის მოთხოვნათა გათვალისწინებით.

საყურადღებოა ი. გოგებაშვილის შეხედულება „დედაენაში“ ორიგინალური და ნათარ-

გნი მასალების თანაფარდობის შესახებ. იგი აღნიშნავდა, „დედაენაში“ შესული 71 ლექსიდან 56 ქართულია, რვა მთავრა და 7 რუსულიდან გამოყოფილი. 155 ანაწილიდან 175 ქართულია, 10 რუსული; გამოცემებში 80 ქართულია და 15 რუსულიდან გამოყოფილი; „დედაენაში“ შეტანილი შვიდი საუკეთესო რუსული ზღაპარი ქართულ ზღაპრებზე არა ნაკლებ საინტერესოა ბავშვებისათვის; არაკლები და მოხრობანი უმეტესობით ან წმინდა ქართულია ან „ეუზოპოსისაგან“ გადმოკეთებული“, მცირე ნაწილი გამოჩენილი რუსი პედაგოგების ნაწარმოებებიდანაა თარგმნილი. ი. გოგებაშვილი დასძენს: „...ყველგან საბავშვო წიგნებში ნახავთ უცხო ენიღდან ნახებს მასალებს ...ევროპული საბავშვო წიგნები შეიცავენ არა ერთს მოსტრობას ეუზოპოსისა და სხვა ძველს დროის შერელებისას“ (იქვე, გვ. 316).

იაკობ გოგებაშვილს გული ეთანადებოდა იმის გამო, რომ აქლუბებული იყო „დედაენის“ პირველ გამოცემებში რამდენიმე მღარე საბავშვო ლექსი შეტანა. ამასთან დაკავშირებით იგი წერდა: „სახალხო ლექსებს ვარდა, ჩვენ საქიროდ მიგვანადა გამოთარგმნა რუსული ენითაც საუკეთესო საბავშვო ლექსებისა. ამის გამო გადაკეთებთ ყოველი რუსული გამოცემა... და შეედაგინეთ სია გამოსადეგი რუსულის ლექსებისა“. იაკობ გოგებაშვილს ეს სია ახასთმანში უჩვენებია ანა ღოღობერიძე-მუსხელიშვილისათვის, რომელსაც მთარგმნელად მამია გოგორილი აუჩრავდა და მისთვის სათანადო თხოვნით გაუგზავნია ისინი. ექვსი თვის შემდეგ მამია გურგიელს ლექსები უკან დაუბრუნებია მასობით: „პოეტურს გუნებაზედ ვერ მოვედი და გერცერთი ლექსი ვერ გადავთარგმნე“. ლექსები ანას თბილისში გამოუგზავნა იაკობისათვის: „აუკის მიმართეთ, იგი ყოველ ამოების გუნებაზედ დგასო“. იაკობი წერს „მივმართეთ, მაგრამ მთარგმნელის კანში ვერ მოქცევა ვერც ეს პოეტი ექვსი წლის განმავლობაში. სამაგიეროდ, სწორედ ამ დროს შექმნა რამდენიმე ჩინებული საბავშვო ლექსი, და მათ შორის, „უმაწვილი და პეკელი“. გამოვარეთ აუკის რეველები და ახლა მივმართე სხვა პოეტს — თიბად რაფიელს ერისთავს. მივიტანე არა მარტო რეველები, არამედ ყველა ის რუსული წიგნებაც, რომელნიც გამოვიღენ ექვსის წლის განმავლობაში და სადაც მოიპოვეთოდა გამოსადეგი ლექსები. თარგმნით ამავეც მაგდენია არაფერი გადათარგმნა, სულ სამი-ოთხი ლექსი გადმოიღო რუსულიდან: მაგრამ სანაცვლოდ სწორედ ამ დროიდან იწყო წერა და ბეჭდვა თავისებური ლექსებისა სახალხო და საბავშვო თემებზედ, როგორც მაგალითად: თინათს მამითად, სამშობლო ზეესურისა... და სხვანი, რომელნიც ჩვენს პიე-

ზიანი მარგალიტებით ბრწყინავენ" (თბ. ტ. 5, გვ. 789-740).

„ამაღვალი მამულიშვილობა მხოლოდ თავად-აზნაურობაში იპოვებოდა და იპოვება, გლეხობა კი მოკლებული იყო და არის ამ უმაღლეს გრძნობასო“, გაიძახდნენ „მეფე ერეკლე და ინგილო ქალის“ კრიტიკებში. ი. გოგებაშვილი მათ ეპასუხებოდა: „...თავანჯარა, წმინდა მამულიშვილობა, უფრო გლეხებში მოიპოვებოდა და მოიპოვება, ვიდრე მაღალ წოდებაში... როცა გლეხი ქვეყნის მტრებს აჯალავს თავსა, იგი არ მთელის არც სახელს, არც ქვეყნის ტაშს, არც სხვა რამე ჭილდოსა. იგი ასრულებს წმინდა მოვალეობას სინჯისის, ქვეყნის და ღვთის წინაშე... ავიღო, მაგალითად, კრწანისის ბრძოლა და ვიკითხოთ: ვინ უფრო ძლიერი და წმინდა მამულიშვილობა გამოიჩინა აქა? მიუღილებლად იმ სამსახურ გლეხმა კაცმა, ფეხ-ხევესურმა, რომელთაც ერთმანეთს მტკიცე ფიცო მიხედვს ომის წინ: ან გაუიმარჯვოთ, ან სულ ყველაწი მტერს შევადგოთ, და კიდევაც ასრულეს თავის წმინდა ფიცო ისეთის თავდადებულობით, რომლის უკეთესს მთელს მსოფლიო ისტორიაში ვერ მოსძებნათ... აი მაგალითი ზემო, შინაგანი, ინტენსიური წმინდა მამულიშვილობისა. ამისთანა თავანჯარა მამულიშვილობით ხავსება წარსული ცხოვრება ჩვენი გლეხობისა. ამავე გლეხობას ეკუთვნოდა, როგორც ვარგისობიდანა ზანს, თავდადებული თევდორე მღვდელი, რომელმაც თავისი თავი, ცოლ-შვილი შესწირა მამულსა და მეფესა“.

ი. გოგებაშვილი განაგრძობდა: „აი კიდევ მეორე მაგალითი, რომელმაც უფრო მახლობელი კავშირი აქვს ინგილო ქალის ამაბოძნა. ქართლს მეფე სიმონ, დამარცხებული სამეგრელოს ჭაობებში, მარტოდ-მარტო წამოვიდა თბილისისაკენ, გადმოიარა კორტახი, ჩამოვიდა ქართლში და კავთისხევს რომ მიუახლოვდა, დაემე უხწრო... ესტუმრა გლეხის ქალი-

ვიძის ოქახსა. ეს გლეხი და მისი უფროსი შვილები საღაშქროდ იყვნენ მანის სამეგრელოს სვიმონ მეფის ჯარში... სტუმარი მიიღო გლეხის ცოლმა, რომელმაც მეფე ვერ იცნო, რადგან არ ენახა და უზარლო ტანისამოსიც ეცვა. დიახანლისი მიეგება ქართველურის სტუმართ-მოყვარეობით და გულუხვად გაუმასპინძლდა. როცა გაიგო, რომ სტუმარი ლაშქრობიდან მოდიოდა, ჰკითხა თავისი ქმრისა და შვილების აზრები, სტუმარმა მათი არაფერი იცოდა და ვერაფერი უპასუხა. მანის ამ გლეხის, ტეტის ცოლმა წარმოხატვა: ნეტავი ქვეყნის პატრონი მეფე ღმერთმა დაიფაროს და ჩემი ქმარ-შვილნი თუნდა სულ მას ენაცვალონ...“ (ტ. 3, გვ. 118-119).

ი. გოგებაშვილი მარჯვედ სარგებლობდა ხალხის ცხოვრებიდან აღებული ამ მაღლიანი მახალით და უნარიანად აუყენებდა მას მოსწავლე ახალგაზრდობას პატრიოტული აღზრდის სამსახურში.

იაკობ გოგებაშვილი დაუცხრომლად იღტვოდა ახლისაკენ, სახარგებლოსა და პროგრესულისაკენ. იგი დაუნდობლად ებრძოდა რუტინას, წამორჩენილობას; იაკობ გოგებაშვილი გადამწვეტ მნიშვნელობას ანიჭებდა მეთოდურ მიმართულებას, რომლის პრინციპებზეც სახელმძღვანელო იგება. თუ სახელმძღვანელოში „იხატება ხალი, გონიერი მიმართულება, დაჰკვიდრებული პედაგოგიურს და ეროვნულს პრინციპებზე, სახელმძღვანელო აყენებს სწავლას წწორე და მტკიცე გზაზე, აწარმოებს მას ნაყოფიერად და უწყვეტ დიდ სამსახურს სკოლასაც და საზოგადოებასაც“ (იქვე, გვ. 456).

„მედღენამ“ დიდი სამსახური გაუწია და დღესაც დიდ სამსახურს უწყევს სკოლასა და საზოგადოებას, რის გამოც მადლიერმა ქართველმა ხალხმა მას მოწიწებით მიუჩინა ადგილი თავის სათაყვანებელ, ყველაზე უძვირფასეს საუნჯეთა გვერდით.

იაკობ გოგებაშვილის ხსოვნისათვის

აჰ, კანტი კაცი.
რა არის კანტი?

წიგნის თავფურცელსა თუ ყდაზე, სანუკუარ წიგნზე შემოვლებული ლამაზი არშია, ყოველ-მხრივ შემკული უმაწილივით ანუ თავისებური ეშხით მორთული რამ.

ასე გამიგონია ხალხში.

მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ნაამადარ ბუმბერაზ მოღვაწეთა შორის იაკობ გოგებაშვილიც თავისებური იყო... არც ისე მარად მღიშარე, თავაწეული, ცალი თვალი შორს სივრცეში მიბჟენილი, როგორც აჯაკ, არც მარად ზრუნვისაგან შეპყრობილი, წარბებმოზიდული, უფრო მიწისკენ დაღერილი, როგორც ილია.. იაკობი ორთა შუა იდგა:

ამოღრილი სხეული, სანდომიანი გამოხედვა, დიწხი სელა, არც მოცინარე, არც მოღუშული... ძალზე ბაცი, ოდნავ რბენარეც ყავისფერი პალტოთი, ხშირად ყელზე მოხვეული შარდით, სიმშრალეშიც კი „კალაშეხით“, ჭახით და „კატრეკოით“ (ამ უკანასკნელით თითქო ილიას ბაძივდა)...

სასიარულო გეზი უშთაერხხად:

სახლიდან „ქართულთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოების“ მალაზისაკენ, სადაც მცირე ხანს მოისაქმიანებდა, — როგორც გამგეობის წევრი, სახელმძღვანელოთა ავტორი, მწიგნობარი, — შემდეგ თითქმის ნახევარი საათი მალაზიის წინ (ან ევროპოლოვის სახელობის კლუბის პირდაპირ, გვერდით, გარდი-გარდში ტილანში) ნიკო ცხეველა

ტესთან, ილიასთან ან გამგეობის რომელიმე წევრთან მუხაიფით ბოლას სცემდა.

მუსაიფის საგანი: ქართული გიმნაზიის (იწინდელი თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი) ამენება (რომელიც იმ თავიდანვე გამიზნული ჰქონდათ საქართველოს უნივერსიტეტის შენობად ან პარლამენტად, — ეს იცოდნებ მხოლოდ სამთ: ილიამ, იაკობ გოგებაშვილმა და ნიკო ცხეველაძემ)... სკოლების გახსნა, წიგნების გამოცემა და... საერთოდ საერთო საქმიანობა...

ან სახლიდან სტამბისკენ, სადაც მისი წიგნები იბეჭდებოდა, სტამბიდან სახლისკენ...

ჩემს დროს იაკობი ცხოვრობდა შაჰმინდლანზე, ყიფიანისა და ვეზინის ქუჩების კუთხეში, რომლის აივანი ყიფიანის ქუჩას გადმოყურებს (სასურველია, ამ სახლს მემორიალური დაფა გაეკრას).

არასოდეს არ მინახავს პაპიროსით ან ნაღვინევიც...

მუდამ წესიერების, რიგიანობის, თავიანთობის, ზრდილობის განსახიერება იყო.

სპეციალობით ანუ პროფესიით:

ილია თუ ქართველთა ყოველნაირ საქმიანობაში ურყევი საზოგადოებრივი ავტორიტეტით სარგებლობდა (მის გარეშე არც ერთი საქვეყნო საქმე არ იქმნოდა, არც დაიწყებოდა), აკაკი პოეტობით, ვასო აბაშიძე — მსახიობობით, იაკობს პედაგოგის სახელი ჰქონდა მიკუთვნილი; იმის გარეშე თუ ვინმე იყო, ან იქნებოდა პედაგოგი ამ სიტყვის მალალი, მეცნიერული გაგებით, როგორც მოზარდი თაობის აღმზრდელი და ეროვნული სკოლის დამცველი, თხოქის აზრად არვის მოსდიოდა, თუმცა, რა თქმა უნდა, იყვნენ სხვა ცნობილი პედაგოგნიც — მასწავლებლებნი და, იმავე დროს, მწერალნი.

* • იმედაშვილის ეს მოგონება რედაქციას გადმოსცა კობა იმედაშვილმა. იბეჭდება პირდაპირად.

ვინც მის „დედაუნის“ (მთლიან, ორ ნაწილად განუყოფელს) თავიდან ბოლომდე შეისწავლიდა უკვე მომზადებულ იდამიანად ითვლებოდა, ხოლო თუ „ხუნების კარისა“ და მისს სხვა წიგნებსაც უწრადღებთ წაიციოხვდა, — მაშინ ზომ უოვეღმსრავ განათლებული, ნასწავლი და განვითარებული, ცხოვრებაში გამოსადგომი მოქალაქე იქნებოდა...

3

მე-19 საუკუნის მიწურულს ქართული წიგნის ბაზარი უფრო მეტად შეკაღწურებულს, მეზღაბრებულს, „სიხშირის ახსნის“ და მუხამამამიქისტიკის ავტორ-გამომცემლებს ჰქონდა დამოუკიდებელი. ამავე ხნის მიწურულს დაიწყო კანტიკულად შეცნობილ-პოპულარული და თანამედროვე შინაარსის, აგრეთვე უცხო ლიტერატურიდან გადმოღებული წიგნალების გამოცემა, მაგრამ ამათ უმეტესობა თვით ზოგიერთ მთარგმნელსაც არ ესმოდა, მას კი ვერ ესაბრებოდა... ერთგული გრძნობა არა თუ ჩამქრალი იყო, — იღვწებოდა კიდევ... თვით პრესაში მომუშავეთა ერთი ნაწილიც („მეგობარ-ლაგარ“ და სხვა) ილაშქრებოდა ისეთი გამოცემლობის წინააღმდეგ, რომელიც „სახალხოს“ სახელით გამოდიოდა, ხალხის გულს კი ვერა სწვდებოდა.

მაგონდება ერთი ამბავიც: 1896 წლის დეკემბრის 22 ვახ. „ცნობის ფურცელი“ (№ 64) წერდა: „გამომცემელთა კინკლაობა“. იარმუკაზე ცნობილი გამოცემელ სერ. მდივანოვს და ლიზა აბატილოვისას ამჟამად პოლიტიკა გუშრობათ. საქმე ის არის, რომ მდივანოვი უსაყვედურებს აბატილოვისას: იგი საიარსიო ლექსებს ბეჭდავს, რომელნიც მაგნებელ არიან ხალხისთვის; კეთილი და პატიოსანი, მაგრამ ეია, რომ არც თვით მდივანოვი ამ საქმეში წმინდა კაცო და მისი გამოცემული „სიხშირის ახსნის“ და სხვა, არანაღებ მეფე არიან ხალხისთვის. ძლიერ კარგი იქნებოდა, რომ ორივენი, სერ. მდივანოვი და ლიზა აბატილოვისა, სრულდებთ მიანებებდნენ თავს ქართულ მწერლობაში „მოღვაწეობის“ და აღარ დგებოდნენ მდამოი ხალხის ცოდოში“.

„მდამოი ხალხის ცოდოში“, სხვათა შორის იაკობ გოგებაშვილიც უმეტრანადა...

ამ მხრივ იაკობ გოგებაშვილს წიგნაკებში „იფანანამ რა ჰქმნა“, „ასპინძის თი“, „ერთეულ მეფე და ინგილის ქალი“ და სხვა, მდამოი ხალხის წყურბრლის მომკლელი და ჩამქვანარი გულის მალამო იყო... ხოლო ეს წიგნებიც „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ მდამიანამი („სათავადამიანური“ ქარვასალამი“) იყო შეეკრბოდა, მდამოი მეთობელი ძებნი-ძებნიოთა ვერ აღწევდა იქამდე...

იაკობმა წიგნების გავრცელების ამ მხარე-

საც მოაქცია უწრადღება... ერთხელ („უცხო სიტყვათა განმარტების“ მასალის დამუშავებაში გარეუღლს) კარგი ცოხის მიაკლენება შემომისმა. შეეხედო: იაკობ გოგებაშვილი მომდგომოდა, კარის გვერდით მიმდგარმა ცოხით კარი შემოაღო:

— უყავა ფანჯარა მისურულია თუ არა? შეეხედა.
— ღივ გაბაღო.
— მისურეთ.

მისურე და მხოლოდ მაშინ შემოვიდა.
— გამარჯავე ქარი სახითათო... ერთი გაციება და... შეიქცება ფატიკების ანთება. მტერნალომა გვიანდა იქნება.

ჩაწევასათვის მადლობა გადაუხადა. მეთობა:
— ხალხი უფრო რა წიგნებს ეტანება, რას თხოვლობს, რა მოსწონს და სხვა. მერე — ჩემი ახალი წიგნები გაცეთ თუ არა?

— არა, არ იძლევიან.
— რატომ?
— ვისაც უნდა, მოვიდეს, აქ იყიდოს...

— შიის (მღვიმელს) ვეტყვი და წაშიოდე რამდენიც ესურდეთ. ანჯარაში გაყიდვის შემდეგ გაუსწორებთ.

იმვე დღეს წიგნები ჩამოვიტანე.
მესამე დღეს (კვირა) იაკობმა გამოიარა და კვლავ ცოხი მომიარყუნა, თან „ფანჯარა მისურულია თუ არაო?“ — მეთობა.

— მისურული გაბაღო, — მიეუბნე და მიეუბნე...

თითქოს ისე არაფრის გშინოდა, როგორც გამკრავი ქარის, ნესტის, ნამის და ქუჩის კოქია.

— ამა, რას მეტყვი, — გადის წიგნები, იფილება თუ არა?

— სულ გაიყიდა. ჩამიტანა ვეღარ მოვაწარია.

— მართლა? — გაბრწყინებული თვალბიამ შემომხედა, — უფრო რანაირმა ხალხმა იყიდა — მუშებმა, ვაჭრებმა, მოსამსახურე-ჩინოვიეებმა თუ მოწაფეებმა?

— უფრო მუშებმა და მოსამსახურეებმა... „იფანანამ რა ჰქმნა“, „ერთეულ მეფე და ინგილო ქალი“ გაიტაცეს, „ქართველი გმირბიე“ მოსწონო...

იაკობი აღტაცებული იყო, „მამ ხალხის გულისთვის მიმიგნია“ თითქოს ამას გამოხატავდა მისი გამომეტყველება. მართალია, ერთხელ რომელიღაც ფურნალში ვითომ და „კორექტურულ შეცდომებში“ იაკობს დაუწერეს: „მოგებაშვილი“, მაგრამ წიგნიერი ანჯარებისკან იგი შორს იყო. მას უფრო იდეურ-საზოგადოებრივი მხარე იტაცებდა.

ჩემგან ზაქარია ჰოქინაძესთან ვიარა, შემდეგ ხალხმა შეერთა. თვალუტრს იღვწებდა, ვის როგორი წიგნი მოსწონდა, ვინ რას თხოვლობდა, რა შინაარსის წიგნებს ეტანებოდა.

მეგრამ იყო მარტო შინაარსიანი წიგნით, მისი გავრცელებით არ იყო დანტერესებული, არამედ იმიტომ, რომ წიგნი რაც შეიძლება ლამაზად, ფაქიზად, უშვედროვით დაბეჭდილიყო...

ცნობილია მისი კორექტორული შეცდომების აღმოჩენისათვის ჯილდოს გამოცხადება. წიგნის ბეჭდვის დროს არც ერთ ნაყოფიან ფურცელს არ გაუშვებდა, ყოველი ფურცელი ფურცელზე, ყოველ ადგილას ორი მხარის ნაბეჭდო, მეორე მხარის ნაბეჭდს უნდა დაფარებოდა. გარკანი და ყდა მის წიგნს ფაქიზი, მოხდენილი უნდა ჰქონოდა...

ჩვენს დროში ასეთი სათვლი თვისება მხოლოდ იოსებ გრიშაშვილს დასჩემდა...

8

ერთხელ განსვენებულმა ალექსანდრე ივანეს ძე ნათამეშ (1864-1916) თავისი წიგნი „საშუაგების მოკლე“ მომთავაზა, მომიკითხა და შემდეგ ჩამეღამარაჯა:

— ჩემო იოსებ, თუ დაიჯვბო — შენ დაიჯვბო, — მტერთან ერთად მეგობარიც რომ არა გაუფდეს, რა გეშველებოდა.

— მიმრავლოს მტრები, ისინი მათხოზლებენ, მეგობრები მაძინებენ, — მიუთუვ ღიმილით: მაინც რაზე ბრძანებ?

— სწორედ შენზე... სასწავლო ოლქის მზრუნველის კანცელარიაში ვიჯავი. იაკობ გოგებაშვილი შემოუღა. იაკობს მივსალმა ერთი ჩოხოსანი კაცი. იაკობმა კითხა სკოლის მდგომარეობა.

— ზელს გვიშლიან, ბატონო იაკობ, ზელს... უნდა დაგვიფაროთ... — შესწივლა ჩოხოსანმა.

— ვინ, რას გეშართლებთან?

— ორიოდ სიტყვის ბლაცხანს ისწავლიან... დაქლანნიან და გაზუთიც განუყოთ: ავად ზეშდაეს, იმის მავიერ რომ გამოურუებულ სოფლის სკოლის მასწავლებელს დაგვეზმარონ, გულს გვიტეხენ...

— ჰო, რაღაც მაგონდება, შგონი წერილი იყო ხაშმის სკოლაზე...

— დიად, ხაშმელი სოსიკას ფსევდონიმი.

— მაგონდება, ვინ არის ვგ ხაშმელი სოსიკა?

— ჩვენებური გაღაქარდნილი გლეხის შვილი. ამჟამად ქალაქში შეწიგნეობს, იოსებ იმედაშვილი...

— მერე? — უფრო ყურადღებით შეაცქერდა იაკობი და თვლი თვალში გაუქარა.

— მერე და ამისთანას თუ კაცმა ლაგამი არ ამოსდო, უფრო თავს გავლენ...

— როგორ გინდა ლაგამი ამოსდო?

— ამ ოლქის უფროსმა იცის, არზა უნდა მივართვა.

— შეიძლება ვნაზო?

— ინებეთ.

იაკობმა არზა წაიკითხა, წარბი შეიკუმუნა, თავი გაღქნია, მერე მიუვტარა მისი...

— ეს რას ნიშნავს, ბატონო მასწავლებლო... თქვენში გამოჩენილა მაღლიანი კაცი, უაღრმარეს სკოლასა ჰგობს, ნამდვილ სწორ ნიდაგზე დგას და თქვენ ის კაცი ვინდათ გასცეო... სწორედ გოცებული ვარ თქვენი საქციელით... დიმიტრი ბაქრაძის ბიძაშვილი მაინც არ იყოთო... — აი, რა უთხრა იაკობმა ვითომდა სოფლის კეთილისმყოფელ მასწავლებელს.

— რასაც ამბობ, მართალია?

— საუკეთესო ყურით გვაგვიგონე და ორივე თვლით ვნახე...

— მერე მასწავლებელმა რა ჰქნა?

— მამ როგორ მოვიქცეო? — შეგვითხა იაკობს.

— თუ შენი თავი ქართულ კაცად მიგანია, სასალხო სკოლის მასწავლებლად და დიმიტრი ბაქრაძის დირსულ თანამოგვარედ — ხაშმელ სოსიკას მაღლობას ვტყვი, რომ ნაკლებ მიგითთია, ზოლო თუ რუსის მეფის მოთარობის აგენტი ბრძანებდი, აშენდა მზრუნველის კარიო...

— მერე? — სულშეგებებული შეგვითხა ალექსანდრეს.

— გაზლობთ რწვეისათვის, — უთხრა მასწავლებელმა, არზა ოთხად გაღაბია და იმავე წუთს წაეიდა. მართალი ვითხრა, ჩემო იოსებ, თუშმა გოგებაშვილი მე კარგი თვლით არ მიურებას, ამ წუთის შემდეგ ჩემს გულში ხაშმარადისო ძეგლი დაიდგა. — მითხრა ალექსანდრემ და ამით იაკობ გოგებაშვილი ჩემს გულშიც ბუმბერაზად გარდაქმნა.

ღ

ალექსანდრე ნათამის სტუმრობის მეორე თუ მესამე დღეს იაკობ გოგებაშვილი მზიარული საბიო, თავიზიანად მომესალმა.

გამიციარდა. წინათ ხშირად შემშვედრიო, მაგრამ ასე ტყბილად კი არა.

ჩამოქდა.

— არ ვიცოდი, თუ ასეთი დაქვირებული ბრძანებულსახათ.

— რაზე მიბრძანებთ? — ცოტა არ იუოს, შეკრთომით შეგვიითხე.

— გავიჯ თქვენი სოფლის სკოლის ამბავი. თქვენი წერილი წაევიითხე, ხაშმელი სოსიკა ხომ თქვენ ბრძანდებით. მასწავლებელ ბაქრაძის საჩივარიც... კაცი რომ თავის თავს უზავს, ქვეყანა რომ მიიღვს, ვერ უზავსო, სწორედ თქვენა სოფლის მასწავლებელს ბაქრაძეს დავებართა.

— როგორ? გავეირვებით შეევიითხე, რადგან ბაქრაძის ჩემდამი არაკეთილი განწყობილება ვიცოდი.

— ვითომ თავს იმართლებს, თქვენ გინივიო, ამ ჩივილით კი თავისი თავი სამარცხენო ვჯარ...

ზე გააკრა... განა კეთილგონიერ კაცს შეკადრის ახლანდელ უჯღმართ სკოლას გამოცხადრისო?... რას ნიშნავს ეს? ნიშნავს იმას, რომ ვერ კიდევ დიდი მუშაობაა საჭირო, ავსა და კარგის გავსარჩევად... მერე ვინ ირჩება ასე უჯღმართად? — სწორედ ის, ვისი დახმარების იმედოც უფრო უნდა გვექონდეს...

— მიიღივს? რაზე?
— ხაშველი სოსია იოსებ იმედაშვილით — საეჭვო პიროვნება, მთავრობის ურჩი, ჩემს წინააღმდეგ პირად ანგარიშით სწერსო და...

— რასა ბრძანებთ, რა მჯებს მასთან საპირადო, მისი ადგილი არ მინდა, სამახური და...

სწორედ ამ დროს შემოვიდა ჩვენი ბერივე, ჩემი სიყვარულის მეგობარი დავით ნახუცრიანი (1874-1932), იმ დროს სემინარიელი, შემდეგ — ცნობილი მწერალი და დრამატურგი.

— გახოვთ იცნობდეთ... აი, თუნდა ამ ყმაწვილს ჰკითხეთ, — ბაქრაძე ამისი ბიძაა...

— ამანაც რომ არ მიიხრას, ისედაც მიხედრილი ვარ, რომ თქვენ მართალი ბრძანდებით. არსებულ უჯღმართ სკოლას წინააღმდეგ ვინც ვალაშქრებს, ამაში პირადულ მხოლოდ უფროსი თუ დანიანავენ... მართალია, თქვენი ბიძა ზამის მასწავლებელი ბაქრაძე? — შევითხა დავით ნახუცრიანის.

— დიახ!
— მაშ რაკი ასეა, ვთხოვთ გააფრთხილოთ... მართალია, სიოლქო მზრუნველის სახელზე დაწერილი არაა, რომელშიაც ამ ყმაწვილის წინააღმდეგ ილაშქრებდა... კაცმა რომ სთქვას, დაბეზლება იყო, ჩემი რჩევით დიახა, მაგრამ რა ვეცი, მერე რა თითქმის. ვადაციტ, რომ ასეთ არსებით სამიჯარი არსებულ უჯღმართ სკოლებს სარწმუნოა და ვგელა იმითი პირში ბურთის ჩაჩრა, ვინც ამ უჯღმართ სკოლების წინააღმდეგ ზმას იმადლებს... თქვენ სემინარიელი ბრძანდებით?

— დიახ!
— აზბად მღვდლად ვაშწესდებით...

— არა მგონია...

— მაშ მასწავლებლად? —

— შესაძლავა

— სისიამონია... დახსოვით და ესევე ვადაციტ ბიძათქვენს, რომ რაგინი სახალხო სკოლა ზალხის ბედნიერებაა, მისი სიბუნელად სინათლეში გამოყვანი, უჯღმართი სკოლა კი დამღუპელი... უჯღმართ ზეოლას სცობია ჩვენი ხალხი ისევე მამაპური წესით ცხოვრობდეს, — მიწის ბეჯით მუშა მიანც იქნება, პატიოსანი და მეოქახე, ხოლო უჯღმართი ვაზრდილი მამულსაც სწვდება... ვერც ცოდნას შეიძას, ვერც მოქალაქე იქნება... აზბად მიიბვიდით.

— დიად, ბატონო... — მიუვო დავითმა. იაკობმა ზელი ჩამოართვა, შემდეგ მე მიმბრუნდა:

— კიდევ ერთხელ მაგდლობ თქვენი წიროლისათვის... მართალია ის პატარა კორეზონდენციაა, მაგრამ დიდ საკითხს ქრესტიანობა, კლავ ასეთივე რწმენის: ქრესტიანობა ჩვენს ქვეყანას.

ზელი ჩამომართო და წაიღია. ჩვენ კარგა ხანს ვაეცქეროდით აწინდელ ქორჯახის ქუჩაზე ქვევიდან ზევითკენ მიმავალ იაკობს, რომელსაც თან ჩვენი მაღლობა მისდევდა, გულში კი მისი მუსიათის შუჭი გვიჩანებდა...

3

ცხრაას ხუთის რევოლუციის შემდეგ დაწვებულმა რეაქციამ, — მეფის მთავრობის პარპაში: სახბრობელამ, სოფელთა აკლბა-გადაბუჯვამ, ციხე-ციმბირ-კატორღამა და მისით ვამოწვეულმა ელეთ-მელეთმა ბევრს აურბა გზაკალი: ხალხის დიდი ნაწილი სასოწარკვეთილებამ მოიცივა, მესვეურთაგან ვინც მოასწრო, იატაკვეშ ჩაძვრა „ორთავან“ ინტელიგენცია, ე. ი. ისეთი ინტელიგენცია, რომელიც ჭერ მეფის ხატს ლოცულობდა, შემდეგ რევოლუციას, ბოლოს ისევე მეფის საიდლებლად რეაქციას უკრავდა ტაშს — დანაწილდა: რიგი „სალიონიზმის“ წუმპეში ჩაეჯილა, უმანკო ქალთა „სიყვარულის ლეგა“ შექმნა, რიგი — მისტიციზმს მიეცა, რიგი — ნაბილიზმს, — ყველასა და ყველაფერს მიაფრთხა, მაგრამ იაკობი და მისი მავგარი თითვე ჩამოსათელელ ნართელთა ჭვუთ მუდრეკლად შერჩა თავის სადარჯოს და რწმენას: ვარშემოჯვეულ შინაურ და გარეშე მტერთ თავგამოდებით ებრძოდა და იგერიებდა... იაკობი განსაკუთრებით თავის სანიშნო სახელმძღვანელოებს თანდათან იემობესებდა: თითოეულ ამბავს, მოთხრობას, მასალას ამუშავებდა, ამა თუ იმ სიტუაციის მნიშვნელობასა და გამოთქმის ამარტივებდა, ისე ზნადა, რომ საქართველოს ვველა კუთხის შვილისათვის ვასავებო ყოფილიყო...

სწორედ ამ ხანებში დავბრუნდი მეც თბილისს გარეკახეთიდან, სადაც ორიოდე წლის განმავლობაში რევოლუციურ საქმიანობასა და სოფლის ორომტრიალში ვიყავი ჩაფლული...

ეს იყო 1909 წლის შემოდგომაზე, ხოლო 1910 წლის იანვრის 2-დან დაწვევ ეტრნალ „ოეტრი და ცხოვრების“ გამოცემა.

რედაქცია მოთავსებული შქონდა ქართული (ან გრიზოტაღვის) თეატრის მეორე საბთელის მარჯვენა ტალანში.

ერთს დღეს შევხედო და იაკობ ვოჯბაშვილმა კარი შემოადო:

— შეიძლება შევაწუხოთ? — რადაც უცნაურ მოკრძალებით შემომეჩხარა.

— მობრძანდით, მობრძანდით. — მივეჯე და კართან მივეჯე. ეს ერთდროს ახოვანი ვაეკარა, რადაც დაამარტობულად მგჩვენა, მე-უცნაურა, თითქოს წყალდასწული, მობუზელა

— თქვენთან ერთი სათხოვარი მაქვს.
 — მიზრძანეთ.
 უბიდან ზელნაწერი ამოიღო:
 — აი, რა: შეიძლება თუ არა ჩემს წერილს თქვენს ეურნალში იდგლი დაუთმოთ...
 — სიამოვნებით...
 — მაგრამ იცოდეთ, თქვენი ეურნალის პროგრამის ფარგლებს სცილდება, — ეს არ არის სათვართო წერილი... სულ სხვა შინაარსისაა...
 — რაც უნდა იყოს, იაკობ ზოგებაშვილის კალმის ნაყოფს რომელი რედაქცია დაუეცტავს კარებს... — მიუფუგე.
 ეამა, თითქო სახეზე ნათელი მოუფინა და მომიგო:
 — საქმეც ვე არის დაუეცტეს და აეტორი პანდურითაც გამოისტუმრეს.
 შეოცა, შეეამტერდა.
 — არ გჯერათ ვინა...
 — როგორ დავიფერო, იაკობ ზოგებაშვილის წერილი არ დაბეჭდეს და „პანდურიც“, — ვე რა გამავლოეთ.

— ეითომ რატომ?
 — იაკობ იმ რივის მწერალია, რომელიც ყველა თავის სიტყვაზე პასუხს აგებს და მთელი ჭართული პრესა მას წინ ფიანდაზად უნდა გადაეფინოს...

იაკობი წელში გასწორდა.
 — ვმადლობთ მაგ თავაზიანობისათვის, მაგრამ ეიანდაზსაც არა ვთხოვლობ, მხოლოდ ვაზნის მკერე ადგილს კემმარტების აღსაღვანად და სიპართის გამოარკვევად... და თუ დამიბეჭდეთ, ვთხოვთ, მკერე შენიშვნაც ვაუკეთოთ სქოლიოში.

— მიზრძეთ.
 — ეს წერილი და შენიშვნასაც აქვე დაეაწერ, თუ ნებას მიზრძებთ...
 — ინებებთ...

საწერი კალამი და ქალაღი მიეაწოდე.
 მე წერილი ჩაეთვალადრე.
 მე ზემორეც მოვიხსენიე, რომ იაკობი თავის სახელმწიფანლოში შეტანილ ყოველ სიტყვას, ვანსაყუთარებთ ამა თუ ამ თავისებურ გამოთქმას ამფულეს და ჩამულულს, დიდსა და პატარას, სწავლულს და უსწავლულს ჭითხავდა, პრესაში არკვევდა. ამ ქვემორეც მოუყანილ წერილში აღნიშნული სავნის შესახებ ქართულ პრესაში პოლემიკა იყო აღებული; ამ დროს ეურნალისტებს, რედაქციის პატრონებს, ეს საკითხი აღბად თავმოსაბეზრებლად მოსრევენობლად და იაკობისათვის წერილი აღარ დაუბეჭდეთ. იაკობი კი მოყამათეს, როგორც იტყვიან სულამდის ჩაყებოდა, თუ მისი აზრი საეკუოდ მოეჩვენებოდა.
 ეს წერილი ოცდაათი წლის წინათ მე დაებეჭდე, — მომყავს იმის ცხადსაყოფელად, რომ ახალმა თაობამ ვაიგოს, ასეთ ზემორე-

ზემსაც კი, როგორც იაკობ ზოგებაშვილია, რა ბრძოლა უზღებოდათ როგორც გარეშე ისე შინაურ მოწინააღმდეგეებთან.

აი, ეს წერილიც თავისი შენიშვნით:
 პატარა ღია პასუხა დიდს ღია წერილზე
 ბატონო ლაერენტი წერეთელი. ზემის მხრივ უზრდელია იქნება უპასუხოდ დატოვოთ თქვენი ღია წერილი, ზემდამი მომართული. ამის გამო მოვასხენებთ შემდეგსა: „დედა-ენის“ უყანასწავლს ოცდა-მეათე გამოცემაში, რომელიც უკვე ათასობით მოიფინი საქართველოში, ოფოფი აღარ ვაიძახის არც „კუქუსა“ და არც „პოპ-ოპ-სა“. მთლად დამუწეხებულია. ამ შემდეგშიაც მუნჯად დარჩება, რადგანაც „დედა-ენას“ კირავთ ევარება უყოფლი საეკო რამე. და ეს დამუწეხა ახიე არის ამ ფრთოსანზე, რომელიც იმდენად გურყვევლად ბურტყუნებს, რომ ერთს ქვეყანაში ასე ესმით მისი ბურტყუნი, მეორეში ისე, მესამეში სხვაფრავ და სხვანი. არა ჰვავს გუგულსა, რომელსაც ერთსა და იმავე გარყვეულს ზნას მკაფოოდ ვაიძახის ყველგან და მოვავონებს ინტელაგენტს, რომელიც მტკიცედ და ცხადად აღგია ერთსა და იმავე მიმართულებასა ყველგან და ყოველივეს.
 თქვენი, ბატონო წერეთელი, თქვენსა შინც ნუ დიშლით, აბრძანდით თქვენს ახალს სამშობლო — შინდისში, ახალი დაწერილებითი გამოიფება მოახდინეთ შინდისელი ოფოფის ხმურტობის შესახებ, ნორტებზე გადაიღეთ მისი ბურტყუნი, ვრამოფონშიაც ჩაბეჭდეთ, როგორც ეს ვარჩიათ „სახალხო ვაზეთის“ ასოთ-ამწყობისა და გამოაწეხეთ, გამოაქვეყნეთ. და ყველა პედაგოგს, რომელიც ისარგებლებს თქვენი აღმოჩენით, გადააბდეინეთ თქვენი ასოთმანი, არც მეტი და არც ნაკლები.

იაკობ ზოგებაშვილი*.
 ბატონო რედაქტორო! ეს პატარა წერილი გავგზავნე დასაბეჭდად „სახალხო ვაზეთში“, სადღე იყო მოთავსებული ბ-ის წერეთლის ღია წერილი, მაგრამ რედაქციამ არ ინება მისი დაბეჭდვა. მართალია თვით მან, რედაქციამ, სამსახრო კუდი გამოაბა წერეთლის წერილს ასოთამწყობისა სქოლიოთი, მაგრამ ეს მიიწეც მე უფლებებს არ მაქვს უპასუხოდ დაევეტოე ღია წერილი და არ ვუძღვნი ვთხოვე პასუხი ბ-ის წერეთელსა. ამის გამო კოხოეთ ეს ჩემი რამდენიმე სტრიქონი მოაქციოთ თქვენი ეურნალში. ა. გ.

იაკობ ზოგებაშვილის ეს წერილი დაებეჭდე „თეატრი და ცხოვრების“ 1910 წლის ოქტომბრის ნომერში (№ 39), ზოლო გქვისი დღის შემდეგ 9-10 ოქტომბერს ღამით მე შემიპურეს (მკერული ნომერი მანქანაზე გამუხებული დარ-

* ეურნ. „თეატრი და ცხოვრება“ 1910, № 39, გვ. 12, ზანგისმა ჩემია — ა. ა.

ნა), ჯერ თინდარმერიაში წამიყვანეს, მერე მეტრის ციხეში, სადაც ოთხ წლამდე დავაჯი-
ბაკობ გოგებაშვილს ეს პოლემიკა როგორ დამ-
თავრდა აღარ ვიცი — ამის შემდეგ არც იაკო-
ბი მინახავს.

3

1912 წლის იანვრის 2 თუ 3 დღით მეტრის
ციხის საყანში სარკმელი მომირაკუნეს. მივირ-
ბინე. ვარედან ჭოლა ლომთათიძე მომდგო-
შოდა.

- ვაიკე?
- რა?
- იაკობი აღარა ვკვავს.
- ვინ იაკობი?
- გოგებაშვილა...
- როგორ თუ არ ვკვივს...
- გარდაცვლილა...
- ვაი, შენ ჩემო თავო... მგერამ რას იზავ, ყველა სიკვდილის შეიღნი ვარა...
- იაკობი „ვევლსში“ არ ჩაითვლება... ის ჯერ კიდევ საჭირო იყო ზენი ქვეყნისთვის. გაკვირვებით შევხედე, შემდეგ მივუღე:
- „ერთი წავა და სხვა მოვა“... ხომ ვაგი-
გია.

- ვიდრე მოვა...
- რა ეშველება...
- მართალია, აღარაფერი ეშველება, უნდა-
ნოდევ მოუვლიან, მაგრამ ჩვენც — პოლტა-
ტობრებმა — ჩვენი ხმა უნდა შეუვეერთოთ ჩვე-
ნი ქვეყნის ხმას...

მთხრა ჭოლამ.

ამან კიდევ უფრო გამიოცა. როგორც ცნო-
ბლია, ჭოლა, მეორე სათათბიროს ღებურტა-
ბიო, სოციალ-დემოკრატიული ფრაქციის წევ-
რი, მიმდევარი იმ პარტიისა, რომელიც, ჩემი
მამინდელი რწმენით, ერთგულ მიმართულე-
ბის მოღვაწეობას მიიხდამიანდა თავზე ხელს
არ უსვამდა, ახლა კი ეს მათი წევრი, ქართ-
ველთა ერთგულ ფრონტის ერთ-ერთი მო-
წინავე მოღვაწის გარდაცვალებას ასე სწუხდა.

- რაღას მომჩერებხარ, დიწერე პატარა წე-
რილი და დღესვე გაგზავნე როგორმე...
- რა წერილი?
- თანატოლობის, სამშობლოს, მწუხარების...
შენი სწული არ იყო, შენ უკეთ არ იცი, ამ
შემთხვევაში რა უნდა დაიწეროს...
- მცდი თუ რა არის, — როგორ შენ ჩემ-
ზე ნაკლებ გიქრის კალამი...
- როგორ თუ გეცდი, — გამოცდისათვის სად
მკალიან... დასწერე ჩქარა...
- ვთაყვია ვე ისეთი დიდი კაცია, რომ სად
შეწევდება... სჯობია, შენვე დასწერო, ან სხვას
ვისმეს დაწერიოს.
- ვინ სხვას? — იმით, რომელთაც ნაციო-

ნალური ნაციონალიზტობისაგან ვერ გუარჩე-
ვით? რასაც გეუბნები, ვაუკეთ...

- არაფერი გამომიოცა.
- არ გამოვა და დავხველო... დასწერე... ჩქა-
რა, სტამბიდან ბიჭები ამოვლენ, ეგება დღე-
ვე გაივზავნოთ...

(იმ დროს მეტრის ციხის სტამბაში პატრი-
რები მუშაობდნენ, ხოლო მმართველა დაქი-
რავებული კაცი იყო, იმხანად ნესტორ გელთ-
ვანი თუ ლუარსაბ ხელაძე).

ექვე მივქექე, მოკლე სამიშრის წერილი
დაწერე პოლიტპარტიების სახელით და კო-
ლას მივანდე, — იცოდე ნაქარგვია...

— ესე სჯობია. — მომიგო, შემდეგ ჩათვ-
ლირი და წამოილაპარაკე: ერთი-წინადად-
ება შეიცვალოს... დაჩრებს, რედაქცია მოუ-
ვლეს...

წაიღო. ჭოლამ ეს წერილი, გადაწერილი,
იმავე დღეს ციხიდან ფარულად გაატანა ნეს-
ტორ გელოვანსა თუ ლუარსაბ ხელაძეს (ას-
ლაც ცოცხალია).

4

როგორც იყო როგორც მეტრბოლი, სამშობ-
ლოს ქვეყნის უფლებათა, პედაგოგიურ შეხე-
დულებათა და საკუთარ რწმენის დაცვის საქ-
მეში?

დაუნდობელი, პირდაპირი, შეუდრეველი,
ურყევი, თავისი აზრის გამარჯვებისათვის მოწი-
ნალმდევს, როგორც იტყვიან, სწულამდე ჩა-
ყვებოდა...

სამშობლოს საღარაგოზე ისე იდგა, ბასრი
კალამით, როგორც ერთეულ მეორე მტრის წი-
ნალმდევს ხმალამოლებული.

საქართველოს გაერთიანების, აღორძინების,
ვათეოტნობიერების საქმეში თუ ვინმეს დი-
და ღვაწლი შეუტანია, იაკობი იქ პირველ რი-
გებში თუ არა, არც უყანისკნულ რიგებში იდ-
მა.

და დღეს, როცა მთლიან საქართველოს გუ-
ლის ცემას ვისმენ, მარად და ვველგან იაკო-
ბის გულის ცემა მომეხმის... როგორც ღრუბ-
ლებში შემოქრბილი მზის სხივები, მისი სახე
ისე მესახება.

ილია თუ ღრმა აზრთა მწვედელი იყო, ძილ-
ში ჩაფლულ ერის ვალეოტებისკენ მომწოდ-
ბელი, აჟაკი — ერის გულში რწმენის ჩამთესი
და უცუთესი მერმისის ნაპერწყალთა მკვერავი
და მამულიშვილურ ვრძობათა კოცონის აშ-
ვნები, იაკობი — ამასთან ერთად — ბნელში
სინაჰლის შუქი — სიბნელის მფანტავი, ერის
საკუთარ შეგნების ფეხზე დადგომისათვის ყა-
ვარჯნის მიმწოდებელი.

ალექსანდრე კალანდაძე

მუღამ ახალ ტალღაზე

განსაკუთრებული ნიჭის სახითად არ ვამოძიებ, რომ ლიტერატურასა და ხელოვნებაში შენა დროის სიახლეთა მდინარეებს შევმოხვე; მას შეტწილად მიმბაძველები მოხვედრებიან. ჰუმანიტარული ტალღების წინაშეა საკუთარი გზის გაკრა, მიმბაძველობისადმი წინააღმდეგობა, მოძველებულისა და ცრუნიჭიერებისგან თავის დაღწევის ენერჯია, დაუცხრომელი სწრაფვა — გაუსწრო დროს და არ მოხწყდეს სიახლეთა ტალღებს.

კ. კალაძის ლექსების კრებულზე საუბარს ამ განუდებელი მსჯელობით იმიტომ ვიწვევ, რომ იგი თანაბრად საინტერესოა პოეტურ-საზოგადობრივი და შემოქმედებითი ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით.

განა წარმოსადგინა ყურადღება არ მივაპყროთ იმ ფაქტს, რომ პოეტი, რომელიც ქართულ პოეზიაში თან შემოხვევა საბჭოთა ეპოქას, ქმნიდა ქართველი მგონების უბრწყინვალეს თანავარსკვლავედში, მათთან შეფარბსა და თანამეგობრობაში, დღეს, ზამოცდაათი წლის მიჯნაზე, წარმოსდგა ჩვენს წინაშე თავისი ყველაზე მშვენიერი კრებულო, რომელშიც თითქმის მთლიანად ბოლო წლებში შექმნილი ნაწარმოებებია შეტანილი!

ეს კრებული საუკეთესო დადასტურებაა, რა ძალა ჰქონია შემოქმედლის უყარობის გრძნობას, თავისთავის რწმენას, მიღწეულობისადმი კრიტიკულ დამოკიდებულებას.

პოეტს მძაფრად უგრძნვია, რომ მისი პოეზიის ზოგიერთი ნაწილი დროის მიწვევით იყო უგრძნვია, რომ პოეტნიციურად თავის შემოქმედებაზე მალა იდგა, მეტი ძალა ჰქონდა და მეტის მიღწევა შეეძლო.

თავისთავად, ალტაცებისა და მოწიწების ღირსია პოეზიისათვის ასეთი ერთგულება და თავდადება. ის ნაბეჭარსაუყუნოვანა გზენა, რომელსაც პოეტი ხელ უფრო და უფრო მალდა მიხუდავდა.

ამგვარი შემოქმედებისადმი ინტერესის სიღრმეა, რომ მასში ტრადიციისა შედის არა როგორც გამოცდილება, არამედ როგორც ცოცხალი ელემენტი, რომელიც განუწყვეტელ სიახლეთთან წრთობაში სრულიად ახლებურ და მტიციე შენადნობს იძლევა. თუ ამ მხრივაც შევხედავთ, კ. კალაძის შემოქმედება არა მხოლოდ თითქმის მთელი ზამოცდა წლის ცხოვრების მატინაა, არამედ იმავე პერიოდის ქართული პოეტური სამყაროს მოზაიკაა, რაც იმითაა განსარობებული, რომ სიახლეთა ტალღები, თუ ჰუმანიტარული სიახლეთა, ყოველთვის შეიცავს იმას, რაც ყოფიერების ახსოვა და მშვენიერებით მარადიულია.

კრებულის ერთ-ერთ მგრძნობიარე ლექსში „მამა“ — ერთდროულად გამხელილია სიკაბუკის შემოქმედებით ოცნებათა აუნრულებლობის მიწვევები, უყარობის ტანჯვა და ტალანტის რეალიზებისთვის ახალი თავდადება მძაფრი ენერჯია. პოეტური გულწრფელობის სტიქია აქამდეც მისულია, რომ კ. კალაძის გაუწიარეს და ამ ახალ კრებულში აღარ შეუტანია ის ნაწარმოებები, რომელთათვისაც სამართლიანი ქება დაუშასაბურებია.

რა მოგვცა ამ უნიკალურმა შემოქმედებებმა გმირობაში? რა შემოძლია წმინდა გულითა და სინდისით ვუობრა აუტორს?

კ. კალაძის ყველაზე საუკეთესო ნაწარმოებები შემოძლია ამ უყარსკენელი წლების მან-

ძილზე, როცა ავტორმა ექვს ათეულ წილს გაადაბოჯა. ამ ლექსებში გადაღებულია გაუბრალოებული რელიზმი და თემატიკური შეზღუდულობა, ავსებულა სულერი ცხოვრების სიმდიდრით, გამოცდილების სიბრძნით, სრულიად აშკარა მოტივების გაღრმავება, თემატურა გამრავლებიერება, სამეაროსადმი მეტა თვისუფალი დამოკიდებულება, სულის გაფაქვება, პიროვნების ფსიქოლოგიური სირობე, სიტყვისა და საერთოდ მხატვრული საშუალებების ეკონომიურობა და სიზუსტე, სტრუქტურული ვარიაციები, და, რაც მთავარია: საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აქტუობის ღრსიული მხატვრული პასუხისმგებლობით წარმოჩენა.

შეათო ლიტერატურულ-პიროვნული თავისებურებებით, ეროვნული თვითმყოფობით კ. კალაძე პოეტთა იმ მკორერაცხოვან რაზმს ეკუთვნის, რომლებიც დღეს მიმამყველობასა და ემპირიულ ფსიქოლოგიზმთან დაპირისპირებაში, ჰემშარიტი, სიხლსავსე ხელოვნების სადარკოვნე დგანან.

თუ გავიხსენებთ, რომ მწერლობას არასოდეს მიმამყველობაზე დიდი მტერი არ ჰყოლია და მიმამყველობა უნიჭობის, უნაყოფობისა და უმწიფარობის უპირველესი ნიშნია, ნათელი ვახდება პიროვნული პუტაფორიულობის, ინტელექტუალური ნატურალიზმის, იაფფასიანი სენსაციურობის, მიამიტური მანაპულაციების ფონზე ასეთი ენერგიული, ქართული კაცის ალალი გულის, უბრალოებისა და, უშუალობის გამომხატველი შემოქმედების მნიშვნელობა, უკომპრომისოდ მხარდაჭერის ღრსია სულმოკლე მოდურობის დაუფიქრობა, სენსაციური თემებითა და ფორმებით სპეკულაციის იგნორირება, მკვირთობის ნაცვლად ალაღმართალ პოეტურობაზე დანდობა.

კ. კალაძე გუღიანი პოეტია — შემართებული, ვაჟაკური, მარად სიცოცხლის მოწურებულუ და დაწყებულუ. მისი შემოქმედების ამ მთავარი ძარღვის სათავე გრ. ორბელიანი და გ. ლუონიძე, სიცოცხლის იმ პირველყოფილი ტრფივლებით, რომელიც ქართულმა ხალხმა თავის მამე და სახელოვანი ისტორიის მორალურ-სასათობრივ დომინანტად მიიღო წინამართვან და სიცოცხლის მტანწყველი გზით მსუბუქ და ხალხიან აღიარებას გამოხატავს.

გუღიანი სიტყვა და განწყობა კ. კალაძის შთავონებს ამოსავლია. ეს მოულოდნელად მოვარდნილი სიტყვა პოეზიასთან მიღწეარობის ფიცვარცხლია, გულთა შორის ხიჯია, პოეტურობის გათანაზიარებას პირველარსია:

„რისი თქმაც სიტყვას არ უნდა — არ თქვა“ — პოეტური ხელოვნების ბრძნული ფორიზმია!

თუ ყველა ჰემშარიტი შემოქმედის წული, გონება, გრძნობა, დაკორვებები, წარმოდგენები და სურვილები მუდამ რადიკლურ გრძნულ წერტილში იურის თავს, კ. კალაძის მწერტაში ეს სათავე გუღიანი, ალალი, ძლიერი და ძეღიანი სიტყვა, ხოლო სიტყვის ძლიერება თავისთავად არისა და გრძნობის ცხოველყოფლობის გამოხატულებაა.

ერთი შემდეგით, უწნაური პოეზიის ლიტერატურულულობაზე მხეღობა, მაგრამ აღამიანის გულს ადღენილა ლექსებში, მოთხრობებში, რომანებში, უთუოდ დაბადა ამ ცნების საქიროება და ვალეჯა მხატვრული ლიტერატურის, პოეზიის საზღვრების პრობლემა: სავალდებულოა თუ არა ხატოვნება, სურათოვნება, გრძნობა, თუ საქმიანია მხეღობა იღენის საილუსტრაციოდ. ლიტერატურის ისტორია აღასტურებს, რომ აღამიანთა გულს ადღენილი ნწარმოებები შეკვრადმობილი რჩება და ვსაც მეტისმეტად წერილი ძაფე ურთავს, იმ ძაფით მცოცხლო ვერ მოუქსოვია. შხოლოდ ცოცხალს შეუღლია ფრთა ახსახს, ფეხი აიღვას, ხალხში გავიღვს.

მდღევარე, ცოცხალი სიტყვა კ. კალაძის პოეზიის ფასდაუღებელი სიმდიდრეა:

ბრმა უწყვობა დამისმობდა ალაბთ
 გონების,
 რომ დავხვედროდი მზის ამოსვლას
 ხმაგაყმენდილი
 აწ ზემი ხალხის გამარჯვება ვთა არ
 ვდილო —
 მმადრი გარჯაა საამყოფლო, სამარადილო —
 საუფშავოზე ვაჟაკივით დგას ზემი სიტყვა!
 როდენ ბუნებრივთა და დამახასიათებელია:
 ვაღებ ცის კარს — გაუმარჯოს ცხრა
 მთას, ცხრა წყაროს!
 საქართველოდან ვუთვალთვალუბ კვლავაც
 სამყაროს —
 პირველი სიტყვა არის მშობა, არის
 ფიცვარცხლი
 პირველი სუნთქვით ვაგარალოთ კერაზე
 ცეცხლი!

კ. კალაძის პოეზიის დედანერვად გახდევს საზოგადოებრივი გულშემატკვრობით გამსხველულობა. ეს ახალი კრებული იმის დდასტურებაა, რომ საბჭოთა საქართველოს მახევაარსაუკუნოვანი ისტორიის გზაზე შემოქმედის ხალხის ცხოვრებით უტპოვრია, ქვეყნისთვის სამსახური ვაუწყვია, არცერთი მნიშვნელოვანი მოვლენა არ გამორჩენია და მუდამ იმთ ავანგარდში უთყოლა, ვსაც კი მისი წინსვლიზაფვის სახეყოლი რამ ვაუკუთებია. აქტუობითა საზოგადოებრიულობა, რომელიც მას ქართული მწერლობის მაგისტრალურ ტრადიციებთანაც ახსიხლობრცებს და საბჭოთა ლიტერატურის

არსებით ნიშნის შეადგენს, უმოკრესი წყაროა კ. კალაძის პოეზიის განუწყვეტელი და უოველ-მხრივი თანადროულობისა. ამ ნაწარმოებებს განუზომელი მორალურ-ესთეტიკური ღირსე-ბით ამოკის საზოგადოების წინაშე პასუხის-მგებლობის, მოვალეობის, მოწინებია გრძნო-ბა, ადამიანთათვის ცხოვრებისა და ტანჯვის მკაცრი სიმართლე. პოეტს არ რჩება არაფე-რი, რად ქვეყნის „საღიხნო, სამწუხარო და საღარადელია“. მისი ღირსიული კვირის და პერ-სონაჟები ცხოვრების შუაგულში — შრომისა და ბრძოლაში ტრიალებენ, ხალხის სისხლსავსე უოველდღიურობით ხუნთიქვენ. ნაწარმოებთა სიუჟეტებს კ. კალაძე მხოლოდ პოეტურობის-თვის კი არ იჩენს, არამედ მათი საზოგადო-ებრივი მნიშვნელობის გამოც. მისი შემოქმე-დებმა განსაზღვრება ამ აზრისა, რომელიც ერ-ტროი ლექსის სათურად ქვეყნში: „მხურს უველგან ვიყო“. როგორც თავისი ღრობს მოვ-ლენათა მხატვრული მემბატიაზე, ის, მართლაც, უველგან ასწრებს.

კ. კალაძის პოეზია, რომელიც დამკვიდრების სტიქიით გამოირჩევა, თვითმყოფლობის უტყფ-არ ანალოგიებს პოულობს:

ჩაფრენია ჩამოქცეულ ფერდობს ფესვი,
ფიქრობს ალბათ: ენით კლდესაც
გაყარღვევაო.
— ალალ იყოს მთის ნაყური შენთვის,
შესვი
ვესმერები, რომ როგორმე გავამხრევი!
ჩაფრენია ჩამოქცეულ ფერდობს ფესვი,
და მეც მისებრ გადაღლილი მჯავ მიცემს!
კიდევ ერთი ღვარი ტალღა, კიდევ ერთი,
და მეც ჩემი გაზაფხული ვამღვიებებს!

მკითხველმა უთოოდ შეამჩნია, რომ კ. კა-ლაძე უარესად ტემპერამენტიათი პოეტია და, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ტემპერამენტი რიტმი, პათოსი, ენერჯიაყაა, კიდევ უფრო აშკარა ვახდება მისი პოეტური სიტყვის ძლი-ერება. ამ ლექსებს ზედ ასხა გრდემლზე ქედვის ცანკახლი გრძნობის სიფიცტ, აზრის უყოპპროსისობა, პოლიტიკური ვნების სიშიშ-ველე. კ. კალაძის პოეტური ტალანტი უველა-ზე უფრო სწორედ იქ ვლინდება, სადაც მასი ტემპერამენტი ნაპირებს ვადიდის, როცა ცეცხ-ლგამჩნე, ამანთებულ პრობლემებს სწვდება, სულღრთობა, სიყვარული იქნება თუ სიძულჯა-ლი, ქება თუ გმობა, ვნებათა სიმძაფრე მუდამ განუშორებელია.

ტემპერამენტის, როგორც კრიტიკიუმიის პრინციპული ღირსება ის არის, რომ მისა ვა-მოგონება და შეთვისება არ შეიძლება; მას ნიაღვარივით თან მოსდევს სიტყვათა და წინა-დადებათა ინტონაციური მრავალფეროვნება, სიამაროს განცდისა და ზედვის ორიგინალური

ფერა და იერსახე, ფიქრისა და გრძნობის მევეთრი მოსახვევები; იგი გამოირჩევა... საბუ-ების პრეტენციოზულობისა, მანერტულობის,

კ. კალაძე წერს, როგორც ეწერება: მხატვ-რული თქმა, მტატორა, შედარება, ეპითეტი მოდის ზუსტად მაშინ, როცა და სადაც მისი მოსვლის დამაია, არ შეიძინება შთაგონების ძალმომრეობა და ნაკეთობა; ტემპერამენტის გამო მის ლექსებში მტტი პათეტიკური რიტ-მულობაა, ვადრე მელოდოლორბა. ესაა ცოც-ხალი მტტუველების პოეზია, რომელშიც ზედ-სართაეები სწარბობს ზმნებს, ენერჯია ტექნი-კას, მოქალაქეობრივა — პაროენულს, სიმძაფ-რე — სინატიფეს, მორტოლოგიურს — ფონე-ტიკური; სრულიად ნათელია „ვტაკური“, ძლიერი ბგერებისადმი სტიქიური მიღრეაღე-ბა, თუ, რა თქმა უნდა, უოველვე ამის ცაღ-მსრივად კი არ გვივებთ, არამედ ღახსათოე-ბისა და შეფასების ფორმად. ტემპერამენტის ნაყოფია ლექსის წიაღში უნებლიეთ და მო-ულოღენელად გაჩენილი დიალოგები და რეპ-ლიკებიც, დაკუნთული ფრასაც, უწყვეტი ემო-ციური ტონი და ქარიშხლიანი სუნთქვა.

ტემპერამენტი ჩვენი ერაყნული თვი-ხებაა, რომელშიც ქართველი ხალხის უშუალო-ბა, პირდაპირობა, ხულის სიწმინდე, გულის ამღერება, ალაღმართლობა, უბრალოება, ძმო-ბისა და სიყვარულისთვის მწადყოფნა, ბო-როტებისა და ვერაგობისადმი შეურაცხებლობა ცხადდება. ამიტომაც იქცა ის ჩვენს მწერლო-ბასა და ზელოვნებაში ერაყნულობის დედა-ფუძედ.

კ. კალაძისთვის ამ ფაქტორის მნიშვნელობა სტიქიურცაა და გაცნობიერებუღიცი:

არა, ამ ქვეყნის გაზაფხულზე არ უნდა
წეროს,
ვინც ზამთრის მონად გაჩენილა და
კულაქუცაღ!
მეუბნებთან, ხომ არ ხუმრობ, ხომ არ
ერთობი,
რომ გღვსკაცივთა ცელით საითხ სიტყვას
ენდობი.
არა, გულისთქმას ვერ ჩაეამყავდეც ცოც
იკლდამაში,
ბავშკოვით მთეყარს დაუნდობელ
ცეცხლთან თამაში.
ყოველთვის უფრო მიღქრია ბედის ცდა
მამინ,
როცა ის ცეცხლი უცებ ჩემშიც
შეშინისა!
მწერ, უმეტეველო დუმილისთვის არც
მე შეალა,
და ლექსიც, ლექსიც უდარი ნაპრწყალია,
სწორედ ამ ბებერ წეყნებთან ატყვილ
სიწყის!

თუ ყოველ შემოქმედს თავისი ხავერდებუ-
ლი ჰქონია ხედოვნების ქალღმერთთან, ე. კა-
ლანდი ვარძობის, რომ ტემპერამენტის დაუს-
რომლობა უნდა სთხოვოს მას.

ე. კალანდი მუდამ იყო საბჭოთა დღევანდე-
ლობის პოეტი, თუ ვინმე, „კომპანიატორი პო-
ეტი“, ამ სიტყვის საუკეთესო გაგებით.
ნახევარი საუკუნე ჩვენი ქვეყნის ცხოვრებაში
არ მომხდარა არც ერთი ცოტა თუ ბევრად
საუბრაოდებო ამბავი, რომელსაც ის პოეტუ-
რი სიტყვით არ შეხშიანებოდეს.

ახალ კრებულშიც ე. კალანდი ვახუშტის ტემ-
პერამენტითა და შოკოლადით უმღერის საბ-
ჭოთა ხალხის შრომით თავდადებას, ზუთწლე-
დის ვმირებს, კოსმოსის რაინდთა შემართო-
ბას, რესპუბლიკის აღმავლობას:

მზე ისევ ვულის ძაფზე ჰკიდია...
ისე ვით ცხრა მთამ, ცხრა მუხამ,
ხევის ცხრაკაბა მღარაომ,
მეცხრე ზუთწლელის შეტევი,
ახლა შენ უნდა ვახარო.

ე. კალანდი პირველთაგანი მივხალმა ქართვე-
ლი ხალხის ცხოვრებაში ბოლო დროს მომხ-
დარ სასიკეთო ცვლილებებს და თავისი მარ-
თალი, ბასრი პოეტური სიტყვითა თუ მოღვა-
წეობით მხარში ამოუდგა რესპუბლიკის მოწი-
ნავე ძალებს:

ჩვენი დღევ დადგა ახლა ქართველებს
მზე მაღალ ქედზე წამოგვეწია...
ბზარს მყერღზე ავლავ ის ცეცხლი

ამრთელებს,

ხმალს რომ შტრის ხმაზე ჩამოაკვესია.
ჩვენი დღევ დადგა ახლა ცათამდის
უნდა ამაღლდეს ჭერი სახლისა
და შევი უყვე შებღზე ვადამდის —
მეც ვარ ისტატი ამ სახლისა!

პოეტს უფლება აქვს ამაყად თქვას: „მე ვარ
ერთგული ამ წუთის, ამ წლის“, თუმცა კრე-
ბულში ნასახივ აღარაა ფაქტობრივი ეპოქა-
ულობისა, არამედ ყოველდღიურობა აღუქვი-
ლია დროის კოლორისა და ხელეიერ განწყობი-
ლებაში.

ე. კალანდი იშვიათად მიმართავს ყოფითს
ცხოვრებისეულ სიუჟეტებს, მაშინაც კი, რო-
ცა სიუჟეტის კონკრეტულობას ვვარძობთ,
პოეტურიზაციის ხარისხი იმდენად მაღალია, რომ
ამბის რეალობას პოეტური გამოთავისა მტე-
როვნება სძლევა.

ძალიან იშვიათია ისეთი ქართველი პოეტი,
რომლის შემოქმედებაშიც ასე ძუნწად გვხვდებ-
ოდეს წარსულის ვმირთა და ხარბაღთა, შე-
ფეთა და წმინდანთა, ცხტე-კოშკთა და ბრძო-
ლის ასპარეზთა სახელები, მაგრამ ამგვარი
სტატიტიკა უფლებას არ იძლევა ვთქვათ, თით-
ქოს, ე. კალანდის პოეზიაში ერის წარსული

იგნორირებული ან გაფერმკრთალებული იქონ-
ისტორიული, როგორც თანამედროველი ეპოქა-
რი ფონი და ლირიული კალიბრის უფრო ზუს-
ტად ყოველდღიურში ჩაბეჭდილი სევდიანი ხმა,
ხალხის ცხოვრების მთლიანი აღქმის ზურაოს
ქანის. ლექსებში არცაღალია წინაპართა სუ-
ლისკვეთება, ხასიათი და განწყობილება, პო-
ეტი ერთვებულა სულის გამოვლინების მოუ-
ლოდნელ, ეფექტურ ფორმებს პოელობს. ხან,
ეს არის შემოქმედის ქართველის მონუმენტუ-
რი სახე, რომელიც თავისთავში შეუპოვრობას,
მინანსწარსულობას, სრულყოფისადმი სწრაფ-
ვას და სულის სიმტკიცეს წარმოგვიჩენს:

შესკიდებხარ, მერაბო,
მეტყველ ქირსა და ვაგბას,
დროემით უყვე ვაზარულ
ზარს ვინდა ენა აგბას.
შენი ბაზბაჯი ბიჭები
მოდიან, მიმედ მოდიან —
მამამათა ლხვარი
ძირს დასაგდები როდია!

ამ ლექსში („მზარზე ხელს დავკრავ მე-
რახას“) ვეშარბიტად ანტიკური ეპიკურიზითა
და უბრალოებითაა გამოტყნული ხედოვანის
უკვდავ სული თავისი მარადიული და ერთვ-
ნული განვითარების განუწყვეტლობაში. ათო-
ბით ისტორიული სახელი იმდენს ვერ გვტყ-
ვის, რამდენდაც ეს ორი სტრიქონი: „მამამათა-
თა დავხვარი ძირს დასაგდები როდია“

ღიღი სინათლია და ვაყვარობითა ამ პატა-
რა ლექსში შეზავებული წარსული, დღევანდე-
ლი და მომავალი, ლირიული სევდა და ეპი-
კური სურათოვნება, მინატიურული შეტაკება
და მონუმენტურობა:

დაუძამით კუნთები
ბიჭებს კი არა — იმედებს!
და დედა, დედა მშობელი,
მათ როცა აგრე იმეტებს —
გულგატეხილი არაა,
გული მეტადრე მრთელია,
თუმცაღა სიტყვა ჩაქტრობ
ცეცხლივით აღმობღენია!
რა ხელმართალი ვაიცი ხარ,
ქება შენს მედვარ ძალღონეს!
აქ ერთხელ უყვე სიობლე
სეთი ძალით ჩაქლოვს.
მზარზე ხელდაკრად მიიღე
ეს ჩემი სჯა და მწყლობა:
ყოველოვის დარდი იმარჩეებს
და არა უღარდელიობა.
შენ რომ ააგე სამრეკლო
ასი ცისა და წლის არა...
კოდეეაც დაიზრდებთან
იღვეთს ლეკვები მგლისან!

ხანაც, წარსულის პატრიოტული ვაზრება გამოქანდაკებულია ერთ უბრალო ქვაში, რომელიც თავის თავში ატარებს ერის შეუღებულ შეშოშმემდ, უპავედ სულს, ხალხის კულტიპორ ნებისყოფას, დედა-შვილის, შიშ-ლიხა და ნაწილის განუყოფლობას, დროთა მონაცვლეობის ფსიქოლოგიურ-სულიერ აღ-ნაბეჭდებს:

მე ქვა მერქვა... ციხის ბურჯებს
მეც ერთ ბურჯად შევეშენდი,
რომ დანგრევას ვაღაურჩეს
ჩემი შავმეთ-ერუშეთი...
მეც ქვა მერქვა, მერქვა ბრეში,
ქვაშლილი და ქვა უტეხი,
მეც რუსთავის საბირველში
ჩემს მომავალს წაუღდექი!
ამდელ-ამდელ ქვა ქვას აქუცა,
ქვა ჩუქურთმად ვაათაღა,
მგერამ იმ ქვას რა დაეარქვა:
ფუტემ ქვეშ რომ დაიტანა?!
აქ ხომ ქვეუნის ამალღების
საბირველი არის დიდი,
და სასწაულს ჩემივე ძელების
გაქვავებით განვიცდიდი.

ხან ეროვნული ხული და პატრიოტული მგზნებარება წარმოსახული მოსაყურ ეთნოგრაფიულ სურათებში:

გაუბარაათ ზღაპარი ცხენზე
ასკოკა ტურბიეთი,
წინწილაც იქვე ფუნჩინში
ჩამჭრაღა კრიმინალებით.

ხანაც, სამშობლოს ტრფილს განგვაცდევინებს მტყუველი პეზაუა, ბუნების უბრალო კონტური ან ისტორიული ხედი: არა და არა, სამკვიდროდ ამ კლდეებს ერთიე არა სჭობს: კავკასიონის კლდეკარი სიცოცხლეს ისეე სდარაჯობს!

საბჭოთა პოეტის ეროვნულ მსოფლგანცდას მყოფრად შესისხლბორცება ინტერნაციონალიზმისა და ხალხთა მშობის ნულანკვეთება, რომელსაც, გარდა იმისა, რომ ის უველა ნაწარმოებში გამოსჭვივებს, კ. კალაძე უძღვინებს ლექსების ციკლს „ფიქრი გზადაგზა“. დიდი აღიარება მხოვა აქ გაერთიანებულმა ნაწარმოებებში: „მოსკოვი, ქვის ზიდი. ნ. ტიხონოვს“, „სისწარის, ვოლგა, იაროსლავი“, „კოლგის ნაპირი“, „ლენინგრადი“, „უკანასკნელი ხიდი მტკვარზე“.

პატრიოტულ-ეროვნული მრწამსის გამოხატვის აზრობრივ-პოეტური მრავალფეროვნება სინთეტურად რეალიზებულია ვრცელ კმნიღებებში: „კოლხური ნოველი“, „ფიქრები“, „მამა“.

პირველ მთგანში პოეტი აღწევს დროთა ერთიანობის ხილრმისეულ წარმოსახვებს, ეტორიულ ეპოქათა სიშორე-სიბუნდოლის პირიპიბითობის განცდას, ადამიანურობისა და ეროვნულობის პრინციპული არსის ცვალებადობა-უცვლელობის, წარმავლობა-მარადიულობის შეგრძნებას. მისტიკურიცა და რეალურიც, გვაოცებს და კოდეც გვეჭრა ერთ დროსი მოქცეული პოეტური აშაფი ანტიკური ვანის ქაღაქის ბრინჯაოს ქაღდეგროზე, ზვენი დღეის ახალგაზრდა ხუროთმოძღვართა ვეგემზე, რომისსა და ენგურის ზეობის ნაყრამლებზე.

ცოში აქ ზემი კერის ევამლია,
მიწაა ჩემი კერის ნაქარა,
ჩემი პირველი მღვიმე ხეამლია,
იან, პირველი ჩემი ტიპარა.

სავანვებო გამოცვლევას თხოვს ისტორიულ-ეთნოგრაფიული დეტალებით მოჭიქული, ეროვნული გულისტკივლებით აღსავსე ემოციურ-საოტეკურა პოემა „ფიქრები“. პოეტმა გვაგრძნობინა ქართლის გულს განუყურნებლად დარჩენილი ჭრბლობის სიმძიმე, ვადმავამოღმა დარჩენილ მშათა ფიქრისა და ლტოლვას ერთიანობა, სიმედო და სახისარული: ხედავ? ხეს ეპი ეხვევა, დვას ოდა-სახლი, ნალია, და კერის პირად ზავშეების ქართულიე ნაუქარალია.

მწვავე პიროვნულ და ეროვნულ ტიპილს გვიშხელს კ. კალაძე ვრცელ პოეტურ ხალგაშა — „მამა“. აქ ისე ჩახვეულია ერთმანეთში ცრბული და ნუგეში, კვნესა და სიწანული, სასოწარკვეთა და იმედი, როგორც მოწმენდილ ცაზე ქარიშხლით მოვარდნილი სეტყვა და წვიმა შემარჩენილ ციკავში.

ამ ნაწარმოებთან ადგილებს მოტანა არ შემიძლია, არა იმიტომ, რომ მკვეთრად გამოსარჩევი არაფერია, არამედ იმიტომ, რომ მკვენსარე სიტყვა სიტყვას არ შორდება, ერთ მთლიან მდღეარებაშია გადახული და დაუწილადებელი სათნოების ძაფითაა ნაქსოვი.

ტრაგიკულის განცდითა და ანტიმურობის სინატიფით „მამა“ ქართული პოეზიის საქრეტომათო ნაწარმოებია.

ვინც სინამდვილეს უმტკიანეულოდ იღებს და ქვეყნად ჩახახა მზის მეტს ვერას ხედავს, ვერასოლგს გვას ვერ იპოვის ადამიანის გულისჯენ, რომელიც ტარჭებს და სისარულიისთვის არის განწეილი. კ. კალაძის პოეზიის დამაკვიდრებელი მათობა ტანჯავამოკილი იქედისა და რწმენის ძლიერებაშია.

...დი ველარ იტყვი — რა უკნია! —
სიცოცხლით სუნთქავს ცა და ქვეყანა...
არა, მერმისი არ გაემეტებს —
ვენდობის ისეე მე ზემს იმედებს!

ან:
სიყვარული არის ჩემი წმიდათ-წმიდა
ვინც დაეცა, — იცის:
რომ სიშარბილეს ბელტი ვერ დახვარავს
შეწის!

კ. კალაძემ რწმენისთვის თავდადებებს, ტრა-
ვიზმისა და ზეიმურობის ინტონაციებში ვანა-
ხაბერა ზღაბის რევოლუციური წარსული და
დღიდი სამამულო ომის გმირობა. ნიშანდობლი-
ვია გახმაურებული „უცნობი ჭარისკაცი“:

მწუხრი კი არა — ელეა მკაცრი:
ჩვენი გუქსასი ათასი კაცი
ისე, ვით ერთი
სამშობლოში დაბრუნებულა...
უნდა ჩავედეს წილში ვლოვაი
და შვის ჩისვლისას ყოველთვის მოვა
აქ ლამის ბინდი —
ჩანმოუსვლელი ვარსკვლავი დედა...
დღვა, თუ ბნელი ღამის ბინდა,
შე აქ უქრობი ცეცხლი მინათა.
დედავ, მწუხარე,
მინმოუსვლელ ვარსკვლავის დედავ!

ხელოვნებისა და ლიტერატურის ინტორია
კაცობრიობის ზნეობრივი ვანეთარების ინტო-
რიაცა; არაფერი ადამიანის გულს ისე არ
იზიდავს ხელოვნებისაყენ, როგორც სიშარბილი-
სა, სიყვითობა და ზნეობრივი ხიწმანდის პა-
თოსა.

სულს ახლისებს ამ ლექსებში მოყვანის თა-
ნაგრძობა, ადამიანის სიყვარული, ანგარებო-
სადმი შეუროგებლობა:

წარბშეყრული კაცის ნახვა ისე მიძიმს,
თავს მოთვალავ, სახე რომ არ ვაუენათო!

კ. კალაძის შემოქმედებაში დამაფიქრა შე-
მოქმედებს პირიქების სირთულემ. აშეთათად
შემხვედრია ამდენი სიხარული, სიცოცხლის
წყურვლია, იმედი, ტრემლი და ტკივილი ერ-
თად. კრებულის სურთო ინტონაციას ეს შე-
ნახვა ქმნის. ხანტერტივოდა წარმოსახული დი-
დიხისა და წერილმანის, შთაგონებულისა და
ცხოვრებისეულის მიმართება აკავ წერეთლის
შეილითან მიმოწერის შეფასებაში:

და ეს წერილმანი წილადობილა
ნეტავი ერთად არც შეეკონათ,
ერთი ბედარული ვინმე ყოფილა
იგი, ვინც ყოვლისშემძლე ეგონათ!

შემოქმედის ბუნებაში სამყაროს ტრაგეკუ-
ლი განცდა გამაზვილებული წერეების ნაყო-
ფია კ. კალაძე ამ განცდას ხანტერტებს ფე-
რტის უძებნისა:

ლია ისე უფსკრული,
მიცდის, რომ ფეხი დამეფეხეს წყნულს
იგი ხან ღიმილს ემსწერდებოდა ჩვეულებას,
ხან ფიქრთა ჩემთა ვათითარებულ
გადაქროლებას.

სიცოცხლის მგზნებაზე ტრფიალება კ. კალა-
ძის პოეზიაში საზოგადოებრივ-პატრიოტული
გრძნობა და მოტივია, შემოქმედები კი გამსჭ-
ვალული მოჩანს ტრემლითა და ტკივილით, პი-
როვნულია და საზოგადოებრივის ეს კონტ-
რასტი, რომელშიც უპირატესობა ამ უკანას-
კნელისკენა, ქმნის შინაგანი ბრძოლის განწყო-
ბილებას, რომელშიც მწუხარება გადაღაბუ-
ლია ვაჟაკური შემართებით („არ გაუქმ-
ვინებ — ვნახე დაღდაბით, თავისთვის განზე
მდგარი ვნახე“).

მომწონს კ. კალაძის ლექსებში ეს გამოუ-
ჩენელი, ღრმად მიმაღული ტკივილი, მისი
სევდანარტევი, ოპიზიანი ხშით ამოქმეა:

...როცა ვნახე, არ შეგონა, სულს თუ
ბრძოლას შეაღუედი...
დაიფერფლე, გადააწევი და ბედს მაინც
არ ემღერო.

თითქმის ყველა ლირიული ლექსი ამ ორი
გრძნობის შაფრ ქვილიში იწაკეთება და კე-
თილის რწმენის ძნელი გამაჩქებით შთაფ-
რდება:

როგორც მკერდის ძვალში გაქვილილი
ტყეა,
ძვალს ახლა მტკენს, მაშინ არც კი
შემიტყვია,
როგორც მოხდა, როგორც, არ ჩამოწვა კერა,
ჩემს ოთახში, როცა იღვა ქვეყნის მტერა,
სიშარბილვა სიყვლილ-სიცოცხლეზე
მძლავრი,
და მან დასდო შენს მკვლელს საბოლოო
მსჯეობა.

ვუაქრობ, აქედან მომდინარეობს კ. კალა-
ძის ზნეობრივად უკომპრომიზო და მართალი
ხმა, ამის წყალობითაა, რომ მის ლექსებს
სრულებით არ ვტყობთ კაბინეტური ხიხულ-
ნაეულოება, სალონური სიმკერატი, სისხატეკის
დეკაფენტური ესთეტიზაცია. პოეტური ბუნე-
ბის სტიქიურობის ნაყოფია ვაჟაკური, ნიაღ-
ვარივით მოვარდნილი თქმები, რაშიც კ. კალა-
ძეს ცოტა ვინმე თუ ვაფიხრებთ: „სიტყვა
ფიცვარცხლად ჭამში ჩაეთვალათ“; „უნდა აღ-
მოხდეს ხმა სიმუნჭისას“; „რომ ზვეს მკერ-
დში მომწვედებული სული, საუფუნის ერთხელ
ამოსუნთქვას ეყოს“; „ვეფხვი ტრფიალით გაშ-
მაგებულ გულისთქმას ჭჭვია“; „სიტყვის კაცი
თუ ხარ, სიტყვას უნდა ენდო...“

თითქოს, უცნაურიცაა, რომ ამ შემშარბი-
ლური ლექსებისა და თქმების აქტორს ეყოფა-

ნის მინიმუმობით, ემოციური პაუზებით აღსავსე ისეთი ღირსიული ლექსები, როგორცაა „სიმღერა“, „თოვლი მოსულა“, „რიონის ველი“;

ბანდანი თმს რომ მისწორებს ქარი —
მყოფნის ტყვილის დასაუზრებლად.

ან:
სიცოცხლეს ქვეყნად ვინ შეპლიდინოს —
ბაოს და ფოთლებშემქრთალ ღილილოს
ცეცნები თუ არ შეუთამაშდა!

ან:
ჩემს წასაყვანად გაშლილი ფრთებით,
ცას ტუ-104-მა გაღუარა.

თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ კ. კალაძე ასეთ ლექსებშიც არასოდეს მიღის „ქაღურ სევდასა და სინაზემდე“, შეუპოვარი, ვაჟა-ფშაველას კალორიკი აძლევს მის ღირსებას.

კ. კალაძე, შესაძლოა, „ვაჟა-ფშაველას ნაყოფისთვის“ ისე არ მოგვეჩვენებოდა, რომელსაც ზენს პოეზიაში ორი მოკავშირე ვარსკვლავი: ვ. რბილიანი და გ. ლომიძე წარმოგვიდგინეს, მის ლექსებში რომ შეტად ორიგინალურ შენაჩავს არ ქნიადეს ქართული პოეზიის მეორე მძლავრი ნაყოფის ნაღვლიანი ღირსიული კალა. ამით უნდა აიხსნას, რომ „ჩემი დღისა და ღამის წიგნი“ ინტონაცია ვაცილებით მეტს გვაგრძობინებს, ვიდრე მისი უშუალო ფაქტურა. კ. კალაძე განსაკუთრებით ძლიერია ხალისისა და სევდის ზღვარზე, მსუბუქ ველისტიცილიში, ცრემლის მოქანზე, სენტიმენტალურთან წამიერ შეებნაში, ჭაჭრის დაფორგუნველ ამოხებრაში, ასეთ გადახვლებში მისი პოეტური ინტონაცია და ემოციურობა ებადლებს რეცეპტს აჩვენებს.

ისევ შორსა ვარ... ისევ, ვით გემინ,
დღესაც სარკმელთან მარტო ვიქნები.
შორსა ვარ, მაგრამ ყურადან უურსი
მინდა ვადმოგეც ჩემი ფიქრები
კვამლით გამურულ ცის ბაბბურში!

ამ ლექსების ღირსიულ ნელსევდიანობაში მუდამ იგრძნობა რაღაც მისტაჟური, თუ ცნებათა დაახლოების პრინციპით ამ სიტუაციაში პოეტურ იდეალებს ვიგულისხმებთ, და მთორღულიც, როგორც საზოგადოებისთვის პოლიწილის განუშორებელი განწყობა.

ნაღვლიანი სიხარულის ინტონაცია, ჭაჭრისა და იმედის შენაღვლობი თავისებურ ფერას იძენს თემათა და მოტივების შესაბამისად, რაც ახალი ფერებით ამდიდრებს კ. კალაძის პოეზიას:

მთების ამ გაშლილ კალთებზე სახლობს
ომგადახდილი სიმშვიდე ჩემამ

ან:
ლომებს თავისი დარდი აჭვეს,
ლომებს ეტუბობთ დადღეს

ამიტომაცაა, რომ კ. კალაძის სევდა-ნაღველი არასოდეს კავშირდება არ მიღის:

კაცი ვიყავებ ცრემლს და იმე დროს
დაუდგვარი გულით ვიცი.

(„ჩემი დარდი და ჩემი ღიმილი“).
კაცი თუ ცოცხლობს — ამოოხვრითაც
ღვივის ჩაქრობ სიცოცხლას ენა.

(„განმეორება რადიო ტალღის“).
ასე ისმის ყოველთვის
„ვარაიდა-ვარადა“,
მოგონილი საყვარელი
სიმწრის დასაფარადა:
(„აფხაზური სიმღერა“).

სევდიანი აკრძებები თავისებურ კოლორიტს ქმნის ყველაზე აქტუალურ ლექსებშიც, რაც იმის დადასტურებაა, რომ საბჭოთა პოეზია კი არ ბორკავს პაროქნიების შინაგანი სამყაროს გამოვლინებას, არამედ ხელს უწყობს მას.

რამდენაში სტრაქონიც უკომენტაროდ, რათა პოეზიის მოყვარულმა, დამოუკიდებლად შეფასოს მათი პოეტური ღირსებაც და კრიტიკოსის მსჯელობის სისწორეც:

ცის შუბლი ქარს თუ ვადეწმენდა —
ღიმილით ბრწყინავს წამწამი სველი!

(„ღიმილი“).
მთას ქვა და რკინა რომ დააშენდა
სიხალეუ ჩემო, დიდება შენდა!
მაგრამ მითხარი, რაა საჭირო,
ის ორიოდ პწკარი ღირსიც,
მწვანე მინდორი, მზე და ჩრდილი ხის,
მე რომ მიყვარდა — ვადავარბინო!
(„მზე და ველმინდვრის ყვავილები“).
უფრო ცვივა მზეს ცინცხალა,
ხელმოჩრდილეთ რომ ვუუთრებ.

(„ცაიში“).
ცეცხლი ჭირში და ლხინში მშვევლოდა,
და ახლაც გული რომ არ ვიტყინო,
ღიმილით, ამ ტემბლ საქართველოდან
მსურს ჩემი წასვლაც წარმოვიდგინო
(„არ გენატრებით?“).

კ. კალაძის პოეტური სიმართლის ხათვე და კალის სიმდიდრე განწყობის ფერით ამ მღვდვარე მიმოკცევაშია. „თვალჩაკრულად თქმული სიმართლე“, ვრძნობისა და ფიქრის ზუსტი დაწვება — გაწყვეტა, ირონიის, იუმორის, სევდის ზღვარზე მისული ხალისი, ადექვატური სტილიზაცია, თქმების ნაყვესურობა, მეოცნებობა; „ზის როსინანტზე ოცნება ზენი“; „როცა თვატრზე მსურს ვისუბრო, მარჯანიშვილის დაუდგმელი სექტაკლი მახსოვს მეოცნებე „ცისკრის მიღურსმულ კარს აღებს“;

„მეც ვაინა მკლავვეშ მოიგდო ჯარაი“. „ნა-
ღლიანი, დარდიანი გულის გასაღლდევება“.

კ. კალაძე უოველთვის ძლიერია, როცა თავს
აღწევს ვერსიფიკაციული ძიების შებოქილო-
ბას, საოცრად თქმის ვინა, რომელიც ფსიქო-
ლოგიური მიზეზების გამო, შოკონება ვაქ-
ვაცებას იწვევს. ძლიერია, როცა თამამად, ნა-
თელი ვაცნობიერების გარეშე ენდობა თავის-
თავს, სტაქორად მიხვეება აზრისა და გრძნო-
ბის თავისუფალ დინებას. სწორედ მაშინ აღ-
წევს გამოთქმის სიმკვეთრესა და მკაფიობას.

ამ ვრცელ და ნაირფერ წუთისოველში სიტ-
უვაჲ, ლექსმა, მეტაფორამ თავისკენ უნდა მიგ-
ვახედოს და იქიდან თვალი და გული მოტყუე-
ბული კი არ უნდა მობრუნდეს, არამედ სიხა-
რული შეგრძობალი, ნახამოვნები და გაჰმიდ-
რნიბული. ბელოვანი გრძნობს, რომ ლამაზ სი-
ტუვას ქეშპირატება არ უნდა შეეწიროს და
ძლიერი თქმები ღრმა სტალიბურ-ემოციურ
პლასტიკზე უნდა ამოდიოდეს. ასე ჩნდება ნაწ-
დვილი კარლო კალაძისებური ტრაპეზი: „ბაი-
ბაია ჰქიქებთ ავსო თეფში“; „აბა, სად შე და
სადა საათოვას სად შე და, აბა, სად ეთიმ
გურჯის ფიროსმანი კი ისეთი სათნოა —
გვსავას ერთ სუფრაზე იმისი ფუნჯი“. „ვინატ-
რე მტკარის პირი, სუფრა ვინატრე, მჭაღით
შემოვადე თბილისის კარები! სხვაგან სად უუ-
ვართ განაზბა დუღუებეს!“ „ღამაზიკა უუ-
ვიღლებს აჟალ-მუალი“; „კოშკის საათი დას-
დევს მხოლოდ წუთებს მშვილდისათვის“, „მეც
ხომ ბედს აგრე შეეშრაილებდა“.

ეს საკუთარი არაბესებები ფრად თავისე-
ბური დეკორატიული-ორნამენტული კოლორი-
ტით აფერადებს კ. კალაძის ლექსებს, რომელ-
თათვის ბუნებით შეუთავსებელია სტატიური
ფერწერის ბანერა და სტალიბი გადატვირთვა,
რომლის გამოც ბერნარდ შოუს უთქვამს:
„ბრძენი მფეფები თვითონ გამოანაცვალი ტან-
ხაცმლით იმოსებან, ტამბურ-მავორს კი მო-
ოქროვოდ მქმანებს აცმვენო“.

კ. კალაძე „ლიტერატურულ მაკვირიბთან“
პოლემიკასაც არ ეტრადება:

რას არ ვერნოდო აიქვეყნად,
რას არ გავჯარი პქკალი,
თვალმაქცებს შერჩათ საეყენხად
მხოლოდ ვერლიბრის პქკალი.

პოეტი გულდაქრებით ენდობა ტრადიცი-
ულ კომპონენტებს („ნაპირით ნაპირს გადას-
წედა მარჯვეთ ნასროლი რიამა“), ბალბურ
უბრალოებას, რომლებშიც ჩვენი ეროვნული
წლებების ვარაიციებს ვხედავთ, რეალისტურ
პეიზაჟებს: „კიადით კიდემდე მიწა წყანია,
აქა-იქ უჩანო შუბლი აიყენებს“; მარჯანიშვი-
ლი: „დგამს კაბაბისს ქრულ-ქრულ გორაკებს“;
კუპოც კი, ვაჟი, მადლა გასული, ნადუნიევი-
ვით ეხვევა ბედებს“; „გვეგონება, ელაგს სწრაფი

ღექსის პქკარი, ნების უწინში ისე გარბის ბე-
ვის წყალი“; „დაბა წევს ვეფხვა, აღნაგობით
და ხასიათით, მაგრამ ეს მთავარი აღიარე-
თავლი და ჩრდილი“.

კ. კალაძის შემოქმედების პოეტურიკა
დრამატიზმა, ტლანტის სტაქიურობამ, წარ-
მოსახვის ფოლკლორულმა სიყვადემ და სიდი-
ადემ კლასიკურ სრულყოფას მიაღწია ლექს-
ში: „ოვლისი. წუნეთი. გიორგი ლეონიძე“, რომ-
ელიც ქართული პოეზიის ოქროს ფონდში
შევიდა.

მოკეთილი ემოციური სურათებით, განცდი-
სა და აზრის მაქსიმალურად მწუხარი დინე-
ბით, გრძნობისა და ხატუვის სიზუსტით კ. კა-
ლაძემ ოც სტაქიონან ლექსში გამოაქანდაკა
პოეტის არა სიყვადი, არამედ სიცოცხლე და
უყვადევა, მძლავრი სულიერი და ფიზიკური
პორტრეტი. თქვა ის, რისი თქმაც ვრცელ მო-
ნოგრაფიებშიც შეუძლებელია და ამით ერთ-
ხელ კოდეც დაგვიბტაცა პოეტური სიტუვის
ძალა და მადლი. მარადის განახადელად გამო-
ხატა პიროვნული და ეროვნული ტყიელი:

სულგამშრალი წეთი წეთს არ
გვიმსუბუქებს,
უქით უყე სენთქა ლეონიძის მუხებს!
ლეონიძის ეზო იწვის ცეცხლის ალხით,
ლეონიძის ეზო ახმანდა ხალხით!...
ლეონიძეს მანც თრთოლვა ესისი წიწვის,
აივანზე წევს და აივანზე იწვის.
ამოუშრა უტრობ სიხით ენისპირი,
წევს გარევის მწიროთა ნაცეცხლარზე
მწიროთ
თქვას, რა ჯარეი შეხვდა, იგრძნოს ვეგბ
შეუბა.
ლეონიძეს ნეთუ სიტუვა შეეშლუბა!..
დედაენე ტყბილო ვინემ გული უყემს,
არ გამორადე წეთით ლეონიძის ტუჩებს!..

ამ შემთხვევაში შემოქმედის გამარჯვება
შეიძლება დავახასიათოთ მისივე სტაქიონე-
ბით ლექსიდან — „მე და მოქანდაკე ნაკო
კანდელაჟი“:

წუთს ეძებ ისეთს, რომ ერთი წეთი
მთელს ჩემს სიცოცხლეს ხატავდეს
სრულად“.

აი, სწორედ ეს „ერთი წეთი“ უმოვნა კარ-
ლო კალაძეს პოეტის მონოლითური სახის შე-
საქმნელად, და უმოვნა საოცრად სულიერი
რიტმი განწყობილებათა მაქსიმალური ინტენ-
სივობით გადმოცემისათვის.

შე განმაცვიფრა, ასეთი რიტმითა და განწყ-
ობილებით მოწვევებულ ლექსში როგორ
ჩაუქარავს პოეტს მოულოდნელი ქვეტექსტი
და ქარაგმა...

კ. კალაძის პოეზიის განცდისა და გააზრების ქართულ ეროვნულ კაღოს, თავისი ხალისითა და ცხოველმყოფელი ფერებით, ელერადობითა და გულითადობის ბაჩქით, გამოცდალების სიბრძნითა და თვითყოფი სულით, ნაღელიანი ჩაფიქრებითა და ფალოსოფიური სევდით, აქტური ფუნქცია ეკისრება მიმბაძველობასა, გამოფიტულ ესთეტიკონთან და ლატერატურულ-პროვინციულ მაკვირვობასთან დაპირისპირებაში.

დიდი ხანია უფროს ვუვადებ კ. კალაძის პოეზიას, შემომჩნევია ნაკლაც, ღირსებაც, ახლა კი, ამ ახალი კრებულის გამო, რომელიც პოეტს ნახევარსაუკუნოვანი ლატერატურული გზის უკანასკნელ ეტაპზე შეუქმნია, არ შემიძლია, მთელი სულითა და გულით არ მივუ-

ლოცო ეს დიდი გამარჯვება, კემზარტი შენოქმედებითი გმირობა.

აი, რა შესძლება მონაპოვრად დაფუძვლულ ფილებლობას, თავისთავის რწმენას, ფინიშიაღუ სულის გახალკდეებას. „ფინიში“ სიტუვამ მოიტანა, თორემ, ჩემი ღრმა რწმენით, კ. კალაძის უმაგალითო ლიტერატურული ენერჯია, სულის მგზნებარება და ფანტაზია მთლიანად რეალიზებული ჭერ კადევ არ არის და მისგან მომავალშიც ბევრ ხანტერესო ნაწარმოებს უნდა ველოდეთ.

მწვენივრად გამოუხატავს თვით მას:

მე რომ არ ვთქვა, ჩემი ქვეულის ფსკერი გამცემს:

ჩემს ასკოკას მეც ამ დღისთვის ვინახავდი.

ლევლა პრაბო

აღსდექ, ანთო და იბრწყინე!

„აღსდექ, ანთო და იბრწყინე“ — ამ სიტყვებით გაამხნევა გიორგი ლეონიძემ თავისი უახლოესი მეგობარი, მძიმე ავადმყოფი პოეტი სამედ ვურდუნი.

სამედ ვურდუნის — ამ სახელის გაგონებაზე რამდენი სიბორო და სიყვარული ჩაედვრება გულში მისი პოეზიის თაყვანისმცემელს! რაც ცოტა ხანი იცხოვრა პოეტმა და რა დიდი საუფიქროლო აღიარება მოიპოვა. იგი მხოლოდ სიპარმაგის ასაკში შევიდა და სიცოცხლეს შეწყვიტა. რა არის 30 წელი შემოქმედისათვის! უოველი მოყვადვისათვის საერთოდ სიცოცხლე თუ თვალის დახამამებაა, პოეტისათვის იგი ბევრად უფრო მცირეა.

სამედ ვურდუნის მთელი პოეზია ვაკეაქურა შემართებით დაწერილი, გულიდან ამოხეთქილი სიმღერაა. მძიმე სენით შეპყრობილი პოეტი სიცოცხლის უკანასკნელ დღეებში გულგაუტეხავი კაცის იმედიაწობით წერდა:

„ოცობის დიდ წიგნს დავასრულებ. მე ასე ვგონებ, რას დამაკლებს, გადიქროლონ დროთა ქარებმა, ოღონდ ჩემს კალამს დიდხანს შერჩენს ძალა და ღონე.“

არ შექარება,
მე არსაით არ შექარება...

ჩვენი სამშობლოს უველაზე დიდი განაცდელის ეპოქა, 1942 წელს ამირკავასის ხალხთა ანტიფაშისტური მიტინგზე მან მგზნებარე სიტყვა წარმოთქვა — პოეტი მოაგონებდა ხალხს უცხოელ დამპყრობთა თავდასხმებს ამირკავასისაზე, ღამარაკობდა ჩვენი ერების ერთსულფუნებასა და შემშვიდროებაზე, საუფუნე-

ებით განმტკიცებულ მეგობრობაზე და ამბობდა:

„დღეს ისტორიის სასწორის თასზე კვლავ დევს ჩვენი ხალხების ღირსება და დამოუკიდებლობა: ჩვენს წინ საერთო მტერი დგას — გერმანული ფაშისმი. გავაცოცხლოთ ჩვენს მებს-სიერებაში დიდი წინაპრების — ტარიელის, დავით სასუნცის, ბაბუციის და ქორდლის უკუდავი სახეები. დაე, კავასისის შიშის შიდა-გომების უძირო ხეობები იქცეს გერმანული ოკუპანტების სამარედ.“¹

პოეტი თანამომდეთა სახელით ფიცს სდებდა დედა-სამშობლოს წინაშე, რომ მისი თავისუფალი და აყვავებული ქალაქებისა და ველმანდვრების თავზე მარადიული გაზაფხულის სიმბოლოდ მუდამ იბრწყინებდა დილის მზე და სამშრთის ღამის შუქმუნინარე თანავარსკვლავედი.

ფიცს სდებდა დედა-სამშობლოს წინაშე და ამბობდა:

„ვფიცავთ დედის ძუძუს, რომელმაც ჩვენ გამოგვზარდა, რომ ჩვენი მკერდით დავიცავთ ჩვენი შეიღების სიცოცხლეს, ქალებისა და ქალიშვილების, ამაჟი კავასიელების შეუბღალავ სიწმინდის.“

ფიცავთ ჩვენს ქალბა კავასიონს, რომ მისი მთების მიუწვდომელ მწვერვლებზე მარად და ამაყად იფრიალებს ლენინის წითელი დროშა“.²

ს. ვურდუნი, როგორც ტემშარიტი საბჭოთა პოეტი, თავის შემოქმედებაში უოველთვის დიდ ადგილს უთმობდა ხალხთა მეგობრობის თემას. მან პოეტური მოღვაწეობის პირველ წლებშივე

1. „ზარია ეოსტოკა“, 1942 წ. № 200.
2. იქვე.

აღფრთხილებით უმჯობესა საქართველოს, ქართველი ხალხის მიხრწათებებსა და ოცნებებს. ამ თემისადმი აქვს მიძღვნილი არაერთი ლექსი. მისი შემდგომდროინდელი ნაწარმოებებიდან ჩანს, რომ პოეტის შემოქმედებაში ეს მოტივები შემთხვევით ხასიათს არ ატარებდა, იგი ორგანოდ ერწყმოდა მთელ მის ლიტერატურულ მოღვაწეობას.

პიესა „ვაგიფი“ სამედ ვურდუნის პოეტურ შემეფიქრებაში განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს. თუმცა იგი ერთი პაროდიების — XVIII საუკუნის გამოჩენილი პოეტისა და თავდადებული სახელმწიფო მოღვაწის — ვაგიფის ცხოვრების დეტალებს, მაგრამ ავტორმა ამ დრამაში გამოიყუთა შთაბეჭდილი სცენები, რომლებიც ქართველი, სომეხი და აზერბაიჯანელი ხალხის მეგობრობას ახაზავენ პიესაში ამ სამი ერის ბრძოლამ საერთო მტრის — ალა მაჰმად ხანის წინააღმდეგ თავისებური გამოხატულება პოეზიაში. თვითონ სამედ ვურდუნი აი, რას ამბობს ამის თაობაზე:

„პიესაში ერთობლივი ბრძოლა აზერბაიჯანელთა, სომეხთა და ქართველი ხალხებისა საერთო მტრის — ალა მაჰმადხანის ურდოების წინააღმდეგ. ამით მე მინდა ვაჩვენო, რომ ჩვენი ხალხების ძმობას და მეგობრობას აქვს თავისი მრავალსაუკუნოვანი ტრადიცია.“

სამედ ვურდუნი ისტორიული უპიკტების მიმართ დიდ სიზუსტეს იჩენს; პიესაში ყველა მოქმედება ისტორიულ სინამდვილესთან შესაბამის ვითარებაში მომდინარეობს, მაგრამ დღევანდელითაგან შვიდრო კავშირშია. პოეტი ამ აზრს ასე გამოხატავს:

„ჩვენ უნდა ვესაზოთ ჩვენი ისტორია, მაგრამ ისტორიას უნდა შევხედოთ დღევანდელი დღის თვალსაზრისით. ვინაც არ უყვარს დღევანდელი დღე, მას არ ძალუძს გამოავლინოს ვაგიფის პროგრესული როლი“.

ვაგიფი იყო თავისი ერის დიდი პატრიოტი. იგი, როგორც შორსმჭვრეტელი სახელმწიფო მოღვაწე, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ამიერკავკასიის ხალხთა მეგობრობას და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაში მათ დაიჭერბაზე აშუარებდა იმედებს. ვაგიფი მთელი არსებით ხალხთან იყო დაკავშირებული და შემოქმედებით ძალასა და აღმაფრენასაც ხალხისაგანღებულობდა.

პიესაში სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები: ვიღაი, ვაგიფი, ელდარი, ქურთი მუსა, სომეხი, არსაკი, ქართველები, შალვა და თამარი ერთი მიზნით გაერთიანებულან; ხალხი ასეთი ერთსულოვნებით ამარცხებს ირანელ მტარვალს.

ს. ვურდუნის მეორე პიესა „ხანდარი“ ისტორიულ თემაზეა აგებული. აქაც ავტორი დიდი მხატვრული ოსტატობით კვლავ ამიერკავკასიის ხალხთა მეგობრობას უმჯობესად

ვავიჩენებს მათ საერთო ბრძოლას ძველი სამყაროს წინააღმდეგ.

სამედ ვურდუნი სიცოცხლის პოლო დღეებამდე შეიღობდა იყო დაკავშირებული ქართველ მწერლებთან. 1937 წელს მან, მ. რამიშა და ს. რუსთამთან ერთად, დიდი სიყვარულით თარგმნა „ვეფხისტყაოსანი“ (რუსთაველის პოემის მანამდე არსებული აქმედ ჯავადისეული თარგმანი აზერბაიჯანულ ენაზე მთარგმნელის დაღუპვასთან ერთად დაიკარგა. მას მოვლიანებით მოაყვლიეს და მხოლოდ ახლავა იხილავს აზერბაიჯანელი მკითხველი).

1937 წელს, რუსთაველის იუბილეს დღეებში, სამედ ვურდუნმა აზერბაიჯანელი მწერლების სახელით ეს დიდი დღესასწაული მიულოცა ქართველ ხალხს, რომელმაც მსოფლიოს მისცა დიდი რუსთაველი. პოეტის სიტყვა დაიბეჭდა ვაგეფი „ზარა ვოსტოკაში“ სათაურით „რუსთაველის პოემის ძალა მის ხალხურობაში“. ს. ვურდუნი ხაზაყით აცხადებდა: „მე ბედნიერი ვარ, დღეს ამ ტრიბუნიდან რომ გამოვდივარ და ვამბობ ჩემი გულის სიტყვას, არა მარტო როგორც პოეტი სამედ ვურდუნი, არამედ როგორც იმავე დროს, ერთი მთარგმნელთაგანი რუსთაველისა აზერბაიჯანულ ენაზე“.

შემდეგ ს. ვურდუნი განმარტავს რუსთაველის დიდ მნიშვნელობას მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიისათვის და გამოხატავს პოემის თარგმანზე შემუშავების მიღებულ წარუშლელ შთაბეჭდილებას: „თარგმანზე შემუშავებ მომანიჭა მხოლოდ სულიერი კმაყოფილება; ამ მხატვრულ ნაწარმოებში არის რაღაც უფრო მძლავრი, რაც უცაბედად არ ხდება გასაგები, რაზედაც საჭიროა ბევრი ფიქრი, ბევრი შემუშავება.“

მთარგმნელი დაუტყვევებია პოემის ხალხურ სიბრძნესა და სისაფუძეს.

ვურდუნი წერდა: „რუსთაველი თარგმანზე ვმუშაობდი, აღარ მინდოდა მოვშორებოდი მას, იმდენად შეიპყრო მან მთელი ჩემი ვიქრობა, მთელი ჩემი შინაგანი ძალა“.

სამედ ვურდუნის არქივში. რომელიც აზერბაიჯანის სსრ ხელნაწერთა რესპუბლიკურ ფონდში ინახება, მრავალი მასალა გვხვდება, რაც საქართველოსთან და კერძოდ, ქართველ პოეტებთან სამედ ვურდუნის ახლო ურთიერთობაზე შეტყვევებებს. ერთი ასეთი საინტერესო მასალათაგანია ჩვენს მიერ მოკვლეული სამედ ვურდუნის დღემდე გამოუქვეყნებელი ლექსი „რუსთაველი“.

ეს ლექსი, რომელიც პოეტს არაბული ანბანით დაუწერია, მისი წიგნების არცერთ გამოცემაში არ შესულია. ს. ვურდუნს რუსთაველის შიორის შესატყვისი აზერბაიჯანული ლექ-

სახ ფორმა მოუძებნია, სახელდობრ — ქეჯა. იგი თექვსმეტმარცვლოვანია და აზერბაიჯანული ლექსის შტრატოვან ყველაზე ახლოს დგას რუსთველურ შაირთან.

სავარაუდოა, რომ ეს ლექსი დაწერილი უნდა იყოს რუსთაველის საუბილეთ დღეებში და ვფიქრობთ, ავტორმა იგი რომელიმე გამოცდის დროს სახელდახებლოდ წაიყიხა. ლექსს ეტყობა, რომ დაუმოავტრებელია. პოეტი უფრო აღიარებდა ლექსზე მუშაობის გაგრძელებას. სწორედ ეს უნდა იყოს მიზეზი იმისა, რომ ავტორმა არსად დაბეჭდა. მაგრამ ამ სახითაც ეს ლექსი ფრიად საინტერესოა: პოეტი ვადმოგვცემს, რომ რუსთაველის იუბილეზე, მისი გენის სადიდებლად მოსულან დიდი საუაზისა და ნიზამის შთამომავლანი და ამ საუვედლოთაო-სახალხო ბაირამზე გაულიდან წაშოსულ წარულ საღამოს წარმოთქვამდნენ. შემდეგ ავტორი ჩვენი მდელვარე ისტორიული წარსულის სურათებს გადაგვიშლის, რითაც ჩვენი ერების დღევანდელი შეგობრული ურთიერთობის ფესვებს ამ შორეულ წარსულში ეძიებს.

შენს სადიდებლად მოსულან.
ეს არის მათი მიზანი,
მოსულან შეილნი ხუანის,
შეილნი დიდებულ ნიზამის.

ს. ვურდუნი, როგორც სიტყვის გამოჩენილი ოსტატი, უოველთვის დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა სოციალისტურ რეალიზმში რომანტიკულ მიმართულებას. პოეტი აღნიშნავდა, რომ ნიზამის პოემებმა („ლეილი და მეჯნუნი“, „ხოსროვი და არჩინი“) და რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანმა“ ესოდენ დიდი პოპულარობა იმტომ მოიხვეჭეს, რომ ამ პოემებში „ცხოვრებისეული სინამდვილე ახასულია რომანტიკული ფორმით“.

ს. ვურდუნმა ეს მოსაზრება ვრცლად დაასაბუთა საბუთა მწერლების მეორე ყრილობაზე წარმოთქმულ მოხსენებაში „პოეზიის ირგვლივ“.

საერთოდ, ს. ვურდუნი, როდესაც ლაპარაკობდა პოეზიაში კლასიკური ტრადიციების გამოყენების, რეალისტურ მიმართულებაში რომანტიკული შტრახებით გამოდღრების პრობლემაზე, მავალითისათვის უოველთვის მოქონდა შოთა რუსთაველის შემოქმედება.

სამედ ვურდუნის ბოლო უოფნა საქართველოში 1955 წლის ოქტომბრით თარიღდება. იგი ამ დროს ესწრებოდა მე-18 საუყუნის დიდი ქართული პოეტის დავით გურამიშვილის 250 წლისთავის იუბილეს. რუსთაველის სახ. თეატრის მცირე დარბაზის ფოიეში მასთან წარმადგინა იოსებ ნონეშვილმა. აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაულტეტი ახალი დამოაყრებული მქონდა. და მე, როგორც სამედ ვურდუნის მთარგმნელს, პოეტი ხალოცავ ხატად მუყავა გამხდარი. თან მქონდა ახალგაოსული „ნა-

თობის“ ნომერი, სადაც ს. ვურდუნის ვრცელი ლექსის „მოდანელი გოგონას“ ჩემული თარგმანი იყო დაბეჭდილი.

სამედი შეთვლესთან ერთად იდგა და, უოველთვის მზიარული და მოსაუბრე, ძალზე მოწვენილი ჩანდა (იგი სულ რამდენიმე თვის შემდეგ ვარდაიცვალა); მაშინ კი, მის მოთენთილობას უველანი დაღლილობას მიაწერდნენ. პოეტი ბევრს მუშაობდა, თითქოს უნდოდა მოესწრო ყველა ჩანაფიქრის განხორციელება. და ამტომაც დაღლილობა და უძილობა მისთვის უჩვეულო ამბავი არ იყო.

სამედ ვურდუნი უცხად გამოცოცხლდა, ხელი ჩამომართვა და შემპარავი დიმილით აზერბაიჯანულად მკითხა:

— საიდან მოგვიყვანა აზრად ჩემი თარგმანი?

ავუხსენი, რომ მის შემოქმედებას სტუდენტობის წლებში გავვეცანი. აზერბაიჯანული ლიტერატურის ისტორიის კურსში თქვენი ნაწარმოებებიც შევისწავლე-შეთქი, და ჩემს მიერ თარგმნილი ლექსის პირველი სტრიქონები ზეპირადვე ვუთხარი მის მშობლიურ ენაზე.

ჩანს ყვავილებში ველი ზღაპრულად,
მტკერი ლიეღვით ზღვისაყენ მიდის,
ცაზე ვარსყვალეთა გუნდი გაყრულა,
სალმანის ველზე გამქრალა ბინდი.

და შრიალებენ ლერწმები, თითქოს
მათი შრიალით დუმილი კრთება,
მტკერისაყენ მიდის ბილიკი ვიწრო
და თეთრი, თეთრი სახლების წყება...1

პოეტს სიმოვნებისაგან ხახვ გაებადრა და მითოვა იგივე ადგილი ქართულად წამკითხა მისთვის. როცა კითხვა დავამთარე, მითხრა: „მე შგონი კარგად უნდა იყოს თარგმნილი. უოჩად, გოგონა არა, გოგონა კი არა, ლეილია უოი. საიდან დავარქვეს ასეთი ლამაზი ჩვენეული სახელი? ჩვენში ჩვენში პოეტს ვერ მოძებნი, ამ სახელისაღმი ლექსი არ მქონდეს მიდენილი.“

— ეს სახელი ჩვენთანაც ბევრს ჰქვია. თქვენ წარმოიდგინეთ, მეც კი მაქვს ამგვარი ლექსი! — თქვა იოსებმა, — მაგრამ იმ ლექსის ადრესატი ჩემი ჰაბუკობის დროინდელი შეგობარი გახლავთ.

ჩვენს საუბარს შემოუერთდნენ კონსტანტინე სიმონოვი, ალექსანდრე შევიროვი და მიხეილ ლუკონინი.

— სამედის ვარდა რომელი პოეტი გავკვთ კიდევ ნათარგმნი? — მკითხა სიმონოვმა.

— ნაზიმ ქიქვილი, — ვთქვი მორადებით.

— ქიქვილი მეც ვთარგმნე, — გამოთამაშა ლუკონინმა.

— გამოდის, რომ მარტო თათრებს თარგმ-

ნით, — საუვედურით მითბრა მვეიროვმა.

— თარგმნის იმას, ვინც მისწონს, — თქვა მფარველობით სამედ ვურდუნმა და ყველამ გაიცინა.

ამ საუბრის შემდეგ სტუმრებიცა და მასპინ-
დლებიც საგურამოს ვეწვიეთ.

საგურამოში არსად ჩანდა აუზილარი პოეტის ნახსალარიც კი. თურქთა შემოსევის დროს თბი-
ლისი და მისი შემოგარენი, მათ შორის საგურ-
ამოც, საშინლად იქნა აობრებული. ასეთი
შემოსევები მთელ აზიერკავკასიას ერთნაირად
აწუხებდა.

პოეტის ნაწარმოებთა კრებული, რო-
მელიც „დავითიანის“ სახელით არის ცნო-
ბილი, მთლიანად საქართველოს ავბედობის
ხანას ენება. „დავითიანი“, — ამბობს გიორგი
დღონიძე, — აზრობადელი ცხოვრების წამდ-
ელი ენციკლოპედია“.

აღზათ, სამედ ვურდუნმაც ასე ახლოს იმი-
ტომ მიიტანა გულთან დავით გურამიშვილი,
აღზათ აზიტომ თარგმნა ასეთი დიდი აღფრთო-
ვანებით მისი „დავითიანი“, რომ XVIII საუ-
კუნის დანაწილის აზრთაგანში გაახსენა.

ბ. ვურდუნს სიტყვით გამოვიდა საგურამო-
ში, რომელიც ასე დამთავრა:

„ჩვენი სოციალისტური პოეზია ბევრითაა და-
ვალებული ქართველი ხალხის ისეთი დიდ
შეადლებისაგან, როგორიცაა შოთა რუსთაველი,
დავით გურამიშვილი, ნიკოლოზ ბარათაშვილი;
მათ გენიალურ ქმნილებებზე იზრდება ჩვენი
ლიტერატურული ახალგაზრდობა“.

ზეიმი საგურამოში შორს გასცდა ქართულ
ეროვნული დღესასწაულის ფარგლებს და მთე-
ლი საბჭოთა კავშირის ხალხთა დიდი მეგობ-
რობის აღსანიშნავ ზეიმად იქცაო, — იუწყე-
ბოდნენ მასინდელი ვაჭრები.

ბ. ვურდუნს დიდად აფასებდა გამოჩენილ
ქართველ პოეტს, ქართული პოეზიის ბერძუ-
ხის გიორგი დღონიძეს, უკველთვის ქება-დიდე-
ბით იხსენიებდა მის შემოქმედებას. ბ. ვურ-
დუნმა თავისი დამოკიდებულება ქართული
პოეზიისადმი ჭერ კიდევ საბჭოთა ეპოქის
მწერლების მეორე ურილობაზე გამოთქვა:
„უკველ ერს თავისი ისტორიული გზა, ცხოვ-
რების თავისებურა განვითარება, ტრადიციები,
აღთა-წესები, საუკუნეები ჩამოყალიბებული
ენა და აზროვნების ფორმები ვააჩნია. მხოლოდ
ეროვნულ ნიადაგზე შეიძლება სიტყვის დიდი
ოსტატის ჩამოყალიბება. გიორგი დღონიძე
სწორედ ასეთ ნიადაგზე ჩამოყალიბებული პოე-
ტია. იგი, ისევე, როგორც მიხეილ ისაკოვსკი
და სულეიმანი რუსთამი, დაკავშირებულია ერ-
ოვნულ საძირკველთან და ახლა მათგან ვიპოეთ
შემოქმედების შედეგებს“.

ამ ორი პოეტის ერთობ წერილებიდანაც ნათ-

ლად ჩანს თუ როგორ იყვნენ ისინი ურთიერ-
თის შემოქმედებით დაინტერესებულნი. ერთი
ამგვარი წერილთაგანი აზრბაიჯანელმა მკვლუ-
ვარმა დილარა ალიევამ გამოაქვეყნა 1964
წელს, ჭერ კიდევ გ. დღონიძის სიცოცხლის
დღეებში.

დილარა ალიევა აღნიშნავდა: „ჩვენ ხელთა
გვაქვს ბ. ვურდუნის ერთ-ერთი წერილი, სა-
ქართველოს სახალხო პოეტ გ. დღონიძისადმი
მიწერილი, რომელიც პირადად მე გამომატანა
საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის 40
წლის თავისადმი მიძღვნილ მეცნიერული სე-
სიის დროს“.

როგორც წერილიდან ჩანს, სამედ ვურდუნს
1951 წელს ფურხანდ „დრუბუბა ნაროდოვის“
ფურცლებზე წაუცითხავს გიორგი დღონიძის
პოემა „ფორთოხალა“ და ჭერ კიდევ ცოცხალი
შთაბეჭდილებით პოემის ავტორისათვის წე-
რალი მიუწერია:

„მნელია ერთ წერილში გადმოცემა ამ დიდი
ქმადილებისა, რომელიც მე მივიღე შენი
პოემის „ფორთოხალას“ კითხვის შემდეგ. შენ
მას ღრბიერი პოემა უწოდებ. ეს ასეა, მაგრამ
ამ მშვენიერი ლირიკულ პოემას მე ვთვლი
მთელ ენობად ამ მღვეთმისილი ქართული
ხალხისა, რომელიც საუკუნეებით ცხოვრობდა,
შრომობდა და იტანებოდა, რომელმაც საბო-
ლოდ უკვდავება დაიმკვიდრა“...

შავად შეტრულ შენს სიცოცხლეს
დღეს დაეთო სხვი ზედა;
ერემლს დაუერელს მე ერემლს გაუბო,
უსახელო ქართლის დედა!...

ამ პოემის წაკითხვისას სამედ ვურდუნს
თავისი ახლობელი და მუდმივი თემა გაახსენ-
და. ბ. ვურდუნმაც ზომ მშობელი დედის —
მამაბუ ხანუმის მწარე ბედს არა ერთი და ორ-
ღეჭი მიუძღვნა და დედის სახე მთელი თა-
ვისი შემოქმედების განუერელ თემად აქცია.

სამედ ვურდუნს ეს წერილი შემთხვევით
როდია. იგი გიორგი დღონიძის მარტო მეგო-
ბარიც კი არა, მისი პოეზიის დიდი თაყვანის-
მცემელიც იყო, მუდამ ანტიერსით აღევნებდა
თვალს მის შემოქმედებით მიღწევებს და მისი
წარმატებით ხარობდა. რაც უფრო ახლოს
ეცნობოდა მეგობრის პოეტურ არსენალს, მით
უფრო რწმუნდებოდა მასთან შემოქმედებით
ნათესაობაში: „მე უკველთვის შეყვარდა შენი
ღეჭები მისი სიბრწინისათვის და ფორიზმების
ხილვისათვის. შესაძლოა ამაშია ჩვენი შემოქ-
მედებითი ნათესაობა, მაგრამ მას შემდეგ რაც
მე შენი „ფორთოხალა“ წავიკითხე, კიდევ უფ-
რო ძლიერად შემიყვარდა შენი პოეზია“.

სამედ ვურდუნის შემოქმედებითაც და პი-
რადი ცხოვრებითაც დიდად იყვნენ დაინტე-
რესებული მისი ქართველ მეგობრები. სი-
ცოცხლის ბოლო თვეებში, როცა სამედი მოს-

კოვის საავადმყოფოში იწვა, მასთან სანახავად მივიდა მისი „კოლორიტული და თავისებური პოეზიით“ მოხიბლული გიორგი ლეონიძე და ავადმყოფ მეგობარს წერილი შეუგზავნა.

ეს წერილი, რომელიც ჩვენ სამედ ვურდუნის არქივში მოვიპოვეთ, შესანიშნავად გადმოგვცემს ამ ორი პოეტის დიდ მეგობრულ ურთიერთობას:

„საუვარელო სამედ!

ჩემო საუკეთესო მეგობარო და ძმავო ძალზე შეწუხებული ვარ, ჭირ ერთი იმით. რომ შენ საავადმყოფოში წევხარ და არ ზიხარ ჩვენთან ერთად, მეგობრობის ვიწრო წრეში საბტუმრო „მოსკოვში“ და კიდევ იმით, რომ შენთან არ შემომიშვებს.

ძალზე მინდოდა შენი ნახვა.

რა მოგივიდა? ნუთუ ლენქორაის ვეფხვს შეუძლია ავადმყოფობა? მაგრამ არაფერია, ცხოვრებაში უველაფერი ხდება, ხანდახან ვეფხვიც ავადმყოფობს. გამაგრდი უველაფერი გაიფიქრე და უველაფერი კარგად იქნება და შენი „მომღერალი გული“ — ისე აზღერდება უფრო დიდი ძალით!

ახე, მეგობარო, ვიმედოვნებ მალე დაძლიევ საავადმყოფოს საწოლს და გავშლით მხიარულების ხაღიას.

— ეი, აღსდგე, აენთე და იბრწყინე!

გაკონით ბერს, მაგრად გებეფი, ძვირფასო მეგობარო და ძმავო, საუვარელო სამედ!

შენი ძველი მეგობარი გოგლა ლეონიძე“.

1913 წლის ბოლოს, როცა სამედ ვურდუნე

ცოცხალი აღარ იყო, გიორგი ლეონიძემ, სამედ ვურდუნის აზერბაიჯანულ ენაზე გამოცემული ლექსების კრებული გადმოცა, სამედის სურათზე მიმითითა და მოხრა:

— აბა, თუ იცნობ ვინ არის ესა?

სამედს ვინ არ იცნობდა! მისი მეტყველი სახისათვის თქვი ვინმეს ერთხელ მაინც მოეკრა თვალი, დაიწვება შეუძლებელი იყო.

— მოდა, რაკი იცნობ, უნდა ადგე, შეილო-სა, და ეს ლექსები ერთი კარგად თარგმნო, საგამომცემლო გეგმაში შეეტანინე „საბჭოთა საქართველოს“. წაიღე და აბა, შენ იცი!

ჩემთვის უაღრესად სასიხარულო იყო ასეთი დიდი წილობა. 1958 წელს სამედ ვურდუნის პირველი ლექსთა კრებული ქართულად მართლაც გამოვიდა, რომლის რედაქტორიც თვითონ გიორგი ლეონიძე გახლდათ.

სამედ ვურდუნე მთელი თავისი პოეზიით, მთელი თავისი მოქალაქეობრიობით, პატრიოტიზმითა და უბრალოებით ხიბლავდა და ატყვევებდა ახლობლებსა თუ შორეულს. მთელი მისი ცხოვრება იმის ნათელი მაგალითია, თუ როგორი უნდა იყო, როგორც პოეტი და როგორც მოქალაქე. ს. ვურდუნე შემოქმედებითად აგრძელებდა ჩვენი კლასიკოსი პოეტების ნააზღერძვე ტრადიციებს. ამიტომ წერდა გიორგი ლეონიძე ლექსში „აზერბაიჯანის პოეტებს“:

ვიმღეროთ, ჩვენი ტყბილად მღეროდნენ დიდი რუსთველი, დიდი ნინოში.

სიმონ არველაძე

აფხაზური სიმღერა საქართველოზე

ქართველთა და აფხაზთა მრავალსაუკუნოვანი მეგობრობა, „ქობრა შიგან“ თანადგომა და მტკიცე ძმობა, ურყევი შეკავშირება ერთობლივ ბრძოლებში გარეშე დამპყრობთა წინააღმდეგ, უოველთვის ასულდგმულებდა ორივე ხალხს, აათყუებდა მათ ერთნაირ ენერჯიას და შეშარტებას. ფოლკლორულ მოტივებში ჩვენი პოეტები იეზიბდნენ და პოულობდნენ პერსიულ საწყისებს, მაღალი პატრიოტიზმის გამოვლენის ხერხთა ნიშნებს. ამირანი და აბრსკალი, როგორც თავისუფლებისათვის მებრძოლნი, ჩვენი ხალხების ხსოვნაში დღემდე უწყვეტადგმულნი, თანამედროვე გმირთა შორეულ წინაპრებს წარმოადგენდნენ. მათ ერთნაირად ადრევეთ თავისუფალი სიცოცხლისა და ბედნიერების პრობლემა, მშვიდობა, შრომა და სიყვით ქვეყნისა და მთელი კაცობრიობისათვის.

აფხაზური პოეზია გულმშურვადღე უმღერის თანამომე ქართველ ხალხს, მის გმირულ ისტორიას, დიად და ამაღლებულ თანადროულობას. კიდით კიდემდე ომახიანად გაისმის აფხაზური სიმღერა საქართველოზე. ამ სიმღერის სათავე გიორგი შერვაშიძისა და დიმიტრი გულიას ლირიკიდან მომდინარეობს.

დიმიტრი გულიას ლირიკული პოეზიის ერთ-ერთი წამყვანი მოტივია ქართველი და აფხაზი ხალხების განუყოფელი ძმობა და მეგობრობა. დიმიტრი გულიამ არა მარტო ლექსებით, არამედ სხვა უარის ნაწარმოებებითაც გამოკეთა ხალხთა ძმობის ჩუქურთმი. მისი და ზღვის ქვეყნის შვილს სწამდა მეგობრობას დიადი ძალა, მისი ცხოველყოფილობა, ერთიანობა და სიმტკიცე, ურომლისოდაც შეუძლებელია ხერხთა გამარჯვების გამოჭედვა. დიმიტრი გულია ორგანულად იყო დაკავ-

შირებული საქართველოსთან, მის დედაქალაქ თბილისთან, ჩვენი ხალხის ისტორიასთან ეკულტურასთან; განუყოფელი მეგობრობა აკავშირებდა მას თანამედროვე ქართველ მოღვაწეებთან. ქართველთა და აფხაზთა მეგობრობა მას მოაზნდა დიდ გამარჯვებათა სათავედ და საწინდრად. ეს მეგობრობა გამოიჭედა ისტორიულ ქარტეხილებში, ძნელბედობისას და შემდგომში კიდევ უფრო განმტკიცდა და უძღულებდა.

ს.ხალხო მგოსანმა დიდების შარვანდელით შეამკო გენიალური რუსთაველის სახე. ლექსში „რუსთაველის ძეგლი“ მან უმღერა „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსის სიმადღეს და სიდიადეს, ეამთა დინებამ რომ კიდევ მეტი ეღვარება და ზრუნინვალება შესძინა.

დიმიტრი გულიამ ლირიკული პათოსით აღს-ვეს მრავალი ნაწარმოები უძღვნა საქართველოს, ქართველ ხალხს, ხალხთა მრავალსაუკუნოვან, ტრადიციულ ძმობას. თავის ხალხს ახლს გააცნო ჩვენი დიდი კლასიკოსების შემოქმედება. მანვე განაგრძო და გააღრმავა ქართველ ხალხთან ლატერატურული თანამეგობრობის ის ტრადიცია, რასაც სათავე დაუდგო პირველმა აფხაზმა მწერალმა გიორგი შერვაშიძემ.

თავლხანინოა დიმიტრი გულიას დეაწლი ხალხთა ძმობისა და ლატერატურულ ურთიერთობათა განვითარებაში. მთელი ცხოვრების მანძილზე იგი ახალგაზრდობას ურჩევდა და ასწავლიდა:

არ იზომება სიცოცხლე წლებით,
მხოლოდ საქმეა საზომი მისი,
მეცე სამშობლოს, რაც გაბადია,
დავიწყებისგან მხოლოდ ის გიხსნის.

ეს კემპარტება კარგად შეიხისხლბორცა აფხაზ მწერალთა მომდევნო თაობამ, რომელიც სახელგანთი წინაპრის ნაკვალევს მიჰყვება და ვანაპტიცებს „კავშირის გულთა შორის“, ამრავლებს ძმობის ხიდებს და ახალ შექსა მფენს ხალხთა ინტერნაციონალურ პეგობრობას და სოლიდარობას.

აფხაზეთის სახალხო პოეტი ბაგრატ შინკუბა შთაგონებულია ჩვენი თანადროულობით, ცხოვრების მრავალფეროვნებითა და სიახლით, ინდუსტრიული გაქანებით. მკარამ აფხაზური სამყარო შინკუბასებით რიგია ვიწრო და შევლადული ვარემო. მას, როგორც კემპარტი შემოქმედებს, შეუძლია მცირე მიწაზე იცხოვროს და გადასწვდეს ვრცელ სამყაროს. ორგანულად განიცადოს და შეითვისოს მათი ყველაფერი, შეიხისხლბორცოს და ეშმოს ყველა ეთილოზურნე ხალხს, ერთგულად ეპახუროს კავშირს, მილიონ გულთა შორის.

ბაგრატ შინკუბას კარგად ესმის და კიდევაც ახორციელებს დიდი შოთას ბრძნულ რჩევას: „ვინ მოყვარება არ ეძებს, იგი თავისი მტერია“. მას მტყიცედ სწამს, რომ შოთა — „კაცი, ხობრძედ ქვეული, ქვენიერებას გარს უტლის“. მომე ხალხის შეილი გულდამით ათვალეერებს საქართველოს ისტორიული დიდებს სამშობლოს — გელათს, ვარძიას, ხვეტიცხოველს და სხვა ძეგლებს. შორის, ისტორიის ხილრმეში მიქპრის პოეტის ფუკრი „გელათში მივიდ, ძველებსძველ კარ-სარკმელს თვალს დავკარი“ და შემდეგ გამოთქვამს ეპარულს:

იქნებ ამ ჰერქვეშ
მღეროდა,
იქნებ გვიღა ამ კარით,
იქნება აქა სწფელობდა
ემაწვილი გულთამხილველი.
იქნებ აქ მოხვდა პირველი,
ტრფობის ასარი პირველი,
გულზეუ პირველი სიმღერა
იქნებ აქ ნამოყვესა,
ვეფხის პოემაც იქნებ აქ
მიართვა თამარ მეფესა.

ახე უმღერის ბაგრატ შინკუბა იმ დიდ გენიოსს, ვინც „ასახელა ქვეყანა, ბრძოლებში ნაროგრაფევი“.

ლექსში „რუსთაველის პროსპექტზე“ იგი ოსტატურად ხატავს რესპუბლიკის დედაქალაქის ვარდაქმნილ სახეს, მის წარმტაც პეიზაჟებს, „მზე მიიმალა შთაქმნილს ზევით, გამოცხადმნენ დუმილით მთები, დღისით რუსთაველზე მზე იყო მწველი და ახლა ბინდი ეშვება ფრთებით“.

ძმობა-მეგობრობის შეხახებ დაწერილ ლექსებში ბაგრატ შინკუბა მზაფრ ემოციურ

ეფექტს აღწევს. რარიგ რიტმულად, დინამიურად ვღერს შემდეგი სტრიქონები:

— შართა ამთა!
ძმობის ვარდა,
ქვეყნად არის რამ ძლიერი?
თქვენი სადღეგრძელო იყოს,
თქვენი მრავალუამიერი.

ღონტი ლაბახუამ არა ერთი ლექსი უღვანა საქართველოს, ქართველ ხალხსა და მის პოეტებს. იგი თავისებურად ეხმურება წარსულს და გენიოსებს — რუსთაველსა და პუშკინს, მოუწოდებს თანამედროვე პოეტებს მათსავით მართლად და მხურვალედ დახატონ თავიანთი დროება. იგი ვეგაგრძობინებს, თუ რაოდენ მტყიცეა ეს ერთიანობა წარსულსა და აწმულისა:

პეი, აფხაზნო
საუკუნოდ მოგვეცემს დიდებას,
მქუბარ სიმღერის გამარჯვება
ამგვიარ ჭიდილში,
ქართველი გულოც
სისარულით დივიკრტება,
ჩაეობატებით ქართველების
მზიურ ლიმინლა.

საქართველოზე ლექსების მთელი ციკლი შექმნა პოეტმა აღ ლახურიაშ, რომლის პოეტური ჩანგი, სამწუხაროდ, ადრე დაღუშდა. იგი შთაგონებით წერდა პატრიოტულ ლექსებს და სიმღერებს. წაენი „გულის ბმა“ (1952 წ.) მრავალმხრივ ეხმანებოდა ცხოვრებისეულ რეალობას, გამოხატავდა მის სასიცოცხლო რიტმსა და მჯინსეცებს.

ქართველი კლასიკოსის დავით გურამიშვილისადმი მიძღვნილ ლექსში — „პოეტის უცდავება“ ხაზგასმულია შემოქმედის მღალო მოწოდება — ჰქმნიდეს ხულიერ ხომიღარეს ხალხის საეთილდღეო: „და თუ მას გულში არ უდგას ფეხვი, მისი ლექსებია არავის სჭირდება“, რადგან, პოეტის თქმით, ლექსი დროშაა, ხელოვანი კი — მეწინავე. ბარაკადებზე მედგრად მეტროქლი ხალხის ხსენისა და თავისუფლებისათვის. „პოეტისათვის ლექსია ფიცა, პოეტი უნდა ცოცხლობდეს, ვით მზე, მზის ჩახვალას მკავდებს საყვადი მისი“. დავით გურამიშვილი განსახიერება იყო ისეთი შემოქმედისა, ვინც „ქართული სულის წვა და წვაღება მძლე ხიმღერებად ასტყორცნა ცაშდის“ და კიდევაც დაიმკვიდრა მარადიული დიდება და უცდავება.

ხალხის სიყვარულს არ აქვს საშანი, ხალხს ეშმასტუე კუბოს კარამდის, უკვდავების მზე რთავს შენს საყანეს, მგონსად იცოცხლებ ქვეყნად მარადის.

ივანე თარბას პოეზია ჩვენი დღეების რუმანტკულ გაქანებასა და მაქსიმის ვაჟობატახს. აქტუალურია მისი თემატიკა. ამაზე მკაფიოდ მტყუარებებს ლექსების შთიღი ციკალი ხალხთა მეგობრობაზე, კერძოდ საქართველოსადმი მიძღვნილი ლექსები და სიმღერებია. მათგან საუკეთესოთა შორის უნდა ვიგულოთ: „მთაწმინდა“, „შირუჩინი საქართველოში“, „ალაზანი“, „სიღნაღის დამე“, „შირაქი“, „რუსთავი“, „მეფოლადე პარსატაშვილი“, „სიღნაღის შეწევნი“, „სიმღერა ქუთაისზე“ და ა. შ.

ლექსები „ალაზანი“ და „შირაქი“ პოეტი ადიღებს მშვიდობიან შრომას, ქართველი კაცის დაუღღელ მარჯვენას, ბუნების სტიქიასთან შებრძოლებას და გამარჯვებას; პოეტიც ამყობს იმით, რომ მშვიდობის შვე ვიწვივება ამ ველზე და „მღერინ ბრძაღები კოუნისზის ნათელ დღეებზე“. წინათ კი, არც თუ შორეულ წარსულში, „ავლს არ უოფნიდა წყარო ანკარა, არც დღეების მთებთან დენა; დამწვარ მიწაზე აღარა ჩანდა ტყუთა სიმწვანე, ვარდების ფენა“. რა დიდი კონტრასტია ახლა ამასთან შედარებით, რაც იყო ადრე, ქვეყნის განახლებაზე. „არა, არ დარჩა შეუნიჩნეველი, შირაქსაც მიწვდა პარტიის თვალი, რომ აუყვავოს სრისი ველი და ტბად დაგუბდეს ალაზნის წყალი, რომ მოსპობს შაქის წყურვლი. მწვანე, რომ ალაზანი მოედოს მიღდერას, რომ აბიბანდეს ქეჩილი მწვანე — ბადებსა და მოსტრებს ცვარნაშში ზადიდეს“. პართლად, როგორც პოეტი მომდევნო სტრიქონებში აუწყებს მკითხველს, „ახლა ზღაპარ, შეიხსული წინათ, და ახლმა დრომ ძველი განდევნა, ახე ამკვარად ჩვენ გვაგაგრძობინა დღე ზეალინდელი, დღემ დღევანდელმა“.

ივანე თარბას კარგად აქვს აღქმული საქართველოს ცხოვრების სიახლენი; არაერთი ლექსით შეამკო მან განახლებული სამკობრის მიწა, ვაცობლებული შირაქის ველი, ფოლადის ქალაქი — რუსთავი, დოქლათის ეს სოციალისტური წყაროება.

ქვეყნის ინდუსტრიული გაქანების ძღვემოსხლ მიმნად გაიხმის რუსთავეზე თქმული სტრიქონები:

აქ წყლების ელვას ცეცხლი მოსტაცეს, ქარს ვაუფანტავს კვამლის ღრუბელი, შეჭობრი აქვით და... დღევის დღემელი და არის შრომა, ქარცეცხლთან ბრძოლა, ტვანში მადანი ვარგარებს ახლად, რომ ქართულ ფოლადს რუსთავის ფოლადს ქონდეს მარადი სიმბნე და ძალა.

მეგობრობის სიმღერის ხმა მკაფიოდ ეღერს ხსენა აფხაზ პოეტთა შემოქმედებაშიც. გავიხსენოთ თუნდაც აწ განხვეწებული ორი შესანიშნავი პოეტი — ლევარსან კვიციანი

და ქაიშიმ აგუშია. მათ ლექსებში მეგობრობა ლიტონი სიტყვა როდია უაღრესად კონკრეტულად ფერის ყოველი მათი მხატვრული სიტყვა ხალხთან, მის ცხოვრებასთან ახლოს მისვლის თვალსაზრისით.

ლევარსან კვიციანის პოეზია ძღვეის სიმღერინაა, მიძღვნილი „ახალი ცხოვრების ბურჯების შემქმნელი ხალხისადმი“, რომელსაც ბევრი რამ აქვს საამაუო შორეულ წარსულშიაც. ახე ლაღად და ძაღდაუტანებლად წერს პოეტი დღევანდლობის ნათელ სიმართლეს:

მღნარის პირად უძღვეი ვრი შენი სიმღერის ხმა საოცარი.

მღერის ახალ ცხოვრების ის ბურჯებს ავებს...

პოეტმა ახე უმღერა საქართველოს:

ო, საქართველო, თაივლუბის ხარ მოშრიადე შექი მთოვარი, ჩემმა ოცნებამ ააშრილა შენი სიმღერის ხმა საოცარი.

თავისუფალი შრომის მიმნად იქცა ქაიშიმ აგუშას ლექსი „კოლხიდა“, კოლხილის ტაობის ამოშრობა და მისი გადაქცევა უღაპაუნს ბაღნარად არა ერთი პოეტის სიმღერის თემა იყო. ქაიშიმ აგუშას უმოგზაურნია კოლხიდაში, დაინტერესებულა მისი ისტორიული ბედით და დაუწერია რამდენიმე ლექსი განახლებულ ცხოვრებაზე, ახალ აღმოაჩენებზე; პოეტი აღფრთოვანებულა იმით, რომ „ბაღნარის მოსახე კოლხეთის კალთებს... უყავითთა შექით მხარე გაბარწყინდა“.

გაკქრა ნისლეით, წარსულს ჩაბარდა ხალხთა ვეება, წუხლო, დარღო, ეს მხარე მხოლოდ დღეს დაიბადა და დღეს გაბარწყინდა აქ განთიადი.

სახვლიოდ კიდევ უფრო ბრწყინვალე და წარმატევი გახდება კოლხეთის განთიადი, ნაყოფიერი იქნება ახლად ათვისებული მიწა...

ქაიშიმ აგუშას „შენი სიმღერები“ (ნ. ბარათაშვილის) და „ფშავლის სიმღერა“ უღავოდ პოეტის საუკეთესო ლექსებია. რამდენი სიბოო და სიყვარული ჩაქსოვილი ნ. ბარათაშვილისადმი მიძღვნილ სტრიქონებში: „შენი ყოველი სუნთქვა ლექსია, შენს ყოველ ოჩვას ვგრძნობ შენი ლექსით, ქვეყნად სამღერა დაგითვისია, სიმღერა ცეცხლზე უმბურვალესი“. ასევე გატაცებით უმღერის იგი ვაჟას გენიას.

ალექსი ქონუა ლექსში „თბილისი“ — ძველი და ახალი თბილისის შეპირისპირების ფონზე კარგად ხატავს ხოციალისტურად

გარდაქმნილი დედაქალაქის მზიურ და მიწა-
დეველ სახეს:

დღეს ეს ქალაქი მზით
დაფერილი,
ჭაბოყვლი ხალხის მფეთქავი
გული,
მღერის, გუგუნებს
ძღვევამოსილი,
თავისუფლებით
გაბრწყინებული.

მეორე ლექსში „აფხაზური სიმღერა თბი-
ლისზე“ პოეტი ოსტატურად გამოხატავს მეგობ-
რობის უტყუარ გრძობას, ურომლისოდაც
ძნელად წარმოსადგენია ქართველთა და აფხ-
აზთა ურთიერთობა: „მე აფხაზი და სოხუმის
მტკადრი დღითა და ღამით აქ ვარ ოცნებით,
მე საქართველოს ტრფალით ვიწვი, ვხარობ
თბილისის ასხივოსნებით“. კიდევ უფრო დამა-
ჭერებელი და შთაბეჭედავია ძმობის ფაცად
დაღვრილი შემდეგი ტრიქონები:

როცა თბილისელს სოხუმში ვხედავ
და ხეივნები ზეღებიან ტაშით, —
სტუმარიო, როგორ ვთქვა ნეტა,
ვაშობ: ძმა შედის საკუთარ ბაღში!
მიყვარს თბილისი — ის დიდი დედა
ქართული მიწის, ქართულ ქალაქთა,
და ჩემი გულის მგზნებარე ფეთქვა
ამ სიყვარულით ალაპარაკდა.

საქართველო — პოეზიის ქვეყანა — მე-
დამ იყო პოეტების შთაგონების წყარო. მის
დაღვრაზე მღეროდნენ პუშკინი და ლერმონტო-
ვი, ავტოთვე არაერთი სხვა მომძღვ ხალხთა
პოეტი. აფხაზ პოეტთა შემოქმედებისათვისაც
იგი ორგანულ და ერთ-ერთ მთავარ თემად
იქცა.

აღქმის ჯონუა ლექსში „საქართველოს პო-
ეტებს“ ხაიამაყის გრძობით ლამაზაობს ქარ-
თველ და აფხაზ სიტყვის ოსტატთა ურევ
ძმობაზე, რომ ისინი ერთად ბურჩად უღვანან
სამშობლო მხარეს და მშატებენ შას დიდებას.

სხვაგან სად არის მხარე ასეთი,
ქვეული ყველა მგოსნის ფიქრებად?
უსაქართველოდ ზომ აფხაზეთი
არცა ყოფილა, არცა იქნება!
ერთად ვუმღერობთ ამ მიწას, ამ ცას
ნათელ მიზნისკენ ერთ გზას მივყვართ,
თქვენს ტბილ ლექსებში ძღერის აფხაზიცა,
ვით მეგობრობის ლალი სიმღერა.
არა, ჩვენს წინსვლას არ აქვს ჭებირი,
გვესმის ერთურობის გულები ფეთქვაც,
დასაბამიდან ღვიძლი ძმებოვით
ვფუფავთ, ვართ და ვიქნებით ერთად!

ტიეყო ჯონუას ბაღდა „ქარა“ ხაზითღებ
ჩანაფიქრის ხიცხადითა და ორიგინალით.
მახში გახხნილია თბილისიდან რუსთავეისკენ
მიმავალი პოეტის გულისთქმა, წუხილი ქვეუ-
ნის მწარე ისტორიული პედის გამო, რაც
საუყუნეთა ქარტბილღებში წილად ზღდომია
საქართველოს: „და ეს მიწა კირანახი ახლა
მეგავის სხვა იერთა“.

მე მიდამოს ვაცირდები
ისე როგორც ეტრატს ვაშლილს...
და მგონია, რომ ეს ქარი,
რუსთაველის სუნთქვა არის!

შალვა წვიება ფაქიზი ნიუანსების პოეტია.
მის ლირიკულ ფრაგმენტებში გაღმოცემულია
ფიქრი და ზრახვა ადამიანისა, რომელიც
სახიცოდებო ენერჯიას იღებს მშობლებური
მიწის წილიდან, მეგობრობით ხარობს და
სულღვმულობს. ორსტორიდან ლექსში „არქი-
ნა და მეღადე“ მეგობრობის დაუღვეველ
ძალაზე მინაშენებულა: „ერთად ეძებენ, ერ-
თად არიან, შადანს ეძებენ უჯალ ტინებზე-
როცა შენს გვერდით მეგობარია, არ შეიძლე-
ბა გზა ვაშინებღებს. ხან ზეატია და ხან
ზამთარია, — გეოლოგები შღდან პალატებს.
როცა შენს გვერდით მეგობარია, ხიცხე-ხი-
ცივე ვერას დაგაკლებს“.

კონსტანტინე ლომიას ლექსი „მტკვარი“
ხტოვანი ენთ წარმოსახავს თბილისის კო-
ლორიტულ სურათს: „ალაშაზებს მტკვარს
თბილისი, როგორც ფრინველს ორი ფრთა“,
„მღერის თითქოს კაციხ ენით საქართველოს
დიღებას“, ავტორი ლექსის ბოლოს ოსტატურ-
ად გაღმოცემებს ნიკოლოზ ბარათაშვილის
დიღ ზეღდასა და ტკიავის:

მტკვარის წინაშე მღგარი ტატო,
ვით შლოცველი სიონთან,
რაც ტკიავილი მტკვარს
განდო,
საქართველოს სტკიოდ...
...

კ. ლომიას თბილისური რკალის ლექსები-
დან კარგ შთაბეჭდეღებას ტოვებს „მთაწინ-
და“ და „სიმღერები თბილისიდან“. შთომი
უშუაღად განიცღება სიღადე და მიწოღვე-
ღობა მთაწინდისა, რომელიც ხაღმქნად
და სასიმღეროდ განაწოებს პოეტს. „ღვჯავარ
და გული ძალღმად მიცემს, ზეთა შრალიც
სახარულს ხადებს... ერთი აღღია აქეღან
ცამღე, ამაღღებულა მთაწინდა ისე“.

კ. ლომიას პატრიოტული ლექსი კონკრე-
ტულად, თითქოს უმინშენღლო დეტაღებთოაც
კი ზორცშესხმულად გაღმოცემებს პოეტის
სიყვარულს საქართვეღობაღში. მოხცოვში მეო-
ფი პოეტი სიამაყით აცხადებს „მე ვრთავ

რადიოს, ვეღვად მადიან, ჩემს თბილისიდან ვისმენ სიმღერებსო“, რადგან მისივე თქმით,

სიმღერებს მოჰყვა სიბოთ და ვეში, ქართლის მზიანი ველები სუნთქვა, მე ეს მახარებს, როგორც ჩვენში ტკბილი რუსული პანჯი რომ უთქვამთ, პანჯი რომ უთქვამთ ცადწევილ მთებში, რადგან ერთგვარად ახლო გულთან!

პოეტი ნელი თარბა საქართველოს ისტორიულ დიდებს — ათონის მონასტერს მშვენიერ ღირსიულ ბაღადს უძღვის ლექსში „საქართველოს“ „აფხაზეთით გაშლილი გულით“ უმღერის იგი რუსთაველის მშობელ მხარეს, აფხაზი პოეტი ქალი საქართველოს „სულის სიმღერას და თვალის ხინათლებს“ უწოდებს. „ამაღლა მისი ლაქვარდის ჰერი, მწუხრმა მისი ცა ვეღარ დაწისლა და მხრებ-გაშლილი მიაბიჯებენ შთამოშავალი ამირანისა“.

ო, საქართველო! მზითა ხარ საესე, ამაღლებული შენი ხარ ფიქრი, და უცვლადების შორეულ გზაზე ბარათაშვილის მერანცე მიქრის.

საქართველო მახლობელია ყველა აფხაზი პოეტისათვის. ისინი უმღერიან საქართველოს ბუნების მშვენიერებს, მის დღევანდელ ცხოვრებას, მშრომელ ადამიანთა თვადებას ქვეყნის გარდასაქმნელად, განადიდებენ სახელგანთ წინაპრებს, ბრძოლისა და შრომის გმირებს ამ პოეტთა შორისა კონსტანტინე გერხელია; მან რამდენიმე ლექსი უძღვნა ქართველი ხალხის ცხოვრების თემას. საბჭოთა საქართველოს საიუბილეოდ თქმულ ლექსში პოეტი გულწრფელად წერს: „იმდერე, გულო, საქართველო ჰყავის და ხარობს, დალციე, გულო, გმირი ხალხის გამჩქე მარჯვენა“. პოეტი შარავანდედით მოხავეს ქართული სიტყვის დიდოსტატს კ. გამსახურდას: „შენ ქველა გრიგაღს და მიწისძვრას გადაურჩებო, ვით გადაურჩა სვეტიცხოვლის დიდი ტაძარი“, და შემდეგ: „იდუმალბებს, ქვეში დაცულს, ჩვენთვის აშხლელი და გარეცოცხლე, რაც დეფარა დრო-ჟამის მწუხრმა“.

ლოცვისათვის გახსნის პოეტი ბორის გურგულიის გულთბადი აღხარება ქართული მიწისადმი, უწინარეს უცვლისა, ესაა მოაწმინდა — „ეს ოღამო უცვდავთა სულთა“...

შენს სადღეგრძელოს მე ვლალადებ შენითვე მთვრალი, შენი სიმალის და დიდების მარადი ტყვე ვარ! შენი მიწის და

შენი ზეცის მიქვს დიდი ვალი, და მიცემს გული — ანთებული შენად კურთხევა!

„სიმღერა თბილისზე“ რესპუბლიკის დედაქალაქისადმი მიძღვნილი პოეტური მიწნა. მასში შეაფიქრ, აშღერებულად გამოთქვას პოეტი თავის გულისწადლს, მაღლიერების გრძნობას იმ ქალაქისადმი, სადაც ხალხისად განვლო „ოქროს სტუდენტობა“ ზუთმა წელმა.

გამობარეარ მე შენს უბეში, ხუთ წელს მივილი მიხნელა! შენა ხარ ჩემი ნუგეში, და საფიქარი დედა! მე მიყვარს შენი ბაღები და გრილი სიო დილის, მტყვრის აყეცილი ტალღები და ხეფენების ჩრდლი!

მთელ რიგ ლექსებში ბორის გურგულია შთაგონებით უმღერის საქართველოს, ხალხთა მეგობრობას, „მშობის ღალი ფრთებით ამაღლებულ ქართველს“, იმას, ვისაც ახარებს დღევანდელი და აქვს ზეაღნიდელი დღის პერსპექტივა, ქვეყნის განახლება და აუვაება.

აფხაზური სიმღერა საქართველოზე სულ უფრო მძლავრი და მრავალმხრივი ხდება. სხვადასხვა თაობის პოეტები სხვადასხვაგვარად გამოთქვამენ თავიანთ სიყვარულს მოძმე საქართველოსადმი, იმ მეგობრობისადმი, რომლის ფესვები შორსაა გადგმული წარსულის სიღრმეში.

პლატონ ბებია საყურადღებო პოეტური ქმინებაში „პოეტები და მთები“, (ლექსი მიძღვნილია აკაკი წერეთელისადმი) გამოხატავს თავის სიყვარულსა და პატივისცემას დიდი ქართველი პოეტისადმი, რომლის „ქადოსნური ხმა და ნათელი ცხოვრება“ მუდამ ემახორცება ამათმძმე აფხაზ ხალხს: „შენი ლექსი წერილა მოქრის ნაქადლებად, როგორც შენს პოემასში აფხაზური თქმულება. ჩემი ხალხს ტკივალით შენი გულიც იწვოდა, ჩემმა ერმა შეილი და მძადნაფიცი გიწვოდა, შენი სული დიდი, აქ დარჩება მარადის, გვახსოვს შენი სიკეთე ყველას კუბოს კარამდის“.

შაილ ფილია, როგორც ბევრი აფხაზი ახალგაზრდა, ჩვენს დედაქალაქში, მის უნივერსიტეტში სწავლობდა. „აქ სიბრძნის წყარო დავლიე წმინდა, აქ არწიავით გავაშღე ფრთებიო“. ამიტომ იგი უმღერის თბილისს, უნივერსიტეტის ბაღს, სტუდენტობის დამაზოცნებას და თბილისიდან ეხმარება მშობლიურ სოფელს: „ახლა თბილისში სიცოცხლის სიმღერას ვსწავლობ იმითომ, შენს ბაღებს ჩამოყვარო, შენს გზებზე გაიჭირითო“.

გიორგი გუბლია აღიზარდა ქართველ სტუდენტთა შორის. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი იყო მისი დაფუძნების კერა, ფიქრთა ნახსენადარი. აქ ეზიარა მეცნიერებას, აქვე დაფრთიანდა მისი პოეტური სიტყვა-ამბიკომ რა გასაკვირია, თუ ასე მგზნებარედ და გატაცებით უმღერის შშობლიურ უნივერსიტეტს ლექსში „გამოსაშვები ხალაში“.

თბილისისაყენ ასი გზა მიდის
და ამდენივე მიდის აქედან,
დედასამშობლოს გულში
მიდიან...
ფრთებგაშლილია ოცნება
ჩვენი,
ჩვენი სამშობლო დიდზე
დიდია,
ახალგაზრდობას სიმღერა
შევნის.

გიორგი გუბლია საქართველოს უძღვნის კიდევ რამდენიმე ლექსს, რომლებშიც ნათლად გამოსჭვივის გულითადაი სიყვარული და სოლიდარობის გრძნობა ქართველ პოეტებთან, მთელ ქართველ ხალხთან.

მეგობრობის უკვდავი ფესვი ისტორიის
შორეულ სიღრმეში ვადგმული. ამ ფესვზე
აღმონაცენი ორი ხალხის ძმობა-შეკავშირება
მარად შტაკცე და დაურღვეველია. ამას და-
დადებს პოეტის ლექსიც:

პაბებიც ისე ცხოვრობდნენ მარად,
შოქმეს ვქაბდა აფხაზი ქართველს,
ერთად იყოფდნენ ღბინსაც და ვარაშს,

ერთად ელოდნენ მომავლის ნათელს
როდესაც ხალხის-მზე...
და გაიუანტა შავი ღრუბლები...
გამოიტანეს წმინდა ბრძოლიდან
წითელი დროშა თავისუფლების.
ღრმად აბის ჩვენი ძმობის ფესვები,
ერთია ჩვენი გულის წადილი,
ამ გრძნობას არვის დავესესხები,
ჩვენ მეგობრობა ვიცი თ ნამდვილი.

ქართული მიწის განახლება-აღორძინება
პოეტს შთაგონებს პატრიოტულ სტრაქიონებს,
აღანთებს სიცოცხლის პათოსით და ოპტიმი-
ზმით. სიამაყით წერს აფხაზი პოეტი, როდესაც
ლექსით მიმართავს საქართველოს:

სახელოვანი წარსული
გვექონდა
აწმყო გაქვს დიდი სიცოცხლით
საესე...
ჩემი სიმღერაც შენს
სადიდებლად
გულწრფელად მღერის —
და თვალში ნათლის სვეტად იღვრება
შენი ცის ფერი და მიწის ფერი.

გიორგი გუბლია გამოხატავს მთელი აფხაზი
ხალხის, მის რჩეულ შეილთა გულისთქმას რო-
ცა წერს:

საჩუქარივით მოგვიტანია
ჩვენი სიმღერა, მიწაე
ქართულო!

ნათელა ურუშაძე

ქართული სცენის ოსტატები

ეროსი მანჯგალაძე

მხატვრის ჩანაფიქრის მიუხედავად, ფერწერული პორტრეტი მსახიობ ეროსი მანჯგალაძეს მთელი თავისი ახოვანებით უნდა წარმოგვიდგინდეს, ვინაიდან ამას მოითხოვს ბუნებით მისთვის ბოძებული მასშტაბურობა, ასეთი იყო იგი ყოველთვის. თეატრშიც ასეთი მოვიდა.

ყოველი მსახიობი რომელიმე თეატრში მოდის ოდესმე. ეროსი მანჯგალაძე მოვიდა რუსთაველის თეატრში 1948 წელს, თეატრალური ინსტიტუტის დამთავრებიდან ორი წლის შემდეგ. ინსტიტუტში ითამაშა გამზიე (ღებრაზის „პაწია“), კოლომიცევი (გორკის „უკანასკნელი“), ბრეტი (დოუსოს და გოუს „ღრმა ფესვები“) — დ. ალექსიძის კლასით და ტეტერევი გორკის პიესაში „მდაბინი“ — გ. ტოვსტონოვოვის კლასით. სპექტაკლს „მდაბინი“ დიდი წარმატება ჰქონდა. განსაკუთრებით გ. მანჯგალაძეს. ასე რომ, თეატრში სრულიად უცნობი ის არ მისულა.

მსახიობის ინდივიდუალური სვე-ზედი მხოლოდ ნიჭით, ცოდნით და შრომით არაა განპირობებული, არამედ იმითაც, თუ როგორ მიესადაგება ეს ყოველივე მისი დროის რამე-ვან საზოგადოებრივ ტენდენციებს, სათეატრო ხელოვნებაში მიმდინარე პროცესებს. ეს პროცესები უწყვეტი და უსასრულოა. უწყვეტი და უსასრულოა გამომენა ახალი აქტორული ინდივიდუალობისა, რომელიც, მრავალი ობიექტური და სუბიექტური მიზეზის წყალობით, თავის ბედს გარკვეულ თეატრს უკავშირებს.

რა სურს ამ ახალგაზრდა მსახიობს? რით სულდგმულობს ის თეატრი — ურთულესი ორგანიზმი, საკუთარი-სტრასრითა და ჩამო-

ყალიბებული ტრადიციებით, მას რომ იღებს? ...ახალგაზრდა მსახიობი ხომ ამ კოლექტივის ნაწილად უნდა იქცეს! კოლექტივის შემოქმედებით სახე მუდამ განაპირობებს მსახიობის შემოქმედებით ბიოგრაფიას. თავის მხრივ, მსახიობის ინდივიდუალობაც განაპირობებს გარკვეულად თეატრის შემოქმედებითს ცხოვრებას, რადგან ზეგავლენას ახდენს რეპერტუარზე, სპექტაკლის მხატვრულ ღონეზე.

როდესაც ე. მანჯგალაძე მოვიდა რუსთაველის თეატრში, ეს თეატრი თავის სცენაზე ადრე დამკვიდრებულ, ე. წ. გმირულ-რომანტიკული, პოპულური, პათოსური, თეატრალური ხელოვნების ტრადიციას ავრძელებდა ხაზგასმით. ემყარებოდა იგი, უმთავრესად, ორი მსახიობის — აკაკი ხორავასა და აკაკი ვასაძის შემოქმედებას.

თეატრი ყოველთვის უმაღ ვერ შეინიშნავს და ვერ ამოიცნობს ხოლმე კოლექტივის ახალ წევრს. მაგრამ ე. მანჯგალაძის ვერ შეშინევა შეუძლებელი იყო — მეტისმეტად საინო იყო იგი: ახოვანი, ზვერდოვანი, უღამაზესი ტემპობის ხმით, მეტად მოციხევი და მეტად მომხიბვლელი.

იგი გამოჰყავდათ იმ დროისათვის პროგრამულ წარმოდგენაში, ძირითადი არხის მიღმა მყოფ წარმოდგენებშიც. მიუხედავად ამისა, ახალგაზრდა მსახიობის სულიერი ძალები პირველ წლებში ვერ ამოქმედდა. შემოქმედებითი დაბადება მოხდა 1951 წ. როდესაც იმავე თეატრალური ინსტიტუტის კურსდამთავრებულმა, გ. ტოვსტონოვოვის მოწაფემ, ახალგაზრდა რეჟისორმა მხივილ თუმანიშვილმა დადგა ინსცენირება ოლეოუს ფენიკსის ნაწარმებმა „არ-

პორტაეი მარყუეთი ყელზე“ (რუსთაველის თეატრში სპექტაკლი მიდიოდა სახელწოდებით „ადამიანებო, იყავით ფიზიკა“). ამ ახალგაზრდულ წარმოდგენაში ე. მანჯგალაძე მოხუც მასწავლებელ ოთხეუ პეშეკს თამაშობდა.

წარმოდგენა „ადამიანებო, იყავით ფიზიკა“ მყურებელს სთავაზობდა იმ დროის რუსთაველის თეატრისგან განსხვავებულ შემოქმედებით პოზიციას — თეატრი არა ორი, თუნდაც ბრწყინვალე მსახიობისა, არამედ ინსამბლის თეატრი, სადაც ნაწარმოების იდეას სცენაზე ავლენ ფსიქოლოგიატი სიღრმით ამოხსნაში პეისის ყველა პერსონაჟის სცენური სახე, ურთიერთდაკავშირებულ, ურთიერთგანმანათლებელ ცოცხალ სახეთა მთლიანი სისტემა.

ამგვარი რწმენით მოვიდნენ თეატრალური ინსტიტუტიდან დ. ალექსიძის და გ. ტოესტონოვოვის მოწაფეები. ახალგაზრდებს სთავაზუმი ელვა მათივე თანატოლი რეჟისორი მიხეილ თუმანიშვილი, ასე დაიწყო 50-იანი წლების რუსთაველის თეატრში პრინციპული შემოქმედებითი ბრძოლის რთული პროცესი. თეატრის ახალი სახეობა ძველის წიაღში იბადებოდა ასეთ შემთხვევაში პროცესი განსაკუთრებული სიწყავით მიმდინარეობს ხოლმე.

ამ უმწავეწველოვანესმა ვითარებამ განაპირობა ე. მანჯგალაძის აქტიორული ბიოგრაფიის თავისებურება — იგი იწყება თეატრის მიჯნით მაშინდარე რადიკალური შემოქმედებითი ცვლილებების პერიოდში. ბრძოლა, როგორც ცნობილია, პოზიციის გარკვეულობას ოთხოვს. შემოქმედებით თანამოაზრეთა გვერდთან ვრთად, ე. მანჯგალაძე ინსამბლის თეატრისთვის ბრძოლის გზას დაადგა რა თქვა უნდა, ეს არ იყო ადვილი, მით უფრო, რომ გამორეღარ მანტრად თეატრის მეთაურობდნენ ა. ზორავა და ა. ვასაძე — ძალი, რომელთან შეტოლება და შებრბოლება წარმოდგენელი იყო მათში. მაგრამ ახალგაზრდებს არც დაუსახავთ მიზნად მათზე უმყობენი ყოფილიყვენ — მათ უნდოდათ ვთამაშობთ და დაედგათ სპექტაკლები სხვა ნაირად. საქმე ეხებოდა ხელოვნებაში ამოსავალი დებულ მუხის შეცვლას.

სპექტაკლი „ადამიანებო, იყავით ფიზიკა“ მ. თუმანიშვილის მიერ დადგმული იყო როგორც სიმღერა ფუნიაზე. ის ამტკიცებდა ადამიანის ძალის, ნათელი იდელების გამარჯვების რწმენას, მაგრამ არა ღია, პუბლიცისტური პათოსით, არამედ ადამიანების ფსიქოლოგიურად რთულ ურთიერთობათა სცენური გამოვლინების გზით.

რით ხაზლავდა მყურებელს კეთილი მოხუცი პეშეკი, რომელსაც ბავშვის დაბილი ჰქონდა? არა მარტო განსაკვირვებელი სიწმინდე, არა მარტო იმით, რომ ფანისტურ სა-

ყობილემიცი ეი, მშვირი და ნაცემ-ნავევები, ოცნებობდა თავისუფალი სკოლის შექმნაზე და ფუნჯის გადარჩენისათვის ბრბოლა, კიდევ იმითაც, რომ სცენაზე ეს ყოველივე ვლინდებოდა უწყვეტი ბუნებრივი ცხოვრებით: არც ერთი წუთი უმოქმედი, არც ერთი სიტყვა, რომელიც შინაგანი მოთხოვნებით არ იყო გამოწვეული. ამ გზით შექმნილი სცენური სახე ცხოვრებისეულად მართალი იყო, გასაგები და ახლობელი. ამიტომაც პეშეკის დღეზეა მყურებელში იწყებდა ტკივილს, აღშფოთებას, პროტესტს, ძალადობასთან შებრბოლებს, მისი მოსპობის სურვილს.

ასე ასრულებდა ე. მანჯგალაძე მოქალაქე-მსახიობის მაღალ მისიას რუსთაველის თეატრის ამ პოლიტიკურად მახვილ, მაგრამ, ამავე დროს, ღრმად ადამიანურ წარმოდგენაში. მყურებელმა მხარი დაუჭირა ახალგაზრდებს. ეს მეტად მნიშვნელოვანი იყო.

იმვე სეზონში ე. მანჯგალაძემ ითამაშა არუთონ ზიზნიმოვი (გ. სუნდუკიანის „პეპო“, დადგმა დ. ალექსიძისა). წარმოდგენაში სხვადასხვა თაობის მსახიობები მონაწილეობდნენ, მაგრამ ე. მანჯგალაძის შემოქმედებითი პოლიცია აშკარად და გარკვეულად იკეთებოდა. მსახიობისთვის ნათელი იყო სპექტაკლის მხატვრული მთლიანობის რომელ ნაწილს შეადგენს მისი გმირი, როგორია მისი ფუნქცია იდენის მიმართ, რომ ყველაფერი ხასიათისთვის შესატყვისი, სახიერი ქვეყნის ქაქვის მეშვეობით უნდა ხორციელდებოდეს სცენაზე.

არუთონ ზიზნიმოვის სახე თამაშად იყო დახატული მსახიობის მიერ. თამაში იყო, პირველ ყოვლისა, ზიზნიმოვის გარეგნობა: ყორნის ფრად შეღებილი, განსაკუთრებული გულისყურით დავარცხნაი ქონარის ნარჩენები, ზმირი, აგრეთვე ყორნისფრად შეღებილი წარბი და უღვაში. ამავე ფერის თამაში ზალი ლოყაზე, აგრეთვე, საგანებოდ დაგრებილი ხვეულად. შავი ფერის მოღერი ვერობული კოსტუმში, რომელიც არც მის გარეგნობას, არც მის ადამიანურ არსს არ ეხამებოდა. ვაჭრის უბრალო, თავისუფალი კაბა-ტანსაცმელი ვრჩინა, მაგრამ მის ახალგაზრდა ცოლს, ფეფელას, ეგრობული უფრო მისწონს და მეტი რა გზა... კოსტუმისა და გრიმის კონტრასტი მივინება იყო, ვინაიდან ეს კონტრასტი ბევრს რამე აუწყებდა მყურებელს უსიტყვოდ. ასეთსავე კონტრასტზე აგებდა ე. მანჯგალაძე თავისი ზიზნიმოვის სცენურ ქვეყნათა თანმიმდევრულ ნახატს, იმპროვიზაცია აქეთ იყო წარმართული და ამიღრებდა სახეს სპექტაკლიდან სპექტაკლამდე მრავალი წლის განმავლობაში. საინტერესოა და მეტად მნიშვნელოვანი, რომ წარმატებით განეხიერებულმა ე. მანჯგალაძემ არ გააფუჭა ზიზნიმოვის სახე. იმბროვიზაციის ცხოვრება სცენაზე მისი რამე

სურვილებითა და ინტერესებით და არა მსახიობის ინტერესებით, რომელიც მყურებლის წინაშე საკუთარ შესაძლებლობათა დემონსტრაციის აჩარხებს. ეს ვარაუდობა განსაკუთრებულ ყურადღებას საჭიროებს, ვინაიდან კომედიაში მხატვრული სახის ცხოვრების ჩარხის არგადალაზე მსახიობისთვის არაა ადვილი. ყოველთვის ვერც ე. მანჯვალაძე ახერხებს ამას.

იშვიათია სპექტაკლის ისეთი ერთსულვანი აღიარება, როგორც ეს წილად ხვდა ფლენტინის „ესპანელ მღვდელს“ რუსთაველის თეატრში (დადგმა მ. თუმანიშვილისა, მხატ. თეატრე, კომპ. ს. ცინცაძე).

...აარსებიდან მხიარული საყვირები გავუწყებდნენ, რომ სპექტაკლი იწყებოდა. ერთი წუთის შემდეგ მყურებელი პაწია, თეთრ სახლებთან ძველ კარდოვამი აღმოჩნდებოდა. ამ სახლებს ედღებო სიძველისაგან დახეტიალი იყო, წითელი კრამიტის სახურავები კი ალაგ-ალაგ ჩამტვრეული და ჩამავებული. მიწათბერილი თაღები, ერთი ბეწო დაკიდული ხილბი, კობტა კაბები... სცენის წრე მსუბუქად ტრიალებდა და ამ კობტა დანადგარს მრავალი წახნაგით შემოაბრუნებდა. დეკორაციის კომპოზიციური ცენტრი ნახევრადდანგრეული სამრეკლო და გადამრეცილი ქვარი იყო.

სცენური სივრცის კარგად მიგნებული გადაწყვეტა ეხმარებოდა მსახიობს, მაგრამ, ამავე დროს, მოათხოვდა, რომ პერსონაჟის ვარჯიშობა და საქციელები ამ სცენურ სამყაროში ჩაბატლავი. და მართლაც, ლოპესის სამოსელიც გაუჩნებელი იყო, ალაგ-ალაგ ნაფუთებად ეკიდა. მხოლოდ სამყარვე ქვარი იყო იმის ნიშანი, რომ ლოპესი ღუთის მსახური იყო. მსუბუქად ტრიალებდა წრეზე განლაგებული დეკორაცია, — ლოპესისაც განსაკუთრებული სიმსუბუქით დაქონდა თავისი ზორბა ტანი. იმით, რომ უღრესად თავისუფალი იყო იგი ყველა ქვეყაში — სულ ბერბალი და უმნიშვნელოვანეს საქციელშიც, კომედისი ფანრი და სპექტაკლის რეჟისორული გადაწყვეტა მოითხოვდნენ ამას.

ერ. მანჯვალაძის ლოპესი ეშმაკი იყო, გაიძვერა, იმავე დროს უშუალოც იყო, რწმუნდა-კარგულს, ნახევრადმეორს ცერემონიებისათვის არ ეცალა. არ ენადლეუბოდა. არც ფარავდა თავის გულგრილობას რელიგიის მიმართ. არც იმის დაფარვა შეეძლო, რომ გამუდმებით მხოლოდ გამორჩენაზე ფიქრობდა, თუნდაც მცირე, მაგრამ შინც გამორჩენაზე. ცხოვრებისადმი ამაყობი დამოკიდებულების ტყვეის საშუალებით გამოსავლენად მსახიობის მავნეო ზუსტ და სახიერად მეტყველ დეტალებს: ვამაძლარს შეეძლო საღმრთო წიგნის ფურცლით ქონიანი ტანებზე გაეწმინდა, ღუთისმსახურს შეეძლო თადავიწყებით როკას მისცემოდა, იმდენ-
12

ნად, რომ ქვარი გაეარდნოდა და არავითარი რეაქცია არ ჰქონოდა ამაზე... დეტალები ქმედით იყო, ელინდებოდა კონკრეტულ, ხილულ საქციელში, რომლის ქაჭვიც შეადგენდა სცენური სახით ცოცხალ, კუმშარბილად თეატრალურს ორგანიზმს.

რუსთაველის თეატრის ახალი წარმოდგენის — სოფოკლეს „ოიდიპოს მეფის“ (დადგმა დ. ალექსიძის, მხატ. ფ. ლაპიაშვილი, კომპ. ო. თაქთაქიშვილი) აფიშაზე შთაფარი პერსონაჟის სახელის გასწვრივ ორი გვირგვინი — ა. ხორაყა და ე. მანჯვალაძე (უფრო გვიან ოიდიპოსი ითამაშეს კიდევ ა. ვასაძემ და ს. ზაქარიაძემ). გაცივრება ამას არ გამოუწვევია, რადგან ეს ორი მსახიობი მყურებელს უკვე შეეჯდა ნაწახი ერთ როლში — ორივე თამაშობდა ივანე მრისხანეს ე. სოლოვიოვის პიესაში „დიდი ხელმწიფე“.

...ფარად არ არის. დროისაგან ჩამუჭებულ უზარმაზარ კლდეში ამოკვეთილი სისახლე. ვერ ეტყვა სცენის ფარგლებში და ორკესტრის ღრუში ჩადის. ქალაქი ცარიელია. მარცხნივ, მაღალ კვარცხლბეგზე ხელაყრობილი ნიკეს ქანდაკება დგას, ყვარ არც ერთი სიტყვა არ თქმულა, მაგრამ ნათელი — აქ უნდა მახდეს რაღაც მეტად მნიშვნელოვანი.

ოიდიპოსის როლი დაუნდობლად დაწერილი: გვირის უნებური დანაშაულის ტრაგედია ერთ უწყვეტ მოქმედებაში იშლება და შთავრუნება ისე, რომ შემსრულებელს ოდნავი შესვენების საშუალება არ ეძლევა. ამიტომ ეს როლი მსახიობისგან ძალთა სრულ მომბლიზაციას მოითხოვს.

ე. მანჯვალაძის აქტიორული შესაძლებლობები მეტად შესაფერი აღმოჩნდა სოფოკლეს გვირისთვის. განსაკუთრებით ხმა — ისეთი ძალისა და ელვარადობის, თითქოს გამიზნული იყოს დიო ცის ქვეშ გამოლილი ანტიკური თეატრის ათსულები მყურებლის დისაყრობად, ძლიერი იყო მისი სიტყვა, იმავე დროს, ძალიან მსუბუქი.

მასშტაბურობისა და სიმსუბუქის შეხამება ე. მანჯვალაძის აქტიორული ბუნების უმნიშვნელოვანესი თვისებაა. ოიდიპოსის როლში ეს თვისება გამოვლინდა განსაკუთრებული სიამყარავით იმიტომ, რომ როლის ლტერატურული მასალა რთული. გვირის სცენური ცხოვრება ურვეულო გრძობებთა და აზრებითაა დატვირთული. სწორედ ამიტომ, ოიდიპოსის განსახიერება განსაკუთრებულ მხატვრულ სიმსუბუქეს მოითხოვდა.

ივანე მრისხანისა და ოიდიპოსის შემდეგ ბევრმა აღიარა ე. მანჯვალაძე ტრაგიკულ მსახიობად. მიიჩნიეს, რომ მსახიობის შემოქმედებაში ეს ხაზი უფრო ძლიერია, ეიდრე სახასიათო როლების უფრო მეტად გრძელი რივი. მაგრამ მსახიობის სცენური ბიოგრაფიის შემ-
13

დგომამ განეთარებამ ეს დებულება არ დადსტრია.

მალე ე. მანჯგალაძე მაყურებლის წინაშე წარსდგა სრულიად შოულოდნელი სახით. ეს გახლდათ ფეხბურთის კომენტატორი კ. ბუჩიძის კომედიაში „მზავი სიყვარულსა“ (დადგმა მ. თუმანიშვილისა. მხატ. ო. ლითანიშვილის).

...დაბაზში შეჭი ჭერ არ ჩამქრალა. სპექტაკლის დაწყებამდე წუთები დარჩა. მაყურებელი ადგილი დაეკავებს ჩქარობს. ამ დროს სცენის იღრპიდან მოისმის ფეხბურთელთა მარშის ნაციონბი მელოდია. იხსენება ფარდა და გაკვირვებული მაყურებლები წინ ლერჯ ხავერდში გაბეული სრულიად ცარიელი სცენა გადაიშალა, სცენაზე მიკროფონით დგვა ე. მანჯგალაძე ევრიმოდ, საყუთარ კოსტუმში. მან შეგვატყობინა, რომ ჩვენ, მაყურებლები, თურმე, ფეხბურთის მატჩზე მოყულვართ, მაგრამ მატჩი არ შედგება. მის ნაცვლად სტადიონზე წარმოდგენილი იქნება სპექტაკლი სპორტსმენთა ცხოვრებიდან, ახალგაზრდობისა და სიყვარულზე.

...და მისდევს ე. მანჯგალაძე რადიოკომენტატორი ახალგაზრდების სიყვარულის ისტორიას: ხან გვიამბობს მათ შესახებ იმას, რაც ჩვენ არ ვიცით, ხან აღვლევბული ვრევა მათ ცხოვრებაში — კარნახობს, აფრახილებს, ამხნევებს, უბიძებბს... ეს უოველივე ცოცხლად, მსუბუქად, აღურსიანი იუმორით. მხოლოდ ვრახთხელ, რამდენიმე წუთით, კომენტატორი გაქრა და წარმოხდგა ჩვენს წინაშე მოხუცი პროფესორ შემაწწწიშვილად იმისათვის, რომ გაუწიოს საჭირო სამედიცინო დახმარება სპორტულ მეცნიერებათა კანდიდატ ეჭვითმე ქათამაძეს, როდესაც მას, ბინის მიღებით ბედნიერს, გულის შეტევა მოუვიდა.

იმისთვის, რომ ახალგაზრდა ე. მანჯგალაძე ღრმა მოხუცად ვადაცქველიყო, საყმარისი აღმოჩნდა ზელჯოხი, სათვალე, გრჩელი ცხვირი და შავი პატარა ქუდი, აკადემიკოსები რომ ატარებენ ჩვეულებრივ მელიტი თავის დასაფარავად. ზელჯოხი სიბერისათვის ჩვეულ მისუსტეს ნიშნავდა მუხლებში, გრჩელ ცხვირზე ჩამოცურებული სათვალე სახის გამოწერველებას ცვლიდა, შავი ქუდი თავისთავად ბადებდა ასოციაციას იმასთან, ვინც მას ატარებდა... და ვარდასახვეც ელვისებური აღმოჩნდა, რადგან მსახიობი შესატყვისად იყო გდაბრბული შინაგანადაც.

კვლავ მთელი ძალით აედგრა და დებულების ქმედითი სახიერება, ყოველი მოთვანი პერსონაჟის სცენურ სიკოცხლეს ემსახურებოდა და გამოყენებული იყო მაქსიმალურად, ღრმად იყო გააზრებული და შინაარსით დატვირთული, მაგრამ მოწოდებული მსუბუქად.

1963 წელს რუსთაველის თეატრის შესახებ

ლელოან უჩვეულო აფიშა ვაჩნდა. ამ აფიშის მომწვანო-ნაცრისფერ ფონზე უფითნაცეთებ ფარდის უკან უმოჩნდებოდა ორი თავი და ორი წვეილი ბავშვის ქალმნანი ფეხი. აფიშა იუწყებოდა, რომ 29 ივნისს რუსთაველის თეატრის მცირე სცენაზე წარმოდგენილი იქნება გ. ნახუტაიშვილის ზღაპარი „ქინკრაქა“ (დადგმა მ. თუმანიშვილისა, მხატვრები ო. ქონიკიძე, ა. სლოვინსკი, ა. ჩიკვაძე, კომპ. ბ. კვერნაძე). ბევრ ახალს მოიცავდა ეს პატარა აფიშა: რუსთაველის თეატრში შეიქმნა მცირე — მცირე სცენა, სადაც წარმოდგენილი იქნებოდა ზღაპარი. პირველი ზღაპარი ამ თეატრის სცენაზე.

...ქრელად დაქარგული ხავერდის დიდი ნაქერი მთელი სცენის სიგრძეზე ვადაჭიმულ თოჯნა დამაგრებული. ის მოგვაკონებს ავარაქზე გამართული წარმოდგენების სახელდახელი გამოკონილობას ასე იყო ვადაწყვეტილი რეჟისორი მ. თუმანიშვილის ეს სპექტაკლზეპრობა, მზიარული იმპროვიზაცია. აქედან დაიბადა ქართულ ხალხურ თამაშობებზე, წესჩვეულებებსა და ცვაებზე დაფუძნებულ უბრწინვალეს რეჟისორულ გამოგონებათა მთელი ნაღვარი. სცენაზე მეფობდა სიყვარულისა და მეგობრობის ჭეშმარიტად პოეტური ატმოსფერო, თუმცა შიგადაშიგ წარმოდგენა დასციუნოდა მლაჭვნელებს, ჭორიკანებს, უპკუო წამხედურებს და მათთა მსგავსთა.

მაყურებლისა და კოლეგების მიერ აღტაცებით მიღებულმა ამ წარმოდგენამ კრიტიკოსთა ერთი ჭგულის მრისხანება გამოიწვია. ეს სპექტაკლი მათ რუსთაველის თეატრის გმირულრომანტიკული ტრადიციის ზელყოფად მიიჩნეს. ზღაპარს, სიყვთისა და მეგობრობის შესახებ, უმართებულო ბრალდებები წიუყენეს...

ამ ზღაპრის პერსონაჟებს ოსტატები ასახიერებდნენ. ეს იყო მსახიობთა ვანსაციერებულად შეხმატკბილებული ანსამბლი, რომელიც ამქერად ზღაპრული მასალით ამკვიდრებდა ცხოვრებისეულად მართალ ზელოვნებას. ოიდიპოსის, პამელიტის, ოფელიას, ბარათაშვილისა და სხვა მათგვართა ვანმასახიერებელი მსახიობები თამაშობდნენ დეგს, დათეს, მელიას, მგელს, ტურას... მათ იტაცებდათ ზღაპრის კაცთმოყვარული იდეა, რეჟისორული ჩანაფიქრის უჩვეულობა, გრძნობათა სიმართლის უჩვეულობა და ისიც, რომ ეს გრძნობები უნდა ვანეცადათ მაყურებლისგან ისე ახლოს, როგორც არასდროს რუსთაველის თეატრის დიდ სცენაზე.

თამაშის პირობა, რომელსაც კარნახობდა მათ სცენისა და დაბაზის მასშტაბები, მაყურებულთან ზედმიწევნითი სიახლოვე, ნაწარმოების ზღაპრულობა და სპექტაკლის რეჟისორული ჩანაფიქრი, არ იყო ჩვეულებრივი. არც

სადელი იყო. სწორედ ამიტომაც განსაკუთრებით საინტერესო აღმოჩნდა. მართლაც, ვინა საინტერესო არაა ივანე შრისხანის, პეტეის, მაქსიმოლიან შოთრის, ლოპესის, ოლიპოს მეფის, კავალერ კომანდირატის შემდეგ ითამაშო დათვი, უფრო სწორად — ადამიანი, რომელიც ცხოველთა სამყაროში სწორედ დათვის მონათესავეა? ეს ხომ ნიშნავს: მიაჯნო ცხოვრებისეული მოვლენებისადმი მისეულ დამოკიდებულებას, დათვის კომპლექტის ადამიანისთვის ჩვეულ შინაგანწყობილებას, მიხრამიხრას, სიარულს, მისთვის სასიხარულოსა და სწყევნის და ყოველივე ამის გამოვლენების სწორედ ფორმებს.

დათვის სახე ზღაპარ „ქინკრაქამი“, ეს არ იყო დიდადნიჭიერი ე. მანჯგალაძის შორივი გამარჯვება. ეს იყო კიდევ ერთი ბრწყინვალე დემონსტრაცია დებულებასა იმის შესახებ, რომ მხატვრული ნაწარმოებში ცხოვრობენ მხოლოდ ადამიანები, ოღონდ ზოგჯერ შეიძლება ისინი წარმოდგენილი იყვნენ მხეცთა და სხვა ცოცხალ არსებათა სახით.

რეჟიათი მხატვრული სპექტაკლი „ქინკრაქამ“ სწორედ ამ მთლიანობით ხდილია ხელეს ზემოხსენებულ პრობლემის ვადარწმუნებას. ე. მანჯგალაძის დათვი იყო ამ სპექტაკლის ორგანული ნაწილი, რომელიც მრავალი ძალით უკავშირდებოდა მთელს. ამჯერად მეორე სცენაზე და ზღაპრულ მასალაზე შექმნილი სპექტაკლით ამტკიცებდნენ მისი მონაწილენი ანსამბლის პრინციპს დრამატულ თეატრში.

შეიძლება ჩაითვალოს, რომ 60-იანი წლების დასასრულისთვის ე. მანჯგალაძის აქტიური ინდივიდუალობა უკვე ჩამოყალიბდა. ყოველ მის ქმნილებაში მსახიობის პიროვნება ხშირად აღსაქმნელია, რომ მსუბუქების და სიმსუბუქის შერწყმა — დომინანტია მის შემოქმედებაში, რომ თავისი ხელოვნებით ის სხვადასხვა ვარიანტში და განსხვავებულად, მაგრამ უცილობლად იცავს გამორჩეულ პიროვნებას, უბრალო ადამიანიც რომ იყოს იგი.

ე. მანჯგალაძის აქტიურად ნიჭიერებას სიკეთის შუბი ასხივონებს, თბილი იუმორი. იმისთვის, რომ სცენაზე სიმართლით არსებობა შეეძლოს, მას არ სჭირდება ყოფითი გარემო ან დეტალები. მისთვის მთავარია სწორად იყოს განსაზღვრული პერსონაჟის სურვილებსა და ამოცანების თანმიმდევრობა, რომელიც მისი უმთავრესი ცხოვრებისეული მიზნისააყენ მეტაბოტემა. თამაშის პირობა შეიძლება იყოს ნებისმიერი. ამ მხრივ ის არაფრით არაა შეზღუდული.

მას იზიდავს ნათელი ამოცანა, ეძებს მუდამ სულ უბრალო „ძრავას“, ზუსტ სტიმულს, რომელიც პერსონაჟის ქცევას განაპირობებს. ამოცანის სიზუსტისა და ნათელი სტიმულის

წყალობით, ე. მანჯგალაძის გმირის სცენური სიცოცხლე არა მარტო მიზანსწრაფულია, ქმედითი, არამედ იეთობება კიდევ ერთ „გამო საინტერესო, წარმტაც უღაღეს“ შემოქმედებას. დებიან სამოვლენას ვანიცდის ხოლმე, რომდესაც მისი სცენური სახის ცხოვრება ასეთ საძიკველზეა აწენებული, ძალიან უჭირს, როცა არა აქვს ასეთი საძიკველი...

1967 წელს ე. მანჯგალაძემ ითამაშა გვალი ბიკვა ლ. ქიაბელის ამავე სახელწოდების მოთხრობის ინსცენირებაში (ინსცენირების ავტორი შ. სალუქვაძე, დადგმა შ. თუმანიშვილისა). სპექტაკლი მიეტლენა ლხდი ოქტომბრის სოციალისტური რევოლუციის 50 წლისთაჟს. ნაწარმოებში ნაჩვენებია გარდატეხა, რომელიც მოხდა ღარიბი გლეხის — გვალი ბიკვას ცნობიერებაში — ის ახალი ცხოვრების შეგნებულთა რიგებში ჩადგა.

ე. მანჯგალაძის გვალი ბიკვა ჭეშმარიტად მხატვრული სახე იყო. მსახიობმა მხატვრულად წარმოადგინა ის პროცესები, ის შინაგანი ცვლილებები, რომელთაც ვანიცდის პერსონაჟი სპექტაკლის განმავლობაში.

ის გარემოება, რომ გვალი მოთხრობის პერსონაჟია, მოთხრობა ე წასაკითხადა დაწერილი და არა სცენაზე წარმოსადგენად, მხოლოდ ამლოგრებადა რეჟისორისა და მსახიობის უერთადებას სცენური სახის ქმედითობისადმი, სურვილს, რომ ქმედება სცენაზე უწყვეტი ყოფილიყო. გვალის ცხოვრების ხაზი აგებული იყო ხასიათის ლოკიკისა და ფსიქოლოგის განვითარების იზგავარი გათვალისწინებით, რომ ახალი მსოფლმხედველობის ადამიანის დაბადება ბუნებრივი და დამარწმუნებელი ყოფილიყო. ყოველი მისი საქციელი უნდა ყოფილიყო მაქსიმალურად ზუსტი, მაქსიმალურად სადა, მაქსიმალურად მტკვეული. ამ პრინციპით იყო აგებული ე. მანჯგალაძის გვალის სახე. ამში მდგომარეობდა მისი თანადროულიც და თეატრლობაც.

ეს იყო 1967 წ. — თექვსმეტი წლის შემდეგ იოზეფ პეტეის სახის შექმნიდან. ვანეული წლების მანძილზე არამე თუ გამოვლენდა და ჩამოყალიბდა ე. მანჯგალაძის აქტიური ინდივიდუალობა, არამედ დამკვიდრდა და განმტკიცდა ის, რისთვისაც იბრძოდა იგი თეატრში. მაგრამ, იმავე დროს, როგორც ეს ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე, რაღაც იცვლებოდა როგორც მსაუბრებლთა დარბაზში, ისე თეატრის შვიტნი. ვინდა ტენდენცია ნაწარმოების ავტორისადმი უბატვეცემული დამოკიდებულებისა, გულგრილობა გარდასახვის პრობლემისადმი, ინტერესი მსუბუქი გატობისადმი, უსახოში გატაცება ესტრადით, მიუხელოთ. რუსთაველის თეატრმა დიწყო ხარკის ვადება ამ ახალი ტენდენციისადმი. ამის იშკარა საბუთია „ხანუმა“, ა. ცაგარლის მხედ-

ვით, სწორედ მიხედვით, რადგან დროთა მანძილზე პიესის ტექსტიდან ცოტაა დარჩა (დადგმა რ. სტურუასი, მხატვ. მ. მალაზონია, კომპ. ვ. ყანჩელი). ამ სექტაკლში ე. მანჯგალაძე თავად ეწეოდა დანტიამეილის ასახიერებას.

„ხანუმა“ არსებითად სრული წინააღმდეგობა იყო იმისა, რასაც ამტკიცებდა რუსთაველის თეატრში ე. მანჯგალაძის თაობა, ყველაზე საინტერესო ისაა, რომ „ხანუმაში“, ე. მანჯგალაძის გარდა, მისი თაობის სხვა მსახიობებიც მონაწილეობდნენ.

ე. მანჯგალაძისთვის, რომელიც არ აღმოჩნდა ურყევი რწმენის მქონეთა რიგებში, დაიწყო პერიოდი ერთგვარი შემოქმედებითი დაბნეულობისა. დაბნეულობა კი შემოქმედებითი გამარჯვებისათვის საფუძვლად არ გამოდგება. რასაკვირველია, ვერც ერთი მსახიობი ვერ იტყდნენ წარმატებლობას, მაგრამ ე. მანჯგალაძე ისეთი ხელოვანია, რომლის წარმატებლობაც მასშტაბურია და თვალსაჩინო. ამიტომ ყველასათვის შესამჩნევია. მით უფრო, რომ, მიუხედავად მკვეთრი და დიდი ანიჭისა, მოღვაწეობის საკმაოდ დროისა, მან მაინც ვერ მოიპოვა და ვერ მოიმარაგა „ხანუმა“, რომელსაც შეიძლება გაჭირვების ექამს მოეცილოს. ამიტომაც შემოქმედებაში ან აღმოვალობა აქვს, ან ჩავარდნა. რას იხამ, მსახიობ ე. მანჯგალაძეს არ შეუძლია სცენაზე ოსტატურად იტყუოს, არის ამაში რაღაც შეტად მიმზიდველი, შეტად ძვირფასი, სუფთა.

წარმატებლობის პერიოდი, ბუნებრივია, მხოლოდ ნაყდებსაინტერესო სახეებით არაა დასახლებული. ამ პერიოდში შექმნილ სახეთა შორის არის ორი შესანიშნავი — ირაკლი რაზმაძე (ა. ჩხაიძის „ხიდი“, დადგმა მ. თუმანიშვილისა) და ტრესტის მმართველი (ა. ველმანის „პრემია“, დადგმა რ. სტურუასი. რუსთაველის თეატრში ეს პიესა იდგმება სათაურით — „დასაწყისი“).

მიუხედავად იმისა, რომ ამ ორ სახეს შორის ინტერესული ოთხი სეზონია და აქტორებიც სხვადასხვა, ქალაქის პროკურორი ირაკლი რაზმაძესა და ტრესტის მმართველს შორის („პრემიის“ ქართულ ვარიანტში პერსონაჟები დაკავებული თანამდებობის სახელწოდებით მოიხსენიებან) გარკვეული შინაგანი ნათესაობაა. არა მარტო იმის გამო, რომ ორივე გმირი ჩვენი თანამედროვეა და უაღრესად მნიშვნელოვან შინაგან, მსოფლმხედველობითი ხასიათის გარდატეხას განიცდის. ამ ნათესაობაში ყველაზე მნიშვნელოვანი ისაა, რომ რაგვით უფრო გვიან შექმნილი ეს ბოლო სცენური სახე ე. მანჯგალაძისა, უფრო ადრე შექმნილ ირაკლი რაზმაძეს მსახიობის შემოქმედებით

პოზიციით ენათესავება. ორივე შემთხვევაში მსახიობი მიზნად ისახავს ამოხსნას პერსონაჟის სულიერ სამყაროში მიმდინარე ხილვითი პროცესებში, გვიჩვენოს რაგვარი „ღეჭილებს“ ტყვე ხანში შესულ ადამიანზე ზნეობრივი ამაღლების მოთხოვნა. ის გვარწმუნებს, რომ ადამიანის ამგვარი ამაღლება შესაძლებელია, აუცოლებელი და მშვენიერი, ეს სახეები ერთმანეთს ენათესავებიან იმ შინაგანი თავისუფლებითაც, რომელსაც ე. მანჯგალაძის სცენური გმირი მხოლოდ ჭიანჭველად, როდესაც მოაქვნილია ზუსტი არხი მსახიობის პიროვნებასა და მის მიერ განზოგადებულ ადამიანის პიროვნებას შორის, ის განსაკუთრებული სიამოვნება, რომელსაც ე. მანჯგალაძე განიცდის ზოლზე სცენაზე ყოფნის გამო.

მაშასადამე, მსახიობი მიხედა, რომ ყოველნაირი წარმატება არ არის ძვირფასი, რომ მაყურებლისთვის ანგარიშის გაწევა არ ნიშნავს მისთვის კვირის დაკრებას ყველაფერზე. პირიქით, ეს ნიშნავს იმას, რომ ზოგჯერ წინ აღუდგე მაყურებლის სურვილს — მისივე სულიერი გაძლიერების საკეთილდღეოდ. კიდევ ერთხელ მიხედა, რომ მსახიობმა უნდა შექმნას ავტორთან ერთად, მასზე დაყრდნობით და არა მის ნაცვლად, რომ დრამატურული მასალაში ზედმეტად თავისუფალი ჩარევა, ერთი პიესიდან მეორეში ეპიზოდების გადაწერა, განსხვავებულ ავტორთა ლიტერატურული ქსოვილების ხელაჯნებში შეერთება, მით უფრო ტექსტის შეთხზვა იმით მწერ, ვინც არაა სიტყვის ხელოვანი, ხელისშემშლელია მსახიობისთვის იმატომ, რომ არ აძლევს მას საშუალებას ბუნებრივად გაჟვეს პერსონაჟის ცხოვრების გზას. დრამატურგულ მასალაში თვითნებური ჩარევა როლის სტრუქტურის დაწერება, როლი კი საფუძველია სცენური ხასიათის. ის არის უმოკრესი საგანძობი, ესმენიერესი სცენური აღმოჩენების წყარო მისთვის ჩამაშლელი.

ე. მანჯგალაძემ იგეგმოს ისიც, რომ მშუბუკი გართობით გატაცების ტალღამ შესამჩნევად იყო. მაყურებელს სერიოზული მსჯელობა უნდა ცხოვრებაზე. სურს აღუდგეს, განიცადოს, თანაუგრძნოს პერსონაჟს, ამგვარ მოზიხუნაზე პასუხის გაცემა შეუძლია ცხოვრებაზე დაფიქრებულ, გარდამახვილს ორთულ გზაზე მავალ მსახიობს. ეს გზა სულიერ ძალთა და უზოგავ ხარჯებს მოითხოვს.

...მსახიობ ერთი მანჯგალაძის პორტრეტზე, რომელიც დღეს იწერება, მთელი აბოჯანბითაა გამოსახული მალაქი, მშარბუკიანი, ძლიერი და მიმზიდველი ვაჟაკი. ის ილიმება ეთილი, ბავშვურად გულბრყვილი ღიმილით, მაგრამ ეტყობა, რომ არ არის მშვიდად. არ არის მშვიდად იმის გამო, რომ კიდევ ერთხელ უნდა გადაწყვიტოს ძალიან რთული ამოცანა — რატომ ვორ აბიურებს ის ცხოვრების ხელაჯნებში?

ახალგაზრდა ჟურნალისტი- რომანის გმირი

გვიგე გოგიჩაიშვილის რომანი „სამთა“ ერთი ამ ნაწარმოებთაგანია, რომელიც უშუალოდ ეხმარება ცხოვრების სადღეისო პრობლემებს. საკითხის ამგვარი დასმაც კი თავისთავად მეტ-უფელს „სამთას“ ლიტერატურულ ღირებულებაზე. თავიდანვე შეენიშნავთ, რომ მწერალს ამ ნაწარმოებში ცხადი, ნათელი კონცეფცია აქვს გამოკვეთილი, სადაც მხატვრულ სახეთა სისტემა, პეიზაჟი თუ ლირიკული გადახვევები ერთ მთლიან მიზანს — ავტორის იდეური ჩანაფიქრის მხატვრულ განხორციელებას ემსახურება.

გ. გოგიჩაიშვილის რომანის იდეური ჩანაფიქრი არსებითად ერთი მიმართულებით ვითარდება — ცხოვრების რთულ გზაზე ახალგაზრდა ჟურნალისტის პრინციპული შემართების ჩვენება იმ სიძნელეებთან, რომელთაც ხელაუწურად ქმნიან არაკეთილსინდისიერი ადამიანები. ჩვენი აზრით, ნაწარმოები მხატვრული თვალსაზრისით ერთობრად მოთკვებდა, რომ ამ პრობლემის პარალელურად ახალგაზრდა კაცის სულიერი ფორმირების პრობლემაც წამოეწია წინა პლანზე, მით უფრო, ამ უკანასკნელს საშუალებას საკმაოდ უხვად იძლეოდა პირველი პრობლემის ფსიქოლოგიური საფუძვლები. ვინა სიძნელეებთან კიბლაში უფრო არ იჩენს თავს ადამიანის ხასიათის სისუსტე თუ სიძლიერე? რაც უფრო მეტია წინააღმდეგობა, მით უფრო მეტია სულის სიმტკიცის გამოვლენების საშუალება, ან პირიქით.

რასაკვირველია, ჩვენი ამ მოსაზრების გათვალისწინება, რომელიც უფრო სურვილის ემყარება სრულიადც არ არის აუცილებელი მაგრამ გმირის გარკვეული ხასიათის წარმოსახვანად აუცილებელია მხატვრულ-ფსიქოლოგიური მოტივირება იმ გარემო პირობებისა, სადაც გმირს უხდება ცხოვრება, სადაც ის აღიზარდა და ჩამოყალიბდა სულიერად. ამ თვალსაზრისით რომანში საკმაოდ რეალურად არის წარმოსახული არა მარტო ნოდარ ბერძენის (რომანის მთავარი გმირი) ოჯახური წრე, არამედ ის სასწავლებელიც, რომელშიც ნოდარ

ბერძენე ცხოვრების გზაზე ჟურნალისტის დაბლობით გამოიყვანა.

გვეი არაა, რომ ნოდარ ბერძენის სწორი სულიერი ფორმირება ბერძენულ უკუშორდება მისი პროფესორის კონსტანტინე ნაცელიშვილის სახელს. ამის დასტურად თვით კონსტანტინე ნაცელიშვილის ცხოვრების საინტერესოდ განვლილი გზაც კმარა. მისი ცხოვრების ძველი, მაგრამ ნათელი გზა სტუდენტებისათვის მისაბამი მავალით იყო. პროფესორიც მთელი ხუთი წლის მანძილზე ყოველი ღონით ცდილობდა სტუდენტების ცხოვრებაც სწორი გზით წარმართა. კონსტანტინე ნაცელიშვილს სრულიადც არ ჰგავს იმ პროფესორებს, რომლებიც სტუდენტებთან ურთიერთობას სემესტრის ბოლოს — გამოცდებზე ამთავრებენ. პირდაპირ უნდა ითქვას, ამგვარი პროფესორები, როგორც განსწავლულიც არ უნდა იყვნენ ისინი, ვერაიეთარ კვალს ვერ ტოვებენ სტუდენტთა სულიერ ცხოვრებაში. დღეს კი პაერვიით სჭირდება სტუდენტს პროფესორი არა მარტო როგორც მასწავლებელი, არამედ როგორც მეგობარი, კვირისუფალი, რომელიც გულწრფელად გაიზიარებს სტუდენტის პირვარამს, ახლო იქნება და ჩაწვდება მის სულიერ სამუშაოს, ეცოდინება მისი ყოფის ყოველი წერილმანი.

ასეთთა კონსტანტინე ნაცელიშვილი. მისი ნათელი სახე უმკველად ახდენს კეთილისმყოფელ ზეგავლენას ნოდარ ბერძენის სულიერ საზრუნებზე, მის სულიერ ფორმირებაზე. ამას დავუმართოთ მთავარი გმირის — ბერძენის ოჯახური წრე: შეილება ყოველდღიურ ზრუნვით გაკლარაგებული დედა, რომელშიც განზარდა ობლად დარჩენილი შეილება; ნოდარის უფროსი ძმა არჩილი, რომელშიც ადრე იქნია ფიზიკური შრომის სიმძიმე, რომ უმცროს ძმას სწავლაში დახმარებოდა.

იქნებ ზოგს ააბზუნებრავად მოეჩვენოს, რომ ნოდარს რედაქციის პირველივე დავალების შესრულება სიძნელეებთან შეტაკებაში მოუხდება, მაგრამ რომანის ძირითადი ფაბულა

სწორედ ამ ფაქტის სიმძაფრეზეა აგებული და, ბუნებრივია, ავტორი მხატვრულ ნაწარმოებში ვერ შესძლებდა რედაქციის ყოველდღიურ, ხშირად, ერთფეროვან წერტილებს გამოზნუნებას. ავტორმა აქ სწორედ იმ ფაქტს ჩასწიდა ზღა, რომელსაც შეეძლო ახალგაზრდა ჟურნალისტის მორალური სახე წარმოეჩინა.

პირველი დაბრკოლება, რომელიც ავტორმა ახალგაზრდა ჟურნალისტს შეხვედრა პირველსავე დღეს, არც თუ ისე რთული და ძნელად გადასალახავი აღმოჩნდა.

ამ ფაქტმა, რასაკვირველია, რამდენადმე შეანედა შექმნილი სიტუაციის სიმძაფრე, დაბრკოლება, ერთი შეხედვით იოლად იქნა დაძლეული, მაგრამ თუ აღინშნულ ფაქტს იქნებოდა ერთადერთი კოლიზია ნაწარმოებში, რა თქმა უნდა, რომანი ყოველგვარ ინტერესს დაკარგავდა.

მაგრამ, ვფიქრობთ, ავტორმა ეს შეგნებულად მოიმოქმედა, რათა გამძაფრდეს და დამაჩრებელი გახდეს შემდგომი სიტუაციები. აქ უკვე ნათლად შედგება მწერლის „კონფლიქტური“ ბუნება. ავტორმა თავის გმირს სარედაქციო მუშაობის დასაწყისში განვებ შეხვედრა ადვილად გადასალახავი სიძნელე. ეს იყო, არც მგერი — არც ნაკლები, პირველი მიუღწეველი ნაბიჯი, რომელიც ახალგაზრდა ჟურნალისტს ერთგვარად გაიოლებულად წარმოუდგენდა ცხოვრებაში არსებულ სიძნელეებთან ბრძოლას.

ეს უკვე ცხოვრებისეულია, ყოველდღიური და ტიპური. ხშირად მართლაც გეოფიქრია ამა თუ იმ ცხოვრებისეულ სიძნელეთა ადვილად აღმოფხვრასზე. მაგრამ ვერ გავიფიქრებოდა წინებისა ამ სიძნელეთა ღრმა ძიებაში. ავტორს უთუოდ მახვილი თვალი აქვს, ღრმად წვდება ცხოვრების სიღრმეს, ფლობს უძთაერესის გამორჩევის ოსტატობას, ამკარავს ძალუმს რეაღივი მივლენების მხატვრული განზოგადება.

პირველი სიძნელის იოლად დაძლევა ვართამაზა ნოდარ ბერიძე და ახლა ცოცხა უფრო ზემოთ შესწვდა — „რაიკევირის“ დირექტორს მოუხდომია ადგილიდან დაქვრა.

ამ უკვე ამკარავდ იმარყვებს მწერალი. ყოველივე ეს „რაიკევირის“ დირექტორის ვალერიან გოგუაძის მხატვრული სახის შექმნისას შეინიშნება. რასაკვირველია, არც ისე გულუბრყვილონი და მიამიტნი არიან თაღლითი და არაკეთილსინდისიერი აღამიანები. ისინი ღრმად და გააზრებულად მოქმედებენ, ადვილად არ წამოიკვებებიან ანეკსზე, გამოიმუშავებული აქვთ თავდაცვის ხელოვნური რეფლექსი, თავის დასაძვრენად ყოველგვარ ხერხსა, უკიდურეს ხერხსაც კი მიმართავენ. საამაოდ მათ უღიღესი გამოცდილება აქვთ, წლების მანძილზე დაგროვილი გამოცდილება. მათ არაუბრად უღიღით აღამიანის განწირვა, თავადან

მოშორება, ოღონდაც საკუთარი ტყვეი გადაიბრინონ და რბილი საეარძელი შეინარჩუნონ. ასე გასწირა ვალერიან გოგუაძემ მისი ერთადერთი ხელკვეთი, სავაჭრო ფარდღლის გამოცდილი ვიგელო, ეს იყო გოგუაძის ერთ-ერთი ძლიერი ეგვისებური სავადრავო სვლა, რითაც ღრმად ჩაფიქრებულ კომინაიკის ერთბაშად უფუშავ მოწინააღმდეგეს, ნოდარ ბერიძე შეცბუნებულად და გაოგნებული გამოდის „რაიკევირის“ დირექტორის კაბინეტიდან.

ეს დეტალი ერთ-ერთი ძლიერი მხატვრული დეტალია ნაწარმოებში, იგი თვალნათლად მივანიშნებს მაქინატორთა პინძურ საქმიანობაზე. ისინი მზად არიან ყოველ ღონეს მიმართონ, ოღონდ თავიანთი ცხოვრების წესი თავიანთებურად გაატარონ. მათ დიხავე თავიანთი წესი აქვთ, რომელიც ვინა და ვერ თანხედება საერთო საზოგადოებრივი ცხოვრების ნორმებს.

მიუხედავად ამისა, ნოდარ ბერიძე მანაც არ უტრთის მოსალოდნელ საშიშროებას. იგი იქვე მისდევს ახალი მამხილებელი წერლის კვლას, საამისოდ საჭირო მონაცემებზე ვადმოიწერა ზე-ტყის საწყობის ფაქტურებიდან და მომავალი შეტყვისათვის ახალი ძალით ემზადება... ნოდარმა დამინავეთა ახალი ჩვეულები აღმოაჩინა და უკანდასახევი ზგაც მოუტრა. მაგრამ აქ მწერალი ნოდარ ბერიძის სახის კიდევ ერთი კუთხით გაემდარებას მოინდომებს: ერთბაშად რედაქციაში დაბრუნებულს თბილისიდან მივლინებით ჩამოსული მისი თანაკურსელი და გულის მიწერი დახედება.

რომანის სასიყვარულო ინტრიგა ენებათა მძაფრი შექაბებით ეთარდება. ნოდარის დამოკიდებულება ლიასადმი წმინდა და წრფელი, მაგრამ ლიას გაორებული ხასიათი ამძაფრებს ვაეის სიყვარულს. შესაძლებელია, ლიას ხასიათი რომანში მხატვრულად ბოლომდე არ იყოს გახსნილი, მაგრამ მისი ზეგავლენის ძალი ნოდარის სულიერ ფსიქიკაზე თვალაჩინოა და ხელშეშაბები. ვედაფერს, რასაც ნოდარი წმინდა გულით აყვთებს, ან სურს გააკეთოს, უცალოლად უკავშირებს ლიას სახელს. მაგრამ ლიამ კარგად იცის, რომ თვითონ ნოდარასათვის შესაფერი მუხლად ვერ იქნება, ამიტომ ცდილობს კაბეკი ცხოვრების მგებურად სვლა, შესაფერის ქალი აირჩიოს და მისი არსებობა კი გადაეფიყოს. როგორც ჩანს, ლიას ამ თვალსაზრისს მწერალიც თანაუფრანობს. ამ მიტყვეთაა გამარობებული იას შემოყვანა რომანში. ჩვენი აზრით, იას, როგორც პერსონაჟს, სრულიად ორგანული კომპოზიციური ფუნქცია აქვს რა ნაწარმოებში. ნოდარისა და იას ურთიერთობის უშუალობას ბუნებრივად განვითარებული მოვლენები განაპირობებენ, თანდათან მზადდება ნიდაფი იმისათვის, რომ მათი მუგობრული ურთიერთობა მიწერიობად იქცეს. სასურველ შთაბეჭდილებას სტოვებს რომა-

ნის ფინალიც თუმცა იქნებ შეტისმეტრი კეთილ-შობილება იყოს ლიას მხრივ ის, რომ ნოდარი დღებუნებოვნად დაუთმო იას, მაგრამ ხშირად გამართლებულია მსგავსი ფსიქოლოგიური საქციელი.

იქნებ ამ დეტალს, რომელსაც უფროდ მრავალმხრივი მნიშვნელობა აქვს ნაწარმოებში, უფრო შეტრი ფსიქოლოგიური საფუძველი მოეცა, უფრო შეტრი სიმბოლოვანი სურათბოლდეს, მაგრამ მთავარია, რომ ლიას საქციელს მინდავანი გამართლება აქვს. მან იცის, რომ ნოდარის დღებუნებოვნანი პიროვნება ლიას შეღებული ქაღალდი ღირსების შესაფერისი არ არის.

ჩვენი აზრით, საქმიან კარგად და ღრმად აქვს ჩაფიქრებული შუქრალს რომანის ერთი მუცაღ მნიშვნელოვანი მხატვრული პასაჟი. ეს კახლავთ რაიონული მამრტრების სიუბილეთო ხალაშის მოწყობა, რომელიც ასე მომრავლებული იყო ბოლო პერიოდში, ამ საღამოს საზეიშო ცერემონიალის ჩატარების პროცესი და ესაშველოდ ყოველგვარ ზომას ვადიდენილი სიუბილეთო ბანკეტი.

ამ თვალსაზრისით, ვიგი ვოცინაიშვილის რომანი „სამია“ კალდე უფრო უახლოვდება თანამედროვე ცხოვრებას, საღღესო საჭირბოროტო პრობლემებს, რომელთა დაღებითად ვადიწვეტას არა და არ აღვება საშველი. არა და არამდენს წყარენ, უფრო შეტრს ლაპარაკობენ ამ უბროთ, ე. წ. დრომოტემულ ტრადიციებზე, რომელთა ვაბატონება ჩვენი ხალხის ცხოვრებაში ერთეულებმა განიზრახეს და, საშუწხაროდ, ამ განზრახვას ხალხმაც აება მზარი. მაგრამ არავის აზრად არ მოღის თავში, რომ ამგვაროტრადიციების ნიღბით გამართული სებაღასხვა სტახის ლრებებში მხოლოდ ჩრღღის აყენებს ჩვენს ერთეულ ღირსებას.

კორღმადღლის კოღმეურნეობის თავჯღოპარის იუბილე მხოლოდ და მხოლოდ მიზეზი იყო პიროვნული ამბიციების გამოვლინებისა, პატრიმოყვარეობის დაქმყოფილებებისა და ესაშველო ღრებობისა. შემოთხვევითი როღღია ის, რომ შუქრალი არც ვვაცნობს იუბიღარის ცხოვრებას, ამიტომ ვეთოხვეღმა არც იცის რას წარმოადგენს ის კოღმეურნეობის თავჯღღოპარე, ვისაც იუბილეს უღღად კორღმადღალი (პეტრე პაპუს ძე), რითაც საიუბილეო საღამოშო მიმართავენ „იუბიღარს“ მისასაღმებელი სიტყვით გამოსუღბი, თავისთავად აღნიშნეს შუქრალის ირონიულ დამოკიდებულებას ამგვარი იუბიღარები მიმართ).

ნოდარის სპეტაკი ბუნება ყველა წყრიღმანში ჩანს, იგი წმინდა და პირღაპირი სიყვარულში, რომელიც უთოოდ განაპირობებს მისი ხასიათის სიჭღიერეს. ამ თვალსაზრისით, იგი მორალურად ვანშუწენღილი პიროვნებაა, აქვს ერთადერთი მიზანი, ვეღღმართლად ააროს ცხოვრებაში, დაურიღებლად ვბრძოლის სი-

მბინწის გამოვლინებებს და გამარჯვებას მიიღოს.

ნოდარ ბერიღის ხასიათის ჩამოვლიღებას ბევრწილად უწყობს ხელს შეტრის შეღად სინტერესი მხატვრული საზე. ბეტტორი, რომელიც რეღაქციის პასუხისმგებელი მღიღანია, პირღაპირი და პრინციული მუშაღია. ამიტომ არის, რომ იგი უწყომანოდ უქერს მზარს ნოდარის ვაბედულ საქციელს.

ასევე მართალი და პატროსანი კაცია კარპეზი — ვახუთის რეღაქტორი, მაგრამ ზოგჯერ ვაბედულება აქღია. ასეთი მართლაც ბევრია ცხოვრებაში. ვუღით სურთ სასიკეთო საქმეს მოახმარონ ყურნალისტის კლამი, მაგრამ თანათმღებობის პირთა მიმართ სიმბღალეს იწენენ. ნოდარ ბერიღის პირველი მამბიღებელი წყრიღის დაბეჭღვა ვუღით ეწღლოდ, მაგრამ ვეღარ ვაბეღა. ამიტომ მან მივიღინება მოიმიწეზა, ჩემი არ ყოღწის ღროს დაბეჭღდეთო, დაავღა ბეტტორს. ეს, ეტყობა, რეღაქტორის ნაცალი ბერხია, რაღღან მან მართლაც შესანიშნავად ვასკრა. მართალია კარპეზმა პირად პასუხისმგებლობის თაღი აარღდა, მაგრამ რეღაქტორი და მისი მუშაღები ვააფთრებით დაიცვა რაიკომის ბიუროზე. ამიტომაც კარპეზის საზე რომანში შეტრად დამაქერებლად და ცოცხლად არის წარმოსაზეული.

სინტერესია რეღაქტორის მოადღიღის ვიორთვის საზეც. იგი ერთ-ერთი იმთაღანია, რომელთაც თაღანით ადღიღი ვერ უბოვით ცხოვრებაში და მუღამ სხვის სკაშზე სხეღან. იგი რეღაქტორის მოადღიღის სკაშზე იმიტომ ზის, რომ რაიკომის ნომენღატურა ვახლავთ და ვიღერ „შესაფერის“ თანამღებობას არ მოუნახვევენ, რეღაქციას „შეაფარებს“ თავს. ავეღამ უფრო ადღიღია „კარგ“ ადღიღზე ვაღასკეპება. ზოლო თუ რა უქღება რეღაქციის ამგვარი აღამიანების „ღრბებით“ შენახვა, ამაზე არავინ ფიქრობს და არავინ იტყვებს თაღს.

ცხოვრებისეული და დამაქერებელია ვიგას საზეც. ვიგაც ერთ-ერთი იმთაღანია, რომელთაც ყურნალისტური ნიში და აღლო უზეად ვაანთათ. მაგრამ ისე არიან ვათქვეფღღნი ყოველღღიურ ცხოვრებისეულ წყრიღმანებში, რომ წწორად ვერ იყენებენ ეღით მომადლებულ ნიშას და უნარს. ვიგას ადღიღად შეღღლია ასეაზეოთი კრიტიკულ მასალას მიავღოს, მაგრამ მუღამ ადღიღად შეუღღია ანვარებითვე დაღმოს იგი. ამის გამოა, მას რეღაქციამთი კარგი თვალთ არ უუწრებენ, მაგრამ მის ნიშსაც ვერ ეღეღიან.

რომანის მხატვრულ საზეთა შორის შეტრად კოლორიტული და დამახასიათებელი შტრიხებითაა დახატული ხე-ტყის საწყობის ვამვე ვანო ხელაქე, რომელიც მისასუბრის ყოველ პირველ სიტყვას იმეორებს; ცოცხლად დახატული სასტუმროს უსაქმური აღმინისტრირი შაღვა, რომელიც მთელი დღე საღღა-

ქონი ზის და შაშის თამაში კლავს დროს; როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, კომპოზიციურად უბრალოდ და სადადაა აგებული ნაწარმოები, მაგრამ სწორედ ამ ნათელი კომპოზიციის ფონზე გამოჩნდა რომანისათვის არასაკრებელი დეტალები. ერთ-ერთ ასეთ ზედმეტ დეტალად მიმაჩნია რომანის დასაწყისში ნოდარ ბერაძის მიერ უაღრესი სიხუსტით დახასიათებული თანაკურსელთა სახეები. რასაკვირველია, თითოეული მათგანი თავისი დამახასიათებელი თვისებებით გვაკაცნო ავტორმა,

მაგრამ თუ ეს ხასიათები არ გამოვლინდებიან ნაწარმოების ძირითად მოქმედებაში, მაშინ მათი ხაზგასმა აუცილებლობით არ იყო გაპირობებული.

თავისი კრიტიკულ-მოქალაქეობრივი პათოსის გამო, თავისი მხატვრული დონით გვიან გოგინაძისთვის რომანი „სამაია“ უდაოდ უღვას მხარში ამგვარი ხასიათის ნაწარმოებებს ბოლო პერიოდის ქართულ მწერლობაში.

რეზანე ჩხარბიჭვილი

პოეტის ლიტერატურული წარიღები

შეთხველისათვის საინტერესოა პოეტის პროზა, მაგრამ არანაკლებ საინტერესოა პოეტის ლიტერატურული წერილები; საინტერესოა არა მხოლოდ იმიტომ, რომ პოეტს აქ არც თუ მისთვის ორგანულ ენაში ვხვდებით, საინტერესოა იმიტომაც, რომ პოეტის მხატვრული ფაქტის შემფასებლად რომ გვევლინება, პუნებრივია, ნებისთ თუ უნებლიეთ, აქ იგი თავისი შემოქმედებით ლაბორატორიის საიდუმლოებებსაც „გეომხელს“, მხატვრული ნაწარმოების შექმნის პროცესის სპეციფიკურ ნიშნებსაც თავისებური ნიუანსებით ააშკარავებს.

შალვა ამისულაშვილის მხატვრულ შესაძლებლობებს კარგად იცნობს ჩვენი ლიტერატურული საზოგადოებრიობა. იგი ლექსებისა და პოემების რამდენიმე კრებულის ავტორია და მისმა პოეტურმა ნაწარმოებებმა ვერტობილი აღიარება დაიმსახურეს. პოეტმა იღბლიანად სკადა კალამი პროზაშიც. ჩვენ აქ, პირველ რიგში, მხედველობაში გვაქვს მისი ვრცელი მოთხრობა „შვიი შეშაშა“, რომელიც ცალკე წიგნად გამოვიდა.

სარტყელნიო წიგნში ავტორის მიერ სხვადასხვა დროს ქართული პერიოდული პრესის ფურცლებზე დაბეჭდილი ლიტერატურული წერილებია თავმოყრილი. ეს ლიტერატურული წერილები ძირითადად რეცენზიების სახეს ატარებს, რომელიც ახლადგამოსული პოეტური თუ პროზაული კრებულებისა, თუ ახლად გამოქვეყნებული ლექსთა ციკლების შესაბამისი იღვთ და მხატვრულ-თემატიკურ ანალიზს ეძღვნება.

ამრავალ, მართალია, ჩვენ აქ ვერ ვხვდებით საგანგებოდ ლიტერატურული პრობლემის ამსახველ ზოგადი ხასიათის თეორიულ

ნაშრომებს, ვრცელ მიმოხილვებს, მაგრამ თვითველი წერილი, ამა თუ იმ დოზით, ამა თუ იმ ასპექტით მაინც აღძრავს ლიტერატურული კრიტიკის საღვთოს ამოცანებს, მის აქტუალურ მნიშვნელობას მხატვრული ნაწარმოების შეფასების თვალსაზრისით.

შ. ამისულაშვილი ისწრაფის თვითველი პოეტის დამახასიათებელი მხატვრული კვანძი, თუ საშუაროს შემცენების თავისებურება ამოიყნოს და ჩვენს ლიტერატურაში მას თავისი „ლოკალი“ მივსადავოს. ამას ადატურებს კრძოდ სარტყელნიო წიგნის პირველვე ლიტერატურული წერილი „სიცოცხლე სიყვლილის შემდეგ“, სადაც გალაკტიონ ტაყტიონის ის ლირიული ლექსები, რომლებიც ავტორის გარდაცვალების შემდეგ დაისტამბა. „იტყვიან, დიდი ზარის რეჟის დიდი სამრეკლო უნდაო, და, მართალიც არის, — საგვებით გასაგები პათეტურობით იწყებს ამ წერილს შალვა ამისულაშვილი და განაგრძობს, — სწორედ ამ სამრეკლოდან რეჟისერ გალაკტიონის ის ლირიული ლექსები, რომლებიც მისი გარდაცვალების შემდეგ პირველად გამოვიდა 1965 წელს გამოქვეყნდა ჩვენს პერიოდულ პრესაში“.

შალვა ამისულაშვილი შალვ შეფასებას აძლევს დასახლებული რკალის ისეთ ლექსებს, როგორცაა „ყაზბეგის ღლებს“, „შარშან ჩვენი სახლის წინ“, „ცხოვრება ეტლის სადარბელო“. ამ უკანასკნელს იგი სრულიად სამართლიანად შედევრს უწოდებს.

წერილის ავტორი გალაკტიონის პოეზიის მნიშვნელობას მთელი თავისი მრავალფეროვნებით განიხილავს, პირველ რიგში, იგი ეპოქისთან დიდი პოეტის მჭიდროდ შემოქმედებით კონტაქტზე მიანიშნებს. ამასთან დაკავშირებით შ. ამისულაშვილი წერს: „დროის, ეპოქისა და სივრცის პრობლემა ბევრ პოეტს უბრალო თარიღამდე დაქვეყნს, რის გამოც

მათი ლექსები მართლაც უბრალო თარიღი-
ვით ქრებიან ამ წუთისოფელში. ამიტომ იყო,
რომ ვალაკტიონი თავის ახალგაზრდობაშივე
მთელი ხმით მოეწოდებდა პოეტურა სიტყვას
ოსტატებს:

ნუ მიატოვებ ლექსს უთვისტომოდ —
დროის, ეპოქის და სიერის ვარჯიშ...

ვალაკტიონ ტაბიძის პოეზიის იაღქმებს
ახასოდეს არ მოკლებია დროისა და ეპოქის
ქარა. ამიტომ არც სიერაცე ჰქონიათ აჰმანდას-
მელი.

შომიტევონ პროფესორმა კრიტიკოსებმა,
თუ გულახდილად ვიტყვი: მე ძალიან შაიტე-
რებს სახელდობრ პოეტის აზრი მის თანაპო-
კალზე. ამით არის გამოწვეული, რომ ზე-
დებით ორგანოების ფურცლებზე ყოველთვის
დიდი სიამოვნებით ვკითხულობთ იმ კრატე-
ულ წერილებს, რომლებიც გამოქვეყნებუ-
ლია რუბრიკით — პოეტი პოეტის შეხსებე.

შალვა ამისულაშვილი ამ წერილებში ნათ-
ლად ჩანს პოეტის იდეალა გუმანი, ღრმა
ჩაწვდომა, ხელოვანის მახვილი აღღო.

სწორედ ასეთი ოსტატობით არის შეფასე-
ბული გიორგი ლეონიძის პოეზია წერილში
„სიბაბეე და ლექსი ერთაია“. აქ შარწველ-
მართვისული დახელოვნებით არის მინიშნე-
ბული და დახასიათებული მზისა და სიკოე-
ლის შთაგანებული ტრუბადურის სიკორად
კოლორიტული სახე, წარმოთქმით-ორატორუ-
ლი და სასილერო-მელოდიური ელემენტებია
მონოლითური შეხატულობა, მისი პოეტუ-
რი სამყაროს მასშტაბურობა და ძალმოსი-
ლება. აქ, ჩვენს წინაშე წარმოსადგება კეშა-
რიტად დიდებუნიოვანი ადამიანი, რომელსაც
ქართულ პოეზიას წყობილი სიტყვის ფი-
ლიტრანული ოქროქედრობით მომადლებული
მრავალი საუკეთო ნიმუში შესძინა. ამ წერილ-
ში ნათქვამია: „ლეონიძის სახელი მიწიდან
არის წარმომდგარი და აკი თვითონაც მიწ-
საკვით ბარაქიანი იყო. თავისი დროის, ეპოქის
ჩანდონით სავსეს სიტყვაც ჩანდონით სავსე
მოსდგამდა და ამიტომ მის ნაწერებს სიკედე-
ლი და გადაყვება არ უწერია“.

როგორც ვაკე-ატური შემახილის, შმაფრია
ლირიული პათოსის გამოშაბეველ სტროფებს
შ. ამისულაშვილი იმეწმებს რამდენიმე აფ-
გილს გ. ლეონიძის ლექსიდან „ერის პირად“.
აქ ფერწერა და მუსიკა ჩინებულად არის
ერთმანეთად შეხამებული; ამავე დროს, თათო-
ველი საღვსო ტუბი ექსპრესიული ენერჯი-
თი, შმაღვრა შინაგანი „პოეტური ფეთქეზა-
დი ნითთერებით“ არის დამუხტული. ამ
ლექსთან შედარებით მეტი სიღრმით და სი-
ათუთით არის აღსავსე გიორგი ლეონიძის
ლექსი, შმოდენილი შესანიშნავი ხალხური პო-
ეტის ოსებე დაეთამეილისადმი:

უქველო მომღერლებო,
თქვენს სახელს ვინ გაათიშავს,
მტვერნიც მომენატრება
თქვენი ჩოხის კალთისა! **შ. ამისულაშვილი**

ასევე ვვალდიცოტრად აქვს განხილული
შ. ამისულაშვილის გ. ლეონიძის ლექსი „სიმ-
ღერა პირველი თოვლისა“. აქ ყურადღებას
იქცევს, თუ შეიძლება ასე ითქვას, სტრუქ-
ტურა უცაბედი დაფეთება და აფორიაქება, მა-
თი გაზაფხულის ღვართაფხე უსწრაფესი მო-
ძრაობა, ცეცხლოვანება და დაფოვებლობე,
ღრუბების მოქნილი არტიკულაციონი და პლასტი-
კურობა.

უნდა აღინიშნოს, რომ შ. ამისულაშვილის
ლიტერატურულ წერილებში ალაგ-ალაგ ვეფე-
თრადაა შეკრილი ცხოვრებისეული შთაბეჭდი-
ლებები, ცალკეული მოგონებათა ეპიზოდები.
პირად მოგონებათა ეს ფურცლები არ არის
ავთომიზნური და აეტროის იდეური გააზრე-
ბისაგან მოწვეული. პირებით, ეს გააფხე-
ვება და წიაღსელები კიდევ უფრო ღრმად
ხსნიან პოეტის ფსიქოლოგიურ და შემოქმე-
დებით-ესთეტიკურ ბუნებას. ასეთ შტრიხებს
წიენში მეტი სითბო და სხივი შეაქეო. და თუ
გავიხსენებთ იმ ცნობილ კეშმარტებსა, რომ
ლექსი ეხაა პოეტის ლირიული ბოგრაფიის
ფრაგმენტ, რომ პოეტი ხშირად საკუთარ
ცხოვრებას საკუთარ შემოქმედებაში გასა-
ოცარი სიზუსტით გადაქსოვს, რომ პო-
ეტის მოქალაქეობრივი ხასიათი ბევრ-
ჯერ მისივე სტრუქტურაში საკმაოდ ზედმი-
წევნითაა არეკლილი, მაშინ ცხადი გახდება,
თუ ხანდახან რაოდენ დიდე შწინეწელობა
აქვს ამა თუ იმ პოეტის ცხოვრების თითოეულ
ღეტალს მისივე შემოქმედების ცალკეული ას-
პექტის სრულყოფილი გახსნის თვალსაზრი-
სით.

ამ ლიტერატურული წერილების ღირსებელ
მეფეანია ისიც, რომ აქ თვით აეტროის მზა-
ტერულ ფანტაზიას, მის ასოციაციებს ღარ-
თო გასაქანი ეძლევა-

კარგ შთაბეჭდილებას ტოვებს ნარკვეო,
რომელიც სიმონ ჩიქოვანის პოეტური შემოქ-
მედების განვითარების ვჯებს ეხება. აქ დან-
ჭერებულად არის ნაჩვენები ჩვენი დროის ამ
შესანიშნავი პოეტის მზატერული აზროვნეპას
ფეოლუცია, გადასვლა სიკაბუქის წლების
ფუტურისტული გატაცებებიდან დიდე რეაღ-
ზის პოზიციამე.

სიმონ ჩიქოვანს სწორედ ამ შემოქმედეპო-
თმა შემოზარუნებამ ათქმეიანა:

მამ მოკედი ძველო, მოკედი ბოღმამი
და სიყმაწვილე ხანგრძლივი იყან;
შენებრ კედებთან ხარები მთაში
და რქებით თხრიან საფლავის მიწას.

„პოეტს ამიერიდან აღარ სურს ისე დამდებოდეს, როგორც ვეშინ, ისე თენდებოდეს, როგორც ვეშინწინ. მისი ვადაუდებელი სურვილია, როგორმე მოიშოროს პოეტური მეტყველების ძველი დაქანებული ფარ-შმალი და ერთხელ და სამუდამოდ ჩაღვეს ხალხის საკსახურში“ — ასე მოყვება, შთაბეჭდილად ახასიათებს წერილის ავტორი სიმონ ჩიჭოვანის გამოცემას ახალი პროგრესული პოეზიის ლიბრაზე, რაც თვით ახალი ეპოქის მოთხოვნილებებით იყო ნაყარნახევი.

„ქვე ავტორი შთაგონებული დამკვირვებლისა და განმცდილის თვალთ ახალბუნებს ს. ჩიჭოვანის საუკეთესო ლექსებს „ინა თქვა“, „მიძღვნა ვარძიის ოსტატებისადმი“, „არშაბის ჩრდილები“ და სხვ. მათ ახალი ქართული პატრიოტული ლირიკის ბრწყინვალე ნიმუშებს უწოდებს.

ეშბი იქ არი, სადაც ქარია, ქარი, რომ შყერდი შყერდზე ვეიგალოს, სიყციხლე აგული, ლექსაც მვედარაა უქარისშხალო და უგრიგალო.

ეს სტროფი შოტანილია ილო მოსაშვილის ლექსიდან „უღელტეხილზე“, ამ პოეტურ ნაწარმოებს ამისელაშვილი განსაყურებულ როლს ავთენებს. „ეს ნაწარმოები, — აღნიშნავს იგი, — ილო მოსაშვილის ის პირველი მაღალი, ფართო და მკვიდრი ხიდი, საიდანაც იწეება მისი პოეზიის სრულიად ახალი გადასახედი“. წერილში კომპაქტურად არის მიმოხილული ილო მოსაშვილის პოეტური შემოქმედების ორიგინალური სტილური ბერებები და საშუალებანი.

საერთოდ სარეცენზიო წიგნი სამ ათეულამდე პოეტის შემოქმედებაა განხილული. ყველა ისინი თანამედროვე ქართული პოეზიის აღიარებული ოსტატები არიან და ქმნიან იმ საერთო ფონსა და ატმოსფეროს, ურთმლი-

დაც დღევანდელი ქართული პოეზიის ქეროვანი დონე და მიღწევები არ წარმოიდგინება.

შალვა ამისელაშვილის ლიტერატურული წერილები ცოცხალი ინტერესით იტყობება, რასაც თვით ავტორისეული უშუალო აღქმისეგვარსებები განაპირობებს. წერილების ეფექტურობას ამიღებს ისიც რომ თვითვეული მათგანი დამოუკიდებელ კომპოზიციურ პრინციპს მისდევს. პოეტიკრიტიკოსი მართებულად გვარდს უვლის ე. წ. „სივ აკადემიურ“ კილოს, მაგრამ ხანდახან უკადრესობაშიც ვარდება, ვერ იცავს ზოპიერებას და აქა- იქ ვადაქარბებულ პათეტკას მიმართავს.

შალვა ამისელაშვილის ლიტერატურული ნარკვევების კრებული „შაირი, ბერთი და მოვლანი“ საყურადღებო ფაქტია თანამედროვე მხატვრული ლიტერატურული კრიტიკული აზროვნების განვითარების თვალსაზრისით. ამ კრებულში შესული ბევრი ლიტერატურული წერილი ნამდვილი პოეტური აღმადრენით არის შექმნილი. ავტორს კრიტიკულა ნარკვევები (სხვეე როგორც ლექსები), მართლაც ეწერება და წერს და თუ მას ამ წერილებში ალაგ-ალაგ საქმიოდ მაღალი ინტენსივობით შეაქვს საყუთარი „შე“, სუბიექტური ფაქტორი, ეს ხელს კი არ უშლის, პირიქით, ხელს უწყობს განსახილველი პოეტის შემოქმედებითი ლაბირინთების „ბნელი კუნძულების“ განათებას, მისი მხატვრული ჩანაფიქრის ხილული თუ უხილავი ძაფების შესაბამის გამოვლინებას...

როგორც იტყვიან კრიტიკოსს განსახილველ პოეტის „ცეცხლიც წავის“ და „კინული სუსხავს“. ეს კი „შაირის, ბერთისა და მოვლნის“ ავტორის უთუოდ წარმატებაა მხატვრული-ლიტერატურული კრიტიკის სარბიელზე.

გიორგი ზამთარაძე

წიგნი და მკითხველი

მეცნიერული მემკვიდრეობისადმი

ღამოკიდებალუნის საკითხისათვის

ამ წიგნზე მსურს ვილაპარაკო ძირითადად მეცნიერული მემკვიდრეობისადმი დამოკიდებულების ასპექტით. ყველა საკითხი განიხილება ამ მთავარი მიზნის შესაბამისად.

გ თვზაძეს აქვს პრეტენზია მოგვეცეს კლასიკური ვერმანული იდეალიზმის ფუძემდებლის ი. კანტის მოძღვრების ინტერპრეტაცია (იხ. გვ.-ბი: 5, 7, 156, 157). ავტორი სპეციალურა-

დაც მსჯელობს ინტერპრეტაციის კრიტერიუმზე, „ინტერპრეტაციის მიზანი უნდა იყოს არა ახალი მოძღვრების შექმნა, არამედ იმისი ახსნა, ნათელყოფა, თუ გნებავთ, უკეთესი დაფუძნება, რისი თქმაც ავტორს სურდა“ (გვ. 157).

„კონკრეტული მოძღვრების განხილვისას ინტერპრეტაციის კუშირბიტების კრიტერიუმებად გამოიღიან: ტექსტი, ისტორიული და ლოგიკური იდეალი განვითარებაში, სპირისსპირო ინტერპრეტაციები“ (იქვე). ჩამოთვლილი კრიტერიუ-

მუბიდან პირველი სწორია, მაგრამ სრულიად ტრივიალური აზრია, მეორე ბუნდოვანია, მესამე — შეცდომაა. როგორ, თუ კი არ არსებობს აპირიპსიზო ინტერპრეტაციები, ისე არ შეიძლება ინტერპრეტაციის გაყვება? ის, ვინც პირველად აყვებს ამ თუ იმ ნააზრევს ინტერპრეტაციას და ამიტომ არ ვაანია „კრიტიკრიფში“ — საპირიპსიზო ინტერპრეტაციები, ის, როგორ უნდა მოქცეულიყო? ეს რომ კრიტიკრიფში იყო, მაშინ ხომ საერთოდ არცერთი ინტერპრეტაცია არ გვექნებოდა. ამ „კრიტიკრიფში“ მცდარობიდან ჩანს მეორის ბუნდოვანება — რას ნიშნავს „ისტორიული და ლოგიკური ადგილი განვითარებაში“? თუ კი არ არის ეს ადგილი უკვე მიჩნეული, არ შეიძლება მოხდეს მისი დადგენა, ვ. ა. მოძღვრების ინტერპრეტაცია..

მთავარი კი ის არის, რომ ინტერპრეტაციის შესახებ გ. თევზაძის მსჯელობისას უფურადღებოდა დატოვებული ინტერპრეტაციის საჭიროების, მით უფრო, აუცილებლობის, სწორედ, რომ, უშინშენილოვანესი კრიტიკრიფში. ამა თუ იმ მოაზროვნის ახლებური ინტერპრეტაციის საჭიროება მაშინ დგება, როდესაც მეცნიერების განვითარება გამოავლენს ახალ კუთხეს, პრობლემების ასპექტს, საიდანაც უნდა შეფასდეს ამა თუ იმ მოაზროვნის, განსაკუთრებით ვენისის თვალსაზრისის მნიშვნელობა. შეფასდეს იმის მიხედვით, თუ რას იძლევა ეს ნააზრევი მეცნიერებისთვის (ფილოსოფიისთვის) აქტუალური პრობლემის თუ პრობლემების განააზრებლად, გადასაწყვეტად.

წიგნის ავტორს, გ. თევზაძეს, არ აღმოაჩინდა განხილვისთვის ასეთი კუთხე, რაც მას შესაძლებლობას მისცემდა კანტის ნააზრევის ინტერპრეტაცია მოეცა.

ნაშრომში არის ერთი მომენტი, რომელიც იქნება გამომდგარყო საამისოდ. ცნობილ ფილოსოფოსს ბ. რასელს მოეცემა აქვს კანტის ფილოსოფიის ასეთი შეფასება: კანტსო, წერს რასელს, კომპერნიკისებური რევოლუცია კი არ გამოუვიდა, როგორც თვითონ ფიქრობდა, არამედ ბტოლომეებური კონტრევილუცია, რადგანაც კანტმა ადამიანი დააუწნა ცენტრში, როგორც ბტოლომემ, კომპერნიკსაც კი სწორედ რომ პირიქით გააკეთაო.

კანტის ფილოსოფიური ნააზრევის ასეთი რადიკალური უარყოფითი შეფასება, რასაც რასელს გვაჩვენებს, შესაძლებელი იყო ვახვდა ავტორის განსაკუთრებული უზრადღების სავანად, ამ კუთხით განხილვა კანტის ნაშრომში და მისთვის შესაფერისი ინტერპრეტაცია მოეცა. გ. თევზაძე, მართალია, არჩევს რასელს ამ დებულებას, მაგრამ პრინციპულად ვერ ეკამათება მას, ფაქტურად თავიდან იცილებს კანტის ფილოსოფიის ამგვარ შეფასებას. აქ არ არის შესაძლებლობა, რომ ერთად ვიმსჯელოთ ამ

საკითხზე, რათა ნათელი ვახვადოთ ნათქვამი საქმის ვითარება მოკლედ ასე შეიქცევა: წარმოვიდგინოთ. გ. თევზაძე წერს: „... ფილოსოფიურებით კანტის ინტერესს კომპერნიკის მეთოდის მიმართ და უზრადღებას მხოლოდ მათი საქმიანობის შედეგთა მიმართებას მივაქცევთ, მაშინ კანტის საქმის კომპერნიკთან შედარებას სავსებით დაეკარგება აზრი“ (გვ. 163).

სავსებით სწორია, რომ მეთოდის ასპექტი არ უნდა დაივიწყოთ, რომ მხოლოდ შედეგების შედარებით არ უნდა შემოვიფარგლოთ. მეჩუ? განა ეს ვეაძლევის უფლებას მართო მეთოდის სტერეოში ვეძებოთ კომპერნიკისა და კანტის შედარება და გამოვრცხოთ ამ მეთოდით მიღებული შედეგი? თუ პირველი ცალმხრიობაა და ამიტომ შემეძარა მიღვმოცა, ხომ ასევე ცალმხრიობა იქნება მეორეც? თვითონ ავტორიც ხომ იძულებულია, უღალატოს ამ თავის პოზიციას რასელთან დაეკამათა და ამტკიცოს, რომ „კომპერნიკისებური გადატრიალებების სრული შინაარსი კანტის მთელი ფილოსოფია“ (გვ. 158), რომ „მის მიერ ჩატარებულ კვლევა-ძიებას კანტოკომპერნიკისებური გადატრიალებას უწოდებს“ (გვ. 162) და ა. შ. მაშინადაც, არა მართო მეთოდი, არამედ, ამ მეთოდით მიღებული შედეგი, კანტის მთელი ფილოსოფია, მისი არსი, ძირითადი პრინციპული დებულებები. ეს თუ ასეა, მაშინ როგორღაა დაძლეული რასელის ბრალდება კანტის მიმართ, განა მართლაც ადამიანი, სუბიექტი არ არის კანტის ნააზრევის მიხედვით ცენტრში, რომლის ირგვლივ „ტრიალებს მოვლენათა მთელი სამყარო“?

აი, მოკლედ რომ ვთქვათ, თუ რატომ უნდა ვამტკიცოთ, რომ გ. თევზაძის წიგნში არ არის რასელის პოზიცია დაძლეული, იგი უბრალოდ თავიდანაა მოცილებული. ცხადია, ასეთ პირობებში არც არავითარი ამ ასპექტის შესაბამისი ინტერპრეტაცია არ გვექნებოდა. ეს ასეე მოხდა.

რა პრობლემებია დღეს ფილოსოფიასა და საერთოდ მეცნიერებაში ისეთი, რომლებიც აქტუალურიცაა და კანტის ნააზრევთანაც ავსარა ევმორიც აქვთ. ასეთი პრობლემები არსებობს. მათს შესახებ მეტ-ნაკლებად გამოთქმულია მოსაზრებები და თუნდაც ერთი მათგანი იქმარება იმისათვის, რომ ახლებურად წავიციოთოთ, გავიზნოთ, ინტერპრეტაცია მოვახდინოთ და კრიტიკულად შევაფასოთ კანტის ნააზრევი.

ამჟამად ჩვენი ფილოსოფიისათვის აქტუალურია ღირებულების პრობლემა და ამ პრობლემის ადგილი მარქსისტულ-ლენინური ფილოსოფიაში. ამაზე ბევრი დაიწერა. შიშინარობს დეა. საქმისათვის მეტად სასარგებლო იქნებოდა იმისი ჩვენება, თუ რა იღებს კანტისაგან და რა ვერ შეაძნეის კანტის ნააზრევი ნეოკანტანელებმა, რომლებმაც ღირებულებას თე-

ორია შექმნეს, რომელსაც უბრისპირდება ღირებულების მარქსისტული გაგება. ეს გამოდგებოდა კანტის შეიშქმელების ახლებური გაზრებისა და ინტერპრეტაციისთვის; წიგნის ავტორს ეს მხედველობიდან გამორჩა.

ასევე აქტუალურია ამჟამად არაცნობიერის პრობლემა, ცნობიერისა და არაცნობიერის დამოკიდებულების პრობლემა. ფილოსოფია, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია, სოციალური ფსიქოლოგია და სხვა დარგებში (ესთეტიკა, ეთიკა) დიანტრესებულნი არიან ამ პრობლემით. თანამედროვე მეცნიერების ამ მოთხოვნით რომ შევხედოთ კანტის ნააზრევს, მეტად ნოყვიერია ნივთიერება ვეცნება ახლებური ინტერპრეტაციისათვის. გ. თევზაძე ვერც ამ მოთხოვნას ითვალისწინებს — მისი ნაშრომი არსად არ იძლევა საამისო ნიშანს. ტრანსცენდენტალური აპერცეფცია, მავალითად, ცნობიერისა და არაცნობიერის შიამრთების კუთხით სწორედ ამ პოზიციიდან უნდა უოფილიყო განხილული. იქ, სადაც ავტორი მას იხილავს, ამისი ნიშანწყალიც არ ჩანს.

ცნობიერების ფორმების კოორდინაცია კანტის ნააზრევში, ემპირიული ცნობიერებისა და საზოგადოდ ცნობიერების დამოკიდებულება (კანტი), „უბედული ცნობიერება“, „სახალხო სული“ (პეკელი), საზოგადოებრივი ცნობიერება (მარქსი)... აზროვნების ისტორიის ამ კუთხით განხილვაც კანტის ნააზრევის ახლებური ანალიზისა და შეფასების საშუალებას მოგვცემდა. ისეც „გამორჩა“ მხედველობიდან წიგნის ავტორი.

ასევე — ზოგადობის პრობლემა საერთოდ, კერძოდ კი, კანტის ნააზრევში ესთეტიკური ზოგადობებისა და ა. შ...

დანამდვილებით შეიძლება ითქვას — რუმელიმე მოძღვრების ახალ ინტერპრეტაციამე ოცნებებ კი ფუჭია, თუ მკვლევარს არ გააჩნია თანამედროვეობის პოზიციიდან ისტორიაში გასაზრდი სარკმელი. ცხადია, ისტორიაშიც უნდა იყოს ის, რისი დანახვაც ამ სარკმლიდან შეიძლება. თუ ინტერპრეტაციის კრიტიკიზმზე უნდა ვილაპარაკოთ, ესაა ნამდვილი კრეტერიუმი.

მერიჯად, გ. თევზაძის წიგნის სახით რა ხასიათის ნაშრომი ვეაჭვს?

ნაშრომის სათაური — „იმანუელ კანტი“ არ შეესაბამება მის შინაარსს. წიგნში კანტის ნააზრევი მთლიანად არ არის განხილული. მასში არსებითად კანტის თეორიული ფილოსოფიაა ჯარჩეული, — „წმინდა გონების კრიტიკა“. რაც შეეხება კანტის ნააზრევს ეთიკაში და ესთეტიკაში, შესაბამის ორ მთავარ ნაშრომს — „პრაქტიკული გონების კრიტიკა“ და „მსჯელობის უნარის კრიტიკა“, გარჩეულია ძალიან მოკლედ, ხუდ რამდენიმე გვერდზე, რა თქმა უნდა, არაძრულად. ამტომ წიგნის სათაურიც შესა-

ბამისი უნდა უოფილიყო, ვთქვათ, „ი. კანტის თეორიული ფილოსოფია“.

გ. თევზაძის ნაშრომის სტრუქტურაში გარე მართლებულია ისტორიულად და ლოგიკურად კანტის ეთიკური და ესთეტიკური ნააზრევი თეორიულ ფილოსოფიას მოსდევს, ამიტომაც წიგნში ეს ნაწილები, თუნდაც ასე არასრული სახით განხილული, „წმინდა გონების კრიტიკის“ გარჩევის შემდეგ უნდა უოფილიყო წიგნში კი, პირიქითაა.

გ. თევზაძე „მუსეალოში“ წერს: „სხვადასხვა ასპექტით კანტის ნააზრევის ღრმა გაგება მოგვცის ქართული ფილოსოფიური აზროვნების საუკეთესო წარმომადგენლებმა: შ. ნუცუბიძემ, ს. დანელიამ, მ. გოგობერძემ, კ. ბაქრაძემ, ს. წერეთელმა, ა. ბოქოჩიშვილმა. მათ კვლევებს შედეგთა გავლენას დაკვირვებელი მკითხველი ადვილად შეამჩნევს წინამდებარე ნაშრომში“ (გვ. 6).

როგორც ეხებათ, მკითხველს, მით უფრო დაკვირვებულს, ბევრს ანდობს ავტორი, მაგრამ მკითხველი ნაშრომში ისეთ სურათს იხილავს, რომ თუ მართლაც ოდნავ შინაც იქნება დაკვირვებულ, უსათოდ დაკვირვებულ დარჩება.

ნამოთხელი მეცნიერთა შორის რატომ არაა მოხსენებული საუფილოსოფიოდ აღიარებული მოაზროვნე კ. მეგრელიძე, რომლის შესანამწნავ ნაშრომში — „აზროვნების სოციოლოგიის ძირითადი პრობლემები“ — სანამუშო მარქსისტული ანალიზი მოცემული კანტისა და კანტიანური ფილოსოფიის უმთავრეს პრობლემებშია? გ. თევზაძის ნაშრომს, წესისამებრ, დართული აქვს „ამითითებული ლიტერატურის სია“, მაგრამ, სამწუხაროდ ამ სიაში კ. მეგრელიძის ნაშრომი მოხსენებული არაა, ასევე ავტორმა რატომღაც გვერდი აუარა შ. ნუცუბიძის, ს. დანელიას ნაშრომებსაც! როგორ უნდა შეეძინა „დაკვირვებულ მკითხველს“ მათი „კვლევების შედეგების გავლენა“, როდესაც ნაშრომში მათი მკვანება არსად! გვ. 120-ზე გ. თევზაძე არისტოტელს ერთი საუკველთოდ ცნობილი აზრის დამოწმებისთვის უთითებს „პოეტისიკა“ რუსულ თარგმანს. ნუთუ აქ მინც არ შეიძლება და ს. დანელიას ბრწინივალე ქართული თარგმანის გამოყენება და ამით მინც უოფილიყო ცნობილი მკვლევარი ს. დანელია წიგნში ნახსენები. ეს მაშინ, როდესაც ამ მეცნიერს უშუალო, პირდაპირი კავშირი აქვს კანტის ფილოსოფიის კვლევასთან. მისი ასე რიგად გვერდის ავლა არ შეიძლება.

ეს განსაკუთრებით ითქმის შ. ნუცუბიძის შესახებ და ამაზე ოდნავ უფრო ვრცელად უნდა შევიტრდეთ.

ჭერ კიდევ ამ საუკუნის პირველ მეოთხედში შ. ნუცუბიძემ მიზნად დაისახა მე-19 საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედისა და მე-20 საუკუნის დასაწყისის ფილოსოფიური კვლევა-ძიების

ცენტრში მდგარი პრობლემების გადასაწყვეტად ახალი ამოსავალი პრინციპების ძიება. იგი ამ დროს ცნობილი ნეოკანტიაუნელის ლასკის ნაზრევს, როგორც თვითონ შ. ნუტეხიძე თვლის, „განვითარებდა და კრიტიკულად განიხილავდა“. იგი ქართული ფილოსოფიური აზროვნების წინამძღოდი ამოცანას აყენებდა — „დასავლეთოსათვის ინტელექტუალურ მონობას ბოლო უნდა მოეღოს. რა თქმა უნდა, ეს შესაძლო გახდება მხოლოდ მაშინ, როდესაც შევინდომ დაეძლეოთ დასავლურ აზროვნებას. უნდა დამტკიცდეს, რომ საამისოდ არა მარტო ისტორიული, არამედ ფაქტობრივი საფუძველი არსებობს“ (1922 წ.). შ. ნუტეხიძე ამ პერიოდში მის მიერვე ასე დასმული ამოცანის გადასაწყვეტად „არსებულზე მეტის“ ძიებაში დასავლური აზროვნების დიდ წარმომადგენლებს შეეძინა, უმოკრესად სწორედ კანტის ნიადაგზე მდგარი, ხოლო ქართულ უნივერსიტეტში მისივე ხელმძღვანელობით წარმართულმა ფილოსოფიურმა შემოთხამ ფრთები გაშალა. ნათელი შეიქნა, რომ ფილოსოფიური აზროვნება ჩვენში დასავლეთის ფილოსოფიური აზროვნების დონეზე დიდგა, ეს აღიარებულია. თუ შ. ნუტეხიძის მიერ წამოყენებული პრინციპს — ალეთოლოგიურ ტერმინს არსებითი ნაკლი აღმოაჩნდა და მის ნიადაგზე „არსებულზე მეტის“ მიგნება არ განხორციელდა. მაგრამ, ვერ ერთი, არც დასავლეთის ნეოკანტიაუნელის, რომლებთან უშუალოდ დავას აწარმოებდა შ. ნუტეხიძე, მიუღწევიათ უკეთესი შედეგისათვის. მეორე და უმოკრესი ის არის, რომ ქართულ ნიადაგზე ამ ახალი ზღვის ოცნებ წარუმატებელი ძიება საუსებოთ საქმარისი იყო, უფრო მეტიც, აუცილებელიც, როგორც კანტის. ისე მთელი კანტიაუნელების ახლებური გაზრებისა და ინტერპრეტაციისათვის. ასე დადგა ჩვენში პირველად კანტის ფილოსოფიის ახალი, დასავლეთში არსებელისაგან განსხვავებული ინტერპრეტაციის ამოცანა და იგი მრავალ, ცნობილ, მისივე სიტყვებით რომ ვთხაროთ, „არა მარტო ნაშრომში, არამედ ნაზრევში“ განახორციელა შ. ნუტეხიძემ. საკმარისია დავასახელოთ: „ფილოსოფიის შესავალი“ (1920 წ.), „ალეთოლოგიის საფუძვლები“ (1922 წ.), გერმანული წიგნები — „ჰუმანიტიზმი და შეშუპების სტრუქტურა“ (ბერლინი, 1926 წ.), „ფილოსოფია და სიბრძნე“ (ბერლინი, 1931 წ.).

წუთ დღეს სადაო უნდა გამხდარიყო, კამათი უნდა დაეკეციოთ იმის თაობაზე, რომ ჩვენი ფილოსოფიური აზროვნების ამ შემოღწევების სათინაო ანალიზი, მისი ძირითადი მიღწევების, ამავე დროს ნაკლოვანებების ჩვენება აუცილებელია წიგნში, რომელიც მიზნად ისახავს კანტის ნაზრევის გადმოცემას და ინტერპრეტაციას? ანუ წიგნის „დაკვირვებულმა მკითხველმა“ საფარ დაფაროს გაკვირვება, როდესაც არა თუ სათინაო ანალიზს ვერ იპოვის, არამედ შ. ნუ-

ტეხიძის ხსენებული ნაშრომებიდან არც ერთის მითითებასაც კი ვერ წააწყდებო, ისე უბრალოდ, ლიტერატურის სიაში მაინც, რომელიც კვლევის ის შედეგი თუ შედეგები, რომელთა გადგენა ადვილად უნდა შეეძინა მკითხველს? თუ მე-20 საუკუნის დასაწყისში კანტის, საერთოდ დასავლეთის ბერეუბილი ფილოსოფიის გაზრების, შეფასების ასეთი გზა იყო მინიმუმული და პრაქტიკულადაც ხორციელდებოდა, დრომ, სოციალ-პოლიტიკურმა უდიდესმა ძვრებმა, ფილოსოფიური აზროვნების განვითარებამ ახალი ამოცანები დააყენეს. დღის წესრიგში დადგა მარქსისტული მსოფლმხედველობის ფილოსოფიური წყაროს საფუძვლიანი შესწავლა, კერძოდ კი იდეალიზმის ნიადაგზე დიალექტიკის თეორიის შექმნის, მისი მატერიალისტური გადაქცევის ისტორიის მეცნიერული ანალიზი. არა მარტო საქართველოში, არამედ საერთოდაც პირველად ამ თვალსაზრისით კანტის ნაზრევის შესწავლის, გადმოცემის, მასში არა მარტო უარყოფითი დიალექტიკის, როგორც ჩვეულებრივ უფერებდნენ, არამედ დადებითი დიალექტიკის მარცვლების ძიების, შეფასებისა და ინტერპრეტაციის ბრწყინვალე ნიმუშია სახელგანთქმული ფილოსოფოსის კ. ბაქრაძის ნაშრომი — „დიალექტიკის პრობლემა გერმანულ იდეალიზმში“ (1934 წ.).

კ. ბაქრაძის ეს და ორი სხვა ნაშრომი მითითებული კი არის ზ. თევზაძის წიგნში, მაგრამ არა მგონია ვინმემ ამ ნაშრომთა შედეგების ნამდვილ, ჰუმანიტარულ კვლევად მიიჩნიოს ის, რომ ავტორი ერთ-ერთ ადგილს იმორჩებს კ. ბაქრაძის წიგნებს.

ფილოსოფიური აზროვნების განვითარება ახალ პრობლემებს, ახალ ამოცანებს სუამდა. კერძოდ ასეთ ამოცანათა რიგს განეკუთვნებოდა იმის მეცნიერული ანალიზი, თუ როგორი განმარტებული მნიშვნელობისა აღმოჩნდა ფილოსოფიაში მარქსის მიერ ნამდვილი კომერსიისეული რევილუციის განმორკველებისთვის სოციალური მოშენების წინ წამოყვება, შეშუპების თეორიაში პრაქტიკის კატეგორიის შემოტანა და იდეალისტურ ფილოსოფიაში დაბნეული გნოსეოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტისათვის სოციალური წყარო საფუძვლის გამოხსნა. დღეს დანამდვილებით შეიძლება მტკიცება, რომ მიუხედავად ბევრი სხვა ცდისა, მარქსისტ მოაზროვნეთა შორის ქართულმა მეცნიერებმა კ. მეგრელიძემ პირველმა გადაწყვიტა ეს ამოცანა წიგნში — „აზროვნების სოციალური ძირითადი პრობლემები“, რომელიც, სანაწარმოდ, თითქმის 30 წლის დაგვიანებით (1965 წ.) მიიღო მკითხველმა და გამოსვლისთანავე უმაღლესი შეფასება დაიმსახურა. ეს წიგნი რომ საერთოდ არ მოიხსენიას, თევზაძემ, უკვე ზეით ვთქვით, აწვამდ ამას იმტომ ვეგებოთ, რომ კ. მეგრელიძის ნაშრომი, ისევე

როგორც მ. ნუცუბიძის, კ. ბაკრაძის ნაშრომები, ისტორიული ნიმუშია კანტის ნააზრევის თავისებური ახალი ინტერპრეტაცია. ეს ეხება **ა. კანტის** ნააზრევის ინტერპრეტაციასაც. მეგრელობის წიგნში. მოვიყვანო ერთ ნიმუშს.

კ. მეგრელობის ნაშრომის § 32 ასეა დასათვრებული: „აქ ამბავი იმისა, თუ როგორ ხდება ტრანსცენდენტური იმანენტური“ და „იმანენტური ხდება ტრანსცენდენტური“. ამ შესანიშნავი მეცნიერისა და მღვდლის 75 წლისთავიდან მოძღვნილ სამეცნიერო სესიებზე მე მქონდა საშუალება სპეციალური მოხსენებით გამოვსულიყავი იმის თაობაზე, თუ რით აბსუნება, რომ ამ შეტად სერიოზული, ღრმა მეცნიერული შინაარსის წიგნში ასე „შეთამამებულად“ არის წარმოდგენილი ტრანსცენდენტურისა და იმანენტურის მიმართება. იგი ხომ გადუწყვეტელ წვეულ პრობლემად თვითონ მიიჩნევს კანტის ნიადაგზე მდგარმა ფილოსოფოსებმა — ნეოკანტისებლებმა? ამის შესახებ ჩემს მოსაზრებას ვერ გადმოვეცე, აქ ამისი ადგილი არ არის! ვიტყვი მხოლოდ ერთს, რომ კ. მეგრელობის რაი ქონდა სათქმელი და პოზიციი, კანტისა და ურთულესი კანტეანური პრობლემების ახლებური და სრულიად ნათელი გააზრება არ ვასტირებია. თუნდაც მარტო ამ ერთი პარაგრაფის შინაარსი რომ გაეთვალისწინებდა გ. თევზაძეს, არც მას გაუჭირდებოდა, მაგალითად, კომენტარისებური რევილიუციის გაგებაში რასელთან ეწარმოებინა დამაჯერებელი კამათი... ახიან, იტყვიან ასეთ შემთხვევაში.

ს. დანელიას შესახებ ზევით მხოლოდ ნაწილობრივ ვილაპარაკეთ. ნუ თუ არ ვვალუბოდა გ. თევზაძეს გაეთვალისწინებია ს. დანელიას მონოგრაფია კანტზე, რომელიც გამოთქმუნიებული დარჩა ავტორს, მაგრამ იგი ხომ რეალურად არსებული გამოკვლევაა კანტის ნააზრევისა?

უკეთეს მდგომარეობაში არც მ. გოვიბერიძე, თუმცა მისი ნაშრომი მითითებული მაინცაა. ფაქტურად ს. წყნეთლის ნაშრომებიც ასევეა გამოყენებული.

იმისათვის, რომ მკითხველს წარმოედგინა შექმნას, თუ როგორია გ. თევზაძის მიერ რომელიმე ავტორის მითითების წესი, ერთ მკვლელს მოვიუფან. ამ წიგნის რედაქტორის ა. ბოჭორიშვილის ერთი ნაშრომი — „კანტის ესთეტიკა“ (1967 წ.) ლიტერატურის საშისკაა მითითებული და წიგნშიც ერთ ადგილასაა დამოწმებული (გვ. 120): კანტის ნაშრომი „დაკვირვებანი შვედნიერისა და ამალეხულის ვრძნობის შესახებ“ (1764) „ემპირიულ-ფსიქოლოგიური ძიების ხასიათს ატარებს“. ა. ბოჭორიშვილის ნაშრომი ამ უკანასკნელი ოთხი სიტყვითაა დამოწმებული და ეს ოთხი სიტყვაც ეხება კანტის ესთეტიკური ნააზრევის უმნიშვნელო ნაშრომს. „მსჯელობის უნარის კრიტიკის“,

ესთეტიკაში კანტის ძირითად ნაშრომის გააზრებისას, რომლის გადმოცემას, ინტერპრეტაციას და კრიტიკას ეძღვნება ა. ბოჭორიშვილის მონოგრაფია, როგორც სხვა შემთხვევებში, ასევე ასევე უვლის გ. თევზაძე.

უმნიშვნელო ინფორმაციისათვის დამოწმება მარტო ქართველ ავტორებს როდი ეხებათ. მაგრამ ამზე ვერ შეეჩერდებით, ამ წერილის მიზანი სხვაა — სახელდობრ ის, თუ როგორი უნდა იყოს მეცნიერული მეკვიდრებისადმი დამოკიდებულება და როგორაა ის გამოვლენილი განსახილველ წიგნში. გ. თევზაძის წიგნს, ნიმუშისთვის ვიხილავ, რათა კიდევ ერთხელ გამოვხატო ჩემი დამოკიდებულება ბოლო პერიოდში გაერყელებულ ერთგვარ სენზე მეკვიდრების შეფასებაში. რა თქმა უნდა, ჩემთვის ძნელია მსჯელობა საერთოდ მეკვიდრებისადმი დამოკიდებულების საკითხზე, აქ მხედველობაში მხოლოდ ფილოსოფიის სფეროა. პირადად მე შესაძლებლობა მქონდა, ზოგჯერ ვალდებულნი ვიყავი (როგორც ოფიციალური ოპონენტი) ათამდე ასეთი შემთხვევის გამო გამოვთქვა საყვედური. თუ აქამდე, მდგომარეობის გამოსწორების მივდიოთ თავს ვიყავებდი, განსახილველ წიგნთან დაკავშირებით ამ მანიერების შესახებ პრესაში აზრის გამოთქმა სპორიანი მვიჩინე და სწორედ ამ მიზნით ვწერ ამ რევილიუციას. აუცილებელი თუ გახდება, ალბათ მექნება უფლებაც და შესაძლებლობაც სხვა ავტორების ნაშრომებიც გაეაზროთ ამავე ასპექტით.

უკვე ზევით ნათქვამიც, ალბათ, საკმარისად დაგვარწმუნებს, რომ გ. თევზაძე ფორმალურად მოხსენიებს წინამორბედ მეკვიდრებს, ფაქტურად კი უგულვებელყოფს მათი მეცნიერული მუშაობის მიღწევებს. აუღიარებას მკითხველისადმი, დაკვირვებული თუ ხარ, ადვილად გაიგებო, რა თქმა უნდა, ვერ გაუგება სწორედ რომ დაკვირვებულ მკითხველს.

იქნებ ვინმეს სადაოდ მოეჩვენოს, მე კი სრულიად უდაოდ მიმანია ის, რომ ავტორს ვვალუბოდა საფუძვლიანად მიმოვიხილა ყველაფერი, რაც კანტის ცვლევასთან დაკავშირებით უკვე ნიშნობებული აქვს ჩვენს მეცნიერებას, მოკვდა მისი შეფასება და ამდენად საკუთარი ამოცანებიც ნათლად დავსახა. დავსახა ის, თუ კიდევ რა იყო გასაკეთებელი, რისი განხორციელებილთვის მას ზელი მოუცილია. ვიდრე ეს ამგვარად არ გაეთვლება. მკითხველს საქმის ვითარებაზე არა სწორი წარმოდგენა ექმნება.

არ იქნება ზედმეტი დავსვათ კითხვა — იქნებ გ. თევზაძის ნაშრომი ისეთ დონეზეა შესრულებული, რომ მას ეპატრონი კიდევ წინაპართა გაუთვალისწინებლობა? გვმოგონებაზე, როგორც იტყვიან, არ დაობენ. იქნებ ისეთებიც აღმოჩნდნენ, ვინც დადებით პასუხს ვასცემს ამ კითხვას, მე კი, დღეფარავად უნდა ვთქვათ, რომ

გ. თევზაძის ნაშრომი ბევრ შემთხვევაში ნამორჩევა კანტის ნააზრვეის გარეგნისა და ინტერპრეტაციის იმ დონეს, რაც ზვეწში უკვე მიღწეულია სწორედ ზვეწი წამოთვლილი მეცნიერების გამოკვლევებში. მაგალითად, სულ რაღაც 6 თაბახის მოცულობისა კ. ბაქრაძის გამოკვლევა კანტზე, რომელიც შესულია მის „ახალი ფილოსოფიის ისტორიაში“, მაგრამ იგი ბევრად მაღლა დგას კანტის ნააზრვეის ვაგებობ, კრიტიკული ანალიზით, გადმოკვების სინათლითა და

თუ გუნდათ სილალით, ვინემ გ. თევზაძის წიგნი ასევე ითქმის ცნობილი რუსი ფილოსოფოსის ასმუხის წიგნიზე.
პროფ. გ. თევზაძის წიგნი რთულ გეგმით და მუშაობის შედეგით, ეს ამჟამად. წიგნი ბევრჯერ ნაწილებად შთაბუჭდილებასაც ტოვებს. ავტორის ალბათ კიდევ ბევრი შრომა დასჭირდება, რათა მისი ნაშრომი კანტის შესახებ გაუთანაბრდეს კანტზე შექმნილ საუკეთესო ნაშრომთა დონეს.

ვენოტი ქვანახიძე

„ორჯყალი“

შოთა ქავთარაძე მხოლოდ მისთვის ზედმიწევნით ცნობილ, მახლობელ გარემოსა და ვანცლაზე წერს. ასეთი დასკვნა თავისთავად წამოტივტივდება წიგნი დაკვირვებისას. ისეთი შთაბუჭდილება კი იქმნება, თითქოს ავტორი ზუსტად მისდევდეს მკაცრად მოტივირებულ პრინციპს. აქ არის მისი კუთხე — ფსეპ-ხვესურეთი, ისტორიით, ლეგენდებით, პოეტრობით დახუნძლული ქვეყანა, ბავშვობის დღეების მოგონება, ტყვილი დაკარგული მეგობრის გამო, სიხარული და კეთილშობილური ოცნებები. და ყველაფერი ეს, გრძნობით, პოეტის სულიერი ცხოვრების განუყოფელი ნაწილია; ამგვარად მხოლოდ ის განიცდის ამ თემებს, ამ კუთხიდან მხოლოდ ის ხედავს. ზოგჯერ თემის საკადრისად უთქვამს ავტორს, ზოგჯერ ტრა აუწევია ტვირთი, მაგრამ მიანიც თავად ტრიალებს ყველგან. ამ ქვეყანაში იგი ღვიძლი შვილის გულით განიცდის ყველაფერს. წიგნი ამიტომაც ვასაღებს უშუალობის, გულწრფელობის ნიშანი.

ჯერ შორეული, უცხო სივრცეებისაგან არ გადაუტანია მხერა ავტორს, — ლიტერატურული ფესვები რომ კვებავს, ის მხერა, ჯერ მხოლოდ მახლობელ საგნებთან ტრიალებს. და ახა იმდრომ, რომ სხვა სივრცეებისკენ მხერა მიანდეს ზედმეტად, რაჟი მისი მახლობელი ქვეყანა არცერთი რანგის პოეზიისთვის არ აღმოჩნდა ვიწრო. ერთი მეორეს ხელს არ უშლის ეფიქრობ, არ არის საჭირო დიდ წინაპართა ლანდების მოხმობა და თქმულის ამ გზით განმტკიცება. მე მიინდა აღვნიშნო მხოლოდ, რომ ლიტერატურულ ატმოსფეროს ყველა თავისებურად უხდის ხარკს და ალბათ, შოთა ქავთარაძე ერთ მშვენიერ დღეს პოეზიის ახალ, სფეროთ ტენდენციებს თავისმხრივად შეეხიანება, მის ლექსებშიც განდებდა ახალი პოეტური კონსტრუქციების კვალ.

დღეს კი მისი წიგნის სასიამოვნო ღირსება ის ვასაღავთ, რომ ამ ჩქარობს, საკუთარ ფესვებს უტრიალებს — თითქოს სინდელსა და

სიღრმის უმოწყებს მათ. ეს გზა უტყუარი და უზუსტესია პოეტისათვის, რათა საკუთარ თავს არ მოსწყდეს, ნახვისიარი განწყობილებებით არ დამარბოს სული, ნაცნობი პოეტური კონსტრუქციების გადამღებავად არ იქცეს. შემდეგ კი, საკუთარი კონკრეტული ტკივილისა და ხმის დამყიდვების შემდეგ, მხერის ვაფართოება ყოველთვის შეიძლება. ასეთი სიმშვიდე და სიფრთხილე თავისებურ ღირსებას სძენს წიგნს.

ბუნებრივია, წიგნიც გვხვდება მეტნაყლები ძალის ლექსები, გვხვდება სუსტებიც. მაგალითად, წიგნში არ უნდა შესულიყო ლექსი „დღეს არაფერი არ შეიძლება“. ამჟამად საალბომო ხასიათისაა. იქვე გვერდით დასტამბულია მეორე ლექსი „მიდიან წლები“ — აქ სულ სხვა განწყობილებაა უკვე, — წერილმანზე ამაღლებულია, პოეზიის ხარისხი აქვს შეტანილი. კრებულს არაფერს მატებს ავრთვე ლექსები „წერილი“, „ნოემბერი“, „ბერი ვაჟკაცის მხილველი“, „თანაკლაველ გოგონებს“, „ნოემბერი“, „როცა დამძიმდა ფიქრით ოთახი“. პოეზიამდე ამაღლების საფუძველი ერთი შეხედვით ყოველ მათგანში იგრძნობა, მაგრამ განუხორციელებელია ჩანსფიქრი. სათქმულისათვის ხორცი ვერ შეუძსამს ავტორს. ზოგი მათგანის ნაკლი ვარკველობაა, ზოგისაც დედაზრია ბანალური, — პოეტურად უმნიშვნელო და არადრის მთქმელი.

მაგრამ სუსტი ლექსი ცოტა არის კრებულში. მე მათზე შეჩერდი მხოლოდ იმ მიზნით, რომ შეათბარს ზოგადი ხასიათი არ მისცემოდა. სხვა მხრივ კი, ეს ლექსები არ შეიცავს სერიოზულ ნაკლს, რომ მათზე შეჩერება აუცილებელი უოფლიყო. არც რაიმე ისეთ ტენდენციას დაატრებენ ისინი თავიანთ თავში, რომ მისგან თავის არიდება მიზნად დაფსახათ ავტორს. ეფიქრობ, ხვალ შოთა ქავთარაძე, როგორც ავტორი, თვითვე იტყვის უარს ამგვარ ლექსებზე.

წიგნს ახლავს შესავალი, გზის დამლოცავი

თბილი წერილი ცნობილი პოეტის გვი გაგვიკოროსა. მასში აღნიშნულია, რომ შოთა ქავთარაძე მიმართავს ხან რთიზიან, ხან თეთრსა და ხანაც თავისუფალ ლექსს. აქვე მინდა ჩემის მხრივ დავსძინო, რომ სამივე ფორმაში იგი ინარჩუნებს სიმარტივესა და სინათლეს.

ახსებობენ თემები, რომლებიც პერიოდულად ამოწურულად მოგვაჩვენებენ ხოლმე თავს. თითქოს მათზე რაიმე ახალ ველარ იტყვი. მაგრამ ეს უშუალობა, საკუთარი გულიდან ხედვა, რომლის გამოც ამ წერილის დასაწყისში ვილაპარაკე, როგორც ჩანს იძლევა საშუალებას, რაღაც ნოუემი მანც შესძინო თქველს, თავისებურად აღიქვა თითქმის ყველა ეუთხიდან აღქმული საგანი და კიდევ „უპოვნო“ დღემდე შეუმჩნევი სხივი. მე მერყენება, რომ შოთა ქავთარაძის ლექსში „სამშობლო“ არის ასეთი სიახლეს შეგრძნება:

რა დრომაც უნდა ასწიონ მღლა,
ვერ ასცილდება სამშობლოს დრომას!

შემთხვევითი არ არის შოთა ქავთარაძის წიგნში სტრაქონები:

ჩემი პირველი სიზმრების მჭერა
და ჩემი ტყბილი ბერაყაყუბის!

ეს არ შეიძლება გაუცნობიერებელი შეგრძნება იყოს საკუთარი ბუნებისა. იგი პრინციპულად არის დაკრისტალიზებული პოეტის ხასიათში. აი, ამ ფესვებიდან მოდის შოთა ქავთარაძე. ჯერ-ჯერობით ვერც მოულოდნელი სიმალეებით გვატყობს, ვერც განსაკუთრებული პოეტური აზროვნებით გვახიბლავს. მაგრამ საფუძვლის სიმტკიცით გვახიბდებს. ეს საფუძველი აძლევს მას ძალას ნამდვილი პოეტური თვალთ შეამჩნიოს ამალღებული ხატი ამქვეყნიური ცხოვრებისა. ერთ-ერთი ასეთია:

დედის კალთიდან გადმოვიარდნილ
ნაცრისფერ გორგალს
ეთამაშება პატარა კატა...
ლაშის მკრთალ შექვე წინდის ჩხირებს
გააქეთ წყრილი.

ასეთი ახლავს ერთი სურათი.
ბუნების ძალაე!
შენ გაუმართლე
და ხელი ყველგან შენ მოემართე —
დედის ხატება ვისაც უნათებს.

ფსევტესურეთის მშვენიერი სამეარო შოთა ქავთარაძის ლექსებში განტვირთულია ევ-

ზოტიკური სილამაზისაგან. პოეტი მხოლოდ ამ ტიკული უხსნის გზას, რასაც მშობელი მხარის საფუძვლი შეიძლება სტრაქადღე! აქ იგრძნობა ზრუნვა პოეტური და არ თავში. წონება წარსულითა და ეგზოტიკით. ასე რომ ლექსიდან ლექსში გაელეული არდოტის წვალი, ვუღანის წვარი, და მისთანანი სამუზეუმო ექსპონატების შეგრძნებას როდი იწვევენ ისინი ფოქავენ და ცოცხლობენ — ჩვენს ირგვლივ და ჩვენში.

შოთა ქავთარაძის ლექსების ემოციურობა უშუალობას ეყრდნობა, მარტყეია და შთამბეჭდვი. გზის დამლოცავ წერილში მოტანილი ლექსი „ვედრება“ ამ უშუალობად კრის ძლიერი, იგი ანიჭებს მას ზემოქმედების ხარისხს. ვფიქრობ, დღევანდელი ადამიანის სულიერ მდგომარეობას ასეთივე ძალით გამოხატავს მეორე ლექსი „აქვია“. აქ თითქოს ყველაფერი ნაცნობია, ისევე, როგორც „ვედრებაში“, მაგრამ ლიტერატურის ისტორიამ იცის მავალით, როდესაც უშუალობა და გულწრფელობა სრული სინდლის შეგრძნებას ანიჭებენ პოარულ ადმებას და აზრებს:

რა ხმურია...
გესმის ნეტავ ჩემი ნათქვამი?
მოდის შენამდე ან ტყუილი ანდა
მართალი?

ნეტავ, თუ მიცნობ,
ერთხელ მანც მომკარი თვალი,
იქნებ მკვდარი ვარ,
იქნებ სამტროდ მიჭირავს ხმალი?
იცი, ვის ეტებს ჩემი თვალი, ჩემი ნაბიჯი?
იქნებ დაგვირდ, ანდა იქნებ ეყვე
დაგვიარდი?
ვიღირს რაიმედ ჩემი საქმე, ჩემი გმირობა,
რწმენა,
ცოუნება,
თვალთმაქცობა,
პირდაპირობა...
ვცოცხლობ — გვირდებო?
და თუ მოეკვდი — გამოგაკლდები?
თუ მეფებ, ნეტა, თუ მეძახი, თუ
გენატრები?

კრებულის გაცნობის შემდეგ ჩნდება სურვილი პოეტური სახის კონსტრუქციის განახლებისა, გაცვეთილი მოდელის დათმობისა და საერთო კულტურის ამალღებისა, რა თქმა უნდა სიმარტივისა და სინათლის შენარჩუნების გზით. ამ სურვილს წიგნის საერთო დონე აღვივებს.

ჯანსუღ ლეონიძე

ფაილი 80 333

ИНДЕКС
76128
საქართველოს
საბჭოთავო

„МНАТОБИ“

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ИЗДАТЕЛЬСТВО ЦК КП ГРУЗИИ